

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

ISSN 1814-3199

Categoria B

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE

SERIA

Științe
sociale

- Științe juridice
- Științe politice
- Sociologie

Fondată în anul 2007

Revistă științifică cu acces deschis,
supusă unui proces de dublă recenzare

OPEN ACCESS JOURNALS

Chișinău
CEP USM 2024

Nr. 8(178)
2024

Redactor-șef

BRÎNZA Serghei, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

Redactori-șefi adjuncți

STATI Vitalie, profesor universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

SOLCAN Alexandru, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

MILICENCO Stela, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

Consiliul academic

Științe juridice

BAIAS Flavius Antoniu, profesor universitar, doctor (Universitatea din București, România)

BĂIEȘU Aurel, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

BĂIEȘU Sergiu, profesor universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

DOLEA Igor, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

DORUL Olga, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

GUCEAC Ion, profesor universitar, doctor habilitat, academician (Universitatea de Stat din Moldova)

NEGRU Andrei, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

RENIȚĂ Gheorghe, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

PANTEA Oleg, doctor, conferențiar universitar (Universitatea de Stat din Moldova)

TOADER Tudorel, profesor universitar, doctor (Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, România)

ȚICLEA Alexandru, profesor universitar, doctor (Universitatea Ecologică din București, România)

Științe politice

ZDANIUK Bartłomiej, doctor habilitat în științe politice (Universitatea din Varșovia, Polonia)

BRIE Mircea, profesor universitar, doctor (Universitatea din Oradea, România)

MOȘNEAGA Valeriu, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

TEOSA Valentina, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

EJOVA Cristina, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

PUTINĂ Natalia, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

Sociologie

BULGARU Maria, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

KHACHATRYAN Artak, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Erevan, Republica Armenia)

RACU Aurelia, conferențiar universitar, doctor habilitat (Universitatea Pedagogică de Stat, I. Creangă)

SANDU Ștefan-Antonio, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, România)

ȘOITU Conțiu Tiberiu, profesor universitar, doctor (Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, România)

Grupul de lucru

STEPANOV Georgeta, doctor habilitat, profesor universitar, prorector pentru activitate științifică - coordonator

ȚURCANU Carolina doctor, conferențiar cercetător - responsabil de ediție

PAȘNIC Ana-Laura - executor responsabil

VLADÎCA Sergiu - redactare literară (limba română, limba rusă)

BODEAN-VOZIAN Olesea, doctor - redactare literară (limba engleză)

CHIRILENCO Tatiana - corectare tehnică

PASTUH Marina - design grafic

Biblioteca Centrală a USM - atribuire index CZU

SÎRBU Ghenadie, doctor - responsabil de indexare în bazele de date

CHISELIOV Anton - responsabil de site

Indexată în bazele de date

CZU: 347.622/627:347.441.62

[https://doi.org/10.59295/sum8\(178\)2024_01](https://doi.org/10.59295/sum8(178)2024_01)

IMPLICAȚIILE CĂSĂTORIEI PUTATIVE ASUPRA INTERESELOR PATRIMONIALE ALE SOȚULUI DE BUNĂ-CREDINȚĂ

*Elena ARAPU,**Universitatea de Stat din Moldova*

Starea civilă a persoanei poate influența regimul juridic al bunurilor pe care aceasta le are în proprietate. În timp ce încheierea căsătoriei, de regulă, determină instituirea regimului legal al comunității de bunuri, desfacerea acesteia determină încetarea lui, cu efecte pentru viitor din momentul rămânării definitive a hotărârii judecătorești. Declarația nulității căsătoriei, însă, are efect retroactiv, din momentul încheierii căsătoriei, fapt care impune necesitatea protejării soțului/soților de bună-credință. Voința legiuitorului din mai multe state de a proteja soțul de bună-credință de consecințele grave ale nulității căsătoriei s-a materializat prin reglementarea în fapt a căsătoriei putative.

Cuvinte-cheie: căsătorie, nulitate, soți, bună-credință, putativitate.

THE IMPLICATIONS OF THE PUTATIVE MARRIAGE ON THE PROPERTY INTERESTS OF THE SPOUSE IN GOOD FAITH

The civil status of the person can influence the legal regime of the assets that he owns. While the conclusion of the marriage, as a rule, determines the establishment of the legal regime of the community of property, its dissolution determines its termination, with effects for the future from the moment the court decision becomes final. The declaration of nullity of marriage, however, has a retroactive effect, from the moment the marriage was concluded, a fact that requires the protection of the spouse(s) in good faith. The will of the legislature in several states to protect the spouse in good faith from the serious consequences of the nullity of the marriage has materialized in the de facto regulation of the putative marriage.

Keywords: marriage, nullity, spouses, good faith, putative.

Introducere

O astfel de căsătorie, deși lovită de nulitate, atunci când ambii soți au crezut (putaverunt) sau numai unul dintre ei a crezut (putavit) că încheie o căsătorie valabilă, își produce efectele juridice față de cel animat de această bună-credință în toată perioada de la încheierea căsătoriei până la rămânerea definitivă a hotărârii judecătorești [1, p. 196]. Buna-credință în materia căsătoriei putative constă în convingerea deplină a unuia sau a ambilor soți că ceea ce au făcut — căsătorindu-se — aveau dreptul să facă. Deci, este vorba de ignoranța viciului care lovește actul căsătoriei încheiate, cu alte cuvinte este vorba de o stare psihică a celui care crede că a încheiat o căsătorie valabilă. De aceea, buna-credință în această materie trebuie apreciată *in concreto*, în fiecare caz în parte, și nu *in abstracto*, ținându-se seama de nivelul de inteligență și de pregătire a celui ce se pretinde de bună-credință [1, p. 197].

Repere istorice

În doctrina română se afirmă [2, p. 46], că germenii conceptului de căsătorie putative (aparentă), apar pentru prima oară în dreptul roman, totuși, nefiind numită ca atare în epocă, întrucât atunci se acorda importanță, în circumstanțe excepționale, bunei-credințe, în înțelesul său de *credință eronată*, a unei părți în privința lipsei impedimentelor la căsătorie, căsătoria aparentă producând totuși unele efecte în aceste cazuri, mai mult ca o favoare extraordinară pentru cel aflat în eroare. Încălcarea numeroaselor impedimente matrimoniale instituite de Augustus la începutul perioadei imperiale ducea la nulitatea căsătoriei, dar dispariția unui impediment care existase la încheierea căsătoriei putea duce la validarea ulterioară a acesteia.

Căsătoria putativă (aparentă) este preluată conceptual din dreptul privat roman în cel canonic, mai ales cu scopul de a păstra legitimitatea copiilor născuți în cursul unei căsătorii declarate ulterior nule pentru încălcarea unuia dintre numeroasele impedimente la căsătorie. Dacă cel puțin unul dintre soți încheiască că-

sătorie de bună-credință, fără a cunoaște impedimentele, această aparență conferea copiilor născuți din această uniune caracterul de copii legitimi, care aveau un drept de moștenire a averii și titlurilor tatălui lor [2, p. 48].

Teoria putativității căsătoriei era deja pe deplin consacrată în dreptul canonic în secolul al XII-lea. Fapt pentru care doctrina afirmă [1, p. 197] că căsătoria putativă este o creație a dreptului canonic din secolul al XII-lea. Pentru ca o căsătorie nulă să poată fi considerată căsătorie putativă, în dreptul canonic, se cereau trei condiții, precum: buna-credință a cel puțin unuia din soți, un just motiv de eroare și o celebrare solemnă.

În perioada clasică a dreptului canonic (secolele al XII-lea – al XIII-lea) se admitea că, dacă cel puțin unul dintre soți ignorase impedimentele dirimante la încheierea căsătoriei, fiind astfel de bună-credință, căsătoria nulă va produce efectele unei căsătorii valabile până în ziua declarării nulității sale în privința copiilor concepuți sau născuți din respectiva căsătorie, dând astfel prioritate aparenței asupra rigorii [2, p. 49]. Astăzi, desigur, acest fapt este incontestabil, și prevăzut atât în lege la art. 44 alin. (5) Codul Familiei, care stabilește că declararea nulității căsătoriei nu afectează drepturile copiilor născuți din această căsătorie, cât și în doctrină [3, p. 51], unde se afirmă, că de efectele căsătoriei putative beneficiază și copiii rezultați din ea, mai mult ca atât, ei nu trebuie să îndeplinească vreo condiție specială pentru a-și păstra statutul de copil din căsătorie.

În Evul Mediu târziu, beneficiul putativității căsătoriei nule se putea extinde deja asupra soților, asigurându-le acestora avantajele pecuniare ale unei căsătorii valabile, beneficiu fundamentat tot pe buna lor credință [2, p. 51].

Codul civil francez din 1804 consacră, în art. 201 și 202, efectele căsătoriei putative, în beneficiul copiilor și al soțului sau soților de bună-credință, care vor beneficia de efectele căsătoriei anulabile, dacă aparența de căsătorie se baza cel puțin pe respectarea formalităților unei căsătorii și pe credința eronată a celui care o încheiase că nu existau vicii sau impedimente la căsătorie [2, p. 52].

Vechiul Cod civil al României din 1864, după modelul Codului civil francez din 1804, consacră beneficiul putativității căsătoriei, la art.183 și art.184, atât pentru copii, cât și pentru acela sau aceia dintre soți care era de bună-credință la data încheierii căsătoriei, necunoscând cauzele care afectează valabilitatea căsătoriei. Aparența creată și rațiunile de echitate determină producerea de efecte de către căsătoria anulată până în momentul anulării ei efective, buna-credință având în acest caz semnificația de credință eronată, neavând importanță dacă este vorba de o eroare de fapt sau de una de drept și necerându-se ca eroarea să fie una scuza-bilă în acest context, dar trebuind să fie dovedită de cel ce invocă mantia acestei forme a aparenței [2, p. 52].

Aspecte de drept comparat

Noul Cod civil al României reglementează, în materia efectelor nulității căsătoriei, căsătoria putativă la art. 304. alin. (1) care stabilește: „Soțul de bună-credință la încheierea unei căsătorii nule sau anulate păstrează, până la data când hotărârea judecătorească rămâne definitivă, situația unui soț dintr-o căsătorie valabilă”. Implicațiile căsătoriei putative asupra intereselor patrimoniale ale soțului de bună-credință pot fi desprinse din prevederea de la alin.(2) care stabilește: „În situația prevăzută la alin.(1), raporturile patrimoniale dintre foștii soți sunt supuse prin asemănare, dispozițiilor privitoare la divorț.”

Codul familiei al Republicii Moldova nu folosește expresia „căsătorie putativă”, însă regulile stabilite la art.44,„Consecințele de declarare a nulității căsătoriei”, prezintă consecințe pozitive în sensul protecției oferite soțului de bună-credință. În conformitate cu alin. (3): „În cazul în care căsătoria este declarată nulă: a) instanța judecătorească, la cererea **soțului de bună-credință**, este în drept să-l oblige pe celălalt soț la plata pensiei de întreținere, să aplice, la împărțirea bunurilor dobândite în comun până la declararea nulității căsătoriei, regulile stabilite de art.20, 25, 26, precum și să recunoască valabil, total sau parțial, contractul matrimonial; b) soțul de bună-credință este în drept să ceară, în modul stabilit de legislația civilă, repararea prejudiciului moral și material cauzat.”

Pe de altă parte, în conformitate cu alin. (1) art.44 Codul Familiei: „Căsătoria **declarată nulă** de către instanța judecătorească se consideră ca atare **din ziua încheierii ei, și nu dă naștere la drepturi și obligații între soți**, cu excepțiile prevăzute de prezentul articol.”, iar în conformitate cu alin. (2) al aceleiași norme: „Bunurile procurate în comun de către persoanele a căror căsătorie a fost declarată nulă aparțin acestora cu drept de proprietate în diviziune, iar contractul matrimonial se consideră nul”.

O analiză comparativă între aceste norme permite a afirma că, spre deosebire de regula generală prevăzută la alin. (1) și (2), care instituie efectul retroactiv al nulității căsătoriei din ziua încheierii ei, un regim de diviziune asupra bunurilor procurate în comun și nulitatea contractului matrimonial, excepțiile prevăzute la următoarele alineate în mod evident avantajează soțul de bună-credință, prin oferirea posibilității de a solicita împărțirea bunurilor dobândite în comun până la declararea nulității căsătoriei, după regulile stabilite de art.20, art. 25, art.26, precum și prin posibilitatea de a solicita recunoașterea valabilă, total sau parțial a contractului matrimonial. Deși legiuitorul nostru nu a prevăzut expres asemeni legiuitorului român că raporturile patrimoniale dintre foștii soți sunt supuse, prin asemănare, dispozițiilor privitoare la divorț, totuși oferirea posibilității de partajare după regulile proprietății comune în devălmășie, prezintă consecințe similare.

Reeterând, urmează a fi evidențiate următoarele efecte ale nulității căsătoriei stabilite în lege și analizate în doctrină [4, p. 165-166]:

- Nulitatea căsătoriei produce efecte atât pentru viitor, cât și pentru trecut. Hotărârea judecătorească privind declararea nulității căsătoriei operează retroactiv. Din punct de vedere juridic, soții sunt considerați că nu au fost niciodată căsătoriți între ei. În consecință, ei nu au avut drepturi și obligații personale și patrimoniale care ar rezulta dintr-o căsătorie legală.

- În conformitate cu art. 26 alin. (2) Cod Civil al RM, în cazul declarării nulității căsătoriei, instanța de judecată îl poate lipsi pe soțul minor de capacitatea deplină de exercițiu din momentul stabilit de ea.

- Art. 27 din Codul Familiei al RM stabilește că, contractul matrimonial este convenția încheiată benevol între persoanele *care doresc să se căsătorească sau între soți*, în care se determină *drepturile și obligațiile* patrimoniale ale acestora în timpul căsătoriei și/sau în cazul desfacerii acesteia. Însă, contractul matrimonial încheiat de soți într-o căsătorie afectată de nulitate, este și el sortit nulității.

- Bunurile procurate în comun de către persoanele a căror căsătorie a fost declarată nulă aparțin acestora cu drept de proprietate în diviziune, astfel se vor aplica reglementările proprietății comune pe cote-părți, întrucât regimul comunității de bunuri se consideră că nu a avut loc, datorită faptului că, nulitatea căsătoriei operează retroactiv.

- Întrucât nu au avut calitatea de soți, sunt decăzuți din dreptul de a pretinde reciproc obligație legală de întreținere.

- Soțul supraviețuitor pierde dreptul la moștenire în temeiul Codului Civil al RM.

După cum se poate observa, chiar și o analiză superficială a efectelor care se produc după regula generală ca urmare a declarării nulității căsătoriei și cele stabilite de excepție pentru caz de căsătorie putativă, scot în evidență diferențe majore, îndeosebi sub aspect patrimonial.

În doctrină [3, p. 46], s-a recurs la o clasificare a efectelor căsătoriei putative, evidențiindu-se efecte personale și efecte patrimoniale. În principal, cele patrimoniale, care prezintă un interes mai mare pentru prezentul studiu, se desprind din alin. (3) al art. 44, și se referă, așa precum au fost prezentate supra, în special la: regimul matrimonial, obligația legală de întreținere.

În ceea ce privește obligația legală de întreținere, la care are dreptul soțul de bună-credință, din partea celuilalt soț care a fost de rea-credință, autorul menționează, că aceasta va supraviețui căsătoriei declarate nule sau anulate și va fi valabilă și după rămânerea definitivă a hotărârii de desființare, până când va dispărea necesitatea întreținerii, putându-se vorbi chiar, că soțul de bună-credință poate obține, în anumite împrejurări, o întreținere viageră, având ca temei chiar un act juridic desființat.

De acest efect patrimonial soțul de rea-credință nu beneficiază în nici un caz. El este limitat în acest drept pe care îl are soțul de bună-credință, întrucât el nu a avut calitatea de soț nici într-un moment. Astfel, el nu va putea pretinde întreținere nici până, nici după desființarea căsătoriei afectate de nulitate.

Cu referire la partajul bunurilor dobândite în comun până la declararea nulității căsătoriei, legiuitorul stabilește că acesta se face după regulile stabilite de art. 20, art. 25, art. 26 Codul Familiei, reguli specifice proprietății comune în devălmășie. Însă regimul legal al bunurilor soților, în conformitate cu art. 19 alin. (2) Codul Familiei, acționează în măsura în care nu este modificat de contractul matrimonial. Prin urmare, în materie de partaj, efectele căsătoriei putative vor fi diferite, în dependență de faptul dacă soții au ales sau nu să modifice regimul legal al bunurilor. Și în cazul în care soții au încheiat un contract matrimonial, instanța

de judecată, la solicitarea soțului de bună-credință, va fi în drept să recunoască valabil, total sau parțial, contractul matrimonial. În acest context, se susține [3, p. 49] că relațiile patrimoniale între persoanele a căror căsătorie a fost declarată nulă, vor fi supuse regimului matrimonial ales la încheierea căsătoriei și acesta își va produce efectele până la rămânerea definitivă a hotărârii judecătorești, asta în situația în care soții nu au stabilit că regimul matrimonial ales la încheierea căsătoriei să-și producă efectele imediat după încheierea acesteia. Însă, dacă producerea efectelor regimului matrimonial ales, este afectată de vreo modalitate, fie de un termen care nu s-a împlinit, fie de o condiție care nu s-a realizat până la rămânerea definitivă a hotărârii de nulitate a căsătoriei, relațiile patrimoniale urmează să fie guvernate după regulile regimului legal.

Încă un aspect de ordin patrimonial, se referă la posibilitatea soțului de bună-credință de a cere în modul stabilit de legislația civilă, repararea prejudiciului moral și material cauzat. Se afirmă [4, p. 167], că la repararea prejudiciului moral și material se vor aplica prevederile corespunzătoare cuprinse în Codul Civil. Prejudiciul material cauzat urmează a fi reparat integral de către soțul de rea-credință. Repararea prejudiciului moral se efectuează separat de repararea prejudiciului material. Mărimea prejudiciului moral se determină de către instanța de judecată în sumă bănească, luându-se în vedere culpa soțului de rea-credință, caracterul suferințelor morale și fizice, consecințele individuale pentru soțul de bună-credință și alte circumstanțe importante.

Norma legală supusă analizei nu conține aspecte privind dreptul la moștenire, în doctrină, însă se afirmă [3, p. 49], că soțul/soția de bună-credință păstrându-și calitatea de soț până la rămânerea definitivă a hotărârii judecătorești, **ar trebui** să beneficieze de dreptul la moștenire și să aibă vocație succesorală reciprocă, în cazul în care decesul unuia dintre ei s-a produs înainte de data la care hotărârea judecătorească a rămas definitivă.

Există numeroase argumente atât legale, cât și doctrinare care pot fi aduse în justificarea acestei opinii, care în principiu pot fi fundamentate pe ideea că situația soțului de bună-credință caruia nu i-au fost cunoscute cauzele de nulitate a căsătoriei sale **ar fi echitabil** să fie asimilată situației soțului dintr-o căsătorie valabilă.

Dreptul de moștenire legală a soțului supraviețuitor își are fundamentul în dorința prezumată a lui *de cuius*, dar și în solidaritatea dintre soți și în ideea comunității de proprietate pe care o aveau în timpul căsătoriei. Acest drept are considerente morale și economice. Din punct de vedere moral, soțul supraviețuitor are un merit la dobândirea bunurilor lui *de cuius* și însoțirii lui în viață- o relație morală la fel de strânsă ca cea a descendenților [5, p. 130].

Astfel, pornind de credința soțului de bună-credință, că încheie o căsătorie valabilă, ar fi echitabil ca el să beneficieze de aceleași efecte ca și un soț dintr-o căsătorie valabilă.

Însă, reglementările naționale în materie de succesiune nu prevăd excepții pentru soțul de bună-credință, iar excepțiile nefiind prevăzute expres în lege, nu pot fi deduse sau aplicate prin analogie.

După regula generală, la moștenire legală este chemată persoana care era căsătorită cu *de cuius* la momentul deschiderii moștenirii. Prin urmare, dacă la momentul deschiderii moștenirii căsătoria era deja desfăcută prin divorț sau devine desființată prin anulare, fostul soț al defunctului nu devine moștenitor legal al defunctului [5, p. 134].

Având în vedere prevederile legale în materie de nulitate a căsătoriei cuprinse la art. 41 și art. 44 alin. (1) în Codul Familiei, care stabilesc că nulitatea căsătoriei declarată de instanța de judecată are efect retroactiv, se constată că, pe cale de consecință, căsătoria nulă se desființează retroactiv, ceea ce desființează retroactiv și dreptul de moștenire legală în calitate de pretins soț supraviețuitor [5, p. 136]. Or, soțul supraviețuitor este exclus de la moștenire dacă înainte de data deschiderii moștenirii a fost intentată o acțiune de nulitate a căsătoriei, chiar dacă la momentul deschiderii moștenirii acțiunea nu era admisă. Nu contează care persoană din cele îndreptățite a depus acțiunea, însă este important ca acțiunea să fi fost întemeiată și, în final, admisă de instanța de judecată [5, p. 140].

Anume în acest fel urmează a fi interpretate atât prevederile cuprinse în Codul Familiei, cât și cele cuprinse în Codul Civil, în special cele de la art. 2187 alin. (1) lit. b), care prevede că soțul supraviețuitor este exclus de la moștenire dacă, la data deschiderii moștenirii, căsătoria este declarată nulă prin hotărârea judecătorească sau există temeieri pentru nulitatea căsătoriei și a fost intentată o acțiune în nulitate. Evidențind, de altfel, la alin.(2) că dreptul la întreținere al soțului supraviețuitor rămîne neatins.

Noul Cod Civil al României, însă, stabilește la art. 972 alin. (3) că, dacă, în urma căsătoriei putative, două sau mai multe persoane au situația unui soț supraviețuitor, cota stabilită potrivit alin. (1) și (2) se împarte în mod egal între acestea.

Prin urmare, cu deosebire de dreptul din Republica Moldova, care nu stabilește excepții de la desființarea retroactivă a dreptului de moștenire legală în calitate de pretins soț supraviețuitor, fie el și de bună-credință, pentru caz de căsătorie putativă, în dreptul românesc, în caz de bigamie, soțul de bună-credință culege cota succesorală atribuită soțului supraviețuitor în părți egale împreună cu soțul legitim. Iar în caz de poligamie legală (căsătoria fiind încheiată într-un stat care recunoaște poligami), se aplică același principiu al împărțirii egale a cotei soțului supraviețuitor [5, p. 136].

În aceeași ordine de idei, dar pornind de la particularitățile dreptului românesc, justificarea dreptului la moștenire a soțului supraviețuitor de bună-credință, era argumentată [1, p. 201] și prin faptul că în cazul când unul dintre soți decedează înainte de anularea sau de declararea nulității căsătoriei, procesul de anulare continuă. Or, între procesul de anulare sau de declarare a nulității când soții sunt de bună-credință și procesul de divorț există o nuanță de deosebire: dacă unul dintre soți moare în timpul divorțului, procesul nu mai continuă, iar căsătoria este desfăcută pentru cauză de moarte, pe când în cazul procesului de nulitate a căsătoriei, aceasta continuă și după moartea unuia dintre soți, efectele putativității prelungindu-se până la rămânerea definitivă a hotărârii de declarare a nulității sau de anulare, iar soțul supraviețuitor de bună-credință rămas în viață poate să-și valorifice drepturile succesoriale.

Corelarea cu principiul *nemo auditur*

Parte a raporturilor patrimoniale sunt ambele persoane a căror căsătorie a fost declarată nulă și, deși legiuitorul se referă la protecția oferită soțului de bună-credință, susținem opinia exprimată în doctrina română [6, p. 273], că de comunitatea de bunuri profită ambii soți din căsătoria putativă, chiar dacă numai unul dintre ei a fost de bună-credință. Scopul reglementării căsătoriei putative este de a ocroti soțul de bună-credință și interesele lui patrimoniale inclusiv, însă de principiu nu poate fi acceptată o construcție juridică rezultând din aplicarea unilaterală a textelor privitoare la comunitatea de bunuri, numai în avantajul soțului de bună-credință, întrucât comunitatea indiviză sau devălmașă, presupune, per se, cel puțin doi titulari, prin urmare, dacă se admite că soțul de bună-credință beneficiază de prezumția de comunitate, apare întrebarea cu cine va fi el codevălmaș, în situația în care soțul de rea-credință nu poate fi primit în ecuație. Autorul [6, p. 273], în concluzie, afirmă că buna-credință a unuia dintre soți este suficientă pentru ca regimul comunității de bunuri să fie aplicabil ambilor soți, urmând ca împărțirea bunurilor comune să aibă loc potrivit regulilor partajului la desfacerea căsătoriei. Dacă s-ar admite că bunurile dobândite de soțul de bună-credință să fie calificate bunuri proprii ale acestuia, iar cele dobândite de soțul de rea-credință să intre în comunitatea de bunuri, ne-am pomeni în fața unui regim matrimonial *sui generis*, situație contrară intențiilor legiuitorului, dată fiind maniera imperativă în care a fost concepută comunitatea de bunuri a soților. Cu toate acestea, merită analizată și ideea că reaua-credință nu trebuie să primească un tratament echivalent cu buna-credință, astfel încât pare a fi mai echitabilă soluția în care ficțiunea de legalitate a căsătoriei (și efectul implicit de regim de comunitate legală) ar trebui atribuită doar soțului de bună-credință. În caz contrar, legea ar favoriza sau, cel puțin, ar fi neutră față de reaua-credință a celuilalt soț.

Se pare totuși că invocarea acestei ficțiuni de regim de comunitate legală nu este impusă de lege, ci este un drept potestativ, exercitat discreționar de către soțul de bună-credință („soțul de bună-credință este în drept să ceară”). *Per a contrario*, soțul de rea-credință nu poate să o ceară. Soluția se corelează cu dispozițiile de principiu enunțate art. 14 din Codul civil al RM, conform căruia soțul de rea-credință nu poate invoca reaua sa credință pentru a obține un avantaj.

Așadar, soțul de bună-credință va face un calcul prealabil: îi este mai avantajos regimul nulității fără excepții (cu ideea că bunurile dobândite în timpul căsătoriei putative aparțin doar celui care le-a dobândit) sau ficțiunea regimului comunității legale. După aceasta, el își va exercita dreptul potestativ prin acțiune în justiție și instanța va fi ținută de acest exercițiu discreționar.

Delimitări conceptuale

Instituția căsătoriei putative datorită efectelor ce le produce prezintă anumite tangențe cu alte instituții, astfel aceasta urmează a fi delimitată, conform unelor opinii [3, p. 43], de cea a acoperirii nulității căsătoriei. Acoperirea nulității căsătoriei este reglementată expres de Noul Cod Civil al României la art.303. Codul Familiei al RM nu reglementează expres această instituție, însă prevede la art.43 anumite împrejurări care înlătură nulitatea căsătoriei. Spre deosebire de instituția anulării căsătoriei, în care deși există temeuri de nulitate, legiuitorul admite în anumite condiții menținerea căsătoriei, în cazul căsătoriei putative, căsătoria nu este menținută, însă efectele ei, față de soțul/soția de bună-credință, se mențin până la momentul rămânerii definitive a hotărârii judecătorești de declarare a nulității.

Totuși, așa precum nu toate cazurile de nulitate a căsătoriei pot fi acoperite, nu în toate cazurile de nulitate a căsătoriei se vor putea prevala de efectele putativității. Cu titlu de exemplu, [3, p.44], cum nu poate fi acoperită nulitatea unei căsătorii încheiate între rude în gradul prohibit de lege sau de către o persoană deja căsătorită, în mod similar, nu va putea beneficia de efectele căsătoriei putative persoana care este deja căsătorită și încheie o nouă căsătorie, ea fiind considerată de rea-credință.

Eroarea de drept, derivat a bunei-credințe

Pornind de la înțelesul bunei-credințe în materie de căsătorie putativă, ce are ca fundament o credință greșită a soțului (de bună-credință) despre îndeplinirea tuturor condițiilor legale la încheierea căsătoriei, în doctrina română [7, p. 168-169], se susține că această eroare derivă din bună-credință. Astfel, beneficiul putativității pentru eroare de drept este tratat ca o excepție de la principiul *nemo censetur ignorare legem*, întrucât necunoașterea legii se invocă în acest caz „nu pentru a se sustrage aplicării ei, ci pentru a se dobândi ocrotirea sa” [8, p. 169]. În susținerea acestei ipoteze, sunt prezentate [7, p. 169] argumentele regăsite în doctrina franceză clasică și contemporană, precum: adagiul nu instituie prezumția cunoașterii legii, dar imposibilitatea de a te sustrage obligativității ei; maxima nu are valoarea unei prezumții irefragabile; în general, legea nu distinge între diferitele forme de bună-credință, în legătură cu situațiile de fapt sau cele de drept [9, p. 169].

Aspecte de probațiune

Buna-credință se prezumă în toate cazurile în care este instituită, fapt ce implică necesitatea dovedirii contrariului, a relei-credințe, de către cei interesați. La fel, și soții, la încheierea căsătoriei sunt prezumați de bună-credință, eventual, într-o acțiune privind declararea nulității căsătoriei, teoretic ei nu ar trebui să fie obligați să-și dovedească buna-credință. Doar în cazul în care se pune problema relei-credințe a unuia dintre ei/a lor, celor interesați le revine sarcina de a o proba. Se afirmă, că buna-credință apără pe soțul în cauză de efectele retroactivității nulității și atât timp cât nu s-a cerut să se constate reaua lui credință, căsătoria este prezumată putativă, fără a fi necesar să se menționeze în mod expres această situație [10, p. 274].

Pe de altă parte, în doctrina română [1, p. 199] se susținea că, dificultăți nu apar în situația în care unul dintre soți, în cadrul acțiunii în nulitate sau anulare, susține că celălalt soț a fost de rea-credință, el fiind obligat să facă dovada susținerilor sale, mai cu seamă că și celălalt soț ar putea să susțină același lucru despre adversarul său și atunci și unul și altul vor trebui să administreze probe, pe baza cărora instanța va stabili sau că ambii au fost de rea-credință și atunci nu mai există putativitate, sau că ambii au fost de bună-credință sau numai unul dintre ei a fost de bună-credință. Dificultățile apar ori de câte ori în procesul de nulitate sau anulare a căsătoriei nici una din părți nu afirmă că soții au fost de rea-credință, instanța nu va putea stabili putativitatea numai pe baza prezumției de bună-credință. Ea va fi nevoită să pună din oficiu în discuție această problemă, obligând pe soți să-și dovedească buna lor credință, întrucât o astfel de dovadă are ca rezultat stabilirea caracterului putativ al căsătoriei ce constituie o regulă de favoare pentru soții ce au încheiat-o sub semnul nulității.

Eventual, se afirma, că pentru situația când ambii soți susțin că au fost de bună-credință la momentul încheierii căsătoriei, iar în proces nu există și alte părți care să dovedească contrariul, aplicând prezumția de bună-credință, fără a obliga părțile să facă proba bunei lor credințe, instanța se va afla în imposibilitate să stabilească adevărul, în aceste condiții, cu titlu de unică excepție de la regula potrivit căreia buna-credință

este totdeauna prezumată până la dovada contrarie, proba bunei-credințe va trebui făcută, iar din probele administrate instanța va putea stabili cu certitudine dacă soții (sau numai unul dintre ei) au fost de bună-credință sau de rea-credință [1, p. 200].

Deși, pare o calificare tranșantă, nu putem să nu fim de acord că într-adevăr înainte de a aplica consecințele declarării nulității căsătoriei, specifice unui soț de bună-credință, instanța de judecată trebuie să analizeze în ansamblu toate circumstanțele cazului pentru a se convinge de existența bunei-credințe a soților/soțului la momentul încheierii căsătoriei declarate nule. Fără a i se oferi statut de „excepție” de la aplicarea prezumției de bună-credință, totuși, în această materie, constatarea bunei-credințe prezintă consecințe globale față de orice alta. În cazul dat nu vorbim doar despre efecte care se produc în cadrul unui singur raport juridic, vorbim despre efecte asupra tuturor raporturilor patrimoniale ale soților. Aplicarea bunei-credințe cu titlu de prezumție, fără o cercetare detaliată din partea instanței de judecată a tuturor circumstanțelor relevante cazului, ar putea favoriza și crea dezavantaje nejustificate unuia sau chiar ambilor soți.

O interpretare a art.44 Codul Familiei, permite a afirma că problema bunei sau relei credințe a soților se pune, cu ocazia aplicării consecințelor declarării nulității căsătoriei, de exemplu, la împărțirea bunurilor dobândite în comun până la declararea nulității căsătoriei, după regulile de indiviziune a bunurilor, aplicare care este condiționată de solicitarea **soțului de bună-credință**, ce poate fi făcută și în afara acțiunii de declarare a nulității căsătoriei, separată, atât pe cale de acțiune cât și pe cale de excepție.

În acest context, întrucât chestiunea cu privire la buna-credință a soțului/soților se pune în legătură cu aplicarea efectelor căsătoriei putative, în doctrină, se analizează [1, p. 198], dacă în cadrul unei acțiuni care are ca obiect declararea nulității căsătoriei, instanța ar putea să rezolve și problema bunei sau relei lor credințe. Se consideră, că problema putativității, adică a credinței soților că încheie o căsătorie valabilă, deși lovită de nulitate, este intim legată de raportul juridic matrimonial însuși, constituind latura psihică, subiectivă, a acestuia, după cum și constatarea relei-credințe reprezintă scoaterea în evidență a altei trăsături psihice, constând în intenția de a încălca norma legală prin încheierea unei căsătorii lipsite de valabilitate. În această concepție deci, declararea nulității căsătoriei nu poate fi separată de stabilirea poziției psihice a părților la încheierea ei.

Mai mult ca atât, posibilitatea instanței investită cu o acțiune în nulitatea căsătoriei, prin stabilirea bunei sau a relei-credințe a soților, chiar în lipsa unei cereri exprese în acest sens, nu reprezintă o „ultra petita”, întrucât problema bunei sau a relei-credințe poate fi orânduită printre cererile virtuale, cereri care nu au fost expres formulate, dar care, față de scopul acțiunii, se cer rezolvate pentru a asigura satisfacerea adecvată a intereselor părților [6, p. 274].

Concluzii

Deși nu într-o definiție expresă și generală, dar dimpotrivă, limitativă, asemeni legislațiilor moderne ale altor state, instituția căsătoriei putative își regăsește efectele și în legislația Republicii Moldova, având drept scop primordial protejarea soțului/soților de bună-credință, care aveau o deplină încredere în faptul că încheie o căsătorie valabilă, ignorând astfel o cauză de nulitate.

Analiza conceptului de bună-credință în materie de căsătorie putativă, prezintă importanță, întrucât efectele acesteia beneficiază doar soțului de bună-credință, buna-credință în acest caz fiind de natură de a admite derogarea de la principiul retroactivității efectelor nulității, acestea producând efecte doar pentru viitor, asemeni celor produse în caz de divorț. Drept urmare, buna-credință, a soțului/soților reprezintă o condiție indispensabilă de aplicare a instituției căsătoriei putative. Condiție care se consideră întrunită, dacă la momentul încheierii căsătoriei unul sau ambii soți nu cunoșteau cauza nulității căsătoriei. Îndeplinirea condiției de bună-credință este legată de momentul încheierii căsătoriei, întrucât evaluarea comportamentului soțului/soților va fi raportat la atitudinea lor față de perceperea condițiilor de valabilitate a căsătoriei. Reaua lor credință, ulterioară acestui moment, nu influențează aplicarea efectelor căsătoriei putative.

Efectele căsătoriei putative se declanșează doar în cazul în care suntem în prezența unei căsătorii încheiate, iar asta presupune cel puțin respectarea condițiilor de formă de încheiere a căsătoriei, însă cu încălcarea celor de fond, întrucât poate fi declarat nul doar un act juridic existent.

Prin urmare, vor beneficia de putativitate numai acele căsătorii care prezintă cel puțin semnele exterioare

ale unei căsătorii pe deplin valabile, putativitatea fiind în cele din urmă o consecință a forței aparenței în drept [11]. Astfel, în doctrină [3, p. 45], această situație este calificată drept, aparență juridică de căsătorie și recunoscută drept cea de-a doua condiție care urmează a fi întrunită pentru ca căsătoria să fie considerată putativă, și pentru ca aceasta să-și producă efecte.

Pe lângă cele nepatrimoniale, efectele patrimoniale activate la solicitarea soțului de bună-credință, în conformitate cu art.44 din Codul Familiei al RM se prezintă pe câteva direcții, precum cea a regimului matrimonial, cea a obligației de întreținere legală, cea cu referire la reparația prejudiciului material și moral.

Indiferent de cauzele de nulitate, anularea unei căsătorii, datorită caracterului retroactiv al efectelor ei, presupune consecințe prejudiciabile pentru ambii soți. Avantajarea soțului de bună-credință prin punerea la îndemână a dreptului discreționar de a beneficia de unele excepții este justificată.

Doctrina [1, p. 196-197] califică instituția căsătoriei putative drept un exemplu de îmbinare a buneicredinței cu echitatea. Or, ar fi contrar echității să se aplice regimuri similare atât față de soțul de bună-credință, cât și față de soțul de rea-credință. Soțul de rea-credință a fost în cunoștință de cauză că încheie o căsătorie lovită de nulitate, spre deosebire de cel de bună-credință care a crezut, dimpotrivă, că încheie o căsătorie valabilă. Diferența de tratament între unul și altul este iminentă, față de soțul de bună-credință efectele declarării nulității să se producă numai pentru viitor, ca și cum s-ar fi pronunțat un divorț. Însă, dacă ambii soți au fost de bună-credință, putativitatea va opera pentru amândoi, deci efectele declarării nulității vor fi asemănătoare cu efectele divorțului.

Referințe:

1. GHERASIM, D. *Buna credință în raporturile civile juridice*. București: Ed. Academiei Române, 1981.
2. FLOARE, M. *Repere istorice privind aparența în materie de căsătorie și filiație*. În: *In Honorem Flavius Antoniu Baias. Aparența în drept*. Tomul I, București: Ed.Hamangiu, 2021, pag. 44-54. ISBN 978-606-27-1846-6.
3. PÎNZARI, V. *Reglementarea căsătoriei putative în legislația familială a Republicii Moldova*. În: *In Honorem Flavius Antoniu Baias. Aparența în drept*. Tomul II, București: Ed.Hamangiu, 2021, pag. 42-51. ISBN 978-606-27-1847-3.
4. CEBOTARI, V. *Dreptul Familiei*. Ed.a 3-a, revăzută și completată. Chișinău: Tipografia „Reclama”, 2014, 344 p. ISBN 978-9975-58-033-5.
5. CAZAC, O. *Drept civil. Moștenirea*. Chișinău: Bons Offices, 2022. Animus, 900 p. ISBN 978-9975-87-988-0.
6. FLORIAN, E. *Dreptul Familiei* apud TERZEA, V., *Noul Cod Civil Adnotat cu doctrină și jurisprudență*. Vol. I, București: Ed. Universul Juridic, 2014.
7. DELEANU, I. *Ficțiunile juridice. Studii juridice*. București: Ed. All Beck, 2005.
8. FLORIAN, E. *Dreptul familiei*, Cluj-Napoca: Ed.Limes, 2003, pag. 68 apud DELEANU, I. *Ficțiunile juridice. Studii juridice*. București: Ed. All Beck, 2005.
9. PLANOIL, M., RIPERT, G. *Traité pratique de droit civil français*, t. II. La famille, avec le concours de A. Rouast. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1926, nr. 318, 320., apud DELEANU, I. *Ficțiunile juridice. Studii juridice*. București: Ed. All Beck, 2005.
10. TURUIANU, C. *Dreptul familiei. Culegere de practică judiciară*. București: Ed.CH.Beck, 2008, p 101 apud TERZEA, V., *Noul Cod Civil Adnotat cu doctrină și jurisprudență*. Vol. I, București: Ed. Universul Juridic, 2014.
11. FLOARE, M. *Istoricul unui concept: putativitatea căsătoriei în gândirea juridică medievală și contemporană*. [Accesat 21.03.2023] Disponibil: http://arhiva-studia.law.ubbcluj.ro/pdfs/1488468595-03Floare_42_47.pdf

Date despre autor:

Elena ARAPU, doctorandă, Școala Doctorală Științe Juridice și economice, asistent universitar, Departamentul Drept Privat, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0001-8678-291X

E-mail: elenarapu@yahoo.com

Prezentat la 30.09.2024

CZU: 341.231.14:342.7:341.645.2

[https://doi.org/10.59295/sum8\(178\)2024_02](https://doi.org/10.59295/sum8(178)2024_02)

QUO VADIS DREPTURILE OMULUI ÎN EUROPA?

Oleg BALAN, Olga DORUL,

Universitatea de Stat din Moldova

În articol se abordează conceptul și evoluția protecției europene a drepturilor omului, având la bază cele trei repere esențiale: natura și conținutul drepturilor fundamentale protejate, cadrul normativ și cadrul instituțional în domeniu. Sunt expuse noi concepte în materia impactului tehnologiilor asupra drepturilor omului în contextul dialogului regional al savanților cu reprezentanții structurilor regionale. Materialul științific conține analiza juridică a principiilor de organizare și funcționare a mecanismelor europene de protecție a drepturilor omului instituite în perioada postbelică. Constatările făcute pe marginea fenomenelor juridice analizate vor permite, în cele din urmă, înțelegerea noilor tendințe în procesul de cooperare europeană a statelor în vederea realizării plene a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

Cuvinte-cheie: *Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Curtea de Justiție a Uniunii Europene, drepturi fundamentale, Dreptul european al drepturilor omului, Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, Uniunea Europeană, mecanisme europene.*

QUO VADIS HUMAN RIGHTS IN EUROPE?

The article approaches the concept and evolution of the European protection of human rights starting from the three essential points: the nature and content of the protected rights, the normative framework and the institutional framework in the field. New concepts regarding the impact of technologies on human rights are presented in the context of regional dialogue between scholars and representatives of regional institutions. The scientific material contains a legal analysis of the principles of organization and operation of the European human rights protection mechanisms instituted in the post-war period. The findings made on the side of the analyzed legal phenomena will ultimately allow the understanding of the newest trends in the process of European cooperation of states in order to fully realize the fundamental human rights and freedoms.

Keywords: *European Court of Human Rights, European Human Rights Law, Court of Justice of the European Union, fundamental rights, Organization for Security and Cooperation in Europe, European Union, European mechanisms.*

Introducere

În condițiile în care s-a produs refacerea Europei după cel de-al Doilea Război Mondial, trebuie să recunoaștem în mare grabă, cei care urmau să devină arhitecții primelor mecanisme regionale de protecție a drepturilor omului, proiectate vreodată de societatea internațională, nu aveau o viziune atotcuprinzătoare a proceselor și structurilor necesare realizării idealurilor înscrise în Declarația Universală a Drepturilor Omului. Subsecvent, primele proiecte de cooperare instituționalizată a statelor din Europa în domeniul drepturilor și libertăților fundamentale, erau concepute și lansate în mod izolat, la acele timpuri nefiind pusă la bază ideea creării unui sistem regional coerent. Or, cum afirma la acest capitol Léon Bourgeois, mult timp statele erau preocupate de scop, fără să se fi preocupat de mijloace [1].

În timp, actorii europeni, remarcând succesul proiectelor realizate, s-au ambiționat să ofere cele mai înalte garanții politice și juridice în construcția unei societăți regionale în care nici o ființă umană să nu aibă sentimentul incertitudinii și insecurității atunci când va considera că i-a fost lezată demnitatea. Proiectele realizate de predecesorii noștri s-au dovedit a fi revoluționare, iar ei înșiși pot fi considerați adevărați vizionari ai acelor timpuri. La momentul de față nu mai pot fi numărate studiile scrise la tema protecției juridice a drepturilor omului în Europa. În aceste condiții ne propunem să abordăm holistic cooperarea statelor europene pe segmentul drepturilor omului. Aceasta ne va permite, spre finele studiului, să formulăm tendințele clare în domeniul investigat.

Material și metodă

În vederea redactării conținutului prezentului studiu au fost analizate lucrările monografice și articolele științifice semnate de autori unici, fie colective de autori autohtoni, străini la subiectul tendințelor în evoluția cooperării statelor în vederea asigurării protecției eficiente a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului în Europa.

La fel, pentru a formula tendințele în evoluția sistemului Dreptului internațional în partea ce se referă la instrumente regionale de protecție a drepturilor omului, am analizat cadrul normativ universal și regional în vigoare la data realizării prezentului studiu.

În calitate de metode de cercetare în domeniul analizat se recomandă ca fiind oportună *metoda istorică* cu scopul de a descrie geneza, evoluția cantitativă și calitativă a mecanismelor europene de protecție a drepturilor omului. Analiza sistemică în contextul prezentei investigații ne-a permis să reliefăm locul și rolul instrumentelor europene de protecție a drepturilor omului în vederea transpunerii standardelor universale în domeniu. Metoda deductivă ne-a permis să identificăm tendințe în evoluția fenomenului cercetat, în așa mod, la finalul studiului au fost proiectate scenarii privind evoluția mecanismelor europene de protecție a drepturilor omului, dar și au fost trasate ipoteze ale viitoarelor cercetări în domeniu.

Rezultate obținute și discuții

Internaționalizarea progresivă a drepturilor omului s-a datorat multiplilor evenimente istorice care au impus societatea internațională să consacre normele în acest domeniu. Or, societatea internațională clasică nu era pregătită de aceasta. Mai multe inițiative întreprinse în anumite state, dar și la scară internațională au permis conceptualizarea acestui nou domeniu de cooperare interstatală. Cu toate acestea, sfârșitul Primului Război Mondial a permis prima avansare decisivă a dreptului internațional în domeniul numit astăzi protecția drepturilor omului. Acest rezultat se datorează totodată unei încrederi idealiste în rolul dreptului pentru asigurarea păcii mondiale și considerentelor extrem de pragmatice [2, p. 5-7].

„*La paix, c'est la durée du droit*”, spunea juristul Léon Bourgeois, Laureatul Premiului Nobel pentru Pace în anul 1920, care urma peste ani să fie numit de Al. Niess, îngerul păcii [3]. În discursul său pronunțat la cel de-al VI-lea Congres național de Pace din Reims, Bourgeois afirma că lumea nu a sesizat suficient de clar că în societatea statelor, la fel ca și în societatea indivizilor, nu există pace durabilă fără organizare juridică. Pentru a avea pacea materială mai întâi de toate este necesar să fie realizată pacea morală; și nu există pace morală decât dacă drepturile fiecărei persoane nu se simt și nu sunt cu adevărat amenințate. Pacea poate fi definită: „Durata legii”; nu există pace adevărată decât pacea sub guvernarea dreptului [1]. Vedem, deci, cum *ab inițio* sub egida organizației cu vocație de universalitate, pacea, dezideratul râvnit de omenire după cele două conflagrații mondiale, a fost condiționată de necesitatea protecției drepturilor omului. „*Il n'y aura pas de paix sur cette planète tant que les droits de l'homme seront violés en quelque partie du monde que ce soit*” (trad. „Nu va exista pace pe această planetă atâta timp cât drepturile omului sunt încălcate undeva în lume) declara, la rândul său, René Cassin, jurist renumit în domeniul drepturilor omului, unul dintre autorii textului Declarației Universale a Drepturilor Omului și Laureat al Premiului Nobel pentru Pace în anul 1968.

Apariția și evoluția instrumentelor de protecție europeană a drepturilor omului

Evoluția civilizației europene demonstrează că ideile progresiste de protecție a demnității omului, a bunăstării colectivităților umane apar preponderent în urma crizelor (revoluții, epidemii, războaie mondiale, mai nou pandemia și schimbările climatice etc.), ce afectează calitatea relațiilor sociale la scară națională, regională, fie globală. Ființa umană și asigurarea supraviețuirii acesteia într-un context ostil devine în asemenea împrejurări preocuparea esențială nu doar a actorilor statali, organismelor internaționale, ci și a doctrinarilor ce se grăbesc să ofere responsabililor de procesul de creare a normelor de drept propriile rezultate ale cercetărilor, gândirii juridice, menite să sprijine efortul de elaborare a regulilor de tratament a ființelor umane în fața provocărilor fără precedent.

Dacă urmărim atent evoluția conceptului statului în abordarea personalităților notorii din spațiul european observăm cum treptat accentul în realizarea competențelor subiectului primar al relațiilor internaționale mi-

grează dinspre monopol exclusiv asupra vieții interne spre delegarea suveranității în domeniul drepturilor omului în favoarea structurilor internaționale, create prin acordul acestor state. Schimbarea de paradigmă s-a datorat în mare parte afirmațiilor îndrăznețe ale specialiștilor calificați în domeniul dreptului public în secolul XX.

Friedrich Martens, în manualul de Drept internațional editat în anii 1904-1905, cu mult timp până la apariția primului instrument european de protecție a drepturilor omului menționa: „*Toate statele civilizate contemporane consideră că omul este persoana, cu alte cuvinte, este subiectul drepturilor inalienabile cunoscute care trebuie respectate în domeniul relațiilor lor reciproce. Prin urmare fiecare persoană indiferent de cetățenia sa găsește în prezent protecția propriei personalități și a proprietății în orice spațiu unde acționează dreptul internațional. În protecția persoanei se conține finalitatea statului și scopul relațiilor internaționale. Respectarea personalității umane este, dincolo de orice dubiu, cea trăsătură ce deosebește categoric statele contemporane de statele antice...*” [4, p. 247-248].

Anume din aceste teze s-au inspirat actorii politici ai anilor 40-50 ai secolului XX atunci când au inițiat proiecte de cooperare interstatală instituționalizată în domeniul protecției drepturilor omului. În aceste împrejurări istorice au fost conturate primele concepte, principii și instituții care mai târziu vor fi considerate, în virtutea autonomiei și particularităților lor, drept nou element al sistemului Dreptului internațional public: Dreptul european al drepturilor omului, ce poate fi definit ca un ansamblu de norme juridice și principii ce stabilesc drepturile și libertățile fundamentale ale omului, determină mecanisme europene de protecție și reglementează angajarea răspunderii pentru nerespectarea acestora.

Dreptul european al drepturilor omului nu este rezultatul unui singur mecanism monolitic [5, p. 135-136]. Spațiul jurisdicțional european se caracterizează printr-o multiplicitate de intervenienți. Jurisdicțiile naționale nu mai sunt singurele interlocutoare ale justiției [6, p. 3]. Diferitele sisteme de protecție a drepturilor omului în Europa au fost instituite, unele erau mai restrictive pentru state decât altele. În acest sens au fost elaborate numeroase texte cu scopul de a consolida garanțiile fundamentale. Însă judecătorii europeni la fel au intervenit, amplificând deseori mișcarea de protecție în pofida limitelor acțiunii lor [7, p. 10].

Rolul a cel puțin trei organizații merită a fi luat în considerație: Consiliul European, Uniunea Europeană, Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa. Consiliul European este cea mai veche dintre aceste organizații, a avut cel mai important rol în promovarea drepturilor omului la nivel european. Uniunea Europeană, care rămâne să fie organul cel mai viabil și influent din punct de vedere politic a avut doar un rol indirect în protecția drepturilor omului. Totodată, aspectele tot mai importante privind drepturile omului au fost absorbite în programe de extindere rapidă a Uniunii Europene. Suplimentar, operând în calitate de organizație cu scopul de a promova pacea și securitatea în Europa, Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa a întreprins mai multe inițiative valoroase în domeniul drepturilor omului care merită a fi luate în considerație [5, p. 135-136].

În cele ce urmează ne vom expune în parte asupra scopurilor creării și principalelor rezultate la capitolul protecției drepturilor omului ale celor trei actori internaționali enunțați supra.

Drepturile omului reprezintă nucleul activităților *Consiliului European* și influențează direct sau indirect viața a milioane de oameni de pe întreg cuprinsul Europei. În esență acest lucru se datorează Convenției privind protecția drepturilor omului și a libertăților fundamentale – denumită în mod curent Convenția europeană a drepturilor omului, semnată la 4 noiembrie 1950 la Roma și intrată în vigoare trei ani mai târziu, la 3 septembrie 1953. Fiind primul tratat adoptat de Comitetul de Miniștri la doar 15 luni după prima sa reuniune, Convenția reprezintă chintesența Consiliului European și a devenit „prima etapă pe calea garantării colective a unor drepturi enunțate în Declarația universală a drepturilor omului” [8, p. 179-183]. Negociind și semnând Convenția europeană a drepturilor omului, statele membre ale Consiliului European au vrut, pe de o parte să se echipeze cu o garanție colectivă contra unei reveniri a situațiilor de negare a drepturilor omului pe care le-a cunoscut Europa, pe de altă parte statele au dorit să ofere o bază de încredere și solidaritate mișcării de unificare europeană. Adoptând Convenția europeană a drepturilor omului, Organizația a pus la dispoziția Europei cel mai coerent și dezvoltat sistem internațional de protecție colectivă a drepturilor omului [8, pp. 179-182], care nu are precedent în istoria relațiilor internaționale. Specificul originalității acestui sistem rezidă în intervenția organelor cu caracter judiciar – Comisia (în trecut) și Curtea Europeană

a Drepturilor Omului – ce pot examina alegațiile de violare a Convenției atât la cererea guvernelor, cât și la cererea indivizilor sau persoanelor juridice. Semnând Convenția, membrii Consiliului Europei au acceptat nu doar să-și conformeze legislația și practica națională drepturilor garantate de Convenție, ci și să se supună controlului internațional asupra respectării acestor drepturi [9, p. 1-2].

Suplimentar sprijinirii dezvoltării progresive a sistemului Convenției Europene a Drepturilor Omului astăzi Consiliul Europei desfășoară numeroase acțiuni în vederea promovării și asigurării drepturilor omului, democrației și statului de drept. La cele mai noi inițiative referim: Inteligența artificială și Drepturile Omului, Drepturile Omului și Biomedicina, Covid-19 și Drepturile Omului, Educația Profesioniștilor în domeniul Drepturilor Omului, Cooperare interguvernamentală în domeniul Drepturilor Omului, Siguranța Jurnaliștilor, Egalitatea de Gen, Combaterea violenței împotriva femeilor, Combaterea Traficului de Persoane, Drepturile persoanelor cu dizabilități, Drepturile Migranților, Drepturile copiilor etc.

Uniunea Europeană, un alt actor regional important, dispune de propriul mecanism de asigurare a drepturilor omului.

Locul oferit drepturilor fundamentale a evoluat sensibil de la începutul construcției europene. La origine, drepturile fundamentale nu erau în centrul preocupărilor redactorilor tratatului de la Roma în special din motivul abordării sectoriale și funcționaliste ce caracteriza acest tratat. În absența dispozițiilor specifice privind drepturile fundamentale în tratate anume Curții de Justiție i-a revenit rolul progresiv de elaborare a unui sistem efectiv de garantare a drepturilor fundamentale [10, p.65-66]. Curtea de la Luxembourg a avut multiple ocazii să afirme că drepturile și libertățile fundamentale ale omului, cât și respectarea și asigurarea lor constituie parte integrantă a ordinii juridice comunitare. Astfel, Curtea a constatat că respectarea drepturilor omului face parte integrantă din principiile generale de drept protejate de Curte, protecția acestor drepturi este inspirată din tradițiile constituționale comune statelor membre și trebuie asigurată în cadrul structurii și obiectivelor comunității [11].

Mecanismul *Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa* (OSCE) își are originea în prevederile Actului Final de la Helsinki [12], ce ne oferă o primă reglementare extinsă a conținutului principiului respectării drepturilor omului și libertăților fundamentale, inclusiv a libertății de gândire, conștiință, religie sau de convingere. În temeiul acestui principiu, statele participante, *inter alia*, recunosc importanța universală a drepturilor omului și libertăților fundamentale, a căror respectare este un factor esențial al păcii, justiției și bunăstării necesare pentru a asigura dezvoltarea relațiilor amicale și a cooperării între ele, ca și între toate statele.

Statele membre ale OSCE au recunoscut că drepturile omului sunt drepturi din naștere ale tuturor ființelor umane, sunt inalienabile și sunt garantate prin lege. Biroul OSCE pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului monitorizează respectarea de către guverne a angajamentelor legate de dimensiunea umană. Biroul oferă statelor consiliere și asistență și sprijină indivizii și societatea civilă cu formare și educație specifice. Biroul OSCE pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului acoperă un spectru larg de aspecte, de la libertățile fundamentale de religie sau credință, de circulație, de întrunire și de asociere, până la raportarea privind aplicarea pedepsei cu moartea, monitorizarea proceselor și prevenirea torturii și a altor forme de rele tratamente [13].

OSCE a stabilit o serie de instrumente pentru a monitoriza implementarea angajamentelor asumate de statele participante în domeniul drepturilor omului și al democrației (dimensiunea umană). Unul dintre aceste instrumente, așa-numitul Mecanism al dimensiunii umane, poate fi invocat *ad hoc* de către orice stat participant individual sau grup de state. Este compus din două instrumente: Mecanismul Viena (1989) și Mecanismul Moscova (1991), acesta din urmă constituind parțial o elaborare ulterioară a Mecanismului Viena. Mecanismul Viena permite statelor participante, printr-un set stabilit de proceduri, să ridice întrebări legate de situația dimensiunii umane în alte state OSCE. Mecanismul Moscova se bazează pe aceasta și oferă posibilitatea suplimentară statelor participante de a stabili misiuni ad-hoc de experți independenți pentru a ajuta la rezolvarea unei probleme specifice de dimensiune umană - fie pe propriul lor teritoriu, fie în alte state participante OSCE [14]. Biroul OSCE pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului este desemnat să ofere sprijin pentru punerea în aplicare a Mecanismului Moscova și menține o listă de experți numiți de unele dintre statele participante care sunt disponibile pentru a efectua astfel de investigații. Până la 29 februarie 2024 Mecanismul Moscova a fost utilizat de cincisprezece ori.

Natura și conținutul drepturilor fundamentale în sistemul european de protecție

Apariția protecției drepturilor omului pe scena internațională este rezultatul unei lungi istorii în care s-au călit și s-au afirmat conceptele esențiale ale filosofiei drepturilor omului. Universalitatea drepturilor omului rămâne să fie o construcție fragilă ce trebuie consolidată prin reflecții largi și deschise [9, p. 3]. În această ordine de idei sunt notabile eforturile realizate de organizațiile interguvernamentale europene în vederea transpunerii la scară regională a standardelor elaborate sub egida sistemului Organizației Națiunilor Unite de protecție a drepturilor omului.

În cele ce urmează ne propunem să reliefăm tendințele în evoluția conținutului cooperării regionale a statelor din Europa cu referire la natura drepturilor protejate. O primă generalizare la subiect poate fi dedusă din faptul că mecanismele de protecție a drepturilor omului create sub egida Consiliului Europei, Uniunii Europene, Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa sunt orientate spre protecția celor trei generații ale drepturilor omului, totodată, fiind conceptualizate și realizate inițiative speciale de protecție a anumitor categorii vulnerabile: copii, femei, migranți, persoane cu dizabilități etc.

În special, sub egida Consiliului Europei, prin semnarea, ulterior ratificarea Convenției europene a drepturilor omului statele s-au angajat să asigure tuturor persoanelor aflate sub jurisdicția lor o serie de drepturi și libertăți civile și politice definite în Convenție. Protocoalele adiționale au extins lista inițială a drepturilor, iar jurisprudența Curții Europene și a Comisiei Europene a Drepturilor Omului a consolidat și dezvoltat aceste drepturi, demonstrând astfel natura dinamică și evolutivă a sistemului [8, p. 183].

Protecția drepturilor fundamentale a drepturilor omului sub egida Uniunii Europene comportă, la rândul său, o serie de particularități. Inițial, nici Tratatul de instituire a Comunității Economice Europene nici Tratatul de instituire a Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului sau Tratatul de instituire a Comunității Europene a Energiei Atomice nu conțineau vreo referire specifică la drepturile fundamentale, cu excepția mențiunii „apărarea păcii și a libertății” care figurează în ultimul considerent al preambulului [15]. Această omisiune a fost înlăturată cu ocazia semnării de către statele membre ale Uniunii Europene a Cartei Drepturilor Fundamentale la 7 decembrie 2000. Spre deosebire de Convenția europeană a drepturilor omului, care a fost inițial concepută să garanteze în esență drepturile generației I (drepturi civile și politice), Carta Drepturilor Fundamentale instituie un sistem de protecție mult mai evoluat ca conținut și mecanisme, incluzând suplimentar o gamă extinsă de drepturi individuale (economice, sociale și culturale), dar și drepturi colective (ex. inițiativa cetățenească europeană). La fel, în Cartă pot fi identificate o serie de drepturi și libertăți ce rezultă din cetățenia Uniunii Europene, cum sunt dreptul la libera circulație și ședere pe teritoriul statelor membre; dreptul de a alege și de a fi ales în Parlamentul European; dreptul de protecție diplomatică din partea oricărui stat membru al Uniunii Europene; dreptul de a se adresa Parlamentului European, Ombudsmanului etc.

Un alt moment pe care dorim să-l evidențiem în contextul prezentului studiu ține de evoluția naturii drepturilor fundamentale protejate de state de la asigurarea, în esență, a integrității și bunăstării fizice spre protecția juridică a intimității persoanelor (*forum internum*). Trebuie să recunoaștem că astăzi, în lumina noilor invenții tehnologice și aplicații științifice oamenii de știință, statele, manifestă un interes sporit pentru protecția forumului intern al ființei umane care nu mai poate fi încadrat exclusiv în conceptele clasice de libertate de gândire și libertate de conștiință.

Încă de la începuturile omenirii, inovația tehnologică a fost un catalizator major al transformării sociale și culturale. Strămoșii noștri și-au modificat în mod constant mediul înconjurător prin dezvoltarea unor artefacte a căror complexitate a crescut treptat prin evoluția culturală. Homo sapiens (literal „omul înțelept”) este în mod fundamental un homo technologicus (adică „omul utilizatorul tehnologiei”). Aceste tehnologii din ce în ce mai complexe au evoluat împreună cu oamenii și societățile umane. În unele cazuri, transformările socio-tehnologice majore cum au fost inventarea agriculturii, scrisului și medicinei moderne au exercitat un impact profund asupra vieții umane și asupra însuși sensului de a fi uman. De-a lungul acestui proces de evoluție tehnologică, societățile umane au introdus sisteme de norme, fie că este vorba de obiceiuri acceptate social, recomandări impuse de biserică sau legi obligatorii impuse de stat [17].

La 9 noiembrie 2021 Consiliul Europei împreună cu Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică au organizat Masa Rotundă cu genericul „*Neurotechnologies and human rights framework: Do we*

need new rights now?” [16]. Participanții la eveniment, specialiști în domeniul științelor medicale, neuroeticii, științelor tehnologice și în domeniul drepturilor omului, au polemizat la subiectul adaptării cadrului normativ existent, fie elaborării unui nou cadru normativ în domeniul drepturilor omului în contextul neurotehnologiilor.

În cadrul discuțiilor participanții au subliniat că la această etapă este dificilă previziunea consecințelor dezvoltării neurotehnologiilor și inteligenței artificiale pentru ființa umană, demnitatea și drepturile omului. Totodată, domeniul necesită intervenția urgentă a specialiștilor în domeniul eticii, științelor medicale, științelor juridice în vederea conceptualizării a celor ce urmează să devină „neurodrepturi” și anume: dreptul la viață mintală privată, autonomia liberului arbitru, integritatea mintală etc.

Un alt indicator al schimbării prudente de atitudine a statelor față de drepturile omului, de această dată schimbare în sensul restrângerii acestora, ține de amenințările la adresa securității naționale sau regionale. În acest context, în lupta împotriva flagelului terorismului, împotriva traficului de ființe umane [18], traficului de droguri [19], criminalității cibernetice, iscate din dezvoltările tehnologiei informației și a sistemelor informaționale [20] etc. atât statele aparte, cât și colectivitățile de state au recurs la limitări justificate ale drepturilor omului. În vederea demonstrării acestei teze poate fi invocată cea mai recentă jurisprudență a Curții Europene a Drepturilor Omului. Într-o serie de cauze care i-au fost deferite, desemnate generic „Simboluri și ținute religioase” [21], Înalta Curte a respins alegațiile reclamanților de nerespectare de către autorități a libertății lor religioase exprimată prin interdicția de a purta simboluri și ținute religioase în public. În acest sens, pe aceste cauze Curtea a reținut argumentele statelor vizate și anume justificarea imixtiunii în exercitarea de către persoanele fizice a libertății religioase în calitate de măsuri necesare pentru siguranța publică, protecția ordinii.

Nu putem neglija, însă, riscurile ce survin la adresa universalității drepturilor omului în urma noului *modus operandi* al statelor. Uneori abuzul anumitor actori statali este camuflat prin limitarea rezonabilă a drepturilor omului. Mai mult, statele sunt tentate să interpreteze *mala fides* conținutul principiului subsidiarității, „potrivit căruia statele rămân competente în aplicarea procedurilor de apărare a drepturilor omului, ele fiind primele care trebuie să pună în aplicare mecanismele specifice de protecție, iar instituțiile internaționale sunt complementare și subsidiare celor naționale, ele intervenind doar când sunt sesizate și după epuizarea căilor naționale de soluționare” [22].

Identificarea echilibrului dintre interesul public și cel privat devine un exercițiu dificil pentru autorități. Anume aici observăm rolul crucial ce revine organismelor supranaționale, care excelează în realizarea misiunii de monitorizare, a controlului jurisdicțional asupra modului în care statele, în noile împrejurări, își îndeplinesc obligațiile pozitive și cele negative asumate odată cu ratificarea instrumentelor de protecție a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. Cu titlu de exemplificare, în cauza *Kadi și Al Barakaat International Foundation/Consiliul și Comisia examinată de Marea Cameră a Curții de Justiție a Uniunii Europene* [23] de către reclamanți au fost invocate, subsecvent au fost analizate de Curte, măsurile restrictive împotriva talibanilor, decise de Consiliul de Securitate al Organizației Națiunilor Unite, transpuse în regulamentele Uniunii Europene prin care au fost interzise zborurile, au fost înghețate fonduri și alte resurse financiare aparținând talibanilor din Afganistan. În speță reclamantul, Dl Kadi, al cărui nume figura în lista persoanelor față de care urmau să fie aplicate măsurile restrictive, pretinde că i-au fost încălcate dreptul de a fi ascultat, dreptul la respectarea proprietății și principiul proporționalității, dreptul la un control jurisdicțional efectiv. Examinând argumentele aduse de părți, Curtea a reiterat că respectarea drepturilor omului constituie o condiție a legalității actelor comunitare și că nu pot fi admise în Comunitate măsuri incompatibile cu respectarea acestora (par. 284). Prin urmare, obligațiile impuse printr-un acord internațional nu pot avea ca efect să aducă atingere principiilor constituționale ale Tratatului CE, printre care figurează principiul potrivit căruia toate actele comunitare trebuie să respecte drepturile fundamentale, această respectare reprezentând o condiție a legalității lor pe care Curtea are sarcina de a o controla în cadrul sistemului complet de căi de atac stabilit prin acest tratat. În continuare, Curtea a stabilit că instanțele comunitare trebuie, în conformitate cu competențele cu care sunt investite în temeiul Tratatului CE, să asigure un control, în principiu complet, al legalității tuturor actelor comunitare din perspectiva drepturilor fundamentale, care fac parte integrantă din principiile generale ale dreptului comunitar, inclusiv a actelor comunitare care,

precum regulamentul în litigiu, vizează punerea în aplicare a unor rezoluții adoptate de Consiliul de Securitate în temeiul capitolului VII din Carta Națiunilor Unite (par. 326). În cele din urmă, prin hotărârea Curții de Justiție a Uniunii Europene a fost anulat Regulamentul nr. 881/2002 al Consiliului din 27 mai 2002 de instituire a unor măsuri restrictive specifice împotriva anumitor persoane și entități care au legătură cu Osama ben Laden, cu rețeaua Al-Qaida și cu talibanii și de abrogare a Regulamentului (CE) nr. 467/2001 al Consiliului de interdicere a exportului anumitor mărfuri și servicii către Afganistan, de întărire a interdicției de zbor și de extindere a înghețării fondurilor și a altor resurse financiare în ceea ce îi privește pe talibanii din Afganistan, în măsura în care acesta îl privește pe domnul Kadi și Al Barakaat International Foundation.

Coeziunea instanțelor jurisdicționale europene în procesul de consolidare a ordinii publice europene centrate pe respectarea drepturilor omului

Un aspect important în asigurarea drepturilor omului în spațiul Uniunii Europene ține de aderarea Uniunii la Convenția europeană a drepturilor omului. Ideea nu este nouă, ea fost invocată pentru prima dată de Comisia Europeană în anul 1979 și repetat în anul 1990 [10, p. 73].

Prin avizul NR. 2/94 al Curții de Justiție a Comunităților europene din 28 martie 1996 „Aderarea Comunității la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale” [15] fiind invitată să se expună asupra aderării Comunității la Convenția Europeană a Drepturilor Omului, Curtea a constatat că deși respectarea drepturilor omului reprezintă o condiție a legalității actelor comunitare, trebuie totuși să se constate că aderarea la convenție ar determina o schimbare substanțială a regimului comunitar actual al protecției drepturilor omului, în măsura în care ar implica includerea Comunității într-un sistem instituțional internațional distinct, precum și integrarea tuturor dispozițiilor convenției în ordinea juridică comunitară. Astfel, în temeiul avizului din 28.03.1996 Curtea a constatat că în starea actuală a dreptului comunitar, Comunitatea nu are competența de a adera la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale.

Ulterior, sub egida Consiliului Europei, la 13 mai 2004, a fost adoptat Protocolul nr. 14 la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale de amendare a sistemului de control al convenției [24], care a modificat articolul 59 paragraful 2 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului incluzând următorul conținut: „*Uniunea Europeană poate adera la această Convenție.*”

Atunci când prin Tratatul de la Lisabona Uniunea Europeană, în calitate de subiect de drept internațional înzestrat cu personalitate juridică distinctă de personalitatea juridică a statelor fondatoare, și-a propus să adere la Convenția Europeană a Drepturilor Omului, *cu necesitatea conservării caracteristicilor specifice ale Uniunii și ale dreptului Uniunii* [25], actorii politici și cei juridici din spațiul Consiliului Europei și din cel al Uniunii Europene s-au arătat a fi mulțumiți de perspectiva asigurării unei sinergii între sistemul Convenției Europene a Drepturilor Omului și sistemul Uniunii Europene în domeniul protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. Cu toate acestea, din momentul în care Tratatul de la Lisabona a făcut trimitere directă la drepturile, libertățile și principiile enunțate în Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene [26] consfințindu-i implicit valoarea juridică în calitate de drept primar atât doctrinarii, cât și practicienii au identificat riscul suprapunerii competențelor și efectelor actelor adoptate de instanțele jurisdicționale europene având atribuții în domeniul drepturilor omului.

La 4 iulie 2013 Curtea de Justiție a Uniunii Europene a fost sesizată cu o nouă cerere de aviz de către Comisia Europeană cu următorul cuprins: „*Este compatibil cu tratatele proiectul de acord privind aderarea Uniunii Europene la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale?*”. Prin avizul din 18 decembrie 2014 [27] Curtea a stabilit că Acordul preconizat privind aderarea Uniunii Europene la Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale nu este compatibil cu articolul 6 alineatul (2) TUE și nici cu Protocolul nr. 8 cu privire la articolul 6 alineatul (2) din Tratatul privind Uniunea Europeană referitor la aderarea Uniunii la Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale.

În anii ce au urmat intrării în vigoare a Tratatului de la Lisabona au fost organizate multiple întruniri de diferit nivel între reprezentanții Înalțelor Curți de la Strasbourg și Luxembourg, dar și a reprezentanților mediului academic, a actorilor politici, reprezentanți ai Consiliului Europei și ai Uniunii Europene. În

esență, dificultățile insurmontabile în procesul de aderare a Uniunii Europene au evoluat de la procedura de desemnare a judecătorului din partea Comunității la Curtea Europeană a Drepturilor Omului; aspectele problematice ale asigurării competenței jurisdicționale exclusive a Curții de Justiție a Uniunii Europene și autonomiei ordinii juridice comunitare; stabilirea absenței efectului direct al hotărârilor Curții Europene a Drepturilor Omului la argumente ce țin de eventuala atingere prin actul de aderare caracteristicilor specifice ale Dreptului Uniunii Europene și autonomiei acestuia; afectarea ordinii competențelor stabilite și autonomiei sistemului jurisdicțional al Uniunii Europene; mecanismul copârâtului; procedura implicării prealabile a Curții și caracteristicile specifice ale dreptului Uniunii referitoare la controlul jurisdicțional în materie de PESC.

Deși la moment aderarea Uniunii Europene la Convenția pentru Apărarea Drepturilor și a Libertăților Fundamentale propriu-zis nu s-a produs, deja în practică poate fi dedusă coeziunea celor două sisteme jurisdicționale europene.

Astfel, în constatările pe marginea cauzelor care îi sunt deferite, Curtea Europeană a Drepturilor Omului reiterează, ori de câte ori circumstanțele cauzelor examinate o impun, despre rolul și eficiența Convenției Europene a Drepturilor Omului în calitate de instrument constituțional de ordine publică europeană [28]. La rândul său, Curtea de Justiție a Uniunii Europene a contribuit în mod considerabil la îmbunătățirea standardelor europene de protecție a drepturilor omului. În această privință, Curtea se inspiră din tradițiile constituționale comune statelor membre și din instrumentele internaționale de protecție a drepturilor omului, în principal Convenția Europeană a Drepturilor Omului, la care statele membre au cooperat sau au aderat [29].

Începând cu anul 1958, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a adoptat o serie de hotărâri în care a propus propria abordare a dreptului Uniunii Europene. Până la momentul de față Curtea de la Strasbourg în trasarea punctelor esențiale și a principiilor jurisprudențiale s-a expus asupra domeniilor: răspunderea statelor membre ale Uniunii Europene, condițiile de admisibilitate, protecția echivalentă, recunoașterea reciprocă, mandatul de arest european, răpirea internațională de copii, întrebări preliminare, erori judiciare etc.

În opinia noastră, în vederea demonstrării celei mai reușite apropieri între două jurisdicții europene, este oportună examinarea constatărilor Curții Europene a Drepturilor Omului pe marginea cauzei *Mattews vs. Regatul Unit* [30], având la bază alegerile reclamantului de nerespectare de către Regatul Unit al dreptului său la alegeri libere prin refuzul de a fi înregistrat în listele electorale din partea Gibraltarului în contextul alegerilor în Parlamentul European. În această cauză, pentru a determina în ce măsură Regatul Unit îi revine obligația de a „recunoaște” drepturile consacrate de articolul 3 din Protocolul nr. 1 în raport cu alegerile pentru Parlamentul European în Gibraltar, Curtea a reamintit că Convenția urmărește să garanteze drepturi nu doar teoretice sau iluzorii, ci concrete și efective. Nu se contestă că textele rezultate din procesul legislativ comunitar afectează populația din Gibraltar în aceeași măsură ca și cele care emană exclusiv din Camera Adunării Locale. Din acest punct de vedere, nu există nicio diferență între legislația europeană și cea internă și niciun motiv de a considera că Regatul Unit nu este obligat să „recunoască” drepturile consacrate de articolul 3 din Protocolul nr. 1 în raport cu legislația europeană, în aceeași măsură în care acestea trebuie să fie „recunoscute” în raport cu legislația pur internă. În special, argumentul conform căruia Regatul Unit nu are într-adevăr control asupra situației incriminate nu schimbă nimic în acest sens, întrucât responsabilitatea acestui stat rezultă din faptul că, ulterior momentului în care articolul 3 din Protocolul nr. 1 a devenit aplicabil în Gibraltar, Regatul Unit a asumat, prin intermediul instrumentului internațional, Tratatul de la Maastricht, obligații care au avut efectul de a modifica situația sa în ceea ce privește Decizia Consiliului și Actul din 1976. Curtea observă că, la momentul aderării sale la Tratatul CE, Regatul Unit a ales, aplicând articolul 227 § 4 din tratatul menționat, să permită unor părți substanțiale ale legislației comunitare să își producă efectele în Gibraltar. În consecință, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a concluzionat că în conformitate cu articolul 1 din Convenție, Regatul Unit trebuie să recunoască Gibraltarului drepturile consacrate de articolul 3 din Protocolul nr. 1, fie că este vorba de alegeri interne, fie de alegeri europene.

Un alt exemplu ce demonstrează sinergia celor două jurisdicții europene, ce a permis conturarea principiilor generale de care se conduc ambele instanțe la pronunțarea hotărârilor în materia drepturilor omului sunt cauzele „Dublin”.

„Sistemul de la Dublin” are scopul de a determina cărui stat membru al Uniunii Europene (UE) îi revine datoria de a examina o cerere de azil prezentată pe teritoriul unuia dintre statele membre de un resortisant al unei țări terțe. Regulamentul Dublin stabilește principiul conform căruia un singur stat membru este responsabil de examinarea unei cereri de azil. Obiectivul este de a se evita ca solicitanții de azil să fie trimiși dintr-o țară în alta, dar și de a se evita folosirea abuzivă a acestui sistem prin introducerea mai multor cereri de azil de către o singură persoană. Statul membru desemnat responsabil de cererea de azil trebuie să preia solicitantul și să-i prelucreze cererea. Dacă un stat membru căruia i-a fost adresată o cerere de azil consideră că un alt stat membru din UE este responsabil, acesta îi poate solicita să preia cererea. În cazul în care statul membru solicitat acceptă preluarea sau reprimirea persoanei în cauză, solicitantului de azil îi este comunicată o decizie motivată prin care i se aduce la cunoștință că respectiva cerere este declarată inadmisibilă în statul membru în care a fost introdusă și că există obligația transferării solicitantului de azil către statul responsabil [31]. Merită a fi menționată, în acest context, *cauza M.S.S. împotriva Belgiei și Greciei* [32] unde Curtea a statuat că protecția drepturilor fundamentale prevăzută de dreptul comunitar este echivalentă cu cea prevăzută de sistemul Convenției. Pentru a ajunge la această concluzie, a acordat o importanță deosebită rolului și funcțiilor Curții Europene de Justiție – azi Curtea de Justiție a Uniunii Europene – în materie, considerând că efectivitatea garanțiilor substanțiale ale drepturilor fundamentale depinde în practică de mecanismele de control puse la dispoziție pentru a asigura respectarea acestora (par. 338).

Concluzii

Odioasele urmări ale celor două războaie mondiale au marcat puternic gândirea juridică a lumii post-belice. Juriștii din spațiul european, până ieri teatru de război, inspirându-se din teoria contractului social, extrapolând-o la scară supranațională, au generat idei și proiecte fezabile, iar astăzi, privind retrospectiv evenimentele istorice, putem afirma cu maximă precizie data apariției noului element al sistemului dreptului ce reglementează relațiile internaționale în materia drepturilor omului - Dreptul european al drepturilor omului.

Într-o nouă Europă, marcată de necesitatea imperioasă de consolidare a principiilor esențiale ale democrației, pluralismului, statului de drept și respectării drepturilor omului doctrinarii capătă voce și împreună cu decidenții politici contribuie substanțial la evoluția calitativă a reglementărilor în domeniul drepturilor omului. Progresul a fost atins prin realizarea mai multor proiecte, uneori extrem de asemănătoare ca obiective urmărite, iar pentru atingerea acestora fiind întreprinse acțiuni simultane de către structurile europene în domeniul drepturilor omului, aceasta demonstrând o sinergie - condiție *sine qua non* a unui sistem regional eficient de protecție a drepturilor omului.

Sistemul european de protecție a drepturilor omului se prezintă astăzi ca un ansamblu de elemente, care luate aparte demonstrează autonomie (fiind instituite în temeiul tratatelor internaționale) și eficiență, sunt congruente cu sistemul universal de protecție a drepturilor omului, urmărind fidel abordarea drepturilor garantate, organizarea și funcționarea instrumentelor de protecție sub egida Organizației Națiunilor Unite, deseori instituind garanții suplimentare în sensul sporirii eficienței acestora.

Nu poate fi neglijată tendința de apropiere, în abordarea drepturilor omului, observată în jurisprudența generată de forurile jurisdicționale de la Strasbourg și cel de la Luxembourg. Inițiativele întreprinse începând cu anul 2009 urmăresc edificarea unei construcții juridice europene armonioase, bazată de cooperarea orizontală, centrată pe protecția eficientă a drepturilor și libertăților fundamentale.

În urma realizării unei sinergii în spațiul jurisdicțional european, evitându-se conflictul pozitiv de competență, vor beneficia absolut toți membrii unei societăți democratice și, în primul rând justițiabili, având convingerea că remediile prin care își pot exprima dezacordul cu procesele interne sunt accesibile și efective.

În lumina celor constatate în prezentul studiu deducem o evoluție a naturii și categoriilor drepturilor și libertăților protejate urmare a progresului tehnologiilor și noilor aplicații ale biologiei și medicinei. În noile împrejurări, se conturează premisele apariției unei noi generații (IV) a drepturilor omului.

Rezumând cele menționate *supra* putem afirma că sistemul european de protecție a drepturilor omului în esență este un sistem flexibil cu o structură multinivelară ce permite conturarea unei noi identități europene,

caracterizată prin imposibilitatea contestării drepturilor și libertăților fundamentale, și existența celor mai înalte garanții de respectare și impunere spre respectare de către actorii publici și privați ai societății europene contemporane, și prin aceasta se prezintă, la etapa contemporană, ca un model demn de a fi urmat de către actorii statali aparținând altor regiuni ale lumii.

Referințe:

1. BOURGEOIS, L., *Pour la Société des Nations*, G. Crès (Paris), J. M. Dent & sons (Londres), E. P. Dutton (New York), 1913. 1 vol. (XIV-266 p.) Disponibil: <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb372822351> [Accesat: 15.06.2024]
2. WACHSMANN, P. *Les droits de l'homme. 4e édition. Dalloz Collection Connaissance du droit 01/01/2002*, vol. I, 180 p.
3. NIESS, A. *Léon Bourgeois (1851-1925), juriste et ange de la Paix, Parlement[s]*. In: *Revue d'histoire politique*, 2009/1 (n° 11), p. 135-148. DOI: 10.3917/parl.011.0135. Disponibil: <https://www.cairn.info/revue-parlements1-2009-1-page-135.htm> [Accesat: 25.06.2024]
4. МАРТЕНС, Ф. Ф., *Современное международное право цивилизованных народов*. В 2-х томах. Том 1/ Под редакцией и с биографическим очерком В. А. Томсинова. Москва: Зерцало-М, 2016.
5. REHMAN, J. *International Human Rights Law*. Pearson Education Limited, 2003.
6. SAURON, J.-L. REGUER-PETIT, L. *Procédures devant les juridictions de l'Union Européenne et devant la CEDH*, 4e édition, Gualino éditeur, Lextenso éditions, 2016, 380 p.
7. RENUCCI, J.-F. *Droit européen des droits de l'homme*. L.G.D.J., 2 edition. Paris, 2001, 688 p.
8. ECOBESCU, N., FILIP, A., HAGIOPOL, M., NIȚELEA, M., ECOBESCU, S. *Manualul Consiliului Europei*, București, 1999.
9. OREJA, M. Discours, *Universalité des droits de l'homme dans un monde pluraliste*. Colloque organisé par le Conseil de L'Europe en collaboration avec l'Institut international des droits de l'Homme, Strasbourg, 17-19 avril 1989. Editions N. P. Engel, 1990.
10. BRIÈRE, C., DONY M. *Droit de l'Union européenne*, Editions de l'Université de Bruxelles, 8e édition, 2022, 922 p. ISBN 978-2-8004-1776-9.
11. *Hotărârea Curții Europene de Justiție în cauza Internationale Handelsgesellschaft mbH v Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel. 17 December 1970. ECLI identifier: ECLI:EU:C:1970:114 par. 14*. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A61970CJ0011> [Accesat: 25.06.2024]
12. *Declarația privind principiile care guvernează relațiile reciproce dintre statele participante adoptată la Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa din 1 august 1975*, publicat: 30-12-1998. În: *Tratate Internationale* Nr. 01 art. 146.
13. *Office for Democratic Institutions and Human Rights, Human rights and fundamental freedoms*. Disponibil: <https://www.osce.org/odihr/human-rights> [Accesat: 25.07.2024]
14. *Human dimension mechanisms*. Disponibil: <https://www.osce.org/odihr/human-dimension-mechanisms> [Accesat: 25.06.2024]
15. *Avizul NR. 2/94 al Curții de Justiție a Uniunii Europene din 28 martie 1996 „Aderarea Comunității la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale”*. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=CELEX:61994CV0002>. [Accesat: 04.08.2024]
16. *Neurotechnologies and Human Rights Framework: Do We Need New Rights? Round Table*. Disponibil: <https://www.coe.int/en/web/bioethics/round-table-on-the-human-rights-issues-raised-by-the-applications-of-neurotechnologies> [Accesat: 25.06.2024]
17. IENCA, M., *Common human rights challenges raised by different applications of neurotechnologies in the biomedical field*. Report commissioned by the Committee on Bioethics of the Council of Europe. Council of Europe, october 2021. Disponibil: <https://rm.coe.int/report-final-en/1680a429f3> [Accesat: 25.06.2024]
18. NASTAS, A. *Specifics of Human Trafficking Crime Investigation*. ADJURIS – International Academic Publisher, Bucharest, Paris 2023, 104 p. ISBN 13:978-606-95862-4-2.
19. NASTAS, A., *Infrațiunile privind traficul ilicit de droguri*. Monografie. PRO Universitaria. București, 2022, 156 p.

20. CERNOMOREȚ, S., NASTAS, A., *Comparative Analysis of Cybercrime in the Criminal Law System*. AD-JURIS, International Academic Publisher Editing format, Bucharest, Paris 2023. ISBN 978-606-95862-1-1.
21. *Fiche thématique – Signes et vêtements religieux*, mai 2024. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/FS_Religious_Symbols_FRA
22. SCĂUNAȘ, S. *Dreptul internațional al drepturilor omului*. Editura ALL BECK. București, 2003, 222 p., p. 10.
23. *Cauza Yassin Abdullah Kadi și Al Barakaat International Foundation împotriva Consiliului Uniunii Europene și Comisia Comunităților Europene, C-402/05 P. Hotărârea Curții de Justiție a Uniunii Europene (Marea Cameră) din data de 3 septembrie 2008*.
24. *Protocole n° 14 à la Convention de sauvegarde des Droits de l’Homme et des Libertés fondamentales, amendant le système de contrôle de la Convention (STCE n° 194)*, Strasbourg adoptat la 13 mai 2004 și intrat în vigoare la 1 iunie 2010. Disponibil: <https://www.coe.int/fr/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=194> [Accesat: 25.07.2024]
25. *Protocolul (nr. 8) cu privire la articolul 6 alineatul (2) din Tratatul privind Uniunea Europeană referitor la aderarea Uniunii la Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale (art.1), Jurnalul Oficial al Uniunii Europene din 26.10.2012, C 326/1*. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX%3A12012E%2FPRO%2F08> [Accesat: 5.08.2024]
26. *Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene, proclamată la 7.12.2000 (2010/C 83/02)*. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene C 83/389 din 30.03.2010*
27. *Avizul NR. 2/13 al Curții de Justiție a Uniunii Europene din 18 decembrie 2014*. Disponibil: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=160882&doclang=RO> [Accesat: 25.06.2024]
28. *Cauza Loizidou vs. Turcia (Excepții preliminare) Hotărâre Marea Cameră 23/03/1995, par. 75*. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-62474> [Accesat: 25.06.2024]
29. *Curtea de Justiție a Uniunii Europene. Prezentare*. Disponibil: https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7024/ro/ [Accesat: 25.06.2024]
30. *Cauza Matthews vs. Regatul Unit. Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului din 18 februarie 1999, par. 34*. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-63460> [Accesat: 25.06.2024]
31. *Fișă tematică – Cauzele de la ”Dublin” Ianuarie 2022*. Disponibil: https://prd-echr.coe.int/documents/d/echr/FS_Dublin_ROM [Accesat: 25.06.2024]
32. *Cauza M.S.S. vs. Belgia și Grecia. Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului, Marea Cameră din 21 ianuarie 2011*. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-114878> [Accesat: 25.06.2024]

Notă: Studiu realizat în cadrul Proiectului ”Uniunea Europeană – spațiul de justiție, securitate și libertate” EUJU-SEF-101081375-ERASMUS-JMO-2022-CHAIR

Date despre autori:

Oleg BALAN, doctor habilitat în drept, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0001-5150-3570

E-mail: balanoleg9@gmail.com

Olga DORUL, doctor în drept, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0001-8613-4066

E-mail: dorulolga@yahoo.com

Prezentat la 13.09.2024

CZU: 347.926:347.95

[https://doi.org/10.59295/sum8\(178\)2024_03](https://doi.org/10.59295/sum8(178)2024_03)

CONDIȚIILE REALIZĂRII DREPTULUI DE INTENTARE A CAUZEI CIVILE PRIVIND INSTITUIREA, REÎNNOIREA ȘI REVOCAREA MĂSURILOR DE OCROTIRE JUDICIARĂ

Dionis BRÎNZĂ,

Universitatea de Stat din Moldova

Accesul la justiție este un drept fundamental al persoanelor, însă acest drept nu este unul absolut putând fi limitat prin stabilirea anumitor condiții de admisibilitate. Așadar, realizarea dreptului de intentare a procesului civil este determinat de întrunirea anumitor premise și condiții stabilite de lege. În prezentul articol științific ne propunem să abordăm problema condițiilor realizării dreptului de intentare a cauzei de instituire, reînnoire și revocare a măsurilor de ocrotire judiciară.

Cuvinte-cheie: *măsuri de ocrotire judiciare, condiții, intentarea procesului, restituirea cererii.*

CONDITIONS FOR THE REALIZATION OF THE RIGHT TO INITIATE THE CIVIL CASE ON THE ESTABLISHMENT, RENEWAL AND REVOCATION OF JUDICIAL PROTECTION MEASURES

Access to justice is a fundamental right of people, but this right is not an absolute one and can be limited by establishing certain admissibility conditions. Therefore, the realization of the right to try the civil process is determined by the meeting of certain premises and the conditions of stability of the law. In this scientific article, we do not propose to address the issues of the conditions for realizing the right to try the cause of establishment, renewal and revocation of judicial protection measures.

Keywords: *judicial protection measures, conditions, filing the lawsuit, restitution of the request.*

Prezentul articol face corp comun cu articolul științific intitulat „*Premisele realizării dreptului de intentare a cauzei privind instituirea, reînnoirea și revocarea măsurilor de ocrotire judiciară*” [1, p. 118-127]. În articolul științific nominalizat am analizat problema premiselor realizării dreptului de intentare a cauzei privind instituirea, reînnoirea și revocarea măsurilor de ocrotire judiciară. În acest sens este necesar de menționat că premisele și condițiile realizării dreptului de intentare a procesului civil sunt interdependente, ambele fiind fapte juridice de care norma juridică procesuală leagă apariția și realizarea dreptului persoanei de a intenta procesul civil.

Așadar, în prezenta lucrare ne propunem să continuăm examinarea faptelor juridice de care normele juridice leagă apariția dreptului persoanei de a intenta procesul civil, analizând condițiile realizării dreptului de intentare a cauzei privind instituirea, reînnoirea și revocarea măsurilor de ocrotire judiciară.

În ce privește condițiile dreptului de intentare a procesului civil, acestea pot fi definite ca, **acele fapte juridice cu caracter procesual, care stabilesc ordinea procesuală de realizare a dreptului la intentarea procesului civil** [2, p. 244]. Doctrina de specialitate și legislația în vigoare autohtonă identifică următoarele condiții de intentare a procesului civil:

1. Respectarea procedurii prealabile de soluționare a litigiului pe cale extrajudiciară stabilită de lege sau de contractul părților (art. 170 alin. (1) lit. a) CPC);
2. Respectarea competenței jurisdicționale prevăzută la art. 33¹, 35, 38, 39, 40, 42 CPC (art.170 alin. (1) lit. b) CPC);
3. Capacitatea procesuală de exercițiu a persoanei care se adresează în judecată stipulată la art. 58 CPC, art. 119-121 Cod civil (art. 170 alin. (1) lit. c) CPC);
4. Semnarea cererii de chemare în judecată în modul corespunzător (art. 170 alin. (1) lit. e) CPC);
5. Existența împuternicirilor reprezentantului de a porni procesul (art. 170 alin. (1) lit. f) CPC);

6. Inexistența aceluiași cauze civile (aceluiași părți, aceluiași obiect, aceluiași temeuri) în aceeași procedură sau în procedura altei instanțe (art. 170 alin. (1) lit. g) CPC);

7. Consimțământul soției la desfacerea căsătoriei în timpul sarcinii acesteia sau timp de un an de la nașterea copilului (art. 170 alin. (1) lit. d) CPC);

8. Perfectarea cererii de chemare în judecată în conformitate cu cerințele art. 166-167 CPC;

9. Inexistența litigiului de drept ce este de competența instanței de judecată, în cadrul procedurii speciale (art. 170 alin. (1) lit. j), art. 280 alin. (3) CPC).

Spre deosebire de premisele dreptului la intentarea procesului, condițiile acestui drept nu determină apariția dreptului, ci stabilesc ordinea procesuală stabilită de lege pentru intentarea procesului [3, p. 264].

Condițiile expuse supra au un caracter general, cu toate acestea nu toate condițiile expuse supra sunt aplicabile în anumite tipuri de cauze. Bunăoară, condiția referitoare la calea prealabilă și condiția referitoare la consimțământul soției nu sunt aplicabile pentru cauzele privind instituirea, reînnoirea sau revocarea măsurilor de ocrotire judiciară.

Totodată, este de menționat că condițiile realizării dreptului la intentarea procesului, pentru fiecare categorie de cauze, conțin caracteristici și aspecte particulare. Prin urmare, condițiile dreptului de intentare a fiecărei categorii de cauze civile merită o atenție și o examinare specială.

Așadar, legislația în vigoare prevede caracteristici particulare ale condițiilor exercitării dreptului de intentare a procesului în cauzele privind instituirea, reînnoirea și revocarea măsurilor de ocrotire judiciară. Deci, intentarea procesului în cauzele privind instituirea, reînnoirea sau revocarea măsurilor de ocrotire judiciară sunt legate de existența unei serii de condiții prevăzute de legea procesual civilă. La respectivele premise se referă:

1. Respectarea competenței jurisdicționale

Această condiție a dreptului la intentare a cauzei civile presupune necesitatea respectării normelor de competență jurisdicțională atât materială, cât și teritorială. Astfel, în temeiul art. 170 alin. (1) lit. b) CPC, *judecătorul restituie cererea de chemare în judecată dacă instanța nu este competentă să judece cauza.*

Aceiași regulă este aplicabilă și cauzelor de instituire, reînnoire și revocare a măsurilor de ocrotire judiciare. Judecătorul va restitui cererea de instituire a măsurilor de ocrotire judiciară în cazul în care aceasta va fi depusă cu încălcarea normelor de competență. În literatura de specialitate cât și în practica judiciară pe bună dreptate s-a fundamentat poziția că art. 170 alin. (1) lit. b) CPC se referă la competența jurisdicțională. În acest sens ne exprimăm solidaritatea cu propunerea de *lege ferenda* expusă în literatura de specialitate, de modificare a normei prevăzute la art. 170 alin. (1) lit. b) CPC, prin specificarea directă a competenței jurisdicționale [4, p.122].

Competența instanțelor de judecată în cauzele privind măsurile de ocrotire judiciară este stabilită de art. 302 alin. (2) al CPC, care prevede că: *Cererea de pornire a procesului privind măsura de ocrotire se depune, la alegerea petiționarului:*

a) *la instanța judecătorească de la domiciliul sau reședința temporară a persoanei în privința căreia este instituită sau se solicită instituirea unei măsuri de ocrotire (denumită în sensul prezentului capitol – persoană fizică), inclusiv de la locul aflării instituției de tratament sau instituției sociale în care este stabilită aceasta;*

b) *la instanța judecătorească de la domiciliul sau reședința temporară a ocrotitorului provizoriu, curatorului, tutorelui sau mandatarului împuternicit prin mandat de ocrotire în viitor.*

În ce privește regula stabilită la lit. b) a normei prenotate în literatura de specialitate s-a expus ideea că aceasta este aplicabilă doar în cazul în care în privința persoanei a fost încheiat și autorizat un mandat de ocrotire în viitor sau a fost instituită o măsură de ocrotire judiciară [5, p. 436].

Așadar, după cum putem vedea legiuitorul a stabilit competența instanțelor de judecată de la domiciliul persoanei în privința căreia se solicită instituirea măsurii de ocrotire sau locul instituției de tratament unde este internată aceasta. Regula dată a fost stabilită pentru a asigura o examinare cât mai deplină și mai rapidă a cauzei.

2. Dispunerea de capacitate procesuală de exercițiu

Respectiva condiție a dreptului de intentare a cauzei civile presupune necesitatea deținerii capacității de exercițiu a drepturilor procesuale de către persoana care intentează procesul civil.

Referitor la condiția deținerii capacității de exercițiu depline pentru intentarea procesului în cauzele privind măsurile de ocrotire, în literatura de specialitate s-a menționat că, de vreme ce respectivele cauze poartă un caracter exclusiv, petiționari pe aceste cauze pot fi doar persoanele majore sau care a dobândit capacitate deplină de exercițiu pe altă cale legală. Persoanele care nu dețin capacitate procesuală de exercițiu deplină, care nu pot personal să îndeplinească acțiuni procesuale nu pot fi petiționari în respectivele cauze civile [6, 73]. Suntem de acord cu această afirmație, or reieșind din prevederile legislației procesual civile, în special art. 58 CPC, actele procesuale îndeplinite de minor sunt lovite de nulitate.

O atenție specială necesită situația depunerii cererii de instituire, reînnoire sau revocare a măsurilor de ocrotire de către o persoană supusă măsurilor de ocrotire judiciară.

Potrivit art. 58 alin. (2¹) al CPC, *actele de procedură efectuate de minorii cu vârste de până la 14 ani sau de persoanele supuse măsurii de ocrotire judiciară sub forma tutelei sunt nule. Prevederea nu se aplică în cazul în care persoana supusă măsurii de ocrotire judiciară sub forma tutelei contestă hotărârea respectivă.* Norma prenotată reprezintă regula generală, însă sub influența Convenției ONU din 13.06.2023 privind drepturile persoanelor cu dizabilități, legiuitorul a stabilit excepții de la această regulă. Astfel, capacitatea procesuală de exercițiu persoanei supuse măsurilor de ocrotire este reglementată la art. 58¹ al CPC.

În acest sens, potrivit art. 58¹ alin. (1) al CPC, *persoana fizică în privința căreia este instituită o măsura de ocrotire judiciară (persoana ocrotită) are capacitate de exercițiu al drepturilor procedurale civile în măsura în care:*

a) în cadrul cauzei civile, persoana ocrotită își apără drepturile, libertățile sau interesele legitime pe care, conform legii civile, le poate exercita de sine stătător;

b) cauza civilă se referă la un act juridic pe care, conform legii civile, persoana ocrotită îl poate încheia de sine stătător.

Din norma prenotată, observăm că legislația în vigoare prevede capacitatea deplină a persoanei supuse măsurii de ocrotire judiciară în cazurile când își apără drepturile, libertățile și interesele legitime pe care, conform legii civile, le poate exercita de sine stătător sau în alte cauze civile care se referă la un act juridic pe care îl poate încheia de sine stătător.

Așadar, referitor la deținerea capacității de exercițiu de către persoana ocrotită în calitate de condiție a realizării dreptului de intentare a cauzelor de instituire, reînnoire și revocare a măsurilor de ocrotire judiciare, urmează să deosebim două situații.

Prima situație este atunci când persoana ocrotită depune cerere privind instituirea, reînnoirea sau revocarea măsurilor de ocrotire judiciare în privința unei alte persoane. În această situație considerăm că nu este întrunită condiția realizării dreptului de intentare a respectivei categorii de cauze, această situație intră sub incidența art. 58 alin. (2¹) CPC. Mai mult ca atât, legislația în vigoare nu prevede nici o excepție prin care să permită persoanei ocrotite să înainteze cererea de instituire, reînnoire sau revocare a măsurilor de ocrotire judiciară în privința altei persoane.

A doua situație se referă la depunerea de către persoana ocrotită a cererii privind reînnoirea sau revocarea măsurii de ocrotire judiciară în privința sa. În această situație constatăm că este întrunită condiția realizării dreptului de intentare a respectivei categorii de cauze. Or, legislația în vigoare prevede posibilitatea persoanei ocrotite să depună cererea de reînnoire sau revocare a măsurii de ocrotire judiciare în privința sa [7, art. 94, 95, 104].

Din cele menționate constatăm că nu va fi întrunită condiția realizării dreptului de intentare a cauzei de instituire, reînnoire sau revocare a măsurilor de ocrotire judiciare, prin urmare, judecătorul va restitui cererea în cazul în care aceasta va fi depusă de o persoană ocrotită în privința unei alte persoane. Însă în cazul în care persoana ocrotită va depune cererea privind reînnoirea sau revocarea măsurii de ocrotire în privința sa, condiția realizării dreptului de instituire a procesului civil va fi întrunită.

3. Semnarea cererii în modul corespunzător

Actele procesuale ne semnate nu se examinează, or, semnătura este prima dovadă certă a valorificării eficiente a principiului disponibilității [3, p. 261]. Din aceste motive legiuitorul a ridicat necesitatea semnării corespunzătoare a cererii la nivel de condiție a realizării dreptului de intentare a procesului. Respectiva condiție prevede necesitatea semnării în original a cererii, iar în cazul în care cererea este depusă prin intermediul reprezentantului, fie el statutar sau contractual, împuternicirile de semnare a cererii trebuie să se regăsească, sub sancțiunea decăderii, în procură sau în mandat.

Totodată, petiționarul are posibilitatea de a depune cererea în instanța de judecată prin intermediul Programului integrat de gestionare a dosarelor (PIGD), cu semnătură electronică avansată calificată.

Aceste caracteristici sunt aplicabile și cererilor privind instituirea, reînnoirea sau revocarea măsurilor de ocrotire judiciară.

Totodată, în practica judiciară se întâlnesc cazuri când judecătorul restituie cererea privind instituirea măsurii de ocrotire judiciară în baza art. 170 alin. (1) lit. e) al CPC, pe motiv că la materialele cauzei nu au fost anexate actele care îi acordă dreptul petiționarului de a înainta cerere privind instituirea măsurilor de ocrotire judiciare. În argumentarea acestui motiv judecătorul a stabilit că petiționarul a indicat că este unica rudă apropiată persoanei, însă judecătorul constată că, la cererea depusă nu au fost anexate acte care ar confirma gradul de rudenie dintre potențialul petiționar și persoana în privința căruia se solicită instituirea măsurilor de ocrotire judiciară și dacă aceasta ar fi în drept să înainteze o astfel de cerere [8].

Considerăm că soluția instanței de judecată este una totalmente neîntemeiată și contrară dispozițiilor legale. În acest sens, în primul rând este de menționat faptul că art. 170 alin. (1) lit. e) al CPC, sancționează nu lipsa dovezii actelor care acordă dreptul de a înainta cererea, ci lipsa semnăturii petiționarului pe cerere sau lipsa împuternicirii de a semna, lipsa actelor care confirmă circumstanțele indicate în cerere duce la sancțiunea de a nu da curs cererii, în conformitate cu art. 171 CPC.

4. Existența împuternicirilor reprezentantului de a porni procesul

Cererea privind inițierea procesului civil poate fi depusă de către reclamant/petiționar personal sau prin intermediul reprezentantului. Această condiție a realizării dreptului de intentare a procesului civil se referă anume la situația când cererea este depusă în numele persoanei de către reprezentant. Astfel, respectiva condiție va fi întrunită în cazul în care la cerere va fi anexată împuternicirile reprezentantului. Prin urmare, în cazul în care cererea va fi depusă de reprezentantul care nu are împuterniciri, judecătorul, în temeiul art. 170 alin. (1) lit. f) CPC, va restitui cererea.

Regulile indicate supra sunt specifice și pentru cauzele privind instituirea, reînnoirea sau revocarea măsurilor de ocrotire judiciară. În literatura de specialitate s-a invocat ideea că în cauzele privind măsurile de ocrotire, petiționarul nu poate fi reprezentat în instanță, ci personal trebuie să-și exercite atribuțiile în instanța de judecată. Nu putem categoric fi de acord cu o astfel de idee și ne aliniem poziției expuse de V. Crețu, precum că posibilitatea petiționarului de a avea un reprezentant constituie una din garanțiile realizării dreptului constituțional la apărare. Mai mult ca atât, art. 75 CPC nu prevede nici o categorie de cauze în cadrul cărora persoanele fizice nu ar avea dreptul să fie reprezentate în procesul civil [6, p. 74].

5. Inexistența cauzelor civile identice (aceleași părți, aceluiși obiect, acelorași temeuri) în aceeași procedură la aceleași instanță sau în procedura altei instanțe

Respectiva condiție rezultă din necesitatea neadmiterii a două hotărâri judecătorești contradictorii într-un sistem de drept care se referă în cauze cu aceleași părți asupra aceluiși obiect și întemeiate pe aceleași temeuri. Așadar, la art. 10 alin. (1) lit. g) al CPC, legiuitorul a stabilit că judecătorul restituie cererea dacă la aceeași instanță sau la o alta se află în procedură o cauză între aceleași părți, asupra aceluiși obiect și având aceleași temeuri.

Referitor la cauzele de instituire, reînnoire sau revocare a măsurilor de ocrotire judiciară particularitățile respectivei condiții de realizare a dreptului de intentare a procesului civil țin în mod special de sintagme-

le „*aceleași părți*„ și „*același obiect*”. Cu ocazia examinării premiselor realizării dreptului de intentare a cauzelor privind măsurile de ocrotire judiciară [1, p. 125-126], ne-am expus asupra acestor sintagme, prin urmare facem trimitere la aceste raționamente.

Astfel, sintagma „*aceleași părți*” în respectivul tip de cauze, considerăm că se referă doar la persoana în privința căreia se solicită instituirea, reînnoirea sau revocarea măsurilor de ocrotire judiciară. Ori în această categorie de cauze importanță are doar persoana în privința căreia se solicită instituirea, reînnoirea sau revocarea măsurilor de ocrotire judiciară. Mai mult ca atât, considerăm că după intentarea procesului, persoanele prevăzute la art. 94 alin. (1) Cod civil atrase în proces dobândesc aceeași calitate procesuală ca și petiționarul.

Prin sintagma „*același obiect*”, se are în vedere solicitarea de instituire, reînnoire sau revocare a măsurilor de ocrotire judiciare. În cazul instituirii măsurii de ocrotire judiciare, referitor la condiția cercetată, nu are importanță tipul măsurii de ocrotire judiciare solicitate.

În ce privește temeiul cererii de instituire, reînnoire sau revocare a măsurilor de ocrotire judiciară, acesta se referă la totalitatea circumstanțelor de fapt și de drept pe care se întemeiază respectiva cerere. Prin urmare, judecătorul trebuie să stabilească dacă respectivele cauze se referă la aceleași circumstanțe de fapt și de drept. Dacă cauzele se bazează pe aceleași circumstanțe de fapt și temeiuri de drept instanța va restitui cererea. Iar dacă temeiul cererii diferă instanța urmează să primească cererea și ulterior să o transmită la conexare în baza art. 187 al CPC.

6. Perfectarea cererii în conformitate cu cerințele stabilite de lege

Legiuitorul a stabilit la art. 166-167 CPC cerințe obligatorii pentru cererea depusă în instanța de judecată. Pentru nerespectarea cerințelor stabilite la art. 166-167 CPC judecătorul în baza art. 171 CPC nu va da curs cererii și va acorda un termen pentru remedierea neajunsurilor. În cazul în care persoana va remedia neajunsurile, judecătorul va primi cererea, aceasta considerându-se a fi depusă la data prezentării inițiale în judecată. Iar în cazul în care neajunsurile nu se remediază cererea va fi restituită de către judecător.

Referitor la cauzele privind instituirea, reînnoirea sau revocarea măsurilor de ocrotire judiciară, pe lângă cerințele stabilite la art. 166-167 CPC, cererea urmează să corespundă și cerințelor stabilite de art. 307 CPC.

Cu toate că art. 307 CPC prevede cerințe obligatorii pentru cererea de instituire, reînnoire sau revocare a măsurilor de ocrotire judiciară, legiuitorul nu a stabilit nici o sancțiune pentru nerespectarea prevederilor art. 307 CPC. Norma de la 171 CPC prevede sancțiunea de a nu da curs cererii doar în cazul în care nu s-au respectat cerințele prevăzute la art. 166 și 167 alin. (1) lit. a), b), c) și e) a CPC. Astfel, încălcarea cerințelor prevăzute la art. 307 CPC nu reprezintă temei de a nu da curs cererii conform art. 171 CPC. Mai mult ca atât, dat fiind faptul că, a nu da curs cererii este o sancțiune procesuală, aceasta nu poate fi aplicată în lipsa prevederilor legale, *per a contrario* aceasta va duce la aplicarea sancțiunii procesuale în lipsa normei legale și la încălcarea dreptului de acces la justiție.

Dacă este însă să analizăm norma de la art. 171 CPC sub aspectul spiritului legii, constatăm că sancțiunea de a nu da curs cererii este stabilită pentru nerespectarea cerințelor obligatorii prevăzute pentru cererea depusă în instanța de judecată, iar art. 307 prevede anume cerințe obligatorii pentru cererea de instituire, reînnoire sau revocare a măsurilor de ocrotire judiciare. Prin urmare, constatăm o lacună a legislației în vigoare, în acest sens cu titlu de *lege ferenda* propunem ca art. 307 CPC să fie suplinit cu alin. (5) care să aibă următorul conținut: *În cazul în care petiționarul nu respectă cerințele stabilite de alin. (1) și (4) al prezentului articol, judecătorul emite o încheiere de a nu da curs cererii în conformitate cu art. 171.*

Într-o altă ordine de idei este de menționat că o condiție generală de realizare a dreptului de intentare a cauzelor care se judecă în procedură specială, se referă la inexistența litigiului de drept. Dat fiind faptul că legiuitorul a amplasat procedura privind măsurile de ocrotire în cadrul Procedurii speciale, această condiție urmează a fi analizată sub aspectul cauzelor de instituire, reînnoire sau revocare a măsurilor de ocrotire judiciară.

Astfel, de vreme ce procedura privind instituirea, reînnoirea sau revocarea măsurilor de ocrotire judiciară, din punct de vedere al amplasării în Codul de procedură civilă, face parte din Procedura Specială, la prima vedere se poate de afirmat că respectiva condiție este aplicabilă și realizării dreptului de intentare a cauzelor de instituire, reînnoire sau revocare a măsurilor de ocrotire judiciară.

Din start dorim să evidențiem faptul că, în opinia noastră, în cadrul cauzelor privind măsurile de ocrotire poate exista un litigiu de drept ce este de competența instanței de judecată. Bunăoară, este cazul înaintării cererii de instituire a măsurilor de ocrotire în privința unei persoane care își conștientizează acțiunile și își poate manifesta voința. În situația dată nu este întrunită condiția psihiatrică de instituire a măsurilor de ocrotire. Cu toate că nu este întrunită o condiție esențială de instituire a măsurii de ocrotire judiciară, astfel de situații se întâmplă în practică fie din cauza relei-credințe a petiționarului, fie din cauza necunoașterii situației psihiatrice reale a persoanei. Aceste situații la fel urmează a fi examinate în cadrul procedurii privind măsurile de ocrotire.

Pentru a exclude aplicabilitatea art. 280 alin. (3) și respectiv art. 170 alin. (1) lit. j) CPC, legiuitorul a stabilit o regulă la art. 305 CPC, care prevede că, *la cererea oricărei persoane interesate sau din oficiu, instanța de judecată poate dispune, prin încheiere, ca examinarea cererii de pornire a procesului privind măsura de ocrotire să se desfășoare în contradictoriu. În acest caz, prevederile art. 280 alin. (3) nu se aplică.* În literatura de specialitate s-a invocat că, prin intermediul art. 305 CPC legiuitorul a prevăzut o excepție de la regula lipsei litigiului de drept în procedura specială, care oferă dreptul instanței de judecată de a dispune, prin încheiere, la cererea oricărei persoane interesate sau din oficiu, ca examinarea cererii de intentare a procesului privind măsura de ocrotire să se desfășoare în contradictoriu [5, p. 438].

Privim critic atât prevederile art. 305 CPC, cât și ideea doctrinară expusă supra, or, prin această abordare se încearcă a pune semnul egalității între conceptul de contradictorialitate și conceptul de litigiu de drept. Abordare pe care o considerăm inacceptabilă, deoarece în cadrul procedurii speciale la fel este aplicabilă contradictorialitatea, doar că într-o formă mai specifică și mai limitată decât în procedurile contencioase [2, p. 115; 9, p. 288]. Bunăoară, un exemplu al aplicării contradictorialității în procedura specială este examinarea unui litigiu de fapt, care nu este incompatibil cu procedura specială, sau alt exemplu este depunerea referinței de către persoana interesată care la fel reprezintă o manifestare a contradictorialității.

Așadar, nu putem pune semnul egalității între conceptul de contradictorialitate și cel de litigiu de drept. Prin urmare, regula stabilită la art. 305 CPC este formulată conceptual greșit.

Cu toate acestea, considerăm că art. 280 alin. (3) și respectiv art. 170 alin. (1) lit. j) CPC nu este aplicabil pentru cauzele de instituire, reînnoire sau revocare a măsurilor de drept. În acest sens este de menționat că procedura prevăzută la capitolul XXVIII al CPC prevede norme care vin să asigure o protecție față de persoanele ocrotite și să expună exigențele stabilite de art. 12 al Convenției ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități. În afara procedurii stabilite de capitolul XXVIII al CPC cauzele privind instituirea, reînnoirea sau revocarea măsurilor de ocrotire nu pot fi examinate. Or, în acest caz persoana supusă măsurilor de ocrotire nu va putea beneficia de toate garanțiile stabilite de capitolul XXVIII al CPC, garanții necesare pentru respectarea exigențelor stabilite de Convenție. În acest sens ne referim la astfel de garanții cum sunt acordarea unui avocat din oficiu, indicarea în cerere a tuturor persoanelor apropiate și atragerea acestor persoane în proces etc.

Considerăm că această problemă se datorează amplasării greșite a Procedurii privind măsurile de ocrotire în cadrul cauzelor care se judecă în Procedura Specială.

Prin urmare, aplicabilitatea condiției examinate și a sancțiunii prevăzute la art. 280 alin. (3) și respectiv art. 170 alin. (1) lit. j) CPC ar lipsi justițiabilii de garanțiile stabilite de capitolul XXVIII al CPC, astfel încălcându-se exigențele stabilite de art. 12 al Convenției ONU.

Concluzie

Din cele menționate *supra* constatăm condițiile de realizare a dreptului de intentare a cauzelor privind instituirea, reînnoirea sau revocarea măsurilor de ocrotire judiciară au un pronunțat caracter teoretic, însă cu o directă aplicabilitate practică.

Pentru a realizarea dreptului de intentare a cauzei de instituire, reînnoire sau revocare a măsurilor de ocrotire judiciară, trebuie să fie întrunite următoarele condiții:

1. să fie respectată competența jurisdicțională;
2. petiționarul să dispună de capacitate de exercițiu deplină;

3. cererea să fie semnată în modul corespunzător;
4. reprezentantul petiționarului să dispună de împuternicirile corespunzătoare;
5. pe rolul aceleiași instanțe sau a altei instanțe să nu existe o cauză între aceleiași părți, cu același obiect bazată pe aceleași temeuri de drept;
6. cererea să fie perfectată în conformitate cu cerințele stabilite de lege.

Neîntrunirea a cel puțin uneia din condițiile expuse supra duce la restituirea cererii de instituire, reînnoire sau revocare a măsurilor de ocrotire judiciară. Condițiile realizării dreptului de intentare a cauzelor instituirea, reînnoirea sau revocarea măsurilor de ocrotire judiciară conțin particularități specifice, particularități ce rezultă din natura procedurii privind măsurile de ocrotire.

Referințe:

1. BRÎNZĂ D. *Premisele realizării dreptului de intentare a cauzei privind instituirea, reînnoirea și revocarea măsurilor de ocrotire judiciare*. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Sociale)* nr. 3 din 2024.
2. BELEI E., COJUHARI A., ș.a. *Drept Procesual Civil. Partea Generală*. Lexon-Plus. Chișinău 2014.
3. BELEI E., COBAN I., ș.a. *Drept Procesual Civil. Partea Generală*. Lexon-Plus. Chișinău 2016.
4. PRISAC A. *Restituirea cererii de chemare în judecată în legătură cu nerespectarea condițiilor de exercitare a dreptului la acțiune privind competența generală. Conferința Internațională „Tehnologizarea și Digitalizarea procesului civil și a executării silite” Târgul Mureș 14-16 septembrie 2023*.
5. PRISAC A. *Procedura privind măsurile de ocrotire (intentarea, domeniul de aplicare și competența jurisdicțională)*. Conferința „Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităților de securitate și asigurarea a parcursului european”. Chișinău, Moldova, 22 ianuarie 2018.
6. CREȚU V. *Предпосылки и условия реализации права на возбуждение дел о признании физического лица ограниченно дееспособным или недееспособным*. În: *Revista Institutului Național de Justiție* nr. 1-2, 2008.
7. *Codul civil al Republicii Moldova*. Publicat în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* din 22-06-2002 Nr. 82-86.
8. *Hotărârea Judecătorei Bălți (sediul Sîngerei) nr. 2p/s-34/2022 din 29.08.2022*.
9. CREȚU V. *Рассмотрение судами дел об установлении фактов, имеющих юридическое значение*. În: «*Analele științifice a Universității de Stat din Moldova. Științe juridice*», 2005, Nr. 8.

Date despre autor:

Dionis BRÎNZĂ, doctorand, Școala Doctorală, Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0003-3428-5350

E-mail: dionis.brinza95@gmail.com

Prezentat la 27.09.2024

CZU: 343.353:339.72:061.1EU:343.359.2

[https://doi.org/10.59295/sum8\(178\)2024_04](https://doi.org/10.59295/sum8(178)2024_04)

**PROTEJAREA INTERESELOR FINANCIARE
ALE UNIUNII EUROPENE PRIN MIJLOACE DE DREPT PENAL:
EVALUAREA CADRULUI NORMATIV NAȚIONAL**

*Serghei BRÎNZA, Vitalie STATI,
Universitatea de Stat din Moldova*

În prezentul studiu sunt analizate discrepanțele dintre Directiva (UE) 2017/1371 și Codul penal al Republicii Moldova. Se conchide că, pentru a se asigura compatibilitatea legii penale naționale cu Directiva (UE) 2017/1371, se impune remanierea art. 126¹, 240, 244, 332¹ și 332² din Codul penal al Republicii Moldova. Se relevă că este necesară alinierea legii penale naționale la art. 8 al Directivei (UE) 2017/1371. Însă este recomandabil ca, înainte de aceasta, în art. 46 din Codul penal al Republicii Moldova să fie transpusă Decizia-cadru 2008/841/JAI a UE. De asemenea, sunt propuse alte soluții în vederea compatibilizării dispozițiilor în materie din Codul penal al Republicii Moldova cu prevederile din Directiva (UE) 2017/1371. Se argumentează că incriminarea în art. 244⁴ din Codul penal al Republicii Moldova a faptei de fraudare a sistemului comun privind taxa pe valoare adăugată poate fi făcută doar după transpunerea în Codul fiscal al Republicii Moldova a Directivei 2006/112/CE.

Cuvinte-cheie: *fraudă, interesele financiare ale Uniunii Europene, fonduri externe, funcționar public, organizație criminală, taxa pe valoarea adăugată, evaziune fiscală.*

**PROTECTING THE FINANCIAL INTERESTS OF
THE EUROPEAN UNION BY MEANS OF CRIMINAL LAW:
EVALUATION OF THE NATIONAL REGULATORY FRAMEWORK**

The present study analyzes the discrepancies between Directive (EU) 2017/1371 and the Criminal Code of the Republic of Moldova. It is concluded that, to ensure the compatibility of the national criminal law with Directive (EU) 2017/1371, it is necessary to amend art. 126¹, 240, 244, 332¹ and 332² of the Criminal Code of the Republic of Moldova. It is revealed that it is necessary to align the national criminal law with art. 8 of Directive (EU) 2017/1371. However, it is advisable that, before this, in art. 46 of the Criminal Code of the Republic of Moldova to transpose the EU Framework Decision 2008/841/JAI. Also, other solutions are proposed to make the relevant provisions of the Criminal Code of the Republic of Moldova compatible with the provisions of Directive (EU) 2017/1371. It is argued that the criminalization in art. 244⁴ of the Criminal Code of the Republic of Moldova of the act of defrauding the common value added tax system can only be done after the transposition of Directive 2006/112/EC into the Fiscal Code of the Republic of Moldova.

Keywords: *fraud, the financial interests of the European Union, external funds, civil servant, criminal organization, value added tax, tax evasion.*

Introducere

În art. 325 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene, se menționează, între altele:

– „Uniunea și statele membre combat frauda și orice altă activitate ilegală care aduce atingere intereselor financiare ale Uniunii prin măsuri luate în conformitate cu prezentul articol, măsuri care descurajează fraudele și oferă o protecție efectivă în statele membre, precum și în instituțiile, organele, oficiile și agențiile Uniunii” [1] (alin. (1));

– „Pentru a combate fraudă care aduce atingere intereselor financiare ale Uniunii, statele membre adoptă aceleași măsuri pe care le adoptă pentru a combate fraudă care aduce atingere propriilor lor interese financiare” [1] (alin. (2)).

Aceste prevederi au început să prezinte relevanță pentru Republica Moldova odată cu ratificarea prin Legea nr. 112 din 02.07.2014 a Acordului de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte [2] (în continuare – Acordului).

În Anexa XXXV din Acord se stabilește:

– „Republica Moldova se angajează să efectueze, în termenele prevăzute, apropierea treptată a legislației sale de [...] Convenția din 26 iulie 1995 privind protejarea intereselor financiare ale Comunităților Europene, elaborată în temeiul articolului K.3 din Tratatul privind Uniunea Europeană (în continuare – Convenția UE – *n.a.*)” [3];

– „Se aplică următoarele dispoziții din convenția menționată: „Articolul 1 – Dispoziții generale, definiții; Articolul 2 alineatul (1) – Republica Moldova adoptă măsurile necesare pentru a se asigura că acele comportamentul menționat la articolul 1, precum și participarea, instigarea sau tentativa de a avea comportamentul menționat la articolul 1 alineatul (1) se pedepsesc cu sancțiuni penale efective, proporționate și disuasive; Articolul 3 – Răspunderea penală a șefilor de întreprinderi” [3];

– „Termen: dispozițiile respective din convenție se pun în aplicare în termen de 3 ani de la intrarea în vigoare a prezentului acord” [3].

În scopul îndeplinirii acestor angajamente, la 26.05.2016 a fost adoptată Legea nr. 105 privind modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova nr. 985-XV din 18 aprilie 2002 (în continuare – Legea nr. 105/2016). Unul dintre efectele acestei legi a constat în extinderea limitelor pe care le are obiectul material al infracțiunilor prevăzute la art. 240 din Codul penal al Republicii Moldova (în continuare – CP RM). Până la intrarea în vigoare a Legii nr. 105/2016, numai „mijloacele din împrumuturile interne sau externe garantate de stat” [4, p. 124] puteau forma acest obiect. După intrarea în vigoare a respectivei legi, obiectul material al infracțiunilor specificate la art. 240 CP RM îl reprezintă, după caz: „1) mijloacele din împrumuturile interne; 2) mijloacele din fondurile externe” [5, p. 124; 6; 7].

În contextul prezentului studiu, o atenție mai mare merită cea de-a doua dintre aceste categorii. Prin Legea nr. 105/2016, Codul penal a fost completat cu art. 126¹, în care este definită noțiunea de mijloace din fonduri externe: „Prin mijloace din fonduri externe se înțeleg resursele financiare și materiale alocate în calitate de granturi, subvenții, credite, donații, împrumuturi, ajutor umanitar de către alte state, *Comunitatea Europeană* (evid. ns.) sau instituții, organizații și asociații internaționale, persoane fizice sau juridice străine, garantate sau contractate de către stat, precum și cele nerambursabile” [8]. Din această definiție reiese că mijloacele din fondurile externe pot fi alocate, *inter alia*, de către Comunitatea Europeană.

Următoarea etapă în procesul de protejare pe cale penală în Republica Moldova a intereselor financiare ale Uniunii Europene a fost marcată de adoptarea Recomandării nr. 1/2022 a Consiliului de Asociere UE – Republica Moldova din 22.08.2022 privind Programul de asociere UE – Republica Moldova [2022/1997]. În Capitolul III „Libertate, securitate și justiție” din acest act, în Subcapitolul „Prevenirea și combaterea fraudei și a corupției; asigurarea recuperării activelor”, identificăm două teze relevante:

– „asigurarea asistenței și a cooperării efective cu instituțiile și organismele relevante ale UE, inclusiv cu Oficiul European de Luptă Antifraudă (OLAF) în cazul controalelor și al inspecțiilor la fața locului legate de gestionarea și controlul fondurilor UE, precum și cu Parchetul European (EPPO) pentru anchetele și urmărirea penală desfășurate de acesta privind infracțiuni care aduc atingere intereselor financiare ale Uniunii, în conformitate cu normele și procedurile aplicabile” [9];

– „continuarea apropierei legislației Republicii Moldova de *acquis*-ul UE în domeniul combaterii fraudei și punerea în aplicare a dispozițiilor legislației UE, astfel cum se prevede în anexele relevante la acordul de asociere” [9].

Când vorbim despre legislația UE în materie, nu mai avem în vedere Convenția UE. Or, din art. 16 al Directivei (UE) 2017/1371 a Parlamentului European și a Consiliului din 05.07.2017 privind combaterea fraudelor îndreptate împotriva intereselor financiare ale Uniunii prin mijloace de drept penal (în continuare – Directivei (UE) 2017/1371), aflăm că, începând cu 06.07.2019, această directivă a înlocuit Convenția UE.

Pentru analiza de față prezintă interes art. 2-9 și 12 din Directiva (UE) 2017/1371. Aceste articole, având dispoziții cu caracter penal, conțin: definiții ale unor noțiuni des utilizate în Directiva (UE) 2017/1371; descrierea condițiilor în a căror prezență se aplică răspunderea pentru infracțiuni ce aduc atingere intereselor financiare ale UE; recomandarea de incriminare a instigării, complicității și tentativei la astfel de infracțiuni; regulile de aplicare a răspunderii față de persoanele juridice care comit infracțiunile ce aduc atingere intereselor financiare ale UE; lista de sancțiuni (pedepse) aplicabile persoanelor fizice și persoanelor juridice vinovate; recomandarea de agra-

vare a răspunderii în ipoteza în care infracțiunile, ce aduc atingere intereselor financiare ale UE, sunt săvârșite de o organizație criminală; regulile de stabilire a termenelor de prescripție pentru respectivele infracțiuni.

Rezultate obținute și discuții

Aproape 82% dintre dispozițiile cu caracter penal din Directiva (UE) 2017/1371 sunt compatibile cu prevederile corespunzătoare din legea penală a Republicii Moldova. De exemplu, sunt compatibile: definiția noțiunii de persoană juridică, formulată la lit. b) alin. (1) art. 2 din Directiva (UE) 2017/1371, și dispoziția din alin. (4) art. 21 CP RM; prevederea din alin. (1) art. 4 din Directiva (UE) 2017/1371 și art. 243 CP RM; prevederea de la lit. (a) alin. (2) art. 4 din Directiva (UE) 2017/1371 și art. 324 CP RM etc.

Alte aproximativ 18% dintre dispozițiile cu caracter penal din Directiva (UE) 2017/1371 sunt incompatibile sau compatibile doar în parte cu prevederile corespunzătoare din legea penală a Republicii Moldova.¹

În cele ce urmează, vom supune atenției discrepanțele dintre normele comparate. De asemenea, vom propune soluții în vederea compatibilizării dispozițiilor în materie din Codul penal al Republicii Moldova cu prevederile din Directiva (UE) 2017/1371.

A. Prevederi parțial compatibile:

1. lit. (a) alin. (1) art. 2 din Directiva (UE) 2017/1371 conține următoarea definiție:

„interesele financiare ale Uniunii” înseamnă toate veniturile, cheltuielile și activele care sunt cuprinse în, sunt colectate în sau sunt datorate la:

(i) bugetul Uniunii;

(ii) bugetele instituțiilor, organelor, oficiilor și agențiilor Uniunii înființate în temeiul tratatelor sau bugetele gestionate sau monitorizate direct sau indirect de acestea” [10].

Am menționat *supra* că, în art. 126¹ CP RM, se recurge la sintagma „Comunitatea Europeană” [11]. Din perspectiva lit. (a) alin. (1) art. 2 din Directiva (UE) 2017/1371, nu este clar dacă această sintagmă se referă:

a) exclusiv la bugetul Uniunii Europene sau

b) atât la bugetul Uniunii Europene, cât și la bugetele instituțiilor, organelor, oficiilor și agențiilor Uniunii înființate în temeiul tratatelor sau bugetele gestionate sau monitorizate direct sau indirect de acestea.

Din aceste considerente, pentru a corespunde prevederii de la lit. (a) alin. (1) art. 2 din Directiva (UE) 2017/1371, art. 126¹ CP RM necesită remaniere.

La concret, propunem modificarea și completarea art. 126¹ CP RM după cum urmează:

1) art. 126¹ CP RM să devină alin. (1) art. 126¹ CP RM;

2) în alin. (1) art. 126¹ CP RM, cuvântul „Comunitatea” să fie substituit prin cuvântul „Uniunea”;

3) art. 126¹ CP RM să fie completat cu alin. (2), care va avea următorul conținut: „Prin mijloace alocate de către Uniunea Europeană se înțeleg mijloacele alocate din: a) bugetul Uniunii Europene; b) bugetele instituțiilor, organelor, oficiilor și agențiilor Uniunii Europene înființate în temeiul tratatelor sau bugetele gestionate sau monitorizate direct sau indirect de acestea”;

2. în alin. (2) art. 3 din Directiva (UE) 2017/1371 sunt descrise faptele considerate fraude care aduc atingere intereselor financiare ale UE.

Astfel, la lit. (a) din acest alineat, se stabilește:

„[...] în legătură cu cheltuielile care nu sunt aferente achizițiilor, orice acțiune sau inacțiune cu privire la:

(i) utilizarea sau prezentarea de declarații sau documente false, incorecte sau incomplete, având ca efect deturnarea sau reținerea necuvenită de fonduri sau active de la bugetul Uniunii ori de la bugetele gestionate de Uniune sau în numele acesteia;

¹ Este de precizat că o prevedere din Doctrină este aplicabilă statelor membre ale UE. Este prematură încercarea de a propune transpunerea acesteia în legislația Republicii Moldova. Se are în vedere alin. (3) art. 2 din Directivă, în care se stabilește: „Structura și funcționarea administrațiilor fiscale ale statelor membre nu sunt afectate de prezenta directivă”.*

* Directiva (UE) 2017/1371 a Parlamentului European și a Consiliului din 5 iulie 2017 privind combaterea fraudelor îndreptate împotriva intereselor financiare ale Uniunii prin mijloace de drept penal. [Accesat: 28.08.2024] Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017L1371>

(ii) nedivulgarea de informații, cu încălcarea unei obligații specifice, având același efect;
(iii) utilizarea necorespunzătoare a unor astfel de fonduri sau active în alte scopuri decât cele pentru care au fost acordate inițial” [10].

La rândul său, lit. b) alin. (2) art. 3 din Directiva (UE) 2017/1371 prevede:

„[...] în legătură cu cheltuielile aferente achizițiilor, cel puțin dacă este săvârșită pentru a obține un profit ilegal pentru autor sau pentru altă persoană, prin cauzarea unei pierderi în ceea ce privește interesele financiare ale Uniunii, orice acțiune sau inacțiune cu privire la:

(i) utilizarea sau prezentarea de declarații sau documente false, incorecte sau incomplete, având ca efect deturnarea sau reținerea necuvenită de fonduri sau active de la bugetul Uniunii ori de la bugetele gestionate de Uniune sau în numele acesteia;

(ii) nedivulgarea de informații, cu încălcarea unei obligații specifice, având același efect;

(iii) utilizarea necorespunzătoare a unor astfel de fonduri sau active în alte scopuri decât cele pentru care au fost acordate inițial, care prejudiciază interesele financiare ale Uniunii” [10].

Remarcăm anumite similitudini dintre aceste dispoziții ale Directivei (UE) 2017/1371 și art. 240, 332¹ și 332² CP RM.

Astfel, art. 332¹ CP RM prevede răspunderea pentru obținerea frauduloasă a mijloacelor din fonduri externe. Alineatul (1) din acest articol este parțial compatibil cu ipotezele din pct. (i) și (ii) lit. a) alin. (2) art. 3 din Directiva (UE) 2017/1371. Compatibilitatea este parțială, deoarece sintagma „obținerea frauduloasă” [11] din alin. (1) art. 332¹ CP RM diferă de sintagma „deturnarea sau reținerea necuvenită” [10] din pct. (i) și (ii) lit. a) alin. (2) art. 3 din Directiva (UE) 2017/1371.

În această ordine de idei, venim cu următoarea propunere *de lege ferenda*: în partea finală a dispoziției de la alin. (1) art. 332¹ CP RM, textul „obținerea frauduloasă” să fie înlocuit prin textul „deturnarea sau reținerea necuvenită”.

Cât privește art. 240 CP RM, acesta se aplică în cazul în care făptuitorul nu urmărește scopul de sustragere. În prezența acestui scop se aplică art. 332² CP RM, în care se incriminează delapidarea mijloacelor din fondurile externe. Art. 240 și 332² CP RM sunt parțial compatibile cu ipoteza de la pct. (iii) lit. a) alin. (2) art. 3 din Directiva (UE) 2017/1371. Compatibilitatea este parțială, deoarece art. 240 și 332² CP RM (ca și art. 332¹ CP RM) se aplică indiferent dacă infracțiunile, prevăzute de aceste articole, sunt săvârșite în legătură cu cheltuielile care nu sunt aferente achizițiilor (așa cum se menționează în lit. a) alin. (2) art. 3 din Directiva (UE) 2017/1371) sau care sunt aferente achizițiilor (așa cum se menționează în lit. b) alin. (2) art. 3 din Directiva (UE) 2017/1371).

Nu considerăm necesar ca, în Codul penal al Republicii Moldova, să se facă o astfel de diferențiere. În context, menționăm că o asemenea diferențiere nu se face nici în legislația unor state membre ale UE (de exemplu, în: art. 181-185 din Legea României nr. 78 din 08.05.2000 pentru prevenirea, descoperirea și sancționarea faptelor de corupție [12]; art. 248a și 254b din Codul penal al Republicii Bulgaria [13]; secț. 260 din Codul penal al Republicii Cehe [14]; secț. 323a din Codul penal al Regatului Țărilor de Jos (Olandei) [15]; § 261-263 din Codul penal al Republicii Slovace [16]; art. 229 din Codul penal al Republicii Slovenia [17]).

Sprrijinim propunerea de amendare a art. 332¹ CP RM, formulată de către Ministerul Justiției al Republicii Moldova: „[...] alineatul (1) după cuvântul „prezentarea” se completează cu cuvântul „declarații”, iar cuvântul „înscrieri” se exclude; alineatul (2) cuvintele „Aceleași acțiuni” se substituie cu cuvintele „Aceleași fapte”; [...]” [18; 19].

La fel, susținem propunerea de modificare a dispoziției de la alin. (1) art. 332² CP RM, formulată de către aceeași autoritate publică: „Delapidarea mijloacelor din fondurile externe, adică sustragerea sau dispunerea ilegală de mijloacele din fondurile externe de către persoana căreia iau fost încredințate în baza unui titlu și cu un anumit scop” [18; 19]. Ambele aceste propuneri au menirea de a asigura un grad mai sporit de compatibilitate a art. 332¹ și 332² CP RM cu lit. a) alin. (2) art. 3 din Directiva (UE) 2017/1371;

3. în dispoziția de la lit. c) alin. (2) art. 3 din Directiva (UE) 2017/1371 sunt descrise alte fapte considerate fraude care aduc atingere intereselor financiare ale UE:

„în legătură cu alte venituri decât cele obținute din propriile resurse de TVA menționate la litera (d), orice acțiune sau inacțiune cu privire la:

(i) utilizarea sau prezentarea de declarații sau documente false, incorecte sau incomplete, având ca efect diminuarea ilegală a resurselor bugetului Uniunii sau ale bugetelor gestionate de Uniune ori în numele acesteia;

(ii) nedivulgarea de informații, cu încălcarea unei obligații specifice, având același efect;

(iii) utilizarea necorespunzătoare a unui beneficiu obținut în mod legal, având același efect” [10].

Ab initio, trebuie de accentuat că Republica Moldova nu participă, deocamdată, la formarea părții de venituri a bugetului UE. Transpunerea în legea penală a Republicii Moldova a prevederii de la lit. c) alin. (2) art. 3 din Directiva (UE) 2017/1371 va avea efect numai după ce țara noastră va deveni membră a UE.

Ca model de inspirație pentru transpunerea în legea penală a Republicii Moldova a prevederii de la lit. c) alin. (2) art. 3 din Directiva (UE) 2017/1371 ar putea servi, într-o anumită măsură, propunerea de completare a art. 244 CP RM cu alineatul (3), formulată de către Ministerul Justiției al Republicii Moldova [18; 19].

Totuși, acest model necesită ajustare. Nu considerăm că dispoziția actuală a alin. (1) art. 244 CP RM, care deja este foarte aglomerată și dificilă de interpretat, ar trebui calchiată în vederea transpunerii prevederii de la lit. c) alin. (2) art. 3 din Directiva (UE) 2017/1371. În afară de aceasta, suntem de părerea că în alin. (3) art. 244 CP RM (proiectat de către Ministerul Justiției al Republicii Moldova), textul „resurselor bugetului Uniunii Europene sau ale bugetelor gestionate de Uniune ori în numele acesteia” [18; 19] ar trebui să fie înlocuit prin textul „veniturilor vărsate în bugetul Uniunii Europene sau în bugetele instituțiilor, organelor, oficiilor și agențiilor Uniunii înființate în temeiul tratatelor sau bugetele gestionate sau monitorizate direct sau indirect de acestea”.

În acest mod, în primul rând, alin. (3) art. 244 CP RM va fi în concordanță cu alin. (2) art. 126¹ CP RM (în varianta pe care am propus-o *supra*). În al doilea rând, termenul „venituri” exprimă mai reușit ideea din lit. c) alin. (2) art. 3 din Directiva (UE) 2017/1371. Termenul „resurse” este prea general pentru a reda această idee. Pe lângă aceasta, folosirea de către autorii de proiect al alin. (3) art. 244 CP RM atât a termenului „cheltuieli”, cât și a termenului „resurse”, ar putea genera confuzii la interpretarea acestei norme. În dispoziția de la lit. c) alin. (2) art. 3 din Directiva (UE) 2017/1371 se au în vedere exclusiv veniturile, nu și cheltuielile.

În consecință, recomandăm completarea art. 244 din Codul cu alineatul (3). În opinia noastră, acest alineat ar trebui să aibă următorul conținut:

„Fapta exprimată în oricare dintre următoarele modalități, având ca efect diminuarea veniturilor vărsate în bugetul Uniunii Europene sau în bugetele instituțiilor, organelor, oficiilor și agențiilor Uniunii înființate în temeiul tratatelor sau bugetele gestionate sau monitorizate direct sau indirect de acestea, dacă aceasta a cauzat daune în proporții mari:

a) utilizarea sau prezentarea de declarații sau documente false, incorecte sau incomplete;

b) nedivulgarea de informații, cu încălcarea unei obligații specifice;

c) utilizarea necorespunzătoare a unui beneficiu obținut în mod legal,

se pedepsește cu amendă în mărime de la 5000 la 6000 de unități convenționale sau cu închisoare de la 2 la 5 ani cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 2 la 5 ani, iar persoana juridică se pedepsește cu amendă în mărime de la 7000 la 9000 de unități convenționale cu privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate sau cu lichidarea persoanei juridice”;

4. alin. (3) art. 4 din Directiva (UE) 2017/1371 prevede:

„Statele membre iau măsurile necesare pentru a se asigura că deturnarea de fonduri constituie infracțiune, atunci când este săvârșită cu intenție. În sensul prezentei directive, „deturnare de fonduri” înseamnă acțiunea unui funcționar public căruia îi este încredințată în mod direct sau indirect gestionarea de fonduri sau de active, în sensul angajării sau plății fondurilor ori al însușirii sau utilizării activelor contrar scopului preconizat în orice mod care prejudiciază interesele financiare ale Uniunii” [10].

Observăm anumite similarități dintre această dispoziție a Directivei (UE) 2017/1371 și art. 240, 244 și 332² CP RM.

Astfel, dispoziția de la lit. c) alin. (4) art. 240 CP RM prevede răspunderea pentru utilizarea contrar destinației a mijloacelor, printre altele, din fondurile externe, dacă este săvârșită „de o persoană publică, de o persoană cu funcție de răspundere, de o persoană cu funcție de demnitate publică, de o persoană publică străină sau de un funcționar internațional cu folosirea situației de serviciu” [11]. Această dispoziție este

compatibilă cu prevederea de la alin. (3) art. 4 din Directiva (UE) 2017/1371, întrucât se aplică în ipoteza de deturnare de fonduri, presupunând „acțiunea unui funcționar public căruia îi este încredințată în mod direct sau indirect gestionarea de fonduri sau de active, în sensul [...] utilizării activelor contrar scopului preconizat în orice mod care prejudiciază interesele financiare ale Uniunii” [10].

Art. 332² CP RM prevede răspunderea, așa cum deja cunoaștem, pentru delapidarea mijloacelor din fondurile externe. Această faptă poate fi săvârșită, între altele:

– „de o persoană publică, de o persoană cu funcție de răspundere, de o persoană publică străină sau de un funcționar internațional cu folosirea situației de serviciu” [11] (lit. c) alin. (2));

– „de o persoană cu funcție de demnitate publică cu folosirea situației de serviciu” [11] (lit. a) alin. (3)).

Sub acest aspect, art. 332² CP RM este compatibil cu prevederea de la alin. (3) art. 4 din Directiva (UE) 2017/1371. Or, prevederile de la lit. c) alin. (2) și lit. a) alin. (3) art. 332² CP RM se aplică în ipoteza de deturnare de fonduri, presupunând „acțiunea unui funcționar public căruia îi este încredințată în mod direct sau indirect gestionarea de fonduri sau de active, în sensul [...] însușirii [...] în orice mod care prejudiciază interesele financiare ale Uniunii” [10].

În ceea ce privește art. 244 CP RM, acesta prevede răspunderea pentru evaziunea fiscală a întreprinderilor, instituțiilor și organizațiilor. Dispoziția acestui articol este parțial compatibilă cu prevederea de la alin. (3) art. 4 din Directiva (UE) 2017/1371, întrucât se aplică în ipoteza de deturnare de fonduri, presupunând „acțiunea unui funcționar public căruia îi este încredințată în mod direct sau indirect gestionarea de fonduri sau de active, în sensul angajării sau plății fondurilor [...] în orice mod care prejudiciază interesele financiare ale Uniunii” [10]. Compatibilitatea este parțială, întrucât în art. 244 CP RM nu se face o diferențiere a răspunderii penale în funcție de prezența sau lipsa calității de funcționar public a subiectului infracțiunii. Luând în considerare propunerea sus-menționată de completare a art. 244 CP RM cu alineatul (3)², considerăm necesară completarea acestui articol cu alineatul (5), în care să fie agravată răspunderea în cazul în care infracțiunea este săvârșită de un factor de decizie. Pentru a lua în calcul caracterul sistemic al normelor care formează partea specială a Codului penal, recomandăm formularea dispoziției de la alin. (5) art. 244 CP RM după modelul prevederii de la lit. c) alin. (4) art. 240 CP RM.

La concret, alineatul (5), care ar trebui să completeze art. 244 CP RM, ar urma să aibă următorul conținut: „Faptele prevăzute la alin. (1) – (3) săvârșite de o persoană publică, de o persoană cu funcție de răspundere, de o persoană cu funcție de demnitate publică, de o persoană publică străină sau de un funcționar internațional cu folosirea situației de serviciu,

se pedepsesc cu amendă în mărime de la 6000 la 8000 de unități convenționale sau cu închisoare de la 5 la 7 ani, în ambele cazuri cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții pe un termen de la 4 la 7 ani, iar persoana juridică se pedepsește cu amendă în mărime de la 16000 la 20000 de unități convenționale cu privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate sau cu lichidarea persoanei juridice”;

5. în corespundere cu art. 8 din Directiva (UE) 2017/1371, „statele membre iau măsurile necesare pentru a se asigura că, atunci când o infracțiune menționată la articolul 3, 4 sau 5 este săvârșită în cadrul unei organizații criminale în sensul Deciziei-cadru 2008/841/JAI, aceasta este considerată o circumstanță agravantă” [10].

Remarcăm anumite asemănări dintre art. 8 al Directivei (UE) 2017/1371 și art. 46, lit. c) alin. (1) art. 77 și lit. a) lit. a) art. 243 CP RM. În aceste norme din legea penală moldavă se fac mențiuni directe sau indirecte privind săvârșirea infracțiunii în mod organizat.

Susținem propunerile de completare a Codului penal, formulate de către Ministerul Justiției al Republicii Moldova:

• „La articolul 240: [...] se completează cu alineatul (5) cu următorul cuprins:

„(5) Acțiunile, prevăzute la alin. (2) – (4) săvârșite de un grup criminal organizat sau de către o organizație criminală,

Așa cum se va putea vedea infra, varianta de proiect a art. 244 CP RM conține, de asemenea, alineatul (4). Conform acestuia, se agravează răspunderea pentru evaziunea fiscală a întreprinderilor, instituțiilor și organizațiilor, dacă aceasta este comisă „de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală”.*

* Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr. 128-129.

se pedepsesc cu amendă în mărime de la 8000 la 10000 de unități convenționale sau cu închisoare de la 7 la 12 ani, în ambele cazuri cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții pe un termen de la 4 la 7 ani, iar persoana juridică se pedepsește cu amendă în mărime de la 9000 la 12000 de unități convenționale cu privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 4 la 5 ani sau cu lichidarea persoanei juridice” [18; 19];

• „Articolul 244:

[...] (4) Faptele, prevăzute la alin. (1) – (3) săvârșite de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală,

se pedepsesc cu amendă în mărime de la 6000 la 8000 de unități convenționale sau cu închisoare de la 4 la 8 ani cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 3 la 5 ani, iar persoana juridică se pedepsește cu amendă în mărime de la 13000 la 16000 de unități convenționale cu privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate sau cu lichidarea persoanei juridice” [18; 19];

• „La art. 332¹:

[...] dispoziția alineatului (3) va avea următorul cuprins:

„(3) Faptele prevăzute la alin. (1) și (2): [...] b) săvârșite de un grup criminal organizat sau de către o organizație criminală” [18; 19].

Conform art. 46 CP RM, „grupul criminal organizat este o reuniune stabilă de persoane care s-au organizat în prealabil pentru a comite una sau mai multe infracțiuni” [11].

Această definiție corespunde doar în parte definiției noțiunii „organizație criminală” din art. 1 pct. 1 al Deciziei-cadru 2008/841/JAI a Consiliului din 24 octombrie 2008 privind lupta împotriva crimei organizate (în continuare – Deciziei-cadru a UE):

„organizație criminală» desemnează o asociație structurată, stabilită în timp, de mai mult de două persoane, care acționează concertat în vederea comiterii de infracțiuni pasibile de o pedeapsă privativă de libertate sau de aplicarea unei măsuri de siguranță privative de libertate cu o durată maximă de cel puțin patru ani, sau de o pedeapsă mai severă, pentru a obține, direct sau indirect, un beneficiu financiar sau de altă natură materială” [20].

Este, fără doar și poate, necesară alinierea legii penale naționale la art. 8 al Directivei (UE) 2017/1371. Totuși, considerăm că această aliniere ar fi mai eficientă într-un alt context (și anume – cel al transpunerii Deciziei-cadru a UE). De aceea, considerăm potrivită modificarea art. 46 CP RM la etapa transpunerii în legea penală moldavă a Deciziei-cadru a UE.

B. Prevederi incompatibile:

alin. (2) art. 2 din Directiva (UE) 2017/1371 prevede:

„În ceea ce privește veniturile obținute din propriile resurse de TVA, prezenta directivă se aplică doar în cazurile de infracțiuni grave împotriva sistemului comun privind TVA. În sensul prezentei directive, infracțiunile împotriva sistemului comun privind TVA sunt considerate a fi de natură gravă în cazul în care acțiunile sau inacțiunile intenționate definite la articolul 3 alineatul (2) litera (d) sunt legate de teritoriul a două sau mai multe state membre ale Uniunii și implică un prejudiciu total de cel puțin 10 000 000 EUR” [10].

De asemenea, potrivit lit. d) alin. (2) art. 3 din Directiva (UE) 2017/1371, se consideră fraudă care aduce atingere intereselor financiare ale UE:

„în ceea ce privește veniturile obținute din propriile resurse de TVA, orice acțiune sau inacțiune comisă în cadrul unor scheme frauduloase cu caracter transfrontalier în ceea ce privește:

(i) utilizarea sau prezentarea de declarații sau documente false, incorecte sau incomplete privind TVA, având ca efect diminuarea resurselor bugetului Uniunii;

(ii) nedivulgarea de informații privind TVA, încălcându-se astfel o obligație specifică, având același efect;

(iii) prezentarea unor declarații corecte privind TVA pentru a masca în mod fraudulos neplata sau constituirea unor drepturi necuvenite la rambursări de TVA” [10].

Prevederile de la alin. (2) art. 2 și lit. d) alin. (2) art. 3 din Directivă nu sunt aplicabile Republicii Mol-

dova. Aceasta întrucât în Codul fiscal al Republicii Moldova lipsesc prevederi similare, de exemplu, cu cele din Titlul VII din Codul fiscal al României. Conform art. 334 din acest titlu, „prezentul titlu transpune Directiva 2006/112/CE a Consiliului Uniunii Europene din 28 noiembrie 2006 privind sistemul comun al taxei pe valoarea adăugată (în continuare – Directiva 2006/112/CE – *n.a.*) [...]” [21].

În consecință, este prematură propunerea de adoptare a art. 244⁴ CP RM (în care se preconizează incriminarea faptei de fraudare a sistemului comun privind taxa pe valoare adăugată), formulată de către Ministerul Justiției al Republicii Moldova [18; 19]. Un asemenea articol va putea fi adoptat numai după ce Codul fiscal al Republicii Moldova va fi completat cu normele la care va face referire art. 244⁴ CP RM. Acest articol nu poate face referire directă la Directiva 2006/112/CE.

Concluzii

Prin Legea nr. 105/2016, în Codul penal al Republicii Moldova a fost parțial transpusă Convenția UE, înlocuită în 2019 de Directiva (UE) 2017/1371.

Sunt parțial compatibile cu Codul penal al Republicii Moldova următoarele prevederi din Directiva (UE) 2017/1371: lit. (a) și b) alin. (1) art. 2; lit. a)-c) alin. (2) art. 3; alin. (3) art. 4; art. 8. Sunt incompatibile cu Codul penal al Republicii Moldova următoarele prevederi din aceeași directivă: alin. (2) art. 2; lit. d) alin. (2) art. 3.

Pentru a asigura compatibilitatea legii penale naționale cu Directiva (UE) 2017/1371, se impune modificarea și/sau completarea art. 126¹, 240, 244, 332¹ și 332² CP RM.

Este necesară alinierea legii penale naționale la art. 8 al Directivei (UE) 2017/1371. Însă, este recomandat ca, înainte de aceasta, în art. 46 CP RM să fie transpusă Decizia-cadru a UE.

Incriminarea în art. 244⁴ CP RM a faptei de fraudare a sistemului comun privind taxa pe valoare adăugată poate fi făcută doar după transpunerea în Codul fiscal al Republicii Moldova a Directivei 2006/112/CE.

Referințe:

1. *Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (versiune consolidată)*. [Accesat: 28.08.2024] Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX%3A12012E>
2. *Legea pentru ratificarea Acordului de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte: nr. 112 din 02.07.2014*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2014, nr. 185-199, 442.
3. *Acordul de asociere între Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de o parte, și Republica Moldova, pe de altă parte*. [Accesat: 28.08.2024] Disponibil: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0830\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0830(01))
4. STATI, V. *Infrațiuni economice: Note de curs*. Chișinău: CEP USM, 2014. 530 p. ISBN 978-9975-71-520-1.
5. STATI, V. *Infrațiuni economice. Note de curs*. Ediția a 3-a. Chișinău: CEP USM, 2019. 600 p. ISBN 978-9975-146-73-9.
6. STATI, V. *Infrațiunile prevăzute la art. 240 din Codul penal al Republicii Moldova: examinare prin prisma prevederilor Legii nr. 105/2016*. În: *Актуальные научные исследования в современном мире*, 2016, Вып. 7, ч. 3, с. 83-92. ISSN 2524-0986.
7. RENIȚĂ, Gh. *Utilizarea contrar destinației a mijloacelor din împrumuturile interne sau externe garantate de stat: propuneri de perfecționare a art. 240 CP RM*. În: *Contribuția tinerilor cercetători la dezvoltarea administrației publice, 26 februarie 2016, Chișinău*. Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2016, pp. 435-442.
8. *Legea privind modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova nr. 985-XV din 18 aprilie 2002: nr. 105 din 26.05.2016*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr. 184-192, 391.
9. *Recomandarea nr. 1/2022 a Consiliului de Asociere UE – Republica Moldova din 22.08.2022 privind Programul de asociere UE – Republica Moldova [2022/1997]*. [Accesat: 28.08.2024] Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:22022D1997&from=EN>
10. *Directiva (UE) 2017/1371 a Parlamentului European și a Consiliului din 5 iulie 2017 privind combaterea fraudelor îndreptate împotriva intereselor financiare ale Uniunii prin mijloace de drept penal*. [Accesat: 28.08.2024] Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017L1371>

11. *Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129.
12. *Legea României pentru prevenirea, descoperirea și sancționarea faptelor de corupție: nr. 78 din 08.05.2000*. În: *Monitorul Oficial al României*, 2000, nr. 219.
13. *Codul penal al Republicii Bulgaria*. [Accesat: 28.08.2024] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Bulgaria-RO.html>
14. *Codul penal al Republicii Ceha*. [Accesat: 28.08.2024] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Cehia-RO.html>
15. *Codul penal al Regatului Țărilor de Jos (Olandei)*. [Accesat: 28.08.2024] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Olanda-RO.html>
16. *Codul penal al Republicii Slovace*. [Accesat: 28.08.2024] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Slovacia-RO.html>
17. *Codul penal al Republicii Slovenia*. [Accesat: 28.08.2024] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Slovenia-RO.html>
18. *Proiectul de Hotărâre de Guvern privind aprobarea proiectului de Lege pentru modificarea Codului penal al Republicii Moldova nr. 985/2002 (combaterea fraudelor îndreptate împotriva intereselor financiare ale Uniunii Europene)*. [Accesat: 28.08.2024] Disponibil: <https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/document/attachments/nu-967-mj-2023.pdf>
19. *Tabel de concordanță*. [Accesat: 28.08.2024] Disponibil: https://justice.gov.md/sites/default/files/document/attachments/tabel_conc.pdf
20. *Decizia-cadru 2008/841/JAI a Consiliului din 24 octombrie 2008 privind lupta împotriva crimei organizate*. [Accesat: 28.08.2024] Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008F0841>
21. *Codul fiscal al României: nr. 227 din 08.09.2015*. În: *Monitorul Oficial al României*, 2015, nr. 688.

Date despre autori:

Serghei BRÎNZA, doctor habilitat în drept, profesor universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0001-5937-3926

E-mail: brinza.serghei@yahoo.com

Vitalie STATI, doctor în drept, profesor universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0003-1371-4961

E-mail: vitalie.stati@usm.md

Prezentat la 02.09.2024

DREPTUL LA ASISTENȚA MEDICALĂ ÎN SISTEMUL PENITENCIAR – PROBLEME, CONSTATĂRI, RECOMANDĂRI

Veronica CHEPTENE,

Universitatea de Stat din Moldova

Calitatea nesatisfăcătoare a asistenței medicale acordate persoanelor în custodia statului rămâne una din problemele sistemice ale sistemului penitenciar din Republica Moldova. Cele mai grave probleme, precum neacreditarea Spitalului penitenciar nr. 16 Pruncul, insuficiența resurselor umane, calitatea proastă a asistenței medicale rămân a fi problemele nesoluționate de către autorități. În cadrul studiului dat ne propunem drept scop analiza încălcărilor sistemice prezente în acordarea asistenței medicale în cadrul sistemului penitenciar. Pentru a atinge acest scop, ne-am tras următoarele obiective: a examina reglementarea dreptului la protecția sănătății în standardele universale și regionale, a determina obligații pozitive a autorităților, care reies din standarde, a analiza organizarea acordării asistenței medicale în sistemul penitenciar al Republicii Moldova.

Cuvintele-cheie: *asistență medicală, spital penitenciar, încălcări sistemice, protecția sănătății, tratament inuman și degradant.*

RIGHT TO MEDICAL CARE IN THE PENITENTIARY SYSTEM – PROBLEMS, OBSERVATIONS, RECOMMENDATIONS

The unsatisfactory quality of medical assistance provided to persons in state custody remains one of the systemic problems of the penitentiary system in the Republic of Moldova. The most serious problems, such as non-accreditation of the Penitentiary hospital no. 16 Pruncul, the lack of human resources, the poor quality of medical care remain the problems, which are not solved by the authorities. In this study we analyze the systemic violations present in the provision of medical care within the penitentiary system. To achieve this goal, we have set the following objectives: to examine the regulation of the right to health protection in universal and regional standards, to determine positive obligations of the authorities, arising from the standards, to analyze the organization of medical assistance in the penitentiary system of the Republic of Moldova.

Keywords: *healthcare, Penitentiary hospital, systemic violations, health protection, inhuman and degrading treatment.*

Introducere

Obligația statului de a asigura calitatea adecvată a asistenței medicale în sistemul penitenciar reiese din art. 6, 7, și 10 a Pactului cu privire la drepturile civile și politice. În conformitate cu standardele Comitetului ONU pentru drepturile omului (CCPR), în pofida faptului că Pactul nu reglementează expres dreptul la protecția sănătății, aspectele, care se referă la sănătatea persoanelor în custodia statului pot fi analizate prin prisma dreptului la viață (art. 6), interdicției de aplicare a torturii (art. 7) și dreptul la tratament uman (art. 10)[1].

Dreptul la asistență medicală a persoanelor în custodia statului este garantat de către Pactul cu privire la drepturile civile și politice. Comitetul ONU pentru drepturile omului a menționat că „dreptul la sănătate a tuturor persoanelor în custodia statului” este reglementat de art. 6 (dreptul la viață) și 7 (interzicerea torturii) din Pact, iar obligația de a acorda asistență medicală adecvată deținuților este prevăzută la articolul 10 (interdicția tratamentului inuman sau degradant). În consecință, CCPR a subliniat că obligațiile statului generate de către ratificarea Pactului includ „acordarea asistenței medicale adecvate în perioada în care persoana se află în custodia statului”. A fost remarcat faptul că obligația de acordare a asistenței medicale deținuților se „aplică și față de persoanele condamnate la pedeapsa capitală”. Având în vedere că și persoanele, care au fost condamnate la cea mai severă pedeapsă penală își păstrează dreptul fundamental la asistență medicală, rezultă că toate persoanele condamnate la privațiune de libertate, deținuți fără înaintarea

acuzării sau în arest preventiv, trebuie să beneficieze de exercitarea acestui drept. Comitetul a criticat calitatea nesatisfăcătoare a asistenței medicale în sistemul penitenciar într-un șir de observații finale, care au abordat problematica respectării de către state a obligațiilor, care decurg din Pact [1].

Rezultatele cercetării

Importanța fundamentală a dreptului la asistență medicală acordată persoanelor în custodia statului se rezumă la faptul că persoana privată de libertate nu are posibilitatea să se adreseze la personalul medical prin alte modalități, decât prin administrația instituției penitenciare, iar neacordarea ajutorului medical poate provoca înrăutățirea considerabilă a stării de sănătate a acesteia. Privarea de libertate a persoanei conduce la apariția a multiple obligații pozitive ale statului, una dintre care este acordarea asistenței medicale deținuților, care include angajarea personalului medical în sistemul penitenciar, asigurarea procurării utilajului medical și a medicamentelor necesare, ce corespund necesităților persoanelor private de libertate, elaborarea modalității de colaborare între secții medicale din sistemul penitenciar cu instituții medico-sanitare publice și private, care pot acorda ajutor medical persoanelor private de libertate la necesitate. Autoritățile trebuie să depună toată diligența necesară pentru a asigura accesul persoanelor private de libertate la asistența medicală calitativă, echivalentă serviciilor acordate de către instituțiile de stat.

În plus, Comitetul ONU pentru Drepturile Omului (în continuare, HRC) a subliniat că dreptul la asistența medicală în sistemul penitenciar este garantat ca element al dreptului la viață, „statele părți ale pactului, reținând sau plasând în custodia statului persoana, ia responsabilitate pentru viața lui”. Având în vedere că „Statul parte este în continuare responsabil pentru viața și bunăstarea persoanelor private de libertate”, prin urmare, „statele sunt obligate să asigure dreptul deținuților la viață, ci nu să le impună să se protejeze”, ceea ce determină necesitatea acordării îngrijirilor medicale adecvate și active. Comitetul CCPR a examinat câteva plângeri individuale cu privire la asistența medicală în detenție prin prisma dreptului la viață, concluzionând că incapacitatea autorităților de a asigura „funcționarea sistemului medical în mod corespunzător” pentru diagnosticarea și tratamentul bolilor persoanelor private de libertate a încălcat dreptul lor la viață [1].

Legătura dintre dreptul fundamental la viață și dreptul la acordarea asistenței medicale persoanelor private de libertate se manifestă prin faptul că neacordarea ajutorului medical poate provoca înrăutățirea considerabilă a sănătății persoanei și, în final, stingerea din viață a acesteia. Neacordarea asistenței medicale poate fi calificată ca tratament inuman, detenția cauzându-i persoanei suferințe excesive din cauza stării de sănătate a acesteia. Prin urmare, acordarea asistenței medicale calitative este necesară pentru garantarea dreptului la sănătate a deținuților, prevenirea apariției sau dezvoltării bolilor cronice, prevenirea îmbolnăvirii de boli grave în sistemul penitenciar și a transmiterii bolilor contagioase precum tuberculoza, HIV/SIDA, hepatita.

În conformitate cu standardele universale, dreptul la viață, interdicția aplicării torturii și dreptul la un tratament uman determină apariția obligațiilor pozitive ale statelor, care au ratificat aceste tratate, obligații pozitive, care se referă la protejarea vieții și/sau a bunăstării persoanelor private de libertate, ceea ce este interpretat ca obligația autorităților de a proteja sănătatea deținuților. Din contra, incapacitatea elaborării mecanismelor capabile de a oferi asistența medicală necesară persoanelor în custodia statului pentru prevenirea înrăutățirii stării de sănătate a acestora conduce la încălcarea dreptului absolut de a nu fi supus relexor tratamente [1].

Menționăm că înrăutățirea considerabilă a stării de sănătate a persoanei în custodia statului va fi pusă în sarcina autorităților, fiind calificată de către instituțiile internaționale de protecție a drepturilor omului ca încălcarea drepturilor fundamentale și eșuarea realizării obligațiilor pozitive determinate de interdicția aplicării relexor tratamente. Fără formarea unui sistem medical adecvat, care include specialiști din diferite domenii este imposibilă garantarea dreptului la sănătate a persoanelor în custodia statului și asigurarea bunăstării acestora.

Organizarea acordării asistenței medicale în sistemul penitenciar al Republicii Moldova

Sistemul de sănătate din penitenciare se află în cadrul ANP din subordinea Ministerului Justiției. La nivelul aparatului central ANP este instituită Direcția Medicală ANP, care se află în subordinea directă a

Directorului ANP. Statele de personal a Direcției medicale urmare a reorganizării interne a ANP din 2018 s-au micșorat de la 10 poziții până la 9; este vacantă poziția de psihiatru narcolog, astfel problemele de sănătate mintală cel mai des întâlnite în mediul penitenciar sunt lipsite de un management eficient. Direcția medicală ANP, organizatoric, poartă responsabilitate pentru activitatea serviciilor medicale din penitenciare (inclusiv spitalul penitenciar). Personalul medical din instituțiile penitenciare se află în subordinea Directorului penitenciarului, fiind supus dublei loialități în luarea deciziilor medicale. Astfel, prioritatea în luarea deciziilor medicale o are poziția oficială/neoficială a administrației penitenciarului și nu interesele pacientului [2]. Modul de acordare a asistenței medicale persoanelor deținute în instituțiile penitenciare este stabilit în Ordinul Nr. 343 din 29-12-2022 privind aprobarea Regulamentului cu privire la organizarea asistenței medicale a deținuților în instituțiile penitenciare [3].

Deficiențele în acordarea asistenței medicale în custodia statului sunt provocate de structura organizatorică a acesteia, care demonstrează incapacitatea sistemului medical din instituțiile penitenciare de a acorda ajutor medical persoanelor în custodia statului. Această incapacitate este cauzată de existența a două sisteme medicale paralele: 1. sistemul medical de stat, care este acreditat; 2. sistemului medical din instituțiile penitenciare, care nu este acreditat. Asistența medicală de ambulatoriu include 16 secții medicale ambulatorii din instituțiile penitenciare. Dintre aceste 16 secții medicale din penitenciare, 13 au primit recent acreditare (pentru o perioadă de cinci ani). Asistența medicală spitalicească include Spitalul penitenciar nr. 16-Pruncul, care funcționează fără permis sanitar și acreditare a serviciilor medicale. Prin urmare, acordarea serviciilor medicale deținuților de către această instituție depășește cadrul legal [1].

Până la acreditarea recentă a secțiilor medicale din sistemul penitenciar, calitatea asistenței medicale acordate de acestea nu corespundea standardelor naționale, fiind nerespectat principiul echivalenței asistenței medicale acordate în instituții medico-sanitare de stat și sistem penitenciar. Este salutabilă elaborarea regulamentului special pentru acreditarea secțiilor medicale din instituțiile penitenciare, care a introdus modalitatea evaluării calității asistenței medicale acordate și corespunderea acesteia cu nivelul asistenței medicale acordate de către instituții medico-sanitare de stat. Cu părere de rău, constatăm că asistența medicală acordată de către 3 secții din sistemul penitenciar nu corespunde cu standardele naționale, nefiind echivalentă cu asistența medicală acordată de instituțiile medico-sanitare publice.

În conformitate cu datele prezentate de ANP, în sistemul penitenciar sunt disponibile două tipuri de asistență medicală spitalicească, și anume cea acordată de către Spitalul Penitenciar nr.16 - Pruncul și instituțiile medico-sanitare de stat. Spitalul Penitenciar nr.16 - Pruncul nu dispune de secție îngrijiri paliative, deși internează pacienți, care au nevoie de aceste tipuri de tratament.

Acordarea asistenței medicale în instituțiile medico-sanitare de stat se realizează în baza contractelor de servicii medicale încheiate de către Ministerul Justiției cu aceste instituții medicale de stat, ceea ce determină deficiențe logistice, precum numărul insuficient de personal de securitate, discriminarea și stigmatizarea deținuților în instituțiile medicale de stat, precum și refuzurile în oferirea asistenței medicale. Asistența medicală este finanțată de Ministerul Justiției și Administrația Națională a Penitenciarelor din bugetul de stat, precum și din alte surse permise de legislația națională (donații, asistență financiară, granturi). Deținuții nu au statut de persoană asigurată în sistemul de asigurări obligatorii de asistență medicală și pot fi internați într-un număr limitat de instituțiile medicale de stat cu care Ministerul Justiției a încheiat contracte în limita sumei de bani stabilite prin contract. Această modalitate de acordare a asistenței medicale în instituții medico-sanitare de stat determină deficiențe logistice, printre care: numărul insuficient de personal de securitate, discriminarea și stigmatizarea deținuților în instituțiile medicale de stat, precum și refuzurile de a oferi asistență medicală [1].

Deținuții internați în instituțiile medico-sanitare publice se confruntă cu discriminare directă, spitalele sunt reticente în internarea persoanei în custodia statului, care este precedată de negocieri de lungă durată, perioadă în care persoanei nu i se acordă asistența medicală necesară. Mecanismul de încheiere a contractelor este unul ineficient, evaluarea necesităților persoanelor în custodia statului fiind una relativă, iar volumul asistenței medicale acordate de fiecare instituție medicală greu de planificat. Disponibilitatea instituției de acordare a ajutorului medical este conformă sumei de bani transferată pe contul ei bancar de către Ministerul Justiției. În plus, internarea persoanei într-un spital public se confruntă cu dificultăți în

disponibilitatea serviciului de escortă, în care este angajat un număr limitat de personal insuficient pentru transportarea deținuților.

În conformitate cu raportul Consiliului pentru prevenirea torturii, personalul medical al spitalului penitenciar este constituit din 2 categorii de funcții: ofițeri și agenți, care sunt funcționari publici cu statut special și personal contractual. În categoria ofițerilor sunt șefii de secții/laborator/farmacie, care au grad de comisar de justiție și unii specialiști (dermatovenerolog, psihiatru, medic de gardă, laborant, chirurg, stomatolog, fiziolog), care au grad de inspector principal de justiție. Însă cea mai mare parte din medici și asistente medicale fac parte din categoria personalului contractual, ponderea fiind de 2 la 1. Deși atribuțiile funcționale și responsabilitățile sunt similare, funcționarul public cu statut special și personalul contractual sunt remunerați diferit, fapt ce demotivează angajații. Personalul contractual este salarizat în conformitate cu Anexa 9 a Legii nr.270 din 23/11.2018 privind sistemul unitar de salarizare, iar funcționarii publici cu statut special – conform Anexei 6 a aceluiași act legislativ (diferențele de salariu pot fi de 2000-2500 lei). Personalul contractual lucrează 7 ore pe zi, iar funcționarii publici cu statut special 8 ore pe zi și nu au dreptul să cumuleze funcții. Statele personalului medical din sistemul penitenciar la data de 01.01.2021, constituie 249,5 funcții, dintre care personalul contractual – 119,5 funcții (48,5%) și personalul medical cu statut special (ofițeri, subofițeri) – 130 poziții (51,5%). La 01.01.2021, 18,6% din statele personalului medical erau vacante (47,5 funcții, marea majoritate fiind medici - 31,25 funcții) [2].

Diferența de statut al personalului medical, care activează în calitate de funcționari publici cu statut special și personalul contractual determină demotivarea medicilor să se angajeze ca personal contractual, compromite independența relativă a medicilor angajați în calitate de funcționari publici cu statut special, care devin mai afiliați conducerii instituției penitenciare, fiind tentați să prioritizeze interesele instituției în detrimentul intereselor pacientului. Această practică provoacă probleme în cadrul politicii de personal și prezența unui număr mare de funcții vacante în sistemul penitenciar. În plus, nedorința medicilor de a se angaja în instituții penitenciare este determinată de condiții materiale nesatisfăcătoare, în care aceștia urmează să activeze.

Cu ofițerii și agenții nu sunt încheiate contracte individuale de muncă, iar gărzile de 24 de ore nu sunt achitate, având doar dreptul de a beneficia de zile libere suplimentare în baza unui raport. Insuficiența personalului în secțiile medicale devine și mai resimțită atunci când unicul medic, după un serviciu de 24 ore, își ia zi liberă. Din suprasolicitării personalului suferă considerabil activitatea de bază, realizarea atribuțiilor funcției deținute și calitatea actului medical. Fapt ce are/ poate avea impact asupra tratamentului persoanelor deținute în sistemul penitenciar [2].

Durata zilei de muncă reprezintă un alt aspect, care determină reticența medicilor de a se angaja în sistemul penitenciar. Aceștia nu se bucură de remunerație suplimentară pentru timpul de lucru de noapte. Supraoboseala personalului medical, remunerarea necorespunzătoare, neacordarea remunerației suplimentare pentru lucru de noapte, lipsa cadrelor medicale și necesitatea cumulării funcțiilor, subordonarea directorului penitenciarului și imposibilitatea respectării intereselor pacientului în situații dificile sunt doar unele probleme, cu care se confruntă medicii din sistemul penitenciar. Aceste dificultăți pot cauza deficiențe în asistența medicală acordată și imposibilitatea de a face față provocărilor, care apar zi de zi. Complexitatea activității medicilor în sistemul penitenciar se manifestă prin necesitatea acordării ajutorului medical în situații diverse, aferente diferitor probleme de sănătate a persoanelor private de libertate. În plus, majoritatea persoanelor private de libertate suferă de boli cronice, care, de regulă, se agravează în sistemul penitenciar, ceea ce necesită o supraveghere practic permanentă din partea medicilor sistemului penitenciar, majorând volumul de muncă al acestora.

La nivelul ANP, Direcția medicală este responsabilă de achizițiile de medicamente, consumabile și dispozitive medicale. Achiziționarea medicamentelor și produselor parafarmaceutice în instituțiile penitenciare se efectuează în baza prezentării cerinței medicamentelor către Centrul pentru Achiziții Publice Centralizate în Sănătate care, conform HG nr.568 din 10.09.2009, organizează și desfășoară la nivel național achizițiile publice centralizate de medicamente și alte produse de uz medical. Pe parcursul anului 2021 Direcția medicală a ANP a încheiat 89 contracte cu agenți economici. Au fost primite medicamente în sumă de 8 256 621,42 lei în anul 2021 comparativ cu 6,873,996,70 lei în 2019 și distribuite în penitenciare în

sumă de 8 224 211,09 lei. Constatăm că resursele financiare pentru procurarea medicamentelor și utilajului medical pe parcursul ultimilor ani sunt în creștere. La fel, anual, sunt încheiate contracte de prestări servicii cu instituții medico-sanitare publice și private pentru oferirea serviciilor medicale deținuților, cu o scădere a resurselor financiare în acest scop cu 1 300 000 lei comparativ cu anul 2019 (de la 4,5 mln. lei MD în 2019 până la circa 3,2 mln. lei MD în 2021). Din spusele angajaților ANP, scăderea finanțării este din cauza nevalorificării tuturor resurselor planificate în anii precedenți. Astfel, în anul 2021 au fost încheiate contracte cu 16 instituții [2].

Remarcăm o tendință pozitivă de creștere a mijloacelor financiare acordate pentru procurarea medicamentelor și a utilajului medical, ceea ce are un impact direct asupra calității asistenței medicale acordate persoanelor private de libertate. Reducerea mijloacelor financiare pentru acordarea asistenței medicale deținuților în spitale publice arată, pe de o parte, acordarea asistenței medicale prioritare în sistemul penitenciar, iar, pe de altă parte, problematica în evaluarea obiectivă a mijloacelor financiare, care urmează să fie transferate pe contul fiecărei instituții. Subliniem necesitatea evaluării mijloacelor financiare transferate pe contul fiecărei instituții în dependență de: numărul de persoane, care s-au adresat în instituții private în anul precedent, complexitatea bolilor acestora, necesitatea încheierii contractelor cu instituțiile medicale care dispun de medici specializați în domenii înguste, indisponibile în sistemul penitenciar, statistica anuală a bolilor deținuților. Evaluarea complexă a necesităților în acordarea asistenței medicale de către instituțiile publice va permite gestionarea mai eficientă a mijloacelor financiare acordate pentru aceste necesități.

Statutul juridic al Spitalului Penitenciar nr. 16

Penitenciarul nr.16-Pruncul este amplasat în municipiul Chișinău, sect. Buiucani, com. Pruncul. P16 și în conformitate cu prevederile art.11 alin.(4) din Legea nr.300/2017 cu privire la sistemul administrației penitenciare, deține statut de spital-penitenciar cu funcțiile și atribuțiile respective, prestând servicii medicale tuturor categoriilor de deținuți care necesită asistență medicală specializată de staționar (inclusiv bărbați, femei, femei, gravide, mame cu copii până la 3 ani, și deținuți(te) minori/e). Îndreptarea bolnavilor pentru tratament staționar în spitalul penitenciar se efectuează în baza trimiterii medicilor din unitățile medicale a penitenciarilor, transferul efectuându-se conform procedurii generale de transfer a deținuților, prevăzute de actele normative în vigoare [4]. Prin ordinul Ministrului Justiției nr. 1159 din 19.12.2017 cu privire la aprobarea numărului maxim de persoane admise pentru deținere în penitenciare, capacitatea P16 este de 375 locuri, inclusiv 330 paturi. În ziua vizitei noastre în instituție se dețineau 175 persoane, dintre care 13 femei (3 mame cu copii până la 3 ani) [2]. Deci, spitalul nu era suprapopulat, ceea ce permitea acordarea unei asistențe medicale mai calitative.

Neacreditarea Spitalul Penitenciar nr. 16 în calitate de instituție medicală

În decizia Cosovan v. Moldova Curtea Europeană a Drepturilor Omului a analizat mai multe încălcări sistemice și structurale în domeniul acordării asistenței medicale în sistemul penitenciar al Republicii Moldova, care necesită implementarea unor măsuri urgente. CtEDO a subliniat că autoritățile nu au verificat sistematic calitatea asistenței medicale în sistemul penitenciar [5], în special nu a fost verificată corespunderea asistenței medicale acordate în detenție cu standardele naționale și calitatea medie a asistenței medicale pe țară. Autoritățile nu au efectuat o evaluare obiectivă a asistenței medicale acordate persoanelor în custodia statului pentru a depista și înlătura deficiențele în serviciile acordate.

Monitorizarea și evaluarea activității medicale a spitalului este în responsabilitatea Direcției medicale ANP. Spectrul vast de servicii și specialități/domenii medicale din spital este mult mai mare decât competențele profesionale ale personalului Direcției medicale. Respectiv, calitatea serviciilor medicale prestate în spitalul penitenciar nu este sistematic verificată de nici o instituție abilitată. Marea majoritate a indicatorilor de utilizare a serviciilor și de calitate nu sunt colectați, dar nici analizați [2]. Lipsa unui control permanent al stării asistenței medicale acordate în sistemul penitenciar afectează calitatea serviciilor acordate. În special, nu sunt colectate date privind calitatea asistenței medicale, ceea ce face imposibilă o evaluare obiectivă a nivelului și calității ajutorului medical acordat persoanelor în custodia statului.

Înaltă Curte a subliniat lipsa asistenței medicale, remarcând faptul că Spitalul Penitenciar nr. 16 nu este

acreditat la nivel național, personalul medical nu a respectat schema tratamentului prescris, corectarea dozei de medicamente, care a fost administrată de către reclamant nu a fost efectuată de către specialist. Procedurile concrete prescrise reclamantului nu au fost efectuate corespunzător [1]. Aceste încălcări indică prezența problemelor sistemice, printre care necorespunderea asistenței medicale acordate în sistemul penitenciar cu standardele naționale, care se manifestă inclusiv prin faptul că Spital Penitenciar nr. 16 și unele secții medicale în penitenciare nu sunt acreditate; lipsa cadrelor medicale calificate, care se manifestă atât prin prezența locurilor vacante, cât și prin neangajarea specialiștilor de profil; imposibilitatea respectării tratamentului prescris din cauza lipsei sau a numărului limitat de medicamente prescrise.

Problemele respective au fost accentuate de către Consiliul pentru prevenirea torturii, care a remarcat că asistența medicală oferită nu corespunde standardelor de calitate, ceea ce este confirmat prin neacreditarea spitalului. În conformitate cu prevederile Legii Nr. 552 din 18.10.2001 privind evaluarea și acreditarea în sănătate, „...evaluarea și acreditarea în sănătate se realizează în vederea determinării, pe bază de standarde elaborate și aprobate de Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale a capacității prestatorilor de servicii medicale și farmaceutice, indiferent de tipul de proprietate, forma juridică de organizare și subordonarea administrativă, de a acorda populației asistența respectivă și de a realiza obiectivele prevăzute de Legea ocrotirii sănătății nr.411-XIII din 28 martie 1995, Legea nr.263-XVI din 27 octombrie 2005 cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului etc” [1].

Conform ordinului Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale nr.1289 din 12.11.2018, cap. II pct. 14. „Evaluarea și acreditarea în sănătate în Republica Moldova este o procedură obligatorie și se aplică tuturor Prestatorilor de servicii medicale/farmaceutice, indiferent de tipul de proprietate, formă juridică de organizare și subordonare administrativă” [6]. Respectiv, prestarea serviciilor medicale în această instituție este în afara prevederilor legale în vigoare. Deși în prezent sunt realizate activități de reparație și reconstrucție în multe încăperi, birouri ale medicilor, saloane cu pacienți, se constată încălcări ale regimului sanitar-epidemiologic. Spre exemplu, în multe saloane nu se respectă spațiul (m²) prevăzut de standarde pentru un pat [7], sala pentru spălarea mâinilor și schimbarea vestimentației și sala de operație nu corespund cerințelor standard, nu există spațiu separat pentru instrumentarul steril și altele; biroul medicului de la internare unde are loc consultarea și triajul tuturor pacienților la internare nu are conexiune la apă, nu este nici o posibilitate de spălare a mâinilor, sala nu are dotarea necesară cu echipamentul elementar necesar la examenul medical (triajul) pentru internare [2].

Consiliul pentru prevenirea torturii a subliniat faptul că asistența medicală trebuie să fie accesibilă, precum și calitativă, doar astfel aceasta poate reduce riscul unor prejudicii grave aduse vieții și sănătății pacienților. Serviciului medical al Penitenciarului nr.16 nu dispune de autorizație sanitară de funcționare, prestarea serviciilor medicale nu este acreditată, iar deținuții nu beneficiază de statutul de persoană asigurată și, respectiv, de fondurile de asistență medicală ale Companiei Naționale de Asigurări în Medicina. Penitenciarul nr. 16 în general și secțiile în parte nu au fost evaluate de către autoritatea oficială responsabilă de acreditarea prestatorilor de servicii în sănătate (a fost realizată doar o autoevaluare de comun cu Direcția medicală), procedură care confirmă calitatea serviciilor medicale. Solicitări către Ministerul Sănătății privind evaluarea și acreditarea spitalului penitenciar nu au fost adresate nici de spitalul penitenciar, nici de către ANP, nici de către Ministerul Justiției. P16 a primit consultații și recomandări de la reprezentanții comisiei de acreditare legate de cerințele față de acreditarea unei instituții medicale [2].

Scopul principal al evaluării și acreditării în sănătate constă în îmbunătățirea calității serviciilor acordate populației de către prestatorii de servicii medicale și farmaceutice. În așa fel, în conformitate cu art. 3 al. (2) al Legii cu privire la ocrotirea sănătății [8] „... în Republica Moldova au dreptul să desfășoare activitate medico-sanitară și farmaceutică prestatorii de servicii medicale și farmaceutice evaluați și acreditați în modul stabilit de prezenta lege”, ceea ce, de jure, plasează activitatea spitalului în afara cadrului legal național și încălcarea principiului calității și echivalenței serviciilor medicale în locurile de detenție [8].

Reieșind din cele expuse mai sus, constatăm că lipsa acreditării oficiale a unui spital face ca activitatea acestuia să fie în afara reglementărilor legale. Nici bucătăria și blocul alimentar nu dețin autorizare sanitară de funcționare. Prin urmare, Penitenciarul 16, *de jure*, nu are dreptul la funcționare. Cu toate acestea, în pofida necorespunderii cu standardele naționale, încălcării regulilor și a regimului sanitar-epidemiolo-

gic, spitalul continuă să funcționeze. În cazul spitalului neacreditat este evidentă necorespunderea calității asistenței medicale acordate de către instituția respectivă cu calitatea generală a serviciilor medicale acordate de către instituții medico-sanitare publice, ceea ce reprezintă încălcarea standardelor internaționale și regionale. Spitalul neacreditat, în care nu sunt respectate regulile sanitar-epidemiologice elementare nu este capabil să acorde asistență medicală calificată complexă persoanelor în custodia statului.

Potrivit reprezentanților P16, procesul de acreditare a instituției este anevoios și îngreunat de faptul că terenurile și clădirile aflate astăzi în administrarea Penitenciarului nr. 16 (inclusiv urmare a divizării blocurilor de detenție de la penitenciarul nr.9 către Penitenciarul nr. 16) nu sunt înregistrate în Registrul bunurilor imobile, iar una din condițiile pentru acreditare reprezintă dovada de proprietate. În același timp, prevederile HG 663/2010 pentru aprobarea Regulamentului sanitar privind condițiile de igienă pentru instituțiile medico-sanitare[10] nu sunt aplicabile față de situația reală a P16, or, această instituție nu a fost construită/planificată inițial ca o instituție de tip medical. Consiliul pentru Prevenirea Torturii (în continuare, CpPT) constată că P16 a depus și depune eforturi în vederea obținerii acreditării și atragerii investițiilor (inclusiv externe) pentru reorganizarea spațiilor din tip detenție în tip saloane medicale. CpPT observă că fără implicarea directă a Ministerului Justiției, Agenției Servicii Publice, Agenției Naționale pentru Sănătate Publică și Cancelariei de Stat, acreditarea serviciilor prestate de P16 în timpul apropiat nu se va efectua. Autoritățile menționate nu trebuie să pună toată responsabilitatea ce ține de înregistrarea imobilelor sau revizuirea criteriilor pentru acreditarea instituțiilor de tip închis, cum este P16, pe sama acestuia, care nu poate conform statutului său să le remedieze. În context, este nevoie urgent de o decizie promptă a Ministerului Justiției să se implice în soluționarea problemelor cu care se confruntă P16 și accelerarea proceselor pentru acreditarea P16 în calitate de spital-penitenciar. În caz contrar, șirul de recomandări internaționale și naționale cu privire la calitatea și cantitatea serviciilor medicale în sistemul penitenciar riscă să continue [2].

Implementarea standardelor naționale este necesară pentru garantarea calității asistenței medicale acordate de către Spitalul Penitenciar nr. 16, realizarea standardelor internaționale și regionale, cât și garantarea accesului persoanelor private de libertate la asistență medicală spitalicească calificată. Acreditarea acestuia necesită depunerea unui efort consolidat al diferitor autorități pentru a soluționa problemele de ordin juridic, logistic, material, de a efectua reparația capitală și reconstrucția pentru ca spitalul să corespundă standardelor în domeniul sănătății publice și să fie capabil să acorde asistență medicală calitativă pacienților.

CpPT consideră că toate aceste prevederi, precum și faptul că directorul Penitenciarului nr.16 nu este medic, dar persoană fără studii medicale și fără instruire în domeniul managementului instituțiilor medicale, plasează accentul asupra faptului că persoana care se tratează în spitalul penitenciar este deținut și nu pacient. Această situație afectează relația medic – pacient, inclusiv gradul de încredere în respectarea confidențialității informației medicale cu caracter personal al pacienților [2].

Insuficiența resurselor umane

La 31.12.2021, conform statelor de personal, în P16 erau 209,5 funcții dintre care: ofițeri – 67, agenți – 74, personal contractual – 68,5 persoane. Total funcții ocupate – 183 (194 persoane). Funcții vacante în total – 26,5 (12,6%). Procentul funcțiilor vacante este în creștere comparativ cu anul 2019 ceea ce constituia 7,1%. Ofițeri, funcții vacante – 7, agenți vacante -11, personal contractual vacant – 7,5 funcții. Angajate de gen feminin – 97 (ofițeri– 32; agenți – 18; personal contractual – 47). La data de 31.12.2021, gradul de ocupare a funcțiilor în P16 este de 87,3% (183 din 209,5 funcții). În total sunt 26,5 de funcții vacante, dintre care 14,5 funcții vacante pentru personalul medical: un șef de secție (anesteziologie, reanimare și terapie intensivă), medici de gardă, 2 ftziologi, infecționist, dermatolog, generalist, radiolog, anesteziolog reanimatolog, oftalmolog, oncolog, ORL, asistenți medicali. Insuficiența personalului în secțiile medicale devine mai critică, atunci când unicul medic după un serviciu de 24 ore își ia zi liberă. Reieșind din supra-solicitarea personalului, suferă considerabil activitatea de bază, realizarea atribuțiilor funcției deținute și calitatea actului medical [2].

Consiliul pentru prevenirea torturii a menționat faptul că analiza indicatorilor activității P16 pe domeniul „resurse umane”, denotă menținerea numărului înalt de funcții vacante în 2021. Se menține o fluctuație negativă a resurselor umane (20 angajați și 30 demisionați). Totodată, funcțiile prevăzute pentru asigurarea

cu personal medical nu sunt în conformitate cu standardele prevăzute în Ordinul nr. 100 din 10.03.2008 cu privire la Normativele de personal medical. Spre exemplu, conform Normativelor aprobate, în secțiile terapeutice trebuie să fie prevăzute 1 funcție de medic la 14-17 paturi, 1 asistentă medicală la 16-18 paturi. Penitenciarului nr. 16 în secția fiziologie la 70 - 100 de paturi, asigură un singur post de asistent medical [2].

Tabel 1. Satele medicale ale spitalului penitenciar 03.02.2022.

	Conform statelor	Funcții ocupate	Numărul funcțiilor vacante	Numărul de persoane
Medici	41,25	33 (80%)	8.25	36
Asistenți medicali	48.5	44 (90.7%)	4.5	40
Felcer, laborant	5	4,25 (85%)	0.75	
Tehnic, radiolog	2	2(100%)	0	2
econoamă	5	4(80%)	1	4
Total:	101,75	87,25 (85,7%)	14,5	85

În plus, problema este amplificată și de faptul că puțini medici sunt angajați ca funcționari publici cu statut special și nu le este prevăzută remunerarea pentru gărzii de noapte, fiind oferite în schimb zile libere. Lipsa medicilor în zilele nelucrătoare acutizează și mai mult insuficiența de cadre medicale, fiind situații când în instituție nu este nici un medic, în special în cazurile când medicul de gardă pleacă cu un pacient în escortă la alte instituții medicale. Prin urmare, pacienții din instituție rămân fără supraveghere medicală, fapt care generează riscul unor întârzieri de acordare a ajutorului medical necesar în cazuri de urgențe medicale [2].

Lipsa cadrelor medicale în Penitenciarul 16 este una acută și poate avea un impact direct asupra calității asistenței medicale prestate pornind de la insuficiența medicilor angajați în sistemul penitenciar, fiind prezent un număr de locuri vacante și lipsa unor specialiști calificați, precum fiziologi, infecționist, dermatolog, generalist, radiolog, anesteziolog reanimatolog, oftalmolog, oncolog, ORL, prin prezența unui volum de lucru mai mare, decât în spitalele publice, ceea ce contravine standardelor naționale, cât și neremunerarea suplimentară a lucrului pe timp de noapte. Problema lipsei cadrelor medicale este determinată prin faptul că sistemul penitenciar rămâne un loc neatractiv de angajare pentru medici din cauza condițiilor materiale nesatisfăcătoare. Această problema poate fi soluționată prin majorarea numărului statelor de personal; introducerea facilităților pentru medicii angajați în sistemul penitenciar; majorarea salariilor; achitarea pentru serviciul de noapte; efectuarea reparațiilor capitale și îmbunătățirea condițiilor materiale de activitate.

În altă ordine de idei, remarcăm că este alarmantă lipsa funcției de infirmier în statele de personal, atribuțiile de infirmieri sunt îndeplinite de deținuți, care nu au pregătire specială. Problema menționată, corelată cu deficitul de personal medical și de supraveghere, conduce la situații de implicare a deținuților angajați în secția de deservire în asigurare a accesului la medic (colectarea verbală a solicitărilor), scurgerea informațiilor cu caracter medical (date cu statut special) prin implicarea deținuților în activități medicale, cum ar fi prelucrarea instrumentarului medical și curățenia în birourile medicale, ceea ce compromite accesibilitatea serviciilor [2].

Lipsa infirmierilor reprezintă o problemă majoră, iar exercitarea funcțiilor respective de către deținuți nu reprezintă o modalitate de a soluționa problema respectivă, fiindcă: 1. Aceștia nu dispun de calificare necesară, însă efectuează unele operațiuni minore, precum sterilizarea instrumentelor medicale; 2. În sarcina deținuților este pusă informarea personalului medical despre solicitările pacienților, ceea ce poate cauza întârzierea în acordarea ajutorului medical în cazuri grave sau neinformarea medicilor despre solicitări, în cazul în care pacientul este în conflict cu deținutul care exercită funcția de infirmier; 3. Informația personală cu caracter medical devine cunoscută de către codeținuți, ceea ce face imposibilă păstrarea confidențialității datelor cu caracter personal și posibilitatea transmiterii acestora pe căi de comunicare informale altor deținuți. Problema lipsei infirmierilor poate fi soluționată doar prin introducerea acestei funcții în statele de personal, angajarea personalului medical abilitat să exercite aceste funcții și înlăturarea practicii vicioase de antrenare a deținuților în exercitarea funcției de infirmier.

Gradul de satisfacție a deținuților privind serviciile medicale prestate în spitalul penitenciar nu este cercetat. În urma discuțiilor avute cu deținuții în timpul vizitei CpPT nu au fost înaintate plângeri privind calitatea serviciilor prestate în P16. Unii pacienți s-au plâns pe durata așteptării transferului în spitalul-penitenciar din alte penitenciare (circa 30 zile) [2]. Activitatea instituției nu este evaluată pornind de la viziunea pacienților asupra eficienței asistenței medicale acordate, iar pacienții sunt nevoiți să aștepte transferul în spitalul penitenciar o perioadă lungă de timp, ceea ce poate determina agravarea bolii acestora și înrăutățirea generală a sănătății persoanelor private de libertate. Urmează să fie introdus sistemul de evaluare de către deținuți a asistenței medicale acordate și analiza plângerilor sau sugestiilor asupra eficientizării actului medical, cât și accelerarea transferului deținuților în spitalul penitenciar pentru prevenirea agravării stării de sănătate a acestora.

Concluzii

Calitatea nesatisfăcătoare a asistenței medicale acordate persoanelor în custodia statului rămâne una dintre problemele majore în respectarea drepturilor omului în sistemul penitenciar. În ultima perioadă de timp autoritățile întreprind acțiuni pentru a asigura echivalența asistenței medicale acordate de către secțiile medicale în instituțiile penitenciare și spitalul penitenciar cu cea acordată de instituțiile medico-sanitare publice. În special, a fost perfecționat cadrul legal, care reglementează standardele și modalitățile de acordare a ajutorului medical persoanelor în custodia statului, au fost îmbunătățite condițiile materiale de detenție și au fost procurate echipamentele, utilajul medical și medicamentele necesare acordării ajutorului medical calitativ. Cu toate acestea, problemele precum lipsa personalului medical, negarantarea confidențialității datelor cu caracter personal, lipsa independenței profesionale a medicilor și a personalului medical, nerespectarea standardelor sanitar-epidemiologice, neacreditarea Spitalului Penitenciar nr. 16, necorespunderea condițiilor materiale cu standardele aplicabile instituțiilor medicale, volumul mare de lucru și neachitarea suplimentară a lucrului pe timpul de noapte etc., rămân a fi nesoluționate de către autorități. Concluzionăm că urmează a fi implementate acțiuni concludente și complexe pentru a garanta eficiența și echivalența ajutorului medical acordat în instituțiile penitenciare și respectarea dreptului la sănătate a persoanelor private de libertate.

Referințe:

1. *Suggested list of issues prior to reporting Joint Submission to the UN Human Rights Committee 138th session (26 June - 28 July 2023) Submitted on: 2 May 2023 Authors of the joint submission: Promo-LEX, EPLN (European Prison Litigation Network)*. Online: <https://bit.ly/3APhY09> (Accesat la: 06.09.2023)
2. *Consiliul pentru Prevenirea Torturii Mecanismul Național de Prevenire a Torturii RAPORT privind vizita de monitorizare efectuată la Penitenciarul nr.16-Pruncul din cadrul Administrației Naționale a Penitenciarelor la 22 februarie 2022*. Online: http://ombudsman.md/wp-content/uploads/2022/04/Raport-CpPT_P16_22.02.2022-FINAL_FINAL_pe-site_expediat-autoritatilor.pdf (Accesat la: 06.09.2023)
3. *Ordinul Ministerului Justiției Nr. 343 din 29-12-2022 privind aprobarea Regulamentului cu privire la organizarea asistenței medicale deținuților în instituțiile penitenciare Publicat : 02-02-2023 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova. Nr. 28-30 art. 129*. Online: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=135397&lang=ro (Accesat la: 06.09.2023)
4. *Ordinul Ministerului Justiției nr. 478 din 15.12.2006 privind aprobarea Regulamentului cu privire la modul de asigurare a asistenței medicale persoanelor deținute în penitenciare*. Online: http://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=63829&lang=ro (Accesat la: 06.09.2023)
5. *Case of Cosovan v. The Republic of Moldova (Application no. 13472/18) 22 March 2022 final 22/06/2022 § 68*. Online: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-216352> (Accesat la: 01.09.2023)
6. *Ordinul Ministerului Sănătății, Muncii și Protecției Sociale nr.1289 din 12.11.2018 Cu privire la aprobarea Regulamentului privind procedura de evaluare și acreditare în sănătate*. Online: https://msmps.gov.md/sites/default/files/legislatie/ordin_nr_1289_din_12.11.18-_regulamentul_privind_procedura_de_evaluare_si_acreditare_in_sanatate_3.pdf (Accesat la: 06.09.2023)
7. *Hotărârea de Guvern nr.663 din 23.07.2010 pentru aprobarea Regulamentului sanitar privind condițiile de igienă pentru prestatorii de servicii medicale*. Online: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=335428> (Accesat la: 06.09.2023)

8. *Legea ocrotirii sănătății Nr. 411 din 28-03-1995*. Publicat: 22-06-1995 în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 34 art. 373 MODIFICAT LP339 din 08.12.22, MO440-444/30.12.22 art. 809, în vigoare 01.01.23 Online: LP411/1995 (legis.md) (Accesat la: 09.09.2023).
9. *Hotărârea de Guvern Nr. 663 din 23-07-2010 pentru aprobarea Regulamentului sanitar privind condițiile de igienă pentru instituțiile medico-sanitare*. Online: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110173&lang=ro (Accesat la: 06.09.2023)

Notă: *Articolul este publicat în cadrul proiectului 01.05.02 Consolidarea mecanismelor socio-economice și juridice de asigurare a bunăstării și securității cetățenilor (CONSEJ) Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, Universitatea de Stat din Moldova.*

Date despre autor:

Veronica CHEPTENE, cercetător științific stagiar, magistru Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0003-0762-5049

E-mail: veronicapozneacova@gmail.com

Prezentat la 30.09.2024

CZU: 351.712.5:336.25:351.71(478)(094.5)

[https://doi.org/10.59295/sum8\(178\)2024_06](https://doi.org/10.59295/sum8(178)2024_06)

AGENȚIA ACHIZIȚII PUBLICE ȘI ROLUL ACESTEIA ÎN CADRUL PROCEDURILOR DE ACHIZIȚIE PUBLICĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA

*Teodor CĂRNAȚ, Oxana POSTOLACHI,
Universitatea de Stat din Moldova*

Constituția Republicii Moldova [1], în special articolele 4, 15, 16 și 23, stabilește principiile-cheie care servesc drept ghid pentru Ministerul Finanțelor în elaborarea și aplicarea legilor referitoare la achizițiile publice. Aceste orientări subliniază cât de crucial este să se garanteze că achizițiile publice au un cadru legal clar, eficient și funcțional, printre altele prin coordonarea acestuia cu standardele internaționale, directivele Uniunii Europene privind achizițiile publice și legile naționale. Formularea și promovarea politicii de stat în acest domeniu este o responsabilitate fundamentală a Ministerului Finanțelor. În acest caz, politica publică a statului urmează să fie implementată de Agenția Achiziții Publice, care este subordonată Ministerului de Finanțe. Obiectivele principale ale procedurii sunt de a garanta respectarea protocoalelor de asigurare și analizarea sistemului de servicii publice.

Cuvinte-cheie: achiziții, Agenția achiziții publice, procedură, rol, anunț de atribuire, principii, lege, raport.

THE PUBLIC PROCUREMENT AGENCY AND ITS ROLE IN PUBLIC PROCUREMENT PROCEDURES IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

The fundamental principles provided for in the Constitution of the Republic of Moldova: art. 4, 15, 16, 23 which guide the Ministry of Finance in the development and implementation of policies in the field of public procurement consist in ensuring a functional, efficient and transparent legal framework in the field of public procurement, including by harmonizing it with European ones, European Union Directives on public procurement and international standards. One of the basic responsibilities of the Ministry of Finance is the creation and promotion of state policy in the field of public procurement. The Public Procurement Agency is the specialized body subordinated to the Ministry of Finance, which ensures the implementation of state policy in the field of public procurement. The AAP's duties include, in general terms, ensuring compliance with public procurement procedures and conducting an analysis of the public procurement system.

Keywords: procurement, Public Procurement Agency, procedure, role, award announcement, principles, law, report.

Având un rol esențial în satisfacerea nevoilor comunității prin asigurarea bunurilor, serviciilor și lucrărilor de interes public și în garantarea unui nivel de trai decent pentru toți rezidenții, achizițiile publice au devenit tot mai relevante în ultimii ani.

În contextul actualei crize economice, interesul pentru acest domeniu a crescut semnificativ, evidențiind importanța gestionării eficiente a resurselor de către stat [2, p. 22].

Suma contractelor de AP pe care AAP le-a înregistrat în națiune în 2014 a fost de 11.538,4 milioane lei, sau 10,3% din PIB. De exemplu, în anul 2018 MSMPS și organizațiile subordonate au negociat produse, servicii și lucrări în valoare totală de 336.679,32 mii lei [3].

Aproximativ 250.000 de entități publice din Uniunea Europeană cheltuiesc 14% din PIB-ul lor pe produse, servicii și proiecte în fiecare an. Potrivit unui raport publicat de IPP București [4, p. 13], interesul societății civile de a asigura transparența mecanismelor utilizate în atribuirea contractelor din fonduri publice este justificat de cele peste 19 miliarde de euro cheltuite în România, de exemplu, în doi ani - 2009 și 2010 - prin proceduri de atribuire realizate prin intermediul platformei electronice de achiziții publice (adică o sumă echivalentă cu întreaga alocație financiară de la europeni pe șapte ani acordată statului vecin).

În plus, deși suma ar putea părea substanțială la început, țările UE chiar cheltuiesc, anual, o medie de 18,3% din PIB pe contracte de achiziții publice. Luând ca exemplu situația din România, observăm că cele

19 miliarde reportate în doi ani prin SEAP reprezintă puțin mai mult de 40% din volumul total de achiziții publice executate de autoritățile contractante în perioada specificată; acest lucru indică faptul că majoritatea achizițiilor publice au loc în afara SEAP, unde monitorizarea nu este posibilă [5].

Mai mult, o serie de probleme legate de lipsa de concurență și transparență a pieței, precum și de conformitatea instituțională și legală a acestora, afectează sistemul național de achiziții publice al Republicii Moldova [6, p. 344].

Raportul de audit din 2015 al Curții de Conturi arată că gestionarea achizițiilor publice de către autorități are un impact major asupra eficienței utilizării fondurilor publice și a îndeplinirii obiectivelor instituționale. În perioada fiscală 2019–2020, Ministerul Finanțelor și sistemul de achiziții publice din Republica Moldova au fost afectate de numeroase nereguli și probleme, indicând slăbiciuni în administrarea resurselor financiare.

Problemele identificate au fost în principal rezultatul unei gestionări necorespunzătoare a controlului managerial intern de către liderii entităților în cadrul achizițiilor publice. Auditul a descoperit probleme serioase în elaborarea și publicarea declarațiilor de intenție și planurilor anuale de achiziții, în estimarea cerințelor și planificarea activităților, precum și în gestionarea și supravegherea procedurilor. Entitățile verificate nu au respectat complet reglementările legale aplicabile autorităților contractante [7].

Ca urmare, eventualele pierderi în achizițiile publice afectează extinderea serviciilor publice și a infrastructurii, ceea ce exacerbează mediul de afaceri și scade nivelul de viață al cetățenilor în același timp. În plus, din cauza impactului său extins și complex, achizițiile publice creează un cadru propice pentru fraude și abuzuri, care afectează negativ statul pe multiple niveluri, inclusiv în domeniile sociale, administrative și juridice. Pentru a asigura o performanță eficientă, este esențială consolidarea cadrului legislativ, monitorizarea atentă și gestionarea riguroasă a achizițiilor publice.

Sistemul de achiziții publice al Republicii Moldova suferă unele modificări pentru a facilita integrarea europeană, în conformitate cu angajamentele asumate la semnarea Acordului de Asociere cu UE. Scopul acestor modificări este de a oferi actorilor economici europeni un acces mai echitabil și mai larg la piața regională de achiziții publice.

Două schimbări semnificative se remarcă în acest context: *prima este digitalizarea proceselor de achiziții publice, iar a doua este armonizarea progresivă a cadrului legal cu cel al Uniunii Europene* [8, p. 10].

În legislația Republicii Moldova, achiziția publică este definită ca procesul de procurare de bunuri, executare de lucrări sau furnizare de servicii destinat satisfacerii necesităților uneia sau mai multor autorități contractante [9].

În Republica Moldova, sistemul achizițiilor publice este reglementat de Legea nr. 131 din 03.07.2015, împreună cu reglementările suplimentare adoptate de Guvern pentru a implementa această lege. Legea privind achizițiile publice nr. 96-XVI din 13.04.2007, care a fost abrogată, este examinată în context comparativ.

Legea nr. 96/2007, similară cu legea actuală, stabilea principiile fundamentale pentru achizițiile publice, inclusiv eficiența fondurilor publice, transparența, concurența, liberalizarea comerțului internațional, libera circulație a mărfurilor, tratamentul echitabil și imparțialitatea față de ofertanți, precum și responsabilitatea în proceduri.

Начало формы

Конец формы

Sistemul de Achiziții Publice (SAP) se bazează pe două elemente esențiale: cadrul legal și cadrul instituțional, ambele fiind esențiale pentru funcționarea eficientă a sectorului. Cadrul instituțional include toate organizațiile responsabile de implementarea legii, supravegherea și optimizarea proceselor de achiziții publice.

Aceste instituții includ Ministerul Finanțelor, care cuprinde Agenția Achiziții Publice și Direcția Finanțelor Economiei Naționale, Cheltuieli Capitale și Achiziții Publice. Alte organisme esențiale sunt Serviciul Control Financiar și Revizie, Curtea de Conturi și Trezoreria de Stat, care joacă un rol important în respectarea normelor și în evaluarea performanței sistemului de achiziții publice [10, p. 16].

În Republica Moldova, Agenția Achiziții Publice este instituția cu rol desemnat să implementeze politica de stat în domeniul achizițiilor publice și să coordoneze activitățile specialiștilor din acest domeniu. În plus, agenția are responsabilitatea de a supraveghea, reglementa și controla procedurile de achiziție, precum și de a rezolva contestațiile administrative referitoare la operatorii economici [11, p. 10].

Ministerul Finanțelor supraveghează Agenția Achiziții Publice, creată pentru a sprijini dezvoltarea sectorului achizițiilor publice și a întări capacitățile agențiilor contractante. Agenția efectuează studii și se asigură că procedurile sunt respectate. Ea a fost înființată prin Hotărârea Guvernului nr. 1217 din 31 decembrie 1997.

Conform Hotărârii Guvernului nr. 357 din 23 aprilie 2005, Agenția de Stat pentru Rezervele Materiale și Ajutoarele Umanitare a fost absorbită de Agenția Națională pentru Achiziții Publice, formând Agenția Rezerve Materiale, Achiziții Publice și Ajutoare Umanitare. Ulterior, Hotărârea Guvernului nr. 747 din 24 noiembrie 2009 a înființat Agenția Achiziții Publice, în urma divizării acestei agenții.

Conform Hotărârii Guvernului nr.134 din 09 martie 2017, care stabilește regulamentul privind structura și funcționarea Agenției Achiziții Publice, numărul de angajați al agenției este de 25, incluzând personalul contractual. Structura managerială este formată dintr-un director și doi directori adjuncți, iar personalul executiv cu funcții de răspundere și angajații contractuali constituie echipa de execuție [12].

Agenția Achiziții Publice funcționează axându-se pe supravegherea achizițiilor individuale mai degrabă, decât ca un factor de politică care ar duce la sporirea eficientizării economiei prin sporirea productivității și reducerea costurilor economiilor de scară etc.

Pentru a-și exercita responsabilitățile fundamentale, Agenția îndeplinește o serie de atribuții esențiale. Agenția oferă suport metodologic și consultanță, organizează seminarii de formare și colaborează cu organizații internaționale și agenții din alte țări în domeniul achizițiilor publice. De asemenea, gestionează listele cu entități economice calificate și interzise, solicită revizuirea sau anularea rezultatelor procedurilor de achiziții și rezolvă conflictele între participanți. Agenția se asigură că reglementările sunt respectate și propune Ministerului Finanțelor modificări ale legislației. În plus, realizează analize statistice periodice și dezvoltă mecanisme de certificare pentru persoanele și furnizorii implicați în achizițiile publice.

Pe lângă responsabilitățile sale principale, Agenția publică anual rapoarte care analizează economicitatea, eficiența și eficacitatea sistemului de achiziții publice.

Agenția este responsabilă pentru furnizarea de informații și rapoarte către autorități, inclusiv rapoarte trimestriale și anuale pentru Guvern, publicarea Buletinului Achizițiilor Publice și menținerea actualizată a site-ului său web. În plus, agenția se ocupă de crearea, actualizarea și gestionarea listei operatorilor economici interziși, monitorizează conformitatea cu procedurile de achiziții publice și evaluează întregul sistem de achiziții.

Evaluarea achizițiilor se face prin examinarea și înregistrarea documentelor de licitație trimise de autoritățile contractante în termen de 15 zile calendaristice, inclusiv înregistrarea contractelor și documentelor de licitație, precum și revizuirea rapoartelor privind achizițiile publice. De asemenea, Agenția organizează campanii de sensibilizare și solicită informații necesare de la autoritățile competente.

Gradul de implicare ale Agenției diferă în funcție de fazele achiziției publice: (I) pre-achiziții, (II) achiziții propriu-zise, și (III) post-achiziție.

Legea prevede că responsabilitatea acestei agenții este de a garanta procesul de funcționare publică în Republica Moldova. Aceasta include elaborarea documentelor standard, furnizarea de asistență metodologică și consiliere, ținerea evidenței înregistrărilor și rezolvarea conflictelor [13].

În opinia autorilor Maria Orlov și Eduard Demciuc concentrarea tuturor acestor atribuții la un singur organ administrativ riscă să compromită calitatea, coercitivitatea și legalitatea achizițiilor publice [14, p. 552-553].

Prioritățile Agenției Achiziții Publice sunt orientate spre mai multe direcții strategice cheie pentru îmbunătățirea și eficientizarea sistemului de achiziții publice. Aceste priorități includ dezvoltarea tehnologică a achizițiilor publice prin implementarea completă a instrumentelor electronice, având ca scop modernizarea și optimizarea procesului de achiziție. Agenția se dedică, de asemenea, creșterii eficienței sistemului și implementării mecanismelor de certificare pentru specialiștii din domeniu, asigurând astfel un standard ridicat de competență profesională.

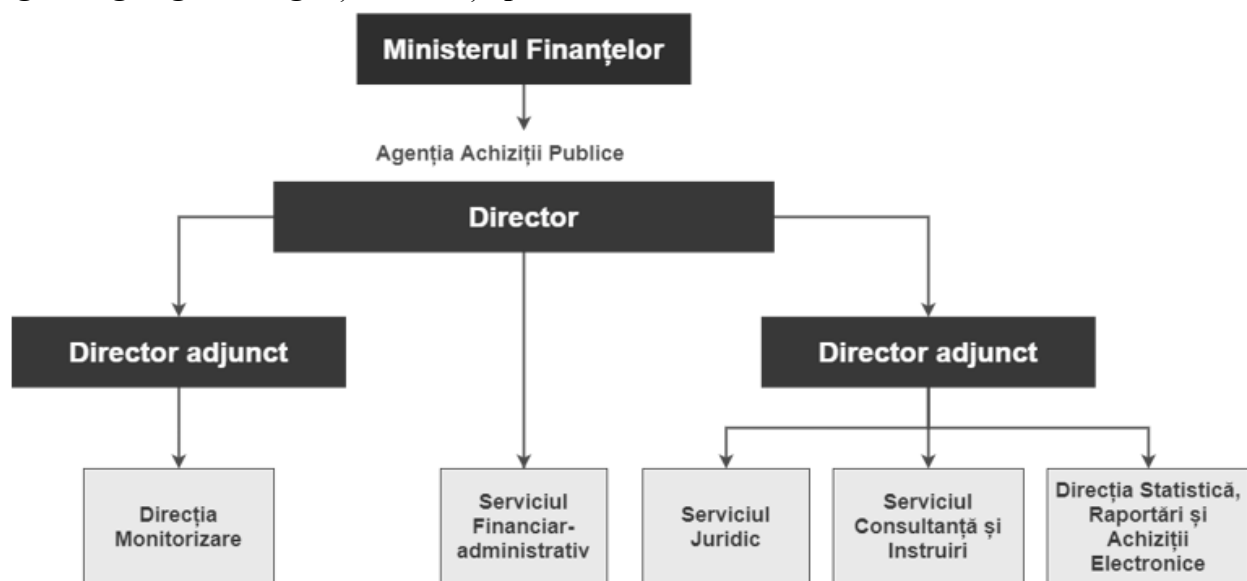
Un alt obiectiv important este consolidarea responsabilității celor implicați în achizițiile publice și monitorizarea respectării normelor legale pentru a preveni și sancționa încălcările. În plus, agenția se angajează să încurajeze participarea operatorilor economici, punând un accent deosebit pe facilitarea accesului întreprinderilor mici și mijlocii în procesul de achiziții publice, și să folosească acest proces pentru a promova dezvoltarea durabilă [15].

Atunci când operatorii economici încalcă sau îndeplinesc necorespunzător clauze contractuale, autoritățile contractante sunt obligate să întocmească și să transmită Agenției Achiziții Publice o notificare privind includerea acestora pe lista operatorilor economici interziși, utilizând mijloacele centralizate [16].

Conform legii Nr. LP74/2020 din 21.05.2020 privind achizițiile în sectoarele energiei, apei, transporturilor și serviciilor poștale art.35 prevede: „Agenția Achiziții Publice/entitatea contractantă și/sau operatorul economic vor raporta imediat organelor competente fiecare caz de corupere sau de tentativă de corupere comis de operatorul economic sau de reprezentantul entității contractante” [17].

O altă responsabilitate a agenției este aceea de a gestiona contestațiile depuse de operatorii economici în cazurile de nereguli observate în procedurile de achiziție, cum ar fi alegerea incorectă a metodei de selecție pentru servicii de consultanță, restricționarea participării sau respingerea ofertelor. Operatorii economici au dreptul de a contesta atât refuzul agenției de a soluționa contestația, cât și deciziile acesteia în instanță.

Fig. 1 Organigrama Agenției achiziții publice.

Există un conflict de interese deoarece Agenția Achiziții Publice (AAP) îndeplinește acum atât funcții de reglementare, cât și funcții de revizuire simultan. Prin crearea Agenției de Soluționare a Contestațiilor (ASC), o nouă agenție de examinare, noua lege încearcă să abordeze această problemă. Cu toate acestea, întrebarea cheie care merge înainte este cum să asigurăm adevărata independență și imparțialitate a acestei instituții.

Metoda actuală a AAP de autorizare și înregistrare prealabilă absolvă autoritatea contractantă de obligația finală de luare a deciziilor (AC). Acest lucru împiedică dezvoltarea unui sistem responsabil și matur.

Implementarea reglementărilor privind achizițiile publice de către cele aproximativ 3400 de autorități contractante este inefficientă. Problemele majore includ o strategie de achiziții publice slabă și inefficientă, specificații tehnice neadecvate, documentație de licitație slabă și o supraveghere deficitară a executării contractelor.

Aceste dificultăți, împreună cu o procedură de aprobată ex ante greoaie din partea Agenției Achiziții Publice și un sistem slab de căi de atac, afectează negativ eficiența sistemului nostru de achiziții publice.

Inițiativele Agenției de consolidare a capacităților și formare sunt considerate insuficiente, mai ales având în vedere implementarea iminentă a noii legi. Autoritățile contractante beneficiază de pregătire și

consultanță profesională doar la cerere, fără regularitate sau focalizare, iar operatorii economici nu primesc niciun fel de pregătire.

În Moldova, unul dintre procesele în care se înțelege dezvoltarea economică de ansamblu a statului nostru este semnificația dezvoltării continue a sistemului de servicii publice.

Scopul AAP trebuie revizuit în viitor, astfel încât să-și schimbe accentul major de la gestionarea directă a proceselor individuale la gestionarea și monitorizarea sistemului ca întreg.

Unul dintre cele mai bune instrumente pentru îmbunătățirea transparenței și eficacității procedurilor de acțiune ar fi un sistem electronic funcțional de achiziții publice. Serviciile publice vor experimenta o trecere la comunicarea în întregime electronică, ceea ce va ușura responsabilitățile administrative ale companiei și va duce la economii semnificative financiare, de timp și de capacitate administrativă.

Agenția Achiziții Publice ar trebui să-și schimbe principalul obiectiv de la implicarea directă în procese specifice de achiziții, cum ar fi revizuirea documentelor de licitație, rapoartelor și contractelor pentru fiecare procedură, către o responsabilitate mai amplă pentru gestionarea și supravegherea întregului sistem. Aceasta ar include elaborarea și distribuirea de instrumente metodologice, precum documentele standard de licitație, oferirea de suport metodologic pentru autorități și operatori economici, și colectarea și analiza datelor statistice privind funcționarea sistemului [18].

Ministerul Finanțelor trebuie să analizeze responsabilitățile actuale ale Agenției Achiziții Publice pentru a determina care dintre acestea ar trebui întărite, eliminate sau eventual transferate altor instituții. De asemenea, Ministerul trebuie să efectueze o evaluare detaliată a supravegherii achizițiilor publice, comparând beneficiile funcției de aprobat și înregistrat ex ante a Agenției cu provocările pe care le implică, și să ia în considerare strategii alternative pentru a asigura un sistem de achiziții publice eficient, eficace și economic, în special pentru contractele de mare valoare.

Autorul Emilia Lucia Catană punctează că: „AAP trebuie să promoveze o „cultură” de identificare și recomandare a clauzelor accesorii pe anumite categorii de domenii. În dependență de particularitățile unor anumite categorii de bunuri, lucrări și/sau servicii publice, pentru a crea garanții suplimentare, trebuie de implementat mai insistent pârghiile specifice ramurilor de drept comun într-o manieră diversificată, cum ar fi: penalități fixe/procentuale, dobânzile de întârziere, arvuna/avansul, retenția, rezoluțiunea, caducitatea și/sau alte categorii de sancțiuni, după caz” [19, p. 183].

Cu titlul de exemplu, avem mai multe cazuri de neexecutarea în ordinea stabilită, inclusiv și extinderea excesivă a termenelor de reparație/reabilitare totală a mai multor drumuri naționale din Republica Moldova.

Pe această cale, pretindem că Agenția Achiziții Publice, fiind acea instituție responsabilă de domeniul achizițiilor, ar ușura cu mult dacă ar mai elabora inclusiv și un compendiu, care să conțină atât contestațiile care au fost înaintate în adresa sa, cât și a jurisprudenței naționale și internaționale [19, p. 183].

De asemenea, proiectul de lege din mai 2022 urmărește să definească funcția și să sporească autoritatea Agenției Achiziții Publice (AAP). Drept urmare, responsabilitatea principală a Agenției este de a implementa politici în sectorul achizițiilor publice și de a se asigura că procedurile de achiziții publice sunt respectate. Cu toate acestea, se sugerează extinderea atribuțiilor Agenției pentru a include identificarea și investigarea încălcărilor regulilor, recomandarea de măsuri corective și aplicarea sancțiunilor în conformitate cu legislația în vigoare.

În plus, Agenția va trebui să publice pe site-ul său toate deciziile adoptate în termen de trei zile de la emitere. Această nouă responsabilitate i-a fost atribuită agenției în urma adoptării, în decembrie 2021, a proiectului de lege care modifică Codul contravențional al Republicii Moldova nr.218/2008 (art. 402).

Prin urmare, Agenția Achiziții Publice va analiza încălcările în cadrul anchetei pentru a determina încălcarea și va aplica consecințele corespunzătoare celor responsabili.

Distribuirea autorității de identificare a infracțiunilor și de a impune sancțiuni a fost crucială, în special în lumina creșterii numărului de abuzuri și ilegalități. Cu toate acestea, absența unor reguli explicite care să guverneze acest mecanism duce la un comportament laconic. Ca urmare, nu este clar cum se va desfășura activitatea, cum vor fi alese procedurile care vor fi monitorizate sau dacă aceste informații trebuie să fie transparente.

Este clar că trebuie implementat un sistem de indicatori de risc, astfel încât Agenția Achiziții Publice

(AAP) să examineze doar achizițiile cu un risc ridicat de fraudă. De asemenea, aceste verificări pot fi declanșate de sesizări din partea instituțiilor de stat, organizațiilor civile sau jurnaliștilor. Deși Agenția Achiziții Publice este obligată să publice deciziile sale, nu este specificat clar unde ar trebui să fie făcute aceste publicări (pe pagina web a AAP sau în sistemul electronic de achiziții).

Concluzie

Achizițiile publice se referă la cumpărarea de bunuri, execuția de lucrări sau furnizarea de servicii pentru una sau mai multe autorități contractante. În Republica Moldova, achizițiile publice au un rol esențial, contribuind la un management mai eficient al resurselor financiare publice, sporind transparența investițiilor, mărfurilor și serviciilor, și asigurând o concurență echitabilă între antreprenori. În plus, aceste achiziții protejează viața și sănătatea publică, mediul, promovează dezvoltarea durabilă, mențin statul de drept, facilitează comerțul internațional, garantează egalitatea drepturilor între părțile contractante și asigură responsabilitatea în desfășurarea proceselor.

Pentru a garanta respectarea consistentă a legislației și procedurilor în acest sector, Agenția Națională Achiziții Publice are rolul de a dezvolta, promova și implementa politicile referitoare la achizițiile publice.

În plus, agenția trebuie să stabilească și să pună în aplicare un sistem eficient de monitorizare și control. De asemenea, este responsabilă pentru supravegherea funcționării întregului sistem de achiziții publice, inclusiv elaborarea, promovarea și aplicarea politicilor esențiale pentru a asigura un sistem de achiziții publice fiabil și performant.

Referințe:

1. *Constituția RM, Publicat: 29-03-2016 în Monitorul Oficial Nr. 78 art. 140.* Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=111918&lang=ro [Accesat 30.11.2022]
2. CERNEI, D. *Studiu comparativ privind achizițiile publice. Proiectul Implementarea Acordului de Parteneriat și Cooperare RM- UE.* Chișinău, 2002.
3. *RAPORTUL auditului conformității „Achizițiile publice la Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale și instituțiile din subordine în anul 2018”.* Disponibil: <https://msmps.gov.md/wp-content/uploads/2021/08/Raportul-la-HCC-nr.37-din-25.04.2019.docx>
4. *Transparența, Eficacitatea și Credibilitatea procesului de achiziții publice - analiză la nivelul anilor 2009 și 2010.* București: IPP, 2012.
5. *Hotărârea Curții de Conturi nr. 37 din 01.10.2015 cu privire la Raportul auditului performanței sistemului de achiziții publice.* În: *Monitorul Oficial nr. 306-310/34 din 13.11.2015.* Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=89337&lang=ro [Accesat 13.11.2022]
6. POSTOLACHI, O., CĂRNAȚ, T. *Impactul tehnologiilor informaționale asupra organizării și funcționării procedurii de achiziție publică.* În: *Materialele conferinței științifico-internaționale „Statul, Securitatea și Drepturile Omului în era digitală”,* USM, Chișinău, 2022, p. 344. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Culegerea_cu_ISBN_2022.pdf [Accesat 13.11.2022]
7. *Raportul auditului conformității asupra achizițiilor publice în cadrul sistemului Ministerului Finanțelor în anii 2019-2020.* Disponibil: https://www.ccrm.md/rma_files/1726/RO_8169_HCC_48_2021_ro.docx [Accesat 30.11.2022]
8. CĂRNAȚ, T., CHIVERI, G. *Aspecte conceptuale privind principiul transparenței.* În: *Revista Națională de Drept Nr. 10-12, 2009.*
9. *Legea nr. 131 din 03.07.2015 privind achizițiile publice, Publicat : 31-07-2015 în Monitorul Oficial Nr. 197-205 art. 402.* Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=113104&lang=ro [Accesat 15.11.2022]
10. ORLOV, M, BUȘMACHIU, E. *Ghidul Autorităților Publice locale,* Chișinău 2015.
11. *Ghid achizițiile publice și implicarea cetățenilor în verificarea eficienței valorificării banilor publici.* API: Ericon SRL.
12. *Prezentare generală.* Disponibil: <https://tender.gov.md/ro/prezentare-generală> [Accesat 17.11.2022]
13. *Legea nr. 131 din 03.07.2015 privind achizițiile publice, Publicat : 31-07-2015. În: Monitorul Oficial Nr. 197-205 art. 402.* Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=113104&lang=ro [Accesat 15.11.2022]

14. ORLOV, M., DEMCIUC, E. *Contractul de achiziții publice – o categorie a contractelor administrative*. În: *Materialele conferinței internaționale*, ediția a VI, 12-13 octombrie 2012, Chișinău: Caietul Științific.
15. *Legea nr. 131 din 03.07.2015 privind achizițiile publice*. Publicat: 31-07-2015 în *Monitorul Oficial* Nr. 197-205 art. 402. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=113104&lang=ro [Accesat 15.11.2022]
16. *HG56/2021 din 29.04.2021 pentru aprobarea Regulamentului cu privire la modul de organizare și funcționare a autorităților centrale de achiziții*. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=126209&lang=ro [Accesat 30.11.2022]
17. *Legea Nr. LP74/2020 din 21.05.2020 privind achizițiile în sectoarele energiei, apei, transporturilor și serviciilor poștale*. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=121896&lang=ro [Accesat 30.11.2022]
18. *Strategia de dezvoltare a sistemului de achiziții publice în Republica Moldova 2016-2020*. Disponibil: https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/intr27_26.pdf [Accesat 14.11.2022]
19. CATANĂ, E. M. *Achiziții publice : cadru normativ, proceduri și căi de atac în contextul european al accesării fondurilor structurale*. București: Editura C.H. Beck, 2018.

Date despre autori:

Teodor CÂRNAȚ, doctor habilitat în drept, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0002-5610-8665

E-mail: carnateo@yahoo.co.uk

Oxana POSTOLACHI, doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0002-3178-8748

E-mail: postolachivoxana@gmail.com

Prezentat la 17.09.2024

CZU: 343.533.6:347.991:347.238.8

[https://doi.org/10.59295/sum8\(178\)2024_07](https://doi.org/10.59295/sum8(178)2024_07)

ANALIZA PRACTICII JUDICIARE PRIVIND ACORDURILE ANTICONCURENȚIALE (ANII 2012-2023): STUDII DE CAZ

Igor COBAN, Grigore CHIȚANU,

Universitatea de Stat din Moldova

În ultima perioadă, odată cu intensificarea activității autorității de concurență, litigiile judiciare care au ca obiect examinarea legalității Deciziilor emise de Consiliul Concurenței prin care au fost constatate acorduri anticoncurențiale și aplicate sancțiunile corespunzătoare, au crescut semnificativ.

Acest articol, oferă o privire de ansamblu asupra acestor litigii, asupra schimbărilor în timp a practicii judiciare, evidențiind cele mai importante concluzii ale instanțelor de judecată. Specificul dinamic al reglementărilor acordurilor anticoncurențiale, dar și a mijloacelor prin care întreprinderile încearcă să ascundă aceste acorduri, subliniază necesitatea adaptării continue a practicii judiciare.

Cuvinte-cheie: concurență, acord anticoncurențial, Decizie, Consiliul Concurenței, instanța de judecată, Curtea Supremă de Justiție, legea concurenței, licitații publice.

THE STUDY OF JUDICIAL PRACTICE REGARDING ANTICOMPETITIVE AGREEMENTS (2012-2023): CASE STUDIES

Recently, with the intensification of the activity of the competition authority, the number of judicial disputes regarding the legality of the Decisions issued by the Competition Council, which identified anticompetitive agreements and applied corresponding sanctions, has significantly increased.

This article offers an overview of these disputes and the changes in judicial practice over time, highlighting the most important conclusions reached by the courts. The dynamic nature of the regulations regarding anticompetitive agreements, along with the methods companies use to conceal these agreements, underscores the need for continuous adaptation of judicial practice. Additionally, this article provides detailed statistical data for those interested in the legal disputes resolved between 2012 and 2023.

Keywords: competition, anti-competitive agreement, Decision, Competition Council, court, Supreme Court of Justice, competition law, public tenders.

Introducere

Studierea practicii judiciare este importantă din mai multe considerente care influențează atât teoria, cât și aplicarea practică a dreptului. Aceasta oferă o claritate în aplicarea prevederilor legale, dar și promovează o înțelegere profundă a modului în care legea este interpretată și aplicată în situații reale. De asemenea, acest exercițiu dezvoltă competențe esențiale pentru profesioniștii din domeniul juridic și contribuie la îmbunătățirea calității hotărârilor de judecată prin identificarea și corectarea lacunelor.

Din analiza Rapoartelor anuale de activitate ale Consiliului Concurenței pentru perioada 2012-2023 și Deciziile luate în această perioadă, se constată că au fost emise 29 de Decizii prin care au fost constatate acorduri anticoncurențiale, fiind aplicate sancțiuni întreprinderilor implicate. Cele mai multe acorduri anticoncurențiale se refereau la participarea cu oferte trucate la licitații - 25 de cazuri de încălcare și doar 4 cauze se referă la alte tipuri de acorduri anticoncurențiale și anume la stabilirea prețurilor.

Analiza practicii judiciare din perioada 2012-2023 scoate în evidență faptul că toate deciziile autorității de concurență au fost contestate, și numărul litigiilor în instanța de judecată depășește numărul deciziilor contestate, deoarece în toate dosarele de judecată, contestarea deciziilor se face în mod separat de fiecare întreprindere participantă la un acord anticoncurențial.

Conform Raportului de activitate al Consiliului Concurenței, pe parcursul anului 2023 s-au aflat în examinare 59 de cauze în procedura contenciosului administrativ dintre care au fost finalizate 10 cauze [1]. În comparație, în România în anul 2022, conform Raportului de activitate, au fost în examinare 221 de do-

sare [2]. În schimb, în Letonia pe parcursul anului 2023 au fost 26 dosare de judecată active [3]. Evident, cu cât sunt mai multe litigii, cu atât mai bogată este jurisprudența, însă nu trebuie de neglijat și calitatea (motivarea) atât a Deciziilor autorității de concurență, cât și a Hotărârilor instanțelor de judecată luate.

În perioada de referință, Curtea Supremă de Justiție a soluționat 17 dosare de judecată în care au fost contestate Deciziile autorității de concurență prin care au fost constatate acorduri anticoncurențiale, dintre care în:

- 15 cauze au fost menținute deciziile Consiliul Concurenței;
- 2 cauze au fost anulate deciziile Consiliul Concurenței.

Tabloul practicii judiciare privind acordurile anticoncurențiale de la începutul anului 2012 până la 01.01.2024 este prezentată în Tabelul 1, unde sunt reflectate pe scurt informațiile despre soluția și decizia autorității de concurență contestată.

Tabelul 1. Practica judiciară privind acordurile anticoncurențiale pe anii 2012-2023.

Anul	Decizii CSJ	Încheierii CSJ	Nr. dosarului	Soluția	Nr. Deciziei CC
2012	-	-	-	-	-
2013	1	0	2ra-813/13	Menținută decizia CC	AA-6-09/62 din 09.06.2011
2014	0	0	-	-	-
2015	1	0	3ra-1585/15	Menținută decizia CC	AA-6-09/62 din 09.06.2011
2016	0	0	-	-	-
2017	0	0	-	-	-
2018	0	0	-	-	-
2019	3	1	3r-30/2019 3ra-1250/19 3ra-1411/19 3ra-1141/19	Menținută decizia CC Menținută decizia CC Anulată parțial decizia CC Anulată parțial decizia CC	DA-50 din 16.10.2017 DA-40 din 24.08.2017 DA15/16-87din 20.12.2018 DA-15/16-87din20.12.2018
2020		1	3ra-279/2020	Menținută decizia CC	DA-23/16-13 din 22.03.2018
2021		2	3ra-295/2021 3ra-1172/2021	Menținute deciziile CC	DA-39/17-53 din 05.07.2018 DA-2/18-49 din 28.06.2018
2022	3	2	3ra-1240/21 3ra-30 /22 3ra-772/22 3ra-1060/21 3ra-892/21	Menținute deciziile CC	DA-42/17-48 din 28.06.2018 DA-37/17-20 din 05.04.2018 DA-2/18-49 din 28.06.2018 DA-60 din 30.11.2017 DA-60 din 30.11.2017
2023		3	3ra-898/22 3ra-42/2023 3ra-1189/22	Menținute deciziile CC	DA-78 din 28.12.2015 DA-2/18-49 din 28.06.2018 DA-2/18-49 din 28.06.2018

În acest context, vom menționa principalele concluzii ale instanțelor de judecată care au exercitat controlul legalității deciziilor Consiliului Concurenței prin care au fost constatate acorduri anticoncurențiale, pentru a putea înțelege care sunt tendințele și problemele practice privind punerea în aplicare a legii.

Cauza cu privire la acțiunile anticoncurențiale ale unor companii de asigurări [4].

În anul 2012, mai multe companii de asigurări au încheiat contracte de mandat cu brokerii pentru intermedierea certificatelor de asigurare auto externă „Carte Verde”. Conținutul acestor contracte-tip, a fost stabilit de către companiile respective. Prin intermediul contractului de mandat, companiile de asigurare de comun acord au stabilit comisionul pentru brokeri în valoare de până la 15% pentru intermedierea certificatelor de asigurare auto externă „Carte Verde”, în cadrul unei ședințe din iulie 2012. Respectiv, plenul

Consiliului Concurenței a constatat încălcarea prevederilor art. 5 alin. (3) lit. a) a Legii concurenței de către companiile de asigurări, aplicându-le amenzi în cuantum total în suma de 10,05 ml lei.

Companiile de asigurări au contestat în judecată decizia autorității de concurență. Instanța de fond a casat decizia Consiliului. Ulterior, prin deciziile Curții de Apel Chișinău din 19.04.2022 [5] și 12.07.2022 [6], și încheierile irevocabile ale Curții Supreme de Justiție din 01.02.2023 [7], decizia Consiliului Concurenței și, respectiv, sancțiunile aplicate au fost menținute. Curtea de Apel Chișinău fiind ultima care s-a expus asupra fondului cauzei, argumentând soluția dată prin faptul că, „Colegiul apreciază ca fiind eronată concluzia instanței inferioare, precum că Consiliul Concurenței a aplicat prevederile Legii concurenței unei situații produse anterior intrării în vigoare a acesteia. Or, această concluzie este contrară circumstanțelor stabilite, întrucât Consiliul Concurenței a constatat că acțiunile anticoncurențiale ale companiilor de asigurări au început la 31.07.2012 odată cu adoptarea comportamentului comun de către companiile de asigurări, membre cu drepturi depline în anul 2012, privind implementarea în practică, începând cu 01.08.2012, a contractului cadru de mandat și au continuat și după intrarea în vigoare la 14.09.2012 a Legii citate mai sus, drept consecință, Plenul a ajuns la concluzia că urmează să fie aplicate prevederile Legii concurenței nr. 183/2012”.

Suplimentar la același capitol, Colegiul a reținut că, prin prisma art. 93 alin. (1) din Legea concurenței nr. 183 din 11 iulie 2012, încălcarea constatată în decizia contestată, a fost o situație juridică în curs de realizare, care a început ca o situație produsă anterior până la intrarea în vigoare a Legii concurenței, adică la 31.07.2012 și a continuat până în perioada când Legea concurenței a intrat în vigoare.

Colegiul a constatat că, companiile de asigurare prin coordonarea între ei a cuantumului comisionului care urma a fi achitat brokerilor pentru serviciile de intermediere a comercializării certificatelor Carte Verde, au împiedicat concurența între ele și au lezat interesele brokerilor de asigurare-reasigurare, care erau puși în situația să accepte comisionul acordat de către intimați. De asemenea, colegiul a respins argumentul instanței de fond precum că în cazul unui dezacord cu comisionul de 15 % din contractual model de mandate, brokerii ar fi refuzat semnarea acestor contracte, deoarece această concluzie a fost formată fără a ține cont de particularitățile desfășurării activității brokerilor de asigurare-reasigurare, care sunt în cel mai direct mod dependenți de clienții asiguratorii și că nu este avantajos brokerilor să refuze semnarea acestor contracte, deoarece acest fapt duce la lipsa activității comerciale.

Din analiza acestui dosar, susținem decizia Curții de Apel care considerăm că a venit cu argumente solide ce a permis casarea Hotărârii primei instanțe și menținerea în vigoare a Deciziei Consiliului Concurenței. Or, faptul că înțelegerea anticoncurențială a avut loc în cadrul unei ședințe din iulie 2012 nu înseamnă automat că urmează de aplicat Legea care era în vigoare la acel moment. Deoarece când vorbim de un acord anticoncurențial, în majoritatea cazurilor acesta durează în timp, și pe parcursul cât este pus în aplicare, participanții pot conveni și asupra altor aspecte care fac parte din acordul anticoncurențial. Iar în privința obiectului acordului este clar că acesta e anticoncurențial, or, stabilirea de către concurenți a unui preț maxim (mai ales în cazul când nu există nici o argumentare plauzibilă) este interzisă de legislația concurențială.

Cauza de trucare a ofertelor de către întreprinderile „Dominic” S.R.L. și „Comerț-Gaz” S.R.L. participante la licitația organizată și desfășurată de către Î.M. Regia „Autosalubritate” [8].

În rezultatul investigației s-a constatat că întreprinderile „Dominic” S.R.L. și „Comerț-Gaz” S.R.L. au încheiat un acord anticoncurențial cu scopul de a participa cu oferte truate la procedura de achiziție organizată și desfășurată de către Î.M. Regia „Autosalubritate” din mun. Chișinău în vederea achiziționării produselor petroliere gaz propan-butan. Comportamentul anticoncurențial a constat în stabilirea prețului la gaz pentru participarea la licitație.

Evident, întreprinderile au contestat Decizia Consiliului Concurenței și instanțele de fond au casat decizia Consiliului. Hotărârile primei instanțe au fost menținute de Curtea de Apel Chișinău, nu și de Curtea Supremă de Justiție care, prin Deciziile din 28 septembrie 2022, dosar nr. 3ra-892/21 [9] și nr. 3ra-1060/21 [10] a anulat Hotărârile și Deciziile luate de instanțele inferioare și a respins ca fiind neîntemeiate cererile de chemare în judecată depuse de întreprinderi.

Rare sunt cazurile când Curtea Supremă de Justiție anulează hotărârile instanțelor inferioare pe astfel

de categorii de cauze, dar atunci când o face trebuie să argumenteze exhaustiv decizia luată și în cazul respectiv nu a fost o excepție. Curtea a reținut că este eronată concluzia instanțelor inferioare că nu a fost probat de către Consiliul Concurenței faptul că între părțile participante la licitația din 20 ianuarie 2016 a existat o înțelegere clară privind stabilirea prețului la serviciile și produsele ce urmau a fi livrate cu scopul denaturării concurenței, iar faptul că din numele ambelor întreprinderi a acționat una și aceeași persoană, nu reprezintă în sine temei suficient de a constata existența unui acord între întreprinderi. Or, concluzia recurentului-pârât s-a bazat nu doar pe faptul că ambele oferte au fost semnate de una și aceeași persoană, ci pe totalitatea probelor acumulate în urma investigației, precum și prin declarațiile unei persoane, depuse în cadrul audierilor. Instanța de recurs nu va aprecia ca viabil nici argumentul instanțelor că la momentul prezentării ofertelor pentru participarea la licitația din 20 ianuarie 2016 ambele întreprinderi au fost controlate de aceeași persoană, or, însuși Verlan Fadei confirmă faptul că, la momentul depunerii ofertelor, societățile SRL „Dominic” și SRL „Comerț-Gaz” erau întreprinderi independente în sensul Legii concurenței.

Referitor la concluzia instanței de apel că pentru constatarea încălcării art. 5 din Legea concurenței este necesar ca acordurile să aibă ca efect împiedicarea, restrângerea sau denaturarea concurenței de piața Republicii Moldova sau pe o parte a acesteia, se relevă că, întrucât participarea cu oferte truate reprezintă o restricționare gravă a concurenței prin obiect și cade sub incidența prevederilor art. 5 alin. (3) lit. d) din Legea concurenței, nu este nevoie de a se demonstra efectele acestora pe piața în cauză, or, acestea se prezumă de la sine. Cartelurile dure sunt cele mai grave acorduri anticoncurențiale care prin natura lor sunt dăunătoare pentru buna funcționare a concurenței normale, au capacitatea de a împiedica, restrânge sau denatura concurența, adică au efecte negative asupra concurenței. În sensul art. 7 din Legea concurenței, prin natura cartelurilor dure, ca fiind cele mai grave acorduri anticoncurențiale, se prezumă că acestea, prin obiectul lor, au capacitatea de a împiedica, restrânge sau denatura concurența și nu trebuie demonstrate efectele reale asupra pieței.

Aceste Decizii ale CSJ sunt foarte importante deoarece scot în evidență două aspecte foarte importante și anume: 1) acordurile anticoncurențiale pot avea loc doar între întreprinderile independente și în acest sens este foarte important ca Consiliul Concurenței să argumenteze în decizie independența acestora; 2) participarea cu oferte truate reprezintă o restricționare gravă a concurenței prin obiect și nu este nevoie de a se demonstra efectele acestora pe piața în cauză, or, acestea se prezumă de la sine.

Cauza privind trucarea ofertelor de către întreprinderile „Litarcom” S.R.L., S.C. „Irinda Prim” S.R.L. și S.C. „Ecosem Grup” S.R.L., în cadrul procedurii de achiziție a 48 lucrări de construcții și reparație a drumului public cu îmbrăcăminte rutieră din beton asfaltic [11].

Întreprinderile S.C. „Ecosem Grup” S.R.L. și S.C. „Irinda Prim” S.R.L. au participat cu „oferte de curtoazie” și au majorat artificial prețurile la lucrări în scopul favorizării câștigului de ofertă întreprinderii „Litarcom” S.R.L. În cadrul investigației S.C. „Irinda Prim” S.R.L. a recunoscut săvârșirea acțiunii anticoncurențiale, fapt pentru care a fost acordată reducere la amendă din nivelul de bază determinat.

Evident, Decizia Consiliului Concurenței a fost contestată în instanța de judecată, prima instanță a anulat decizia, iar Curtea de Apel Chișinău prin Decizia din 12 iunie 2019 [12] a casat hotărârea primei instanțe și a menținut în vigoare Decizia autorității de concurență, iar Curtea Supremă de Justiție prin Încheierea din 20 noiembrie 2019 [13] a pus capăt acestui litigiu menținând în vigoare Decizia Consiliului Concurenței.

Instanța de apel a concluzionat că în speță sunt întrunite toate elementele de fapt și de drept necesare pentru constatarea încălcării art. 5 alin. (3) lit. d) din Legea concurenței prin încheierea unui acord anticoncurențial, prin participarea cu oferte truate la procedura de achiziție publică, prin schimbul de informații strategice referitoare la prețurile costurilor financiare ofertate și participarea nemijlocită a întreprinderilor la procedura vizată, fapt care la rând se probează prin: comunicările electronice între întreprinderi ridicate de inspecția efectuată, informațiile identificate în calculatorul de serviciu al unei persoane, forma și conținutul ofertelor depuse, declarațiile depuse în cadrul interviurilor.

De asemenea, instanța de apel a reținut că între întreprinderi a fost identificat un acord anticoncurențial orizontal, care are ca obiect participarea cu oferte truate la licitație, astfel determinându-se a fi un cartel dur, prin obiect, care are capacitatea de a împiedica, restrânge sau denatura concurența. Probele obținute

de Consiliul Concurenței în cumul cu declarația administratorului, referitoare la cererea adresată ultimului, ca acesta să participe în cadrul procedurii de achiziții și să contribuie ca oferta SRL „Litarcom” să fie desemnată câștigătoare, reprezintă un corp întreg, care în ansamblul lor prezintă dovezi a încheierii acordului anticoncurențial.

Un aspect important în acest caz este și faptul că la schimbul de informații din partea unei întreprinderi a participat o persoană terță, și instanța de apel a considerat că din cumulul de probe acumulate a fost stabilită legătura dintre acțiunile terțului cu SRL „Litarcom” în cadrul procedurii de achiziție. Or, a fost determinat faptul că întreprinderea prin intermediul unei persoane terțe a realizat schimbul de informații strategice în scopul de a participa cu oferte trucate în cadrul procedurii de achiziție, acțiuni care la rândul lor determină existența acordului anticoncurențial între întreprinderi. La fel instanța de apel menționează că „în condițiile în care interdicțiile de a participa la acorduri anticoncurențiale sunt notorii, în mod obișnuit, activitățile pe care acestea le presupun se desfășoară în mod clandestin, iar documentația aferentă acestora este redusă la minimum, astfel încât este necesar ca anumite detalii să fie reconstituite prin deducții logice.”

Decizia Curții de Apel menționată supra este importantă deoarece evidențiază faptul că în cazul unor înțelegeri anticoncurențiale nu este neapărat din partea unei întreprinderi să participe nemijlocit administratorul sau o persoană angajată de aceasta. Înțelegerile/schimbul de informații poate avea loc și prin intermediul unor persoane interpuse. Este obligația autorității de concurență să demonstreze faptul că întreprinderea a acționat conform înțelegerilor anticoncurențiale constatate și legătura cu persoana interpusă.

De asemenea, prin această Decizie a Curții de Apel a fost consolidată practica judiciară referitoare la aspectul că participarea cu oferte trucate reprezintă o restricționare gravă a concurenței prin obiect și nu este nevoie de a se demonstra efectele acestora pe piața în cauză, or, acestea se prezumă de la sine.

Cauza de trucare a ofertelor de către întreprinderile „BTS PRO” S.R.L și „ESEMPLA SYSTEMS” S.R.L, participante la licitația publică, organizată și desfășurată de către Autoritatea Națională de Integritate și de către „BTS PRO” S.R.L, „MSA GRUP” S.R.L și „ESEMPLA SYSTEMS” S.R.L, participante la licitațiile publice, organizate și desfășurate de către Procuratura Generală [14].

Trucarea ofertelor s-a realizat prin schimbul de informații comerciale sensibile, cât și prin prezentarea ofertelor formale la aceste licitații în vederea mării concurenței. Înțelegerilor le-au fost aplicate amenzi în valoare totală de 5 175 684, 09 lei.

Întreprinderile au contestat Decizia în instanțele de judecată, reușind să anuleze Decizia în prima instanță și la Curtea de Apel Chișinău, însă nu și la Curtea Supremă de Justiție, care prin Decizia din 13 aprilie 2022 [15] a anulat hotărârile instanțelor inferioare și a pronunțat o nouă soluție prin care cererile de chemare în judecată depuse de întreprinderi au fost respinse ca neîntemeiate.

Curtea Supremă de Justiție, în decizia sa, menționează că, pentru a constata încălcarea art. 5 alin. (1) din Legea concurenței nr. 183/2012, Consiliul Concurenței a reținut că SRL „BTS PRO” și SRL „Esempla Systems” în cadrul licitației publice, organizată și desfășurată de către Autoritatea Națională de Integritate, ofertele depuse de întreprinderi conțin modificări similare după formă și conținut în rubrici care nu se regăsesc în formularul standard de participare. În formularele ofertei F3.1, se regăsește aceeași greșeală de tehnoredactare la lit. e), și anume „cu FDA”. Astfel, ca urmare a examinării formularelor F3.1, instanța de recurs a constatat că în pofida faptului că, conform formularului ofertei standard, nu se vor permite modificări în formatul formularului, ofertele depuse de întreprinderi conțin modificări similare după formă și conținut în rubrici, care nu se regăsesc în formularul standard, și anume: textul „Data 23 depunerii ofertei:”, a fost înlocuit cu cuvântul „Data:”, la lit. a) sintagma: „documente de atribuire” a fost înlocuită cu textul „documente de licitație”, la lit. b) sintagmele: „documente de atribuire”, „specificațiile tehnice și de preț”, „bunuri și/sau servicii” au fost substituite cu următoarele sintagme „documente de licitație”, „specificațiile tehnice și de formare a prețurilor” „bunuri”, iar la lit. f) sintagma: „în conformitate cu FDA” s-a substituit cu sintagma „în conformitate cu cu FDA”. Or, formularul standard al ofertei F3.1, aprobat prin Ordinul Ministerului Finanțelor nr. 71 din 24 mai 2016, nu conține greșeli de tehnoredactare.

Exact și în cazul licitației organizate și desfășurate de Procuratura Generală, instanța de recurs menționează că Consiliul Concurenței a stabilit că, formularele de ofertă (F3.1) ale întreprinderilor implicate în acordul

anticoncurențial, conțin aceeași greșeală de formatare existentă în punctul f) și anume, „în conformitate cu cu FD7”, fapt ce denotă o coordonare a acțiunilor de participare a întreprinderilor respective în cadrul licitațiilor din litigiu, cu oferte trucate. Or, formularul standard al ofertei F3.1, aprobat prin Ordinul Ministerului Finanțelor nr. 71 din 24 mai 2016 nu conține greșelile de tehnoredactare, admise în formularele F3.1. Mai mult, formularele ofertei F3.1, prezentate de celelalte participante la licitația publică nu conțin greșelile de tehnoredactare admise în formularele ofertei F3.1, prezentate în cadrul licitațiilor de întreprinderile participante la cartel. Prezența aceluiași greșeli de tehnoredactare admise în formularele ofertei F3.1 nu constituie unicul temei în baza căruia instanța de recurs a stabilit participarea acestora la licitații trucate, or, această circumstanță a fost apreciată în coroborare cu alte fapte relevante.

Astfel, instanța de recurs reține că este întemeiată constatarea Consiliului Concurenței precum că, întreprinderile participante la licitațiile publice organizate și desfășurate de Procuratura Generală, au prezentat intenționat setul incomplet de documente. Instanța de recurs menționează că, deși potrivit anunțului de intenție pentru licitația publică de la ofertanți a fost solicitată prezentarea copiilor declarațiilor vamale, conform notei informative cu privire la evaluarea ofertelor din cadrul licitației publice nominalizate, SRL „Esempla Systems” și SRL „MSA Grup” nu au prezentat copiile declarațiilor vamale, în rest documentele corespund cerințelor. Conform anunțului de intenție pentru licitația publică, de la ofertanți au fost solicitate mai multe acte, printre care documente ce atestă experiența similară, minim ani de experiență specifică în livrarea bunurilor și/sau serviciilor similare, număr minim de specialiști certificați, număr minim de specialiști certificați în produsul antivirus propus și proiecte asemănătoare realizate pe parcursul ultimului an. Instanța de recurs relevă că din procesul-verbal nr.31/268 al ședinței de lucru pentru achiziții privind deschiderea ofertelor, reiese că SRL „Esempla Systems” și SRL „MSA Grup” nu au prezentat aceleași date solicitate de Procuratura Generală, și anume documente ce atestă deținerea a cel puțin 2 specialiști certificați locali în produsul antivirus propus, 3 proiecte asemănătoare realizate pe parcursul ultimului an și minim 2 specialiști tehnici certificați pentru produsele Windows și Windows Server. Prin urmare, instanța de recurs conchide că neprezentarea de către SRL „Esempla Systems” și SRL „MSA Grup” a aceluiași acte solicitate de autoritatea publică contractantă denotă prezența acordului anticoncurențial orizontal, prin prezentarea unor oferte de către aceste întreprinderi, cu scopul de a mima concurența între SRL „BTS PRO”, SRL „Esempla Systems” și SRL „MSA Grup” și de a favoriza SRL „BTS PRO” să câștige licitațiile publice.

La fel, coordonarea acțiunilor cu scopul de a mima concurența și favoriza SRL „BTS PRO” să câștige licitațiile publice se probează și prin faptul contestării licitațiilor de către SRL „MSA Grup” doar în partea desemnării câștigătorilor pentru loturile în cadrul cărora au fost desemnate câștigătoare alte întreprinderi decât SRL „BTS PRO”. Curtea Supremă de Justiție conchide că este neîntemeiat argumentul reclamantei SRL „MSA Grup” precum că prin contestarea licitațiilor publice, aceasta și-a exercitat dreptul de a contestat rezultatele, ca participant la procedură. Or, în cazul în care a depistat careva abateri în cadrul desfășurării licitațiilor publice SRL „MSA Grup” urma să indice în mod expres abaterile care au avut loc, fără a privilegia unul din câștigători, la caz SRL „BTS PRO”. Prin urmare, instanța de recurs relevă că întreprinderea prin contestarea în mod intenționat, doar a atribuirii contractelor SRL „Rețele terestre” și SRL „Accent Electronic”, chiar dacă pentru celelalte loturi, din cadrul aceluiași licitații publice, care se invocă a fi desfășurate cu abateri, era desemnată câștigătoare și ofertele SRL „BTS PRO”, denotă un comportament de coordonare a acțiunilor SRL „BTS PRO”, SRL „Esempla Systems” și SRL „MSA Grup” în vederea denaturării concurenței.

Instanța de recurs indică că potrivit deciziei contestate, în cadrul investigațiilor desfășurate de reprezentanții Consiliului Concurenței la sediul SRL „Esempla Systems” în poșta electronică a directorului de vânzări a fost identificat un mesaj remis de aceasta către un angajat al Ministerului Afacerilor Interne, din textul căruia rezultă că oferta a fost transmisă ca urmare a discuției cu administratorul SRL „MSA Grup”. La fel, în adresa ultimului a fost remisă varianta pre finală a contractului de achiziționare a serviciilor de suport și mentenanță a sistemului electronic „e-Integritate”, încheiat între SRL „Esempla Systems” și Autoritatea Națională de Integritate. Iar, mesajele din cutia poștală electronică a directorului de vânzări al SRL „Esempla Systems” conțin mai multe informații referitoare la invitațiile de participare în cadrul diferitor proceduri de licitație.

De asemenea, Curtea Supremă de Justiție relevă că potrivit actelor cauzei, în rezultatul inspectării calculatorului de lucru al administratorului SRL „Esempla Systems”, s-a identificat faptul că acest dispozitiv are acces la spațiul de stocare al fișierelor în cloud „One Drive-Bts Pro SRL”, același spațiu de stocare fiind identificat și la sediul SRL „BTS PRO”, fapt reflectat în decizia contestată.

De asemenea, în cadrul investigațiilor s-a atestat o migrare a personalului de la SRL „BTS PRO” la SRL „MSA Grup” și viceversa, astfel încât o persoană, din funcția de administrator al SRL „MSA Grup” a devenit administrator al SRL „BTS PRO”, iar o persoană, din angajat al SRL „BTS PRO” a devenit administrator la SRL „MSA Grup”, iar contabilul era comun pentru ambele întreprinderi. Mai mult, angajații SRL „BTS PRO”, SRL „Esempla Systems” și SRL „MSA Grup” au participat împreună la training-uri corporative, fapt confirmat și prin email-ul expediat privind informarea angajaților despre desfășurarea unei instruirii. Curtea Supremă de Justiție menționează că prin această circumstanță este stabilită conlucrarea reclamantelor și efectuarea schimbului de informații, care conduce la creșterea artificială a transparenței pe piață, fapt ce facilitează coordonarea comportamentului întreprinderilor și generează probleme concurențiale. Instanța de recurs indică că aceste circumstanțe analizate în mod individual și separat de restul probatoriului, nu pot demonstra înțelegerea anticoncurențială dintre întreprinderi, însă, este o circumstanță și probă, care, cumulată cu restul probelor directe și indirecte administrate, constituie ansamblul datelor pertinente, care trebuie a fi luate în considerare pentru aprecierea obiectivă a constatărilor efectuate de Consiliul Concurenței, deoarece acestea sunt de natură să susțină concluziile expuse anterior.

Un alt aspect interesant este și faptul că din informațiile din registrele de depunere a ofertelor pentru licitațiile publice, cât și a informațiilor din formularele de oferte prezentate de către întreprinderi s-a constatat faptul că angajatul întreprinderii SRL „BTS PRO” a reprezentat SRL „Esempla Systems” în cadrul unei licitații, iar în cadrul altor două licitații publice a depus ofertele din numele întreprinderii SRL „BTS PRO”. Instanța de recurs menționează că, aceste circumstanțe sunt esențiale pentru soluționarea cauzei, întrucât, prin aceasta se demonstrează clar și fără echivoc colaborarea întreprinderilor participante la achizițiile publice în calitate de concurenți. Or, faptul că angajații SRL „BTS PRO” au depus oferte de participare la aceeași procedură de achiziții publice, din numele a două întreprinderi diferite și anume, SRL „BTS PRO” și SRL „Esempla Systems”, depunând oferte de participare diferite, la aceeași licitație din numele a două întreprinderi probează colaborarea dintre acestea.

Concluzie

Practica judiciară națională este una neuniformă, și în foarte multe cazuri Deciziile Consiliului Concurenței sunt anulate de prima instanță sau de Curtea de Apel Chișinău însă menținute în majoritatea cazurilor de Curtea Supremă de Justiție. Din analiza practicii judiciare putem scoate în evidență mai multe aspecte foarte importante și anume că: acordurile anticoncurențiale pot avea loc doar între întreprinderile independente și în acest sens este foarte important ca Consiliul Concurenței să argumenteze în decizie independența acestora; faptul că participarea cu oferte truate reprezintă o restricționare gravă a concurenței prin obiect și nu este nevoie de a se demonstra efectele acestora pe piață în cauză, or, acestea se prezumă de la sine; schimbul de informații strategice în scopul de a participa cu oferte truate în cadrul procedurii de achiziție prin intermediul unei persoane terțe constituie acțiuni care determină existența acordului anticoncurențial între întreprinderi; și nu în ultimul rând importanța unei motivări meticuloase a deciziilor Consiliului Concurenței, deoarece și cele mai mici detalii cum ar fi identificarea unor cărți de vizită sau instruirii comune, analizate în comun cu alte probe/evenimente pot duce la demonstrarea unui acord anticoncurențial.

Referințe:

1. *Raportul privind activitatea Consiliului Concurenței pentru anul 2023*. Disponibil: <https://www.competition.md/libview.php?l=ro&idc=50&id=8257&t=/Transparenta/Rapoarte/Rapoarte-anuale/Raport-privind-activitatea-Consiliului-Concurenței-in-anul-2023>
2. *Consiliul Concurenței România, Raport anual 2022*. Disponibil: <https://www.consiliulconcurenței.ro/documente-oficiale/rapoarte/rapoarte-anuale/>

3. *Consiliul Concurenței Republica Letonia, Raport anual 2023*. Disponibil: <https://www.kp.gov.lv/en/2021-2026>
4. *Decizia Consiliului Concurenței nr. DA-78 din 28.12.2015*. Disponibil: <https://www.competition.md/decizieview.php?l=ro&idc=64&id=5651&t=/Transparenta/Decizii/Decizia-Plenului-Consiliului-Concurenței-Nr-DA-78-din-28122015>
5. *Decizia Curții de Apel Chișinău din 19.04.2022, dosar nr. 3a-889/2021*. Disponibil: https://cac.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/78da21f0-fd0d-4684-b69d-a1eaaebdffa9
6. *Decizia Curții de Apel Chișinău din 12.07.2022, dosar nr. 3a-1613/2021*. Disponibil: https://cac.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/5d12946d-97b4-4aa8-bfb8-f1ed2ada1b21
7. *Încheierea Curții Supreme de Justiție din 01.02.2023, dosar nr. 3ra-751/22*. Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=70702
8. *Decizia Plenului Consiliului Concurenței nr. DA-60 din 30.11.2017*. Disponibil: <https://www.competition.md/decizieview.php?l=ro&idc=64&id=6236&t=/Transparenta/Decizii/Decizia-Plenului-Consiliului-Concurenței-nr-DA-60-din-30112017>
9. *Decizia Curții Supreme de Justiție din 28 septembrie 2022, dosar nr. 3ra-892/21*. Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=68692
10. *Decizia Curții Supreme de Justiție din 28 septembrie 2022, dosar nr. 3ra-1060/21*. Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=68694
11. *Decizia Plenului Consiliului Concurenței nr. DA-40 din 24.08.2017*. Disponibil: <https://www.competition.md/decizieview.php?l=ro&idc=64&id=6141&t=/Transparenta/Decizii/Decizia-Plenului-Consiliului-Concurenței-nr-DA-40-din-24082017>
12. *Decizia Curții de Apel Chișinău, din 12 iunie 2019, dosar nr. 3a-168/19*. Disponibilă: https://cac.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/e5db1010-4f9e-e911-80d8-0050568b7027
13. *Încheierea Curții Supreme de Justiție din 20 noiembrie 2019, dosar nr. 3ra-1250/19*. Disponibilă: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=53953
14. *Decizia Plenului Consiliului Concurenței nr. DA-42/17-48 din 28.06.2018*. Disponibil: <https://www.competition.md/decizieview.php?l=ro&idc=64&id=6441&t=/Transparenta/Decizii/Decizia-Plenului-Consiliului-Concurenței-Nr-DA-4217-48-din-28062018>
15. *Decizia Curții Supreme de Justiție din 13.04.2022, dosar nr. 3ra-1240/21*. Disponibilă: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=66164

Date despre autori:

Igor COBAN, doctor în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0003-1934-9352

E-mail: coban.igor@gmail.com

Grigore CHIȚANU, doctorand, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0009-0007-4761-3663

E-mail: grigorechitanu02@gmail.com

Prezentat la 17.09.2024

CZU: 347.734:347.447.63

[https://doi.org/10.59295/sum8\(178\)2024_08](https://doi.org/10.59295/sum8(178)2024_08)

CONDIȚIILE NECESARE PENTRU CONSTITUIREA UNEI FIDUCII EXPRESE

*Irina DIGORI,**Universitatea de Stat din Moldova*

În prezentul articol sunt analizate condițiile care trebuie respectate pentru constituirea unei fiducii exprese, adică al cărei temei este contractul, declarația unilaterală sau testamentul, în conformitate cu legislația Republicii Moldova. Cercetarea se realizează într-o perspectivă comparativă, punând în discuție condițiile ce trebuie respectate pentru constituirea trust-urilor exprese în dreptul englez (inclusiv regula celor 3 certitudini), regulile stabilite în DCFR și condițiile de valabilitate ale contractului de fiducie în sistemele de drept continental, precum Franța și România. Se constată că există o conexiune între reglementările analizate, care poate fi întrezărită și în raport cu cerințele existente potrivit dispozițiilor legale naționale. Analiza se îndreaptă apoi spre fiecare condiție la care trebuie să corespundă actul de constituire a fiduciei și vizează: legalitatea, capacitatea, consimțământul, obiectul, forma și clauzele esențiale, fiind puse în lumină aspectele specifice în materia fiduciei.

Cuvinte-cheie: *fiducie, fiducie expresă, constituirea fiduciei, act de constituire a fiduciei, condiții de validitate, legalitate, capacitate, consimțământ, obiect, formă, clauze esențiale.*

THE REQUIREMENTS FOR THE CREATION OF AN EXPRESS TRUST

This article examines the requirements which need to be fulfilled for the creation of an express trust, i.e. based on a contract, unilateral declaration, or will, in accordance with the legislation of the Republic of Moldova. The research is carried out from a comparative perspective, discussing the requirements for the creation of an express trust under English law (including the three certainties rule), the rules established in the DCFR, and the conditions of validity of fiducia contract in continental law systems, such as France and Romania. It is found that there is a connection between the regulations under consideration, which can also be seen in relation to the existing requirements under national legal provisions. The analysis then focuses on each of the conditions that must be met by the trust instrument and covers: legality, capacity, consent, object, form and essential clauses, highlighting the specific aspects in the field of trusts.

Keywords: *trust, express trust, creation of trust, trust instrument, validity requirements, legality, capacity, consent, object, form, essential clauses.*

Introducere

Analiza modului de constituire a unei fiducii trebuie să fie orientată în două direcții. Pe de o parte, este important să cercetăm temeiurile constituirii fiduciei și să determinăm specificul acestora în fiecare caz distinct. Această primă analiză am realizat-o în cadrul articolului „Temeiurile constituirii unei fiducii” [1]. Pe de o altă parte, este crucial să examinăm și să percepem condițiile care trebuie să fie respectate pentru constituirea unei fiducii. În prezentul articol ne propunem să examinăm condițiile constituirii fiduciilor exprese. Reieșind din prevederile Codului civil al Republicii Moldova (în continuare C.civ.RM) și, în special, din cele cuprinse în art. 2074 C.civ.RM („Temeiurile constituirii fiduciei”) [2], prin fiducii exprese avem în vedere fiduciile constituite prin contract de fiducie, prin declarație unilaterală de constituire a fiduciei și prin testament, adică, în ansamblu, printr-un act de constituire în care voința constitutorului este manifestată în mod expres. Astfel, excludem din sfera de analiză fiduciile constituite prin act administrativ sau hotărâre judecătorească, deoarece cazurile (și condițiile) de constituire a acestor tipuri de fiducii trebuie să fie prevăzute de lege, iar, la acest moment, în legislația Republicii Moldova încă nu există asemenea reglementări.

Cu privire la terminologia utilizată, ținem să menționăm că, în doctrină, în dependență de sistemul juridic analizat, vom întâlni denumirile de „express trust”, „intentional trust” sau „voluntary trust” (în common law: spre deosebire de trust-uri implicite, constructive, rezultante etc.), „fiducie convențională” sau „fiducie

contractuală” (în doctrina franceză și românească: spre deosebire de fiduciile stabilite prin lege) etc. Ținând cont că art. 2074 C.civ.RM stabilește mai multe temeuri de constituire a unei fiducii (decât cele prevăzute în legislația Franței sau a României), considerăm că formularea „fiducie expresă” este mai potrivită în arealul național, deoarece cuprinde fiduciile constituite în toate cele trei temeuri menționate *supra* (i.e. contract, declarație, testament), în mod expres, prin voința constituitorului (căreia, în cazul contractului, i se alătură și voința fiduciarului inițial). O altă opțiune ar fi expresia „fiducie voluntară”, dar nu am optat pentru aceasta, deoarece tradusă în limba engleză („voluntary trust”) poate avea un sens specific, mai îngust (spre exemplu, fiducie cu titlu gratuit).

Pentru a elucida condițiile constituirii fiduciei exprese potrivit legislației Republicii Moldova, vom privi subiectul într-un cadru extins și vom efectua o analiză de drept comparat, care ne va ajuta să înțelegem esența și importanța fiecărei condiții. Astfel, vom trece în revistă condițiile înaintate pentru constituirea unui *trust* în dreptul englez, prevederile Cărții a X-a din Draft Common Frame of Reference (în continuare DCFR), pe care s-a bazat reglementarea din C.civ.RM, și condițiile pentru constituirea unei fiducii conform legislației din Franța și România.

În **dreptul englez** (care a avut o influență considerabilă asupra Cărții X „Trusts” din DCFR) există următoarele condiții pentru crearea unui *trust* expres: 1. intenția expresă de a crea un *trust*; 2. determinarea masei patrimoniale fiduciare, adică stabilirea în mod clar a bunurilor ce vor fi deținute în cadrul *trust*-ului; 3. desemnarea beneficiarilor - persoane fizice sau juridice (în doctrină se menționează: „cu unele excepții, dintre care cea mai notabilă este un *trust* în scopuri caritabile, nu este posibilă crearea unui *trust* în scopuri abstracte fără beneficiari umani determinabili” [3, p. 141]); 4. constituirea nemijlocită a *trust*-ului, care implică combinația a două elemente esențiale: declarația constituitorului privind constituirea *trust*-ului și realizarea transferului drepturilor către fiduciar; 5. respectarea formalităților – în unele cazuri, în dependență de tipul și obiectul *trust*-ului; 6. capacitatea juridică de a constitui un *trust*; 7. funcționalitatea administrativă a *trust*-ului (acesta trebuie să fie posibil de „administrat” de către fiduciar) [3, p. 141-142]. Dintre toate condițiile enumerate, primele trei sunt fundamentale pentru existența oricărui *trust* expres, deoarece stabilesc elementele esențiale ale acestui mecanism juridic. Celelalte, deși importante, au un caracter complementar, întrucât - fie sunt aplicabile în situații specifice, fie pot fi analizate în corelație cu primele trei. În cele ce urmează vom oferi câteva exemple. Condiția de constituire (combinația declarației și a transferului) este aplicabilă doar în cazul în care constituitorul desemnează în calitate de fiduciar o altă persoană, astfel este necesar să efectueze transferul drepturilor către această persoană (altfel, dacă doar declară *trust*-ul, dar nu realizează transferul efectiv, se va considera că *trust*-ul este constituit incomplet), vice-versa, atunci când constituitorul se declară pe sine însuși unicul fiduciar – *trust*-ul este creat valid prin simpla declarație, întrucât bunurile deja îi aparțin și nu mai este necesar vreun oarecare transfer. Un alt exemplu vizează formalitățile. Așa cum am menționat *supra*, necesitatea de a respecta anumite formalități există doar în anumite situații, cum ar fi: în cazul *trust*-urilor asupra terenurilor („trusts of land”), declarația trebuie să fie expusă în formă scrisă; în cazul *trust*-urilor constituite prin testament, trebuie să fie respectate formalitățile privind întocmirea testamentului etc. Condiția privind capacitatea de a constitui un *trust* poate fi analizată în legătură cu prima condiție - manifestarea intenției exprese, deoarece exteriorizarea unei intenții nu va crea un *trust* dacă parvine de la o persoană ce nu are capacitatea de a îl crea – fie că nu este în deplinătatea facultăților mintale, nu are capacitatea juridică de a efectua transferul sau nu are dreptul de a dispune de bunurile fac obiectul *trust*-ului. În final, un alt exemplu elocvent vizează condiția de funcționalitate a *trust*-ului, care este aplicabilă cu precădere *trust*-urilor discreționare.

Așadar, primele 3 condiții sunt condițiile esențiale pentru validitatea unui *trust*. Dacă acestea nu sunt întrunite, se consideră că nu a fost constituit un *trust*. Aceste condiții beneficiază de cea mai extinsă analiză în doctrină și sunt cunoscute drept „cele trei certitudini” („*the three certainties*”). Împreună sunt denumite „regula”, „principiul” sau „testul” celor trei certitudini. Aceste 3 cerințe au fost declarate inițial de către Lord Eldon în cauza *Wright v Atkyns* (1823) [4, p. 1051-1059], iar ulterior regula a fost consacrată de către Lord Langdale MR în cauza *Knight v Knight* (1840) [5, p. 58-71]. Astfel, în conformitate cu **regula celor trei certitudini**, pentru ca un *trust* expres să fie considerat valid, trebuie să întrunească: 1. „*certainty of intention*”, adică certitudinea intenției constituitorului de a crea un *trust* (cuvinte și comportament care creează o

obligație imperativă pentru fiduciar); 2. „*certainty of subject*”, adică certitudinea cu privire la bunurile care se transmit în trust - „*assets (property) subject to the trust*”, care trebuie să fie determinate sau determinabile; 3. „*certainty of objects*”, adică certitudinea cu privire la beneficiarii trust-ului [6, p. 67]. Ultima cerință nu este aplicabilă trust-urilor caritabile, deoarece în acest caz beneficiarul nu poate fi determinat în mod precis, dar există loc și pentru interpretarea potrivit căreia în această situație beneficiar este o comunitate de persoane privită în ansamblu. În general, aceste 3 certitudini trebuie să fie îndeplinite pentru a se asigura că trust-ul poate fi executat de către fiduciar, iar în caz de neexecutare, că acesta va putea fi administrat de către instanță. Prin urmare, este indispensabil să se stabilească „dacă a fost intenționat un trust, ce intră sub incidența trust-ului și pentru cine” [7, p. 81].

În doctrină este sugerată și a patra certitudine – „*distributional certainty*”, adică certitudinea privind modul în care va fi distribuit beneficiul către beneficiari „sau, mai pe înțelesul tuturor, în cadrul trust-ului trebuie să existe certitudinea „cine ce primește” („*who gets what*” *certainty*)” [8, p. 349-350]. Totuși, așa cum s-a opinat încă în 1940 (cu privire la certitudinea modului în care trust-ul trebuie să fie executat sau cu privire la cerința ca trust-ul să fie posibil de executat), „se pare că, în practică, aceste reguli sunt de obicei reductibile la una sau alta dintre primele trei” [9, p. 20, nota de subsol nr.1]. Astfel, aplicarea testului celor 3 certitudini pentru a verifica dacă un trust a fost constituit sau nu (este valid sau nu) vizează de fapt foarte multe aspecte importante și oferă soluții pentru multiple situații problematice. Spre exemplu, așa cum explicasem și *supra*, în contextul examinării intenției se analizează și cerința de capacitate juridică a constituitorului: „intenția va fi validă numai dacă constituitorul sau testatorul a avut capacitatea de a crea un trust” [7, p. 81]. Tot prin prisma cerinței de certitudine a intenției este tratată problema trust-urilor fictive („*sham trusts*”): „instanța poate refuza să constate că un trust a fost creat în mod valabil în cazul în care o astfel de intenție aparentă de a crea un trust a fost «fictivă», deoarece, în momentul în care a fost făcută, proprietarul nu avea intenția reală de a supune proprietatea sa unui trust, iar scopul declarației de trust a fost acela de a da o impresie falsă terților sau instanței” [3, p. 118]. Motivul ascuns al acestei simulații ar putea fi acela de a induce în eroare creditorii sau autoritățile fiscale, fie de a ascunde bunuri față de un soț în procedura de divorț etc. Astfel, în doctrină se susține că „acesta este un «trust fictiv», care este nul și inaplicabil, deoarece intenția subiectivă reală prevalează asupra aparenței obiective a unui trust” [7, p. 87].

Trust-ul din **DCFR** a fost puternic influențat de dreptul englez. În multiple aspecte, Cartea a X-a („Trusts”) cuprinde prevederi care transpun regulile din dreptul englez. Cu toate acestea, în DCFR nu se regăsește nicio regulă care să indice expres traspunerea celor 3 condiții din dreptul englez, ci doar condiții privind „declarația” și „transferul” [10, art. X.-2:102, art. X.-2:103, art. X.-2:201], care în doctrină au fost privite drept formalități, și nu drept acele condiții de esență [11, p. 228]. Totuși, s-a apreciat că cerințele fundamentale pot fi desprinse din definiția trust-ului și din comentariile care au fost oferite de către autorii DCFR [11, p. 228-229].

În sistemele de drept continental, analiza condițiilor pentru constituirea unei fiducii se axează pe examinarea condițiilor de valabilitate a actului juridic în temeiul căruia se constituie fiducia și formalitățile necesare în acest sens. Astfel, cu privire la constituirea unei fiducii potrivit legislației din **Franța**, autoarea Célia Berger-Tarare analizează condițiile de fond și condițiile de formă [12, p. 58]. Astfel, menționează că, pentru o constituire valabilă, trebuie să fie întrunite condițiile necesare pentru valabilitatea contractului de fiducie stabilite la art. 1128 din Codul civil francez (în continuare C.civ.fr.) [13], și anume: 1. consimțământul părților; 2. capacitatea de a contracta; 3. conținut licit și cert. În ceea ce vizează conținutul, contractul de fiducie trebuie, sub sancțiunea nulității, să cuprindă cele 6 prevederi stabilite la art. 2018 C.civ.fr. – a) bunurile, drepturile sau garanțiile transferate; b) durata, care nu poate depăși 99 de ani, c) identitatea constituitorului sau a constituitorilor, d) identitatea fiduciarului sau a fiduciarilor, e) identitatea beneficiarului sau a beneficiarilor sau regulile de desemnare, f) misiunea fiduciarului sau a fiduciarilor și întinderea împuternicirilor de administrare și de dispoziție. În cazul fiduciei-garanție, la aceste 6 prevederi se alătură și a 7-a: g) obligația garantată, care rezultă din reglementările cu privire la garanții [12, p. 72].

În mod similar, cu privire la fiducia reglementată în **România**, autorul Gunay Duagi [14, p. 73] examinează anume condițiile de validitate ale contractului de fiducie: condițiile de fond și condițiile de formă. Condițiile de fond sunt cele stabilite la art. 1179 din Codul civil al României (în continuare C.civ.rom.) -

„Condițiile esențiale pentru validitatea contractului” [15]: 1. capacitatea de a contracta; 2. consimțământul părților; 3. un obiect determinat și licit (la acest subiect autorul citat [14, p. 84] include și obligația, sub sancțiunea nulității, ca în contractul de fiducie să fie prevăzute cele 6 elemente stabilite la art 779 C.civ.rom. – a) drepturile și garanțiile transferate, b) durata, care nu poate depăși 33 de ani, c) identitatea constitutorului sau a constitutorilor, d) identitatea fiduciarului sau a fiduciarilor, e) identitatea beneficiarului sau a beneficiarilor sau regulile de determinare a acestora, f) scopul fiduciei și întinderea puterilor de administrare și de dispoziție); 4. o cauză licită și morală (în acest sens, reieșind din interdicția liberalităților, stabilită la art. 775 C.civ.rom., se menționează că „are caracter ilicit cauza contractului [de fiducie] încheiat în scop de liberalitate” [14, p. 87]). Un alt autor român, Daniel Moreanu, menționează într-o manieră mai detaliată că „(i) în afara condițiilor generale de fond, care de fapt sunt comune cu acelea ale oricărui alt contract, pentru încheierea valabilă a unui contract de fiducie mai este necesară respectarea: (ii) caracterului expres impus prin dispozițiile art. 774 alin. (1) C.civ., (iii) condițiilor impuse ope legis privind elementele obligatorii pe care ar trebui să le conțină orice contract de fiducie, (iv) condiției privind forma autentică, (v) condiției ad validitatem privind înregistrarea fiscală a contractului de fiducie și, nu în ultimul rând, (vi) condiției speciale de validitate impuse prin dispozițiile art. 775 C.civ. (Interdicția liberalității indirecte) care prevede că va fi lovit de nulitate absolută orice contract de fiducie dacă prin acesta se realizează o liberalitate indirectă în folosul beneficiarului (limitarea cu caracter special a scopului fiduciei)” [16, p. 236].

Prin prisma unei analize comparative, **conexiunea** dintre condițiile stabilite în dreptul englez referitor la validitatea trust-ului și cele prevăzute în sistemele de drept civil cu privire valabilitatea contractului de fiducie poate fi elucidată prin abordarea adoptată de François Barrière în lucrarea „La réception du trust au travers de la fiducie”. Autorul a cercetat posibilitatea recepției trust-ului în dreptul continental prin intermediul fiduciei. În susținerea acestei teze, Barrière a adus mai multe argumente și a explicat cum cerințele înaintate pentru crearea unui trust pot fi transpuse armonios în condițiile de valabilitate a actului juridic. Astfel, a afirmat că există următoarele corelații între condițiile din common law și condițiile din sistemele de drept civil: 1. „certainty of intention” corespunde cu condiția privind consimțământul (care include cerința capacității juridice a persoanei și cerința consimțământului valabil); 2. „certainty of subject” corespunde cu condiția ca obiectul actului juridic să fie determinat sau determinabil; 3. „certainty of object” corespunde cu condiția ca beneficiarul (sau scopul) să fie determinat sau determinabil [17, p. 359-412]. O altă perspectivă prin care se confirmă legătura dintre condițiile existente în aceste 2 sisteme juridice, constă în examinarea celor 3 certitudini din dreptul englez drept clauze esențiale ale unui contract de fiducie sau prevederi esențiale pentru constituirea fiduciei în temeiul declarației unilaterale sau a testamentului, în lipsa cărora fiducia nu va fi constituită.

Având în vedere toate aspectele relatate supra, vom analiza, în cele ce urmează, condițiile constituirii unei fiducii exprese în conformitate cu prevederile Codului civil al **Republicii Moldova**. Asemenea opiniilor enunțate în doctrina franceză și cea românească, considerăm că, pentru constituirea unei fiducii, trebuie să fie respectate condițiile de valabilitate generale, aplicabile oricărui act juridic (corespunderea cu prevederile legii, ordinea publică și bunele moravuri; capacitatea persoanei de a încheia actul juridic; consimțământul valabil; obiectul actului juridic trebuie să fie licit, să se afle în circuit civil și să fie determinat sau determinabil cel puțin în specia sa; forma); suplimentar, trebuie să fie respectate condițiile speciale ce rezultă din reglementarea fiduciei: actul de constituire trebuie să prevadă clauzele stabilite la alin. (2) al art. 2075 C.civ.RM. În cele ce urmează, ne vom axa pe specificul acestor condiții în materia fiduciei.

1. Actul de constituire a fiduciei trebuie să corespundă legii, ordinii publice și bunelor moravuri, în caz contrar este nul sau anulabil conform art. 334 C.civ.RM. Referitor la conformitatea cu prevederile legii, trebuie să atenționăm: a) caracterul imperativ al dispozițiilor legale în materia fiduciei, stabilit la alin. (1) al art. 2060 C.civ.RM: „dacă în prezentul titlu nu s-a prevăzut altfel în mod expres, dispozițiile prezentului titlu sînt imperative sub sancțiunea nulității absolute”; b) prioritatea altor dispoziții legale, în conformitate cu art. 2061 C.civ.RM (privind fiducia în scop de garanție și fiducia pe piața de capital) și în conformitate cu art. 2077 C.civ.RM (privind fiducia constituită prin testament).

2. Capacitatea persoanei de a încheia actul juridic. Normele ce reglementează fiducia nu prevăd expres careva condiții speciale referitoare la capacitatea sau calitățile pe care trebuie să le dețină o parte a fiduciei. Totuși, putem trage unele concluzii din interpretarea sistemică a normelor. Înainte de a analiza distinct situația fiecărei părți a unei fiducii, trebuie să precizăm măsura în care acestea participă la etapa de constituire a unei fiducii. Părți ale fiduciei sunt toți cei 4 „actori” (constituitorul, fiduciarul, beneficiarul și asistentul fiduciei) stabiliți la alin.(1) al art. 2056 C.civ.RM, dar la încheierea unui contract de fiducie este suficientă participarea constituitorului și a fiduciarului. O persoană poate accepta calitatea sa de fiduciar și printr-o declarație, dar această situație are loc atunci când se înlocuiește un fost fiduciar, când se numesc noi fiduciar pe alte căi sau când fiduciarul este desemnat prin testament. La fel, în conținutul contractului de fiducie poate fi numit un fiduciar substituient. În acest caz, presupunem că nu este obligatorie prezența acestuia la încheierea contractului, dar va fi nevoie să accepte calitatea sa de fiduciar ulterior. Concluzia este următoarea: pentru a constitui o fiducie în temeiul unui contract, prezența constituitorului și a fiduciarului (inițial) este obligatorie. Beneficiarul poate să nu fie parte a contractului, dar trebuie să fie desemnat de către constituitor. Beneficiarul trebuie să fie determinat în mod suficient de către constituitor sau determinabil pe altă cale la data la care beneficiul devine scadent – alin. (1) al art. 2087 C.civ.RM. Desemnarea unui asistent al fiduciei este opțională – la discreția constituitorului. În cazul în care acesta este numit din start, considerăm că este oportun ca și asistentul inițial al fiduciei să fie parte la contract, dar nu este exclusă nici acceptarea ulterioară a acestei calități, deoarece fiducia va fi constituită valabil prin contract odată ce există consimțământul constituitorului și a fiduciarului. Analiza condițiilor necesare pentru deținerea calității de parte a fiduciei am realizat-o și într-o lucrare anterioară [18], dar vom reitiera mai jos unele aspecte ce vizează capacitatea juridică civilă a acestora.

Constituitor poate fi orice persoană fizică sau juridică, fiind aplicabile prevederile generale în materia capacității juridice civile. Reieșind din faptul că fiducia implică, în mod ordinar, un transfer de natură patrimonială (deci este, de regulă, un act de dispoziție), apreciem că persoană fizică trebuie să fie înzestrată cu capacitate de exercițiu deplină sau, în cazul minorului sau a adultului ocrotit printr-o măsură de ocrotire contractuală sau judiciară trebuie să fie respectate regulile generale privind actele de dispoziție, și anume – după caz: reprezentarea de către reprezentantul legal, părinte, tutore; încuviințarea părintelui, a curatorului, a tutorei ori a altui ocrotitor; autorizarea consiliului de familie, autorității tutelare ori a instanței de judecată, necesare potrivit legii sau hotărârii judecătorești. În cazul unui minor sau al unei persoane în privința căreia s-a instituit o măsură de ocrotire judiciară, trebuie de ținut cont de prevederile Codului civil al Republicii Moldova cu privire la actele juridice interzise – art. 140 și cu privire la inadmisibilitatea donației - art. 1203 lit. a), având în vedere dispoziția alin. (4) al art. 2075 C.civ.RM [18, p. 272-273]. În ceea ce vizează constituirea unei fiducii prin testament, menționăm următoarele reguli speciale: -potrivit art. 2194 C.civ. RM, minorul poate testa odată cu atingerea vârstei de 16 ani; în acest caz, minorul nu are nevoie de consimțământul părinților sau al curatorului pentru a întocmi un testament; - potrivit alin. (1) al art. 124 C.civ.RM, persoana supusă măsurii de ocrotire judiciare sub forma curatelei poate să întocmească testament de sine stătător; - potrivit alin. (1) al art. 130 C.civ.RM, persoana supusă măsurii de ocrotire judiciare sub forma tutelei poate să întocmească sau să modifice de sine stătător un testament doar cu autorizarea consiliului de familie sau, în absența acestuia, a autorității tutelare. În acest caz, tutorele nu poate asista și reprezenta persoana ocrotită.

Cu privire la fiduciar, trebuie să menționăm că, spre deosebire de reglementările din România, Franța și alte state, legislația Republicii Moldova nu impune careva cerințe pentru a deține această calitate. În pofida acestui fapt, nu putem afirma că orice persoană poate fi fiduciar, ci considerăm că poate avea această calitate doar o persoană juridică care nu a intrat în lichidare sau o persoană fizică care are capacitate de exercițiu deplină și nu este supusă niciunei măsuri de ocrotire contractuale sau judiciare. Această condiție nu este indicată expres în Codul civil al Republicii Moldova, dar o desprindem drept concluzie din interpretarea *per a contrario* a prevederii de la lit. a) art. 2135 C.civ.RM și, în plus, din natura, întinderea și complexitatea împuternicirilor, drepturilor și obligațiilor fiduciarului [18, p. 273]. Din motive similare, considerăm că aceleași condiții trebuie să fie întrunite de către asistentul fiduciei, a cărui desemnare este opțională.

Deținerea calității de fiduciar în raporturile juridice de fiducie pe piața de capital va fi supusă regulilor Legii RM privind piața de capital nr. 171 din 11.07.2012.

Beneficiarul este o parte obligatorie a fiduciei (cu excepția cazului în care fiducia este constituită pentru a promova un scop de utilitate publică), dar, așa cum am menționat *supra*, nu este obligatoriu să ia parte la încheierea contractului de fiducie. Ținând cont de prevederile Codului civil al Republicii Moldova, beneficiar poate fi orice persoană fizică (inclusiv un minor sau un adult ocrotit printr-o măsură de ocrotire contractuală sau judiciară) sau juridică. Potrivit alin. (3) al art. 2087 C.civ.RM, persoana poate fi beneficiar chiar dacă s-a născut ori s-a constituit după constituirea fiduciei. Unica cerință este ca beneficiarul să fie determinat în mod suficient de către constituitor sau determinabil pe altă cale la data la care beneficiul devine scadent – alin. (1) al art. 2087 C.civ.RM. Prin urmare, ne raliem opiniei expuse în doctrina românească cu privire la capacitatea beneficiarului persoană fizică, care „poate fi și o persoană fizică cu capacitate de exercițiu restrânsă sau lipsită de capacitate de exercițiu și care își exercită drepturile prin intermediul unui reprezentant legal” [16, p. 238-239].

3. Consimțământul valabil. Potrivit regulilor generale, pentru a fi valabil, consimțământul trebuie să îndeplinească următoarele condiții: - să provină de la o persoană cu discernământ; - să fie exprimat cu intenția de a produce efecte juridice; - să fie exteriorizat; - să nu fie viciat [19, p. 161]. Normele ce vizează fiducia suplinesc aceste condiții cu o cerință specială – consimțământul (acordul) trebuie să fie **expres**. În conformitate cu lit. a) din alin. (2) al art. 2075 C.civ.RM, contractul de fiducie trebuie să prevadă acordul expres al părților sale de a constitui o fiducie (sub sancțiunea nulității absolute, conform alin. (1) al art. 2060 C.civ.RM). Potrivit alin. (2) al art. 2076 C.civ.RM, aceeași regulă se aplică în mod corespunzător declarației de fiducie. Prin urmare, în conținutul declarației trebuie să fie menționată expres intenția constituitorului de a constitui o fiducie. În ceea ce privește testamentul, conform art. 2077 C.civ.RM, „în cazul în care se prevede că fiducia se constituie la decesul constituitorului, declarația nu produce efecte decât dacă este cuprinsă într-o dispoziție testamentară” – alin. (1); acesteia „i se aplică în mod prioritar dispozițiile legale în materie de moștenire și, în special, dispozițiile legale privind moștenirea subsecventă” – alin. (2). Caracterul expres al dispoziției testamentare rezultă și din normele ce vizează moștenirea. [20, p. 111]. În aspect comparativ, cerința consimțământului expres este corespunzătoare: - cerinței „certainty of intention” din dreptul englez și - caracterului expres al fiduciei din dreptul francez și român, având în vedere regula „[fiducia] trebuie să fie expresă”, existentă în C.civ.fr (art. 2012) și în C.civ.rom. (art. 774). Această condiție a fost apreciată pozitiv în doctrina românească, fiind aduse următoarele explicații: „având în vedere noutatea contractului, nașterea acestuia trebuie să fie în mod expres asumată de către părțile contractante” [16, p. 231]; această regulă „are ca scop eliminarea din peisaj a formelor implicite de trust (constructiv trust și resulting trust)” [21, p. 71].

Tot în contextul analizei consimțământului, trebuie să menționăm că reglementarea fiduciei conține unele norme speciale cu privire la anularea pentru viciu de consimțământ de către constituitor. Art. 2082 C.civ.RM stabilește unele adaptări ale regulilor generale pentru situația în care fiducia a fost constituită cu titlu gratuit pe durata vieții constituitorului. Astfel: „1) constituitorul are dreptul de a anula fiducia sau o condiție a fiduciei dacă fiducia a fost constituită ori condiția a fost inclusă pe motiv de eroare de fapt sau de drept, indiferent dacă alte părți ale fiduciei știau despre eroare; 2) constituitorul care era dependent de beneficiar sau era partea mai vulnerabilă a raportului de fiducie poate anula fiducia sau condiția fiduciei în măsura în care ea prevede un beneficiu acelui beneficiar, cu excepția cazului în care acel beneficiar demonstrează că nu a profitat necuvenit de situația constituitorului prin primirea unui beneficiu excesiv sau a unui avantaj extrem de inechitabil; 3) termenul de prescripție al acțiunii în nulitate relativă nu începe să curgă atât timp cât: a) nimeni nu a tulburat exercitarea de către constituitor, în calitatea sa de beneficiar, a dreptului său exclusiv de a beneficia de fiducie; sau b) un beneficiar, altul decât constituitorul, deține un drept la beneficiu care încă nu este scadent; și c) în situația prevăzută la lit.a), acceptarea beneficiului nu va fi privită ca o confirmare implicită a condiției anulabile a fiduciei.”

4. Conform art. 315 C.civ.RM, **obiectul** actului juridic este obligația persoanei care a încheiat actul juridic; el trebuie să fie **licit, să se afle în circuit civil și să fie determinat sau determinabil cel puțin în specia sa**. Reieșind din art. 2055 C.civ.RM, obiectul fiduciei îl constituie obligația fiduciarului de a

deveni titularul masei patrimoniale fiduciare, de a o administra și de a dispune de ea, în conformitate cu condițiile fiduciei, în beneficiul unui beneficiar sau pentru a promova un scop de utilitate publică. În cadrul unui contract de fiducie, potrivit art. 2075, obiect al fiduciei îl constituie și obligația constituitorului de a transmite fiduciarului sau, după caz, de a constitui titlul asupra drepturilor fiduciei. Atunci când constituie o fiducie prin declarație unilaterală, constituitorul are obligația de a segrega bunurile afectate fiduciei și, în calitate de fiduciar, de a îndeplini obligațiile menționate *supra*. În contextul analizei obiectului, este oportun să examinăm și următoarele două elemente specifice fiduciei: masa patrimonială fiduciară și scopul fiduciei.

Masa patrimonială fiduciară reprezintă o masă patrimonială distinctă de patrimoniul propriu al fiduciarului (masă patrimonială personală a fiduciarului) și de oricare alte mase patrimoniale fiduciare al căror titular este fiduciarul. Aceasta beneficiază de un regim juridic specific, reglementat prin art. 2062 – 2073 C.civ.RM. Formarea masei patrimoniale fiduciare este esențială într-un raport de fiducie. Potrivit art. 2075 alin. (2) lit. d), contractul de fiducie trebuie să prevadă (sub sancțiunea nulității) drepturile care se transmit de către constituitor în componența masei patrimoniale fiduciare. Potrivit alin. (2) al art. 2062, masa patrimonială fiduciară poate cuprinde dreptul de proprietate și alte drepturi reale asupra banilor și altor bunuri, drepturi de creanță de orice natură, garanții ori alte drepturi patrimoniale sau un ansamblu de asemenea drepturi, prezente ori viitoare (drepturi ale fiduciei). Masa patrimonială fiduciară cuprinde și datoriile fiduciei, care sunt descrise la art. 2069. Deși nu rezultă expres din prevederile C.civ.RM, susținem ideea expusă în doctrină că „nu doar drepturile, ci și obligațiile pot reprezenta obiectul fiduciei” [16, p. 243]. Astfel, există situații în care este justificat ca, la constituirea fiduciei, constituitorul să transmită în masa patrimonială fiduciară nu doar drepturi, dar și obligații care sunt inerent legate de aceste drepturi. Autorii DCFR aduc drept exemplu transmiterea în masa patrimonială fiduciară a unor acțiuni care nu sunt achitate integral; transmiterea dreptului unui locatar, rezultat dintr-un contract de leasing, în temeiul căruia este obligat să achite rate de leasing etc. Cu toate acestea, este important de accentuat că în masa patrimonială fiduciară nu pot fi transmise doar obligații, adică „o fiducie constând doar din obligații nu este admisă”. Obligațiile pe care constituitorul le poate transmite fiduciarului la constituirea fiduciei sunt cele „atașate doar ca o condiție pentru a deține, a obține sau a păstra un beneficiu pozitiv” [22, p. 5708]. În susținerea aceleiași idei, autorul Duagi G. a menționat că „ar fi extrem de contraproductiv să introducem o astfel de instituție modernă în dreptul din România, fără să îi adăugăm și elementele necesare pentru a funcționa în parametri ideali, precum posibilitatea de a transfera întregi mase patrimoniale care să includă atât drepturi, cât și obligații” [14, p. 85], argument care este valabil în contextul oricărui sistem juridic.

Ținând cont de regulile generale, de descrierea conținutului masei patrimoniale fiduciare de la alin. (2) al art. 2062 CC RM, de interdicția de la alin. (3) al aceluiași articol și de prevederea art. 2075 alin (2) lit. d), reiterăm că drepturile (și obligațiile inerente acestora) care se transmit fiduciarului trebuie să fie licite, să se afle în circuit civil, să fie transmisibile (nu pot constitui drepturi ale fiduciei drepturile inalienabile) și să fie determinate în actul de constituire sau, în cazul adăugării ulterioare la masa patrimonială fiduciară - trebuie să fie determinate în actul în temeiul căruia se va realiza această adăugare. După cum putem observa, această ultimă condiție corespunde cerinței „certanty of subject” din dreptul englez.

Scopul fiduciei reprezintă al doilea element esențial, inerent obiectului fiduciei, care trebuie să fie realizabil. Obiectul fiduciei, adică obligația fiduciarului poate fi îndreptată doar în scopul de a beneficia beneficiarilor sau de a promova un scop de utilitate publică. Așa cum am menționat într-un articol precedent [23, p. 147], legiuitorul din Republica Moldova a urmat modelul regulilor din DCFR, potrivit cărora fiduciile pot fi constituite doar în folosul unui **beneficiar** sau pentru un **scop de utilitate publică**: „În alte cuvinte, trust-urile cu scop privat (*private purpose trusts*) sunt interzise” [24, p. 23]. Trust-urile pentru un scop privat (*private purpose trusts*) sunt acele trust-uri care nu sunt nici în beneficiul unei persoane, și nici în scop caritabil / de utilitate publică. Multe dintre aceste trust-uri eșuează din cauza lipsei unui beneficiar identificat sau a unei persoane care să poată pune în aplicare trust-ul (obligațiile fiduciarului). Ca excepție, au fost cauze în care s-au recunoscut valabile și s-au menținut astfel de trust-uri pentru îngrijirea anumitor animale, a unor monumente, morminte sau pentru realizarea ritualurilor/meselor de pomenire etc. În dreptul englez, regula care interzice „*private purpose trusts*” a fost statuată în cauza *Re Astor’s Settlement Trusts* [1952]

Ch 534, în care au fost susținute următoarele „[...] dacă scopurile nu sunt caritabile, apar mari dificultăți atât în teorie, cât și în practică. În teorie, deoarece, având în vedere originile istorice ale echității, este dificil să se vizualizeze apariția obligațiilor echitabile pe care nimeni nu le poate aplica și, în practică, deoarece nu este posibil să se contempleze cu calmitate crearea unor fonduri mari dedicate unor scopuri non-caritabile, pe care nicio instanță și niciun departament de stat nu le poate controla sau, în caz de administrare defectuoasă, nu le poate reforma [...]” [25, p. 1007]. În încheiere, judecătorul a explicat că, în luarea deciziei, s-a bazat pe idei și argumente ce au la origine același principiu: „O curte a echității nu recunoaște ca valid un trust pe care nu îl poate pune în aplicare și pe care nu îl poate controla” [25, p. 1012]. Având în vedere regula privind scopul fiduciei, observăm că alin. (1) al art. 2084 C.civ.RM stabilește că fiducia care are alt scop decât cel de a beneficia beneficiarilor sau de a promova un scop de utilitate publică se consideră a fi o fiducie pentru constituitor. În acest caz, constituitorul va avea calitatea de beneficiar și rămânem pe tărâmul unei fiducii în *beneficiul unei persoane*. Cu privire la scopul de utilitate publică, alin. (2) al aceluiași articol stabilește măsura în care fiduciarul poate dispune de masa patrimonială fiduciară în conformitate cu fiducia inițială pentru promovarea scopului care nu mai poate fi realizat. Suplimentar, art. 2086 C.civ.RM stabilește regulile aplicabile în cazul dispunerii incomplete de masa patrimonială fiduciară (dispunerea se va face în beneficiul constituitorului sau, în cazul unui scop de utilitate publică, dispunerea se va face pentru promovarea unui scop de utilitate publică care este cel mai apropiat de scopul inițial). Înainte de toate, pentru a evita asemenea situații, alin. (2) al art. 2075 C.civ.RM obligă părțile să prevadă în contract / în actul de constituire „identitatea beneficiarilor sau categoria de persoane care sunt ori pot deveni beneficiari, precum și beneficiile din masa patrimonială fiduciară pe care ei urmează să le primească și condițiile în care le vor primi” sau „determinarea scopului și condițiilor în care el urmează a fi atins”. Regulile de la art. 2085-2088 C.civ.RM vin să accentueze obligativitatea caracterului „determinat sau determinabil” al identității beneficiarului, al beneficiului și al scopului de utilitate publică și, în măsura în care este posibil, oferă soluții pentru situațiile de incertitudine. În final, *ținem să menționăm că cerințele înaintate față de obiectul fiduciei sunt corespondente cerinței „certainty of object” din dreptul englez.*

5. Forma este o condiție *ad validitatem* în cazul fiduciei. În conformitate cu alin. (1) al art. 2078 C.civ.RM, contractul de fiducie trebuie să fie încheiat în **formă scrisă**. Deși în Nota informativă se menționează că „nerespectarea cerinței de formă atrage decăderea din proba cu martori în caz de litigiu” [26, p. 94], reieșind din prevederea alin. (1) al art. 2060 C.civ.RM („Caracterul imperativ al dispozițiilor legale”) și alin. (2) al art. 316 C.civ.RM, considerăm că forma scrisă este obligatorie sub sancțiunea nulității absolute. **Forma autentică** a contractului de fiducie este obligatorie doar în măsura în care este impusă de regulile generale. Potrivit alin. (2) al art. 2078 C.civ.RM, „dacă pentru constituirea sau, după caz, transmiterea unui drept legea cere formă autentică, contractul de fiducie, pentru a produce un asemenea efect juridic, de asemenea se încheie în formă autentică”. Așadar, forma autentică va fi obligatorie dacă prin contractul de fiducie se va constitui sau se va transmite un drept asupra unui bun imobil – conform lit. a) din art. 323 C.civ.RM; asupra unei ipoteci – conform alin. (1) al art. 684 C.civ.RM și în alte cazuri prevăzute de lege. Începând cu 10.01.2022 - data la care a intrat în vigoare Legea pentru modificarea unor acte normative nr. 175 din 11.11.2021 [27], forma autentică nu mai este obligatorie în cazul transmiterii părții sociale (din capitalul social al unei societăți cu răspundere limitată). La moment, potrivit alin. (9) al art. 25 din Legea RM privind societățile cu răspundere limitată, nr. 135-XVI din 14.06.2007 [28], actul juridic de înstrăinare a părții sociale se încheie în formă scrisă. Cu privire la forma contractului de fiducie, trebuie să mai menționăm că, în conformitate cu alin. (4) al art. 2078 C.civ.RM, cerința privind încheierea contractului de fiducie în formă autentică „se consideră întrunită și dacă, în temeiul contractului de fiducie în formă scrisă, constituitorul și fiduciarul încheie un act de predare-primire a dreptului fiduciei în formă autentică.” Forma autentică trebuie să fie respectată sub sancțiunea nulității, conform regulii generale, stabilită la alin. (1) al art. 324 C.civ.RM, dar și rezultând din prevederea alin. (1) al art. 2060 C.civ.RM.

Potrivit alin. (3) al art. 2078 C.civ.RM, declarația de fiducie se încheie în formă autentică, sub sancțiunea nulității absolute, rezultând din aceleași norme pe care le-am menționat supra.

În conformitate cu alin. (1) al art. 2077 C.civ.RM, testamentul prin care se constituie o fiducie trebuie să fie întocmit în una dintre formele prevăzute de lege pentru validitatea testamentului – art. 2222 C.civ. RM: testament ordinar (olograf sau autentic) sau testament privilegiat (întocmit în situații speciale sau de urgență), sub sancțiunea nulității conform art. 2216 C.civ.RM.

Spre deosebire de reglementarea din România, C.civ.RM nu impune înregistrarea fiduciei drept o condiție *ad validitatem*, dar, în arealul juridic național, **formalitățile de publicitate** au relevanță prin prisma a două aspecte: 1. constituirea sau transmiterea titlului în folosul fiduciarului, potrivit alin. (1) al art. 2063 C.civ. RM („un drept devine drept al fiduciei și intră în masa patrimonială fiduciară prin constituirea sau, după caz, transmiterea titlului asupra lui în folosul fiduciarului conform formalităților de publicitate ori altor formalități prevăzute de lege, după natura dreptului”) și 2. opozabilitatea fiduciei [20, p. 114].

Opozabilitatea fiduciei este reglementată detaliat în conținutul art. 2067 C.civ.RM. În principiu, opozabilitatea apartenenței unui drept deținut de fiduciar la o masă patrimonială fiduciară poate fi realizată pe două căi: 1) prin înregistrare într-un registru prevăzut de lege (- dacă dreptul fiduciei trebuie înregistrat într-un registru de publicitate cu caracter constitutiv, atunci fiducia urmează a fi înregistrată în același registru; - dacă pentru dreptul fiduciei legea nu prevede o formalitate de publicitate, fiducia urmează a fi înregistrată în registrul garanțiilor reale mobiliare), astfel obținându-se opozabilitatea absolută (față de toate persoanele); 2) prin cunoaștere efectivă, în condițiile alin. (2) al art. 2067 C.civ.RM (chiar dacă fiducia nu a fost înregistrată), astfel obținându-se opozabilitatea relativă (doar față de persoanele care cunosc). Totodată, alin. (3) al aceluiași articol prevede regimul opozabilității interdicțiilor și grevărilor, astfel, „dacă condițiile fiduciei cuprind o interdicție convențională de înstrăinare sau grevare a unui drept al fiduciei ori dacă fiduciarul este obligat, în anumite circumstanțe, să transmită titlul asupra unui drept al fiduciei unui anumit beneficiar, aceste grevări sînt opozabile dacă s-a îndeplinit formalitatea de publicitate a grevării prevăzută de lege, după natura bunului, ori dacă terțul a cunoscut pe altă cale împrejurarea dată.” Obligația de a asigura îndeplinirea și menținerea formalităților de opozabilitate îi revine fiduciarului [20, p. 114].

Totodată, în contextul analizei cerinței de înregistrare a unei fiducii, atragem atenția asupra faptului că prin Legea pentru modificarea unor acte normative nr. 66 din 30.03.2023 [29], a fost modificată și completată Legea cu privire la prevenirea și combaterea spălării banilor și finanțării terorismului nr. 308 din 22.12.2017 [30], inclusiv art. 14 („Reguli de transparență”) a fost completat cu alin. (21), care prevede următoarele: „Serviciul Fiscal de Stat creează, gestionează și actualizează **Registrul fiducii-ilor**, care conține inclusiv informațiile privind beneficiarul efectiv al fiduciilor conform art. 5² alin. (2) pct. 3).” La moment, Registrul fiduciilor încă nu este creat, dar pe site-ul Ministerului Finanțelor, la 09.10.2023, a fost plasat anunțul privind inițierea elaborării proiectului Hotărârii Guvernului cu privire la aprobarea Regulamentului registrului fiduciilor [31]. Prin urmare, analizând formalitățile de înregistrare a fiduciei, este oportun să ținem cont, în viitor, de crearea Registrului fiduciilor și să monitorizăm cadrul regulatoriu.

6. În final, pentru constituirea unei fiducii este necesar ca actul de constituire să prevadă **clauzele stabilite la alin. (2) al art. 2075 C.civ.RM**. Potrivit acestei norme, contractul de fiducie (și declarația de fiducie, potrivit alin.(2) al art. 2076 C.civ.RM) trebuie să prevadă: a) acordul expres al părților sale de a constitui o fiducie; b) identitatea beneficiarilor sau categoria de persoane care sînt ori pot deveni beneficiari, precum și beneficiile din masa patrimonială fiduciară pe care ei urmează să le primească și condițiile în care le vor primi; c) în cazul fiduciei în scop de utilitate publică, în locul datelor prevăzute la lit.b), determinarea scopului și condițiilor în care el urmează a fi atins; d) drepturile care se transmit de către constitutor în componența masei patrimoniale fiduciare. Reieșind din caracterul imperativ al dispozițiilor legale în materia fiduciei, stabilit la alin. (1) al art. 2060 C.civ.RM, rezultă că prevederea acestor clauze în contractul de fiducie este obligatorie sub sancțiunea nulității absolute. Această abordare este similară cu cea adoptată de legiuitorul francez în art. 2018 C.civ.fr. și de legiuitorul român în art. 779 C.civ.rom. Astfel, putem conchide că aceste clauze esențiale sunt cu adevărat fundamentul pentru existența oricărei fiducii și corespund cu condițiile necesare pentru crearea validă a unui trust expres în dreptul englez. Așa cum am menționat și *supra*, prevederea de la lit. a) din alin. (2) al art. 2075 C.civ.RM corespunde cu „certainty of intention”, prevederea de la lit. b) și lit. c) corespunde cu „certainty of object”, iar prevederea de la lit. d) corespunde cu „certainty of subject”.

Concluzii

Aplicarea analizei de drept comparat în cercetarea condițiilor necesare pentru constituirea unei fiducii ne-a oferit posibilitatea să deoalăm importanța fiecărei cerințe și să observăm unele diferențe între reglementările din legislația Republicii Moldova, a României și a Franței, și chiar să reliefăm conexiunea dintre abordarea din dreptul continental și cea din dreptul englez. În principal, toate aspectele cercetate ne-au ajutat în stabilirea și descrierea condițiilor ce sunt necesare a fi întrunite pentru a constitui o fiducie sub egida legislației naționale.

Prezentarea regulii celor 3 certitudini din dreptul englez (certitudinea intenției, a bunurilor care sunt transmise în *trust* și a beneficiarilor) a facilitat perceperea importanței acestor 3 condiții în materia *trust*-ului și a fiduciei – ele sunt indispensabile pentru ca acest mecanism juridic să poată funcționa și, în caz de necesitate (cum ar fi, spre exemplu, neexecutarea din partea fiduciarilor), obligațiile să poată fi puse în executare prin concursul instanței de judecată. Aceste 3 elemente sunt inerente unui *trust* sau unei fiducii. În conținutul Cărții a X-a din DCFR, acestea, chiar dacă nu se regăsesc într-o cerință expresă, rezultă din însăși definiția *trust*-ului. În dreptul continental, aceste condiții iau forma clauzelor esențiale ale contractului sau actului de constituire a unei fiducii, dar pot fi întrezărite și în celelalte condiții clasice de valabilitate a actului juridic.

Cu privire la constituirea fiduciei reglementată în Codul civil al Republicii Moldova, putem trage concluzii cu privire la condițiile care trebuie să fie respectate.

1. Actul de constituire a fiduciei trebuie să corespundă legii, ordinii publice și bunelor moravuri, și, în mod special – la încheierea acestuia trebuie să se țină cont de caracterul imperativ al normelor și de prioritatea altor dispoziții legale în anumite situații.

2. Părțile trebuie să aibă capacitatea juridică cuvenită. Deși constitutor poate fi orice persoană fizică sau juridică, în privința minorilor și a persoanelor asupra cărora sunt instituite măsuri de ocrotire vor trebui avute în vedere regulile speciale de reprezentare sau autorizare și restricțiile ce vizează actele de dispoziție. Pe cealaltă parte, susținem că fiduciarul trebuie să aibă capacitate de exercițiu deplină, regulă pe care o considerăm aplicabilă și asistentului fiduciei. Beneficiarul, deși este parte a fiduciei, nu este obligatoriu să fie parte a contractului. Acesta poate fi orice persoană fizică sau juridică și unica condiție este ca el să fie determinat sau determinabil atunci când beneficiul devine scadent.

3. Pentru constituirea unei fiducii exprese, consimțământul trebuie să fie valabil și, în mod specific – trebuie să fie expres.

4. Urmând regula generală, și în materia fiduciei obiectul actului trebuie să fie licit, să se afle în circuit civil și să fie determinat sau determinabil cel puțin în specia sa. În mod specific pentru această instituție, trebuie să ținem cont de cerințele pe care legislația le stabilește cu privire la conținutul masei patrimoniale fiduciare și la scopul fiduciei, care poate fi de a beneficia unor beneficiari sau de a promova un scop de utilitate publică.

5. În ceea ce vizează forma actului juridic, am ajuns la concluzia că este o condiție *ad validitatem* în toate cazurile de constituire a unei fiducii exprese, oricare ar fi temeiul – contract, declarație unilaterală sau testament, și am indicat ce formă anume se cere în fiecare caz separat.

6. În calitate de o ultimă condiție, am reiterat necesitatea ca actul de constituire să conțină clauzele esențiale, adică acele prevederi specifice fiduciei, care sunt stabilite la alin. (2) al art. 2075 C.civ.RM, și am concluzionat că neinclusiunea acestora în actul de constituire se sancționează cu nulitate absolută.

În final, considerăm că elucidarea condițiilor de constituire a unei fiducii, nu doar contribuie la o mai bună percepere a conceptului de fiducie, ci oferă și puncte de reper cu valoare practică. Aspectele pe care le-am indicat în prezentul articol vor facilita redactarea actelor de constituire a unei fiducii și vor fi utile în evaluarea valabilității unei fiducii, contribuind la o aplicare mai eficientă și mai conștientă a legislației cu privire la această instituție juridică.

Referințe:

1. DIGORI, I. *Temeiurile constituirii unei fiducii*. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Sociale)*, 2024, nr. 3(173), pp. 71-79. ISSN 1814-3199. Disponibil: https://social.studiamsu.md/wp-content/uploads/2024/06/09_Digori.pdf

2. *Codul civil al Republicii Moldova, nr. 1107 din 06.06.2002*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2019, nr. 66-75. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=141503&lang=ro#.
3. BARR, W., PICTON, J. *Pearce & Stevens' Trusts and Equitable Obligations 8th ed.* Oxford University Press, 2022.
4. *Wright v. Atkyns (1823) Turn & Russ 143*. English Reports Full Reprint Vol. 37 - Chancery (including Collateral Reports). HeinOnline.
5. *Knight v. Knight (1840) 3 Beav 148*. English Reports Full Reprint Vol. 49 - Rolls Court. HeinOnline.
6. WATT, G. *Equity & Trusts Law Directions*. Oxford: Oxford University Press, 2021.
7. VIRGO, G. *The Principles of Equity & Trusts. 5th ed.* Oxford: Oxford University Press, 2023.
8. WILDE, D. *The three certainties required to declare a trust – or is it four? „Distributional certainty”*. In: *Cambridge Law Journal*, July 2020, vol. 79, no. 2, pp. 349–359.
9. WILLIAMS, G. L. *The Three Certainties*. In: *The Modern Law Review*, 1940, vol. 4, no. 1, pp. 20-26.
10. VON BAR, C., CLIVE, E., SCHULTE-NÖLKE, H. (eds.). *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR). Outline Edition*. Berlin, New York: Otto Schmidt/De Gruyter european law publishers, 2009, 643 p. Disponibil: https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/2009_02_DCFR_OutlineEdition.pdf.
11. DE WAAL, M. J. *Is the DCFR Trust a Proper Trust - An Evaluation from a South African Perspective*. In: *Acta Juridica*, 2014, pp. 219-242.
12. BERGER-TARARE, C. *La fiducie*. Paris: Ellipses, 2023. Ebook.
13. *Codul civil francez*. Disponibil: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/.
14. DUAGI, G. *Fiducia în lumina dreptului privat român*. București: Universul Juridic, 2024, 358 p.
15. *Codul civil al României*. Disponibil: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/175630>.
16. MOREANU, D. *Fiducia și Trust-ul*. București: C.H. Beck, 2017, 604 p.
17. BARRIÈRE, F. *La réception du trust au travers de la fiducie*. Paris: Litec, 2004, 604 p.
18. DIGORI, I. *Condițiile necesare pentru deținerea calității de parte a fiduciei*. În: *Integrare prin cercetare și inovare: Științe juridice și economice*, 10-11 noiembrie 2022, Chișinău. Chisinau: Centrul Editorial-Poligrafic al USM, 2022, pp. 272-274. ISBN 978-9975-62-472-5.
19. BAIEȘ, S., ROȘCA, N. *Drept civil: Partea generală. Persoana fizică. Persoana juridică*. Ed. a IV-a. Chișinău: Î.S.F.E.P. „Tipografia Centrală”, 2011, 392 p.
20. DIGORI, I. *Some considerations regarding the regulation of „Fiducia” in the Civil Code of the Republic of Moldova and in the Civil Code of Romania*. In: *Perspectives of Law and Public Administration*, March 2021, vol. 10, issue 1, pp. 104-117. ISSN 2601-7830. Disponibil: <http://www.adjuris.ro/revista/articole/an-10nr1/12.%20Irina%20Digori.pdf>.
21. GOLUB, S. *Fiducia. Condițiile de fond și de formă. Efectele contractului de fiducie*. În: *Revista Română de Drept al Afacerilor*, 2017, nr. 4, pp. 69-90.
22. VON BAR, C., CLIVE, E. (eds.). *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Volumes I-VI*. Oxford: Oxford University Press, 2010, 6704 p.
23. DIGORI, I. *Book X („Trusts”) of the Draft Common Frame of Reference (DCFR): subject of doctrinal discussions and model of inspiration for the legislator of the Republic of Moldova*. In: *Building an Adapted Business Law - Contributions to the 11th International Conference Perspectives of Business Law in the Third Millennium*, 19.11.2021, Bucharest. Bucharest, Paris, Calgary: ADJURIS – International Academic Publisher, 2022, pp. 132-154. Indexed in Web of Science: 04.05.2022. Disponibil: <http://www.adjuris.ro/reviste/babl/Building%20an%20Adapted%20Business%20Law.pdf>.
24. SWADLING, W. *The DCFR Trusts: A Common Law Perspective*. In: van Erp S., Salomons A., Akkermans B. (eds.). *The Future of European Property Law*. Berlin, Boston: Otto Schmidt/De Gruyter european law publishers, 2012, pp. 21-30.
25. *Re Astor's Settlement Trusts [1952] Ch 534*. Times Law Reports and Commercial Cases, 1952, 1-1666. HeinOnline.
26. *Nota informativă la Proiectul legii privind modernizarea Codului civil și modificarea și completarea unor acte legislative*. Disponibil: https://justice.gov.md/public/files/transparenta_in_procesul_decizional/coordonare/2017/aprilie/Nota_informativ_proiect_amendare_Cod_civil_xxxxxxx.pdf.

27. *Legea RM pentru modificarea unor acte normative, nr. 175 din 11.11.2021. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 302-306 art. 431 din 10.12.2021.*
28. *Legea RM privind societățile cu răspundere limitată, nr. 135-XVI din 14.06.2007. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 127-130 art. 548 din 17.08.2007.*
29. *Legea RM pentru modificarea unor acte normative, nr. 66 din 30.03.2023. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.159-161 art. 252 din 11.05.2023.*
30. *Legea RM cu privire la prevenirea și combaterea spălării banilor și finanțării terorismului, nr. 308 din 22.12.2017. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 58-66 art. 133 din 23.02.2018.*
31. *Anunț privind inițierea elaborării proiectului hotărârii Guvernului cu privire la aprobarea Regulamentului registrului fiduciilor. Disponibil: <https://mf.gov.md/ro/content/anun%C8%9B-privind-ini%C8%9Biere-elabor%C4%83rii-proiectului-439>.*

Date despre autor:

Irina DIGORI, doctorandă, Școala Doctorală Științe Juridice și Economice, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0003-3537-0098

E-mail: irinadigori@gmail.com

Prezentat la 30.09.2024

CZU: 343.301:343.43:343(478)(094.4)

[https://doi.org/10.59295/sum8\(178\)2024_09](https://doi.org/10.59295/sum8(178)2024_09)

К ТОЛКОВАНИЮ ПРЕДЕЛОВ ПРИМЕНЕНИЯ УГОЛОВНОГО КОДЕКСА РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА В ОБЛАСТИ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ЭКСТРЕМИСТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

*Лилия ГЫРЛА,**Молдавский государственный университет*

Целью данной научной статьи является решение проблем правоприменения в области борьбы с экстремистской деятельностью (словесной или физической) в действующем законодательстве Республики Молдова, указание пределов ответственности за преступления и правонарушения, предусмотренные Уголовным кодексом и Кодексом о правонарушениях Республики Молдова соответственно. В результате проведенного научного исследования в области противодействия экстремизму были предприняты следующие шаги: выявлена и типологизирована экстремистская деятельность путем сопоставления положений Закона Республики Молдова № 54/2003, с одной стороны, и Кодекса о правонарушениях и Уголовного кодекса Республики Молдова, с другой; аргументировано взаимодействие мотива предрассудка и экстремистского мотива, где предрассудок служит основой для радикализма, экстремизма и даже терроризма; сформулированы выводы и рекомендации, направленные на совершенствование правовой доктрины и современного законодательства.

Ключевые слова: *экстремистская деятельность; фанатизм; фундаментализм; фундаментализм; экстремизм; радикализм; радикализм; терроризм; террористическая деятельность; мотив предубеждения; экстремистский мотив; экстремистские материалы; пропаганда; агитация; призыв.*

TO THE INTERPRETATION OF THE LIMITS OF APPLICATION OF THE CRIMINAL CODE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE FIELD OF COUNTERING EXTREMIST ACTIVITIES

The purpose of this scientific article is to report issues of law enforcement in the field of combating extremist activity (verbal or physical) in the current legislation of the Republic of Moldova, indicating the limits of liability for crimes and violations provided for the Criminal Code and the Code of contraventions, correspondingly.

As a result of the scientific research, the following steps were taken in the field of combating extremism: an attempt was made to identify and independently classify extremist activities by comparing the provisions of the Law of the Republic of Moldova No. 54/2003, on the one hand, and the Code of Offenses and the Criminal Code of the Republic of Moldova, on the other hand; the close interaction between the motive of prejudice and the extremist motive has been substantiated, where prejudice serves as the foundation of radicalism, extremism and even terrorism; the similarities and differences between extremist and hooligan motives have been proven; conclusions and recommendations aimed at improving modern legal doctrine and legislation have been formulated.

Keywords: *extremist activity; fanaticism; fundamentalism; extremism; radicalism; terrorism; terrorist activity; reason for prejudice; the extremist motive; extremist materials; propaganda; agitation; call.*

Введение

Целью настоящей научной статьи является решение вопросов правоприменения в области противодействия экстремистской деятельности (речевой или физической) в действующем законодательстве Республики Молдова, с указанием пределов ответственности за преступления и правонарушения, предусмотренные Уголовным кодексом и Кодексом о правонарушениях, соответственно.

В результате научного исследования были предприняты следующие шаги в области противодействия экстремизму: проведен анализ международно-правовой анализ норм; систематизировано действующее законодательство Республики Молдова; предпринята попытка идентификации и самосто-

тельной типологизации деятельности экстремистской направленности посредством сопоставления положений Закона РМ № 54/2003, с одной стороны, и Кодексом о правонарушениях и Уголовным кодексом Республики Молдова, с другой стороны; осуществлена интерпретация феномена экстремизма и радикализма, путем аргументации воздействия процесса радикализации на мышление и мотивацию лиц, которые совершают экстремистскую деятельность независимо от способа ее проявления (вербальный или физический); доказана взаимосвязь между феноменами дискриминации, нетерпимости, предубеждения, радикализма, экстремизма и терроризма, в том числе в уголовно-правовых и административно-правовых запретах; аргументировано тесное взаимодействие между мотивом предубеждения и экстремистским мотивом, где предубеждение служит фундаментом радикализма, экстремизма и даже – терроризма; доказаны сходства и различия между экстремистским и хулиганским мотивами; сформулированы выводы и рекомендации, направленные на совершенствование современной правовой доктрины и законодательства.

Констатируем, что в перспективе международно-правового противодействия экстремистской деятельности международным сообществом были разработаны общие стандарты допустимости вмешательства государства в осуществление свободы слова и свободы информации, а также общие условия ограничения информации, содержащей признаки экстремистской деятельности, установлены в следующих постулатах, предусмотренных в международно-правовых актах: ст.7 Всеобщей декларации прав человека, принята Генеральной Ассамблеей ООН 10 декабря 1948 г. [1]; ст.18 и ст.20 Международного пакта о гражданских и политических правах, принят Генеральной Ассамблеей ООН 16 декабря 1966 г. [3]; ст. 4 Международная конвенция о ликвидации всех форм расовой дискриминации (принята 21 декабря 1965 г. Резолюцией 2106 (XX) Генеральной Ассамблеи ООН [3].

В конечном итоге, согласно Ванкуверской Декларации и Резолюций, принятых Парламентской Ассамблеей ОБСЕ на тридцатой ежегодной сессии Ванкувер, 30 июня-4 июля 2023 года, «государства несут основную ответственность за предотвращение и пресечение терроризма, насильственного экстремизма и радикализации, ведущих к терроризму, при соблюдении вместе с тем своих обязательств по внутреннему законодательству и по международному праву, в частности по международному праву в области прав человека, международному беженскому праву, международному гуманитарному праву, а также в рамках соответствующих резолюций Совета Безопасности ООН» [4].

Согласно Декларации министров о предупреждении насильственного экстремизма и радикализации, ведущих к терроризму, и противоречии им, согласно положениям которой «некоторые серьезные преступления, совершенные террористами или террористическими группами, включая иностранных боевиков-террористов, были направлены против лиц и групп, исходя из их этнического происхождения, религии или убеждений, и отмечая роль, которую дискриминация и нетерпимость могут играть в разжигании насильственного экстремизма и радикализации, ведущих к терроризму» [5]. Иными словами, дискриминация и нетерпимость лежат в основе экстремизма, радикализма, обостряющих тяжкие преступления, совершенные террористами.

Как справедливо указывается в Совместной Декларации о свободе выражения мнения и противодействия насильственному экстремизму 2016 года, в национальном законодательстве большинства государств «содержатся недостаточно четкие определения экстремизма или радикализации и, что некоторые правительства причисляют к «экстремистам» или «террористам» журналистов, блогеров, политических диссидентов, активистов и/или правозащитников» [6]. Совместная Декларация о свободе выражения мнения и противодействия насильственному экстремизму 2016 года показывает, что частым включением в национальные правовые системы широких и нечетких формулировок состава преступлений с установлением уголовного наказания за выражение мнения через ссылку на экстремизм и с охватом таких деяний, как «действия, направленные против социальной сплоченности»; «оправдание экстремизма»; «возбуждение социальной розни»; «пропаганда религиозного превосходства»; «обвинение представителей государственной власти в экстремизме»; «оказание информационных услуг экстремистам»; «хулиганство»; «материальная поддержка терроризма»; «восхваление терроризма»; «апологетика терроризма» [6].

В отсутствие четкого и достаточно узкого определения понятий «экстремистская физическая де-

тельность» и «экстремистская речевая деятельность» в действующем законодательстве отдельных государств, они не должны использоваться в качестве предлога для ограничения свободы выражения мнения.

Дискуссии и полученные результаты

Обратимся к действующему законодательству Республики Молдова. Согласно положениям ст.1 Закона Республики Молдова о противодействии экстремистской деятельности, № 54 от 21.02.2003, экстремизм это позиция, доктрина некоторых политических течений, которые на основе крайних теорий, идей или взглядов стремятся посредством насильственных или радикальных мер навязать свою программу [7].

В законодательном определении экстремизма встречается словосочетание «радикальные меры». Для уяснения правового смысла таковых, необходимо обратиться к толкованию феномена радикализма. По нашему мнению, радикализм представляет собой бескомпромиссную приверженность идеологии группы людей, определяемой едиными признаками (религиозными, этническими, национально-культурными и т.д.), характеризующаяся стремлением к решительному и кардинальному изменению общественного мнения, финальной целью которого является переустройство общества и государства.

Для того, чтобы насадить обществу определенные крайние взгляды, догмы, с одной стороны, и нетерпимость к иным группам лиц, которые эти взгляды не разделяют, с другой стороны, – необходим долгий процесс радикализации.

Радикализация представляет собой «процесс изменения, перехода из одного состояния в другое... она не происходит внезапно и люди не становятся приверженцами радикальных идей в одно мгновение» [8]. Отметим, в процессе радикализации давление оказывается путем распространения негативного, обобщенного, резко критического мнения о группе людей, относящихся к определенной группе.

Иногда процесс радикализации (переубеждения общества путем навязывания крайних идей в определенной сфере) занимает целые десятилетия. Как указано в литературе «Обычно радикалистские и экстремистские политические группировки отвергают саму возможность компромиссных решений в условиях равноправного существования с другими социальными или политическими субъектами» [9]. В отличие от экстремистов, сторонники радикализма, «не выдвигают требований применения физического насилия или уничтожения к представителям какой-либо группы общества» [10].

Итак, мы полагаем, что в основе экстремистских действий, вербальных или физических, лежит фанатизм и фундаментализм, которые со временем и постепенно в процессе радикализации преобразуются в насильственные экстремистские действия и, соответственно, в террористическую деятельность. В доказательство вышесказанному приведем положение из Декларации о мерах по ликвидации международного терроризма, принятой Резолюцией 49/60 Генеральной Ассамблеи от 9 декабря 1994 года, во многих регионах мира все чаще совершаются акты терроризма, в основе которых лежит нетерпимость или экстремизм [11].

Ранее, в своих публикациях, мы определили понятие религиозного фанатизма, который «является крайней степенью проявления религиозности» [12, с. 136]. По нашему мнению, «идейно окрашенное поведение фанатично настроенного индивида характеризует его нетерпимое поведение, следствием чего могут стать проявления агрессии и религиозного экстремизма» [12, с. 136].

Полагаем, что в основе экстремизма лежит фанатизм. В свою очередь, фанатичная увлеченность индивида какими-либо идеями представляет общественную опасность лишь в том случае, когда посредством своих антисоциальных действий он начинает вторгаться и негативно воздействовать на мировоззренческие убеждения других лиц.

Понятия фанатизма и фундаментализма схожи, но не тождественны, обозначая различные социальные явления:

1) Если фанатизм представляет особую приоритетно-негативную, идейно-обусловленную социальную модель поведения по своей интенсивности и направленности с тенденцией противоп-

ставления мировоззрения ее последователей другим социокультурным концепциям, то фундаментализм является крайней обостренной формой проявления политически-окрашенного учения, что способствует формированию нетерпимости к окружающим.

2) Если фанатизм представляет собой модель поведения, то фундаментализм характеризует радикальность и непреклонность мышления адепта или категоричность доктрины.

Вместе с тем, общность этих понятий выражается в том, что фундаменталисты всегда являются фанатично настроенными индивидами, тогда как фанатики могут быть и среди обычных граждан, не относящих себя к фундаменталистам.

Фанатизм может быть свойственен любой области (к социокультурной, религиозной, национальной, этнической и т.д.), а в каждой, по сути, области можно найти крайнюю, полюсную точку, с политической акцентуацией, то, что в конечном итоге, придает такой идее черты нетерпимости и обостренности.

В силу своих возрастных и психологических особенностей наиболее восприимчива к идеям радикализма молодежь, чем и пытаются воспользоваться лидеры экстремистских и террористических организаций [12, с. 136]. Отсюда следует, что фанатизм и фундаментализм с криминологической точки зрения могут являться благоприятной средой для взращивания экстремистов, однако подобное отнюдь не закономерно. Иными словами, не всякий фанатик или приверженец фундаментальных взглядов становится экстремистом, и не всякое религиозное фундаментальное учение является собой неизбежную предпосылку для возникновения экстремизма.

В соответствии с ч. (6) ст. 10 Закона Республики Молдова о противодействии экстремистской деятельности, № 54 от 21.02.2003 (Регистр экстремистских организаций и материалов экстремистского характера), лица, виновные в создании, руководстве или организации деятельности экстремистской организации, присоединении и участии в ней в качестве члена экстремистской организации, незаконном изготовлении, распространении или хранении с целью дальнейшего распространения материалов экстремистского характера, привлекаются к уголовной ответственности [7].

Отметим, что в Особенной части Уголовного кодекса Республики Молдова ни термин «экстремизм», ни его производные не встречается, за исключением нормы, предусмотренной в Общей части Уголовного кодекса Республики Молдова, в ч. (1) ст. 134¹⁸ УК РМ (Организация и символика фашистского, расистского или ксенофобского характера): «Под организацией фашистского, расистского или ксенофобского характера понимается любая группа, образованная из трех или более лиц, временно или постоянно осуществляющая свою деятельность в целях продвижения фашистских, расистских или ксенофобских идей, концепций или доктрин, таких как ненависть и насилие по этническим, расовым или религиозным мотивам, превосходство одних рас и неполноценность других, антисемитизм, разжигание ксенофобии и экстремизм» [13].

Исходя из определения, сформулированного законодателем в ч. (1) ст. 134¹⁸ УК РМ (Организация и символика фашистского, расистского или ксенофобского характера) выделяются: 1) организация фашистского характера; 2) организация расистского характера; 3) организация ксенофобского характера.

Такая группа характеризуется следующими признаками:

1. количественный критерий: образована из трех или более лиц;
2. временной критерий: деятельность осуществляется временно или постоянно;
3. наличие специальной цели у такой группы: продвижение фашистских, расистских и ксенофобских идей, концепций или доктрин в виде: ненависти по этническим, расовым или религиозным мотивам; насилия по этническим, расовым или религиозным мотивам; превосходство одних рас и неполноценность других; антисемитизм; разжигание ксенофобии; экстремизм.

Исходя из законодательной формулировки, экстремизм выступает в качестве фашистской, расистской или ксенофобской идеи, концепции или доктрины (прим. авт. – точка зрения), продвигаемой в качестве специальной цели, которой придерживается группа людей (трое и более), действующая на временной или постоянной основе.

В литературе экстремизм определяется как «форма радикального отрицания существующих общепризнанных общественных норм и правил в государстве со стороны отдельных лиц или групп» [14].

Нами экстремизм рассматривается двояко: как субъективное отношение лица; как отдельное учение, которые на основе теории, догмы или крайней точки зрения, посредством насильственных или радикальных мер, преследуют достижение собственных деструктивных целей.

В свою очередь, понятие экстремистской деятельности мы встречаем в ст.1 Закона Республики Молдова о противодействии экстремистской деятельности, № 54 от 21.02.2003 (далее – Закон).

При анализе перечня видов экстремистской деятельности, указанных в ст.1 Закона, обращаем внимание, что эта запрещенная деятельность коррелирует с преступлениями и правонарушениями, предусмотренными в Кодексе о правонарушениях [15] (далее - КоП) и Уголовном кодексе (далее – УК РМ). Соответственно, проведя анализ Особенных частей КоП РМ и УК РМ мы можем установить пределы административной и уголовной ответственности за совершения деяний экстремистского характера, несмотря на то, что официально признанного исчерпывающего перечня правонарушений и преступлений экстремистского характера не существует на данный момент.

Итак, согласно положениям ст. 1 Закона, экстремистская деятельность, может выражаться в одной из следующих форм:

1. Деятельность общественного или религиозного объединения, средства массовой информации либо иной организации, физического лица по планированию, организации, подготовке или совершению действий, направленных на:

– Насильственное изменение основ конституционного строя и нарушение целостности Республики Молдова. В УК РМ отражается в следующем уголовно-правовом запрете: подстрекательство к вербовке лиц в целях совершения деяний, наносящих ущерб суверенитету, независимости, территориальной неприкосновенности, государственной безопасности или обороноспособности Республики Молдова - ст.338¹ УК РМ (Создание незаконной информационной структуры); подстрекательство к сепаратизму, а также распространение предметов, производство и/или распространение в любой форме и любыми средствами материалов и/или информации, подстрекающих к сепаратизму – ч.(2) ст.340¹ УК РМ (Сепаратизм); публичные призывы к свержению, а равно распространение в любых формах с этой целью материалов с такими призывами – ч. (1) с. 341 УК РМ (Призывы к свержению или насильственному изменению конституционного строя Республики Молдова);

– Подрыв безопасности Республики Молдова. В УК РМ отражается в следующем уголовно-правовом запрете: ст. 342 УК РМ (Покушение на жизнь Президента Республики Молдова, Председателя Парламента, премьер-министра); ст. 343 УК РМ (Диверсия);

– Захват государственной власти или самовольное присвоение полномочий должностного лица. В УК РМ отражается в следующем уголовно-правовом запрете: действия, совершенные с целью захвата или насильственного удержания государственной власти с нарушением Конституции Республики Молдова – ч. (1) ст. 339 УК РМ (Захват государственной власти); неправомерное использование звания должностного лица, предполагающее осуществление государственной власти, сопряженное или приведшее к выполнению какого-либо действия, связанного с таким званием – ст.351 УК РМ (Самовольное присвоение звания должностного лица);

– Создание незаконных вооруженных формирований. В УК РМ отражается в следующем уголовно-правовом запрете: организация военизированного формирования, не предусмотренного законодательством Республики Молдова, или руководство им, а равно участие в таком формировании, совершенное на почве предубеждения – ч.1¹) ст.282 УК РМ (Организация незаконного военизированного формирования или участие в нем);

– осуществление террористической деятельности. В УК РМ отражается в следующем уголовно-правовом запрете: 140¹, 142, 275, 278, 278¹, 279¹, 279², 279³, 280, частью (2) статьи 284, статьей 289¹, частями (11) и (2) статьи 292 в части деяний, предусмотренных частью (11), статьями 295, 295¹, 295², 342 и 343; подстрекательство в террористических целях, то есть распространение или доведение до сведения общественности иным способом сообщения с намерением, чтобы это сообщение склонило, или при осознании, что это сообщение может склонить к совершению преступления террористического характера - ч.(1) ст.279² УК РМ (Подстрекательство в террористических целях или публичное оправдание терроризма); публичное оправдание терроризма, то есть распростране-

ние или доведение до сведения общественности иным способом сообщения о признании идеологии или практики совершения преступлений террористического характера правильными, нуждающимися в поддержке или достойными подражания - ч. (2) ст. 279² УК РМ (Подстрекательство в террористических целях или публичное оправдание терроризма);

– возбуждение расовой, национальной или религиозной розни, а также социальной розни, связанной с насилием или призывами к насилию В УК РМ отражается в следующем уголовно-правовом запрете: ст. 346 УК РМ (Подстрекательство к насильственным действиям на почве предубеждения); публичное отрицание либо оспаривание Холокоста или его последствий - ч. (2) ст. 176¹ (Нарушение прав граждан пропагандой фашизма, расизма и ксенофобии и отрицанием Холокоста); любое различие, исключение, ограничение или предпочтение в правах и свободах личности или группы лиц, любая поддержка дискриминационного поведения в политической, экономической, социальной, культурной и других сферах жизни по признакам расы, национальности, этнического происхождения, языка, религии или убеждений, пола, возраста, ограниченных возможностей, взглядов, политической принадлежности, а также на основе любого другого признака, совершенное с размещением дискриминационных сообщений и символов в общественных местах – п.с) ч. (1) ст. 176 УК РМ (Нарушение равноправия граждан); поощрение или поддержка действий, предусмотренных ч. (1) ст. 176 УК РМ, посредством средств массовой информации (ч. (2) ст. 176 УК РМ Нарушение равноправия граждан). В Кодексе о правонарушениях это ст.65¹ (Дискриминация в сфере образования); ч. (1) ст. 70¹ КоП РМ (Подстрекательство к дискриминации); (ч. (2) ст. 70¹ КоП РМ); ст. 70³ (Виктимизация); ст. 71¹ (Дискриминация в отношении допуска к общедоступным услугам и товарам); ч. (1) ст. 250² УК РМ (Нарушение законодательства о порядке предоставления услуг доступа к интернету);

– унижение национального достоинства В УК РМ отражается в следующем уголовно-правовом запрете: надругательство над государственными символами (флагом, гербом, гимном) Республики Молдова или другого государства, публично вывешенными, использованными или исполненными – ч. (1) ст. 347 УК РМ (Надругательство над государственными символами);

– провоцирование массовых беспорядков, совершение хулиганских действий или актов вандализма по мотивам идеологической, политической, расовой, национальной или религиозной ненависти либо вражды, а равно по мотивам ненависти либо вражды в отношении какой-либо социальной группы В УК РМ отражается в следующем уголовно-правовом запрете: надругательство различными способами над могилой, надгробным памятником, погребальной урной или памятником, возведенным в общественных местах, либо надругательство над трупом, а равно похищение находящихся в могиле или на ней предметов, совершенное на почве предубеждения – п. б) ч. (2) ст. 222 УК РМ (Надругательство над могилой и памятником); хулиганство, то есть умышленные действия, нарушающие общественный порядок, сопряженные с применением насилия к людям либо с угрозами его применения, с насильственным сопротивлением представителю власти либо иному лицу, пресекающему хулиганские действия, а равно действия, отличающиеся по своему содержанию особой дерзостью, совершенное на почве предубеждения - п.е) ч. (2) ст. 287 УК РМ (Хулиганство); вандализм, то есть осквернение зданий или иных помещений, а равно уничтожение имущества в общественном транспорте или других общественных местах, совершенное на почве предубеждения – п. d) ч. (2) ст. 288 УК РМ (Вандализм); призывы к активному насильственному неповиновению законным требованиям представителей власти и к массовым беспорядкам, а равно к совершению насильственных действий в отношении людей - ч. (3) ст. 285 УК РМ (Массовые беспорядки); оскорбление религиозных чувств физических лиц, надругательство над почитаемыми ими предметами, помещениями, памятниками, могилами, концептуальной символикой – ч. (5) ст. 54 КоП РМ (Нарушение законодательства о религиозных культурах). В контексте ч. (5) ст. 54 КоП РМ оскорбление религиозных чувств означает кощунство, богохульство и прочее святотатство, как поругание святыни, неуважение к святым лицам, религиозным артефактам, обычаям и верованиям. К сожалению, определить, что такое религиозные чувства, крайне сложно. На практике под ними можно понимать, например, глубокую эмоциональную привязанность к объекту поклонения в соответствующей религии, однако такое определение в законе не зафиксировано.

– пропаганду исключительности, превосходства или неполноценности граждан по признаку их отношения к религии либо расы, национальности, этнического происхождения, языка, религии, пола, взглядов, политической принадлежности, имущественного положения или социального происхождения. В этом смысле пропагандистское речевое действие следует отличать от публичного распространения информации или выражения мнения, при которых конечной целью распространителя информационных материалов является сам факт информирования или высказывания личной позиции [16]. В УК РМ отражается в следующем уголовно-правовом запрете: продвижение фашистской, расистской или ксенофобской идеологии либо продвижение культа личностей, осужденных окончательным приговором национального или международного суда за совершение преступлений против мира и безопасности человечества либо за военные преступления и преступления против человечности, с использованием любых средств публичной пропаганды – ч. (5) ст. 176¹ УК РМ (Нарушение прав граждан пропагандой фашизма, расизма и ксенофобии и отрицанием Холокоста);

2. Выставление, изготовление, распространение, а также владение с целью публичного распространения:

– Фашистской атрибутикой или символикой. В УК РМ отражается в следующем уголовно-правовом запрете: изготовление, продажа, распространение, хранение в целях распространения фашистской, расистской и ксенофобской символики, а также ее публичное использование – ч. (3) ст. 176¹ УК РМ (Нарушение прав граждан пропагандой фашизма, расизма и ксенофобии и отрицанием Холокоста); Внесение в спортивные залы, на спортивные площадки или стадионы эмблем, флагов, баннеров или других материалов, содержащих символы, изображения или тексты с непристойным, дискриминационным, фашистским или экстремистским содержанием, либо их распространение любыми средствами в спортивных залах или на стадионах – ч. (3) ст. 365³ КоП РМ (Нарушение правил поведения зрителей на официальных спортивных соревнованиях, проводимых в спортивных залах или на стадионах);

– национал-социалистической (нацистской) атрибутикой или символикой;

– атрибутикой или символикой экстремистской организации;

– общеизвестной атрибутикой или символикой, используемой в контексте актов военной агрессии, военных преступлений или преступлений против человечества, а также пропаганды либо прославления этих действий;

– атрибутикой или символикой, созданной путем стилизации фашистской, национал-социалистической (нацистской) атрибутики или символики, атрибутики или символики экстремистской организации либо общеизвестной атрибутики или символики, используемой в контексте актов военной агрессии, военных преступлений либо преступлений против человечества, а также пропаганды или прославления этих действий, и атрибутикой либо символикой, сходными с ними до степени смешения.

3. Финансирование либо иное содействие осуществлению деятельности или совершению действий, указанных в пп. а) и б) ст. 1 Закона Республики Молдова о противодействии экстремистской деятельности, № 54 от 21.02.2003, в том числе путем предоставления финансовых средств, недвижимости, учебной, полиграфической и материально-технической базы, телефонной, факсимильной и иных видов связи, других материально-технических средств, а также информационных услуг. В УК РМ отражается в следующем уголовно-правовом запрете:

– Финансирование терроризма, то есть умышленное предоставление или сбор любым лицом любыми методами прямо или косвенно любого имущества, добытого любым путем, либо оказание финансовых услуг с намерением, чтобы это имущество или услуги использовались, или при осознании того, что они будут использованы частично или полностью: а) для организации, подготовки или совершения преступления террористического характера; б) в любых целях организованной преступной группой, преступной организацией или отдельным лицом, которые совершают или предпринимают попытку совершения преступления террористического характера или которые организуют, руководят, объединяются, вступают в предварительный сговор, подстрекают или участвуют в совершении данного преступления в качестве пособника (ч. (1) ст. 279 УК РМ (Финансирование терроризма));

– Финансирование сепаратизма, то есть умышленное предоставление или сбор любым способом, прямо или косвенно, приобретенного любым способом имущества в целях его полного или частичного использования в организации, подготовке или совершении сепаратистских деяний или оказание финансовых услуг в целях использования соответствующего имущества или услуг либо со знанием того, что они будут использованы полностью или частично для организации, подготовки или совершения сепаратистских деяний - ч. (5) ст. 340¹ УК РМ (Сепаратизм).

4. Публичные призывы к осуществлению деятельности или совершению действий, указанных в пунктах а), б) и с) ст.1 Закона Республики Молдова о противодействии экстремистской деятельности, № 54 от 21.02.2003. В УК РМ отражается в следующем уголовно-правовом запрете: ч.(1) с.341 УК РМ (Призывы к свержению или насильственному изменению конституционного строя Республики Молдова); ст. 346 УК РМ (Подстрекательство к насильственным действиям на почве убеждения); ч. (3) ст. 285 УК РМ (Массовые беспорядки).

Экстремистские действия бывают физическими и речевыми. Так, физические или речевые действия выражаются в нетерпимости, проявляемой к другому лицу или группе лиц, обладающих определенными признаками, отличающих его/их от субъекта преступления или правонарушения. Экстремистская деятельность в форме физических действий или в форме вербальных (речевых) действий представлена в законодательстве Республики Молдова как в качестве преступления, так и в качестве правонарушения.

Так, к примеру, к экстремистскому физическому действию относятся совершение умышленного убийства по предубеждению (п. (1), ч.(2) ст. 145 УК РМ – *Умышленное убийство*); изготовление, продажа, распространение, хранение в целях распространения фашистской, расистской и ксенофобской символики, а также ее публичное использование (ч. (3) ст. 176¹ УК РМ – **Нарушение прав граждан пропагандой фашизма, расизма и ксенофобии и отрицанием Холокоста**); повреждение или уничтожение объектов культурного наследия (п. (б) ч. (3) ст. 199¹ УК РМ - *Повреждение или уничтожение объектов культурного наследия*); надругательство различными способами над могилой, надгробным памятником, погребальной урной или памятником, возведенным в общественных местах, либо надругательство над трупом, а равно похищение находящихся в могиле или на ней предметов на почве предубеждения (п. (б) ч. (2) ст. 222 УК РМ) – *Надругательство над могилой или памятником*).

К экстремистскому речевому действию относятся деяния, предусмотренных ч. (1) ст. 135² УК РМ (**Пропаганда геноцида или преступлений против человечности**); ст. 346 УК РМ (Подстрекательство к насильственным действиям на почве предубеждения); ч. (1) ст. 341 УК РМ (**Призывы к свержению или насильственному изменению конституционного строя Республики Молдова**). В качестве примеров правонарушений экстремистского характера, совершаемых путем речевого действия следует признать оскорбление, то есть устные, письменные или невербальные выражения, в том числе в виде рисунка или изображения, умышленно оскорбляющие лицо и противоречащие общепринятым правилам поведения в демократическом обществе, на почве предубеждения (ч. (3) ст. 69 КоП РМ); клевету, то есть распространение заведомо ложной информации, позорящей другое лицо, совершенного на почве предубеждения (ч. (3) ст. 70 КоП РМ); оскорбление религиозных чувств физических лиц, надругательство над почитаемыми ими предметами, помещениями, памятниками, концептуальной символикой ч. (5) ст. 54 КП РМ.

В современной лингвистике речевая информация определяется как «содержащаяся в синтаксических структурах, то есть сведения, суждения, утверждения, умозаключения, волеизъявления, которые характеризуют какой-либо объект мысли (предмет, личность, событие, ситуацию, положение, состояние дел и т. п.)» [17, с. 31]. Речевая информация, используемая в экстремистской деятельности бывает: констатирующей (содержащей сведения о реальных фактах и конкретных поступках и т.п.); убеждающей (оценочные характеристики ситуаций и т.п.) и директивной (побуждающая к действию, к целенаправленному поведению). «Экстремистское речевое действие - это всегда публичное распространение информации» [10].

Текстовая информация, содержащаяся в предположительно экстремистском материале, анализируется экспертом по правилам лингвистики. Эксперты привлекаются для того, чтобы оценить и без-

ошибочно интерпретировать, что хотел сказать автор текста, каков общий замысел текста, а также, чтобы спрогнозировать влияние содержания текста на адресата. «К производству экспертизы могут привлекаться, помимо лингвистов, и специалисты соответствующей области знаний (психологи, историки, религиоведы, антропологи, философы, политологи и др.). В таком случае назначается производство комплексной экспертизы» [10]. Правовая оценка экстремистских речевых действий без оценки содержания информации невозможна.

В итоге, экстремистские речевые действия по сути представляют пропаганду, агитацию, призывы, а равно иные агрессивные вербальные формулировки, которых, по сути, образуют обоснование или оправдание необходимости осуществления экстремистских физических действий.

Материалы экстремистского характера. Юридическая оценка информации как содержащей признаки экстремизма является основанием «для признания носителей, на которых она содержится, экстремистскими материалами» [10].

Исходя из анализа положений ст.1 Закона Республики Молдова о противодействии экстремистской деятельности, № 54 от 21.02.2003, мы можем вывести перечень характеристик, свойственных материалам экстремистского характера:

1. они предназначены для публичного распространения;

Для признания информационных материалов экстремистскими они должны обладать целью обнародования – они предназначены именно для публичного распространения. К примеру, изготовление с целью распространения ил хранение с целью последующего распространения большого количества экземпляров (*критерий массовости*); размещение их в местах и в период проведения массовых мероприятий (*критерий контекста*).

Для уголовно-правовой оценки имеет значение время начала публичного распространения экстремистских материалов. Цель обнародования экстремистского материала не будет наличествовать в том случае, если материал, экстремистский по содержанию, фактически не распространяется и по обстоятельствам дела и не предназначался для этого (к примеру, хранится субъектом в единичном экземпляре в личной библиотеке).

Публичное демонстрирование атрибутики или символики (так же, как и публичное выражение мнения) является необходимым, но недостаточным признаком пропаганды. Публичное демонстрирование может не содержать признаков пропаганды, а может носить исключительно информационный характер и преследовать цель достоверного отражения фактов действительности (например, демонстрирование нацистской символики в художественных произведениях или в исторических исследованиях).

2. они преследуют одну или несколько из нижеуказанных целей: призвать к экстремистской деятельности; обосновать необходимость такой деятельности; оправдать необходимость такой деятельности; оправдать практику совершения военных преступлений; оправдать практику совершения иных преступлений, направленных на полное или частичное уничтожение какой-либо этнической, социальной, расовой, национальной или религиозной группы;

Информационные материалы могут быть признаны экстремистскими, если они направлены на формирование положительного отношения прежде всего к преступлениям против личности, собственности и общественного порядка. Как отмечается в юридической литературе, «преступлениям экстремистской направленности свойственна избирательность действий, стремление продемонстрировать свое негативное отношение не к обществу в целом, а к его отдельной части» [18, с. 7-8].

3. они могут быть материализованы в одной из нескольких форм: в зависимости от способа изложения (на бумаге, на ином носителе, анонимные); в зависимости от используемой символики и зашифрованного в ней сообщения, адресованного аудитории (фашистская, национал-социалистическая (нацистская) атрибутика или символика, атрибутика или символика экстремистской организации, а также общеизвестная атрибутика или символика, используемая в контексте актов военной агрессии, военных преступлений или преступлений против человечества, а равно пропаганды либо прославления этих действий); в зависимости от используемой символики и зашифрованного в ней сообщения, адресованного аудитории (атрибутика или символика, созданная путем стилиза-

ции фашистской, национал-социалистической (нацистской) атрибутики или символики, атрибутика или символика экстремистской организации, а также общеизвестная атрибутика или символика, используемых в контексте актов военной агрессии, военных преступлений либо преступлений против человечества, а равно пропаганды или прославления этих действий).

В материалах экстремистского характера выделяем несколько способов выражения положительного отношения к соответствующей деятельности:

1. публичные призывы к экстремистской деятельности (ч. (3) ст. 285 УК РМ (Массовые беспорядки); ч. (1) ст. 341 УК РМ (Призывы к свержению или насильственному изменению конституционного строя Республики Молдова). Призывы к экстремистской деятельности и подстрекательство к таковой (о котором говорится в международных актах не совпадают по содержанию. Подстрекательство рассматривается в рамках института соучастия в преступлении (ст. 346 УК РМ – Подстрекательство к насильственным действиям на почве предубеждения).

Любой призыв к деятельности содержит: 1) речевое действие (обоснование и оправдание совершения определенных действий, также пропаганду отрицательного отношения к конкретной группе людей); 2) субъекта и 3) экстремистский материал, содержащий такой призыв.

Публичные призывы не всегда образуют подстрекательство, так как не обладают всеми признаками соучастия:

– Во-первых, подстрекателем признается лицо, «склонившее» другое лицо к совершению преступления (необходимо, чтобы подстрекатель совершил задуманное преступление (неудавшееся подстрекательство может наказываться лишь как приготовление к нему). Для наступления же ответственности за призывы не имеет значения, последовали ли какие-нибудь действия со стороны тех, к кому были обращены призывы – достаточно самого факта распространения информации, призывающей к экстремистским действиям;

– Во-вторых, подстрекателем признается лицо, склонившее другое лицо к деянию, запрещенному уголовным законом, а призывы к совершению административных правонарушений не являются таковыми;

– В-третьих, подстрекательство возможно только в отношении индивидуально-определенного лица, обязательным же признаком объективной стороны составов любых «публичных призывов» является их совершение публично, в том числе с использованием средств массовой информации, что предполагает направленность умысла виновного на межнациональной, межрелигиозной и другой напряженности среди неограниченного круга лиц. Призывы к экстремистской деятельности выражаются в использовании глаголов в повелительном наклонении («громи»; «дави»; «круши» и т.д.).

2. Пропаганда взглядов и убеждений – формирование убеждения в существовании иерархии между представителями указанных в законе групп, выстраивание мнения о себе и о группе, к которой принадлежит, как об особенной, выдающейся в противовес чужим, другим лицам, не принадлежащим к указанной группе, *парируя* убеждениями в наличии отрицательных качеств и пороков, присущих любому человеку из группы лиц. Такие взгляды, обосновывают, одобряют, оправдывают правомерность враждебного, нетерпимого, неприязненного отношения к лицам, выделяемым по признаку расы, происхождения, языка, культуры, быта, религии.

К примеру, ст. 135² УК РМ (Пропаганда геноцида или преступлений против человечности). Согласно ч. (2) ст. 135² УК РМ, деяние, совершенное в рамках объективной научно-исследовательской деятельности, и представление фактических аргументов в целях научного обсуждения или художественного выражения не признается пропагандой геноцида или преступлений против человечности; ч. (1) и с. (2) ст. 140 УК РМ (Пропаганда войны): Пропаганда войны, распространение тенденциозной и вымышленной информации, способствующей разжиганию войны, или другие действия с целью развязывания войны, совершенные устно, письменно, по радио, посредством телевидения или кинематографа либо иными способами; ч. (5) ст. 176¹ УК РМ (Нарушение прав граждан пропагандой фашизма, расизма и ксенофобии и отрицанием Холокоста): Продвижение фашистской, расистской или ксенофобской идеологии либо продвижение культа личностей, осужденных окончательным приговором национального или международного суда за совершение преступлений против мира и

безопасности человечества либо за военные преступления и преступления против человечности, с использованием любых средств публичной пропаганды. В свою очередь, согласно ч. (4) ст. 176¹ УК РМ (Нарушение прав граждан пропагандой фашизма, расизма и ксенофобии и отрицанием Холокоста), не является преступлением деяние, предусмотренное в части (3), если оно совершено в интересах искусства или науки, исследовательских либо образовательных целях; ч. (2) ст. 54 КоП РМ (Нарушение законодательства о религиозных культурах): Конфессиональная нетерпимость, выраженная действиями, препятствующими свободному отправлению религиозного культа, или действиями по пропаганде религиозной вражды; ч. (3) ст. 365³ КоП РМ (Нарушение правил поведения зрителей на официальных спортивных соревнованиях, проводимых в спортивных залах или на стадионах): Внесение в спортивные залы, на спортивные площадки или стадионы эмблем, флагов, баннеров или других материалов, содержащих символы, изображения или тексты с непристойным, дискриминационным, фашистским или экстремистским содержанием, либо их распространение любыми средствами в спортивных залах или на стадионах; ст. 365⁵ КоП РМ (Нарушение прав граждан, выражающееся в распространении общеизвестной атрибутики или символики, используемой в контексте актов военной агрессии, военных преступлений либо преступлений против человечества, а также пропаганды или прославления этих действий): Изготовление, продажа, распространение, владение в целях распространения и публичное использование общеизвестной атрибутики или символики, используемой в контексте актов военной агрессии, военных преступлений либо преступлений против человечества, а также пропаганды или прославления этих действий.

Не являются пропагандой исключительности, превосходства или неполноценности утверждение о существовании отличающихся друг от друга расовых групп, описание различий в способностях представителей различных рас и национальностей, не содержащее качественной оценки, установления иерархии на основе таких различий [10].

3. Агитация (*от латинского agitatio — приведение в движение*), одно из средств политического воздействия на массы, оружие борьбы классов и их партий; выражается в распространении какой-либо идеи или лозунга, побуждающих массы к активному действию, путем призывов, побуждающих (провоцирующих, подстрекающих) слушателей к агрессивным, насильственным действиям против социальных групп, одобряющих такие действия. К примеру, (ч. (3) ст. 52 КоП РМ (Запрещенная предвыборная агитация) - использование конкурентом на выборах языка вражды и/или подстрекательства к дискриминации в избирательный период и/или в материалах предвыборной агитации);

4. Обоснование необходимости экстремистской деятельности – любое одобрительное отношение к действиям, совершаемым в будущем, *подкрепляемое словами в стиле «необходимо», «нужно», «требуется»*).

Обоснование – это часть высказывания (вид аргументации), в которой объясняется, почему надо думать или делать именно так, как заявляет автор, а не иначе. Обоснование и доказательство становятся главными составляющими аргументации — обоснование обязательной, а доказательство желательной [19, с. 109].

5. Оправдание необходимости экстремистской деятельности – *признание ее* как единственно правильной и возможной при уже совершенных действиях путем указания значимых причин для их совершения, косвенно побуждая к аналогичным действиям в будущем.

Оправдание кого-либо является одной из разновидностей обоснования совершенного действия и используется для демонстрации наличия положительных качеств у какого-то объекта в связи с его действиями либо одобрительной оценкой чьих-либо действий.

Оправдание имеет место посредством убеждения в ущербности, неполноценности представителей одной группы и исключительности, превосходства другой группы. К примеру, ч. (1) ст. 135² УК РМ (Пропаганда геноцида или преступлений против человечности): Оправдание преступлений геноцида или преступлений против человечности, признанных по решению международного трибунала, созданного в соответствии с международными инструментами и компетенция которого признана Республикой Молдова; ч. (2) ст. 279² УК РМ (Подстрекательство в террористических целях

или публичное оправдание терроризма) – Публичное оправдание терроризма, то есть распространение или доведение до сведения общественности иным способом сообщения о признании идеологии или практики совершения преступлений террористического характера правильными, нуждающимися в поддержке или достойными подражания.

В этом смысле, публичность предполагает донесение подобной информации до неограниченного круга лиц различными способами и средствами, в том числе при обстоятельствах, изложенных в ст. 131 Общей части Уголовного кодекса (Деяние, совершенное в общественном месте).

Экстремистские мотивы. Мотив – это то, что побуждает деятельность человека, ради чего она совершается. В широком смысле к мотивам принято относить потребности и инстинкты, влечения и эмоции, установки и идеалы. В общей психологии мотив, так или иначе, связывается с потребностями личности – первичными (природными) и вторичными (материальными и духовными), с их удовлетворением [20].

В основе экстремистского мотива лежит предубеждение. Таковым называется «склонность или предвзятое отношение к индивиду или группе, особенно отношение, которое можно считать несправедливым» [21]. Предубеждение — это отношение (обычно негативное) к представителям какой-либо социальной группы, основанное лишь на их принадлежности к этой группе. Другими словами, если человек имеет предубеждение против какой-то социальной группы, то он оценивает ее членов (обычно отрицательно) просто потому, что они относятся, принадлежат к этой группе. Индивидуальные черты и поведение не играют никакой роли в формировании отношений — их не любят потому, что они принадлежат к этой группе [21].

Предубеждение можно рассматривать как особый тип установки – обычно это негативное отношение к представителям определенной социальной группы, основанное лишь на их принадлежности к этой группе.

Мотивы предубеждения отражены в Кодексе о правонарушениях (ст. 46³ КоП), так и в Уголовном кодексе Республики Молдова (ст. 134²¹ УК РМ). Правовые нормы, содержащиеся в обеих статьях текстуально являются идентичными.

Так, согласно ч. (1) ст. 134²¹ УК РМ (Мотивы предубеждения), таковыми признаются:

1. характеристика суждений: предвзятые суждения определенного лица;
2. мотив совершения деяния: это лицо совершило деяние, основанное на признаках расы, цвета кожи, этнической принадлежности, национального или социального происхождения, гражданства, пола, рода, языка, религии или религиозных убеждений, политических взглядов, ограниченных возможностей, сексуальной ориентации, гендерной идентичности, состояния здоровья, возраста, гражданского состояния;
3. направленность деяния: 1) в отношении лица, обладающего такими защищенными характеристиками; 2) в отношении имущества этого лица; 3) в отношении имущества, связанного с таким лицом; 4) в отношении лица, обеспечивающего поддержку лицам, обладающим такими защищенными характеристиками; 5) в отношении лица, связанного с таким лицом; 6) такая связь является реальной или воспринимается как реальная.

Согласно положениям ч. (2) ст. 134²¹ УК РМ, наличие в профиле потерпевшего определенных защищенных характеристик само по себе не является достаточным основанием для вывода о совершении преступления по мотивам предубеждения.

Учитывая, что в соответствии с ч. (3) ст. 134²¹ УК РМ, преступление считается совершенным по мотивам предубеждения независимо от того, руководствовалось ли лицо, совершившее деяние, полностью или частично такими мотивами, если существуют и иные мотивы, при наличии нескольких мотивов, при оценке содеянного они учитываются в совокупности. Так, основное разграничение деяний экстремистской направленности от смежных деяний должно проводиться именно по субъективной стороне. Несмотря на то что рассматриваемое преступление совмещает в себе правовую природу хулиганства и деяния экстремистской направленности, полагаем, что в нем преобладает экстремистский, а не хулиганский мотив.

Причем различаются мотивы двух порядков: «только понимаемые» и «реально действующие»:

первые помогают человеку разобраться, как он должен поступить; вторые исполняют роль сил, побуждающих человека к конкретным действиям [22].

Преступлениям экстремистской направленности свойственна избирательность действий, стремление продемонстрировать свое негативное отношение не к обществу в целом, а к его отдельной части [23].

Потерпевшим от преступления признается не всякий как при хулиганстве (любой человек, не принадлежащий к нашей группе при наличии незначительного повода, например, отсутствие сигарет при себе), а лишь «чужой», принадлежащий к определенной группе, «отличной от нашей». Определяющее значение принадлежит не личности потерпевшего и его персональным качествам, а его принадлежности к той или иной группе.

Среди мотивов экстремистской направленности выделяются политические мотивы, имеющие идеологический или религиозный характер. Совершая преступление по политическим мотивам, лицо не столько выражает свою ненависть или вражду к инаковерующим, сколько стремится к переустройству социума в соответствии с одной из религиозных доктрин [24]. Понятием «ненависть» характеризуется чувство сильной неприязни, злобы к кому-либо. «Враждой» называют отношения между людьми, которые мотивированы взаимным чувством крайней неприязни, ненависти, злобы. Понятие «вражда» противоположно по своим семантическим свойствам понятию «дружба».

Особое значение приобретают мотивы воинствующих экстремистов, то есть в случае совершения экстремистской физической деятельности (прим. авт. – не речевой).

Как указано в Справочнике по работе с заключенными из числа воинствующих экстремистов и предупреждению порождающей насилие радикализации в тюрьмах, главные мотивы для совершения актов воинствующего экстремизма могут быть разбиты на три категории, хотя подтолкнуть людей к применению насилия могут также несколько причин: идеологическое насилие (политические идеологии; экстремистское толкование религиозных идеологий и верований; левые, анархистские и правые идеологии, основанные на насилии); насилие с целью решения конкретной проблемы (движения за освобождение и права животных; экологический воинствующий экстремизм; движения против правительства, глобализации или капитализма); этнонационалистическое или сепаратистское насилие [8].

Несмотря на то, что воинствующий экстремизм достаточно популярное явление в социально-уязвимых слоях, в государствах со слабым государственным аппаратом, скомпрометированной властью и коррупцией, некоторые люди оказываются просто «втянутыми» в деятельность воинствующих экстремистских групп. Такие лица могут подвергаться запугиванию и принуждению в участии в насильственных действиях со стороны экстремистских групп, а при создании незаконных военизированных формирований – в боевых действиях.

Исторические сведения могут быть признаны экстремистскими, если они используются в пропагандистских или агитационных целях для формирования мировоззренческих установок для идеологического обоснования или оправдания необходимости совершения экстремистских действий в современном контексте.

Не подпадают под признаки УК высказывания идей, носящие дискуссионный, полемический характер, то есть не возбуждающие у других лиц чувства неприязни и ненависти к представителям другой религии и не содержащие призывов к совершению каких-либо насильственных действий в отношении представителей других групп. Так, к примеру, информация с признаками экстремизма может содержаться в материалах, представляющих собой результаты научных исследований в области истории, философии, этнографии, конфликтологии и даже – генетики. Информация с признаками экстремистской речевой деятельности может содержаться в исторических источниках, но не всегда подобные материалы признаются экстремистскими: «если исторические документы приводятся полностью без искажений либо используются в информационных материалах с объяснением социально-исторических условий, повлиявших на выработку мировоззренческих и нравственных установок, соответствующих морально-этическим нормам своего времени, то подобные материалы не могут быть признаны экстремистскими» [10].

Исключение составляют лишь труды итальянских Национальной фашистской партии (*Partito Nazionale Fascista – PNF, 1921–1943 гг.*) и Республиканской фашистской партии (*Partito Fascista Repubblicano – PFR, 1943–1945 гг.*); Национал-социалистической немецкой рабочей партии (*Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei – NSDAP, 1919–1945 гг.*), Отряда охраны (*Schutzstaffel – SS*), Службы безопасности рейхсфюрера СС (*Sicherheitsdienst des Reichsführers SS – SD*), Тайной государственной полиции (*Geheime Staatspolizei – Gestapo*), Штурмового батальона (*Sturmabteilung – SA*), Вооруженных сил (*Wehrmacht*) [7], которые в силу прямого указания Закона отнесены к экстремистским материалам.

Результаты исследования

1. В отсутствие четкого и достаточно узкого определения понятий «экстремистская физическая деятельность» и «экстремистская речевая деятельность» в действующем законодательстве отдельных государств, они не должны использоваться в качестве предлога для ограничения свободы выражения мнения.

2. В национальные правовые системы включены широкие и нечеткие формулировки составов преступлений и правонарушений экстремистской направленности, где законодательство Республики Молдова не является исключением в использовании емких и неточных формулировок в области предупреждения экстремизма и терроризма. Официально признанного исчерпывающего перечня правонарушений и преступлений экстремистского характера не существует на данный момент.

3. В основе экстремистских действий, вербальных или физических, лежит фанатизм и фундаментализм, которые со временем и постепенно в процессе радикализации преобразуются в насильственные экстремистские действия и, соответственно, в террористическую деятельность.

4. Понятия фанатизма и фундаментализма схожи, но не тождественны, обозначая различные социальные явления: 1) фанатизм представляет особую приоритетно-негативную, идейно-обусловленную социальную модель поведения с тенденцией противопоставления мировоззрения другим социокультурным концепциям, фундаментализм является крайней обостренной формой проявления политически-окрашенного учения, что способствует формированию нетерпимости к окружающим; 2) фанатизм – это модель поведения, фундаментализм характеризует радикальность и непреклонность мышления адепта или категоричность доктрины. Вместе с тем, общность этих понятий выражается в том, что фундаменталисты всегда являются фанатично настроенными индивидами, тогда как фанатики могут быть и среди обычных граждан, не относящих себя к фундаменталистам.

5. В Особенной части Уголовного кодекса Республики Молдова ни термин «экстремизм», ни его производные не встречается, за исключением нормы, предусмотренной в Общей части Уголовного кодекса Республики Молдова, в ч. (1) ст. 134¹⁸ УК РМ (Организация и символика фашистского, расистского или ксенофобского характера);

6. Нами экстремизм рассматривается двояко: как субъективное отношение лица; как отдельное учение, которые на основе теории, догмы или крайней точки зрения, посредством насильственных или радикальных мер, преследуют достижение собственных деструктивных целей.

7. Экстремистские действия бывают физическими и речевыми. Так, физические или речевые действия выражаются в нетерпимости, проявляемой к другому лицу или группе лиц, обладающих определенными признаками, отличающих его/их от субъекта преступления или правонарушения. Экстремистская деятельность в форме физических действий или в форме вербальных (речевых) действий представлена в законодательстве Республики Молдова как в качестве преступления, так и в качестве правонарушения.

8. В итоге, экстремистские речевые действия по сути представляют пропаганду, агитацию, призывы, а равно иные агрессивные вербальные формулировки, которых, по сути, образуют обоснование или оправдание необходимости осуществления экстремистских физических действий.

9. Для признания информационных материалов экстремистскими они должны обладать целью обнародования – они предназначены именно для публичного распространения. К примеру, изготовление с целью распространения или хранение с целью последующего распространения большого количества экземпляров (*критерий массовости*); размещение их в местах и в период проведения массовых мероприятий (*критерий контекста*).

10. Публичное демонстрирование атрибутики или символики (так же, как и публичное выражение мнения) является необходимым, но недостаточным признаком пропаганды. Публичное демонстрирование может не содержать признаков пропаганды, а может носить исключительно информационный характер и преследовать цель достоверного отражения фактов действительности (например, демонстрирование нацистской символики в художественных произведениях или в исторических исследованиях).

11. Публичные призывы и уголовно-наказуемое подстрекательство не тождественны: подстрекателем признается лицо, «склонившее» другое лицо к совершению преступления, для наступления же ответственности за призывы не имеет значения, последовали ли какие-нибудь действия со стороны тех, к кому были обращены призывы – достаточно самого факта распространения такой информации; призывы к совершению административных правонарушений не являются подстрекательством в смысле УК РМ; подстрекательство возможно только в отношении индивидуально-определенного лица, обязательным же признаком объективной стороны составов любых «публичных призывов» является их совершение публично, что предполагает его распространение среди неограниченного круга лиц.

12. Исторические сведения могут быть признаны экстремистскими, если они используются в пропагандистских или агитационных целях для формирования мировоззренческих установок для идеологического обоснования или оправдания необходимости совершения экстремистских действий в современном контексте.

13. Не подпадают под признаки УК высказывания идей, носящие дискуссионный, полемический характер, то есть не возбуждающие у других лиц чувства неприязни и ненависти к представителям другой религии и не содержащие призывов к совершению каких-либо насильственных действий в отношении представителей других групп.

Литература:

1. *Всеобщая декларация прав человека. Принята резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года.* https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml (дата посещения: 19.08.2024)
2. *Международный пакт о гражданских и политических правах. Принят резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи от 16 декабря 1966 года.* https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/ractpol.shtml (дата посещения: 19.08.2024)
3. *Международная конвенция о ликвидации всех форм расовой дискриминации. Принята резолюцией 2106 (XX) Генеральной Ассамблеи от 21 декабря 1965 года.* https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/raceconv.shtml (дата посещения: 19.08.2024)
4. *Ванкуверская Декларация и Резолюции, принятые Парламентской Ассамблеей ОБСЕ на тридцатой ежегодной сессии Ванкувер, 30 июня-4 июля 2023 года.* <https://www.oscepa.org/en/documents/annual-sessions/2023-vancouver/declaration-29/4756-vancouver-declaration-rus/file> (дата посещения: 19.08.2024)
5. *Декларация министров о предупреждении насильственного экстремизма и радикализации, ведущих к терроризму, и противоречии им, (Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе 4 December 2015 Совет министров Белград, 2015 год). Второй день двадцать второй встречи МС(22) Journal No. 2, пункт 8 повестки дня.* <https://www.osce.org/files/f/documents/b/e/212041.pdf> (дата посещения: 19.08.2024)
6. *Совместная Декларация о свободе выражения мнения и противодействия насильственному экстремизму.* <https://www.osce.org/files/f/documents/8/f/239991.pdf> (дата посещения: 19.08.2024)
7. *Закон Республики Молдова о противодействии экстремистской деятельности, № 54 от 21.02.2003. Официальный Монитор Республики Молдова, 2003, № 56-58.*

8. *Справочник по работе с заключенными из числа воинствующих экстремистов и предупреждению порождающей насилие радикализации в тюрьмах*. Нью-Йорк: Управление ООН по наркотикам и преступности, 2017 год. https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Handbook-on-VEPs-RU.pdf (дата посещения: 19.08.2024)
9. *Свобода слова и толерантность. Памятка для журналистов и блогеров*. Алматы, «Әділ сөз», 2020 г. 18 стр. Издание первое. ISBN 978-601-7812-69-0, с. 13. <https://adilsoz.kz/download/files/books/book008.pdf> (дата посещения: 19.08.2024)
10. Кузнецов С. А., Оленников С. М. *Экспертные исследования по делам о признании информационных материалов экстремистскими: теоретические основания и методическое руководство* (научно-практическое издание) (2-е издание, исправленное и дополненное). Издательский дом В. Ема, 2014. <https://rusexpert.ru/public/knigi/29.KuznetsOlenEXTREMISM2014.pdf> (дата посещения: 19.08.2024)
11. *Декларация о мерах по ликвидации международного терроризма, принятой Резолюцией 49.60 Генеральной Ассамблеи от 9 декабря 1994 года*. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/terrdecl.shtml (дата посещения: 19.08.2024)
12. Гырла Л. Г. *Религиозный экстремизм в современном уголовном праве и криминологической науке*. În: *Studia Universitatis Moldaviae, Seria Științe sociale*, 2017, nr. 8(108), p. 134-145, с. 136. <https://social.studiamsu.md/wp-content/uploads/2017/01/15.-p.134-145.pdf> <https://social.studiamsu.md/wp-content/uploads/2017/01/15.-p.134-145.pdf> (дата посещения: 19.08.2024)
13. *Уголовный кодекс Республики Молдова, № 985 от 18.04.2002. Официальный Монитор Республики Молдова*, 2009, № 72-74.
14. Муленков Д. В., Филина Н. В. *Понятие, формы и виды экстремизма*. В: *Журнал прикладных исследований*, 2023, № 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-formy-i-vidy-ekstremizma> (дата обращения: 16.08.2024)
15. *Кодекс о правонарушениях Республики Молдова, № 218 от 24.10.2008. Официальный монитор Республики Молдова*, 2017, № 78-84.
16. Галяшина Е. И., Никишин В. Д. *Особенности административных дел о признании информационных материалов экстремистскими и их экспертиза в аспекте безопасности Интернет-коммуникации*. В: *Актуальные проблемы российского права*, 2021, №7(128). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-administrativnyh-del-o-priznanii-informatsionnyh-materialov-ekstremistskimi-i-ih-ekspertiza-v-aspekte-bezopasnosti> (дата обращения: 16.08.2024)
17. Козлова В. И. *Речевая интерпретация действительности в функционально-понятийных типах пропозиций (по материалам исследования Центра экспертиз СПбГУ)*. Диссертация на соискание степени магистра по направлению 45.04.02 «Прикладная и экспериментальная лингвистика». Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский государственный университет, 2016, с. 31. <https://nauchkor.ru/uploads/documents/587d367a5f1be77c40d59046.pdf> (дата посещения: 19.08.2024)
18. Минекаева А. Ф. *Религиозная ненависть или вражда как мотив совершения преступления: уголовно-правовой и криминологический аспекты*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Специальность 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право, 28 с. https://libweb.kpfu.ru/z3950/referat/061205_5.pdf (дата посещения: 12.08.2024)
19. *Теория и практика аргументации*. Ответственный редактор доктор филос. наук И. А. Герасимова — М., 2001. Российская Академия Наук - Институт философии, 184 с., с. 109. ISBN 5-201-02057-7. https://iphras.ru/uplfile/root/biblio/2001/Teoriya%20argum_1.pdf (дата посещения: 19.08.2024)
20. *Мотивация успеха и страх неудач*. В: *Методическая рассылка*, 2016, № 12. <https://nacedu.by/assets/files/12-2016-metodicheskaya-rassylka-12-2016.pdf> (дата посещения: 19.08.2024)
21. *Преодоление неосознанных предубеждений (Пособие для учителей)*. <https://www.osce.org/files/f/documents/8/0/472587.pdf> (дата посещения: 19.08.2024)
22. Д. А. Леонтьев. *Понятие мотива у А.Н. Леонтьева и проблема качества мотивации*. В: *Вестник Московского Университета*, Серия 14. Психология, 2016, № 2. https://msupsyj.ru/upload/iblock/2ce/1k0u9j6b8ym92kb5jr9uyuhisuibmsdkw/vestnik_2016_2_03_18.pdf (дата посещения: 19.08.2024)

23. Ганаева Е. Э. *Разграничения экстремистского и хулиганского мотивов*. <https://journalpro.ru/pdf-article/?id=3181> (дата посещения: 19.08.2024)
24. Шилин Д. В. *Уголовная и административная ответственность за нарушение права на свободу совести и вероисповедания: проблемы разграничения*. В: *Журнал российского права*, № 5, 2016, с. 13-14.

Данные об авторе:

Лилия ГЫРЛА, доктор права, доцент, юридический факультет Молдавского государственного университета.

ORCID: 0000-0002-4979-3027

E-mail: liliagyrla@gmail.com

Представлено 16.09.2024

CZU: 343.05:341.222:343(1-87)(094.5)

[https://doi.org/10.59295/sum8\(178\)2024_10](https://doi.org/10.59295/sum8(178)2024_10)

APLICAREA LEGII PENALE ÎN SPAȚIU ÎN DREPTUL PENAL COMPARAT: CONSTATĂRI DE LEGE LATA (PARTEA I)

Mariana GRAMA,

Universitatea de Stat din Moldova

În cadrul acestui articol au fost analizate prevederile legilor penale din mai multe state străine fiind observate și scoase în evidență diferențele și similitudinile în abordarea legislativă a instituției vizate, în scopul identificării principiilor comune de aplicare a legii penale în spațiu și trasării celor mai reușite modele de asigurare juridico-penală a aplicării legii penale în spațiu.

Întru obținerea scopului propus spre realizare am concretizat regulile de aplicare a fundamentelor geografice și de naționalitate (cetățenie) atât a făptuitorului (principiul personalității active), cât și a victimei (principiul personalității pasive) în diferite state; am caracterizat conținutul și particularitățile principiilor aplicării legii penale în spațiu; am sintetizat soluțiile legislative reușite în sistematizarea normelor juridico-penale în domeniul aplicării legii penale în spațiu.

Metodologia cercetării întreprinse a inclus examinarea detaliată a codurilor penale din unele state din Europa selectate aleatoriu.

Dat fiind politica editorială a revistei, articolul a fost împărțit în două părți.

Cuvinte-cheie: *aplicarea legii penale în spațiu, teritoriu, principiul teritorialității, principiul personalității active, principiul personalității pasive, principiul realității, principiul universalității, drept penal comparat, legea penală străină.*

THE APPLICATION OF CRIMINAL LAW IN SPACE IN COMPARATIVE CRIMINAL LAW: FINDINGS OF THE LAW (PART I)

Within this article, the Criminal law provisions of several foreign states were analyzed, being observed and highlighting the differences and similarities in the legislative approach of the concerned institution, in order to identify the common principles of criminal law enforcement in space and to trace the most successful models of legal-penal enforcement of the Criminal law in space.

In order to achieve the proposed goal, we concretized the rules for applying the geographical foundations and nationality (citizenship) of both the perpetrator (principle of active personality) and of the victim (principle of passive personality) in different states; we characterized the content and particularities of the principles of the application of the Criminal law in space; we synthesized the successful legislative solutions in the systematization of legal-penal norms in the field of the application of Criminal law in space.

The methodology of the research undertaken included the thorough examination of the criminal codes of some states in Europe.

Given the magazine's editorial policy, the article has been divided into two parts.

Keywords: *application of criminal law in space, territory; the principle of territoriality, the principle of active personality, the principle of passive personality; reality principle, the principle of universality, comparative criminal law, foreign criminal law.*

Introducere

Pentru a analiza în plan comparativ aplicarea legii penale în spațiu ne vom referi, mai întâi de toate, la marii savanți din domeniul dreptului penal lucrările cărora au avut o influență considerabilă asupra doctrinei penale. După cum corect menționa profesorul V. Dongoroz „*Faptele juridice, născând dintr-o manifestare fizică, implicit, ele capătă un loc în spațiu, se plasează într-un anumit loc, așa încât orice fapt juridic poate fi situat pe un teritoriu*” [1, p. 124]. Autorul citat mai subliniază că: „*Legea penală a unui Stat este*

principial teritorială, fiindcă rânduelile sale nu sunt impuse decât celor ce se găsesc pe teritoriul aceluiași Stat și nu pot fi aduse la îndeplinire decât de organele aceluiași Stat... Legea penală mai este teritorială și din cauza că rostul ei este de a realiza, menține și reintegra ordinea juridică de pe teritoriul Statului căruia îi aparține” [1, p. 154].

În acest sens, savantul A.Boroi subliniază: „Legea penală se întinde, spațial, până acolo unde se întinde suveranitatea” [2, p. 36]. Referitor la aplicarea legii penale în spațiu, în opinia autorului sus-citat, aceasta „se poate realiza numai în condițiile în care principiile sunt recunoscute și aplicate corespunzător. De reținut este faptul că în mod individual, niciunul din aceste principii nu acoperă sfera largă de aplicabilitate a legii, fiind imperfecte, insuficiente în raport cu complexitatea instituției” [2, p. 38].

Savanții G.Antoniu și T.Toader definesc noțiunea aplicării legii penale în spațiu ca „activitatea pe care o realizează organele judiciare competente pentru a pune în practică dispozițiile legii penale în raport cu locul săvârșirii infracțiunii (în țară ori în străinătate) de către cetățenii români sau de cetățeni străini ori de persoane fără cetățenie” [3, p. 109].

Cu toate acestea, aplicarea legii penale în spațiu presupune un algoritm specific care include:

- în primul rând, calificarea faptei infracționale în conformitate cu legea națională;
- în al doilea rând, identificarea corectă a locului săvârșirii infracțiunii. În acest context, autoarea L. V. Lefterache susține că „în raport de locul faptei, legea penală devine incidentă potrivit principiului teritorialității (pentru infracțiuni comise pe teritoriul statului) sau principiilor personalității, realității, universalității (pentru infracțiuni comise în afara teritoriului statului) [4, p. 47];
- în al treilea rând, identificarea corectă a făptuitorului. Calitatea subiectului infracțiunii va fi determinată de legea națională în baza principiului personalității;
- în al patrulea rând, stabilirea naturii faptei infracționale comise, verificând preventiv, dacă aceasta nu face parte din lista infracțiunilor internaționale sau cu caracter internațional care cad sub incidența principiului universalității, sau după caz, infracțiuni contra siguranței statului sau cetățenilor acestui stat în sensul principiului realității;
- în al cincilea rând, verificarea tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte, atunci când o autoritate judiciară străină s-a pronunțat deja asupra acestei fapte (respectarea principiului *ne bis in idem*).

Rezultate obținute și discuții

Pentru a ajunge la concluzii și rezultate relevante vom examina codurile penale din mai multe state din Europa (Portugalia; Finlanda; Franța; Andorra; Malta; Republica Cehă; Slovenia; Germania; Georgia).

Portugalia

Codul penal portughez din 1995 conține cinci articole consacrate aplicării legii penale în spațiu, unde principiul teritorialității este numit expres în textul legii „*principiu general*”, fiind recunoscută astfel preeminența principiului teritorialității în legea penală a Portugaliei [5]. În conformitate cu prevederile art.4 CP portughez (Aplicarea în spațiu: principiu general), cu excepția unui tratat sau a unei convenții internaționale, legea penală portugheză este aplicabilă faptelor infracționale săvârșite: a) pe teritoriul portughez, indiferent de naționalitatea făptuitorului; sau b) la bordul navelor sau aeronavelor portugheze. Precizăm că legiuitorul portughez utilizează termenul „naționalitatea” în loc de „cetățenia”, deși ele sunt tratate ca identice.

Soluția legiuitorului portughez este una clară și expresă față de aplicarea principiului cetățeniei în cazul faptelor infracționale săvârșite în afara teritoriului statului, și anume – în art.5 CP portughez se conține lista exhaustivă a faptelor infracționale prevăzute în Partea Specială a Codului penal portughez când poate fi aplicată legea penală portugheză [5]. O normă progresivă, în opinia noastră, se conține în lit.c), d) și e) alin. (1) art.5 CP portughez, conform căreia cu excepția prevederilor din tratat sau din convenție internațională, legea penală portugheză este încă aplicabilă față de faptele săvârșite în afara teritoriului național de cetățeni portughezi sau de cetățenii străini împotriva cetățenilor portughezi, ori de câte ori: i) făptuitorul se găsește în Portugalia; ii) se pedepsește și prin legislația locului în care a fost săvârșită fapta infracțională, cu excepția cazului în care în acel loc nu se comite nicio acțiune sau inacțiune prejudiciabilă; iii) constituie o infracțiune

extrădabilă și extrădarea nu poate fi acordată; sau acea faptă este săvârșită împotriva portughezului, de către portughezi care locuiesc de obicei în Portugalia la momentul săvârșirii faptei infracționale și aici se găsesc; de către cetățenii străini aflați în Portugalia și a căror extrădare a fost solicitată, când constituie infracțiuni care admit extrădarea însă aceasta nu poate fi acordată.

În conformitate cu alin. (2) art.5 CP portughez, legea penală portugheză este aplicabilă și faptelor infracționale săvârșite în afara teritoriului național care cad sub jurisdicția Statului portughez în baza tratatului sau convenției internaționale.

Restricțiile privind aplicarea dreptului portughez sunt impuse de prevederile ce se conțin în art.6 CP portughez. Astfel, aplicarea dreptului portughez la faptele infracționale comise în afara teritoriului național are loc numai atunci când făptuitorul nu a fost judecat în țara în care a fost săvârșită fapta sau dacă a scăzut din respectarea deplină sau condamnarea parțială. Deși legea portugheză este aplicabilă doar în condițiile enumerate supra, fapta se judecă în funcție de legea statului în care a fost practică ori de câte ori este concret mai favorabilă pentru făptuitor. Pedepsa aplicabilă se transformă în cea care îi corespunde sistemului penal portughez sau, dacă nu există norma corespondentă, se va aplica pedeapsa expres prevăzută de legea portugheză pentru fapta infracțională comisă.

Legea penală portugheză definește locul de săvârșire a faptei infracționale în art.7 CP portughez. În conformitate cu alin.(1) art.7 CP portughez, *fapta infracțională se consideră săvârșită atât în locul în care, în întregime sau parțial, cât și sub orice formă de participare, făptuitorul a acționat sau, în caz de omisiune, ar fi trebuit să acționeze, pentru a produce rezultatul tipic sau rezultatul neinclus în tipul infracțiunii* [5]. Legea penală portugheză instituie și o normă de sine stătătoare consacrată locului săvârșirii tentativei. Astfel, în conformitate cu alin.(2) art.7 CP portughez, în cazul tentativei, fapta se consideră săvârșită și în locul în care, în conformitate cu intenția deliberată a făptuitorului, rezultatul ar fi trebuit să fie produs.

Finlanda

Aplicarea legii penale în spațiu este prevăzută în Codul penal finlandez (mai departe – CPF – *n.a.*) din 1996 Capitolul I (Domeniul de aplicare al dreptului penal din Finlanda) care cuprinde următoarele secțiuni: *Secțiunea 1* – Infracțiune săvârșită în Finlanda; *Secțiunea 2* – Infracțiune legată de o navă finlandeză; *Secțiunea 3* – Infracțiune îndreptată împotriva Finlandei; *Secțiunea 5* – Infracțiune îndreptată împotriva unui finlandez; *Secțiunea 6* – Infracțiune comisă de un finlandez; *Secțiunea 7* – Infracțiune internațională; *Secțiunea 10* – Locul comiterii infracțiunii; *Secțiunea 11* – Cerința dublei incriminări.

În conformitate cu alin.(1) Secțiunea 1 (Infracțiune săvârșită în Finlanda), Capitolul I CPF (Domeniul de aplicare al dreptului penal din Finlanda), legislația finlandeză se aplică unei infracțiuni comise în Finlanda [6, p. 297-303].

Potrivit prevederilor Secțiunii 2 Capitolul I CPF (Domeniul de aplicare al dreptului penal din Finlanda) [6, p. 297-303] legislația finlandeză se aplică și unei infracțiuni comise la bordul unei nave sau aeronave finlandeze dacă infracțiunea a fost comisă în timp ce nava se afla în marea liberă sau pe un teritoriu care nu aparține niciunui stat sau în timp ce aeronava se afla pe sau deasupra acestui teritoriu, sau în timp ce nava se afla pe teritoriul unui stat străin sau aeronava se afla în sau peste un astfel de teritoriu și infracțiunea a fost comisă de stăpânul navei sau aeronavei, un membru al echipajului acesteia, un pasager sau o persoană care altfel era la bord. Legea finlandeză se aplică și unei infracțiuni comise în afara Finlandei de către comandantul unei nave sau aeronave finlandeze sau al unui membru al echipajului acesteia dacă, prin infracțiune, făptuitorul și-a încălcat îndatorirea statutară specială de stăpân al navei sau aeronavei sau un membru al echipajului acesteia.

În conformitate cu prevederile din Secțiunea 3, Capitolul I CPF, legislația finlandeză se aplică unei infracțiuni comise în afara Finlandei care a fost în regia Finlandei. Se consideră că o infracțiune a fost îndreptată împotriva Finlandei: (1) dacă este o infracțiune de trădare sau de înaltă trădare; (2) în cazul în care fapta a încălcat grav sau a pus în pericol în alt mod cetățeanul, drepturile sau interesele militare sau economice ale Finlandei sau (3) dacă a fost îndreptat către o autoritate finlandeză.

Principiul personalității pasive este explicat în prevederile Secțiunii a 5-a Capitolul I CPF (Domeniul de aplicare al dreptului penal din Finlanda). Așadar, legea finlandeză se aplică unei infracțiuni comise în afara

Finlandei și care a fost îndreptată către un cetățean finlandez, o corporație finlandeză, o fundație sau o altă entitate juridică, sau un străin rezident permanent în Finlanda dacă, în conformitate cu legea finlandeză, actul se pedepsește cu închisoare mai mare de șase luni.

Principiul personalității active se găsește în prevederile Secțiunii a 6-a Capitolul I CPF (Domeniul de aplicare al dreptului penal din Finlanda) și presupune că legea finlandeză se aplică unei infracțiuni comise în afara Finlandei de un cetățean finlandez. Dacă infracțiunea a fost săvârșită pe un teritoriu care nu aparține niciunui stat, o condiție prealabilă pentru impunerea pedepsei este ca, conform legislației finlandeze, fapta va fi pedepsită cu închisoare mai mare de șase luni. O persoană care era cetățean finlandez la momentul săvârșirii infracțiunii sau este cetățean finlandez la începutul procedurii judiciare, atunci această persoană este considerată a fi cetățean finlandez.

Următoarele persoane sunt considerate echivalente cu un cetățean finlandez: o persoană care avea reședința permanentă în Finlanda la momentul săvârșirii infracțiunii sau are reședința permanentă în Finlanda la începutul procedurii, și o persoană care a fost reținută în Finlanda și care la începutul procedurii judiciare este cetățean al Danemarcei, Islandei, Norvegiei sau Suediei sau la acel moment are reședința permanentă într-una dintre acele țări.

Principiul universalității, în opinia noastră, este reglementat la un nivel avansat în Secțiunea 7 Capitolul I CPF (Domeniul de aplicare al dreptului penal din Finlanda), care stipulează că legislația finlandeză se aplică unei infracțiuni săvârșite în afara Finlandei în care pedepsirea faptei, indiferent de legea locului săvârșirii, se bazează pe un acord internațional cu caracter obligatoriu pentru Finlanda sau cu un alt statut sau regulament cu caracter internațional obligatoriu pentru Finlanda (infracțiune internațională).

Indiferent de legea locului săvârșirii infracțiunii, legea finlandeză se aplică și la infracțiunea de explozie nucleară sau pregătirea unei infracțiuni de punere în pericol care este să fie considerată o infracțiune la care se face referire în Tratatul pentru interzicerea totală a experiențelor nucleare.

O normă juridico-penală specială este consacrată cazurilor speciale de aplicare a principiului universalității. În conformitate cu alin.(3) Secțiunea 7, indiferent de legea locului săvârșirii, legea finlandeză se aplică și în cazul traficului de persoane.

Întru aplicarea Capitolului 1, Secțiunea 7 din Codul penal, următoarele infracțiuni sunt considerate infracțiuni internaționale: falsificarea banilor, pregătirea falsificării banilor sau folosirea banilor falsificați, la care se face referire în Decizia 2005/511/JAI privind desemnarea Europol ca fiind biroul central pentru combaterea falsificării monedei euro [7]; Convenția internațională de la Geneva din 1929 privind stoparea falsificării de monedă [8]; infracțiunea împotriva umanității, inclusiv forma agravată împotriva umanității, infracțiuni de război agravate, definite în Statutul Curții penale internaționale de la Roma, 1998 [9], sau alte fapte penale corespunzătoare care ar trebui să fie recunoscute grave, cum ar fi încălcarea celor patru Convenții de la Geneva (Convenția pentru îmbunătățirea sorții răniților și bolnavilor din forțele armate în campanie/Prima Convenție de la Geneva (*Geneva, 12 august 1949*); Convenția pentru îmbunătățirea sorții răniților, bolnavilor și naufragiaților din forțele armate pe mare/A doua Convenție de la Geneva (*Geneva, 12 august 1949*); Convenția cu privire la tratamentul prizonierilor de război/A treia Convenție de la Geneva (*Geneva, 12 august 1949*); Convenția referitoare la protecția persoanelor civile în timp de război/A patra Convenție de la Geneva (*Geneva, 12 august 1949*); Protocolul adițional nr. 1 la Convențiile de la Geneva din 12 august 1949 privind protecția victimelor conflictelor armate internaționale (*Geneva, 10 iunie 1977*); Protocolul adițional nr.2 la Convențiile de la Geneva din 12 august 1949 privind protecția victimelor conflictelor armate fără caracter internațional (*Geneva, 10 iunie 1977*) [10]; genocidul și pregătirea genocidului menționate în Convenția pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid adoptată la 9 decembrie 1948 de Adunarea generală a Națiunilor Unite [11]; traficul de stupefiante, inclusiv și forma agravată, promovarea traficului de stupefiante, precum și infracțiunea de tănuire a traficului de stupefiante; capturarea aeronavei sau alte fapte infracționale prin care făptuitorul ilegal, prin forță sau amenințare cu aceasta, confiscă sau exercită controlul asupra unei aeronave; orice faptă de punere în pericol a aviației civile; omor, agresiune sau privare de libertate îndreptate împotriva persoanei protejate la nivel internațional sau atac violent asupra încăperilor și transportului acestora; luarea de ostatici sau altă formă de privare de libertate menționată în convenții internaționale; orice formă de tortură în scopul obținerii unei mărturisiri,

agresiune, agresiune gravă sau alte fapte pedepsite care trebuie considerate tortură la care se face referire în tratate internaționale împotriva torturii, tratamentului inuman sau degradant; orice infracțiune privind dispozitivul nuclear, energia nucleară, infracțiune de utilizare sau alte fapte pedepsite îndreptate sau comise prin folosirea materialului nuclear care este considerat o infracțiune în tratatele internaționale; orice privare de libertate, privare agravată de libertate, răpire, sabotaj, punerea în pericol sau orice alt act cu caracter terorist, inclusiv omucidere, agresiune, privare de libertate sau jaf îndreptat asupra unei persoane aflate la bordul unei nave sau aeronave, sau confiscarea, furtul sau deteriorarea unei nave, aeronave sau proprietăți care se află la bordul unei nave sau aeronave care urmează să fie considerată piraterie; orice formă de încălcare a interzicerii armelor chimice; orice act ilicit îndreptat împotriva siguranței navigației maritime care este menționată în Convenția pentru reprimarea actelor ilegale împotriva siguranței navigației; orice formă de **încălcare a interzicerii armelor biologice; orice formă de infracțiune împotriva Națiunilor Unite și a personalului asociat; orice formă de infracțiune împotriva unui loc de uz public, a unei facilități de stat sau guvernamentale, a sistemului de transport public sau o facilitate de infrastructură; orice formă de finanțare a terorismului; uciderea intenționată sau rănirea gravă a civililor.**

Dacă infracțiunea a fost săvârșită pe teritoriul unui stat străin, aplicarea legii finlandeze poate avea loc numai dacă infracțiunea se pedepsește și conform legii locului săvârșirii și o sentință ar putea fi pronunțată pentru această faptă și de către o instanță a aceluși stat străin. În acest caz, sancțiunea mai severă decât cea prevăzută de legea locului de săvârșire a infracțiunii va fi aplicată în conformitate cu legea penală finlandeză.

Chiar dacă infracțiunea nu se pedepsește potrivit legii locului săvârșirii, legislația finlandeză i se va aplica dacă a fost comisă de un cetățean finlandez, dacă fapta este o infracțiune de război, inclusiv infracțiunea menționată în cel de al doilea Protocol la Convenția de la Haga din 1954 pentru protecția bunurilor culturale în caz de conflict armat (*Haga, 26 martie 1999*) [12].

Într-o altă ordine de idei, locul comiterii infracțiunii este precizat în prevederile Secțiunii 10 Capitolul I CPF (Domeniul de aplicare al dreptului penal din Finlanda). Locul săvârșirii infracțiunii este atât locul unde s-a desfășurat activitatea infracțională, cât și locul unde s-au produs urmările acesteia, după cum sunt definite de lege. În cazul unei infracțiuni omisive, se consideră că aceasta a fost săvârșită atât în locul în care autorul ar fi trebuit să acționeze, precum și în locul în care s-au produs urmările cuprinse în definiția legală a infracțiunii.

Dacă infracțiunea rămâne în stadiul de tentativă, ea este considerată comisă în locul în care, dacă ar fi fost consumată, s-ar fi produs urmările cuprinse în definiția legală a infracțiunii sau unde autorul consideră că ar fi trebuit să se producă urmările.

Infracțiunea comisă de către un instigator sau complice este considerată a fi comisă atât în locul unde au fost săvârșite actele de complicitate, cât și în locul unde se consideră că infracțiunea a fost săvârșită de către autor.

Dacă nu există certitudine cu privire la locul săvârșirii faptei infracționale, dar există motive întemeiate să se creadă că infracțiunea a fost săvârșită pe teritoriul Finlandei, infracțiunea respectivă se consideră săvârșită pe teritoriu finlandez.

Franța

Aplicarea legii penale în Codul penal al Franței din 1992 este cuprinsă în două capitole ale Părții generale, fiind evidențiate infracțiunile săvârșite sau considerate a fi săvârșite pe teritoriul Republicii (art.113/1 – 113/5) și infracțiunile săvârșite în afara teritoriului Republicii (113/6 – 113/14) [13]. Teritoriul Republicii cuprinde spațiile maritime și aeriene care sunt legate de acesta. Dreptul penal francez este aplicabil infracțiunilor săvârșite pe teritoriul Republicii. Infracțiunea se consideră săvârșită pe teritoriul Republicii odată ce una dintre acțiuni sau omisiuni a avut loc pe acest teritoriu.

În conformitate cu prevederile de la art. 113-2-1 din Codul penal francez, orice infracțiune sau delict comis prin intermediul unei rețele electronice de comunicații, dacă a existat tentativa sau dacă a fost săvârșit(ă) în prejudiciul unei persoane fizice cu reședința pe teritoriul Republicii sau al unei persoane juridice al cărei sediu este situat pe teritoriul Republicii, se consideră a fi săvârșit(ă) pe teritoriul Republicii [13].

Legea penală franceză se aplică infracțiunilor comise la bordul navelor sub pavilion francez, sau împotriva acestor nave sau persoanelor aflate la bordul lor, indiferent de locul unde se găesc. Ea este singura aplicabilă infracțiunilor comise la bordul navelor marinei franceze sau împotriva acestor nave sau persoane aflate la bord, oriunde s-ar afla (art. 113-3 CP francez).

La fel, legea penală franceză este aplicabilă infracțiunilor săvârșite la bordul aeronavelor înmatriculate în Franța, sau împotriva acestor aeronave sau persoanelor aflate la bordul lor, indiferent de locul în care se găesc. Ea este singura aplicabilă infracțiunilor comise la bordul aeronavelor militare franceze sau împotriva acestor aeronave sau persoane de la bordul lor, indiferent de locul în care se găesc.

Legea penală franceză este aplicabilă oricui s-ar dovedi a fi vinovat pe teritoriul Republicii, în calitate de complice, de o crimă sau de un delict comis în străinătate, dacă crima sau delictul se pedepsesc în același timp de legea franceză și de legea străină și dacă a fost constatat(ă) printr-o decizie definitivă a instanței străine.

Infracțiunile săvârșite în afara teritoriului Republicii sunt reglementate de art. 113/6 – 113/14 CP francez. Legea penală franceză este aplicabilă oricărei crime comise de un francez în afara teritoriului Republicii. Ea este aplicabilă delictelor comise de francezi în afara teritoriului Republicii dacă faptele sunt pedepsite de legislația țării în care au fost comise. Legea penală franceză este aplicabilă încălcărilor prevederilor Regulamentului (CE) nr. 561/2006 al Parlamentului European și al Consiliului din 15 martie 2006 *privind armonizarea anumitor dispoziții ale legislației sociale în domeniul transporturilor rutiere, de modificare a Regulamentelor (CEE) nr. 3821/85 și (CE) nr. 2135/98 ale Consiliului și de abrogare a Regulamentului (CEE) nr. 3820/85 al Consiliului* [14], **săvârșite într-un alt stat membru al Uniunii Europene și constatate în Franța.**

Legea penală franceză este aplicabilă oricărei crime, precum și oricărui delict pedepsit cu închisoare, comis de un francez sau de către un străin în afara teritoriului Republicii atunci când victima la momentul săvârșirii infracțiunii este de naționalitate franceză (art. 113-7 CP francez) [14].

În conformitate cu prevederile art. 113-11 CP francez, legea penală franceză este aplicabilă crimelelor și delictelor comise la bordul sau împotriva aeronavelor neînmatriculate în Franța sau a persoanelor aflate la bordul lor: atunci când autorul sau victima este de naționalitate franceză; atunci când aeronava aterizează în Franța ulterior crimei sau delictului; atunci când aeronava a fost închiriată fără echipaj unei persoane cu sediul principal al afacerii sale sau, în lipsă, cu reședința permanentă pe teritoriul Republicii. Legea penală franceză este aplicabilă infracțiunilor săvârșite dincolo de marea teritorială, în măsura în care convențiile internaționale și legea prevăd acest lucru.

În mod special, legea penală franceză se aplică crimelor și delictelor calificate drept acte de terorism săvârșite în străinătate de un francez sau de o persoană cu reședința obișnuită pe teritoriul francez. Legea penală franceză se aplică infracțiunilor săvârșite în străinătate de către un cetățean francez sau de către o persoană care locuiește în mod obișnuit sau își exercită total sau partial activitatea economică pe teritoriul francez, atunci când această activitate afectează veniturile și cheltuielile sau bunurile care se includ în bugetul Uniunii Europene, bugetele instituțiilor, organelor și organismelor sau bugetul Uniunii Europene gestionat și controlat direct de acesta: infracțiunile de fraudă; infracțiunile de încălcare a încrederii; infracțiunile de delapidare, deturnare sau distrugere de bunuri; infracțiunile de corupție; infracțiunile de contrabandă, import sau export fraudulos; infracțiuni de spălare a banilor.

Observăm că legea penală franceză în mod special enumeră lista infracțiunilor care, în opinia legiuitorului, ținând cont de gravitatea faptei comise, cad sub incidența aplicării legii penale franceze în cazul infracțiunilor săvârșite în străinătate.

Andorra

Un singur articol din legea penală andorrană din 2005 vizează aplicarea legii penale în spațiu, art. 8 CP din Andorra (Aplicarea legii penale în spațiu) [15]. În primul rând, legiuitorul andorran pune accentul pe etapele activității infracționale în aria geografică unde a avut loc fapta neconsumată (fie pregătire, fie tentativă). Legea penală andorrană se aplică infracțiunilor neconsumate sau comise pe teritoriul Principatului, precum și infracțiunilor conexe sau indivizibile care au fost neconsumate sau consumate în afara teritoriului

Andorrei. O soluție legislativă analogică este aplicată și față de faptele infracționale neconsumate sau consumate la bordul navelor și avioanelor andorrane și în spațiul aerian din Andorra, precum și în cazurile în care o aeronavă va ateriza pe teritoriul andorran.

Legea penală andorrană operează cu două principii: *principiul personalității active* și *principiul personalității pasive*. Principiul personalității active presupune că legea penală andorrană se aplică oricărei fapte penale neconsumate sau consumate săvârșită de către o persoană de naționalitate andorrană în afara teritoriului Principatului Andorra. Observăm din nou că legiuitorul utilizează termenul „naționalitate” în loc de „cetățenie”, care se tratează ca fiind identice.

La rândul său, principiul personalității pasive cuprinde regula, conform căreia legea penală andorrană se aplică oricărei infracțiuni penale, tentative sau consumate în afara teritoriului Principatului Andorra dacă victima este de naționalitate andorrană.

Legiuitorul pune accentul pe prioritatea jurisdicției andorrane atunci când un act normativ internațional o acordă în cazul comiterii oricărei infracțiuni consumate sau neconsumate. Șefii de stat străini se bucură de imunitate în timpul prezenței lor pe teritoriul Principatului Andorra, pentru faptele penale săvârșite în timpul exercițiului funcțiilor lor, cu excepția infracțiunilor de război, infracțiunilor împotriva umanității sau altor infracțiuni în cazul în care un tratat internațional în vigoare în Principat ar prevedea astfel. Reprezentanții diplomatici străini acreditați beneficiază de imunitate prevăzută în tratatele internaționale în vigoare în Principatul Andorra.

În mod special, legiuitorul andorran prevede categorii de infracțiuni comise în afara teritoriului Principatului Andorra, indiferent de etapa activității infracționale (pregătire, tentativă, faptă consumată), dacă această infracțiune a fost comisă „*împotriva Constituției Statului, împotriva securității Principatului, împotriva instituțiilor sau autorităților sale și infracțiunilor de falsificare a documentelor oficiale, monedelor sau sigiliilor din Andorra*” [15].

Legea penală andorrană se aplică infracțiunilor neconsumate sau consumate comise în afara teritoriului, cu condiția că este aplicabilă o pedeapsă a cărei limită maximă este mai mare de șase ani de închisoare și care constituie genocid, tortură, terorism, trafic de droguri, trafic de arme, fals, spălare de bani și obiecte de valoare, piraterie, deturnări de aeronave, sclavie, traficul de copii, infracțiuni sexuale împotriva minorilor și alte infracțiuni prevăzute în tratatul internațional în vigoare în Principat, cu condiția ca făptuitorul să nu fie achitat, grațiat sau condamnat pentru infracțiune sau să nu fi executat pedeapsa.

Malta

În conformitate cu prevederile din alin. (1) art. 5 al Codului penal din Malta, o faptă infracțională poate fi urmărită penal în Malta în următoarele cazuri, dacă este îndreptată:

- „*împotriva oricărei persoane care săvârșește o infracțiune în Malta, sau pe mare în orice loc din teritoriul ce se supune jurisdicției Maltei*” [16] – principiul teritorialității;
- „*împotriva oricărei persoane care săvârșește o infracțiune pe mare, la bordul oricărei nave ce aparține Maltei*” [16] – cazul exteritorialității;
- „*împotriva oricărei persoane care săvârșește o infracțiune la bordul unei aeronave în timp ce se află în spațiul aerian al Maltei sau la bordul oricărei aeronave aparținând Maltei, indiferent de locul unde se află*” [16] – cazul exteritorialității. Expresia „*spațiu aerian*” înseamnă spațiul aerian deasupra zonelor terestre și apelor teritoriale ale Maltei;
- „*împotriva oricărei persoane care (i) săvârșește orice infracțiune într-un local sau într-o clădire în afara Maltei însă care se bucură de imunitate diplomatică datorită faptului că această clădire este folosită ca ambasadă, reședință sau în alte scopuri legate de serviciul diplomatic al Maltei; sau săvârșește o infracțiune într-un loc din afara Maltei atunci când o astfel de persoană se bucură de imunitate diplomatică*” [16] – cazul exteritorialității. În mod special, legiuitorul menționează că nu are importanță dacă infracțorul știa că persoana atacată este o persoană protejată sau nu;
- „*împotriva oricărei persoane care se află în Malta, în calitate de organizator sau complice la oricare dintre infracțiuni prevăzute de legea penală a Maltei*” [16] – principiul teritorialității;
- „*împotriva oricărui cetățean al Maltei sau rezidentului permanent în Malta care în orice loc sau la*

bordul oricărei nave sau la bordul oricărei aeronave oriunde s-ar putea fi făcut vinovat de infracțiunile împotriva siguranței Guvernului sau îndreptate împotriva unui stat sau Guvern, unei instalații de infrastructură, unui loc public sau unui loc accesibil publicului, unui mijloc de transport public” [16] – principiul personalității active.

Referitor la cazul exteriorității, legiuitorul specifică că „nava sau o aeronavă va fi considerată ca aparținând Maltei dacă este înregistrată în Malta sau, dacă nu este înregistrată nicăieri, este deținută integral de către persoane cu reședința obișnuită în Malta sau prin organisme corporație înființată în temeiul și supus legilor din Malta și având sediul principal de afaceri în Malta” [16].

Un regim special dobândește *principiul universalității* manifestat în prohibițiunea juridico-penală ce incriminează săvârșirea oricărei fapte infracționale comisă în Malta, cu condiția că un astfel de act a implicat folosirea unei bombe, grenade, rachete, arme de foc automată, bombe specifice care ar pune în pericol siguranța persoanei, deși infracțiunile la care se face referire în legea penală a Maltei să fi fost comise în afara Maltei.

Referințe:

1. DONGOROZ, V. *Curs de drept penal*. Universitatea din București: Editura cursurilor litografiate, 1942, 734 p.
2. BOROI, AL., RUSU, I. *Cooperarea judiciară internațională în materie penală*. București: Editura C.H. Beck, 2008, 632 p. ISBN 978-973-115-392-6.
3. *Explicațiile noului Cod penal*. George ANTONIU, Tudorel TOADER (coord.). Vol. 1. București: Universul Juridic, 2015, 5 vol. ISBN 978-606-673-337-3. Vol. 1. ISBN 978-606-673-338-0.
4. LEFTERACHE, L. V. în: BODORONCEA, G., CIOCLEI, V., KUGLAY, I. ș.a. *Codul penal: comentariu pe articole*. Ediția a 2-a, rev. București: Editura C.H. Beck, 2016. 1382 p. ISBN 978-606-18-0583-9
5. CÓDIGO PENAL PORTUGUÊS. Decreto-Lei n°. 48/95. Diário da República n°. 63/1995, Série I-A de 1995-03-15. Disponibil: <https://dre.pt/dre/legislacao-consolidada/decreto-lei/1995-34437675> [Accesat: 08.09.2023]
6. *Codul penal al Republicii Finlanda*. În: *CODEX PENAL. Codurile penale ale statelor membre ale Uniunii Europene*. Volumul II. Coordonator Tudorel TOADER. București: C.H.Beck, 2018, 1095 p. ISBN 978-606-18-0821-2.
7. *DECIZIA 2005/511/JAI privind desemnarea Europol ca fiind biroul central pentru combaterea falsificării monedei euro*. Disponibil: <https://sintact.ro/legislatie/jurnalul-oficial-ue/decizia-2005-511-jai-12-iul-2005-privind-protectia-monedei-euro-79114387> [Accesat: 18.07.2024]
8. *CONVENȚIA INTERNAȚIONALĂ DE LA GENEVA din 1929 privind stoparea falsificării de monedă*. Disponibil: http://publications.europa.eu/resource/cellar/8c7fb17c-4ce2-4725-ab7a-62c1d847eb0d.0021.02/DOC_1 [Accesat: 09.09.2023]
9. *STATUTUL CURȚII PENALE INTERNAȚIONALE DE LA ROMA, 1998*. Disponibil <https://www.legal-tools.org/doc/759f54/pdf/> [Accesat: 09.09.2023]
10. *PRINCIPALELE TRATATE DIN DOMENIUL DREPTULUI INTERNAȚIONAL UMANITAR la care România este parte și alte instrumente juridice relevante*. Disponibil: <https://www.mae.ro/node/1514> [Accesat: 09.09.2023]
11. *CONVENȚIILE DE LA GENEVA din 12 august 1949 privind protecția victimelor conflictelor armate fără caracter internațional*. Disponibil https://irido.ro/irido/pdf/089_ro.pdf [Accesat: 09.09.2023]
12. *AL DOILEA PROTOCOL LA CONVENȚIA DE LA HAGA din 1954 pentru protecția bunurilor culturale în caz de conflict armat (Haga, 26 martie 1999)*. Disponibil: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/73551> [Accesat: 09.09.2023]
13. *CODE PÉNAL DU FRANCE. Dernière modification: 2022-05-01. Edition: 2022-05-03 Production de droit*. org. Disponibil: <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006070719/> [Accesat: 08.06.2023]
14. *REGULAMENT (CE) nr. 561/2006 al Parlamentului European și al Consiliului din 15 martie 2006 privind armonizarea anumitor dispoziții ale legislației sociale în domeniul transporturilor rutiere, de modificare a Regulamentelor (CEE) nr. 3821/85 și (CE) nr. 2135/98 ale Consiliului și de abrogare a Regulamentului (CEE) nr. 3820/85 al Consiliului (Text cu relevanță pentru SEE) (JO L 102, 11.4.2006, p. 1)*. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:02006R0561-20200820> [Accesat: 09.09.2023]

15. *NOUVEAU CODE PÉNAL DU ANDORRA. Loi organique no.9/2005 du 21 février 2005.* Disponibil: <https://www.derechos.org/intlaw/doc/and1.html#> [Accesat: 07.06.2023]
16. *CRIMINAL CODE OF MALTA, 10th June, 1854. The official transcript of the law that includes amendments up to 2018. National Legislative Bodies / National Authorities.* Disponibil: <https://justice.gov.mt/en/pcac/Documents/Criminal%20code.pdf> [Accesat: 09.06.2023]

Date despre autor:

Mariana GRAMA, doctor în drept, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0002-2633-5381

E-mail: mariana.grama@usm.md

Prezentat la 29.08.2024

CZU: 343.05:341.222:343(1-87)(094.5)

[https://doi.org/10.59295/sum8\(178\)2024_11](https://doi.org/10.59295/sum8(178)2024_11)

APLICAREA LEGII PENALE ÎN SPAȚIU ÎN DREPTUL PENAL COMPARAT: CONSTATĂRI DE LEGE LATA (PARTEA II)

Mariana GRAMA,*Universitatea de Stat din Moldova*

În cadrul acestui articol au fost analizate prevederile legilor penale din mai multe state străine fiind observate și scoase în evidență diferențele și similitudinile în abordarea legislativă a instituției vizate, în scopul identificării principiilor comune de aplicare a legii penale în spațiu și trasării celor mai reușite modele de asigurare juridico-penală a aplicării legii penale în spațiu.

Întru obținerea scopului propus spre realizare am concretizat regulile de aplicare a fundamentelor geografice și de naționalitate (cetățenie) atât a făptuitorului (principiul personalității active), cât și a victimei (principiul personalității pasive) în diferite state; am caracterizat conținutul și particularitățile principiilor aplicării legii penale în spațiu; am sintetizat soluțiile legislative reușite în sistematizarea normelor juridico-penale în domeniul aplicării legii penale în spațiu.

Articolul dat reprezintă partea a doua a cercetării cu aceeași denumire conținută în numărul anterior al revistei și cuprinde examinarea detaliată a codurilor penale din unele state din Europa selectate aleatoriu.

Cuvinte-cheie: *aplicarea legii penale în spațiu, teritoriu, principiul teritorialității, principiul personalității active, principiul personalității pasive, principiul realității, principiul universalității, drept penal comparat, legea penală străină.*

THE APPLICATION OF CRIMINAL LAW IN SPACE IN COMPARATIVE CRIMINAL LAW: FINDINGS OF THE LAW (PART II)

Within this article, the Criminal law provisions of several foreign states were analyzed, being observed and highlighting the differences and similarities in the legislative approach of the concerned institution, in order to identify the common principles of criminal law enforcement in space and to trace the most successful models of legal-penal enforcement of the Criminal law in space.

In order to achieve the proposed goal, we concretized the rules for applying the geographical foundations and nationality (citizenship) of both the perpetrator (principle of active personality) and of the victim (principle of passive personality) in different states; we characterized the content and particularities of the principles of the application of the Criminal law in space; we synthesized the successful legislative solutions in the systematization of legal-penal norms in the field of the application of Criminal law in space.

The given article represents the second part of the research of the same name contained in the previous issue of the magazine and includes the detailed examination of the criminal codes of some states in Europe.

Keywords: *application of criminal law in space, territory, the principle of territoriality, the principle of active personality, the principle of passive personality, reality principle, the principle of universality, comparative criminal law, foreign criminal law.*

Rezultate obținute și discuții

Cehia

În Codul penal al Republicii Cehe din 2009 observăm că normele juridico-penale în materia aplicării legii penale sunt plasate în cadrul unui capitol separat, numit „Aplicarea legii penale în spațiu” care cuprinde unsprezece secțiuni, unele dintre care le vom analiza *infra* [1, p. 628-630].

Principiul teritorialității este expres prevăzut în secțiunea 4 din Capitolul 3 din Codul penal al Republicii Cehe. Astfel, „*natura penală a faptei săvârșite pe teritoriul Republicii Cehe se judecă în conformitate cu legea Republicii Cehe*”.

O infracțiune este considerată săvârșită pe teritoriul Republicii Cehe în următoarele cazuri: dacă infractorul a săvârșit fapta, în întregime sau în parte, pe acest teritoriu, chiar dacă încălcarea sau punerea în pericol a unui interes protejat de legea penală a avut loc sau ar trebui să aibă loc, fie în întregime, fie parțial în străinătate, sau dacă infractorul a încălcat sau a pus în pericol un interes protejat de legea penală sau dacă o astfel de urmare prejudiciabilă trebuia să aibă loc, chiar și parțial, pe acest teritoriu, desi fapta a fost comisă în străinătate .

Fapta infracțională se consideră săvârșită în participație pe teritoriul Republicii Cehe în următoarele cazuri: dacă fapta infractorului a fost săvârșită pe teritoriul Statului; sau dacă complicele faptei săvârșite în străinătate a acționat parțial pe teritoriul Republicii Cehe. Dacă complicele a acționat pe teritoriul Republicii Cehe, pentru participarea sa se aplică legea cehă, indiferent dacă fapta infractorului este considerată infracțiune sau nu în străinătate.

În secțiunea 5 este prevăzut „Principul inmatriculării (înregistrării)” în care în mod special este subliniată competența statului de a determina caracterul penal al faptei comise în caz de exterritorialitate. Așadar, în conformitate cu prevederile normei menționate *„natura penală a unei fapte comise în afara teritoriului Republicii Cehe, la bordul unei nave, aeronave sau unui alt mijloc de transport aerian, sub pavilion ceh sau care este înregistrată în Republica Cehă, se judecă în conformitate cu legea Republicii Cehe”* [1, p. 628]. În conformitate cu prevederile din secțiunea 9 din Codul penal al Republicii Cehe *„natura penală a unei fapte se apreciază conform legii Republicii Cehe în cazul în care este astfel prevăzut prin tratate internaționale incorporate în sistemul de drept ”* [1, p. 630].

Conform principiului personalității (secțiunea 6) din legea penală a Republicii Cehe **în judecarea naturii penale a unei fapte săvârșite în străinătate de un cetățean al Republicii Cehe sau de un apatrid căruia i s-a acordat drept de ședere permanentă pe teritoriul Republicii Cehe se aplică legea Republicii Cehe.**

Principiul protecției și principiul universalității sunt proclamate în secțiunea 7 din Codul penal al Republicii Cehe (mai departe – CP RC – n.a.). Legiuitorul operând cu termenul *„principiul protecției”* are în vedere *„principiul protecției universale”* sau *„principiul universalității”*, respectiv, le putem trata având un sens semantic identic.

În conformitate cu cele stipulate în alin.(1) secțiunea 7 din Capitolul 3 CP RC, legea Republicii Cehe se aplică infracțiunilor de tortură și alte tratamente degradante și inumane, falsificare și contrafacere a banilor, fabricare și deținere de echipament pentru contrafacere, fabricare neautorizată de bani, subversiunea Republicii, atac terorist, sabotaj, spionaj, violență împotriva autorității publice, violență împotriva unui funcționar public, falsificare și modificare a documentelor publice, participare la un grup infracțional organizat, genocid, atac împotriva umanității, infracțiuni de apartheid și discriminarea grupurilor de oameni, pregătirea războiului ofensiv, utilizarea mijloacelor și metodelor de luptă interzise, cruzimea de război, persecuția populației, abuz de simboluri recunoscute internațional și de stat, abuz de steag și armistițiu, vătămarea unui conciliator, chiar și atunci când o astfel de infracțiune a fost săvârșită în străinătate de un cetățean străin sau de o persoană fără cetățenie, căreia nu i s-a acordat drept de ședere permanentă pe teritoriul Republicii Cehe.

Legea Republicii Cehe se aplică și faptelor săvârșite în străinătate împotriva unui cetățean ceh sau a unei persoane fără cetățenie, căreia i s-a acordat drept de ședere permanentă pe teritoriul Republicii Cehe, dacă fapta este recunoscută ca una penală în locul săvârșirii acesteia, sau dacă locul săvârșirii acesteia nu este supus niciunei jurisdicții.

Secțiunea 8 din Capitolul 3 CP RC prevede *principiul subsidiar al universalității*. În conformitate cu acest principiu, legea Republicii Cehe se aplică pentru stabilirea naturii penale a faptei săvârșite în străinătate de un cetățean străin sau de o persoană fără cetățenie, căreia nu i s-a acordat drept de ședere permanentă pe teritoriul Republicii Cehe, dacă fapta este prevăzută ca infracțiune și de legea țării unde a fost săvârșită și dacă făptuitorul a fost reținut pe teritoriul Republicii Cehe și nu a fost extrădat sau transferat într-un alt stat sau către o altă autoritate împuternicită să desfășoare urmărirea penală.

Legea Republicii Cehe se aplică și pentru stabilirea naturii penale a unei fapte săvârșite în străinătate de un cetățean străin sau de o persoană fără cetățenie căreia nu i-a fost acordat drept de ședere permanentă pe

teritoriul Republicii Cehe, atunci când fapta infracțională a fost săvârșită în favoarea unei persoane juridice cu sediul social sau o filială înregistrată pe teritoriul Republicii Cehe sau în favoarea unei persoane fizice autorizate avându-și sediul social sau locul desfășurării activității pe teritoriul Republicii Cehe. Cu toate acestea, infractorului nu i se poate aplica o pedeapsă mai severă decât pedeapsa prevăzută de legea statului pe teritoriul caruia a fost săvârșită infracțiunea.

Slovenia

Aplicarea legii penale în spațiu în Republica Slovenia este prevăzută expres de Capitolul 2 Secțiunea 3 (Aplicarea teritorială) a Codului penal din 2008 și cuprinde patru articole (art. 10-13) [2, p. 232-233]. În cadrul legii penale sunt reglementate următoarele principii:

- *Principiul teritorialității* – Aplicarea Codului Penal al Republicii Slovenia oricărei persoane care săvârșește o infracțiune pe teritoriul său (art. 10);
- *Principiul universalității* – Aplicarea Codului Penal al Republicii Slovenia pentru infracțiuni specifice săvârșite într-o țară străină (art. 11);
- *Principiul cetățeniei* – Aplicarea Codului Penal al Republicii Slovenia cetățenilor Republicii Slovenia care au săvârșit o infracțiune în străinătate (art. 12);
- *Principiul realității* – Aplicarea Codului Penal al Republicii Slovenia cetățenilor străini care au săvârșit o infracțiune în străinătate (art. 13).

Conform *principiului teritorialității*, Codul penal al Republicii Slovenia se aplică oricărei persoane care săvârșește o infracțiune pe o navă sub pavilion național, indiferent de locația sa la momentul săvârșirii infracțiunii, precum și oricărei persoane care săvârșește o infracțiune pe o aeronavă civilă internă în zbor sau pe o aeronavă militară internă, indiferent de locația sa la momentul săvârșirii infracțiunii.

Principiul universalității în legea penală a Sloveniei presupune că Codul penal al Republicii Slovenia se aplică oricărei persoane care, într-o țară străină, săvârșește o infracțiune în conformitate cu articolul 243 din Codul penal sau orice altă infracțiune care, în conformitate cu acordul internațional, trebuie urmărită penal în toate statele semnatare, indiferent de locul în care a fost săvârșită și infracțiunile prevăzute la articolul 108 și articolele 348-360 din Codul penal al Sloveniei.

În conformitate cu principiul cetățeniei, Codul penal al Republicii Slovenia (mai departe – CP RS – *n.a.*) se aplică oricărui cetățean al Republicii Slovenia care săvârșește orice infracțiune în străinătate, altele decât cele specificate mai sus.

Principiul realității este proliferat în prevederile art.13 CP RS, conform căruia acest act normativ se aplică oricărui cetățean strain care a săvârșit, într-o țară străină, o infracțiune împotriva Republicii Slovenia sau oricare dintre cetățenii săi, dacă infracțiunile în cauză nu sunt acoperite de principiul universalității expus în art. 11 CP RS.

Codul Penal al Republicii Slovenia se aplică oricărui cetățean străin care, într-o țară străină, a săvârșit o infracțiune împotriva unei țări terțe sau a oricărui cetățean al acesteia dacă a fost reținut pe teritoriul Republicii Slovenia, dar nu a fost extrădat țării străine. În astfel de cazuri, instanța nu va aplica făptuitorului o pedeapsă mai aspră decât pedeapsa prevăzută de legea țării în care s-a săvârșit infracțiunea.

Germania

Codul penal al Republicii Federale Germania în versiunea din 1998 include norme detaliate privind aplicarea legii penale în spațiu. Acestea se conțin în **§ 3-7 și 9 care se expun asupra locului săvârșirii infracțiunii, faptelor săvârșite pe teritoriul și în afara teritoriului Republicii Federale Germania** [3; p. 895-899].

Potrivit prevederilor § 9 intitulat **Locul săvârșirii faptei**, fapta se consideră săvârșită în fiecare loc în care făptuitorul a acționat sau, în cazul omisiunii, ar fi trebuit să acționeze sau în care s-a produs rezultatul ca element constitutiv sau în care acesta ar fi trebuit să se producă conform reprezentării făptuitorului.

În cazul în care fapta este săvârșită de două sau mai multe persoane atunci participația se consideră săvârșită atât la locul săvârșirii faptei, cât și în fiecare loc în care participantul a acționat sau, în cazul omisiunii, ar fi trebuit să acționeze sau în care fapta urma să fie săvârșită conform reprezentării acestuia.

Dacă participantul a acționat pe teritoriul Republicii Federale Germania în cadrul unei fapte săvârșite în

străinătate, pentru participare se va aplica legea germană, chiar dacă fapta nu se pedepsește conform legii aplicabile la locul săvârșirii faptei.

Principiul teritorialității se regăsește în § 3 și § 4 care menționează că legea penală germană se aplică faptelor săvârșite pe teritoriul Republicii Federale Germania. Totodată, legea penală germană se aplică, independent de legea aplicabilă la locul săvârșirii faptei, faptelor săvârșite la bordul unei nave sau aeronave germane care are dreptul de a arbora drapelul federal sau simbolul apartenenței la statul Republica Federală Germania.

Aplicabilitatea legii penale asupra faptelor comise în străinătate este expusă în celelalte paragrafe (§ 5-7). Astfel, legea penală germană se aplică, independent de legea aplicabilă la locul săvârșirii faptei, următoarelor fapte săvârșite în străinătate:

2. înaltă trădare (§ 81-83);
3. punerea în pericol a statului de drept democratic:
 - a) în cazurile prevăzute la § 89, 90a alin. 1 și § 90b dacă făptuitorul este cetățean german și cu domiciliul în aria de aplicare teritorială al prezentei legi și b) în cazurile prevăzute la § 90 și 90a alin. 2;
4. trădarea de țară și punerea în pericol a securității externe (§ 94-100a);
5. fapte penale contra apărării țării:
 - a) în cazurile prevăzute la § 109 și 109e-109g și b) în cazurile prevăzute la § 109a, 109b și 109h dacă făptuitorul este german cu domiciliul în aria de aplicare teritorială a prezentei legi;
6. fapte penale contra libertății persoanei
 - a) în cazurile prevăzute la § 234a și 241a dacă fapta este îndreptată împotriva unei persoane care la data săvârșirii faptei este cetățean german și își are domiciliul sau reședința obișnuită în Republica Federală Germania;
 - b) în cazurile prevăzute la § 235 alin. 2 punctul 2 dacă fapta este îndreptată împotriva unei persoane care la data săvârșirii faptei își are domiciliul sau reședința obișnuită în Republica Federală Germania;
 - c) în cazurile prevăzute la § 237, dacă la data săvârșirii faptei făptuitorul este german sau fapta este îndreptată împotriva unei persoane care la data săvârșirii faptei își are domiciliul sau reședința obișnuită în Republica Federală Germania;
7. violarea secretului comercial sau industrial al unei întreprinderi sau companii care își are sediul în domeniul de aplicare teritorială a prezentei legi sau al unei companii cu sediul în străinătate care depinde de o companie care își are sediul în domeniul de aplicare teritorială a prezentei legi și formează cu aceasta un concern;
8. fapte penale contra libertății sexuale în cazurile prevăzute la § 174 alin. 1, 2 și 4, § 176-178 și § 182 dacă la data săvârșirii faptei făptuitorul este german;
9. fapte penale contra vieții:
 - a) în cazurile prevăzute la § 218 alin. 2 teza 2 punctul 1 și alin. 4 teza 1 dacă la data săvârșirii faptei făptuitorul este cetățean german și b) în celelalte cazuri prevăzute la § 218 dacă la data săvârșirii faptei făptuitorul este cetățean german și cu domiciliul pe teritoriul Republicii Federale Germania;
- 9a. fapte penale contra integrității corporale:
 - a) în cazurile prevăzute la § 226 alin. 1 punctul 1 coroborat cu alin. 2 dacă se ajunge la pierderea capacității de reproducere când la data săvârșirii faptei făptuitorul este cetățean german și b) în cazurile prevăzute la § 226a dacă la data săvârșirii faptei făptuitorul este cetățean german sau dacă fapta este îndreptată împotriva unei persoane care la data săvârșirii faptei își are domiciliul sau reședința obișnuită pe teritoriul Republicii Federale Germania;
10. mărturia mincinoasă, sperjurul și declarațiile false date pe propria răspundere (§ 153-156) în cadrul unei proceduri care se încadrează în domeniul de aplicare teritorială a prezentei legi, pendinte la o instanță sau la o altă entitate germană competentă să ia declarații sub jurământ sau declarații pe propria răspundere;
- 10a. înșelăciunea la pariuri sportive și manipularea competițiilor de sport profesionist (§ 265c și 265d), dacă fapta se referă la o competiție care are loc în Republica Federală Germania;
11. fapte penale contra mediului înconjurător în cazurile prevăzute la § 324, 326, 330 și 330a, săvârșite în zona economică exclusivă germană, în măsura în care convențiile de drept internațional din domeniul protecției mărilor permit sancționarea acestora ca fapte penale;

11a. fapte penale prevăzute la § 328 alin. 2 punctele 3 și 4, alin. 4 și 5, inclusiv coroborat cu § 330, dacă la data săvârșirii faptei făptuitorul este cetățean german;

12. fapte săvârșite de un funcționar public german sau de o persoană din serviciul public cu statut special în timpul unei deplasări în interes de serviciu sau în legătură cu serviciul;

13. fapte săvârșite de un cetățean străin în calitate de funcționar public sau de o persoană din serviciul public cu statut special;

14. fapte săvârșite de o persoană împotriva unui funcționar public sau a unei persoane din serviciul public cu statut special sau împotriva unui militar al Armatei Germane Bundeswehr în exercitarea atribuțiilor de serviciu sau în legătură cu serviciul;

15. fapte penale prevăzute la § 331-337 dacă:

a) la data săvârșirii faptei făptuitorul este cetățean german;

b) la data săvârșirii faptei făptuitorul este funcționar public european și oficiul său își are sediul în Republica Federală Germania;

c) fapta este săvârșită împotriva unui funcționar public sau a unei persoane din serviciul public cu statut special sau împotriva unui militar al Armatei Germane Bundeswehr sau

d) fapta este săvârșită împotriva unui funcționar public european sau arbitru care la data săvârșirii faptei este cetățean german sau fapta este săvârșită de o persoană asimilată conform § 335a, care la data săvârșirii faptei este cetățean german;

16. darea și luarea de mită în legătură cu persoane mandatate (§ 108e), dacă:

a) la data săvârșirii faptei făptuitorul era membru al unui parlament german sau cetățean german sau

b) fapta este săvârșită împotriva unui membru al unui parlament german sau împotriva unei persoane care la data săvârșirii faptei era cetățean german;

17. traficul de organe sau țesuturi (§ 18 din Legea transplantului) dacă la data săvârșirii faptei făptuitorul era cetățean german (**§ 5. Fapte săvârșite în străinătate, cu legătură specială cu Republica Federală Germania**).

Legea penală germană se aplică, independent de legea aplicabilă la locul săvârșirii faptei, și următoarelor fapte săvârșite în străinătate: infracțiuni privind materialele nucleare, substanțele explozibile și radioactive în cazurile prevăzute la § 307 și 308 alin. 1-4, § 309 alin. 2 și § 310; infracțiuni contra traficului aerian și naval (§ 316c); traficul de persoane (§ 232); distribuția neautorizată de substanțe narcotice; distribuția de materiale pornografice în cazurile prevăzute la § 184a, 184b alin. 1 și 2 și § 184c alin. 1 și 2, fiecare și coroborat cu § 184d alin. 1 teza 1; contrafacerea de monedă și falsificarea de titluri de valoare (§ 146, 151 și 152), falsificarea de carduri de plată cu funcție de garanție și formulare de eurocecuri (§ 152b alin. 1-4), precum și punerea lor în circulație (§ 149, 151, 152 și 152b alin. 5); înșelăciunea în legătură cu subvențiile (§ 264); fapte care, în temeiul unui tratat interstatal semnat de Republica Federală Germania, sunt sancționate penal și atunci când sunt săvârșite în străinătate (**§ 6. Fapte săvârșite în străinătate contra valorilor ocrotite la nivel internațional**).

Legea penală germană se mai aplică faptelor săvârșite în străinătate împotriva unui cetățean german dacă și la locul săvârșirii faptei, fapta se pedepsește sau dacă locul săvârșirii faptei nu se supune niciunei jurisdicții penale. Legea penală germană se aplică altor fapte săvârșite în străinătate, dacă și la locul săvârșirii sale fapta se pedepsește sau dacă locul săvârșirii faptei nu se supune niciunei jurisdicții penale și dacă făptuitorul la data săvârșirii faptei era cetățean german sau a devenit după săvârșirea faptei sau, la data săvârșirii faptei era cetățean străin, este descoperit pe teritoriul Republicii Federale Germania și, deși Legea privind extrădarea ar permite extrădarea sa având în vedere tipul faptei, nu este extrădat ca urmare a faptului că nu se solicită în termen extrădarea sau cererea de extrădare este respinsă ori extrădarea nu poate fi efectuată (§ 7. *Aplicarea pentru fapte săvârșite în străinătate – alte cazuri*).

Georgia

Aplicarea legii penale în spațiu, în conformitate cu prevederile Codului penal al Georgiei (mai departe – CPG – *n.a.*) din 1999, are loc în baza prevederilor art.4 și art.5 din acest act normativ [4].

Principiul teritorialității este proclamat în art.4 CPG. În conformitate cu prevederile art. 4 CPG (Acțiunea

legii penale cu privire la infracțiunile săvârșite pe teritoriul Georgiei), „o persoană care a săvârșit o infracțiune pe teritoriul Georgiei răspunde penal în temeiul Codului penal al Georgiei” [4].

O precizare, în opinia noastră, valoroasă, care merită atenția și din partea legiuitorului nostru, se conține în prevederile din alin. (2) art. 4 CPG: conform căruia „o infracțiune este considerată a fi săvârșită pe teritoriul Georgiei dacă a început, a continuat, s-a consumat sau epuizat pe teritoriul Georgiei”. Luând în considerare că orice faptă infracțională nu este un act momentan, ci apare, se desfășoară și se încheie sau încetează în timp și în spațiu, o normă asemănătoare ar fi relevantă și pentru noi și ar putea fi recomandată *de lege ferenda* pentru legea penală a Republicii Moldova, fiind că sunt expres evidențiate etapele activității infracționale care, în mod firesc, pot avea loc în diferite arii geografice și spații teritoriale și, logic, în diferite perioade de timp.

De menționat că Codul penal al Georgiei se aplică și infracțiunilor comise pe platforma continentală și în Zona Economică Exclusivă a Georgiei.

Conform prevederilor din alin. (3) art. 4 CPG, „o persoană care a săvârșit o infracțiune pe sau împotriva unei nave autorizate să arboreze pavilionul național sau însemnele naționale ale Georgiei răspunde penal, conform prezentului cod, cu excepția cazului în care tratatele la care Georgia este parte nu prevăd altfel”. Formularea tehnico-juridică aplicată cuprinde cazul exterritorialității legii penale georgiene.

Cu toate acestea, legea penală a Georgiei prevede și situații de imunitate diplomatică. Așadar, în cazul în care reprezentanții diplomatici străini sau persoanele care beneficiază de imunitate diplomatică au comis o infracțiune pe teritoriul Georgiei, răspunderea lor penală va fi decisă în conformitate cu dreptul internațional.

Principiul personalității active este prevăzut la alin. (1) art. 5 CPG: *Răspunderea penală pentru infracțiunile săvârșite în străinătate*), conform căruia *cetățenii Georgiei și persoanele cu statut de apatrid în Georgia, care au săvârșit în străinătate o faptă infracțională prevăzută în Codul penal al Georgiei, care este considerată infracțiune conform legislației statului în care a fost săvârșită, răspund penal în temeiul Codului penal georgian*.

O soluție tehnico-juridică reușită, în opinia noastră, este și formularea întâlnită în alin. (2) art. 5 CPG (*Răspunderea penală pentru infracțiunile săvârșite în străinătate*), conform căreia: „Cetățenii Georgiei și persoanele cu statut de apatrid în Georgia care au săvârșit în străinătate o infracțiune prevăzută de prezentul cod, însă care nu este considerată infracțiune conform legislației statului în care a fost săvârșită, vor răspunde penal conform prezentului cod, cu condiția ca fapta este îndreptată contra intereselor Georgiei și constituie o infracțiune gravă sau deosebit de gravă sau dacă răspunderea penală pentru această infracțiune este prevăzută de tratatele la care Georgia este parte”. Această normă este consacrată, de fapt, **principiului personalității active când fapta comisă nu-și găsește corespondentul în legea penală a statului pe teritoriul căreia a fost săvârșită, însă cele comise perfect se încadrează în principiul realității sau principiul universalității**. Deci, se admite ca persoana să fie urmărită penal de statul georgian cu condiția întrunirii condițiilor necesare pentru aplicarea *principiului realității* (fapta este comisă în afara statului, de către cetățeni străini și împotriva securității statului și/ sau cetățenilor acestuia) sau pentru aplicarea *principiului universalității* (fapta constituie o încălcare a gravă a dreptului internațional și persoana urmează a fi trasă la răspundere penală și pedepsită oriunde s-ar afla).

Un procedeu analogic de comasare a principiilor aplicării legii penale în spațiu o găsim și în alin. (3) art. 4 CPG, conform căruia „Străinii și apatrizii care săvârșesc infracțiuni în străinătate răspund penal în temeiul prezentului cod, cu condiția ca fapta să constituie o infracțiune gravă sau infracțiune deosebit de gravă împotriva intereselor Georgiei sau dacă răspunderea penală pentru această infracțiune este prevăzută de tratatele la care Georgia este parte” [20]. Constatăm că sintagma „*împotriva intereselor Georgiei*” denotă condiția aplicării *principiului realității*, iar expresia „*prevăzută de tratatele la care Georgia este parte*” semnifică condiția aplicării *principiului universalității*.

Atenție aparte urmează a fi acordată normei juridico-penale prevăzute la alin. (4) art. 5 CPG, potrivit căreia cetățenii Georgiei și persoanele cu statut de apatrid în Georgia care au săvârșit în străinătate o faptă infracțională prevăzută de următoarele articole din Partea Specială a Codului penal georgian și care nu constituie infracțiuni în statul în care au fost comise, vor fi trase la răspundere penală conform prevederilor Codului penal georgian:

- art. 221 CPG (Coruperea comercială): *Promiterea, oferirea, transferul de bani, valori mobiliare, alte proprietăți și/sau alte avantaje necuvenite sau furnizarea de servicii de natură materială unei persoane care exercită atribuții manageriale, reprezentative sau alte atribuții speciale într-o întreprindere sau altă organizație sau care lucrează în această organizație, direct sau indirect, în favoarea acesteia sau a altei persoane, astfel încât să îndeplinească orice act sau să se abțină de la efectuarea oricărui act cu încălcarea îndatoririlor sale oficiale, în interesul mituitorului sau altei persoane;*

- alin. (1) art. 223/1 CPG (Apartenența la „comunitatea hoților”, „hoț în lege”): *Apartenența la „comunitatea hoților”;*

- alin. (2) art. 223/1 CPG (Apartenența la „comunitatea hoților”, „hoț în lege”): *Prezența unei persoane în postura de „hoț în lege”;*

- art. 223/2 CPG (Participarea la „întâlnirea hoților”): *Participarea la „întâlnirea hoților”;*

- alin. (1) art. 223/3 CPG (Sprijinirea activității „comunității hoților”): *Exprimat oral, în scris sau prin alte mijloace de exprimare, sprijinul public acordat pentru „comunitatea hoților” sau pentru un membru al „comunității hoților”/„hoț în lege”, dacă aceasta creează un pericol clar, iminent și substanțial al defășurării activității „comunității hoților”;*

- alin. (2) art. 223/3 CPG (Sprijinirea activității „comunității hoților”): *Orice faptă (cu excepția celei prevăzute în alin. (1) art. 223/3 CPG săvârșită de o persoană care cunoaște activitatea „comunității hoților” și care contribuie activ la activitatea „comunității hoților”;*

- alin. (3) art. 223/3 CPG (Sprijinirea activității „comunității hoților”): *O faptă prevăzută în acest articol, săvârșită folosind funcția oficială de serviciu. Cu toate acestea în anexa la art. 223/3 CPG se prexizează că „Nu constituie infracțiune în temeiul acestui articol transmiterea unui membru al unei „comunități de hoți” și/sau unui „hoț în lege” de profuse alimentare, haine sau obiecte permise de legislația Georgiei pentru fi transmise într-o instituție penitenciară, sau pentru a desfășura o acțiune necesară de moment pentru a salva viața unei persoane, precum și în scopul îndeplinirii sarcinilor/activităților profesionale (oficiale) prevăzute de legislația Georgiei” [4];*

- alin. (1) art. 223/4 CPG (Contactarea unui membru al „comunității hoților”/„hoț în lege” sau primirea unui beneficiu material sau avantaj material ca urmare a unui astfel de tratament): *Contactarea unui membru al „comunității hoților”/„hoț în lege” săvârșită de o persoană pentru a influența orice persoană sau pentru a influența luarea deciziilor oricăror persoane cu scopul de a efectua o „confruntare a hoților” sau de a obține pentru ei înșiși și /sau alte persoane beneficiu sau un alt avantaj material, indiferent dacă vreo acțiune a fost întreprinsă de un membru al „comunității hoților”/„hoț în lege” și/sau dacă a avut loc rezultatul dorit pentru persoana specificată;*

- alin. (2) art. 223/4 CPG (Contactarea unui membru al „comunității hoților”/„hoț în lege” sau primirea unui beneficiu material sau avantaj material ca urmare a unui astfel de tratament): *Primirea cu bună-știință de către un terț, ca urmare a punerii în aplicare a unui act prevăzut în alin. (1) art. 223/4 CPG, a unui beneficiu material sau a unui avantaj material;*

- alin. (3) art. 223/4 CPG (Contactarea unui membru al „comunității hoților”/„hoț în lege” sau primirea unui beneficiu material sau avantaj material ca urmare a unui astfel de tratament): *Fapta prevăzută la alin.(1) sau (2) care a condus la urmări grave;*

- alin. (1)-(3) art. 338 CPG (Luarea de mită): *Primirea sau solicitarea de către funcționari sau persoane echivalente acestora sub formă directă sau indirectă de bani, valori mobiliare, alte proprietăți, beneficii patrimoniale sau orice alt avantaj ilegal, precum și primirea de oferte sau promisiuni ale acestora în favoarea lor sau în favoarea altor persoane pentru punerea în aplicare sau abținerea de la îndeplinirea de către acești funcționari sau persoane echivalente cu aceștia a oricăror acțiuni în favoarea mituitorului sau a altei persoane, ori folosirea autorității lor oficiale pentru atingerea unor scopuri similare, precum și pentru exercitarea patronajului oficial al acestora în exercitarea atribuțiilor lor oficiale;*

- alin. (1)-(3) art. 339 CPG (Darea de mită): *Promiterea, oferirea sau furnizarea către funcționar sau persoană echivalentă acesteia sub formă directă sau indirectă de bani, valori mobiliare, alte proprietăți, beneficii patrimoniale sau orice alt avantaj ilegal în favoarea funcționarilor sau a altor persoane pentru efectuarea sau abținerea de la efectuarea oricăror acțiuni ale acestora în favoarea mituitorului sau a altei*

persoane sau pentru utilizarea de către acesta a autorității sale oficiale pentru a atinge obiective similare, precum și pentru exercitarea patronajului oficial în îndeplinirea atribuțiilor și atribuțiilor oficiale;

- alin. (1) art. 339/1 CPG (Trafic de influență): Promisiunea, oferirea sau darea către o persoană care pretinde sau dovedește că poate exercita o influență nejustificată asupra adoptării de către un funcționar sau o persoană echivalentă cu un funcționar a unei decizii, în formă directă sau indirectă, în favoarea sa sau în favoarea o altă persoană, bani, valori mobiliare, alte proprietăți, beneficii patrimoniale sau orice alt avantaj necuvenit, de către o persoană care acționează în interesul său sau în interesul altei persoane, indiferent dacă o astfel de influență a fost exercitată și/sau dacă rezultatul dorit al acestei influențe a fost obținut;

- alin. (1) art. 339/1 CPG (Trafic de influență): Solicitarea sau primirea de către o persoană care susține sau dovedește că poate avea o influență nejustificată asupra adoptării de către un funcționar sau o persoană echivalentă cu acesta a unei decizii în favoarea sa sau în favoarea altei persoane, de la o persoană care acționează în propriul interes sau interesele altor persoane, sub formă directă sau indirectă bani, valori mobiliare, alte proprietăți, beneficii patrimoniale sau orice alt avantaj ilegal, precum și promisiuni sau oferte ale acestora, indiferent dacă o astfel de influență a fost exercitată și/sau rezultatul dorit al unei astfel de influențe a fost obținut;

Cetățenii străini și apatrizii, care în numele Georgiei relizează în străinătate anumite sarcini publice și care au săvârșit în străinătate una din infracțiunile prevăzute la art. 221, 338, 339, 339/1 CPG vor răspunde penal în temeiul Codului penal al Georgiei (alin. 5 art. 5 CPG).

Concluzii

Aplicarea legii penale în spațiu presupune un algoritm specific care include: identificarea corectă a locului săvârșirii infracțiunii; identificarea corectă a făptuitorului; calificarea faptei infracționale în conformitate cu legea națională; stabilirea naturii faptei infracționale comise, verificând preventiv, dacă aceasta nu face parte din lista infracțiunilor internaționale sau cu caracter internațional care cad sub incidența principiului universalității, sau, după caz, infracțiuni contra siguranței statului sau cetățenilor acestui stat în sensul principiului realității; verificarea tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte; stabilirea dacă o autoritate judiciară străină s-a pronunțat deja asupra acestei fapte (respectarea principiului *ne bis in idem*).

În legislația penală a mai multor state străine din Europa este proclamată preeminența principiului teritorialității.

În mai multe legislații penale străine (Portugalia, Finlanda, Germania, Georgia), în Partea Generală a Codurilor penale se conține lista exhaustivă a infracțiunilor pentru care survine răspunderea penală conform legii naționale în baza principiului universalității sau, per ansamblu, în baza principiului realității. În majoritatea statelor această listă conține *infracțiuni internaționale* (infracțiuni contra păcii, contra umanității, infracțiuni de război), precum și *infracțiuni cu caracter internațional* (prevăzute de diferite Convenții internaționale pentru prevenirea și contracararea anumitor fapte ilicite recunoscute astfel la nivel internațional).

Cu toate acestea, reieșind din particularitățile faptelor infracționale și contextului teritorial și istoric post-sovietic specific, cu titlu de excepție, Georgia a instituit o listă întregă de fapte infracționale specifice art. 221 CPG (Coruperea comercială); art. 223/1 CPG (Apartenența la „comunitatea hoților”, „hoț în lege”); art. 223/2 CPG (Participarea la „întâlnirea hoților”); art. 223/3 CPG (Sprijinirea activității „comunității hoților”); art. 223/4 CPG (Contactarea unui membru al „comunității hoților”/„hoț în lege” sau primirea unui beneficiu material sau avantaj material ca urmare a unui astfel de tratament); alin. (1)-(3) art. 338 CPG (Luarea de mită); alin. (1)-(3) art. 339 CPG (Darea de mită); alin.(1) art. 339/1 CPG (Trafic de influență).

În majoritatea statelor principiul personalității active este reglementat separat de principiul personalității pasive.

În unele state noțiunea de „cetățean” se interpretează în mod extins, fiind incluse și alte categorii de persoane. Spre exemplu, în Finlanda, următoarele persoane sunt echivalate cu un cetățean finlandez:

o persoană care avea reședința permanentă în Finlanda la momentul săvârșirii infracțiunii sau are reședința permanentă în Finlanda la începutul procedurii, și o persoană care a fost reținută în Finlanda și care la începutul procedurii judiciare este cetățean al Danemarcei, Islandei, Norvegiei sau Suediei sau la acel moment are reședința permanentă într-una dintre acele țări.

Unii legiuitori prevăd expres regulile de aplicare a legii penale în spațiu în cazul faptelor infracționale neconsumate (la etapa pregătirii și tentativei) și în cazul activității infracționale comise în serie. Spre exemplu, prevederile din alin. (2) art. 4 din Codul penal georgian. O normă asemănătoare ar fi relevantă și binevenită pentru noi și ar putea fi recomandată *de lege ferenda* pentru legea penală a Republicii Moldova, fiindcă sunt expres evidențiate etapele activității infracționale care, în mod firesc, pot avea loc în diferite arii geografice și spații teritoriale și, logic, în diferite perioade de timp.

La fel, legile penale ale unor state prevăd un regim special de aplicare a legii penale în spațiu în cazul participației penale (Portugalia; Franța; Republica Cehă; Georgia), fapt care ar putea fi implementat de *lege ferenda* în Republica Moldova.

Referințe:

1. *Codul penal al Republicii Ceha*. În: *CODEX PENAL. Codurile penale ale statelor membre ale Uniunii Europene*. Volumul I. Coordonator Tudorel TOADER. București: C.H.Beck, 2018. 1076 p. ISBN 978-606-18-0820-5
2. *Codul penal al Republicii Slovenia*. În: *CODEX PENAL. Codurile penale ale statelor membre ale Uniunii Europene*. Volumul V. Coordonator Tudorel TOADER. București: C.H.Beck, 2018. 995 p. ISBN 978-606-18-0824-3
3. *Codul penal al Republicii Federale Germania*. În: *CODEX PENAL. Codurile penale ale statelor membre ale Uniunii Europene*. Volumul II. Coordonator Tudorel TOADER. București: C.H.Beck, 2018. 1095 p. ISBN 978-606-18-0821-2
4. *Уголовный кодекс Грузии. Контрольный текст по состоянию на 18.04.2023. N 4137*. Disponibil: <https://matsne.gov.ge/en/document/view/16426?publication=235> [Accesat: 18.07.2024]

Date despre autor:

Mariana GRAMA, doctor în drept, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0002-2633-5381

E-mail: mariana.grama@usm.md

Prezentat la 29.08.2024

OBIECTUL INFRAȚIUNII PREVĂZUTE LA ART. 168 DIN CODUL PENAL

Petru GUIDEA,

Universitatea de Stat din Moldova

În acest studiu sunt analizate semnele obiectului infracțiunii de muncă forțată, care este prevăzută la art. 168 din Codul penal al Republicii Moldova. După determinarea obiectului juridic general și a obiectului juridic generic, este stabilit obiectul juridic de subgrup al infracțiunii de muncă forțată. Această din urmă categorie are conotații teoretice, facilitând reliefaarea obiectului juridic special al infracțiunii prevăzute la art. 168 din Codul penal al Republicii Moldova. În continuare sunt determinate valorile sociale care formează obiectul juridic principal și obiectul juridic secundar al infracțiunii analizate. Investigația se încheie cu dezvăluirea conținutului obiectului imaterial și a caracteristicilor victimei infracțiunii prevăzute la art. 168 din Codul penal al Republicii Moldova.

Cuvinte-cheie: *obiectul infracțiunii, obiectul juridic al infracțiunii, obiectul material al infracțiunii, obiectul imaterial al infracțiunii, victima infracțiunii, muncă forțată, libertatea muncii.*

THE OBJECT OF THE CRIME PROVIDED FOR IN ART. 168 OF THE CRIMINAL CODE

In this study are established the signs of the object of the crime of forced labor, which is provided for in art. 168 of the Criminal Code of the Republic of Moldova. After determining the general legal object and the generic legal object, the subgroup legal object of the forced labor crime is established. The latter category has theoretical connotations, facilitating the highlighting of the special legal object of the crime provided for in art. 168 of the Criminal Code of the Republic of Moldova. Next, the social values that form the main legal object and the secondary legal object of the crime analyzed are determined. The investigation ends with the disclosure of the content of the immaterial object and the characteristics of the victim of the crime provided for in art. 168 of the Criminal Code of the Republic of Moldova.

Keywords: *the object of a crime, the legal object of a crime, the material object of a crime, the immaterial object of a crime, the victim of a crime, forced labor, freedom of work.*

Introducere

Din alin. (1) art. 2 CP RM rezultă că obiectul juridic general al infracțiunii este format din ordinea de drept (și din relațiile sociale din jurul acesteia), adică din ordinea relațiilor între persoane, consacrată în legislație, care este indispensabilă pentru menținerea unui climat social adecvat pentru asigurarea siguranței persoanelor. Totodată, amplasarea art. 168 CP RM ne ajută să determinăm obiectul juridic generic al infracțiunilor care sunt prevăzute în Capitolul III al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova, în general, și al infracțiunii de muncă forțată, în particular. Este întemeiată amplasarea art. 168 în Capitolul III din partea specială a Codului penal. Nu ar fi întemeiat ca articolul, în care este incriminată munca forțată, să fie transferat din Capitolul III al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova în Capitolul V al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova.

Rezultate obținute și discuții

Cu noțiunea de obiect juridic de subgrup operează mai mulți doctrinari autohtoni: Gh. Reniță [1, 2]; D. Băbălău [3]; N. Postovanu [4]; A. Stratan [5] etc. Se poate afirma că relațiile sociale cu privire la libertatea persoanei formează obiectul juridic de subgrup al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. Libertatea persoanei reprezintă acea valoare socială care consacră opțiunea persoanei de a-și alege conduita și de a o realiza în mod autonom, în conformitate cu propriile interese, dorințe și posibilități, cu respectarea restricțiilor impuse de lege și de normele etice.

În cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, relațiile sociale cu privire la libertatea muncii constituie obiectul juridic principal. Libertatea muncii reprezintă valoarea socială care exprimă opțiunea persoanei de a negocia în mod liber condițiile de angajare, fără a suporta sancțiuni, de a se realiza activ sau pasiv în sfera muncii, de a alege în mod voluntar și conștient formele specifice de prestare a muncii, ținând cont de calitățile personale, de a decide dacă și unde să se angajeze, precum și de a alege profesia, dacă se muncește sau nu, pentru cine și în ce condiții, într-o conjunctură ce permite încheierea, modificarea, suspendarea sau încetarea raporturilor de muncă.

În art. 168 CP RM legiuitorul recurge la locuțiunea „obținerea muncii de la o persoană împotriva voinței ei” [6]. Să precizăm în această ordine de idei că, de exemplu, în art. 75, 76, 81, 82 și 188¹ din Codul muncii se folosește sintagma „voința părților” [7]. În cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, doar atunci când este legată de libertatea persoanei de a munci, voința victimei este afectată în mod implicit, fără însă a dobândi conotația de valoare socială apărută de legea penală.

Obiectul juridic secundar este prezent întotdeauna în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. Valorile și relațiile sociale, care constituie obiectul respectiv, au un caracter alternativ. Astfel, din analiza acestui articol deducem că obiectul juridic secundar al infracțiunii de muncă forțată îl formează relațiile sociale cu privire la oricare dintre următoarele valori sociale:

- a) viața persoanei;
- b) sănătatea persoanei;
- c) integritatea corporală a persoanei;
- d) libertatea psihică a persoanei;
- e) libertatea manifestării de voință a persoanei;
- f) onestitatea sub aspectul inadmisibilității de a profita de dependența victimei;
- g) corectitudinea sub aspectul inadmisibilității de a profita de neputința victimei;
- h) buna-credință sub aspectul inadmisibilității de a abuza de poziția de vulnerabilitate a victimei;
- i) buna desfășurare a activității de serviciu în sectorul public, care presupune îndeplinirea – de o persoană publică, de o persoană cu funcție de răspundere, de o persoană cu funcție de demnitate publică, de o persoană publică străină sau de un funcționar internațional – a obligațiilor de serviciu în mod corect, fără abuzuri.

Infracțiunea, prevăzută la art. 168 CP RM, are obiect material atunci când victima este supusă unei violențe (indiferent dacă i-a fost cauzat un prejudiciu fizic sau nu), cât și în ipoteza în care victimei i se cauzează din imprudență un prejudiciu fizic. În alte cazuri, săvârșirea acțiunii sau inacțiunii adiacente (și anume – a constrângerii sau înșelăciunii) din cadrul faptei prejudiciabile prevăzute la art. 168 CP RM nu presupune influențarea nemijlocită infracțională a unei entități corporale / încorporale. Obiectul material al infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, este reprezentat de corpul victimei, perceput ca expresie corporală a vieții, sănătății sau integrității corporale a persoanei. Considerăm inadmisibilă confundarea victimei infracțiunii cu obiectul material al infracțiunii.

În contextul stabilirii obiectului imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, trebuie să fie menționat că muncă reprezintă activitatea conștientă și orientată a persoanei, care implică eforturi fizice și mentale în scopul creării de bunuri materiale și spirituale. Aceasta se desfășoară prin utilizarea uneltelor de producție și presupune influențarea și adaptarea elementelor mediului natural pentru a satisface trebuințele și interesele persoanei. Munca joacă un rol esențial în formarea și dezvoltarea umană, constituind baza activităților de zi cu zi și contribuind la evoluția societății. Trebuie de precizat că nu constituie muncă (și, din această cauză, nu intră sub incidența art. 168 CP RM): activitățile cu caracter sexual (prostituție, pornografie etc.); cedarea de organe, țesuturi sau alte părți componente ale corpului uman; maternitatea de substituție; participarea în conflicte armate sau în formațiuni militare ilegale; cerșetoria; alte activități exploatabile prevăzute în art. 165 și 206 CP RM, precum și în pct. 3 art. 2 al Legii Republicii Moldova nr. 241 din 20.10.2005 privind prevenirea și combaterea traficului de ființe umane [8].

Esența infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, denotă că nu este obligatoriu ca munca, ce constituie obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, să fie reglementată de norme juridice, în

general, și de normele dreptului muncii, în particular. Este posibil ca munca respectivă să rămână în afara unei astfel de reglementări.

În art. 165 și 206 CP RM legiuitorul vorbește despre exploatarea „prin muncă sau servicii forțate” [6]. Totuși, în art. 168 CP RM este menționată numai munca forțată. În consecință, art. 168 CP RM nu se aplică în cazul obținerii serviciilor de la o persoană împotriva voinței ei, prin constrângere sau înșelăciune. Serviciile forțate, în general, și serviciile, obținute de la o persoană împotriva voinței ei prin constrângere sau înșelăciune, în particular, nu constituie obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM.

Munca, obținută de la o persoană împotriva voinței ei prin constrângere sau înșelăciune, constituie acea entitate incorporeală care este influențată nemijlocit în rezultatul comiterii acțiunii principale (și anume – a obținerii muncii de la victimă) din cadrul faptei prejudiciabile prevăzute la art. 168 CP RM. Munca, obținută de la o persoană împotriva voinței ei prin constrângere sau înșelăciune, reprezintă obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM. O astfel de muncă nu constituie obiectul scopului infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM.

Munca forțată se referă la relațiile de muncă în care o persoană este nevoită să efectueze activități fără acordul său, sub amenințarea unui pericol real. Aceasta implică o influențare exercitată asupra persoanei respective, determinând-o să îndeplinească sarcini pe care nu le-ar accepta de bunăvoie. Noțiunea de muncă forțată (utilizată în reglementările extrapenale) nu este identică, ci doar prezintă anumite afinități cu noțiunea de muncă obținută de la o persoană împotriva voinței ei prin constrângere sau înșelăciune (utilizată pentru a caracteriza obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM).

Din art. 7 al Codului muncii [7] și din art. 2 al Convenției Organizației Internaționale a Muncii nr. 29 din 28.06.1930 privind munca forțată sau obligatorie [9] rezultă cazurile de excepție, atunci când munca forțată nu poate să reprezinte obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, sunt trei la număr: a) serviciul militar sau un serviciu substituent; b) munca unei persoane deținute sau libertate condiționat de pedeapsă / munca sau serviciul unui condamnat; c) munca sau serviciul care fie este prestat în condițiile unei situații excepționale, fie ține de obligațiile civile normale, ce sunt prevăzute de lege. În limitele îndeplinirii serviciului militar și al alternativelor la serviciul militar, munca nu poate fi considerată forțată. Odată ce sunt depășite aceste limite, persoanele, care îndeplinesc serviciul militar sau alternativele la serviciul militar, trebuie să fie protejate prin reglementări specifice. Pentru a nu fi considerată forțată, munca unei persoane deținute sau libertate condiționat de pedeapsă / munca sau serviciul unui condamnat trebuie să fie prestată în limitele stabilite de lege. În lipsa acordului persoanei de a presta munca neremunerată în folosul comunității, aceasta reprezintă muncă forțată în sensul lit. a) parag. 3 art. 4 al Convenției pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale [10], la lit. b) alin. (2) art. 44 din Constituție [11], precum și la lit. b) alin. (5) art. 7 din Codul muncii [7].

Victima infracțiunii este subiectul relațiilor sociale protejate penal, prin intermediul căruia se aduce atingere valorilor sociale ale căror titular este subiectul respectiv. O persoană juridică nu poate fi victima infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM.

Subiectul infracțiunii, prevăzute la art. 167 CP RM, în calitate de proprietar *de facto* al victimei, exercită în privința acesteia prerogativele de posesie, folosință și dispoziție. Pe de altă parte, victima infracțiunii, prevăzute la art. 168 CP RM, dispune de o oarecare libertate de alegere condiționată de dorința victimei de a-și asigura o sursă de subzistență.

În cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, calitatea victimei nu este neapărat juridică. Această calitate poate avea o conotație faptică.

Agravanta de la lit. a) alin. (2) art. 168 CP RM se aplică în prezența unei pluralități de victime, făptuitorul având intenția unică de a supune muncii forțate toate cele două sau mai multe victime. Se aplică lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM dacă munca este obținută de la o persoană, care nu a atins vârsta de 15 sau 16 ani, împotriva voinței ei, prin constrângere sau înșelăciune, dacă această faptă nu întrunește elementele traficului de ființe umane sau ale traficului de copii. Se aplică lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM dacă munca, interzisă prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 541 din 07.07.2014 cu privire la aprobarea Nomenclatorului lucrărilor cu condiții de muncă grele, vătămătoare și/sau periculoase la

care este interzisă aplicarea muncii persoanelor în vârstă de până la 18 ani și a Normelor de solicitare maximă admise pentru persoanele în vârstă de până la 18 ani la ridicarea și transportarea manuală a greutăților [12], este obținută de la o persoană, care nu a atins vârsta de 18 ani, împotriva voinței ei, prin constrângere sau înșelăciune, dacă această faptă nu întrunește elementele traficului de ființe umane sau ale traficului de copii.

Se aplică lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM dacă munca neremunerată în folosul comunității este obținută de la o persoană, care nu a atins vârsta de 16 ani, împotriva voinței ei, prin constrângere sau înșelăciune, dacă această faptă nu întrunește elementele traficului de ființe umane sau ale traficului de copii. Dispoziția de la lit. b) alin. (2) art. 168 CP RM trebuie aplicată indiferent dacă:

- a) relațiile dintre subiectul infracțiunii și victima infracțiunii sunt reglementate de legislația muncii;
- b) victima a anunțat în scris angajatorul asupra stării sale fiziologice de graviditate și a anexat un certificat medical eliberat de medicul de familie sau de medicul specialist, care atestă această stare.

Concluzii

- 1) relațiile sociale cu privire la libertatea persoanei formează obiectul juridic de subgrup al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM;
- 2) libertatea muncii reprezintă valoarea socială principală apărută împotriva infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM;
- 3) valorile și relațiile sociale, care constituie obiectul juridic secundar al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, au un caracter alternativ;
- 4) nu este obligatoriu ca munca, ce constituie obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, să fie reglementată de norme juridice;
- 5) în cazul infracțiunii prevăzute la art. 168 CP RM, calitatea victimei nu este neapărat juridică. Această calitate poate avea o conotație faptică.

Referințe:

1. RENIȚĂ, Gheorghe. *Manipularea unui eveniment și pariurile aranjate: locul art. 242¹ și 242² în cadrul părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova. În: Integrare prin cercetare și inovare: Științe juridice și economice, 10-11 noiembrie 2015, Chișinău. Chișinău: CEP USM, 2015, pp. 18-21.*
2. RENIȚĂ, Gheorghe. *Manipularea unui eveniment și pariurile aranjate: locul art. 242¹ și 242² din Codul penal în tipologia infracțiunilor economice. În: Integrare prin cercetare și inovare: Științe juridice, 9-10 noiembrie 2017, Chișinău. Chișinău: CEP USM, 2017, pp. 46-50. ISBN 978-9975-71-924-7.*
3. BĂBĂLĂU, Denis. *Obiectul juridic al infracțiunilor prevăzute la art. 241 din Codul penal: aspecte introductive. În: Revista Națională de Drept, 2016, nr. 8, pp. 18-25. ISSN 1811-0770.*
4. POSTOVANU, Nicolae. *Obiectul juridic generic și obiectul juridic de subgrup al infracțiunilor prevăzute la art. 264 din Codul penal. În: Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Sociale), 2020, nr. 3, pp. 236-243. ISSN 1814-3199.*
5. STRATAN, Andrei. *Obiectul juridic generic și obiectul juridic de subgrup al infracțiunilor prevăzute la art. 238 din Codul penal. În: Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Sociale), 2023, nr. 3, pp. 185-192. ISSN 1814-3199.*
6. *Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr. 128-129, 1012*
7. *Codul muncii al Republicii Moldova: nr. 154 din 28.03.2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2003, nr. 159-162, 648.*
8. *Legea nr. 241 din 20.10.2005 privind prevenirea și combaterea traficului de ființe umane. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2005, nr. 164-167, 812.*
9. *C029 – Forced Labour Convention, 1930 (No. 29). https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C029*
10. *Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale. [citată 08.02.2024] Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_ROM*

11. *Constituția Republicii Moldova nr. 1 din 29.07.1994*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr. 1, 5.
12. *Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Nomenclatorului lucrărilor cu condiții de muncă grele, vătămătoare și/sau periculoase la care este interzisă aplicarea muncii persoanelor în vârstă de până la 18 ani și a Normelor de solicitare maximă admise pentru persoanele în vârstă de până la 18 ani la ridicarea și transportarea manuală a greutăților*: nr. 541 din 07.07.2014. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2014, nr. 185-199, 590.

Date despre autor:

Petru GUIDEA, doctorand, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0001-5261-407X

E-mail: guideapetru1@gmail.com

Prezentat la 02.09.2024

CZU: 340.5:343.123:347.19

[https://doi.org/10.59295/sum8\(178\)2024_13](https://doi.org/10.59295/sum8(178)2024_13)

ASPECTE DE DREPT COMPARAT PRIVIND URMĂRIREA ȘI JUDECAREA INFRACTIUNILOR SĂVÎRȘITE DE PERSOANE JURIDICE

*Ana GURGHIS, Igor DOLEA,**Universitatea de Stat din Moldova*

Cercetarea științifică realizată se evidențiază prin analiza în aspect comparat a particularităților urmăririi și judecării infracțiunilor comise de către persoane juridice, din punct de vedere teoretic, cu elemente din practică. Având drept obiect de referință persoana juridică în calitate de subiect activ al infracțiunii, sunt examinate circumstanțele în care aceasta poate compărea în asemenea statut, reieșind din specificul său și continuând cu examinarea detaliată a procedurii privind tragerea la răspundere a acesteia. Obiectivul general urmărit de autor constând în identificarea elementelor distincte în procesul investigării faptei infracționale săvârșite de persoane juridice, în aspect comparat, în special cu legislația României, sunt supuse discuției instituțiile procesual-penale aplicabile în particular acuzatului „persoană juridică”.

Cuvinte-cheie: *persoană juridică, procedură specială, competență, control judiciar, reprezentare, începerea urmăririi penale.*

ASPECTS OF COMPARATIVE LAW REGARDING THE PROSECUTION AND TRIAL OF OFFENSES COMMITTED BY LEGAL ENTITIES

The scientific research conducted stands out through a comparative analysis of the particularities of prosecuting and judging offenses committed by legal entities, from a theoretical perspective, with practical elements. Focusing on the legal entity as the active subject of the offense, the circumstances in which it may appear in such a status are examined, starting from its specific nature and continuing with a detailed examination of the procedure regarding its liability. The general objective pursued by the author is to identify the distinct elements in the process of investigating offenses committed by legal entities, in a comparative aspect, especially with the legislation of Romania. The procedural-criminal institutions applicable specifically to the accused „legal entity” are discussed.

Keywords: *Legal entity, special procedure, competence, judicial control, representation, initiation of criminal proceedings.*

Materiale și metode de cercetare aplicate

Publicația a fost realizată prin utilizarea mai multor materiale teoretice, normative, precum și empirice. Problema în discuție a fost investigată prin prisma aplicării mai multor metode științifice specifice teoriei și doctrinei procesual-penale, în special metoda logică, comparativă și sistemică.

Rezultate obținute și discuții

Potrivit art. 520 Cod de procedură penală a Republicii Moldova [1] s-a stabilit expres că urmărirea și judecarea cauzelor penale privind infracțiunile comise de persoanele juridice, se va efectua în conformitate cu procedura obișnuită, cu derogările și completările prevăzute de capitolul VI, care are drept obiect procedura privind urmărirea penală și judecarea cauzelor privind infracțiunile săvârșite de persoana juridică.

Fiind concepută ca o procedură distinctă, plasată alături de alte proceduri speciale, în esență prevederile acesteia vin să ajusteze normele procedurale cu caracter general situației particulare în care în fața justiției compare persoana juridică, aceasta deținând până atunci, caractere specifice dreptului civil.

În egală măsură, legislatorul român, urmând aceeași logică, „a instituit în Codul de procedură penală al României o procedură distinctă privind tragerea la răspundere penală a persoanei juridice, adaptând conceptele analizate și interpretate de o manieră substanțială anume în doctrina de drept civil.” [2, p. 694].

Astfel că, în acord cu art. 489 al Codului de procedură penală român, „în cazul infracțiunilor săvârșite de persoanele juridice prevăzute la art. 135 alin. (1) din Codul penal în realizarea obiectului de activitate sau în interesul ori în numele persoanei juridice, dispozițiile prezentului cod se aplică în mod corespunzător, cu derogările și completările de rigoare. Sunt aplicabile în procedura privind tragerea la răspundere penală a persoanei juridice și dispozițiile procedurii de cameră preliminară, care se aplică în mod corespunzător” [3].

Una dintre caracteristicile deosebite ale procedurii speciale prenotate este „evidențierea rolului reprezentantului persoanei juridice, care devine o figură indispensabilă pentru desfășurarea acțiunilor procesuale, în contextul comiterii infracțiunii de către aceasta. Necesitatea unor asemenea prevederi este firească, or în lipsa unei persoane fizice ce ar acționa în numele și interesul persoanei juridice majoritatea prevederilor procesuale ar fi inoperabile” [4, p. 920].

În aspect general, definind persoana juridică ca subiect al infracțiunii, în legislația națională se remarcă că, potrivit art. 21 Cod penal, „persoana juridică, cu excepția autorităților publice, este pasibilă de răspundere penală pentru o faptă prevăzută de legea penală dacă aceasta nu a îndeplinit sau a îndeplinit necorespunzător dispozițiile directe ale legii ce stabilesc îndatoriri sau interdicții privind efectuarea unei anumite activități și se constată cel puțin una din următoarele circumstanțe: a) fapta a fost săvârșită în interesul persoanei juridice respective de către o persoană fizică împuternicită cu funcții de conducere, care a acționat independent sau ca parte a unui organ al persoanei juridice; b) fapta a fost admisă sau autorizată, sau aprobată, sau utilizată de către persoana împuternicită cu funcții de conducere; c) fapta a fost săvârșită datorită lipsei de supraveghere și control din partea persoanei împuternicite cu funcții de conducere” [1].

Art. 135 din Codul penal român [5] reglementează condițiile răspunderii penale a persoanelor juridice, prevăzându-se astfel că, persoana juridică, cu excepția statului și a autorităților publice, răspunde penal pentru infracțiunile săvârșite în realizarea obiectului de activitate sau în interesul ori în numele persoanei juridice. Instituțiile publice nu răspund penal pentru infracțiunile săvârșite în exercitarea unei activități ce nu poate face obiectul domeniului privat.

Subsecvent, analizând legislația României, în ceea ce privește persoanele juridice care pot răspunde în cadrul unui proces penal [6, p. 38-42], se evidențiază că, potrivit art. 135 din Codul penal român [5], răspunderea penală poate fi angajată doar în sarcina unei persoane juridice, respectiv a unei entități careia legea civilă îi recunoaște această personalitate. Iar alin. (1) al aceluiași articol, reglementează trei criterii care definesc elementul material al infracțiunii săvârșite de persoana juridică astfel: a) infracțiunea trebuie să fie comisă în realizarea obiectului de activitate al persoanei juridice; b) infracțiunea trebuie să fie comisă în interesul persoanei juridice; c) infracțiunea trebuie să fie comisă în numele persoanei juridice.

De remarcat că, atât în Republica Moldova, art. 21 alin. (1) Cod penal, cât și în România, art. 135 alin (3) Cod Penal, se statuează că, răspunderea penală a persoanei juridice nu exclude răspunderea penală a persoanei fizice care a contribuit la săvârșirea aceleiași fapte.

Autorul V. Păvăleanu, evidențiază că, „deși în legislația română, s-a consacrat posibilitatea cumulării răspunderii între persoana juridică și persoana fizică, soluție preluată din legislația franceză, în practică pot apărea situații în care să poată fi reținută numai răspunderea persoanei juridice, nu însă și a persoanei fizice” [7, p. 9].

Un alt aspect important de analizat este reprezentarea persoanei juridice. De astfel, în Republica Moldova, prin Legea nr. 1 din 06-02-2020 pentru modificarea unor acte normative [8], au fost aduse modificări la Codul de procedură penală, în partea ce ține de reprezentarea persoanei juridice.

În lumina noilor reglementări operate, procedura de numire a unui reprezentant legal al persoanei juridice, rezultă din conținutul art. 521 CPP, astfel că dacă, urmărirea penală sau judecarea cauzei împotriva persoanei juridice, se efectuează pentru aceeași faptă ori pentru fapte conexe și în privința reprezentantului legal al acesteia, persoana juridică își desemnează, în termen de 5 zile de la data aducerii la cunoștință a ordonanței de recunoaștere a persoanei în calitate de bănuț sau în termen de 48 de ore din momentul aducerii la cunoștință a ordonanței de punere sub învinuire, un alt reprezentant în privința căruia nu se desfășoară un proces penal [1].

În cazul în care, persoana juridică nu-și desemnează reprezentantul legal, în modul prenotat, în asemenea caz, la demersul procurorului, judecătorul de instrucție sau, după caz, instanța de judecată desemnează

un reprezentant al persoanei juridice din rândul persoanelor care gestionează persoana juridică, în privința căruia nu se desfășoară un proces penal [1].

Dacă, se constată că lipsesc persoane juridice care gestionează persoana juridică, organul de urmărire penală sau instanța de judecată solicită coordonatorului oficiului teritorial al Consiliului Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat desemnarea unui avocat care să acorde asistență juridică garantată de stat, fapt ce rezultă din conținutul alin. 2^a art. 521 Cod de procedură penală al Republicii Moldova [1].

În România, „reprezentarea persoanei juridice la îndeplinirea actelor procesuale și procedurale se realizează potrivit art. 491 alin. (1), prin reprezentantul legal al persoanei juridice. Dacă pentru aceeași faptă sau pentru fapte conexe s-a pus în mișcare acțiunea penală și împotriva reprezentantului legal al persoanei juridice, aceasta își numește un mandatar pentru a o reprezenta. În ipoteza în care persoana juridică nu și-a numit un mandatar, acesta este desemnat, după caz, de către procurorul care efectuează sau supraveghează urmărirea penală, de către judecătorul de cameră preliminară sau de către instanța de judecată din rândul practicienilor în insolvență autorizați” [9, p. 847].

O persoană juridică aflată în insolvență „poate fi reprezentată în procesul penal de persoana fizică desemnată prin hotărârea adunării generale a asociațiilor, în cazul în care administratorul societății a fost și el trimis în judecată” [10, p. 565].

Autorii români marchează că, se va impune desemnarea unui reprezentant din rândul practicienilor în insolvență și în cazul în care față de persoana juridică s-a dispus continuarea efectuării urmăririi penale în calitate de suspect, iar organele judiciare au dispus continuarea urmăririi penale față de suspectul reprezentant legal al persoanei juridice, pentru aceeași faptă sau pentru fapte conexe cu cea pentru care este acuzată persoana juridică și din orice motive persoana juridică nu își numește un mandatar” [11, p. 458-459].

Autorul M. Udroi, mai menționează că, „în cazul în care persoana juridică are calitatea de suspect sau inculpat va participa în procesul penal prin intermediul reprezentantului legal de la data efectuării actelor procedurale (nu este obligatoriu ca acesta să fie aceeași persoană cu reprezentantul legal de la momentul săvârșirii infracțiunii); (...) în cazul în care o persoană juridică are calitatea de inculpat, iar organele judiciare au pus în mișcare acțiunea penală împotriva reprezentantului legal al persoanei juridice pentru aceeași faptă sau pentru fapte conexe cu cea pentru care este acuzată, persoana juridică, aceasta va trebui să-și numească un mandatar pentru a o reprezenta, pentru a se evita existența unui conflict de interese între persoana juridică și reprezentantul legal al acesteia, de natură a conduce la prejudicierea dreptului la apărare a persoanei juridice; mandatarul ce urmează a fi desemnat trebuie să fie apt să asigure o apărare concretă și efectivă persoanei juridice, ia să nu fie un simplu interpus al reprezentantului legal” [12, p. 846-847].

Subsecvent, reprezentantul legal al persoanei juridice, va exercita drepturile persoanei juridice (de exemplu de a angaja un avocat, de a exercita apărarea prin propria persoană, dreptul la tăcere și privilegiul împotriva autoincriminării, dreptul de a exercita căile de atac, de a formula cereri, de a ridica excepții etc.) în procesul penal [12, p. 846-847].

În Republica Moldova, la audierea reprezentantului legal sau desemnat, acesta va fi întrebat dacă în calitate pe care o are, în baza împuternicirilor ce i-au fost acordate și al statutului procesual penal special, acceptă să facă explicații privitor la învinuirea care i se incriminează persoanei juridice și, în cazul în care își va expune acceptul consemnat corespunzător în procesul-verbal de audiere, va fi întrebat dacă recunoaște învinuirea ce i se impută persoanei juridice și i se va propune să înscrie explicațiile în procesul-verbal respectiv, întocmit în conformitate cu prevederile art. 260 și 261 din Codul de procedură penală al Republicii Moldova [13, p. 27].

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a conchis că, persoana juridică trebuie să beneficieze de toate garanțiile unui proces echitabil, care include și privilegiul împotriva autoincriminării. Astfel că, în jurisprudența sa, a arătat că în măsura în care o acuzație penală este formulată împotriva unei persoane juridice, garanțiile oferite de Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, inclusiv cele instituite de art. 6 din Convenție privind dreptul la un proces echitabil (una din componentele acestui drept fiind și dreptul la apărare), sunt incidente și cu privire la persoana juridică [14].

În cazurile în care reprezentantul legal sau desemnat, „va reveni ulterior asupra poziției enunțate de el și/sau asupra vreunui din explicațiile pe care le-a făcut cu ocazia înaintării învinuirii, in-

clusiv pentru completare, procurorul va purcede la audierea suplimentară a învinuitului persoană juridică, consemnând explicațiile respective într-un proces-verbal perfectat la fel conform procedurii stabilite în art. 260 și 261 din Codul de procedură penală național” [13].

Analizând măsurile procesuale de constrângere aplicabile persoanelor juridice, evidențiem că, „la nivel național, autorii remarcă că, multe dintre acestea sunt inoperabile în cazul persoanei juridice. Legea stabilește că în cazul persoanei juridice se aplică în mod special controlul judiciar” [15, p. 698].

De aceeași părere este și cercetătorul I. Dolea, care indică asupra faptului că „controlul judiciar asupra persoanei juridice trase la răspundere penală poartă anumite particularități distincte în raport cu persoanele fizice. Unele măsuri procesuale, în mod firesc nu pot fi aplicate persoanei juridice” [16, p. 1288]. Mai mult, autorul conchide că măsurile aplicabile persoanei juridice sunt exhaustiv menționate în art. 523 Cod de procedură penală al Republicii Moldova.

Similar, autorii N. Gordilă și A. Gîrlea remarcă „art. 523 Codului de procedură penală a Republicii Moldova invocă o prevedere specială referitoare la instituirea controlului judiciar asupra persoanei juridice. Acest fapt corespunde necesităților inclusiv și datorită faptului că multe din măsurile preventive stabilite de partea generală a Codului, sânt inoperabile în cazul persoanei juridice” [17, p. 1063].

În această ordine de idei, potrivit normei art. 523 alin. (1) Cod de procedură penală al Republicii Moldova, pentru asigurarea unei bune desfășurări a procesului penal, la demersul procurorului, judecătorul de instrucție sau, după caz, instanța de judecată, dacă consideră necesar, poate dispune punerea persoanei juridice sub control judiciar.

Potrivit autorilor români, I. Neagu și M. Damaschin, „măsurile preventive care pot fi dispuse împotriva persoanei juridice având calitatea de inculpat în procesul penal sunt următoarele: a) interdicția inițierii ori, după caz, suspendarea procedurii de dizolvare sau lichidare a persoanei juridice; b) interdicția inițierii ori, după caz, suspendarea fuziunii, a divizării sau a reducerii capitalului social al persoanei juridice, începută anterior sau în cursul urmăririi penale; c) interzicerea unor operațiuni patrimoniale, susceptibile de a antrena diminuarea activului patrimonial sau insolvența persoanei juridice; d) interzicerea încheierii anumitor acte juridice, stabilite de organul judiciar; e) interzicerea desfășurării activităților de natura celor cu ocazia cărora a fost comisă infracțiune” [18, p. 506].

În Republica Moldova, măsura controlului judiciar, în cursul urmăririi penale, se aplică de către judecătorul de instrucție la demersul procurorului, iar reieșind din legislația României, în cursul urmăririi penale, măsurile preventive se dispun de judecătorul de drepturi și libertăți prin încheiere motivată dată în camera de consiliu, cu citarea persoanei juridice.

Într-o altă ordine de idei, legislația procesual penală națională prevede obligativitatea prezentării în fața organului judiciar sau instanței de judecată a persoanei citate. Astfel, potrivit art. 235 alin. (2) Cod de procedură penală al Republicii Moldova, „persoana citată este obligată să se prezinte conform citației, iar în caz de imposibilitate de a se prezenta la data, ora și locul la care a fost citată, ea este obligată să informeze organul respectiv despre aceasta, indicând motivul imposibilității de a se prezenta” [1].

Deci, citarea persoanei juridice urmează să fie făcută la sediul acesteia, în cazul în care acesta este cunoscut și în numele acesteia acționează un reprezentant legal, fie la domiciliul reprezentantului desemnat. Din acest considerent „determinarea exactă a persoanei juridice antrenate în proces, dar și a locului unde aceasta își are sediul, prezintă importanță nu doar la stabilirea competenței teritoriale în cadrul procedurii speciale, dar și la modul de citare a ei” [19, p. 1061].

Legiuitorul a prevăzut mai multe modalități de citare, acestea fiind: citație scrisă, prin notă telefonică, telegrafică, prin telefax ori prin mijloace electronice (prin intermediul poștei electronice sau prin alt sistem de mesagerie electronică).

Potrivit legislației procesual penale, „citația urmează să conțină următoarele elemente: denumirea organului de urmărire penală sau a instanței de judecată care emite citația, sediului său, data emiterii și numărul dosarului; numele, prenumele celui citat, calitatea procesuală în care este citat și indicarea obiectului cauzei; adresa celui citat, care trebuie să cuprindă: localitatea, strada, numărul casei, apartamentului, precum și orice alte date necesare pentru a preciza adresa celui citat; ora, ziua, luna și anul, locul de prezentare a persoanei, menționându-se consecințele legale în caz de neprezentare; mențiunea că partea citată are dreptul să

fie asistată de un avocat cu care să se prezinte la termenul fixat; dacă este cazul, mențiunea că apărarea este obligatorie, iar în cazul în care partea nu își va alege un avocat care să se prezinte la termenul fixat, i se va desemna un avocat care îi va acorda asistență juridică garantată de stat” [1].

Potrivit legislației României, persoana juridică se citează la sediul acesteia. Dacă sediul este fictiv ori persoana juridică nu mai funcționează la sediul declarat, iar noul sediu nu este cunoscut, la sediul organului judiciar se afișează o înștiințare. În cazul în care persoana juridică este reprezentată prin mandatar ales sau numit, citarea se face la locuința acestuia sau la sediul practicianului în insolvență desemnat în calitate de mandatar [20, p. 175].

Subsecvent, citația cuprinde: a) „denumirea organului de urmărire penală sau a instanței de judecată care emite citația, sediul său, data emiterii și numărul dosarului; b) numele, prenumele celui citat, calitatea în care este citat și indicarea obiectului cauzei; c) adresa celui citat, care trebuie să cuprindă în orașe și municipii: localitatea, județul, strada, numărul și apartamentul unde locuiește, iar în comune: județul, comuna și satul; d) ora, ziua, luna și anul, locul de înfățișare, precum și invitarea celui citat să se prezinte la data și locul indicat, cu arătarea consecințelor legale în caz de neprezentare; e) că partea citată are dreptul la un apărător cu care să se prezinte la termenul fixat; f) că, potrivit art. 171 alin. 2 și 3 Cod de procedură penală român, apărarea este obligatorie, iar în cazul în care partea nu își alege un apărător, cu care să se prezinte la termenul fixat, i se va desemna un apărător din oficiu” [21, p. 84-85].

Cât privește faza judecării cauzei, aceasta este ghidată de anumite principii, care sunt reguli de bază consfințite legal, și care guvernează întreaga activitate desfășurată în fața instanței din momentul parvenirii cauzei penale și până la soluționarea ei, asigurând realizarea în modul cel mai consecvent principiile procesului penal [22, p.525]. Astfel, printre aceste principii, care se regăsesc atât în legislația națională, cât și în cea a României regăsim nemijlocirea, oralitatea, contradictorialitatea, egalitatea în drepturi a părților în fața instanței, publicitatea ședinței de judecată.

Concluzie

Analiza comparativă a aspectelor legate de urmărirea și judecarea infracțiunilor comise de persoanele juridice relevă atât asemănări, cât și diferențe între legislațiile României și Republicii Moldova. Ambele sisteme juridice recunosc personalitatea juridică ca subiect al răspunderii penale, iar procedurile de urmărire penală și judecare a cauzelor se desfășoară în mod obișnuit, cu anumite derogări specificate în legislație. Un aspect esențial este rolul reprezentantului legal sau desemnat, care asigură buna desfășurare a procesului penal și protejarea drepturilor procesuale ale persoanelor juridice acuzate de fapte infracționale. În plus, măsurile preventive aplicabile diferă, legislația românească oferind un cadru mai extins în comparație cu cea a Republicii Moldova, care se limitează la controlul judiciar al persoanei juridice. În acest context, cercetarea de față evidențiază necesitatea adaptării normelor procesuale la complexitatea situațiilor implicând persoanele juridice, promovând astfel o justiție eficientă și echitabilă.

Referințe:

1. *Codul de procedură penală al Republicii Moldova, COD Nr. 122 din 14-03-2003*. Publicat: 05-11-2013, în *Monitorul Oficial* Nr. 248-251 art. 699. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=143537&lang=ro
2. G. Mateuț. *Tratat de procedură penală. Partea generală*. Vol. II, p. 694. Ed. BECK. București, 2012.
3. *Codul de procedură penală al României*. <https://sintact.ro/legislatie/monitorul-oficial/codul-de-procedura-penala-din-2010-legea-nr-135-2010-16910517/cz-2-tyt-iv-roz-ii>
4. I. Dolea, D. Roman, I. Sedlețchi, T. Vizdoagă, ș.a. *Drept procesual penal*, Ed. Cartier Juridic, Chișinău, 2005, p. 920.
5. *Codul penal al României (Legea nr. 286 din 17 iulie 2009 privind Codul penal, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 510 din 24 iulie 2009, modificată și completată ulterior*. <http://legeaz.net/noul-cod-penal/>
6. M. Dogaru. *Aspecte procedurale privind sancționarea persoanei juridice*. *Revista Legea și Viața* nr. 9(201) 2008, Chișinău: Î.S. „Dinamo” – M.A., p. 38-42.
7. V. Păvăleanu, *Răspunderea penală a persoanei juridice în România și în dreptul comparat*. *Revista de Drept Penal Român*, 2013, Vol. 20, Nr. 2, p. 148. ISSN 1223-0790, p. 9. http://www.umk.ro/images/documente/publicatii/conferinta2013/vasile_pavaleanu.pdf

8. *Legea nr. 1 din 06-02-2020 pentru modificarea unor acte normative*. Publicat: 07-04-2020 în *Monitorul Oficial* Nr. 101 art. 163. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=121121&lang=ro
9. M. Udroi, *Procedura penală, partea specială*. Ediția a 6-a, Editura C. H. Beck, București, 2019. 978-606-18-0884-7, p. 847.
10. I. Neagu, M. Damaschin, *Tratat de procedură penală. Partea specială*. Ediția a III-a, revizuită și adăugită. Universul juridic. București, 2021. ISBN 978-606-39-0601-5, p. 565.
11. M. Udroi. *Procedură penală. Partea specială. Noul Cod de procedură penală*. Editura C. H. Beck. București 2014, p. 458-459.
12. M. Udroi, *Procedura penală, partea specială*. Ediția a 6-a, Editura C. H. Beck, București, 2019. 978-606-18-0884-7, p. 846-847.
13. *Ghidul privind procedura de urmărire penală și judecare a infracțiunilor comise de persoane juridice, aprobat prin ordinul procurorului general nr. 98/11 din 22.12.2020*, pag. 27.
14. *Fortum Oil and Gas Oy contra Finlandei*.
15. I. Dolea, D. Roman, T. Vizdoagă, I. Sedlețchi, V. Șterbeț, V. Rotaru, R. Botezatu, A. Cerbu, S. Ursu, E. Erjîu, *Codul de procedură penală, Comentariu*, Editura Cartier, Tipografia Centrală, 2005. ISBN 9975-79-342-8, pag. 698.
16. I. Dolea, *Codul de procedură penală al Republicii Moldova. Comentariu aplicativ*. Ediția a 2-a. Ed. Cartea Juridică. Chișinău, 2020. ISBN 978-9975-3418-0-6, pag. 1288.
17. M. Poalelungi, I. Dolea, T. Vizdoagă, *Manualul judecătorului pentru cauze penale*, Chișinău, 2013, Tipografia Centrală, pag. 1063. ISBN 978-9975-53-231-0. CZU 343+341.6(082). https://www.inj.md/sites/default/files/Manualul%20judecătorului%20pentru%20cauze%20penale_0.pdf
18. I. Neagu, M. Damaschin, *Tratat de procedură penală, Partea specială, în lumina noului cod de procedură penală*, 2015, Universul Juridic, București. ISBN 978-606-673-371-7, p. 506.
19. M. Poalelungi, I. Dolea, T. Vizdoagă. *Manualul Judecătorului pe cauze penale*, Chișinău, 2013, Tipografia Centrală. CZU 343+341.6 (082). ISBN 978-9975-53-231-0. https://www.inj.md/sites/default/files/Manualul%20judecătorului%20pentru%20cauze%20penale_0.pdf
20. F. G. Dumitrescu, *Procedura privind urmărirea penală și judecarea cauzelor privind infracțiunile săvârșite de persoane juridice studiu comparativ între reglementarea din Republica Moldova și România, Școala doctorală științe juridice, politice și sociologice* https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/172-176_5.pdf
21. Arina Ialanji, *Citarea inculpatului – analiză comparativă și judecarea cauzei în lipsa acestuia*, *The Scientific Journal of Cahul „B. P. Hasdeu” State University. Social Sciences* No. 2(8), 2018, pag. 84 – 85. https://jss.usch.md/wp-content/uploads/2021/11/Buletin-USC_Sociale-28-2018_p002-102_p082-101.pdf
22. I. Dolea, D. Roman, I. Sedlețchi, T. Vizdoaga, V. Rotaru, A. Cerbu, S. Ursu, *Drept procesual penal*, Chisinau, 2005, editura Cartier, p. 525.

Date despre autori:

Ana GURGHIS, magistru în drept, asistent universitar, Facultatea Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0009-0002-3842-7299

E-mail: anisoara.girlea@gmail.com

Igor DOLEA, doctor habilitat, profesor universitar, Facultatea Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0003-4094-6098

E-mail: igor.dolea@usm.md

Prezentat la 22.08.2024

CZU: 343.13:343.141/.143

[https://doi.org/10.59295/sum8\(178\)2024_14](https://doi.org/10.59295/sum8(178)2024_14)

DISTINCȚIA DINTRE CONCEPTUL DE „EVALUARE A PROBELOR” ȘI „STANDARDUL DE PROBĂ” ÎN DREPTUL PROCESUAL PENAL: O ANALIZĂ COMPARATIVĂ

*Svetlana LEONTIEVA,**Universitatea de Stat din Moldova*

În procesul penal, scopul principal este adoptarea unui verdict corect de condamnare sau achitare. Fiecare decizie se bazează pe o evaluare independentă a probelor prezentate. Aceste aspecte constituie fundamentul cercetării, care vizează elucidarea distincției conceptuale între criteriile de evaluare a probelor și standardul de probă, care permite o înțelegere profundă a mecanismelor judiciare și contribuie la asigurarea unui proces echitabil. În cadrul cercetării, am demonstrat că probele trebuie evaluate pentru a verifica dacă îndeplinesc un standard de probă relevant, iar evaluarea se efectuează pe baza unui anumit criteriu. Astfel, atât criteriile, cât și standardele sunt necesare pentru stabilirea faptelor relevante. Pe lângă acest punct conceptual, articolul explorează trei aspecte principale: utilizarea criteriilor ca standarde de probă, diferențele între sistemele juridice în abordarea acestor concepte și interdependența lor în adoptarea sentințelor. Analiza comparativă subliniază că, deși standardele și criteriile de evaluare au diferențe conceptuale, ele sunt funcțional interconectate, fiecare având un rol în procesul adoptării deciziei finale.

Cuvinte-cheie: *proble, evaluarea probelor, standardul de probă, dincolo din orice dubiu rezonabil, intima convingere, marginile aprecierii.*

THE DISTINCTION BETWEEN THE CONCEPT OF „EVIDENCE EVALUATION” AND „STANDARD OF PROOF” IN CRIMINAL PROCEDURAL LAW: A COMPARATIVE ANALYSIS

In the criminal process, the primary goal is to reach a correct verdict of conviction or acquittal. Each decision relies on an independent assessment of the presented evidence. These elements form the foundation of this research, which aims to clarify the conceptual distinction between the criteria for evaluating evidence and the standard of proof. This distinction not only deepens our understanding of judicial mechanisms but also contributes to ensuring a fair trial. Our research demonstrates that evidence must be evaluated to determine whether it meets a relevant standard of proof, with assessments conducted based on specific criteria. Therefore, both criteria and standards are essential for establishing relevant facts. In addition to this conceptual focus, the article explores three main aspects: the use of criteria as standards of proof, the differences in how various legal systems approach these concepts, and their interdependence in reaching verdicts. The comparative analysis emphasizes that, while standards and criteria for evaluation have distinct conceptual differences, they are functionally interconnected, with each playing a vital role in the decision-making process.

Keywords: *evidence, evaluation of evidence, beyond reasonable doubt, standard of proof, intima conviction, margin of appreciation.*

Introducere

Verificarea riguroasă a probelor administrate în cadrul urmăririi penale este esențială pentru a garanta legalitatea și fundamentarea deciziei finale adoptate. Această verificare este strâns legată de conceptele de „evaluare a probelor” și „standardul de probă”, întrucât aceste două aspecte sunt fundamentale pentru stabilirea corectă a faptelor într-un proces penal.

În literatura juridică de specialitate și în practică, este deseori întâlnită confuzia referitoare la criteriile de evaluare a probelor (sau metodele de evaluare a probelor) și la standardele de probă, care sunt adesea analizate ca fiind același concept. Prezentul articol are ca scop elucidarea acestei probleme, oferind o distincție conceptuală între: standardele de proba și evaluare a probelor.

În general, probele trebuie evaluate pentru a verifica dacă îndeplinesc un standard relevant de probă, evaluarea este realizată pe baza anumitor criterii, astfel, atât criteriile, cât și standardele sunt necesare

pentru stabilirea faptelor și circumstanțelor legate de comiterea infracțiunii. Diferența între aceste concepte nu este întotdeauna evidentă și în practică se pare că uneori se ratează diferența dintre criterii și standarde.

Literatura de specialitate occidentală abordează extensiv această tematică. Unele lucrări fac efortul pentru a clarifica conceptul de standardul de probă, altele prezintă un studiu descriptiv despre modul în care standardele funcționează efectiv; altele promovează pretenții normative în speranța de a sugera standarde mai bune, sau cel puțin mai bine definite, iar unele lucrări abordează mai multe dintre aceste aspecte [1, p. 17].

După cum afirmă doctrinarul Christian Diesen, standardul de probă este „o chestiune de drept, adică o normă abstractă stabilită printr-o regulă legală, similară cu cerințele preliminare pentru comiterea unui anumit delict.”, în timp ce evaluarea probelor „este o chestiune de fapt, adică, în acest context, este o decizie privind modul în care probele dintr-un caz particular se raportează la normă” [2]. Cele două concepte sunt, prin urmare, strâns legate, dar unul se referă la norma generală (standardul de probă), în timp ce celălalt se referă la aplicarea normei generale într-un caz specific.

Studii complexe privind standardul de probă au fost realizate în principal în statele cu sistem de drept anglo-saxon. În statele cu sistem romano-germanic, se acordă mai puțină atenție aspectelor legate de standardele de probă, cercetătorii concentrându-se mai mult asupra criteriilor de evaluare a probelor. O dezbateră în dreptul continental se axează pe întrebarea dacă este mai bine ca probele să fie evaluate conform unor criterii fixe și prestabilite sau conform unor criterii mai flexibile, guvernate de principiul liberului apreciere a probelor. Diferența dintre aceste două abordări poate fi subliniată prin faptul că criteriile fixe sunt obiective, în timp ce cele flexibile sunt subiective, deoarece primele limitează în mod specific activitatea celor care decid, spre deosebire de cele din urmă. Totuși, se poate argumenta că și criteriile flexibile pot fi obiective, dar obiectivitatea lor nu provine dintr-o sursă legală autoritară, ci din constrângerile epistemologice pe care le impun în procesul decizional juridic.

Aspectele analitice

Așadar, prin conceptualizarea evaluării probelor și a standardului de probă, devine evident că acestea sunt două concepte distincte. Totuși, așa cum am menționat anterior, atât în dreptul comun, cât și în dreptul continental există o anumită tendință de a suprapune aceste concepte.

Probele din cauza penală permit organelor judiciare să adopte sentințe corecte, dar ele în sine nu pronunță verdicte. În acest scop, există cel puțin cinci cerințe privind probele: 1) trebuie să fie admisibile conform regulilor sistemului juridic relevant; 2) trebuie administrate printr-un act juridic, respectând toate condițiile legale; 3) trebuie interpretate de către organele de drept care constată faptele, întrucât probele nu vorbesc de la sine, iar participanții la procesul penal trebuie să construiască argumente probatorii pe baza elementelor prezentate; 4) trebuie evaluate pentru a determina valoarea lor probantă; 5) organele de drept trebuie să ia în considerare dacă probele îndeplinesc standardul relevant de probă [3, p. 90].

Punctele relevante pentru cercetarea noastră sunt al patrulea și al cincilea. Există o diferență între evaluarea probelor prezentate și stabilirea dacă acestea îndeplinesc standardul de probă necesar. Aceste două activități sunt conceptual diferite, iar stabilirea standardului de probă necesită evaluarea prealabilă a probelor acumulate. Nu este posibil să determinăm dacă probele admise îndeplinesc standardul relevant fără o evaluare prealabilă a acestora. Mai precis, după ce probele au fost acumulate prin intermediul mijloacelor de probă, acestea trebuie evaluate pentru a verifica dacă îndeplinesc standardul de probă. Totuși, evaluarea în sine nu duce la adoptarea deciziei finale, deoarece un rezultat definit poate fi justificat doar după ce se iau în considerare standardele de probă.

Așadar, atât criteriile de evaluare, cât și standardele de probă sunt condiții necesare pentru fundamentarea deciziilor privind excluderea probelor, dar niciuna dintre aceste concepte nu constituie o condiție suficientă.

Considerații comparative

Urmează să prezentăm o perspectivă generală asupra regulilor diferitelor sisteme de drept referitoare la evaluarea probelor și standardele de probă. Unele sisteme au reguli clare privind standardele de probă, altele au criterii specifice de evaluare a probelor. Având în vedere scopul teoretic și abordarea conceptuală a articolului, am evidențiat unele aspecte pozitive și complexități sistemice [4].

În sistemul de drept comun, standardul bine cunoscut pentru stabilirea vinovăției unui inculpat în dreptul

penal este „*dincolo de orice îndoială rezonabilă*”. Aceasta este o cerință esențială în majoritatea sistemelor juridice, preluată dintr-o tradiție juridică a Statelor Unite, având rolul de a proteja drepturile fundamentale ale acuzatului, asigurându-se că nici o sentință de condamnare nu se bazează pe dovezi insuficiente sau pe îndoieli rezonabile [3, p. 92]. Acest standard necesită o cantitate de probe care să nu lase loc decât pentru îndoieli nerezonabile privind vinovăția inculpatului, adică probele deja puternice exprimate prin decizia de a urmări penal persoana acuzată – sunt atât de convingătoare încât actul procurorului despre fapta incriminată constituie singura explicație rezonabilă a faptelor cazului; sau, dovezile sunt atât de convingătoare încât vinovăția inculpatului poate fi considerată certă.

Standardul este destinat să protejeze dreptul acuzatului la un proces echitabil, prevenind condamnarea pe baza unor dovezi slabe sau insuficiente, garantând faptul că o persoană nu poate fi condamnată decât dacă vinovăția sa este demonstrată cu certitudine extremă.

Regulile standardului de probă stabilesc pragurile calitative sau cantitative care trebuie atinse pentru adoptarea deciziei pe marginea cauzei penale. Partea acuzării își asumă riscul că probele prezentate pot fi insuficiente în raport cu standardul. Acum, toate acestea presupun o evaluare a probelor. O evaluare a probelor admise și prezentate în instanță este esențială pentru a determina dacă standardul de probă este îndeplinit și pentru a stabili sentința care urmează a fi pronunțată, fie că aceasta va fi de condamnare, fie de achitare.

În general, țările din sistemul romano-germanic au prevăzut în codurile de procedura penală reguli de bază privind probele și standardele de probă. De cele mai multe ori, aceste reguli stabilesc criteriile pentru evaluarea probelor, mai degrabă decât standarde de probă propriu-zise. În prezent, aceste criterii sunt adesea mai libere, oferind o marjă considerabilă de discreție judiciară [5, p. 439]. Aceasta are o explicație istorică bine definită: în multe dintre țările continentale, efortul de codificare a vizat eliminarea, printre altele, a complexităților anterioare în evaluarea probelor.

Unul dintre aspectele interesante în doctrina franceză este noțiunea de „*intimă convingere*”. Conform Codului de procedură penală francez, judecătorii trebuie să decidă pe baza probelor conform convingerii lor intime (Art. 427); aceeași regulă se aplică și tribunalelor mixte, formate din judecători și jurați care nu sunt legați de reguli legislative de evaluare și trebuie să se întrebe „*în tăcere și reculegere*” dacă, având în vedere probele examinate, au o convingere intimă cu privire la vinovăția inculpatului (art. 353; art. 304 din Codul de procedură penală franceză) [6].

Această idee a trezit mai multe discuții și dezbateri în literatura de specialitate. Unii teoreticieni au criticat-o, presupunând că nu este altceva decât un apel la psihologia evaluatorului, dar dacă este așa, nu există niciun fundament epistemic pentru verdict și se deschide ușa pentru orice formă de părtinire, sugestie și decizii emoționale. Totuși, aceasta este o interpretare nefavorabilă a regulii. Mai mulți cercetători opinia căroră susținem, subliniază necesitatea examinării mentale a probelor, care nu se reduce la sentimentul subiectiv și psihologic privind vinovăția inculpatului.

Observăm, că conceptul de intimă convingere este consacrat și în art. 27 alin. (1) din Codul de procedură penală al Republicii Moldova, în conformitate cu care judecătorul și persoana care efectuează urmărirea penală apreciază probele în conformitate cu propria lor convingere, formată în urma cercetării tuturor probelor administrate [7]. Interpretarea conceptului „*proprie convingere*” a fost realizată în Hotărârea Curții Constituționale nr. 18 din 22.05.2017 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din Codul de procedură penală (intima convingere a judecătorului), unde Curtea a statuat că noțiunea de „*proprie convingere*” nu are sensul de opinie subiectivă, ci acela al certitudinii dobândite de judecător în urma examinării tuturor probelor în ansamblu, sub toate aspectele, în mod obiectiv și călăuzindu-se de lege [8, pct. 62].

Deci, este intimă convingere un standard de probă? Este un criteriu de evaluare a probelor? Sau ambele? Cercetători anglo-americani tind să considere că este un standard. Juriștii și teoreticienii dreptului francez tind să considere că nu este un standard, ci mai degrabă o metodă de evaluare a probelor și de luare a unei decizii. Chiar și teoreticieni în materia probelor din sistemul continental sunt în dezacord în privința înțelegerii intimei convingeri; de exemplu, Jordi Ferrer consideră că este un „standard de probă complet subiectiv”, în timp ce Daniel González Lagier susține că este un „sistem de evaluare a probelor” [9, p. 99].

În cadrul sistemelor examinate, observăm că sisteme de drept comun au în mare majoritate doar standardul explicit de probă, în timp ce sisteme de drept civil au doar criterii explicite de evaluare a probelor.

La fel, observăm că domeniul argumentației legale este semnificativ restrâns atunci când sunt impuse criterii fixe de evaluare a probelor, mai ales dacă aceste criterii sunt obiective. Cu cât evaluatorii au mai multă discreție, cu atât rolul motivării deciziilor devine mai important. Părțile procesului oferă argumente persuasive despre probele, iar evaluatorii trebuie să prezinte argumente care justifică deciziile adoptate. Acest aspect este deosebit de important atunci când judecătorii trebuie să prezinte hotărârile motivate. Deși, intima convingere este adesea criticată ca fiind nefondată, considerăm că este frustrant ca judecătorii să fie constrânși de criterii fixe care împiedică aprecierea circumstanțelor particulare ale cazului și blochează orice efort argumentativ de a înțelege probele disponibile.

Standardul de probă în opinia Curții Europene a Drepturilor Omului

Curtea Europeană a Drepturilor Omului urmează standardul declarat de probă: încălcarea unui drept prevăzut de Convenție trebuie dovedită „dincolo de orice îndoială rezonabilă”. Standardul a fost stabilit pentru prima dată în cauza Irlanda v. Regatul Unit, și în continuare reiterat în mai multe hotărâri. De exemplu, în cauza Gäfgen v. Germania, CtEDO a statuat că pentru aprecierea elementelor care îi permit să spună dacă a existat încălcarea art. 3, Curtea adoptă standardul probei „dincolo de orice îndoială rezonabilă” [9, pct. 92].

Evidențiem, că aplicarea de către CtEDO a standardului „dincolo de orice îndoială rezonabilă” diferă de practica instanțelor naționale. În special, la nivelul CtEDO, standardul nu are același scop fundamental: în loc să stabilească pragul pentru a demonstra vinovăția sau nevinovăția unei persoane, acest standard este folosit pentru a constata o încălcare a prevederilor Convenției de către stat. Astfel, s-a observat că standardul „dincolo de orice îndoială rezonabilă” aplicat de Curte „nu este interpretat ca având același grad ridicat de probabilitate ca în procesele interne și penale” [9, pct. 93]. Abordarea Curții permite luarea în considerare a probelor circumstanțiale, formularea de inferențe, inversarea sarcinii probei și utilizarea cunoștințelor constructive în evaluare, ceea ce creează astfel un spațiu pentru un anumit nivel de îndoială.

Rezultatele obținute și discuții

În cadrul cercetării am reușit să abordăm trei aspecte principale. În primul rând: de ce unii doctrinari și organe de urmărire penală interpretează criteriile de evaluare ca standarde de probă și invers? Răspunsul la această întrebare decurge din diferențele dintre sistemele juridice, care, printre altele, sunt mai preocupate de criteriile de evaluare în unele cazuri și de standardele de probă în altele. Astfel, cercetătorii și practicienii formați profesional în contexte diferite tind să sublinieze ceea ce le este mai familiar și să asimileze ceea ce le este mai puțin cunoscut. Al doilea aspect este: de ce diferă sistemele juridice în privința acestor concepte? Răspunsul provine din evoluția diferitelor perspective în timp: există diferențe istorice, instituționale și procedurale care explică de ce unele sisteme sunt mai preocupate de criteriile de evaluare, iar altele de standardele de probă. În al treilea rând, presupunând că atât criteriile, cât și standardele sunt necesare pentru adoptarea sentințelor de condamnare sau de achitare: cum poate funcționa un sistem dacă neglijează unul dintre aceste concepte? Răspunsul la aceasta reprezintă cea mai importantă parte din punct de vedere teoretic a articolului, deoarece susținem că există o legătură funcțională între criterii și standarde.

Concluzii

În analiza comparativă a sistemelor juridice, se observă că unele au standarde explicite de probă, care acționează ca reguli de decizie, dar nu au criterii explicite de evaluare a probelor, iar altele au criterii explicite de evaluare, dar nu au standarde explicite de probă. Istoricul și preocupările instituționale și procedurale explică aceste diferențe.

În esență, *evaluarea probelor* se ocupă cu procesul de analizare și interpretare a probelor disponibile, fără a stabili un prag specific de certitudine. Instanța trebuie să evalueze calitatea, credibilitatea și consistența fiecărei probe. Acest lucru include verificarea surselor, modul în care au fost obținute probele și eventualele contradicții între ele. Este o activitate analitică care permite organelor de drept să formeze o opinie despre valoarea și credibilitatea probelor. Pe de altă parte, *standardul de probă* stabilește nivelul de certitudine necesar pentru a lua o decizie. Acesta oferă un criteriu formal pentru a evalua dacă dovezile prezentate îndeplinesc cerințele legale necesare unui verdict corect și echitabil

Deși criteriile și standardele au diferențe conceptuale, ele sunt funcțional conectate. Standardele de probă și criteriile de evaluare îndeplinesc funcții similare, chiar dacă nu sunt identice. Există o conexiune funcțională între ele, ceea ce înseamnă că fiecare poate îndeplini o funcție de orientare în adoptarea deciziilor, explicând astfel cum pot funcționa sistemele chiar și în absența uneia dintre componente.

În concluzie, diferențele între sistemele juridice și confuzia conceptuală legată de evaluarea probelor și standardele de probă sunt rezultatul influențelor istorice și culturale.

În rezumat, atât criteriile de evaluare, cât și standardele de probă sunt necesare în procesele legale. Teoria juridică actuală pare să influențeze practica sistemelor de drept continental, punând presiune asupra practicienilor pentru a adopta vocabularul standardelor. Totuși, diferențele de abordare între civil law și common law nu sunt o forțare teoretică, ci reflectă o conexiune funcțională: un sistem care are un standard explicit de probă implică de obicei un criteriu implicit și viceversa.

Astfel, teoria nu forțează practica, ci explică modul în care sistemele funcționează fără a face unele componente explicite în legea pozitivă. Sistemele pot funcționa eficient fie prin integrarea implicită a elementelor lipsă în componentele explicite, fie prin completarea lacunelor în practică atunci când o componentă este nedeterminată.

Referințe:

1. Picinali F. *Justice In-Between*. Publicat: 15.12. 2022. ISBN: 9780198864592.
2. Diesen C. *Beyond Reasonable Doubt. Standard of proof and evaluation of evidence in criminal cases*. Disponibil: <https://scandinavianlaw.se/pdf/40-7.pdf>
3. Tuzet G. *Evidence Assessment and Standards of Proof: a Messy Issue*. p. 87-113. Disponibil: <https://revistes.udg.edu/quaestio-facti/article/view/22480>
4. Jackson John D., Summers Sarah J., *The Internationalisation of Criminal Evidence*. Disponibil: <https://www.cambridge.org/core/books/internationalisation-of-criminal-evidence/527F05D1B23B2700433A186E36B8026E>
5. Enghel C. *Preponderance of The Evidence Versus Intime Conviction: a Behavioral Perspective on a Conflict Between American and Continental Euro*. Disponibil: <https://lawreview.vermontlaw.edu/wp-content/uploads/2012/02/13-Engel-Book-3-Vol.-33.pdf>
6. *Code de procédure pénale al Republicii Franceze*. Disponibil: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071154/
7. *Codul de procedură penală al Republicii Moldova, adoptat de Parlamentul Republicii Moldova la nr. 122 din 14.03.2003*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 248-251 art. 699.
8. *Hotărârea Curții Constituționale nr. 18 din 22.05.2017 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din Codul de procedură penală*. Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?l=ro&tip=hotariri&docid=617>
9. *Gäfgen v. Germany, App. No. 22978/05, 1 June 2010*, para. 167. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22%3A%22document%22%2C%22itemid%22%3A%22001-99015%22%7D>
10. Leach P., *Taking a Case to the European Court of Human Rights* (4th edn, OUP, 2017), 202. DOI: 10.1017/9781780688008.032.

Date despre autor:

Svetlana LEONTIEVA, doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0009-0005-2481-533X,

E-mail: leontievasvetlana58@gmail.com

Prezentat la 24.09.2024

CONTROLUL CONSTITUȚIONALITĂȚII LEGILOR RETROACTIVE

Gheorghe RENIȚĂ,

Universitatea de Stat din Moldova

De regulă, legile au un caracter prospectiv, adică sunt pentru viitor. Totuși, ca excepție, există situații când legile adoptate se referă și la unele situații din trecut. În acest articol se analizează dacă Constituția Republicii Moldova permite adoptarea unor legi retroactive. În acest sens, se face o radiografiere a jurisprudenței Curții Constituționale în materie, precum și a standardelor europene. S-a reținut că principiul neretroactivității legii nu se va încălca în ipoteza adoptării: (i) normelor juridice penale mai favorabile; (ii) legilor de interpretare; (iii) normele juridice în care legislatorul a stabilit expres că ele se vor aplica retroactiv. Ultimele două ipoteze nu sunt prevăzute expres de Constituția Republicii Moldova, ele au fost deduse pe cale pretoriană.

Cuvinte-cheie: retroactiv, legi, drepturi fundamentale, control de constituționalitate, standarde europene, cultura justificării, preeminența dreptului.

REVIEW OF THE CONSTITUTIONALITY OF RETROACTIVE LAWS

As a rule, laws have a prospective character, that is, they are for the future. However, as an exception, there are situations when the adopted laws also refer to some situations from the past. This article analyzes whether the Constitution of the Republic of Moldova allows the adoption of retroactive laws. In this sense, an x-ray is made of the jurisprudence of the Constitutional Court in the matter, as well as of the European standards. It was held that the principle of non-retroactivity of the law will not be violated in the event of the adoption of: (i) more favorable criminal legal norms; (ii) interpretation laws; (iii) the legal rules in which the legislator has expressly established that they will apply retroactively. The last two hypotheses are not expressly provided for by the Constitution of the Republic of Moldova, they were deduced in a praetorian way.

Keywords: retroactive, laws, fundamental rights, constitutionality control, European standards, culture of justification, preeminence of law.

Introducere

O lege este retroactivă, când atinge sau modifică situații trecute, definitiv stabilite, sau acte care și-au epuizat toate efectele în trecut [1].

După Andrei Marmor, ghidarea retroactivă a conduitei constituie un oximoron. Totuși, faptul că legile retroactive există, într-o măsură mai mare decât ar presupune oamenii obișnuiți, poate indica faptul că ghidarea conduitei nu reprezintă singura funcție a dreptului. În opinia autorului citat, legile retroactive sunt justificate uneori, de fapt necesare, pentru a corecta o eroare creată de drept însuși. Chiar și cu cele mai bune intenții, dreptul creează uneori în mod necugetat o problemă care trebuie corectată prin adoptarea unei legi care anulează retroactiv o lege anterioară. Marmor a avertizat că trebuie să se procedeze cu atenție atunci când se adoptă legi retroactive [2].

Potrivit lui Lon L. Fuller, una dintre căile spre dezastru și, respectiv, fără de care nu este posibilă excelența în legalitate constă în abuzul de legislație retroactivă, care nu doar că nu poate ghida, în sine, acțiunea, ci afectează integritatea efectului prospectiv al normelor, de vreme ce le supune schimbării retroactive [3].

În aceste condiții, apare următoarea întrebare: permite Constituția adoptarea unor legi retroactive? Dacă da, pot ele să fie contestate în fața Curții Constituționale?

Rezultate și discuții

Din această perspectivă, conform art. 22 (intitulat „Neretroactivitatea legii”) din Constituție, „nimeni nu va fi condamnat pentru acțiuni sau omisiuni care, în momentul comiterii, nu constituiau un act delictuos. De asemenea, nu se va aplica nici o pedeapsă mai aspră decât cea care era aplicabilă în momentul comiterii actului delictuos”.

În 2002, Curtea Constituțională a avut ocazia să analizeze dacă o lege ar contraveni art. 22 din Constituție. Cazul viza pretinsa neconstituționalitate a unei legi de punere în aplicare a unor dispoziții (din Legea privind organizarea judecătorească) referitoare la durata mandatului președinților și vicepreședinților instanțelor judecătorești. Legea contestată prevedea (m-am exprimat la timpul trecut, deoarece legea în discuție nr. 583/2001 și-a produs efectele; deși aceasta este în vigoare, ea nu mai poate fi aplicată; efectele ei sunt consumate), între altele, că termenul de calculare a mandatului de patru ani pentru președinții și pentru vicepreședinții judecătorilor, tribunalelor și ai Curților de apel începe a curge de la data numirii acestora în funcția respectivă, data anterioară intrării în vigoare a dispozițiilor referitoare la stabilirea duratei mandatului de 4 ani pentru exercitarea funcțiilor vizate. În acest sens, Curtea Constituțională a notat că:

„Principiul neretroactivității legii are un caracter universal, ține de stabilitatea ordinii de drept, urmărește protejarea libertăților, contribuie la adâncirea securității juridice și a certitudinii raporturilor interumane.

Este de observat, totodată, că principiul neretroactivității legii nu este un principiu cu caracter absolut. Or, art. 22 din Constituție prevede retroactivitatea normelor juridice penale mai favorabile. În afară de aceasta, teoria contemporană a dreptului admite ca excepții de la principiul neretroactivității legii normele juridice cu caracter imperativ – legile interpretative, precum și normele juridice în care legiuitorul a stabilit expres că ele se vor aplica retroactiv” [4].

Aplicând aceste raționamente, Curtea Constituțională a conchis că legea contestată, fiind o lege interpretativă, nu aduce atingere libertăților, stabilității ordinii de drept, îndeplinirii justiției și nu încalcă dreptul constituțional al cetățenilor privind accesul la o funcție publică. Curtea a mai precizat că reglementarea instituită prin legea contestată este oportună și nu contravine principiului neretroactivității legii [5].

Așadar, nu se va încălca art. 22 din Constituție în ipoteza adoptării: (i) normelor juridice penale mai favorabile; (ii) legilor de interpretare; (iii) normele juridice în care legislatorul a stabilit expres că ele se vor aplica retroactiv. Ultimele două ipoteze nu sunt prevăzute de Constituție.

Cu referire la materia penală, în Hotărârea nr. 14 din 27 mai 2014, Curtea Constituțională a menționat că „sensul art. 22 din Constituție în coroborare cu art. 10 din Codul penal, neretroactivitatea legii penale vizează orice circumstanță care duce la înrăutățirea situației persoanei, fără a se limita doar la mărirea și categoria pedepsei aplicate” [6].

Sub acest aspect, Curtea Constituțională a verificat dacă amendamentele care reglementau imprescriptibilitatea tragerii la răspundere penală a persoanelor care au săvârșit infracțiuni de abuz de putere sau abuz de serviciu, exces de putere sau depășire a atribuțiilor de serviciu ori neglijență în serviciu în timpul evenimentelor din 7 aprilie 2009, ori în legătură cu aceste evenimente, pentru care, la data intrării în vigoare a amendamentelor în discuție (referitoare la imprescriptibilitate – Legea nr. 56/2014), nu a expirat termenul de prescripție a tragerii la răspundere penală, contravine prevederilor articolelor 22 (neretroactivitatea legii) și 16 (egalitatea) din Constituție. Răspunsul Curții a fost afirmativ [7].

În schimb, potrivit Curții Europene a Drepturilor Omului, în cazul în care o infracțiune este supusă unui termen de prescripție în baza dreptului intern și termenul de prescripție aplicabil a expirat deja, atunci art. 7 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului (care garantează nicio pedeapsă fără lege) împiedică urmărirea penală pentru o astfel de infracțiune [8]. *Per a contrario*, rezultă că prelungirea termenului de tragere la răspundere penală pentru infracțiuni care nu a fost încă prescrise nu contravine art. 7 din Convenție.

Dincolo de această diferență de abordare, în contextul examinării constituționalității normei referitoare la confiscarea extinsă (art. 106/1 din Codul penal), Curtea Constituțională a subliniat că în materie penală se aplică principiul *lex retro not agit*, potrivit căruia legea nu are putere retroactivă, și principiul *mitior lex*, principiu, potrivit căruia în cazul situațiilor determinate de succesiunea legilor penale se va aplica legea penală mai favorabilă [9].

Respectiv, Curtea a statuat că „prevederile art. 106/1 din Codul penal nu pot fi aplicate retroactiv cu privire la confiscarea bunurilor dobândite înainte de intrarea acestora în vigoare. Disponerea măsurii confiscării extinse pentru bunurile dobândite înainte de intrarea în vigoare a legii ar duce la încălcarea principiului constituțional al neretroactivității legii. Astfel, având la bază principiul neretroactivității legii penale, pot fi confiscate doar bunurile dobândite după intrarea în vigoare a legii (25 februarie 2014)” [10]. Una dintre condițiile obligatorii pentru dispunerea confiscării extinse constă în stabilirea faptului că valoarea bunurilor

dobândite de persoana condamnată în ultimii cinci ani înainte de săvârșirea infracțiunii depășește cu mai mult de 20 de salarii medii lunare pe economie prognozate, stabilite prin hotărâre de Guvern, veniturile dobândite licit de aceasta. Având în vedere cele statuate de Curtea Constituțională, rezultă că termenul în discuție (de cinci ani) curge de la data intrării în vigoare a normei referitoare la confiscarea extinsă. De altfel, această concepție are la bază și o speță similară judecată de Curtea Constituțională a României, în care s-a menționat că „norma penală privind confiscarea extinsă a bunurilor nu poate retroactiva cu privire la confiscarea bunurilor dobândite înainte de intrarea ei în vigoare, chiar dacă infracțiunile pentru care s-a dispus condamnarea sunt comise după această data (Decizia nr. 356/2014)” [11]. Așadar, rezultă că norma referitoare la confiscarea extinsă a devenit aplicabilă după cinci ani de la intrarea ei în vigoare.

Totuși, Curtea Constituțională a avut o altă abordare atunci când a examinat unele prevederi care limitau împăcarea în cauze penale. În concret, *de lege lata*, conform art. 109 alin. (1) din Codul penal, „împăcarea este actul de înlăturare a răspunderii penale pentru infracțiuni ușoare sau mai puțin grave, prevăzute la capitolele II-III, V-VI și la art. 264 alin. (1) din Partea specială, precum și în cazurile prevăzute de procedura penală, dacă persoana nu are antecedente penale pentru infracțiuni similare comise cu intenție sau dacă în privința ei nu a mai fost dispusă încetarea procesului penal, ca urmare a împăcării, pentru infracțiuni similare comise cu intenție în ultimii cinci ani. În cazul minorilor, împăcarea părților poate fi aplicată și pentru infracțiuni ușoare sau mai puțin grave, prevăzute la capitolul IV din Partea specială, precum și pentru infracțiuni grave, prevăzute la capitolele II-III și V-VI din Partea specială”.

În fața Curții Constituționale s-a pus problema constituționalității textului „dacă persoana nu are antecedente penale pentru infracțiuni similare comise cu intenție sau dacă în privința sa nu a mai fost dispusă încetarea procesului penal, ca rezultat al împăcării, pentru infracțiuni similare comise cu intenție în ultimii cinci ani”. Acest text a fost introdus în Codul penal prin Legea nr. 130/2026 (în vigoare din 15 iulie 2016).

Curtea Constituțională a constatat că interdicția împăcării repetate stabilită la art. 109 alin. (1) din Codul penal se întemeiază pe considerarea faptului că în ultimii cinci ani în privința persoanei a mai fost dispusă încetarea procesului penal ca rezultat al împăcării, pentru infracțiuni similare comise cu intenție [12].

Curtea a observat că „această ultimă condiție nu vizează infracțiunile comise anterior, ci se aplică doar în privința împăcării părților în cadrul proceselor penale pentru infracțiunile săvârșite după intrarea în vigoare a Legii nr. 130/2016, iar termenul de cinci ani fiind o cerință pentru aplicarea împăcării în cazul săvârșirii unei noi infracțiuni. Totodată, prevederile acestei legi produc efecte în integritate pentru toate persoanele care întrunesc condițiile de aplicare a împăcării de la momentul intrării în vigoare a legii” [13].

De asemenea, Curtea a observat că „prin instituirea termenului de cinci ani în cadrul căruia împăcarea penală nu poate fi încheiată dacă anterior a existat o împăcare, în temeiul căreia a fost dispusă încetarea procesului penal în privința persoanei, pentru infracțiuni similare comise cu intenție, legiuitorul nu a operat modificări în legea penală cu privire la conținutul unei infracțiuni sau pedepse, dar a instituit condiții suplimentare la încheierea împăcării. Astfel, simpla reglementare a unui termen în care persoana nu poate beneficia de instituția împăcării nu are caracterul formulării unei legi nefavorabile, ci are semnificația de a institui doar un cadru legal pentru atingerea scopului legii penale de prevenire a săvârșirii unor noi infracțiuni. Or, statul are o largă marjă de apreciere în alegerea măsurilor necesare pentru combaterea criminalității” [14].

Astfel, Curtea a constatat că nu există nici un dubiu că persoana în privința căreia în ultimii cinci ani a fost dispusă încetarea procesului penal ca rezultat al împăcării va putea să prevadă că, în cazul săvârșirii unei noi infracțiuni după ce au fost operate modificări la art. 109 alin. (1) din Codul penal, va fi imposibilă încheierea unei noi împăcări [15].

În egală măsură, Curtea a constatat că dispozițiile contestate nu se aplică retroactiv, în sensul art. 22 din Constituție, deoarece noile reglementări ale art. 109 alin. (1) din Codul penal se aplică conform principiului acțiunii legii penale, care presupune aplicarea legii tuturor infracțiunilor săvârșite în timpul cât aceasta se află în vigoare [16].

Mai mult, Curtea Constituțională a notat că „împăcările încheiate în ultimii cinci ani până la momentul intrării în vigoare a modificărilor operate de legiuitor constituie, *de facto*, fapte care s-au produs și trebuie luate în considerare de organele de urmărire penală sau instanțele judecătorești la aplicarea instituției îm-

păcării sub imperiul legii noi. De altfel, în hotărârea *Achour v. Franța* din 29 martie 2006, ale cărei raționamente sunt valabile și se aplică *mutatis mutandis* și în prezenta cauză, Marea Cameră a Curții Europene a Drepturilor Omului a statuat că practica de a lua în considerare evenimentele desfășurate în trecut trebuie distinsă de noțiunea aplicării retroactive a legii, *stricto sensu*” [17].

În concluzie, Curtea Constituțională a reținut că prin instituirea unui termen de cinci ani în cadrul căruia împăcarea penală nu poate fi încheiată dacă anterior a existat o împăcare, în temeiul căreia a fost dispusă încetarea procesului penal în privința persoanei, pentru infracțiuni similare comise cu intenție, nu se aduce atingere dispozițiilor art. 22 din Constituție, privind neretroactivitatea legii [18].

Un observator independent poate rămâne nedumerit. De ce în cazul normei referitoare la confiscarea extinsă nu trebuie de luat în considerare evenimente desfășurate în trecut (*i.e.*, până la intrarea în vigoare a normei în discuție), iar în cazul normei ce vizează împăcarea – trebuie luate în considerare? De asemenea, nu este clar ce se are în vedere prin „practica de a lua în considerare evenimentele desfășurate în trecut trebuie distinsă de noțiunea aplicării retroactive a legii, *stricto sensu*”? Curtea nu a dezvoltat acest aspect.

Într-o altă categorie de cauze, ce vizează domeniul fiscal (mai exact, materia impozitării), Curtea Constituțională a verificat împrejurarea dacă toate efectele situației/actului/tranzacției au fost sau nu epuizate în trecut, *i.e.*, până la intrarea în vigoare a unor noi amendamente. De exemplu, într-o decizie din 2016, Curtea Constituțională a constatat că prin Legea nr. 138 din 17 iunie 2016, Codul fiscal a fost completat cu un nou tip de impozit – impozitul pe avere, care se aplică asupra averii contribuabilului sub formă de bunuri imobiliare cu destinație locativă și căsuțe de vacanță (cu excepția terenurilor). Acest tip de impozit a fost pus în aplicare începând cu 1 ianuarie 2016. Sub acest aspect, Curtea a constatat că impozitul pe avere se achită la bugetul de stat în termen de până la 25 decembrie a anului de gestiune. Astfel, potrivit Curții, atât timp cât perioada fiscală constituie întregul an calendaristic, nu poate fi afectat principiul neretroactivității legii [19].

Curtea Constituțională a dezvoltat acest raționament într-o decizie din 2019. De data aceasta, Curtea a notat că „se consideră că legile fiscale nu au un caracter retroactiv dacă reglementează cu referire la aceeași perioadă fiscală. Se consideră că o lege manifestă un efect retroactiv atunci când este aplicabilă unor tranzacții/cazuri care au fost încheiate înainte de promulgarea legii noi. În această situație, legea nouă alterează efectele juridice produse înainte de existența sa. Din contra, nu se manifestă un caracter retroactiv în situația în care legea nouă se aplică tranzacțiilor/activităților economice/cazurilor care au început în trecut, dar care încă nu s-au încheiat” [20]. În acest sens, Curtea a făcut trimitere la practica Curții Constituționale Federale a Germaniei [21].

În continuare, Curtea Constituțională a oferit ca „exemple similare practica unor state ca Belgia, Franța, Italia, Luxemburg, Spania sau Turcia. De asemenea, în Canada se consideră că o lege fiscală retroactivează, dacă este aplicabilă unei perioade fiscale anterioare perioadei în care este adoptată legea. Ideea de bază constă în faptul că obligația fiscală se naște la sfârșitul perioadei și că o situație sau un caz persistă până la închiderea perioadei. În Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord și în Statele Unite ale Americii, de exemplu, adoptarea unei legi fiscale în timpul unui an fiscal și aplicarea ei de la începutul aceluși an fiscal constituie o practică standard (...). Aceste state împărtășesc, ca Republica Moldova, conceptul raportării la perioada fiscală. Articolul 287/5 din Codul fiscal prevede că perioada fiscală este anul calendaristic, iar articolul 287/6 din același Cod stabilește că impozitul pe avere se calculează, iar avizele de plată se prezintă de către Serviciul Fiscal de Stat până la 10 decembrie, pentru situația existentă pe 1 noiembrie a anului de gestiune” [22].

Mai mult, Curtea Constituțională a reținut că „raportarea la perioada fiscală a legilor fiscale nu constituie o problemă, din perspectiva articolului 1 din Protocolul nr. 1 la Convenția Europeană a Drepturilor Omului, care garantează dreptul de proprietate. Acest aspect ține de marja de apreciere a statelor. În cazul *Di Belmonte v. Italia* (...), Curtea Europeană a reținut, la § 41, că ține în primul rând de autoritățile naționale să decidă cu privire la tipul de taxă sau de contribuție care trebuie plătită. Deciziile din această sferă implică o apreciere a problemelor politice, economice și sociale, pe care Convenția le lasă în competența statelor membre, de vreme ce autoritățile naționale se află într-o poziție net avantajată în comparație cu Curtea Europeană” [23].

Această abordare nu a fost împărtășită de toți judecătorii Curții Constituționale, mai exact, un judecător a formulat opinie separată. Potrivit acestuia, „conceptul de retroactivitate a legii pentru perioada fiscală anuală (...) nu doar nesocotește normele legale privind publicarea și intrarea în vigoare a legilor, dar și subminează conceptul constituțional de neretroactivitate a legii și intră în evidentă discordanță cu interpretările anterioare ale Curții Constituționale” [24].

În schimb, în 2021, Curtea Constituțională a adoptat în unanimitate o decizie care a vizat controlul constituționalității articolului 24 alin. (12) din Legea nr. 133/2016 privind declararea averii și a intereselor personale. Conform dispozițiilor contestate: „Situțiile de conflict de interese nesoluționate până la intrarea în vigoare a prezentei legi, precum și cele apărute după intrarea ei în vigoare, se declară și se soluționează conform prevederilor prezentei legi”.

Autorii sesizării (câțiva deputați) au susținut că, „în baza prevederilor contestate, situațiile de conflict de interese produse și nesoluționate până la 1 august 2016 (data intrării în vigoare a Legii (noi) nr. 133/2016, sub imperiul Legii (anterioare) nr. 16/2008 și, respectiv, a legilor penale și contravenționale de la acel moment, urmează să fie soluționate conform prevederilor Legii noi. Acest fapt încalcă principiul neretroactivității legii reglementat de articolul 22 din Constituție” [25].

La rândul său, Curtea Constituțională a notat că „articolul 24 alin. (12) din Legea privind declararea averii și a intereselor personale stabilește că conflictul de interese apărut și nesoluționat până la intrarea în vigoare a legii în discuție va fi soluționat conform prevederilor legii noi. Această situație cuprinde procedura de soluționare a conflictului de interese real care, la momentul intrării în vigoare a legii (noi), i.e., 1 august 2016, este în derulare (pendinte) și care, ipotetic, putea dura cel mult trei zile. În acest caz, nu se manifestă un caracter retroactiv, deoarece legea nouă se aplică cazurilor/situațiilor care au început în trecut, dar care încă nu s-au încheiat” [26].

Sub acest aspect, Curtea a subliniat că, „potrivit prevederilor contestate în prezenta cauză, atât timp cât perioada legală de trei zile prevăzută pentru soluționarea conflictului de interese real nu a expirat, nu poate fi afectat principiul neretroactivității legii” [27].

Totodată, Curtea a observat că prevederile art. 24 alin. (12) din Legea privind declararea averii și a intereselor personale fac parte din norme de drept procedural. Aceste prevederi nu sunt de natură să incrimineze și, respectiv, să influențeze calificarea faptei ca contravenție/infracțiune sau severitatea pedepsei aplicabile. În consecință, Curtea a notat că articolul 22 din Constituție nu este incident în prezenta cauză [28].

Schimbând vectorul investigației, voi pune sub lupa analizei deciziile Curții Constituționale referitoare la pretinsa neconstituționalitate a modificărilor legislative privind accederea în profesia de avocat. Contextul este următorul: în 2022, Parlamentul a adoptat o lege prin care a modificat unele prevederi din Legea cu privire la avocatură. Noua lege a exclus doctorii în drept din categoria persoanelor care pot cere admiterea în profesia de avocat fără efectuarea stagiului și fără susținerea examenului de calificare. Aceeași Lege a instituit obligația de a susține examenul de admitere în profesia de avocat pentru judecătorii și procurorii cu o vechime în muncă de 10 ani. Dispozițiile ei tranzitorii stabilesc că noile prevederi sunt aplicabile și față de persoanele vizate care au cerut admiterea în profesia de avocat până la intrarea sa în vigoare, „dacă o decizie pe marginea acestor cereri nu a fost luată”. Aplicând dispozițiile tranzitorii ale legii, Comisia de licențiere a activității de avocat din cadrul Uniunii Avocaților a respins cererile mai multor persoane care erau scutite de stagiul și examen în baza prevederilor anterioare, cereri depuse la Uniunea Avocaților până la adoptarea și, respectiv, intrarea în vigoare a modificărilor legislative în discuție. Unele dintre astfel de cauze au ajuns și în vizorul Curții Constituționale.

Curtea Constituțională a precizat că, „deși pentru certitudinea juridică este dezirabil ca legile să nu retroactiveze, Constituția nu interzice, *per se*, adoptarea unor legi civile retroactive” [29].

Pe aceeași axă conceptuală, Comisia de la Veneția a stabilit că „în dreptul civil și administrativ, retroactivitatea ar putea afecta negativ drepturile și interesele legitime. Totuși, în afara domeniului penal, limitarea retroactivă a drepturilor individuale ori impunerea unor noi obligații pot fi permise, însă doar în interes public și cu respectarea principiului proporționalității (inclusiv din perspectivă temporală)” [30].

Astfel, atât Curtea Constituțională, cât și Comisia de la Veneția au stabilit că este permisă adoptarea unor legi civile retroactive, nu și a unor legi penale retroactive (desigur, defavorabile persoanei).

În contrast, în cazul *Vegotex International S.A. v. Belgia*, Marea Cameră a Curții Europene a Drepturilor Omului a admis și posibilitatea adoptării unei legi retroactive care a vizat unele încălcări/sancțiuni fiscale, considerate o „acuzatie în materie penală” [31], în sensul autonom al conceptului. Explicația rezidă în următoarele. În cadrul acuzației în materie penală exigențele Convenției Europene a Drepturilor Omului sunt aplicabile în mod diferit, în funcție de apartenența ilicitului la nucleul dreptului penal sau la periferia sa. În cazul situațiilor care nu afectează nucleul dur al dreptului penal, garanțiile prevăzute de Convenția Europeană a Drepturilor Omului nu trebuie să se aplice în mod necesar cu aceeași rigoare [32]. Așa fiind, rezultă că este permisă adoptarea unei legi retroactive în raport cu faptele/pedepsele care aparțin „periferiei dreptului penal”, nu și în raport cu faptele/pedepsele care aparțin „nucleului dreptului penal”, adică acelea care sunt prevăzute în Codul penal.

Referitor la ingerințele legislative în procedurile pendente prin intermediul legilor noi aplicate în mod retroactiv de către un tribunal, Curtea de la Strasbourg a subliniat că articolul 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului se opune ingerinței legislatorului în administrarea justiției pentru a influența rezultatul unei proceduri pendente în care autoritățile publice sunt părți, cu excepția unor „motive imperioase de interes general” [33]. Așadar, pot fi adoptate legi retroactive doar dacă acestea sunt justificate.

De asemenea, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a acceptat că, în circumstanțe excepționale, o legislație retroactivă poate fi justificată, în special pentru a interpreta sau clarifica o dispoziție legislativă mai veche, pentru a umple un vid juridic sau pentru a neutraliza efectele unei noi linii de jurisprudență [34].

Curtea Europeană a Drepturilor Omului apreciază caracterul convingător al motivelor (care, de altfel, trebuie să fie „imperioase de interes general”) al unei legislații retroactive în ansamblu și în baza următoarelor elemente: dacă a fost sau nu soluționată linia jurisprudenței reconsiderată de intervenția legislativă criticată; modul și momentul adoptării legii în discuție; previzibilitatea intervenției legislatorului; domeniul de aplicare al legii și efectele acesteia [35].

Aplicând aceste criterii în cazul *Vegotex International S.A. v. Belgia*, Curtea Europeană a reținut următoarea situație de fapt: în 1995, autoritățile fiscale din Belgia au verificat o declarație fiscală depusă de compania reclamantă, a constatat o datorie și a aplicat o sancțiune de 10% din suma datorată. Compania a depus o contestație. În octombrie 2000, autoritățile fiscale i-au trimis o somație de plată, care prevedea expres că scopul somației consta în întreruperea prescripției datoriei fiscale. Printr-o hotărâre din 10 octombrie 2002 – în timp ce cazul era pendente în fața primei instanțe – Curtea de Casație a Belgiei a adoptat o linie jurisprudențială nouă, în sensul în care acest tip de somații nu întrerupea prescripția în asemenea cazuri. Prin urmare, recuperarea datoriei fiscale era prescrisă din 15 februarie 2001 (o dată anterioară apariției acestei jurisprudențe). Prima dată, compania reclamantă a făcut trimitere la această jurisprudență în aprilie 2004, în fața Curții de Apel. Totuși, în iulie 2004, legislativul a intervenit pentru a anula această evoluție și pentru a reinstitui practicile administrative anterioare pe calea unei legi care era imediat aplicabilă în cazul procedurilor pendente. Legislația a fost aplicată în cazul reclamantei de Curtea de Casație, care i-a respins ulterior recursul.

Curtea Europeană a menționat că acolo unde procedurile fiscale puteau conduce la aplicarea unei sancțiuni, ele se încadrau, cu siguranță, în noțiunea de „acuzatie de natură penală”, potrivit semnificației autonome date acestui termen de către Curte (criteriile *Engel*). După aceasta clarificare, Curtea Europeană a notat că la data la care a formulat contestația, compania reclamantă se afla în poziția în care se putea aștepta în mod legitim că recuperarea datoriei sale fiscale va fi declarată ca prescrisă în conformitate cu jurisprudența nouă a Curții de Casație. Intervenția legislativului a condus, cu toate acestea, la reluarea procesului de recuperare și la impunerea sancțiunii relevante în cazurile în care, potrivit acestei jurisprudențe noi, perioada de prescripție a expirat deja, chiar dacă o asemenea expirare nu a fost încă stabilită printr-o hotărâre a tribunalului. Aceasta a fost situația companiei reclamante. Prin urmare, faptul că datoria fiscală a reclamantei nu a fost considerată, într-un final, ca fiind prescrisă, a fost doar un rezultat al aplicării retroactive a legislației contestate. Intervenția legislativului a fost, așadar, influențată în mod decisiv de soluția judiciară a litigiului în care statul era parte [36].

Următoarele argumente au convins Curtea că aplicarea retrospectivă imputată era, fără îndoială, o măsură justificată. Ea nu a fost doar o măsură de salvagardare a intereselor financiare ale statului. Șa cum se putea

vedea din hotărârile pronunțate de Curtea Constituțională și de Curtea de Casație – care nu au identificat vreo greșală în intervenția legislativului – certitudinea juridică a fost subminată prin hotărârea Curții de Casație din 10 octombrie 2002. Confirmând legalitatea practicii administrative anterioare, a cărei legitimitate nu a fost pusă la îndoială în mod serios, prevederea retrospectivă în discuție a urmărit să neutralizeze efectul acestei jurisprudențe, care era ea însăși retrospectivă. Intervenția legislativului nu a fost, așadar, impredictibilă, de vreme ce a urmărit să reafirme intenția originală a autorității administrative. Mai mult, intervenția a mai urmărit să asigure faptul că impozitele erau plătite de cei răspunzători, evitând, astfel, discriminarea arbitrară a diferitor plătitori de impozite. Aceste scopuri urmărite de legislativ trebuiau înțelese în lumina cronologiei cazului. Înainte de Tribunalul de Primă Instanță, compania reclamantă nu s-a bazat pe pretenția că recuperarea datoriei sale era prescrisă. Până la pronunțarea hotărârii Curții de Casație din 10 octombrie 2002, însăși compania – ca și alți plătitori de impozite – părea să considere că termenul de prescripție era întrerupt de somația de plată. Abia după pronunțarea acestei hotărâri compania reclamantă a sperat, mai curând pe neașteptate, să beneficieze de jurisprudența nouă. În consecință, compania reclamantă putea să nu fie surprinsă de răspunsul legislativului. Prin urmare, intervenția imputată a urmărit, într-adevăr, un motiv constrângător de interes general: să restabilească întreruperea prescripției prin somațiile de plată trimise cu mult înainte de hotărârea Curții de Casație din 2002, permițând astfel rezolvarea litigiilor din fața tribunalelor și fără a afecta drepturile plătitorilor de taxe [37]. În consecință, Curtea a conchis că nu a fost încălcat art. 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

În alte circumstanțe, în cazul *Topal v. Republica Moldova*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a ajuns la o concluzie diametral opusă. În particular, cu referire la argumentul Guvernului, conform căruia motivul imperativ de interes general care a justificat anularea retroactivă a unei legi locale (adoptate de UTA Găgăuzia, prin care s-a stabilit o pensie specială pentru bașcanul UTA Găgăuzia) a rezultat din incompatibilitatea legii în discuție cu legislația națională, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a notat existența mecanismului de control al legalității legilor adoptate de autoritățile din UTA Găgăuzia de către Curtea de Apel Comrat. Curtea Europeană a apreciat că nu au existat motive imperative de interes general care să determine necesitatea anulării acelei legi. Astfel, Curtea Europeană a concluzionat că abrogarea legii cu privire la pensia personală pe parcursul procedurii civile cu privire la stabilirea pensiei reclamantului i-a încălcat dreptul acestuia la un proces echitabil, prevăzut de art. 6 § 1 din Convenție și, prin urmare, i-a acordat acestuia suma de 3.000 de euro cu titlu de prejudiciu moral [38]. În acest caz, mesajul Curții Europene a Drepturilor Omului a fost următorul: legislativul nu trebuia să anuleze o lege locală incompatibilă cu legislația națională pentru a pune capăt unui litigiu, de vreme ce se putea cere controlul legalității legii în discuție, control care ține de competența Curții de Apel. Adică exista un alt remediu susceptibil să asigure scopul urmărit – revenirea în albia legalității.

La rândul ei, Curtea Constituțională [39] a stabilit că:

„în baza principiului subsidiarității, judecătorii naționali au rolul de protectori principali ai drepturilor garantate de Convenția Europeană și, prin urmare, ei dețin competența aplicării directe a Convenției într-un caz concret în care printr-o lege retroactivă ar putea fi încălcat vreun drept fundamental. Caracterul retroactiv al unei legi care interferează cu un drept fundamental constituie doar un element al analizei efectuate la punerea în balanță a principiilor concurente. Judecătorii de drept comun sunt cei care dau pondere acestui element și stabilesc dacă prin retroactivitatea unei legi a fost încălcat sau nu vreun drept fundamental al unei persoane concrete.”

Din nou, se atestă o diferență în abordare. Această diferență se poate explica prin prisma competenței celor două curți. Spre deosebire de Curtea Europeană, judecata Curții Constituționale a Republicii Moldova este o „judecată a legilor”, la modul abstract, dar nu o „judecată a cazurilor concrete” [40]. Instanțelor de judecată le revine sarcina să judece cazurile concrete.

Totuși, Curtea Constituțională ar trebui să verifice dacă a fost sau nu justificată intervenția Parlamentului printr-o lege retroactivă. Parlamentul trebuie să aducă motive convingătoare pentru a adopta o lege retroactivă. De altfel, „această obligație a Parlamentului rezultă din obligația constituțională generală a autorităților de a-și motiva propriile decizii, care poate fi dedusă din articolul 54 din Constituție și din standardele constituționalismului european, dictate de cultura justificării, în care fiecare exercițiu al puterii trebuie

justificat” [41]. Curtea Constituțională a aplicat aceste raționamente în alte contexte (e.g., declararea stării de urgență [42], lichidarea unor funcții publice [43]). Într-o hotărâre, Curtea a precizat că:

„testul legitimității scopului urmărit nu reprezintă un test formal. El nu implică doar parcurgerea notei informative la lege și identificarea unui scop care ar putea fi încadrat în lista obiectivelor legitime care admit limitarea drepturilor și libertăților omului. Dimpotrivă, Curtea trebuie să verifice dacă măsura urmărește scopurile declarate și dacă, prin efectele sale, ea nu urmărește scopuri ascunse. Curtea aplică în acest sens o analiză care este limitată la controlul motivelor din nota informativă. Curtea stabilește, aplicând standardul unui observator independent, dacă în contextul concret în care legea a fost adoptată, motivele notei informative sunt suficiente pentru a susține scopurile invocate. Sfera limitată de analiză este determinată de faptul că Curtea nu posedă instrumentarul necesar care i-ar permite să verifice, cu exactitate, caracterul și intensitatea riscurilor care au stat la baza adoptării actelor contestate. Mult mai important este însă, din această perspectivă, dacă măsura respectă caracterul necesar și proporționalitatea în sens restrâns” [44].

De ce Curtea Constituțională nu a avut aceeași abordare și în contextul verificării constituționalității unor norme retroactive?

Concluzii

Constituția nu interzice adoptarea unor legi civile retroactive. Astfel de legi pot fi contestate la Curtea Constituțională. Totuși, în concepția Curții Constituționale, instanțelor de judecată le revine sarcina să aprecieze dacă aplicarea unei legi civile retroactive, într-un caz, poate să conducă la încălcarea vreunui drept fundamental.

În contrast, Curtea Europeană a Drepturilor Omului analizează dacă legile retroactive (care generează ingerințe în drepturile fundamentale) sunt sau nu justificate, *i.e.*, dacă autoritățile au furnizat „motive imperioase de interes general” pentru a interveni prin legi retroactive și dacă au păstrat un echilibru corect între scopul legitim urmărit și mijloacele folosite.

Abordarea Curții Europene a Drepturilor Omului este mai potrivită (ghidată de dezideratul că „drepturile trebuie garantate în mod practic și efectiv, dar nu teoretic și iluzoriu”) și ar trebui urmată și de către Curtea Constituțională (desigur, în abstract). Această schimbare de optică trebuie să aibă la bază standardele constituționalismului european, dictate de cultura justificării. Legile retroactive nu trebuie exceptate de la controlul constituționalității.

Așadar, chiar dacă uneori este justificată adoptarea unei legi retroactive, aceasta nu ar trebui să devină regulă, ci mai degrabă o excepție, o ultimă soluție pentru restabilirea echității și dreptății.

Referințe:

1. *Decizia Curții Constituționale nr. 96 din 19 decembrie 2016, § 28 de inadmisibilitate a sesizării nr. 151a/2016 privind controlul constituționalității unor prevederi ale Art. V și Art. XXXI din Legea nr. 138 din 17 iunie 2016 cu privire la modificarea și completarea unor acte legislative (impozitul pe avere)*. În: *Monitorul oficial al Republicii Moldova* nr. 78-84/32 din 17 martie 2017.
2. MARMOR, A. *Preeminența dreptului și limitele sale*. În: DORNEANU, V., și POALELUNGI, M. (coord.). *Preeminența dreptului și controlul de constituționalitate între tradiție și modernitate*. București: Hamangiu, 2018, p. 176-177 (traducere de PAPUC, T.). ISBN 978-606-27-1210-5.
3. FULLER, L. L. *The Morality of Law*. Second Edition. New Haven/London: Yale University Press, 1969, p. 42. Apud: PAPUC, T. *Standardele excelenței în legalitate: The Morality of Law de Lon L. Fuller*. Disponibil: <https://t.ly/pG4JT> [Accesat: 28.07.2024].
4. *Hotărârea Curții Constituționale nr. 26 din 23 mai 2002 pentru controlul constituționalității Legii nr. 583-XV din 25 octombrie 2001 cu privire la punerea în aplicare a art. 16 din Legea nr. 514-XIII din 6 iulie 1995 privind organizarea judecătorească*. În: *Monitorul oficial al Republicii Moldova* nr. 71-73/16 din 6 iunie 2002.
5. *Ibidem*.
6. *A se vedea § 53 din Hotărârea Curții Constituționale nr. 14 din 27 mai 2014 pentru controlul constituționalității Art. II al Legii nr. 56 din 4 aprilie 2014 pentru completarea articolului 60 din Codul penal al Republicii Moldova (prescripția tragerii la răspundere penală) (sesizarea nr. 27a/2014)*. În: *Monitorul oficial al Republicii Moldova* nr. 364-365/47 din 9 decembrie 2014.

7. *Ibidem*, § 77.
8. *Advisory Opinion on the applicability of statutes of limitation to prosecution, conviction and punishment in respect of an offence constituting, in substance, an act of torture, Requested by the Armenian Court of Cassation, (Request no. P16-2021-001)*. Available: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=003-7317048-10811277> [Accessed: 26.07.2024].
9. A se vedea § 79 din Hotărârea Curții Constituționale nr. 6 din 16 aprilie 2015 pentru controlul constituționalității unor prevederi din Codul penal și Codul de procedură penală (confiscarea extinsă și îmbogățirea ilicită) (sesizarea nr. 60a/2014). În: Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 115-123/10 din 15 mai 2015.
10. *Ibidem*, § 83. Cu o altă ocazie, Curtea a remarcat că autorul sesizării pune în discuție problema aplicării în timp a prevederilor articolului 190 alin. (1) din Codul penal, în redactarea Legii nr. 179 din 26 iulie 2018. Sub acest aspect, Curtea a notat că instanțelor de judecată le revine sarcina și competența de a stabili în fiecare caz particular data de la care poate fi aplicată o normă corespunzătoare de incriminare din Codul penal. În consecință, în acest caz, Curtea a constatat o problemă de interpretare și de aplicare a legii penale în timp care nu ține de competența sa. Această competență le revine, prin definiție, instanțelor de judecată. A se vedea: § 24 din Decizia Curții Constituționale nr. 66 din 17 mai 2022 de inadmisibilitate a sesizării nr. 287g/2021 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 190 din Codul penal, în redactarea Legii nr. 179 din 26 iulie 2018 pentru modificarea unor acte legislative (procedura de adoptare a noilor modificări la infracțiunea de escrocherie și retroactivitatea lor). În: Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 170-176/91 din 10 iunie 2022.
11. *Ibidem*, § 82.
12. A se vedea § 56 din Hotărârea Curții Constituționale nr. 27 din 21 septembrie 2017 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din articolul 109 alin. (1) din Codul penal (limitarea împăcării în cauzele penale) (sesizarea nr. 48g/2017). În: Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 364-370/96 din 20 octombrie 2017.
13. *Ibidem*, § 57.
14. *Ibidem*, § 58.
15. *Ibidem*, § 59.
16. *Ibidem*, § 60.
17. *Ibidem*, § 61.
18. *Ibidem*, § 62.
19. A se vedea §§ 24-29 din Decizia Curții Constituționale nr. 96 din 19 decembrie 2016 de inadmisibilitate a sesizării nr. 151a/2016 privind controlul constituționalității unor prevederi ale Art. V și Art. XXXI din Legea nr.138 din 17 iunie 2016 cu privire la modificarea și completarea unor acte legislative (impozitul pe avere). În: Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 78-84/32 din 17 martie 2017.
20. A se vedea § 18 din Decizia Curții Constituționale nr. 142 din 12 decembrie 2019 de inadmisibilitate a sesizării nr. 187g/2019 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi ale art. XXXI alin. (1) din Legea nr. 138 din 17 iunie 2016 cu privire la modificarea și completarea unor acte legislative. În: Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 36-43/24 din 7 februarie 2020.
21. *Ibidem*.
22. *Ibidem*, § 19.
23. *Ibidem*, § 20.
24. *Opinia separată a dlui judecător Nicoale Roșca la Decizia Curții Constituționale nr. 142 din 12 decembrie 2019 de inadmisibilitate a sesizării nr. 187g/2019 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi ale art. XXXI alin. (1) din Legea nr. 138 din 17 iunie 2016 cu privire la modificarea și completarea unor acte legislative*. În: Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 36-43/24 din 7 februarie 2020.
25. A se vedea § 5 din Decizia Curții Constituționale nr. 73 din 27 mai 2021 de inadmisibilitate a sesizării nr. 227a/2020 privind controlul constituționalității articolului 24 alin. (12) din Legea nr. 133 din 17 iunie 2016 privind declararea averii și a intereselor personale (acțiunea legii în timp). În: Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 160-163/112 din 2 iulie 2021.
26. *Ibidem*, § 24.
27. *Ibidem*, § 25.
28. *Ibidem*, § 26.

29. A se vedea § 41 din Decizia Curții Constituționale nr. 155 din 22 noiembrie 2022 de inadmisibilitate a sesizărilor nr. 12a/2022 și nr. 113g/2022 pentru controlul constituționalității Legii nr.13 din 21 ianuarie 2022 pentru modificarea Legii nr. 1260 din 19 iulie 2002 cu privire la avocatură (modificările legislative privind accesarea în profesia de avocat). În: Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 394-400/191 din 9 decembrie 2022; § 13 din Decizia Curții Constituționale nr. 15 din 15 februarie 2022 de confirmare a Deciziei Curții Constituționale nr. 14 din 7 februarie 2022 referitoare la cererea de suspendare a acțiunii Legii nr. 13 din 21 ianuarie 2022 pentru modificarea Legii nr. 1260 din 19 iulie 2002 cu privire la avocatură (sesizarea nr. 12a/2022). În: Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 73-77/33 din 18 martie 2022; § 19 din Decizia Curții Constituționale nr. 14 din 7 februarie 2022 referitoare la cererea de suspendare a acțiunii Legii nr. 13 din 21 ianuarie 2022 pentru modificarea Legii nr. 1260 din 19 iulie 2002 cu privire la avocatură (sesizarea nr. 12a/2022). În: Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 73-77/32 din 18 martie 2022.
30. A se vedea § 62 din Compilația opiniilor și rapoartelor Comisiei de la Veneția privind securitatea juridică (Strasbourg, 21 martie 2022), CDL-PI(2022)004. Disponibil: <https://shorturl.at/yGNX2> [Accesat: 26.07.2024].
31. Case of *Vegotex International S.A. v. Belgium*, [GC], Application no. 49812/09, Judgment of 3 November 2022, § 94. Available: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-220415> [Accessed: 26.07.2024].
32. A se vedea § 39 și § 40 din Hotărârea Curții Constituționale nr. 20 din 4 iulie 2018 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi de la articolul 260 alin. (4) din Codul fiscal (sesizarea nr. 53g/2018). În: Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 267-275/119 din 20 iulie 2018.
33. *Affaire Dimopoulos c. Turquie*, Requête no. 37766/05, Arrêt, 2 avril 2019, §§ 32-39. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-192065> [Accesat: 26.07.2024].
34. Case of *Vegotex International S.A. v. Belgium*, [GC], Application no. 49812/09, Judgment of 3 November 2022, § 107 și jurisprudența citată acolo. Available: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-220415> [Accessed: 26.07.2024].
35. *Ibidem*, § 108.
36. *Ibidem*.
37. *Ibidem*.
38. *Affaire Topal c. République de Moldova*, Requête no. 12257/06, Arrêt, 3 juillet 2018, §§ 33-38. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-184274> [Accesat: 28.07.2024].
39. A se vedea § 42 din Decizia Curții Constituționale nr. 155 din 22 noiembrie 2022 de inadmisibilitate a sesizărilor nr. 12a/2022 și nr. 113g/2022 pentru controlul constituționalității Legii nr.13 din 21 ianuarie 2022 pentru modificarea Legii nr. 1260 din 19 iulie 2002 cu privire la avocatură (modificările legislative privind accesarea în profesia de avocat). În: Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 394-400/191 din 9 decembrie 2022; § 13 din Decizia Curții Constituționale nr. 15 din 15 februarie 2022 de confirmare a Deciziei Curții Constituționale nr. 14 din 7 februarie 2022 referitoare la cererea de suspendare a acțiunii Legii nr. 13 din 21 ianuarie 2022 pentru modificarea Legii nr. 1260 din 19 iulie 2002 cu privire la avocatură (sesizarea nr. 12a/2022). În: Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 73-77/33 din 18 martie 2022; § 19 din Decizia Curții Constituționale nr. 14 din 7 februarie 2022 referitoare la cererea de suspendare a acțiunii Legii nr. 13 din 21 ianuarie 2022 pentru modificarea Legii nr. 1260 din 19 iulie 2002 cu privire la avocatură (sesizarea nr. 12a/2022). În: Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 73-77/32 din 18 martie 2022.
40. A se vedea § 30 din Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 64 din 13 iunie 2024 de inadmisibilitate a sesizării nr. 6g/2024 privind excepția de neconstituționalitate a articolelor 385 alin. (5) și 473/4 alin. (4) din Codul de procedură penală (reducerea pedepsei pentru detenție în condiții precare (nr. 2)). În: Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 287-290 din 4 iulie 2024.
41. A se vedea § 42 din Hotărârea Curții Constituționale nr. 15 din 28 aprilie 2021 pentru controlul constituționalității Hotărârii Guvernului cu privire la propunerea declarării stării de urgență nr. 43 din 30 martie 2021 și a Hotărârii Parlamentului privind declararea stării de urgență nr. 49 din 31 martie 2021 (declararea stării de urgență) (sesizările nr. 81a/2021 și nr. 82a/2021). În: Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 129-136/77 din 28 mai 2021.
42. *Ibidem*.

43. *Hotărârea Curții Constituționale nr. 35 din 9 septembrie 2021 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din Legea nr. 63 din 5 iulie 2019 pentru modificarea unor acte legislative și din Hotărârea Guvernului nr. 347 din 18 iulie 2019 cu privire la modificarea unor hotărâri ale Guvernului (funcțiile de secretar de stat, de șef și de șef-adjunct al oficiului teritorial al Cancelariei de Stat) (sesizările nr. 157g/2020, nr. 225g/2020, nr. 7g/2021, nr.8g/2021, nr. 9g/2021, nr. 27g/2021, nr. 54g/2021, nr. 104g/2021, nr. 107g/2021, nr.125g/2021, nr. 183g/2021, nr. 184g/2021 și nr. 244g/2021). În: Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 286-289/207 din 26 noiembrie 2021.*
44. *Ibidem*, § 173.

Notă: acest articol are la bază comunicatul elaborat pentru Conferința națională cu participare internațională „Constituția Republicii Moldova la 30 de ani și integrarea europeană”. Lucrările acestei conferințe practico-științifice au avut loc pe 29 iulie 2024 în incinta Parlamentului Republicii Moldova.

Date despre autor:

Gheorghe RENIȚĂ, doctor în drept, lector universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0003-2722-009X

E-mail: gheorghe.renita@usm.md

Prezentat la 13.09.2024

CZU: 342.845:342.842(478)

[https://doi.org/10.59295/sum8\(178\)2024_16](https://doi.org/10.59295/sum8(178)2024_16)

EXAMINAREA CONTESTAȚIILOR ELECTORALE

Igor SOROCEANU,*Universitatea de Stat din Moldova*

Provocările și disputele care apar în timpul și după alegeri sunt inevitabile, ducând adesea la depunerea contestațiilor electorale. Contestațiile electorale sunt plângeri oficiale depuse de către candidați, partide politice sau alegători, care susțin că au fost încălcate drepturile electorale sau au avut loc nereguli în procesul electoral. Aceste contestații pot viza diverse aspecte ale alegerilor, de la modul de organizare și desfășurare a votului, până la numărarea voturilor și anunțarea rezultatelor.

Examinarea contestațiilor electorale este, prin urmare, un element foarte important în obținerea integrității și transparenței în alegerile din Republica Moldova. Acesta este un instrument cheie pentru menținerea și consolidarea încrederii publice în sistemul electoral și pentru garantarea faptului că rezultatele alegerilor reflectă cu adevărat voința alegătorilor.

Cuvinte-cheie: *contestație electorală, transparență, instituții abilitate, cadrul legal, concurent electoral, acces la justiție, părți implicate.*

EXAMINATION OF ELECTORAL CONTESTATIONS

Challenges and disputes that arise during and after elections are inevitable, often leading to the filing of electoral challenges. Electoral appeals are official complaints submitted by candidates, political parties or voters, who claim that electoral rights have been violated or irregularities have occurred in the electoral process. These appeals can concern various aspects of the elections, from the way the vote was organized and conducted, to the counting of votes and the announcement of the results.

The examination of electoral appeals is, therefore, a very important element in achieving integrity and transparency in the elections in the Republic of Moldova. This is a key tool for maintaining and strengthening public confidence in the electoral system and for ensuring that election results truly reflect the will of the voters.

Keywords: *electoral appeal, transparency, competent institutions, legal framework, electoral competitor, access to justice, involved parties, etc.*

Introducere

Alegerile reprezintă un fundament esențial al democrației, oferind cetățenilor posibilitatea de a-și alege reprezentanții și de a influența direcția politică a țării. În Republica Moldova, organizarea și desfășurarea alegerilor sunt reglementate de un cadru legal complex, menit să asigure transparența, corectitudinea și legitimitatea procesului electoral. Acest cadru include Codul electoral, diverse hotărâri ale Comisiei Electorale Centrale (CEC) și alte acte normative relevante. Alegerile sunt o ocazie pentru cetățeni de a-și exercita drepturile fundamentale și de a participa activ la viața politică a țării.

Examinarea contestațiilor electorale este esențială pentru menținerea integrității și încrederii în procesul electoral. Acest proces permite identificarea și corectarea eventualelor nereguli și abuzuri, asigurându-se că rezultatele reflectă voința autentică a alegătorilor. De asemenea, oferă o cale legală pentru soluționarea disputelor, prevenind escaladarea tensiunilor politice și sociale. Fără un mecanism eficient de examinare a contestațiilor, democrația riscă să fie subminată de fraude electorale și alte practici ilicite.

Gradul de investigare a problemei la momentul actual, scopul cercetării

La momentul actual, importanța și scopul de elaborare a prezentului demers științific, apare din intenția autorului de a releva în prim-plan rolul și locul contestației electorale. Totodată este și necesitatea stringentă de efectuare a unei analize ample referitor la esența subiectului cercetării.

Materiale utilizate și metode aplicate

În procesul elaborării articolului științific ne-am ghidat de mai multe și diverse metode de cercetare

științifică care au făcut posibilă investigarea corespunzătoare a subiectului titlative, dintre care putem enumera: metoda analizei, metoda sintezei, metoda deducției, metoda sistemică, metoda istorică, precum și metoda comparativă.

Baza teoretico-juridică a demersului științific cuprinde materialul definitiv precum ar fi literatura de specialitate internațională, legislația națională și internațională, precum și unele surse deschise din mediul online – care direct sau indirect, abordează esența și conținutul subiectului supus cercetării.

Rezultatele obținute în baza analizelor științifice efectuate

În Republica Moldova, procedura de examinare a contestațiilor electorale este reglementată de Codul electoral și de hotărârile CEC. Aceasta implică o serie de pași procedurali, de la depunerea contestației până la evaluarea probelor și luarea unei decizii. Instituțiile implicate în acest proces includ CEC, instanțele de judecată și alte autorități relevante, fiecare având roluri și responsabilități specifice.

Examinarea contestațiilor electorale în Republica Moldova este reglementată de un ansamblu de acte normative, care asigură desfășurarea corectă și transparentă a procesului electoral. Printre cele mai importante documente legale se numără: Codul electoral al Republicii Moldova [1] – acesta reprezintă actul normativ fundamental care reglementează organizarea și desfășurarea alegerilor în Republica Moldova, inclusiv procedura de depunere [5, pct.1] și examinare a contestațiilor electorale [4, p. 7]. Codul electoral stipulează drepturile și obligațiile candidaților, partidelor politice și alegătorilor, precum și atribuțiile organelor electorale în gestionarea contestațiilor.

Hotărârile Comisiei Electorale Centrale (CEC) – CEC emite hotărâri care detaliază procedurile de examinare a contestațiilor, oferind ghiduri clare pentru aplicarea legislației electorale. Aceste hotărâri sunt esențiale pentru implementarea corectă și uniformă a prevederilor Codului electoral; Legea privind organizarea și funcționarea instanțelor de judecată – această lege reglementează atribuțiile și competențele instanțelor de judecată în soluționarea contestațiilor electorale. Instanțele de judecată joacă un rol crucial în asigurarea respectării legii și protejarea drepturilor electorale ale cetățenilor.

Cadrul legal privind contestațiile electorale în Republica Moldova este construit pe baza unor principii fundamentale care garantează corectitudinea și legitimitatea procesului electoral. Aceste principii includ:

- *transparența* – procesul electoral trebuie să fie deschis și transparent, astfel încât cetățenii să aibă încredere în integritatea acestuia. Transparența include accesul publicului la informații privind organizarea și desfășurarea alegerilor, precum și modul în care sunt gestionate contestațiile electorale;

- *imparțialitatea* – organele implicate în examinarea contestațiilor electorale trebuie să acționeze în mod imparțial, fără influențe politice sau personale. Aceasta asigură că toate contestațiile sunt tratate echitabil și conform legii;

- *accesul la justiție* – cetățenii trebuie să aibă posibilitatea de a-și exercita drepturile electorale și de a contesta neregulile prin intermediul unui sistem juridic accesibil și eficient. Acest principiu include dreptul de a depune contestații și de a beneficia de o examinare corectă și rapidă a acestora;

- *legalitatea* – toate procedurile electorale trebuie să fie conforme cu legislația națională și internațională aplicabilă. Legalitatea asigură că procesul electoral este desfășurat în conformitate cu normele stabilite și că orice abatere de la aceste norme este sancționată corespunzător.

În Republica Moldova, contestațiile electorale pot fi depuse de către diferite categorii de persoane și entități implicate în procesul electoral. Conform Codului electoral, dreptul de a depune contestații este conferit următoarelor grupuri:

- *candidații electorali* – aceștia sunt persoane sau reprezentanți ai partidelor politice care participă la alegeri [6, p.4]. Ei pot contesta neregulile sau abuzurile observate pe parcursul campaniei electorale, în ziua votării, sau în procesul de numărare a voturilor;

- *partidele politice* – partidele politice care participă în alegeri au dreptul de a depune contestații dacă observă nereguli care ar putea afecta rezultatele electorale sau procesul de votare;

- *alegătorii* – orice cetățean cu drept de vot poate depune o contestație dacă consideră că drepturile sale electorale au fost încălcate sau dacă observă nereguli în procesul de votare;

- *observatorii electorali* – organizațiile care monitorizează procesul electoral pot depune contestații dacă

observă încălcări ale normelor electorale. Observatorii pot fi reprezentanți ai organizațiilor neguvernamentale, ai societății civile, sau ai organismelor internaționale care urmăresc desfășurarea alegerilor.

Codul electoral al Republicii Moldova stipulează termene precise pentru depunerea contestațiilor, pentru a asigura o soluționare promptă și eficientă a acestora. Termenele variază în funcție de tipul contestației și de organul căruia îi este adresată:

- *contestațiile legate de campania electorală* – acestea trebuie depuse în termen de 3 zile de la data la care neregula a fost observată. Campania electorală include toate activitățile de promovare a candidaților și partidelor politice, iar neregulile pot include încălcări ale regulilor de finanțare, publicitate sau organizare de evenimente;

- *contestațiile legate de ziua votării* – acestea trebuie depuse în termen de 24 de ore de la închiderea secțiilor de votare. Aceste contestații pot viza aspecte precum accesul la secțiile de votare, integritatea urnelor de vot, sau corectitudinea procesului de votare;

- *contestațiile privind numărarea voturilor* – acestea trebuie depuse în termen de 48 de ore de la încheierea numărării voturilor. Contestațiile pot viza erori în numărarea voturilor, manipularea buletinelor de vot, sau orice alte nereguli observate în procesul de numărare.

În Republica Moldova, procedura de examinare a contestațiilor electorale este preluată de către anumite instituții care au fiecare un rol clar de jucat pentru a asigura că procedura este condusă într-un mod liber și transparent [1]. Acestea sunt:

- Comisia Electorală Centrală (CEC), organul central responsabil de conducerea alegerilor. CEC examinează contestațiile cu privire la activitatea sa, precum și contestațiile împotriva deciziilor, acțiunilor sau inacțiunilor consiliilor electorale de circumscripție și ale birourilor electorale ale secțiilor de votare;

- Consiliile Electorale de Circumscripție Electorală (CECE I/ CECE II), acestea sunt responsabile cu organizarea alegerilor la nivel de circumscripție. CEC-urile examinează contestațiile legate de activitatea birourilor electorale ale secțiilor de votare din circumscripțiile lor;

- Birourile Electorale ale Secțiilor de Votare (BESV), acestea sunt responsabile de organizarea procesului de votare la nivel de secție de votare și pot primi contestații legate de activitatea lor pe parcursul zilei alegerilor;

- Curtea Supremă de Justiție (CSJ), este ultimul organ în controlul contestațiilor în ceea ce privește deciziile CEC. Deciziile sale sunt definitive și executabile de toți;

- Curțile de Apel, acestea sunt instanțe care pot verifica contestațiile cu privire la deciziile consiliilor electorale de circumscripție și ale birourilor electorale ale secțiilor de votare, înainte ca acestea să fie supuse Curții Supreme de Justiție;

- Inspectoratul General al Poliției (IGP) și alte organizații de aplicare a legii, acestea ar putea fi implicate în investigarea și documentarea neregulilor legale depistate pe parcursul procesului electoral. Aceste organizații sunt extrem de importante pentru asigurarea realizării unui proces electoral echitabil.

Aceste instituții sunt esențiale pentru garantarea unui proces electoral corect, transparent și echitabil în Republica Moldova.

Procesul contestațiilor electorale în Republica Moldova este unul formal, bine organizat în câteva etape majore care sunt proiectate pentru a asigura justiția și transparența. Acest lucru este bine articulat de Codul electoral și de deciziile luate de CEC.

În primul rând, contestațiile sunt înregistrate formal de organul electoral competent, fie de biroul secției de votare, de consiliul de circumscripție sau de CEC. Înregistrarea contestațiilor cuprinde: informații detaliate despre depunător, caracterizarea neregulii și descrierea dovezii, ceea ce face posibilă trasabilitatea și claritatea procesului.

Contestațiile care nu îndeplinesc aceste condiții pot fi respinse, iar depunătorul este informat de motivele respingerii și i se oferă oportunitatea de a corecta contestația sub termenul acordat de lege.

Contestațiile care sunt formal completate sunt supuse unei examinări preliminare pentru a verifica dacă îndeplinesc toate cerințele formale, cum ar fi respectarea termenelor și completitudinea documentelor.

Părțile au dreptul să-și susțină poziția și să răspundă la întrebările instanței de judecată sau ale Comisiei Electorale. Audierile sunt conduse într-o manieră transparentă și echitabilă, oferind tuturor părților oportu-

nitatea de a se exprima.

Informațiile și documentele suplimentare necesare sunt solicitate de către Comisia Electorală Centrală sau de către instanța de judecată de la alte părți interesate relevante și de la alte autorități corespunzătoare pentru clarificarea aspectelor contestate. Ceea ce face posibilă o examinare atentă și detaliată a cazului.

După examinarea completă a contestației, organul electoral sau instanța de judecată deliberază și emite o decizie motivată. Aceasta poate să aprobe, să respingă sau să modifice rezultatul alegerilor disputate. Deciziile sunt făcute publice și comunicate părților, ceea ce contribuie la transparența și responsabilitatea alegerilor.

Publicarea deciziilor este un pas crucial pentru asigurarea transparenței procesului electoral. Acesta oferă informații cu privire la motivele deciziei și acțiunile luate pentru remedierea neregulilor și, în același timp, oferă publicului acces la informațiile relevante, contribuind astfel la menținerea încrederii în integritatea procesului electoral.

În procesul examinării contestațiilor, organele electorale și instanțele de judecată utilizează o metodologie riguroasă pentru analizarea probelor prezentate. Aceasta cuprinde autentificarea probelor, analiza acestora în comparație cu alte dovezi și informații disponibile, și evaluarea efectului neregulilor asupra rezultatului procesului electoral.

Audierile reprezintă un element-cheie al procesului de examinare a contestațiilor. Toate declarațiile și probele aduse în fața ședințelor sunt înregistrate pentru a asigura o înregistrare completă și corectă a procedurilor.

Deciziile care decurg din analiza contestațiilor pot include diverse remedii pentru a corecta neregulile observate. Acestea variază de la anularea voturilor afectate și repetarea scrutinului în secțiunile sau circumscripțiile din care provin, până la sancțiuni care pot fi impuse persoanelor responsabile de comiterea neregulilor.

Procesul de examinare a contestațiilor electorale în Republica Moldova este esențial pentru asigurarea integrității și transparenței alegerilor. În urma examinării contestațiilor, organele competente emit diverse tipuri de decizii, în funcție de natura și gravitatea neregulilor semnalate. Aceste decizii sunt esențiale pentru a proteja drepturile electorale ale cetățenilor și pentru a corecta eventualele nereguli observate.

În primul rând, contestațiile care sunt considerate întemeiate și susținute de dovezi concludente sunt acceptate. În acest caz, organul electoral sau instanța de judecată confirmă existența neregulii și ia măsuri pentru remedierea acesteia. Decizia de acceptare a contestației implică adesea o ajustare a rezultatelor electorale pentru a reflecta voința reală a alegătorilor.

Pe de altă parte, contestațiile care nu sunt susținute de dovezi suficiente sau nu respectă cerințele formale sunt respinse. Decizia de respingere trebuie să fie bine motivată, explicând clar motivele pentru care contestația nu a fost acceptată. Aceasta asigură transparența și echitatea procesului de examinare.

În situațiile în care neregulile constatate au un impact semnificativ asupra rezultatelor alegerilor, organul electoral sau instanța de judecată poate decide modificarea rezultatului electoral. Aceasta poate include invalidarea voturilor afectate sau recalcularea voturilor, asigurând astfel că rezultatele reflectă corect voința alegătorilor.

Deciziile emise de organele electorale pot fi contestate în instanță, oferind părților implicate posibilitatea de a solicita o reexaminare a cazului. Acest drept de apel este esențial pentru asigurarea unui proces echitabil și pentru protejarea drepturilor electorale. Deciziile Comisiei Electorale Centrale pot fi contestate în instanțele de judecată competente, iar deciziile instanțelor de judecată de fond pot fi recuzate la instanțele superioare, cum ar fi Curtea de Apel sau Curtea Supremă de Justiție. Aceste instanțe vor reexamina cazul și vor emite o decizie finală și obligatorie.

Implementarea deciziilor emise în urma examinării contestațiilor este un pas crucial pentru asigurarea integrității procesului electoral. În cazul în care se constată că anumite voturi au fost afectate de nereguli, aceste voturi pot fi invalidate, ceea ce poate duce la ajustarea rezultatelor electorale. Aceasta măsură este necesară pentru a corecta neregulile și pentru a asigura că rezultatele reflectă voința autentică a alegătorilor.

Examinarea contestațiilor electorale în Republica Moldova întâmpină o serie de probleme și provocări care pot afecta eficiența și corectitudinea procesului.

Una dintre principalele probleme este durata procesului de soluționare a contestațiilor. Deși Codul electoral stabilește termene clare pentru depunerea și soluționarea acestora, în practică, termenele sunt adesea depășite din cauza complexității cazurilor și a volumului mare de contestații. Aceste întârzieri pot duce la amânarea validării rezultatelor alegerilor, afectând încrederea publicului în sistemul electoral.

Imparțialitatea organelor implicate reprezintă o altă provocare majoră. Membrii comisiilor electorale și ai instanțelor de judecată trebuie să acționeze fără influențe politice, dar în realitate, presiunile politice pot influența deciziile, subminând credibilitatea procesului de examinare.

Accesul limitat la justiție este o problemă importantă. Costurile ridicate ale proceselor juridice, lipsa de informații despre proceduri și complexitatea juridică pot descuraja cetățenii și candidații să depună contestații [2]. Aceasta afectează protecția drepturilor electorale și poate conduce la nereguli neabordate.

Calitatea probelor prezentate în contestații este esențială pentru soluționarea corectă a acestora. În multe cazuri, probele pot fi insuficiente, neclare sau dificil de verificat, complicând procesul de examinare și ducând la respingerea contestațiilor.

Supravegherea și monitorizarea procesului electoral sunt cruciale pentru identificarea și corectarea neregulilor. Resursele limitate ale organizațiilor de monitorizare, accesul restricționat la informații și lipsa de cooperare din partea autorităților electorale pot submina eficiența supravegherii și pot permite perpetuarea neregulilor.

Pentru a aborda aceste probleme, sunt necesare măsuri concrete. Respectarea strictă a termenelor legale, promovarea imparțialității organelor implicate, simplificarea procedurilor juridice și reducerea costurilor sunt esențiale pentru îmbunătățirea accesului la justiție. De asemenea, standardizarea metodologiilor de colectare și evaluare a probelor și consolidarea supravegherii procesului electoral sunt cruciale pentru asigurarea integrității și transparenței alegerilor.

Concluzie

Conform dispozițiilor aplicabile din Codul electoral și deciziilor luate de Comisia Electorală Centrală, procesul de verificare a contestațiilor este structurat astfel încât să permită un cadru legal și public transparent pentru toți participanții la procesul electoral. Cu toate acestea, există mai multe lacune care trebuie rectificate pentru a face acest proces mai eficient și mai rapid, lipsit de orice neajunsuri. Probleme precum durata contestațiilor, imixtiunea politică a instituțiilor responsabile, accesul restricționat la justiție și calitatea dovezilor aduse sunt printre problemele care duc la subminarea integrității procesului de examinare a contestațiilor.

Recomandările pentru îmbunătățirea procesului de investigare a contestațiilor includ respectarea strictă a termenelor limită impuse de lege, asigurarea independenței și imparțialității corpului electoral, simplificarea procesului legal și reducerea costurilor acestuia, precum și standardizarea tehnicilor de colectare și evaluare a probelor. De asemenea, consolidarea supravegherii procesului electoral și asigurarea cooperării eficiente între toate instituțiile implicate sunt esențiale pentru asigurarea unui proces electoral echitabil și transparent.

Examinarea contestațiilor electorale este o caracteristică a unui sistem democratic eficient, care protejează drepturile electorale ale cetățenilor și asigură un proces de alegeri liber și transparent. Adoptarea unor măsuri concrete de depășire a provocărilor în acest sens va fi de mare ajutor în consolidarea democrației și în creșterea încrederii publice în procesul electoral din Republica Moldova.

Referințe:

1. *Codul electoral al Republicii Moldova nr.325 din 08.12.2022 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 426-427 din 23.12.2022*, în vigoare conform ultimelor modificări și ajustări din 25.01.2024 (Legea nr.1 din 18.01.2024).
2. *Codul de procedura penală al Republicii Moldova nr.122 din 14.03.2003 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.248-251 din 05.11.2013*, în vigoare conform ultimelor modificări și ajustări din 07.09.2024.
3. Ciocan Iurie, *Manualul membrului Consiliului Electoral de Circumscripție în contextul alegerilor parlamentare din 30 noiembrie 2014*, Chișinău, Editura: Comisia Electorală Centrală, numărul total de pagini: 84, 2014.
4. *Planul de activitate al Comisiei Electorale Centrale pentru anul 2024 în conformitate cu activitățile prevăzute în Programul strategic al Comisiei Electorale Centrale pentru anii 2024-2026, aprobat prin hotărârea Comisiei Electorale Centrale nr.2400 din 28 martie 2024*, numărul total de pagini: 17, 2024.

5. *Hotărârea Comisiei Electorale Centrale nr.1128 din 18.07.2023 pentru aprobarea Regulamentului privind procedura de examinare a contestațiilor în perioada electorală // Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 287-290 din 03.08.2024.*
6. *Raportul interimar al Oficiului pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului al OSCE, Misiunea Restrânsă de Observare a Alegerilor Prezidențiale 27 octombrie – 10 noiembrie 2009, România, numărul total de pagini: 9, 2009.*
7. *Document al OSCE despre observarea internațională a alegerilor și contestațiile electorale.* <https://www.osce.org/files/f/documents/2/c/78452.pdf>
8. *Declarația privind constatările și concluziile preliminare pentru al doilea tur de scrutin la Alegeri Locale Generale din 5 și 19 noiembrie 2023 în Republica Moldova, ENEMO Misiunea Internațională de Observare a Alegerilor.* <https://enemo.org/storage/uploads/ZUo7oJnpR0awwv3DItO3FPYfcZ0yDHbVtJPEV0d7.pdf>

Date despre autor:

Igor SOROCEANU, formator în domeniul electoral, Instituția Publică „Centrul de instruire continuă în domeniul electoral” (CICDE) al Comisiei Electorale Centrale (CEC), masterand la Programul de master „Formarea formatorilor”, Facultatea psihologie, științe ale educației, sociologie și asistență socială, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0002-8719-0454

E-mail: soroceanuuigor@gmail.com

Prezentat la 30.09.2024

CZU: 343.346.8:342.721:004.056.5

[https://doi.org/10.59295/sum8\(178\)2024_17](https://doi.org/10.59295/sum8(178)2024_17)

FLASHINGUL CIBERNETIC: A FI INCRIMINAT SAU A NU FI INCRIMINAT?

Vitalie STATI, Radu VLAS, Lia LUPU,
Universitatea de Stat din Moldova

Analiza legislației Republicii Moldova demonstrează că fapta de flashing cibernetic presupune caracteristici care nu neapărat sunt prezente în cazul faptelor prevăzute de normele penale și contravenționale în vigoare relevante. Aceasta denotă prezența unei lacune în legislația Republicii Moldova. Flashingul cibernetic încalcă dreptul prevăzut de art. 28 din Constituția Republicii Moldova și de art. 8 din Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale, sub aspectul protecției împotriva încălcării spațiului personal. Or, această faptă presupune trimiterea către victimă a unor informații cu caracter sexual nesolicitate, care pătrund în sfera privată a acesteia în lipsa acordului ei. Este oportună stabilirea răspunderii pentru flashingul cibernetic în Codul penal al Republicii Moldova.

Cuvinte-cheie: *flashing cibernetic, viața intimă a persoanei, consimțământul destinatarului, tehnologii informaționale, informație cu caracter sexual, violență sexuală, daune psihologice grave.*

CYBERFLASHING: TO BE CRIMINALISED OR NOT TO BE CRIMINALISED?

The analysis of the legislation of the Republic of Moldova demonstrates that the act of cyberflashing involves characteristics that are not necessarily present in the case of the acts provided for by the relevant criminal and contravenational norms in force. This denotes the presence of a lacuna in the legislation of the Republic of Moldova. Cyberflashing violates the right provided by art. 28 of the Constitution of the Republic of Moldova and art. 8 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, under the aspect of protection against the violation of personal space. However, this act involves sending unsolicited information of a sexual nature to the victim, which penetrates her / his private sphere without her / his consent. It is opportune to establish liability for cyberflashing in the Criminal Code of the Republic of Moldova.

Keywords: *cyberflashing, the intimate life of a person, the recipient's consent, information technologies, information with a sexual nature, sexual violence, serious psychological harm.*

Introducere

În perioada 2021-2023, serviciul www.siguronline.md, gestionat de Centrul Internațional „La Strada”, a înregistrat 16 sesizări din partea minorilor privind recepționarea nesolicitată a unor conținuturi cu caracter sexual, pe rețele de socializare și aplicații de tip messenger. 11 cazuri din numărul total de adresări au fost raportate de către fete cu vârsta cuprinsă între 11 și 13 ani. În 6 cazuri, copiii au raportat despre recepționarea nesolicitată în chat-uri de tip messenger de fotografii și video cu conținut pornografic. În patru cazuri, copiii au fost adăugați fără acordul lor în grupuri pe aplicații de tip messenger, în care erau publicate link-uri către site-uri cu conținut pornografic ori erau distribuite imagini cu caracter sexual explicit. În alte 6 cazuri, copiii au fost expuși conținuturilor cu caracter sexual fiind solicitați ulterior să expedieze fotografiile sau video cu sine, cu conținut sexual.

În cel mai recent studiu sociologic, realizat de Centrul Internațional „La Strada”, se constată că, în 2021, 7% dintre copiii de 9-11 ani au primit mesaje sau imagini cu conținut sexual pe chat-uri. Totodată, 3% dintre copiii de 9-12 ani au primit de la cineva online conținut sexual explicit, înregistrări video sau fotografii cu conținut sexual, imagini cu persoane dezgolite sau care fac sex. Din numărul total al copiilor de 12-17 ani care au utilizat în ultimele 12 luni Internetul pentru a comunica, 6% au primit prin Internet fotografii, înregistrări video cu conținut sexual, persoane dezgolite sau care fac sex [1].

Într-o lucrare relativ recentă, a fost analizat un fenomen, la care se referă datele prezentate mai sus, al cărui victime sunt mai cu seamă copiii: „prin sexting” trebuie de înțeles fie expedierea de informații (text

scris, poze, clipuri video, imagini etc.) cu caracter sexual (dar nu neapărat pornografic), de către cel vizat în această informație sau de către o altă persoană, fie recepționarea unor astfel de informații, prin intermediul tehnologiilor informaționale sau al comunicațiilor electronice” [2]. Deși sextingul nu este incriminat expres în Codul penal al Republicii Moldova, acesta se poate intersecta cu anumite fapte prevăzute de legea penală. În astfel de cazuri, pot fi aplicate art. 173, alin. (3) art. 177 sau art. 208¹ CP RM. Recunoaștem totuși că aceste articole nu pot fi reținute la calificare în toate cazurile de sexting.

Soluția preconizată, care ar putea acoperi acest gol, constă în art. 208³ CP RM, propus spre adoptare în cadrul unui proiect legislativ de către Ministerul Justiției al Republicii Moldova. În alineatul (1) al acestui articol, se menționează, ca modalitate normativă, „punerea la dispoziția victimei (care, cu bună știință, nu a împlinit vârsta de 16 ani – *n.a.*) a materialelor cu caracter pornografic sau a materialelor privind abuzul sexual asupra copilului” [3].¹

Însă, materiale nesolicitate cu caracter sexual pot fi expediate nu doar unei victime minore. Există oare în legislația Republicii Moldova norme care prevăd răspunderea pentru trimiterea unei persoane adulte de materiale nesolicitate cu caracter sexual? Dacă o astfel de faptă nu este prevăzută de legea penală a Republicii Moldova, prezintă ea oare suficient pericol social pentru a fi incriminată? La aceste întrebări și la altele vom încerca să răspundem în cele ce urmează.

Rezultate obținute și discuții

În literatura de specialitate este definită o noțiune care nu poate rămâne fără atenția noastră. Ne referim la noțiunea de flashing cibernetic. Este un neologism intrat de curând în vocabularul limbii române, cu care va trebui să ne obișnuim.

Din punctul de vedere al lui C. Harper și P. Petronzi, flashing cibernetic reprezintă „distribuirea de imagini cu caracter sexual explicit prin tehnologii digitale (de exemplu, aplicații de mesagerie, rețele sociale sau Bluetooth) către destinatari care nu se așteaptă să recepționeze astfel de imagini sau care nu-și exprimă consimțământul pentru a le recepționa” [4]. K. Shivi și D. Pal exprimă opinia, conform căreia flashing cibernetic constituie „acțiunea de a trimite imagini indecente ale părților în mare parte intime ale corpului” [5]. C. McGlynn și K. Johnson consideră că noțiunea de flashing cibernetic se referă la „un spectru de practici care implică trimiterea unei imagini nesolicitate ale organelor genitale către altcineva și, cel mai frecvent, implică bărbații care trimit fotografii cu penisul lor altor persoane fără acordul sau consimțământul lor prealabil” [6].

Dacă facem o sinteză a acestor păreri, se poate afirma că, în esență, flashingul cibernetic presupune distribuirea prin mijloace electronice a unor poze sau materiale video cu caracter sexual, către una sau mai multe persoane, fără consimțământul acestora. Evidențiem următoarele caracteristici ale acestei fapte:

- 1) distribuirea prin mijloace electronice a unor poze sau materiale video;
- 2) aceste video-uri sau poze trebuie să aibă un caracter sexual;
- 3) destinatarul pozelor sau al materialelor video nu și-a dat consimțământul pentru recepționarea lor.

Efectuând un studiu de drept comparat, am aflat că unele state au incriminat deja o astfel de faptă, și anume: Regatul Unit; unele state din SUA; Republica Singapore.

În Legea Regatului Unit din 2003 cu privire la infracțiunile sexuale (în continuare – Legea Regatului Unit), art. 66A prevede răspunderea pentru trimiterea de poze sau filme cu organe genitale. Interesează, în special, primul alineat al acestui articol: „O persoană (A) care trimite sau transmite intenționat o poză sau un film cu organele genitale ale oricărei persoane unei alte persoane (B) comite o infracțiune dacă: (a) A intenționează ca B să vadă organele genitale și să-i provoace alarmă, suferință sau umilință ori (b) A trimite sau transmite o astfel de poză sau un astfel de film în scopul de a obține satisfacție sexuală și admite că-i va provoca lui B alarmă, suferință sau umilință” [7].

¹ Acest pasaj din art. 208³ CP RM are ca paradigmă un fragment din alin. (4) art. 221 din Codul penal al României: „punerea la dispoziția [unui minor care nu a împlinit vârsta de 16 ani] de materiale cu caracter pornografic”.*

* Codul penal al României: nr. 286 din 17.07.2009. În: Monitorul Oficial al României, 2009, nr. 510.

Legea Regatului Unit se aplică în Anglia și Țara Galilor. În Scoția și Irlanda de Nord, care beneficiază de o anumită autonomie legislativă, se aplică alte legi. În Legea Scoției din 2009 cu privire la infracțiunile sexuale, art. 8 prevede răspunderea pentru expunerea sexuală: „(1) Dacă o persoană (A) – (a) fără consimțământul unei alte persoane (B) și (b) fără a avea o convingere rezonabilă că B își dă consimțământul, intenționat și în scopul menționat în alineatul (2) – expune într-o manieră sexuală lui B organele genitale ale lui A cu intenția ca B să le vadă, atunci A săvârșește o infracțiune, cunoscută drept infracțiunea de expunere sexuală. (2) Scopurile sunt: (a) obținerea de satisfacție sexuală, (b) umilire, tulburarea sau alarmarea lui B” [8]. În Legea Irlandei de Nord din 2008 cu privire la infracțiunile sexuale, art. 72A prevede răspunderea pentru trimiterea unei imagini cu caracter sexual nesolicitate: „(1) O persoană (A) comite o infracțiune dacă: (a) A trimite sau transmite intenționat altei persoane (B) o imagine cu caracter sexual, (b) A face acest lucru – (i) fără consimțământul lui B și (ii) fără a fi convins în mod rezonabil că B este de acord și (c) fie condiția 1, fie condiția 2 este îndeplinită. (2) Condiția 1 este că A dorește ca B să se uite la imagine și că acest lucru îi va provoca umilință, alarmă sau suferință pentru B. (3) Condiția 2 este că: (a) Scopul lui A în trimiterea sau transmiterea imaginii este de a obține satisfacție sexuală și (b) A admite că B va fi umilit, alarmat sau stresat” [9].

În Texas, secț. 21.19 din Codul penal prevede răspunderea pentru transmiterea electronică ilegală a materialului vizual explicit cu caracter sexual. Comportă interes deosebit litera (b) a acestei secțiuni: „O persoană comite o infracțiune dacă transmite cu bună știință prin mijloace electronice materiale vizuale care: (1) înfățișează: (A) orice persoană care are un comportament sexual sau are părțile intime expuse; ori (B) organele genitale acoperite ale unei persoane de sex masculin care sunt într-o stare vizibil turgescentă; și (2) nu sunt trimise la cererea sau cu acordul expres al destinatarului” [10]. În New Hampshire, secț. 645:1 din Codul penal prevede răspunderea pentru expunerea indecentă și desfrânare. Interesează lit. (b) alin. I al acestei secțiuni: „O persoană se face vinovată de delict dacă [...] transmite cu bună știință altuia, care are vârsta de 16 ani sau mai mult, o imagine a ei înșiși desfrânându-se, expunându-și organele genitale sau efectuând orice alt act de desfrânare gravă, atunci când destinatarul nu este de acord cu primirea imaginii” [11].

Nu în ultimul rând, în Republica Singapore, art. 377BF din Codul penal prevede răspunderea pentru expunerea sexuală. Potrivit alineatului (2) din acest articol, „se face vinovată de infracțiune orice persoană (A) care: (a) în scopul obținerii de satisfacție sexuală sau al provocării unei alte persoane (B) a umilinței, alarmei sau suferinței, îi distribuie în mod intenționat lui B o imagine a organelor genitale ale lui A sau ale oricărei alte persoane; (b) intenționează ca B să vadă organele genitale ale lui A sau ale uni alte persoane; și (c) face acest lucru fără consimțământul lui B” [12].

Remarcăm că, în toate aceste exemple, în dispozițiile de incriminare se pune accentul pe lipsa consimțământului persoanei căreia îi sunt trimise informațiile cu caracter sexual.

În contextul unei societăți din ce în ce mai conectate digital, devine esențial ca în Republica Moldova autoritățile să adopte măsuri legislative adecvate pentru a asigura protecția persoanelor împotriva unor asemenea abuzuri. Cineva ar putea să afirme că: a) exemplul țărilor, în care flashingul cibernetic este incriminat, nu este pertinent pentru Republica Moldova; b) realitățile socio-juridice din Regatul Unit, SUA, Republica Singapore sunt prea diferite de relațiile care se desfășoară în cadrul societății moldave. Nu putem susține asemenea idei. În epoca globalizării, fenomene ca flashingul cibernetic se răspândesc foarte repede, iar frontierele trasate pe harta politică a lumii nu pot să reprezinte un obstacol pentru ele.

În cadrul unui sondaj de opinie, pe care l-am realizat prin intermediul unui formular, au fost colectate răspunsuri de la 42 de participanți din Republica Moldova, cu o distribuție de gen de 76,2% femei și 23,8% bărbați, având o vârstă între 17 și 27 ani. 73,8% dintre respondenți au confirmat că au primit materiale cu caracter sexual fără consimțământul lor, în timp ce 26,2% au negat această experiență. Reacțiile participanților la primirea unor astfel de materiale au constat în: disconfort, jenă, frică, deranj, intimidare, stânjenire, dezgust, iritare, indignare, confuzie etc. De asemenea, 92,2 % dintre participanți consideră că fapta de flashing cibernetic ar trebui sancționată fie în Codul penal, fie în Codul contravențional.

Un alt argument în favoarea incriminării flashingului cibernetic îl constituie conștientizarea pericolului social al acestei fapte la nivel de Uniune Europeană. De la discuții s-a trecut la implementarea unor măsuri concrete de prevenire și combatere a flashingului cibernetic.

Dacă privim evenimentele în ordine cronologică, atunci nu găsim nimic despre flashingul cibernetic în Propunerea de Directivă a Parlamentului European și a Consiliului privind combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice, publicată la 08.03.2022. De exemplu, art. 9 din acest act preparatoriu, dedicat hărțuirii pe internet, are următoarea dispoziție: „Statele membre se asigură că următoarele fapte săvârșite cu intenție sunt pedepsite ca infracțiuni: (a) inițierea unui atac, împreună cu părți terțe, îndreptat împotriva unei alte persoane, prin asigurarea accesului unei multitudini de utilizatori finali la materiale cu caracter de amenințare sau insultător, prin intermediul tehnologiilor informației și comunicațiilor, având ca efect prejudicii psihologice semnificative pentru persoana atacată; (b) participarea alături de părți terțe la atacurile menționate la litera (a)” [13].

Ulterior, la 02.02.2023, Comisia pentru libertăți civile, justiție și afaceri interne și Comisia pentru drepturile femeii și egalitatea de gen ale Parlamentului European au propus adoptarea anumitor amendamente în propunerea de directivă sus-menționată. A fost invocat următorul argument: „Întrucât așa-numitul „ciber-flashing” este o metodă foarte comună de intimidare și reducere la tăcere a femeilor, trimiterea neconsensuală a materialului intim, inclusiv imagini sau videoclipuri ale organelor genitale, ale expeditorului sau a ceea ce pare a fi expeditorul, unei alte persoane în conversație privată, prin intermediul tehnologiilor informației și comunicațiilor, ar trebui, de asemenea, considerată infracțiune” [14].

Aceste considerente au găsit susținerea majorității europarlamentarilor. În rezultat, în Directiva (UE) 2024/1385 a Parlamentului European și a Consiliului din 14 mai 2024 privind combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice (în continuare – Directiva), identificăm prevederi care se referă la flashingul cibernetic. În Preambul, se stabilește *inter alia*: „(9) Dispozițiile prezentei directive care se referă la drepturile victimelor ar trebui să se aplice tuturor victimelor comportamentelor infracționale care constituie violență împotriva femeilor sau violență domestică, astfel cum sunt incriminate în temeiul dreptului Uniunii sau al dreptului intern. Aceasta include infracțiunile definite în prezenta directivă, și anume [...] flashingul cibernetic [...]” [15]; „(24) Normele minime legate de infracțiunea de hărțuire pe internet ar trebui să includă și trimiterea nesolicitată către o persoană a unei imagini, a unui material video sau a altor materiale similare care înfățișează organe genitale (denumit în continuare „flashing cibernetic”), dacă un astfel de comportament este susceptibil să cauzeze daune psihologice grave persoanei respective. Flashingul cibernetic este o formă des întâlnită de intimidare și reducere la tăcere a femeilor” [15]. Art. 7 din Directivă, consacrat hărțuirii pe internet, prevede, între altele: „Statele membre se asigură că următoarele fapte comise cu intenție sunt pedepsite ca infracțiuni: [...] (c) trimiterea nesolicitată către o persoană, prin intermediul TIC², a unei imagini, a unui material video sau a altor materiale similare care înfățișează organe genitale, dacă un astfel de comportament este de natură să cauzeze daune psihologice grave persoanei respective” [15].

Nu putem ignora recomandarea de incriminare a faptei de flashing cibernetic, prevăzută la lit. (c) art. 7 din Directivă. Or, luând în vedere statutul de țară candidată la aderare la UE, Republica Moldova are de îndeplinit anumite angajamente. În acest sens, consemnăm Hotărârea Guvernului nr. 1171 din 28.11.2018 pentru aprobarea Regulamentului privind armonizarea legislației Republicii Moldova cu legislația Uniunii Europene [16]. În Capitolul 3 din Recomandarea nr. 1/2022 a Consiliului de Asociere UE – Republica Moldova din 22.08.2022 privind Programul de asociere UE-Republica Moldova [2022/1997], în care sunt specificate prioritățile pe termen scurt și lung ale programului de asociere, se arată: „Părțile vor colabora în următoarele domenii: [...] Violența bazată pe gen: – protejarea tuturor femeilor și fetelor împotriva tuturor formelor de violență [...]” [17].

Într-un studiu relativ recent s-a afirmat: „Codul penal al Republicii Moldova nu conține nicio dispoziție care ar incrimina expres [...] expedierea de informații (text scris, poze, clipuri video, imagini etc.) cu caracter sexual de către cel vizat în această informație sau de către o altă persoană [...]” [2]. În adevăr, Codul penal al Republicii Moldova nu include în prezent nicio dispoziție în care să fie incriminată fapta de flashing cibernetic.

Norma proiectată, în care ar urma să fie incriminată o astfel de faptă, nu trebuie să se suprapună cu nor-

² Se au în vedere tehnologiile informației și comunicațiilor.

mele penale deja existente. Aceasta este necesar pentru a fi evitate situațiile de sancționare dublă a **aceleiași** fapte.

Sub acest aspect, considerăm că fapta de flashing cibernetic nu cade sub incidența art. 173 din CP RM (în care se prevede răspunderea pentru hărțuirea sexuală). În opinia noastră, acțiunea principală din cadrul hărțuirii sexuale se aseamănă cu fapta de flashing cibernetic. Astfel, acțiunea principală trebuie să îndeplinească următoarele condiții: „1) constă în pretinderea de la victimă a unui act sexual sau a unei acțiuni cu caracter sexual prin comportament fizic, verbal sau nonverbal; 2) creează pentru victimă o atmosferă neplăcută, ostilă, degradantă, umilitoare, discriminatorie sau insultătoare” [18]. Manifestarea comportamentului nonverbal în contextul hărțuirii sexuale se poate exprima în demonstrarea unor imagini pornografice sau a altor obiecte având conotații sexuale. Este important de menționat că ambele fapte – hărțuirea sexuală și flashingul cibernetic – produc în detrimentul victimei oricare din următoarele efecte de natură psihologică: depresie, anxietate, șoc, negare, stres, tulburări ale somnului, furie, teamă, frustrare etc.

În același timp, acțiunea adiacentă din cadrul hărțuirii sexuale nu este prezentă în cazul faptei de flashing cibernetic. Art. 173 CP RM poate fi aplicat doar dacă se profită de dependența victimei sau dacă aceasta este amenințată. Pentru comparație, în cazul flashingului cibernetic nu suntem în prezența unei dependențe dintre făptuitor și victimă; nu suntem nici în prezența unei amenințări a victimei. De cele mai dese ori, făptuitorul alege o persoană necunoscută determinată concret sau aleatoriu, căreia îi trimite informații nesolicitate cu caracter sexual.

O altă deosebire constă în scopul faptelor pe care le comparăm. Astfel, „scopul infracțiunii, prevăzute la art. 173 CP RM, este unul special, și anume: scopul de a determina victima să întrețină un act sexual sau o acțiune cu caracter sexual” [18]. Din analiza de drept comparat a normelor care stabilesc răspunderea penală pentru flashingul cibernetic, s-a putut vedea că această faptă se comite în scopul de obținere a satisfacției sexuale (care este mai larg decât scopul de a determina victima să întrețină un act sexual sau o acțiune cu caracter sexual) sau al provocării umilinței, alarmei ori suferinței victimei.

În ceea ce privește coraportul dintre *infracțiunea prevăzută la alin. (1) art. 177 din CP RM, (încălcarea inviolabilității vieții private) și fapta de flashing cibernetic*, ambele acestea presupun o atingere adusă vieții private. Totuși, nu putem pune semnul egalității între faptele comparate. Modalitățile normative ale infracțiunii, prevăzute la alin. (1) art. 177 din CP RM, sunt: „1) culegerea ilegală a informațiilor, ocrotite de lege, despre viața personală ce constituie secretul personal sau familial al victimei; 2) răspândirea fără consimțământul victimei a informațiilor, ocrotite de lege, despre viața personală ce constituie secret personal sau familial al acesteia” [19, p. 646].

Pentru comparație, flashingul cibernetic nu presupune culegerea unor informații ocrotite de lege, despre viața personală, ce ar constitui secretul personal sau familial al victimei. În cazul acestei fapte, obiectul imaterial nu este reprezentat de asemenea informații.

În alt context, *flashingul cibernetic are anumite tangențe cu fapta incriminată în alin. (3) art. 177 CP RM*, care presupune „răspândirea informației cu caracter sexual, incluzând imagini și înregistrări cu conținut sexual, inclusiv prin intermediul tehnologiilor informaționale, în scop de răzbunare, ură, înjosire sau lezare a onoarei și demnității persoanei” [20]. Flashingul cibernetic se aseamănă cu această faptă în măsura în care făptuitorul distribuie informația cu caracter sexual unei alte persoane, provocând acesteia prejudicii de natură psihologică. Însă, trebuie de luat în considerare ultima parte a dispoziției din alin. (3) art. 177 CP RM. Or, flashingul cibernetic poate presupune alte scopuri decât cele menționate în această normă (și anume – scopul de obținere a satisfacției sexuale sau al provocării alarmei ori suferinței victimei.).

O altă deosebire este legată de obiectul imaterial al faptelor comparate. Astfel, în cazul infracțiunii prevăzute la alin. (3) art. 177 CP RM, obiectul imaterial îl reprezintă informația cu caracter sexual care vizează victima infracțiunii. În cazul flashingului cibernetic, obiectul imaterial îl constituie informația cu caracter sexual care vizează făptuitorul sau o terță persoană, cu excepția victimei.

Efectuând o analiza comparativă între *flashingul cibernetic și pornografia infantilă (art. 208¹ CP RM)*, observăm unele similitudini între aceste fapte. Astfel, fapta de flashing cibernetic se poate intersecta cu infracțiunea prevăzută la art. 208¹ CP RM în măsura în care făptuitorul difuzează imagini sau alte reprezentări ale unui sau mai multor copii implicați în activități sexuale către o altă persoană, fără consimțământul

acesteia. Totuși, trebuie să reținem că victima pornografiei infantile este persoana care nu a împlinit vârsta de 18 ani și care este protagonistă a reprezentărilor pornografice produse, distribuite, difuzate etc. În cazul flashingului cibernetic, victimă este persoana – adultă sau minoră – care a primit prin mijloace electronice, fără consimțământul acesteia, imagini sau alte reprezentări sexuale indecente al corpului făptuitorului sau ale altor persoane. Astfel, chiar dacă minorul poate apărea ca victimă în cazul ambelor fapte comparate, rolul acestuia diferă în mod evident. Așadar, art. 208¹ CP RM nu ar dubla norma de incriminare a flashingului cibernetic, ci ar putea fi aplicat împreună cu această normă în cazul în care ar fi comise ambele fapte.

În alt context, *flashingul cibernetic este apropiat, în anumite privințe, cu actele de persecuție (art. 78² din Codul contravențional al Republicii Moldova (în continuare – CC RM))*. Această faptă contravențională constă în „persecutarea în mod repetat a unei persoane căreia i s-a cauzat o stare de anxietate, frică pentru siguranța proprie ori a rudelor apropiate, fiind constrânsă să-și modifice conduita de viață, săvârșită prin: a) urmărirea persoanei; b) contactarea sau încercarea de a contacta prin orice mijloc sau prin intermediul altei persoane” [21]. Totuși, flashingul cibernetic și actele de persecuție se deosebesc în mod considerabil. Astfel, nu este obligatoriu ca flashingul cibernetic să aibă un caracter repetat. De asemenea, constrângerea victimei să-și modifice conduita de viață nu constituie o condiție obligatorie în cazul flashingului cibernetic. Nu în ultimul rând, flashingul cibernetic nu presupune în mod obligatoriu urmărirea victimei, deși presupune contactarea acesteia.

Nu în ultimul rând, trebuie să *deosebim flashingul cibernetic de huliganismul nu prea grav (art. 354 CC RM)*. Pentru flashingul cibernetic nu sunt obligatorii nici modul public în sensul art. 131 CP RM, nici motivele huliganice.

Modul public este un semn obligatoriu al faptei prevăzute la art. 354 CC RM. Aceasta rezultă implicit din Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr. 4 din 19.06.2006 cu privire la practica judiciară în cauzele penale despre huliganism: „Huliganismul reprezintă o faptă săvârșită în public, însă nu neapărat într-un loc public” [22]; „Actele huliganice sunt săvârșite în prezența unor persoane sau rezultatul actelor huliganice devine inevitabil cunoscut altor persoane” [22]; „[Se aplică art. 287 CP RM, nu art. 354 CC RM], dacă făptuitorul nu se limitează doar la: acostarea jignitoare, în locuri publice, a persoanei fizice, tulburarea ordinii publice; tulburarea liniștii în timpul nopții, alte acțiuni similare; tragerea din armă de foc, în locuri publice, în locuri rezervate pentru tragere, dar cu încălcarea modului stabilit, însă mai recurge și la aplicarea violenței, la amenințarea, cu aplicarea violenței sau la opunerea de rezistență violentă reprezentanților autorităților sau altor persoane, care curmă actele huliganice” [22]. Așadar, huliganismul contravențional diferă de cel penal prin aceea că, în cazul primului, lipsește acțiunea adiacentă descrisă în art. 287 CP RM prin cuvintele „aplicarea violenței asupra persoanelor sau [...] amenințarea cu aplicarea unei asemenea violențe, [...] opunerea de rezistență violentă reprezentanților autorităților sau altor persoane care curmă actele huliganice” [20]. Cât privește modul public de săvârșire a faptei, acestea caracterizează atât huliganismul contravențional, cât și cel penal.

La baza faptei, prevăzute la art. 354 CC RM, stau motivele huliganice. Acestea sunt „condiționate de dorința făptuitorului de a se opune celor din jur, de a-și demonstra atitudinea sfidătoare față de ei” [23, p. 653]. În cazul flashingului cibernetic, motivele pot fi altele decât cele huliganice: „năzuința de a obține satisfacție sexuală; năzuința de a se amuza pe seama victimei; năzuința de impunere a controlului personal asupra victimei; plictiseală; inhibiție redusă; năzuința de exercitare a de puterii masculine asupra victimei; năzuința de a-i cauza victimei suferință etc” [6].

Din analiza comparativă a faptelor, pe care am efectuat-o *supra*, rezultă că fapta de flashing cibernetic presupune caracteristici care nu neapărat sunt prezente în cazul faptelor prevăzute de normele penale și contravenționale în vigoare relevante. Aceasta demonstrează prezența unei lacune în legislația Republicii Moldova. Considerăm că flashingul cibernetic încalcă dreptul prevăzut de art. 28 din Constituție și de art. 8 din Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale, sub aspectul protecției împotriva încălcării spațiului personal. Or, această faptă presupune trimiterea către victimă a unor informații cu caracter sexual nesolicitate, care pătrund în sfera privată a acesteia în lipsa acordului ei. O astfel de faptă îi creează victimei senzația de încălcare a spațiului ei personal, ceea ce o poate afecta profund în plan psihoemoțional.

Spre exemplu, în sistemul juridic al SUA, „dreptul la intimitate constituie un amalgam de principii încorporate în Constituția federală sau recunoscute de către instanțe sau organe legislative cu privire la ceea ce Louis Brandeis, citându-l pe judecătorul Thomas Cooley, a descris într-o lucrare din 1890 (scrisă în coautorat cu Samuel D. Warren) drept „dreptul de a fi lăsat în pace”. Dreptul la intimitate este [...] dreptul persoanei de a nu fi deranjată emoțional de un comportament menit să o supună unor tensiuni mari, [...] prin invaziile umilitoare și enervante ale singurătății sale” [24]. În viziunea lui B. C. Miller, „distribuirea nesolicitată a materialelor cu caracter sexual explicit nu este privită în același mod ca și distribuirea lor consensuală, așa că nici nu ar trebui tratată la fel. Victimele flashingului cibernetic îl consideră [...] violență sexuală, iar multe dintre ele se simt intimidat, stresate și amenințate” [25]. În opinia lui C. McGlynn și K. Johnson, „flashingul cibernetic constituie o intruziune sexuală coercitivă care încalcă autonomia sexuală, intimitatea și „dreptul la viața de zi cu zi” ale victimelor” [6]. Într-o altă lucrare, aceleași două autoare susțin: „Flashingul cibernetic este prejudiciabil, deoarece reprezintă un comportament sexual neconsimțit care ne încalcă autonomia și intimitatea” [26].

Din analiza acestor puncte de vedere, deducem că fapta de flashing cibernetic, care încalcă viața intimă a persoanei (ocrotită de art. 28 din Constituție), trebuie incriminată în Capitolul V din partea specială a Codului penal al Republicii Moldova.

Posibilele urmări ale flashingului cibernetic sunt descrise de către C. Rigotti și C. McGlynn: „Abuzul sexual bazat pe imagini poate pune capăt vieții și deseori distruge viața. Adesea duce la o „ruptură socială” – o încălcare extremă, neliniștitoare și intruzivă, care determină victimele să-și împartă viața în „înainte” și „după” abuz. [...] Multe victime trăiesc un sentiment profund de „izolare”, abuzul spulberându-le încrederea și destrămând conexiunile cu familia și prietenii, cu lumea online și rețelele sociale. Mulți se retrag din rețelele sociale, în ciuda impactului negativ semnificativ asupra vieții lor sociale și profesionale și a altor forme de angajament civic. [...] În ceea ce privește impactul fizic și psihic, studiile au constatat [...] depresia, autovătămarea, ideea de sinucidere etc.” [27]. La rândul lor, C. McGlynn și K. Johnson opinează că flashingul cibernetic „poate avea consecințe grave, care variază ca natură în funcție de gen, rasă, etnie, sexualitate, vârstă, clasă și alte poziții sociale și culturale” [26]. Într-adevăr, nivelul de toleranță a fiecărei persoane față de informația cu caracter sexual este individuală. Cineva nu va fi afectat psihoemoțional după vizionarea unui material cu caracter pornografic extrem, iar altcineva va suferi daune psihologice grave după vizionarea unui material cu caracter sexual care nu este pornografic. Reacția individuală a fiecărei victime potențiale depinde de o multitudine de factori care pot lăsa o amprentă diferită asupra formării și evoluării personalității acesteia.

Având în vedere atât importanța dreptului care se încalcă în rezultatul comiterii flashingului cibernetic, cât și verosimilitatea de cauzare printr-o astfel de faptă a urmărilor grave, precum și efectul de dublă prevenție ce ar caracteriza incriminarea flashingului cibernetic, venim cu propunerea de a completa art. 177 CP RM cu un alineat nou:

„(4) Distribuirea prin intermediul tehnologiilor informaționale către o altă persoană, fără consimțământul acesteia, a informației cu caracter sexual, incluzând imagini sau înregistrări cu conținut sexual, dacă aceasta a cauzat din imprudență vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății acelei persoane, cu condiția că fapta nu întrunește elementele infracțiunilor prevăzute la art. 173, alin. (3) art. 177, art. 208¹ și 208³ din prezentul cod,

se pedepsește cu amendă în mărime de la 550 la 750 unități convenționale, sau cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 180 la 240 ore, sau cu închisoare de până la 3 ani.”

Precizăm că pedepsele, pe care le propunem pentru alin. (4) art. 177 CP RM, au fost proporționate cu cele stabilite în cazul infracțiunilor prevăzute la alin. (1) art. 157, alin. (1) art. 173, alin. (3) art. 177, art. 208¹ și 208³ CP RM.

În norma, pe care o propunem spre adoptare, specificăm urmările (cu caracter alternativ) de suficientă gravitate pentru a incrimina flashingul cibernetic: vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății victimei. În acest mod respectăm condiția, caracterizată la lit. (c) art. 7 al Directivei, prin cuvintele „dacă un astfel de comportament este de natură să cauzeze daune psihologice grave persoanei respective” [15]. Pe această cale, asigurăm, de asemenea, respectarea principiului de proporționalitate a incriminării care impli-

că „realizarea unui anumit echilibru între sarcina, impusă unei persoane ale cărei drepturi sunt limitate prin mijloace penale, și interesele majorității membrilor societății în raport cu atingerea scopului pentru care a fost introdusă restricția în cauză” [28]. Într-o publicație științifică s-a menționat: „Incrimnarea hărțuirii nonsexuale, ce scapă incidenței normelor penale în vigoare, ar trebui să urmărească descurajarea eficientă a comiterii unor astfel de fapte și, totodată, să reflecte adecvat gravitatea faptei săvârșite. Tratatamentul penal s-ar justifica doar în acele cazuri când urmările prejudiciabile ale hărțuirii nonsexuale, ce scapă incidenței normelor penale în vigoare, ar fi suficient de periculoase și dăunătoare. În toate celelalte cazuri, ar trebui să vorbim despre un exces de incriminare” [29]. *Mutatis mutandis*, aceste argumente sunt valabile în ceea ce privește propunerea de incriminare a faptei de flashing cibernetic.

În fine, consemnăm că incriminarea faptei de flashing cibernetic este propusă într-o directivă a UE consacrată combaterii violenței împotriva femeilor și a violenței domestice. Considerăm că alin. (4) art. 177 CP RM nu trebuie să aibă ca scop protecția exclusiv a victimelor de gen feminin și a membrilor de familie. De altfel, în dispoziția de la lit. (c) art. 7 al Directivei, nu este stabilită nicio restricție privitoare la calitatea pe care o poate avea victima faptei prevăzute de această normă. Mai mult, la lit. (c) art. 2 din Directivă, noțiunea de victimă este definită în felul următor: „orice persoană, *indiferent de gen* (evid. ns.), care a suferit un prejudiciu cauzat în mod direct de violență împotriva femeilor sau de violență domestică [...]” [15]. Așadar, sfera de acțiune a alin. (4) art. 177 CP RM trebuie să depășească limitele impuse de apartenența de gen a victimei. Doar așa alin. (4) art. 177 CP RM își poate dovedi eficiența, fiind în concordanță cu: art. 5 CP RM; art. 16 din Constituția Republicii Moldova; art. 14 din Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale; art. 21 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene. Toate aceste articole asigură egalitatea în drepturi a persoanelor, indiferent de criteriile ce le pot deosebi.

Concluzii

În esență, flashingul cibernetic presupune distribuirea prin mijloace electronice a unor poze sau materiale video cu caracter sexual, către una sau mai multe persoane, fără consimțământul acestora.

Fapta de flashing cibernetic presupune caracteristici care nu neapărat sunt prezente în cazul faptelor prevăzute de art. 173, alin. (1) și (3) art. 177, 208¹ CP RM, precum și de art. 78² și 354 CC RM.

Este oportună stabilirea răspunderii pentru fapta de flashing cibernetic în Codul penal al Republicii Moldova. Având în vedere că această faptă încalcă viața intimă a persoanei (ocrotită de art. 28 din Constituție), respectiva normă de incriminare trebuie inclusă în Capitolul V din partea specială a Codului penal al Republicii Moldova.

Pentru a fi asigurată respectarea principiului de proporționalitate a incriminării și pentru a fi evitat excesul de incriminare, în norma, *în care se va stabili răspunderea penală pentru flashingul cibernetic*, trebuie specificate urmări de suficientă gravitate: vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății victimei.

Norma de incriminare a flashingului cibernetic nu trebuie să aibă ca scop protecția exclusiv a victimelor de gen feminin și a membrilor de familie.

Referințe:

1. *Siguranța copiilor pe Internet 2021*. [Accesat: 01.09.2024] Disponibil: https://lastrada.md/pic/uploaded/Studiu_Siguranta_online-comportamente_si_riscuri-FINAL.pdf
2. BRÎNZA, S., STATI, V. „Sexting”, „sextortion”, „revenge porn”: fenomene reflectate în Codul penal al Republicii Moldova? În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Sociale)*, 2021, nr. 3, pp. 3-17. ISSN 1814-3199.
3. *Proiect de Lege pentru modificarea unor acte normative (prevenirea și combaterea exploatării sexuale și abuzurilor sexuale comise asupra copiilor)*. [Accesat: 01.09.2024] Disponibil: <https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/nu-869-mj-2024.pdf>
4. HARPER, C., PETRONZI, P. *Delineating non-consensual sexual image offending: Towards an empirical approach*. În: *Aggression and Violent Behavior*, 2021, Vol. 58, pp. 1-27. ISSN 1359-1789.
5. SHIVI, K., PAL, D. *Reconceptualizing Sexual Harassment: Extending the POSH Act, 2013*. În: *Jus Corpus Law Journal*, 2021, vol. 2, no. 1, pp. 467-479. ISSN 2582-7820.

6. McGLYNN, C., JOHNSON, K. *Criminalising Cyberflashing: Options for Law Reform*. În: *The Journal of Criminal Law*, 2021, Vol. 85, pp. 171-188. ISSN 0022-0183.
7. *Sexual Offences Act 2003*. [Accesat: 01.09.2024] Disponibil: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/42/contents>
8. *Sexual Offences (Scotland) Act 2009*. [Accesat: 01.09.2024] Disponibil: <https://www.legislation.gov.uk/asp/2009/9/section/8>
9. *The Sexual Offences (Northern Ireland) Order 2008*. [Accesat: 01.09.2024] Disponibil: <https://www.legislation.gov.uk/nisi/2008/1769/article/72A>
10. *Penal Code*. [Accesat: 01.09.2024] Disponibil: <https://statutes.capitol.texas.gov/Docs/PE/htm/PE.21.htm#21.19>
11. *2023 New Hampshire Revised Statutes. Title LXII – Criminal Code*. [Accesat: 01.09.2024] Disponibil: <https://law.justia.com/codes/new-hampshire/title-lxii/chapter-645/>
12. *Penal Code 1871*. [Accesat: 01.09.2024] Disponibil: <https://sso.agc.gov.sg/Act/PC1871?ProvIds=P416-#pr377BF->
13. *Propunerea de Directiva a Parlamentului European și a Consiliului privind combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice*. [Accesat: 01.09.2024] Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022PC0105>
14. *Amendments 180 – 475 Draft report Evin Incir, Frances Fitzgerald (PE739.730v01-00). Combating violence against women and domestic violence. Proposal for a directive (COM(2022)0105 - C9-0058/2022 - 2022/0066(COD))*. [Accesat: 01.09.2024] Disponibil: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CJ01-AM-740668_EN.html
15. *Directiva (UE) 2024/1385 a Parlamentului European și a Consiliului din 14 mai 2024 privind combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice*. [Accesat: 01.09.2024] Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202401385
16. *Hotărârea Guvernului nr. 1171 din 28.11.2018 pentru aprobarea Regulamentului privind armonizarea legislației Republicii Moldova cu legislația Uniunii Europene*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr. 499-503, 1314.
17. *Recomandarea nr. 1/2022 a Consiliului de Asociere UE – Republica Moldova din 22.08.2022 privind Programul de asociere UE-Republica Moldova [2022/1997]*. [Accesat: 01.09.2024] Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:22022D1997&from=EN>
18. STATI, V. *Hărțuirea sexuală, actul sexual cu o persoană care nu a împlinit vârsta de 16 ani și nu numai: o abordare din perspectiva Legii nr. 316/2022*. În: *SSRN Electronic Journal*. ISSN 1556-5068. [Accesat: 01.09.2024] Disponibil: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4359657
19. BRÎNZA, S., STATI, V. *Tratat de drept penal. Partea Specială*. Vol. I. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 1328 p. ISBN 978- 9975-53-469-7.
20. *Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129.
21. *Codul contravențional al Republicii Moldova: nr. 218 din 24.10.2008*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr. 3-6, 15.
22. *Hotărârea Plenumului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr. 4 din 19.06.2006 cu privire la practica judiciară în cauzele penale despre huliganism*. [Accesat: 01.09.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=249
23. BRÎNZA, S., STATI, V. *Drept penal. Partea specială*. Vol. II. Chișinău: Tipografia Centrală, 2011. 1062 p. ISBN 978-9975-53-034-7.
24. *Rights of privacy*. [Accesat: 01.09.2024] Disponibil: <https://www.britannica.com/topic/rights-of-privacy>
25. MILLER, B. C. *Fact or Phallus? Considering the Constitutionality of Texas’s Cyber-Flashing Law under the True Threat Doctrine*. În: *Texas A&M Law Review*, 2021, vol. 8, no. 2, pp. 423-449. ISSN 2837-5165.
26. McGLYNN, C., JOHNSON, K. *Cyberflashing: Recognising Harms, Reforming Laws*. [Accesat: 01.09.2024] Disponibil: <https://bristoluniversitypress.co.uk/asset/9542/cyberflashing-policy-briefing-final.pdf>
27. RIGOTTI, C., McGLYNN, C. *Towards an EU criminal law on violence against women: The ambitions and limitations of the Commission’s proposal to criminalise image-based sexual abuse*. În: *New Journal of European Criminal Law*, 2022, Vol. 13, pp. 452–477. ISSN 2032-2844.

28. BRÎNZA, S., STATI, V. *Încălcarea principiului proporționalității incriminării în Codul penal al Republicii Moldova*. În: *Ars Aequi*, 2022, nr. 12, pp. 112-121. ISSN 1842-1059.
29. STATI, V. *Hărțuirea nonsexuală în mediul educațional: este oare oportună incriminarea?* În: *Integrare prin cercetare și inovare: Științe juridice și economice, 7-8 noiembrie 2020, Chișinău. Vol. 1*. Chișinău: CEP USM, 2020, pp. 5-8. ISBN 978-9975-152-49-5.

Date despre autori:

Vitalie STATI, doctor în drept, profesor universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0003-1371-4961

E-mail: vitalie.stati@usm.md

Radu VLAS, student, anul IV, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0009-0004-1542-3337

E-mail: radu.vlas18@gmail.com

Lia LUPU, studentă, anul IV, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0009-0002-7011-1569

E-mail: lia.lupu2306@gmail.com

Prezentat la 04.09.2024

CZU: 343.15:343.13(478)

[https://doi.org/10.59295/sum8\(178\)2024_18](https://doi.org/10.59295/sum8(178)2024_18)

REVIZUIREA PROCESULUI PENAL ÎNTEMEIATĂ PE INCONCILIABILITATEA HOTĂRĂRILOR JUDECĂTOREȘTI IREVOCABILE

Tatiana VÎZDOAGĂ, Adela MORCOV,

Universitatea de Stat din Moldova

Prezentul studiu are drept scop stabilirea esenței revizuirii procesului penal întemeiate pe existența a două sau mai multe hotărâri judecătorești irevocabile – contradictorii. În context, au fost determinate care sunt trăsăturile specifice ale acestui temei de revizuire, care sunt felurile hotărârilor judecătorești care intră sub incidența temeiului de revizuire supus dezbaterii, ce presupune irevocabilitatea acestora, precum și ce alte condiții mai relevă acest temei de revizuire.

În cele din urmă a fost stabilit faptul că doar hotărârile judecătorești penale irevocabile prin care a fost soluționat fondul cauzei, care rezidă din procese independente, pot constitui obiect al temeiului de revizuire stabilit la art. 458 alin. (3) pct.3) CPP RM. Mai mult ca atât, starea de inconciliabilitate trebuie în mod obligatoriu să se refere la împrejurările esențiale ale cauzei și exclusiv la situații contradictorii de fapt, nu de drept.

Cuvinte-cheie: *revizuirea procesului penal, temeiuri de revizuire, condiții de revizuire, hotărâri judecătorești irevocabile, cale extraordinară de atac, inconciliabilitate, hotărâri contradictorii.*

REVIEW OF THE CRIMINAL TRIAL BASED ON THE INCOMPATIBILITY OF IRREVOCABLE JUDICIAL DECISIONS

The purpose of this study is to elucidate the fundamental nature of the revision of the criminal process predicated on the existence of two or more irrevocable and contradictory judicial decisions. Within this framework, the study delineates the specific characteristics of this ground for review, identifies the categories of court decisions that fall within the ambit of this review, examines the implications of their irrevocability, and outlines the additional conditions that delineate this particular basis for revision.

Ultimately, it was determined that only irrevocable criminal court decisions, which adjudicate the merits of the case and originate from independent proceedings, may serve as the basis for review established in Article 458, paragraph (3), point (3) of the Criminal Procedure Code of the Republic of Moldova. Furthermore, the state of irreconcilability must pertain exclusively to the essential facts of the case and address contradictory factual situations, rather than discrepancies in legal interpretations.

Keywords: *Review of the Criminal Proceeding, grounds for reopening, conditions for review, final court rulings, extraordinary remedy, irreconcilability, contradictory rulings.*

Introducere

În repetate rânduri, Curtea Europeană a Drepturilor Omului (în continuare „CEDO” sau „Curte”) a iterat despre faptul că dreptul la o instanță, garantat de articolul 6§1 al Convenției, presupune respectarea principiului preeminenței dreptului. Unul din aspectele fundamentale ale preeminenței dreptului este principiul securității raporturilor juridice, care cere ca, atunci când instanțele judecătorești dau o apreciere finală unei chestiuni, constatarea lor să nu mai poată fi pusă în discuție (*a se vedea Brumărescu v. România, [GC], nr. 28342/95, § 61, ECHR 1999-VII*). În opinia Curții, acest principiu cere ca nicio parte să nu aibă dreptul să solicite revizuirea unei hotărâri irevocabile și obligatorii, doar cu scopul de a obține o reexaminare și o nouă determinare a cauzei. Competența instanțelor ierarhic superioare de revizuire trebuie exercitată pentru a corecta erorile judiciare și omisiunile justiției, dar nu pentru a efectua o nouă examinare. Revizuirea nu trebuie considerată un apel camuflat, iar simpla existență a două opinii diferite cu privire la aceeași chestiune nu este un temei de reexaminare. O derogare de la acest principiu este justificată doar atunci când este necesară, datorită unor circumstanțe esențiale și convingătoare (*a se vedea Ryabykh v. Russia, nr. 52854/99, § 52, ECHR 2003-IX*) [1, §20].

Simpla posibilitate de redeschidere a unui caz penal este, prin urmare, *prima facie* compatibilă cu Convenția, inclusiv cu garanțiile articolului 6. Cu toate acestea, anumite circumstanțe speciale ale cazului pot releva că modul real în care a fost utilizat, a afectat însăși esența unui proces echitabil. În special, Curtea trebuie să evalueze dacă, într-o anumită cauză, competența de a lansa și de a efectua un control de supraveghere a fost exercitată de autorități pentru a realiza, în cea mai mare măsură posibilă, un echilibru just între interesele individului și necesitatea asigurării eficacității sistemului de justiție penală [2, §57].

Așadar, este important de a stabili care sunt condițiile în care revizuirea procesului penal ar asigura acel echilibru just între interesele individului și necesitatea asigurării eficacității sistemului de justiție penală, precum și în vederea neadmiterii subminării principiului securității raporturilor juridice. Având în vedere această necesitate, în prezentul demers ne propunem drept scop stabilirea esenței revizuirii procesului penal întemeiat pe inconciliabilitatea hotărârilor judecătorești irevocabile.

Discuții și rezultate obținute

Conform art. 458 alin. (3) pct. 3) Cod procedură penală al Republicii Moldova (în continuare „CPP RM”), revizuirea poate fi cerută în cazurile în care: 3) două sau mai multe hotărâri judecătorești irevocabile nu se pot concilia.

Astfel, din conținutul art. 458 alin. (3) pct. 3) CPP RM constatăm faptul că pentru declararea unei cereri de revizuire uzând temeiul specificat, sunt necesare întrunirea următoarelor condiții:

- a. Existența a două sau mai multor hotărâri judecătorești irevocabile;
- b. Existența unei situații de inconciliabilitate între acestea.

Prima facie, textul legii pare a fi clar și exhaustiv, însă la o analiză mai minuțioasă, nu oferă un răspuns univoc asupra felului hotărârilor judecătorești irevocabile; asupra faptului dacă inconciliabilitatea hotărârilor vizează doar fondul cauzei sau și erori de procedură/constatări de încălcări a drepturilor ș.a.; asupra faptului dacă inconciliabilitatea vizează doar dispozitivul hotărârilor sau și constatările efectuate în conținutul acestora, precum și alte circumstanțe care pot cauza probleme în practica judiciară.

În literatura de specialitate românească [3, p. 369], autorii indică faptul că trăsăturile specifice acestui caz de revizuire sunt următoarele:

- a. Existența a două sau mai multe hotărâri penale definitive;
- b. Hotărârile definitive să fie inconciliabile, ceea ce ar însemna că se exclud una pe alta;
- c. Inconciliabilitatea trebuie să rezulte din dispozitivele hotărârilor.

În cele ce urmează vom pune în discuție fiecare dintre condițiile declarării revizuirii în temeiul art. 458 alin. (3) pct.3) CPP RM, în vederea dezbaterii tuturor aspectelor, atât ce se referă la interpretările și versiunile identificate în resursele științifice, cât și cele din practica judiciară.

Existența a două sau mai multe hotărâri judecătorești irevocabile

Prim, punctăm faptul că, atunci când legea procesual penală se referă în acest caz la hotărâri judecătorești irevocabile, are în vedere exclusiv hotărâri judecătorești în materie penală.

Or, nu va putea fi declarată revizuirea în lumina articolului supus dezbaterii (i.e. art. 458 alin. (3) pct.3) CPP RM) atunci când o hotărâre judecătorească civilă este inconciliabilă cu o hotărâre judecătorească penală. Aceste rațiuni au fost expuse de Curtea Constituțională în decizia nr. 28 din 12.03.2020 de inadmisibilitate a sesizării nr. 7a/2020 privind controlul constituționalității articolelor 458 alin. (3) pct. 3) și 462 alineatele (5) și (6) din Codul de procedură penală [4].

Curtea Constituțională în cauza nominalizată a statuat următoarele [4]: „31. [...] Această situație (n.a. art. 458 alin. (3) pct.3) CPP RM) se referă *stricto sensu* la hotărâri judecătorești irevocabile pronunțate în cauze penale, nefiind înglobată hotărârea judecătorească din cauza civilă. 32. În acest sens, Curtea reține că, prin definiție și esență, obiectul examinării în procesul penal diferă de cel din procesul civil. 34. Curtea mai observă că, potrivit **articolului 458 alin. (3) pct. 2) din Codul de procedură penală**, revizuirea poate fi solicitată și în cazul în care s-au stabilit alte circumstanțe de care instanța nu a avut cunoștință la emiterea [...]. 35. Sub acest aspect, Cur-

tea subliniază că **articolul enunțat supra cuprinde situația în care circumstanțele stabilite în hotărârea judecătorească irevocabilă civilă și probele din cadrul procesului civil pot fi invocate pentru revizuirea procesului penal, cu respectarea condițiilor stabilite de acest articol.** [...] 37. Curtea reține că, în sensul articolului 458 alin. (3) pct. 2) din Codul de procedură penală, **nu hotărârea judecătorească irevocabilă pronunțată în cauza civilă ar putea constitui în sine un motiv de revizuire, ci faptele și probele reținute în cadrul procesului civil pot fi invocate pentru revizuirea procesului penal, prin aplicarea criteriilor de apreciere a probelor stabilite în articolul 101 alin. (1) din Codul de procedură penală (s.n.)...41. Totuși, ignorarea hotărârii judecătorești dintr-o altă cauză ar putea afecta, având în vedere circumstanțele cauzei concrete, dreptul la un proces echitabil, garantat de articolul 6 § 1 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului și de articolul 20 din Constituție (s.n.). 42. [...]. există posibilitatea de a solicita revizuirea unei hotărâri judecătorești irevocabile penale în cazul stabilirii unor circumstanțe și probe în cadrul unui proces civil, în baza articolului 458 alin. (3) pct. 2) din Codul de procedură penală (s.n.).”**

Luând în considerare rațiunile Curții Constituționale, vom aprecia că în cazul existenței unei hotărâri judecătorești civile inconciliabile cu hotărârea judecătorească penală, art. 458 alin.(3) pct. 3) CPP RM, nu va putea fi invocat în vederea revizuirii. Totuși, circumstanțele stabilite prin hotărâre judecătorească civilă în anumite condiții vor putea fi invocate la revizuire în cazul introducerii cererii în temeiul art. 458 alin.(3) pct. 2) CPP RM – circumstanțe noi sau recent descoperite.

Secund, având în vedere că a fost stabilit faptul că, temeiul de revizuire supus dezbaterii vizează doar hotărârile judecătorești penale, în cele ce urmează este necesar de a stabili la ce tipuri de hotărâri penale face trimitere prevederea legală.

Conform art. 6, pct. 13) CPP RM, prin termenul „hotărâre judecătorească” utilizat în actul normativ, înțelegem hotărârea instanței judecătorești adoptată într-o cauză penală: sentință, decizie, încheiere și hotărâre.

Potrivit art. 6, pct. 42) CPP RM - prin sentință avem în vedere hotărâre prin care cauza penală se soluționează în fond de instanța de judecată; potrivit art. 6, pct. 9) CPP RM - decizia constituie o hotărâre prin care instanța se pronunță asupra apelului, recursului, recursului în anulare, precum și hotărârea instanței de apel și de recurs la rejudecarea cauzei; iar potrivit art.6, pct. 21) CPP RM - încheierea constituie hotărârea adoptată de către instanța de judecată până la darea sentinței sau deciziei (n.a. prin care instanța de judecată soluționează incidentele procedurale).

Astfel, legea califică toate actele emise de instanța de judecată drept „hotărâre judecătorească”, indiferent dacă prin acestea se soluționează fondul cauzei, sau se soluționează anumite incidente procesuale. Însă, care dintre acestea sunt capabile să vină în contradicție unele cu altele, în măsura în care să determine posibilitatea introducerii cererii de revizuire?

Consemnăm astfel că, aplicând metoda interpretării teleologice a prevederilor CPP RM ce vizează instituția revizuirii, invocăm faptul că revizuirea determină întotdeauna necesitatea de reexaminare a fondului cauzei, datorită apariției unor circumstanțe care ar putea influența soluția irevocabilă a instanței de judecată. Fondul cauzei presupune de altfel soluționarea de către instanța de judecată a tuturor aspectelor de drept substanțial și procesual.

Opinia relatată are la bază statuările Curții Constituționale, care a reținut că revizuirea, ca o cale extraordinară de atac, privește numai hotărârile judecătorești irevocabile care conțin o rezolvare a fondului cauzei, deoarece prin revizuire se urmărește înlăturarea erorilor de fapt pe care le conțin hotărârile judecătorești, or, asemenea erori pot fi întâlnite numai în hotărârile care rezolvă fondul cauzei penale [5, § 33].

Per exclusio, vom determina că nu toate felurile de hotărâri judecătorești devenite irevocabile pot fi supuse revizuirii în baza temeiului supus dezbaterii, iar finalmente concluzionăm că pot fi **inconciliabile doar hotărârile judecătorești prin care a fost soluționat fondul cauzei.**

De la aplicabilitate vor fi înlăturate hotărârile instanței de judecată prin care au fost examinate demersurile de aplicare a măsurilor preventive, a măsurilor de siguranță sau încheierile judecătorului de instrucție emise în ordinea art. 313 CPP RM, și alte încheieri (inclusiv protocolare) prin care au fost soluționate incidente procesuale apărute până la sau după pronunțarea sentinței sau a deciziei asupra fondului.

Totodată, deși aceste tipuri de hotărâri prin care nu s-a soluționat fondul cauzei nu pot fi supuse revizuirii

de sine stătător, acestea după caz, pot constitui obiect al examinării la rejudecarea cauzei după admiterea cererii de revizuire, când încheierile constituie o sursă a încălcării vreunui drept.

Suplimentar, vom puncta faptul că, și urmare a constatărilor făcute de către autorii români, potrivit practicii judiciare poate fi introdusă revizuirea atunci când două hotărâri judecătorești nu se pot concilia doar atunci când este vorba despre hotărâri definitive prin care s-a soluționat fondul cauzei prin condamnare, amânare sau renunțare la aplicarea pedepsei, achitare sau încetare a procesului penal [6, p. 369].

Tot în practica instanțelor judecătorești române, a fost stabilit că hotărârile inconciliabile pot fi supuse revizuirii dacă prezintă următoarele caracteristici: sunt definitive, au caracter penal, conțin o rezolvare a fondului, nu sunt atacate concomitent prin alte căi extraordinare, iar inconciliabilitatea rezultă din dispozitivul hotărârii și se referă la situații de fapt, și nu de drept [7, p. 369].

Similară este și opinia autorului Păvăleanu V., care la fel indică faptul că hotărârile trebuie să soluționeze fondul cauzei. Sub acest aspect, se cere ca instanța să se fi pronunțat diferit asupra faptei, a săvârșirii ei de către inculpat și a vinovăției acestuia [8, p. 579].

Tertio, referitor la statutul „irevocabil” al hotărârii judecătorești, vom puncta că în corespundere cu prevederile art. 466 alin. (5) CPP RM, hotărârile judecătorești menționate la alin.(2) și alin. (4) devin irevocabile la data când au devenit definitive. Coroborat cu prevederile art. 466, alin.(2) și alin. (4) CPP RM - irevocabile sunt:

1. Hotărârea primei instanțe: 1) la data pronunțării, când hotărârea nu este supusă apelului și nici recursului; 2) la data expirării termenului de apel: a) când nu s-a declarat apel în termen; b) când apelul declarat a fost retras înăuntrul termenului stabilit; 3) la data retragerii apelului și încetării procedurii de apel, dacă aceasta s-a produs după expirarea termenului de apel; 4) la data expirării termenului de recurs, în cazul hotărârilor nesupuse apelului sau dacă apelul a fost respins: a) când nu s-a declarat recurs în termen; b) când recursul declarat a fost retras înăuntrul termenului stabilit; 5) la data retragerii recursului declarat împotriva hotărârilor menționate la pct.4) și încetării procedurii de recurs, dacă aceasta s-a produs după expirarea termenului de recurs; 6) la data pronunțării hotărârii prin care s-a respins recursul declarat împotriva hotărârilor menționate la pct. 4).

2. Hotărârea instanței de apel, va fi irevocabilă în condițiile enunțate la pct. 2-6 menționate mai sus, aplicate corespunzător.

3. Hotărârea instanței de recurs împotriva hotărârii pe cauzele pentru care legea nu prevede calea de atac apelul devine irevocabilă, dacă: 1) recursul a fost admis și procesul a luat sfârșit în instanța de recurs, fără rejudecare; 2) cauza a fost rejudecată de către instanța de recurs, după admiterea recursului; 3) cuprinde obligarea la plata cheltuielilor judiciare, în cazul respingerii recursului.

4. Hotărârea instanței de recurs - irevocabilă la data pronunțării acesteia.

Așadar, în cazul în care hotărârile nu sunt judecătorești, nu au caracter penal, în cazul în care prin acestea nu a fost soluționat fondul cauzei, și acestea nu au devenit irevocabile – nu poate fi uzată calea extraordinară de atac revizuirea în baza temeiului stabilit de art. 458 alin. (3) pct.3) CPP RM.

A contrario, dacă există vreuna dintre hotărâri care nu este irevocabilă, în privința acesteia este posibilă de a fi exercitată una din căile de atac ordinare în cadrul căreia este posibilă invocarea contradicțiilor identificate.

Existența unei situații de inconciliabilitate între acestea

Cu privire la cea de-a doua condiție stabilită de art. 458 alin. (3) pct. 3) CPP RM, pentru declararea revizuirii întemeiate pe articolul citat, este necesară stabilirea elementului – „nu se pot concilia”.

Nu orice deosebire legată de modul de soluționare a cauzelor constituie motiv de neconciliabilitate, ci hotărârile trebuie să se excludă una pe alta. Ireconciliabilitatea trebuie să se refere la împrejurările esențiale ale cauzei. Starea de neconciliabilitate poate exista în următoarele ipoteze: hotărârile se referă la aceeași faptă și la făptuitori diferiți, hotărârile se referă la același făptuitor și la fapte diferite sau hotărârile se referă la făptuitori și fapte diferite, dar corelative [3, p. 371].

În jurisprudența națională, potrivit statuărilor Colegiului Penal al CSJ, a fost conturată ideea potrivit căreia „este în drept de a declanșa revizuirea cauzei penale, dacă există două sau mai multe sentințe/decizii

pronunțate de instanțele penale care soluționează fondul cauzei, care nu pot fi atacate în același timp printr-o altă cale de atac, se exclud reciproc și dispozițiile acestor sentințe/decizii conțin soluții asupra aceluiași fapt și persoane. Astfel, Colegiul penal a conchis că din cercetarea încheierilor, deciziilor instanțelor de fond și de recurs menționate instanța de judecată corect nu a stabilit careva sentințe sau decizii pronunțate de instanțele penale ce soluționează fondul cauzei asupra persoanei și care s-ar exclude reciproc.” [9, p. 8].

Statuările instanței supreme duc la concluzia suplimentară că, pe lângă inconciliabilitate, **existența hotărârilor judecătorești trebuie să rezide din două procese independente**, și nicidecum nu se are în vedere că poate exista un caz de inconciliabilitate a hotărârilor judecătorești pronunțate în aceeași cauză de instanțele de diferit grad (spre exemplu hotărârea instanței de fond prin care persoana este achitată, și decizia instanței de apel emisă în cadrul aceleiași cauze prin care se casează hotărârea primei instanțe, iar persoana este condamnată: nu presupune existența cazului de revizuire supus dezbaterii), în măsură să determine admiterea cererii de revizuire.

Aceeași concluzie a transpus-o și autorul român Păvăleanu V, care citându-l pe Theodoru Gr., a relatat faptul că, cauzele în care s-au pronunțat hotărârile trebuie să fie autonome, în sensul că acestea nu s-au pronunțat în aceeași cauză, în condițiile unei disjungeri sau ca urmare a unor soluții contrare date în căile de atac. Astfel, în opinia autorului, nu va exista caz de revizuire dacă atacându-se cu apel hotărârea primei instanțe, s-a dat o hotărâre definitivă pentru inculpatul apelant fără a se extinde și la inculpatul care nu a declarat apel, ceea ce poate determina o situație contrară între soluțiile date față de participanții la aceeași infracțiune. De asemenea, dacă s-a disjuns cauza pentru unul dintre inculpați, la reluarea judecății față de acesta, în baza unor probe noi, se poate da o hotărâre contrară celei pronunțate pentru primul inculpat judecat [10, p. 579].

Subsidiar, la stabilirea stării de inconciliabilitate, considerăm că urmează să determinăm dacă conflictul între hotărâri trebuie să rezulte doar din dispozițiile hotărârilor, sau și din textul acestora/constatările instanței de judecată.

La acest capitol, unii autori sunt de părere că inconciliabilitatea trebuie să rezulte din dispozițiile hotărârilor [11, p. 6], iar în opinia altora hotărârile irevocabile sunt inconciliabile atunci când cumulativ, și prin conținut și prin soluția dispusă se exclud reciproc [12, p. 434], ultima dintre soluții o considerăm a fi viabilă.

În opinia autoarei române Otilia Ghenici, întemeiată pe practica judiciară română, motivul de revizuire analizat se referă la pronunțarea unor hotărâri care nu se pot concilia sub aspectele pe care le constată sau le decid. Inconciliabilitatea trebuie să rezulte din ceea ce s-a dispus prin hotărârea definitivă, deci prin dispozitiv, iar atunci când acesta nu este determinant în lămurirea soluțiilor ce nu se pot concilia, se poate apela și la considerentele care-l precizează, iar dispozitivul trebuie să se refere la situații de fapt, nu de drept [3, p. 372-373].

Tot în opinia autoarei, în acest caz, similar ca în legislația Republicii Moldova, legea nu mai prevede expres și condiția ca neconciliabilitatea să atragă nelegalitatea sau netemeinicia hotărârii, întrucât în această ipoteză, în mod evident trebuie revizuite toate hotărârile, pentru a rămâne în ființă numai hotărârea care reflectă adevărul (n.a. juridic) și care este conformă cu legea [3, p. 373].

Într-o asemenea situație este posibil să fie greșite ambele hotărâri sau numai una dintre ele, însă este exclus cu desăvârșire ca ambele să cuprindă soluția justă [13, p. 578].

La fel, într-o opinie se relatează că hotărârile judecătorești trebuie să fie perfect inconciliabile, întrucât în cazul în care această exigență nu este atinsă, revizuirea procesului nu ar fi trebuit admisă. Or, anumite divergențe minore care nu schimbă soluția asupra cauzei nu ar putea submina importanța principiului securității raporturilor juridice [14, cap. I, pct. 2].

În același raport se oferă un exemplu care se pliază perfect cu una dintre situațiile inconciliabilității, menționându-se că dacă împotriva a două persoane separate sunt pronunțate două condamnări pentru aceeași faptă, este de neconceput ca aceste două persoane să fi comis această infracțiune împreună, atunci, logic, asta înseamnă că unul dintre cei doi condamnați este de fapt nevinovat [14, cap. I, pct. 2].

Într-o altă opinie, inconciliabilitatea este posibilă atunci când hotărârile definitive privesc pe diferiți participanți la săvârșirea unei infracțiuni, care nefiind deodată cunoscuți au fost urmăriți și judecați separat. Astfel, printr-o hotărâre este condamnat un inculpat, considerându-se că fapta există, iar în altă cauză, fiind judecat un complice la aceeași faptă se neagă existența ei [8, p. 579].

Tot literatura juridică română, mai consideră a întruni aceste condiții de inconciliabilitate – două hotărâri care se referă la același faptuitor căruia i se rețin fapte diferite, săvârșite în aceeași zi, la aceeași oră, dar în localități diferite. În schimb, nu constituie hotărâri care nu se pot concilia hotărârile definitive și separate prin care au fost pronunțate pedepse pentru fapte concurente [15, p. 473]. *A simili*, și autorul Teodor-Viorel Gheorghe indică faptul că contradictorialitatea dintre hotărâri trebuie înțeleasă în sensul de contradicție între situațiile de fapt reținute [16, p. 466].

Concluzii

Având în vedere cele expuse *supra* aferent condiției supuse dezbaterii, concluzionăm faptul că hotărârile care se exclud reciproc trebuie să rezide din două sau mai multe procese independente, să nu existe posibilitatea ca acestea să fie atacate printr-o altă cale de atac ordinară, să se excludă reciproc obligatoriu – prin dispozitiv, iar atunci când nu este determinant, să se poată apela și la considerentele specificate în textul acestora, precum și să se refere exclusiv la situații contradictorii de fapt, nu de drept.

Finalmente, se va ține cont de faptul că se va solicita revizuirea ambelor hotărâri inconciliabile, cu obligativitatea conexării și judecării revizuirii precum și a rejudecării după o eventuală admitere a revizuirii, în cadrul unui singur proces. Curtea Constituțională a dezbătut chestiunea privind conexarea cauzelor a cărei revizuire se solicită în temeiul art. 458 alin. (3) pct. 3) CPP RM, invocând următoarele: „43. *Cu privire la conexarea cauzelor în procesul de rejudecare, Curtea notează că, potrivit articolului 462 alin. (6) din Codul de procedură penală, în cazul admiterii cererii de revizuire pentru că există câteva hotărâri ce nu se pot concilia, cauzele în care aceste hotărâri au fost pronunțate se conexează pentru rejudecare. 44. Având în vedere cele menționate în §32 din prezenta decizie, Curtea reține că instanța de judecată are posibilitatea de a conexa doar cauzele penale în care două sau mai multe hotărâri judecătorești irevocabile nu se pot concilia, dat fiind faptul că este respectată competența instanței de judecată în materie penală.*” [4].

Referințe:

1. *Cauza Curții Europene a Drepturilor Omului BUJNIȚA C. MOLDOVEI. Cererea nr. 36492/02 din 16.01.2007. Definitivă la 16.04.2007* [Accesat: 19.04.2024]. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-127785>
2. *Cauza Curții Europene a Drepturilor Omului NIKITIN c. RUSSIA. Cererea nr. 50178/99 din 20.07.2004. Definitivă la 20.07.2004* [Accesat: 19.04.2024]. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-61928>
3. GHENICI, Otilia. *Căile extraordinare de atac în procesul penal*. București: Universul juridic, 2022. ISBN 978-606-39-0779-1.
4. *Decizia Curții Constituționale nr. 28 din 12.03.2020* [Accesat: 15.09.2024]. Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=decizii&docid=772&l=ro>
5. *Decizia Curții Constituționale nr.66 din 15.06.2020 de inadmisibilitate a sesizării nr. 15g/2020 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din art. 313, 458 și 460 din CPP RM* [Accesat: 04.03.2024]. Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?l=ro&tip=decizii&docid=814>
6. *A se vedea Înalta Curte de Casație și Justiție, completul de 9 judecători, decizia nr. 42 din 14.02.2005 și mai recente decizii: s. pen. nr. 1799/2014; nr. 125/2017; nr. 12/2017; nr. 61/2015, citată de GHENICI Otilia. Căile extraordinare de atac în procesul penal*. București: Universul juridic, 2022 ISBN 978-606-39-0779-1.
7. *A se vedea Înalta Curte de Casație și Justiție, s. pen. Dec. Nr. 399/2015, disponibilă pe www.scj.ro, citată de GHENICI Otilia. Căile extraordinare de atac în procesul penal*. București: Universul juridic, 2022 ISBN 978-606-39-0779-1.
8. PĂVĂLEANU, V. *Drept procesual penal*. București: Pro Universitaria, 2016. ISBN 978-606-26-0589-6.
9. *Decizia Curții Supreme de Justiție din 06.11.2016, Colegiul penal. Dosarul nr. Ira-1261/2019*. [Accesat: 04.03.2024]. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=14601
10. THEODORU Gr. *Tratat de drept penal*. Ed. a 2-a. București: Ed. Hamangiu, 2008, citat de PĂVĂLEANU, V. *Drept procesual penal*. București: Pro Universitaria, 2016. ISBN 978-606-26-0589-6.
11. OLTEANU, A. *Analiza cazurilor de revizuire în reglementarea procesual penală*. Constanța: Facultatea de Drept și Științe Administrative Universitatea Ovidius din Constanța. [Accesat: 18.03.2024]. Disponibil: http://old.mpublic.ro/jurisprudenta/publicatii/analiza_cazurilor_de_revizuire.pdf.

12. POALELUNGI, M., DOLEA I., VÎZDOAGĂ T. ș.a. *Manualul Judecătorului pe cauze penale*. Ed. I. Chișinău: Tipografia Centrală, 2013
13. VOLONCIU, N. *Tratat de procedură penală, Partea Specială*. Vol. II. București: Ed. Paideia 1994, citat de PĂVĂLEANU, V. *Drept procesual penal*. București: Pro Universitaria, 2016. ISBN 978-606-26-0589-6.
14. Tourret A., Fenech G. *Rapport d'information nr. 1598, par la commission des lois constitutionnelles, de la législation et de l'administration générale de la République, en conclusion des travaux d'une mission d'information sur la révision des condamnations pénales*. [Accesat: 18.03.2024]. Disponibil: <https://www.assemblee-nationale.fr/14/rap-info/i1598.asp>
15. BOROI, Al. NEGRUȚ G.. *Drept procesual penal*. Ed. a 2-a, reviz. și actualiz. București: Editura Hamangiu, 2020, ISBN 978-606-27-1449-9.
16. GHEORGHE, T. V. *Aflarea adevărului, principiu fundamental al procesului penal*. București: Editura Hamangiu, 2021.

Date despre autori:

Tatiana VÎZDOAGĂ, doctor în drept, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova. **ORCID:** 0000-0002-7783-5247

E-mail: tatianavizdoaga@gmail.com

Adela MORCOV, doctorandă, Școala Doctorală Științe Juridice și Economice, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0002-7035-7772

E-mail: morcov.adela@gmail.com

Prezentat la 30.09.2024

CZU: 347.921.8:342.7

[https://doi.org/10.59295/sum8\(178\)2024_19](https://doi.org/10.59295/sum8(178)2024_19)

ABILITAREA JURIDICĂ ȘI ASISTENȚA JURIDICĂ GARANTATĂ DE STAT CA PREMIZE A REALIZĂRII DREPTURILOR ȘI LIBERTĂȚILOR FUNDAMENTALE

Victor ZAHARIA,*Universitatea de Stat din Moldova*

Informarea și abilitarea juridică semnifică formarea acelor deprinderi și atitudini de a avea încredere și de a valorifica protecția pe care o oferă legea. Un instrument eficient în acest sens este asistența juridică primară, inclusiv prin intermediul rețelei de parajuriști. Sistemul de asistență juridică garantată de stat contribuie la realizarea principiilor constituționale nu doar prin facilitarea accesului la justiție, dar și prin sensibilizarea comunităților/locuitorilor să înțeleagă că au anumite probleme de natură juridică; ajutor persoanelor să-și soluționeze problemele juridice individuale pe care le confruntă; mobilizarea membrilor comunității în vederea soluționării unor probleme comune; consolidarea respectului față de lege; educație juridică și civică a membrilor comunității; responsabilizarea exponenților puterii și mobilizarea autorităților publice în soluționarea problemelor comunității.

Cuvinte-cheie: *drepturi și libertăți fundamentale, abilitare juridică, asistență juridică primară, parajurist/parajuristă.*

LEGAL ABILITY AND LEGAL ASSISTANCE GUARANTEED BY THE STATE AS PREMISES FOR THE ACHIEVEMENT OF FUNDAMENTAL RIGHTS AND FREEDOMS

Legal awareness and empowerment imply formation of those skills and attitudes to trust and capitalize on the protection offered by the law. An effective tool in this regard is primary legal assistance, including through the network of paralegals. The state-guaranteed legal aid system contributes to the realization of constitutional principles not only by facilitating access to justice, but also by sensitizing communities/inhabitants to understand that they have certain legal problems; help people solve their individual legal problems they face; mobilizing community members to solve common problems; strengthening respect for the law; legal and civic education of community members; accountability of power exponents and mobilization of public authorities in solving community problems.

Keywords: *human rights and liberties, legal empowerment, primary legal aid, paralegal.*

Acest articol abordează pentru prima dată roluri ale parajuriștilor care nu sunt reflectate pe deplin în actele normativ-juridice și nu au fost analizate încă în lucrări științifice autohtone, roluri care au un impact juridic și socio-economic deosebit în localitățile unde parajuriștii activează.

Declararea suveranității și independenței Republicii Moldova a semnat oportunitatea edificării unei noi societăți, în care demnitatea și libertatea tuturor și a fiecăruia în parte, sunt consacrate și garantate. Constituția Republicii Moldova consfințește un nou fundament valoric și în particular statul de drept, pacea civică, democrația, demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic [1, Preambul].

Pe parcursul a 30 de ani de la adoptarea Constituției, populația Republicii Moldova a fost martoră și expusă la varii procese de transformări și reforme, unele dintre care și-au atins obiectivele, altele doar parțial, o parte nesemnificativă fiind chiar anti-eficiente. În ansamblu, eforturile autorităților, conjugate cu cele ale societății civile, cu implicarea și susținerea partenerilor de dezvoltare, au produs o diferență majoră. Este indiscutabilă și evidentă diferența produsă în ceea ce ține de promovarea, garantarea și respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

O analiză statică prudentă permite a inventaria multiple aspecte ce merită în continuare atenția sporită a

autorităților, societății civile și a partenerilor de dezvoltare. Pe bun drept, continuă eforturile de promovare a principiilor statului de drept, ale unei bune guvernări, inclusiv combaterea corupției și asigurarea unei justiții echitabile. Cu toate acestea, atenție deosebită merită nivelul de cultură civică și politică a populației.

Lecțiile învățate de alte societăți demonstrează că eforturile de consolidare a autorităților publice produc rezultate, dar acestea nu prezintă garanția incontestabilă a ireversibilității. În timp ce responsabilitatea bunei guvernări aparține autorităților și mecanismelor constituționale, putem atribui fără ezitare rolul de garant al durabilității proceselor de reformă doar societății civile.

Experiența sistemului de asistență juridică garantată de stat și a organizațiilor societății civile demonstrează clar un nivel modest de percepere de către unele persoane a faptului că au probleme de natură socio-juridică (de exemplu, conștientizarea că un anumit comportament constituie contravenție sau chiar infracțiune); grad scăzut de informare privind serviciile disponibile în comunitate (persoanele nu cunosc ce servicii există în comunitate și cum le pot accesa, inclusiv datorită faptului că informația distribuită nu ajunge la toate grupurile țintă în necesitate sau nu este accesibilă sau la nivelul de înțelegere a potențialilor beneficiari); ezitări din cauza abilităților modeste de a interacționa cu instituții publice (de exemplu, nu a scris niciodată o cerere, nu percepe că manifestarea voinței poate fi în formă liberă); spectrul de servicii necesare nu este complet (de exemplu, disponibilitatea serviciilor de asistență juridică primară și a serviciilor de mediere în anumite localități, serviciilor de plasament la necesitate); serviciile nu sunt integrate (deseori serviciile juridice, de documentare, psihologice și sociale sunt prestate în locații diferite); insuficiența sau chiar lipsa resurselor financiare pentru a accesa servicii (costurile serviciilor contra plată dar și costuri de deplasare, traducere etc.); dificultăți logistice de accesare a serviciilor (de exemplu: acomodarea rezonabilă, graficul serviciilor de transport) [4, p. 37]. Unele dintre aceste provocări au chiar un caracter sistemic (sau cel puțin repetitiv) și necesită soluții complexe, de exemplu anumite servicii au devenit accesibile în format on-line, ceea ce implică accesul persoanelor la internet și echipamentul necesar (inclusiv a celor din localitățile rurale și facilitarea accesului grupurilor vulnerabile la aceste servicii).

În ansamblu, atât în cazuri de acces problematic la servicii publice cât și în cazuri de abuz al autorităților, întâlnim subiecți de drept care nici nu conștientizează existența problemei de natură juridică; uneori renunță la soluționarea problemei din cele mai diverse motive; într-un anumit număr de cazuri încearcă a le soluționa, dar fără succes și în anumite cazuri le soluționează [5, p. 8].

Reamintim că buna guvernare nu semnifică instituții consolidate și autosuficiente, dar instituții publice care respectă întocmai principiile constituționale, inclusiv universalitatea și egalitatea în drepturi, răspunderea pentru vătămarea drepturilor prin acte administrative sau nesoluționarea în termen legal a cererilor, pentru prejudiciile cauzate prin erorile săvârșite în procesele penale de către organele de urmărire penală și instanțele judecătorești.

Informarea și abilitarea juridică semnifică formarea acelor deprinderi și atitudini de a avea încredere și de a valorifica protecția pe care o oferă legea [7, p.365]. Un instrument eficient în acest sens este asistența juridică primară.

În anul 2008, a fost edificat un nou sistem de asistență juridică garantată de stat. Misiunea sistemului de asistență juridică garantată de stat este protejarea dreptului la un proces echitabil, statuat de articolul 6 al Convenției europene pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, prin organizarea și acordarea asistenței juridice garantate de stat în vederea diminuării impedimentelor economico-financiare în realizarea accesului la justiție, asigurând accesul liber și egal pentru toate persoanele la asistență juridică efectivă în cadrul unui sistem cost-eficient, accesibil și nediscriminatoriu de asistență juridică [3, p. 4]. Și Legea cu privire la asistența juridică garantată de stat este la fel superficială în partea ce ține de evidențierea rolului sistemului de asistență juridică garantată de stat de abilitare juridică a populației [2]. Totodată, *abilitarea juridică, deși nu este menționată expres, a fost văzută totdeauna de către Consiliul Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat printre obiectivele primare ale sistemului, prin interpretarea extensivă a rolului asistenței juridice primare, acordată de către parajuriști, asociații obștești și avocații publici.*

Astfel, la prima vedere, parajuriștii doar ajută persoanele din comunitate să soluționeze anumite probleme socio-juridice prin valorificarea căilor oferite de către lege. În realitate, contribuția parajuriștilor pentru viața unei comunități este mult mai amplă.

Parajuriștii *ajută comunitatea/locuitorii să înțeleagă că au anumite probleme de natură juridică*. Pe cât de teoretică este o asemenea constatare, pe atât de practică ea devine. În primul rând, parajurista/parajuristul este parte din comunitate și se confruntă la nivel personal cu probleme similare pe care le confruntă membrii comunității. De la parajurist/parajuristă se așteaptă ca acesta/aceasta să interacționeze cu membrii comunității, cu liderii de opinie și să-și formeze o înțelegere clară despre problemele juridice pe care le au membrii comunității (de exemplu, un singur angajator care impune condiții inechitabile de muncă), care sunt cele mai frecvente (de exemplu, încălcarea drepturilor consumatorului), mai importante (de exemplu, lipsa contractelor de arendă a pământului), care cer soluții de neamânat (de exemplu, gunoiștea neautorizată). După ce are o claritate a stării de lucruri, parajuristul/parajurista în cadrul discuțiilor individuale, lecțiilor publice, evenimentelor de altă natură, formulează întrebări și îi face pe interlocutori să conștientizeze că au o problemă de natură juridică care merită a fi adresată cât de curând posibil pentru a o rezolva prin mijloace legale [6, p. 15].

Parajuriștii *ajută persoanele să-și soluționeze problemele juridice individuale cu care se confruntă*. Orice problemă are cu precizie cel puțin o soluție. Odată ce persoana încearcă a găsi soluție, deja este un pas înainte. Cu toate acestea, nu totdeauna soluțiile preferate de către membrii comunității sunt cele mai eficiente și durabile. Și anume din considerentul că anumite soluții sunt doar temporare și nu au acoperirea legală necesară. Parajuristul/parajurista însă are menirea de a ajuta membrii comunității să găsească acele soluții care sunt reciproc avantajoase, sunt permise (sau, după caz, impuse de lege) și contribuie la stabilitatea comunitară. Aceasta presupune un efort considerabil din partea parajuristului/parajuristei de a aduce părțile în conflict cât mai curând posibil în fața problemei ca să o rezolve (este mai ușor de a rezolva o problemă care nu escaladează) și anume pe cale legală, în arealul legalului (în caz contrar nu vor beneficia ulterior de protecția pe care legea le-o oferă). Aceasta se face prin implicarea doar a parajuristului/parajuristei (prin consultanța pe care acesta/aceasta o oferă sau prin medierea unui conflict) sau prin implicarea de către parajuriști a altor specialiști și instituții (referire pentru a beneficia de alte servicii publice sau de servicii juridice ale unor avocați) [6, p. 15].

Parajuriștii *mobilizează membrii comunității în vederea soluționării unor probleme comune*. În fiecare comunitate pot fi întâlnite varii probleme, unele fiind doar ale unor locuitori, altele – unei anumite părți din locuitori, iar unele – ale comunității în ansamblu. Este o artă întreagă de a convinge membrii comunității, de ai face să creadă că ei sunt cei care trebuie să depună efort pentru a soluționa problemele comune. Este de menționat că la acest compartiment, parajuristul/parajurista ar putea acționa ca organizator (toate activitățile sunt dirijate de parajurist/parajuristă), executor (unele dintre activități sunt realizate de parajurist/parajuristă) și facilitator (parajuristul/parajurista doar impulsionează anumite decizii, acțiuni din partea membrilor comunității și îi ajută în realizarea lor). Acest ultim rol este cel mai important, or, parajuristul/parajurista are menirea de a ajuta în soluționarea problemelor comune, însăși soluționarea și executarea acțiunilor ce se impun revenind membrilor comunității și liderilor acestora [6, p. 16].

Parajuriștii *consolidează respectul față de lege*. Nu vom exagera cu abordări complexe, ci doar vom sublinia că parajuriștii sunt cei care oferă oportunitatea soluționării pe căi legale a problemelor de natură juridică, oferind accesul persoanelor la mecanismele de protecție a drepturilor lor. Odată valorificate și obținând un rezultat echitabil și durabil, sporește respectul față de lege și protecția pe care o oferă legea fiecăruia [6, p. 16].

Parajuriștii *contribuie la educația juridică și civică a membrilor comunității*. Astfel, prin intermediul interacțiunilor individuale, dar și lecțiilor publice, parajuriștii oferă membrilor comunității oportunitatea de a se întreba: de ce avem asemenea probleme, cum pot fi ele soluționate, care sunt căile democratice de soluționare. Aceasta reprezintă o educație juridică generală [6, p. 17]. Există multiple subiecte de interes pentru membrii comunității, pe care parajuriștii ar putea să le abordeze, spre exemplu, consultarea persoanelor în probleme locale de interes major, modalitatea de participare la luarea deciziilor, asigurarea transparenței în activitatea instituțiilor publice etc.

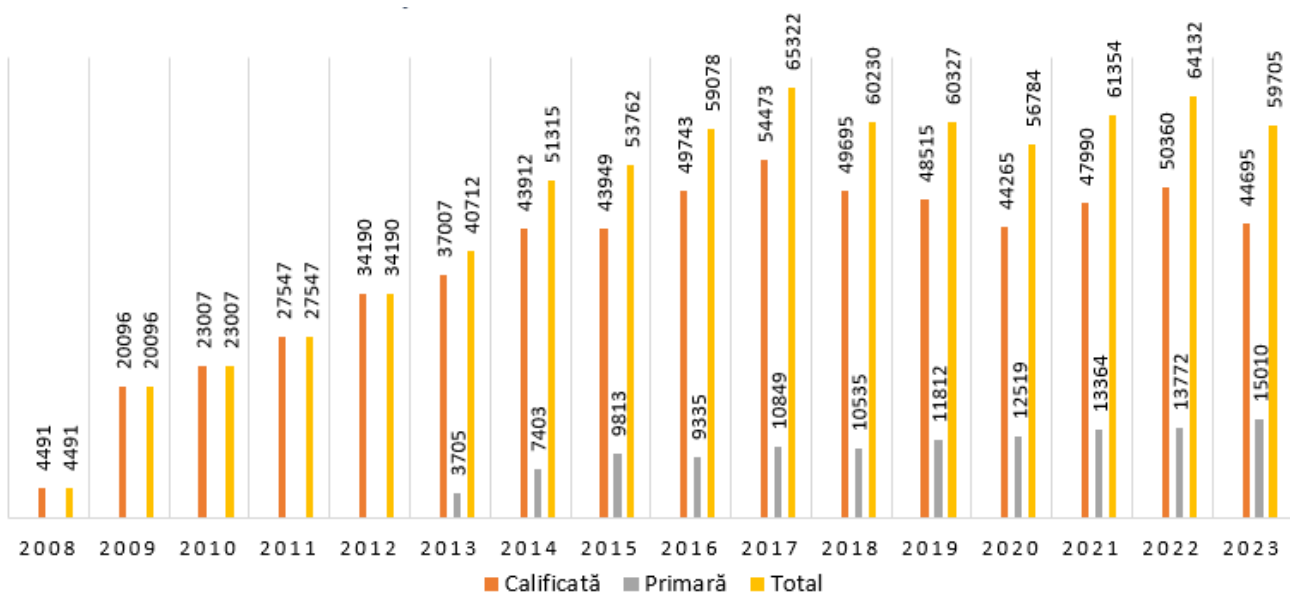
Parajuristul/parajurista prin activitățile sale *contribuie la responsabilizarea exponenților puterii*. Membrii comunității se pot confrunta cu multiple probleme. Așa cum arată studiile și experiența rețelei de parajuriști, multe dintre acestea sunt cauzate chiar de către autoritățile publice prin încălcarea unor drepturi

sau prin lipsa de acțiune în vederea soluționării anumitor situații ce lezează drepturile membrilor comunității. Este de reamintit că parajuristul/parajurista nu este exponent și nici în serviciul autorităților. Parajuristul/parajurista este în serviciul membrilor comunității. De aceea, ar putea ca la o anumită etapă autoritățile să nu fie prea mulțămite de activitatea parajuristului/parajuristei, deoarece le creează impedimente în exercitarea abuzivă a puterii. Prin consultanțele individuale oferite la problemele juridice specifice, prin mobilizarea comunității, prin acțiuni în interes individual sau public, parajuristul/parajurista poate determina ca exponenții puterii publice să își revizuiască abordările, așa încât acestea să fie în deplină conformitate cu legea [6, p. 17].

Parajuriștii prin activitățile lor contribuie la mobilizarea autorităților publice în soluționarea problemelor comunității. Merită a atrage atenția aici la două aspecte. Pe de o parte, există multe lucruri de făcut în comunitate și s-ar putea ca anumite probleme pe care le au membrii comunității să nu fie considerate de către autorități ca fiind prioritare. Astfel, prin facilitarea interacțiunii dintre membrii comunității și autorități, de fapt parajuriștii contribuie ca problemele stringente ale membrilor comunității să fie auzite și să devină parte din agenda prioritară a autorităților. În special, aceasta este valabil pentru grupurile vulnerabile și marginalizate, care singure nu au capacitate de a determina autoritățile să acționeze și în interesul lor. Sub un alt aspect, deseori însăși autoritățile locale au nevoie de suport în realizarea unor activități în comunitate. Aici parajuriștii au menirea ca să coopereze cu autoritățile publice, așa încât acestea să poată realiza deplin activitățile care sunt în interesul comunității (prin consultarea în privința unor aspecte legale, dar nu mai puțin important – prin implicarea acelor membri ai comunității care sunt în opoziție cu autoritățile). Uneori pot apărea contexte în care parajuristul/parajurista de fapt mediază conflictul autorităților cu unii membri ai comunității. Hotarul este destul de delicat, or, aceasta impune ca parajuristul/parajurista să determine exact și contextual nivelul și stilul de cooperare și interacțiune cu autoritățile (pe de o parte să coopereze, dar aceasta nu înseamnă să treacă în umbră interesele membrilor comunității) [6, p. 17].

Numărul anual de cazuri de beneficiere de asistență juridică garantată de stat, inclusiv primară, este în continuă creștere (de la în jur de 20000 cazuri în 2009 la aproximativ 60000 cazuri în 2023). De la 01 iulie 2008 și până la finele anului 2023, au fost înregistrate în total 727 042 cazuri de acordare a asistenței juridice garantate de stat calificate și 118 117 cazuri de asistență juridică primară [3, p. 23], cu o varietate de beneficiari (din numărul total de 44 695 cazuri de acordare a asistenței juridice calificate în 2023: în 7337 cazuri beneficiarii au fost au fost femei, circa 16 %; în 2428 cazuri beneficiarii au fost au fost minori, circa 5 %; în 1296 cazuri beneficiarii au fost persoane cu dizabilități, circa 3%; în 2642 cazuri au avut statut de victimă/parte vătămată a infracțiunii, circa 6%, dintre care 1 690 victime ale violenței domestice și 144 victime ale traficului de ființe umane).

Fig. 1. Evoluția nr. total de cazuri acordare AJGS.

Astfel, în 15 ani de activitate, un număr impunător de persoane (circa 845000 cazuri) au beneficiat nu numai de asistență juridică garantată de stat, dar și de suport și abilitare juridică. Implicat, *sistemul de asistență juridică garantată de stat contribuie la realizarea principiilor constituționale, drepturilor și libertăților fundamentale nu doar prin facilitarea accesului la justiție, dar și prin sensibilizarea comunităților/locuitorilor să înțeleagă că au anumite probleme de natură juridică; ajutor persoanelor să-și soluționeze problemele juridice individuale cu care se confruntă; mobilizarea membrilor comunității în vederea soluționării unor probleme comune; consolidarea respectului față de lege; educație juridică și civică a membrilor comunității; responsabilizarea exponenților puterii și mobilizarea autorităților publice în soluționarea problemelor comunității.*

Sistemul de asistență juridică garantată de stat și rețeaua de parajuriști, pentru a amplifica efortul de abilitarea juridică a comunităților, necesită extindere geografică, capacitate profesională și o mai bună interacțiune cu alte rețele profesionale. Măsurile legale și administrative în acest sens vor fi analizate în una din următoarele cercetări.

Referințe:

1. *CONSTITUȚIA REPUBLICII MOLDOVA*, Preambul. Nr. 1 din 29-07-1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 78 art. 140, 29.03.2016.
2. *LEGE Nr. LP198/2007 din 26.07.2007 cu privire la asistența juridică garantată de stat*. Publicat: 05.10.2007 în *MONITORUL OFICIAL* Nr. 157-160 art. 614.
3. *Consiliul Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat. RAPORT ANUAL DE ACTIVITATE, 2023*. https://cnaajgs.md/uploads/asset/file/ro/2338/1.1_Raportul_de_activitate_al_CNAJGS_2023_.pdf (accesat la 18.07.2024)
4. Igor DOLEA, Victor ZAHARIA, Mihaela GHERASIM, Viorica BUCȘA. *ACCESUL LA JUSTIȚIE. GHID PRACTIC ÎN VEDEREA RESPECTĂRII DREPTURILOR PERSOANELOR DIN GRUPURILE VULNERABILE ȘI MARGINALIZATE*. *IRP*, 2022. <https://irp.md/library/publications/1396-ghid-accesul-la-justitie.html> (accesat la 18.07.2024)
5. Victor ZAHARIA, Ion CĂPĂȚÎNĂ, Ceslav PANICO. *GHID PRIVIND ACORDAREA ASISTENȚEI JURIDICE PRIMARE GARANTATE DE STAT DE CĂTRE VIITORII JURIȘTI*. *IRP*, 2015. https://cnaajgs.md/uploads/asset/file/ro/918/Ghid_privind_acordarea_AJP_de_catre_viitorii_juristi.pdf (accesat la 18.07.2024)
6. Victor ZAHARIA, Victoria VIRSCHI, Sergiu CHIRUȚA. *Ghid metodologic pentru para-juriști*. *Institutul de Reforme Penale (IRP) 2017*. <https://irp.md/library/publications/1004-principalele-instrumente-de-lucru-pentru-para-juristi.html> (accesat la 18.07.2024)
7. ZAHARIA, Victor. *Abilitarea juridică și facilitarea accesului la justiție în perioadă de pandemie Covid-19 prin valorificarea tehnologiei informației*. În: *State, security and human rights: in digital era*, 10-11 decembrie 2020, Chișinău. Chișinău: Tipografia Artpoligraf, 2021, pp. 365-373. https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/154044 (accesat la 18.07.2024)

Date despre autor:

Victor ZAHARIA, doctor, conferențiar universitar, Departament Drept Public, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0009-0002-4342-1385

E-mail:

Prezentat la 30.09.2024

CZU: 327.57:[355.1 + 323](478)

[https://doi.org/10.59295/sum8\(178\)2024_20](https://doi.org/10.59295/sum8(178)2024_20)

THE RISKS TO THE SECURITY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND FOREIGN POLICY STRATEGIES IN THE CURRENT CONDITIONS

Carolina BUDURINA–GOREACII,

Moldova state University

The Republic of Moldova is located in Southeast Europe, and its geographical position as well as its ethnic diversity pose serious threats to this small multinational country, which had to face complex geopolitical challenges after the collapse of the communist regime.

In addition, the „multi-faceted” foreign policy, constantly oscillating between West and East, was often characterized as „ambiguous, inconsistent and dual”. Therefore, it has failed to manage political imbalances over time. At the same time, the phenomenon of integration of the Republic of Moldova into the European Union has historically been associated with the fluctuating political regime of the country.

At the current stage, the new international geopolitical context causes the Republic of Moldova to revise its foreign policy strategies. Also, it is forced to face the social, economic and political risks that can affect the national security of the state and the general well-being of the citizens, as well as to take the necessary measures to keep the situation under control.

Keywords: *risks, threats, strategies, foreign policy, security, measures.*

RISCURILE LA ADRESA SECURITĂȚII REPUBLICII MOLDOVA ȘI STRATEGIILE DE POLITICĂ EXTERNĂ ÎN CONDIȚIILE ACTUALE

Republica Moldova este situată în Europa de Sud-Est, iar poziția geografică, precum și diversitatea sa etnică reprezintă amenințări serioase pentru această țară mică multinațională, care a trebuit să facă față unor provocări geopolitice complexe după prăbușirea regimului comunist.

În plus, politica externă „cu mai multe fețe”, oscilând constant între Vest și Est, a fost adesea caracterizată drept „ambiguă, inconsecventă și duală”. Prin urmare, nu a reușit să gestioneze dezechilibrele politice de-a lungul timpului. Totodată, fenomenul integrării Republicii Moldova în Uniunea Europeană a fost asociat istoric cu regimul politic fluctuant al țării.

La etapa actuală noul context geopolitic internațional determină Republica Moldova să își revizuiască strategiile de politică externă. De asemenea, aceasta este nevoită să facă față riscurilor de ordin social, economic și politic care pot afecta securitatea națională a statului și bunăstarea generală a cetățenilor, precum și să întreprindă măsurile necesare pentru a ține situația sub control.

Cuvinte-cheie: *riscuri și amenințări, strategii, politică externă, măsuri.*

Introduction

The decisions taken in the framework of foreign policy are considered to be the most important instruments available to a state in achieving the national interest. Foreign policy also includes the strategies and tactics used by a state power to interact with other state or non-state actors to advance its own interests. But in order to understand and explain the foreign policy of a state, it is essential to take into account the specifics of the international environment [1, p. 93].

In particular, the Republic of Moldova is located in South-East Europe and the geographical position as well as its ethnic diversity of multiple forms posed serious threats to this small multinational country, which had to face complex geopolitical challenges after the collapse of the communist regime.

In addition, the “multi-faced” foreign policy, constantly oscillating between West and East, has often been characterized as “ambiguous, inconsistent and dual” [2]. Therefore, it has not been able to manage political conflicts over time. The integration of the Republic of Moldova to the European Union has historically been associated with the fluctuating political regime of the country.

The new international geopolitical context causes the Republic of Moldova to review its foreign policy strategies. In particular, the strategy of neutrality adopted by the constitution did not help to minimize threats to its national security. In addition, neutrality was also an obstacle for the state to choose a more appropriate and balanced security strategy. As a neighbour of Ukraine and with a separatist region (Transnistria), Moldova is in a vulnerable security context.

Results and discussions

The Republic of Moldova is a new state that has been created after the breakup of the Soviet Union in 1991. Then, the majority of population pleaded for the creation of an independent and sovereign state, with a democratic and legal regime. Thus, the interests of the individual, society and the state are considered as supreme values.

Referring to national security, the state policy was focused on strengthening the balance of these interests. Moreover, the democratic approach at the beginning of the '90s was new after the totalitarian regime, which unilaterally defended only the imperial interest.

From the beginning of its existence, the Republic of Moldova has been the target of both internal and external dangers. Internally, the country was permanently threatened by a series of risks in the energy, food, ecological, demographic, informational, etc. fields. At the same time, the phenomenon of corruption and group interest, the dark economy continuously undermines the economic potential of the country and erodes the sovereignty of the rule of law.

The vulnerability of state's national security also has a dangerous aspect due to the state of territorial dismemberment by the secessionist regime from Tiraspol, supported by the Russian Federation, which until now has not withdrawn its armed forces from the territory [3, p. 51-52]. Political and territorial separatism remains the main obstacle for the process of state consolidation and the reintegration of Moldovan society. The military, financial and political support granted to the "Moldovan Republic of Dniester" during the last 30 years by the Russian Federation has strengthened the military potential of the separatist forces, which today has become greater than the Armed Forces of the Republic of Moldova.

Regarding the security risks of the Republic of Moldova at the national level, they can be classified into three conventional groups, which are interdependent by effect:

- **The economic dimension:** the decrease in the level of production; the negative balance between export and import; illegal activities in the field of economy (customs, fiscal evasion, dark economy); unsatisfactory investment activity; corruption at all levels; energy dependence on foreign suppliers; the dangers of economic blockades.

- **The social dimension:** the impoverishment of population and its social disadvantage against the background of a small number of rich or wealthy citizens; the criminalization of life, ie. the cooperation of some representatives of state power with criminal structures, which weakens the credibility of the population in state bodies, causing thus social tensions; the danger of terrorism resulting from the criminalization of life and social, political or ethnic discontent; the dire consequences of poverty through demographic problems; illegal migration; human trafficking; diminishing or eroding moral values in society and replacing them with the material consumer mentality. **The political dimension:** undermining the sovereignty, independence and territorial integrity of the Republic of Moldova; political separatism (the so-called Moldavian Dniester Republic) and ethnic separatism (Gagauz-Yeri Administrative Territorial Unit); internally, ethnic selfishness, which frequently materializes in anti-constitutional activities, provoke inter-ethnic hatred and create conditions for ethnic and political separatism.

We find that the basic purpose of ensuring national security is the creation and maintenance of an economic, political, international and military-strategic situation that would guarantee favourable conditions for the development of the person, society and the state. Thus, we can say that national security has become a priority, as economic, political and military risks threaten the country's stability and development. The separatism in the Transnistrian region, supported by the Russian Federation, represents one of the main challenges for the security of the Republic of Moldova.

Like any other contemporary state, Moldova depends a lot on the processes that take place outside

its borders, events that influence the internal situation of the country, the state of the legal order and, in general, the level of its security. Therefore, it must be realized that the Republic of Moldova needs a national security system based on an institutional framework clearly defined by relevant normative acts and on highly qualified personnel, which will function in accordance with the legislation in force. This institutional framework is the national security sector of the Republic of Moldova. The national security sector of the Republic of Moldova includes state institutions with a force mandate intended to implement the tasks of protecting citizens and the state (*operational level*) and civil state institutions that exercise the functions of governance, planning, control and supervision in the national security system (*administrative level*). The national security sector is responsible for achieving the national security objective. Due to the multidimensional character of security, the functioning of the national security sector is influenced by the factors that determine the security environment and the activity of the bodies in the fields of vital importance for the state. The reform of the national security sector of the Republic of Moldova is a complex process, with an effect, including, on state and non-state institutions outside the limits of the notion of the national security sector of the Republic of Moldova.

The process of reforming the national security sector starts from the fact that the Republic of Moldova needs sufficient stability and security to ensure the development of the state. Also, it is vital to have permanent economic development in order to ensure a sustainable state. The reform of the national security sector of the Republic of Moldova is carried out with the participation of civil society, mass media, human rights defense organizations and relevant international bodies.

For these reasons, state authorities must remain alert to the challenges generated by the new changes in the world's security architecture. It is important that the efforts to modernize the security and defense sector are also accompanied by an effective communication of the need for adequate training of the forces to maintain public security, in order to strengthen national support and reduce the risks of politicizing the subject of armaments. Also, the authorities must remain engaged in the fight against hybrid threats [4], especially on such levels as disinformation, manipulation of public opinion and foreign interference in the internal processes of the country.

These efforts become imperative in the context where the Republic of Moldova has engaged to join the European Union. Moreover, proceeding the war in Ukraine, it has been boosted the EU member states' decision to offer both Ukraine and the Republic of Moldova the chance to become candidate states for EU integration [5]. Thus, on June 23, 2022, the Republic of Moldova received the status of a candidate country for the EU [6]. This is a historical moment, the process lasting only 3 months, while other countries can wait for about 20 years. Under these conditions, the Republic of Moldova have to demonstrate determination and accelerate the process of alignment with European standards [7]. The Republic of Moldova must continue to follow the path of reforms, especially those in the field of justice. Fighting corruption is one of the main steps that the European Union expects from the Republic of Moldova. This commitment requires also increased vigilance of state institutions in order to strengthen the rule of law, improve the lives of citizens and increase resilience to a volatile security environment [8].

With the aim to provide security, the status of neutrality of the Republic of Moldova, also creates certain ambiguities in the foreign policy implementation [9]. Our country is a member of the United Nations (UN), which represents the only universal collective security alliance. The UN, however, does not have the military capacity intervention in the case of a conflict (its inefficiency being also confirmed by the war in Ukraine). More than that, its limited attributions, in terms of adopting resolutions and not binding states as well as the deployment of peacekeeping forces in countries with outbreaks of conflict (not military intervention), have questioned the effectiveness and role of this organization in the international arena. The pro-European ruling party has supported the existing neutrality status of the Republic of Moldova. At the same time, after several conferences and debates, the majority of experts expressed the fact that this status declared by the Constitution is less favorable to our state. This is explained by the fact that the neutrality of the Republic of Moldova would be an insufficient tool of ensuring the security of the state and its citizens. The neutrality of Moldova should not be associated and compared with the neutrality of other states, such as Finland, Sweden, Austria, Switzerland, etc., because they are different in terms of geographical location and geopolitical context.

On the other hand, an isolationist policy would harm the interests of the Republic of Moldova, because it implies the choice not to participate in international organizations and public meetings. Maintaining friendly relations with other countries is an essential dimension of a state's authority and legitimacy. All actors, including the most powerful ones, are dependent, at certain levels, on other states.

The risks to the security of the Republic of Moldova in the current conditions are varied and require a careful and proactive approach on the part of the Moldovan authorities and its international partners. These risks can be divided into several main categories, including:

- political instability in the Transnistrian region;
- geopolitical pressures from Russia and other external actors,
- threats to cyber and energy security.

Since the beginning of the Russian invasion in Ukraine, the Republic of Moldova has faced a series of challenges to national security [10, p. 29]. Among the most pressing can be mentioned: the Ukrainian refugee crisis, disruptions in energy supply, extensive campaigns to manipulate public opinion, illegal financing of political parties, compromising the country's European integration vector. Although the Moldovan authorities managed to elaborate some response measures to these challenges and thus reduce their destructive potential, the consequences of the war are still being felt on the territory of the Republic of Moldova [11]. Currently, even if the risk of the situation escalating and involving the Republic of Moldova in armed confrontations remains low, there are still concerns about the impact of hybrid threats on state security and national resilience [12].

Another major concern regarding the maintenance of national security is represented by the situation in the Transnistrian region. The presence of Russian troops and the self-proclaimed separatist entity Transnistria reinforces this concern and requires continued efforts to strengthen the territorial integrity of the Republic of Moldova and promote dialogue and reconciliation between the parts [13].

Transnistrian conflict can have different effects on the foreign policy of the Republic of Moldova. Therefore, a foreign policy strategy that can help resolve the conflict would be to change the 5+2 format. The current format has proved to be ineffective, because Russian Federation, as a mediator of the conflict and a part of the format, in fact, acts as a state interested in maintaining the conflict. Also, in the conditions of the war in Ukraine, the EU could revise its decision to participation in the negotiation process for the Transnistrian conflict settlement and invest more efforts in the conceptualization, in close cooperation with Chisinau, of a new negotiation format for this conflict, based on a more active involvement of EU. Thus, relaunching the negotiations in a new format, with the EU participation as an active member and delegating a Special Representative for post-Soviet conflicts, could strengthen the position of the EU regionally and internationally. Another solution is to implicate the global community in this process. Thus, officials of the Republic of Moldova could submit a request to international organizations such as the UN or OSCE to involve peacekeeping missions in the region under their supervision, which could find a solution to this conflict. Moldovan diplomats could try to restore some dialogue platforms, especially with the "foreign minister" of Transnistria, Vitali Ignatiev, developing some communication channels. In this case, we believe that the Transnistrian conflict can only have a peaceful solution, which could be achieved through the wider involvement both European Union and international organizations in the conflict settlement process. Moreover, the international community has repeatedly expressed its support for the territorial integrity of the Republic of Moldova and the peaceful settlement of the Transnistrian conflict, through diplomatic means.

Geopolitically, the Republic of Moldova faces pressure from Russia, which maintains its influence in the region through various instruments, including support for separatists in Transnistria and the use of energy as a political tool. These pressures can affect Moldova's sovereignty and independence and require a firm and united approach from the international community to counter its negative effects.

In addition, *threats to cyber and energy security* are significant concerns for the Republic of Moldova, given its high level of dependence on imported energy resources and digital infrastructure vulnerable to cyber-attacks. Improving cyber security capabilities and diversifying energy sources are important aspects of Moldova's foreign policy strategies in the current context.

Faced with these risks, the Republic of Moldova adopts foreign policy strategies aimed at strengthening

relations with Western partners, including the European Union, in order to obtain political support and security assurance in the face of external pressures. At the same time, Moldova maintains a constructive dialogue and cooperation with other states in the region, trying to avoid the escalation of tensions and promote diplomatic and political solutions to the existing conflicts.

Conclusions

From the above, we note that the risks to the security of the Republic of Moldova are multiple, and the country's foreign policy strategies must be adapted to these realities and aim to promote stability, security and prosperity in the region. Coordination and collaboration between Moldova and its international partners are essential to manage these risks and to ensure a safe and prosperous future for the Republic of Moldova and its entire population.

It is essential that the Republic of Moldova modernizes its security and defense sector, involving civil society and relevant international bodies. The reform of this sector must be accompanied by efforts to combat hybrid threats and to strengthen national support for adherence to European values. In this sense, the involvement of the European Union in the settlement process of the Transnistrian conflict could strengthen the position of the Republic of Moldova and contribute to the peaceful settlement of this dispute. Thus, cooperation with the EU and investment in national security become imperative to ensure a stable and prosperous future for the Republic of Moldova.

Finally, we state that ensuring national security is crucial for the development and prosperity of the Republic of Moldova. By reforming and modernizing the security and defense sector, together with the involvement of the European Union, the Republic of Moldova can strengthen its statehood and ensure a firm position in the regional and international geopolitical landscape.

References:

1. PAC H. *Sistemul strategic internațional*, Paris: Presses Universitaires de France, 1997, 128 p.
2. Gheorghe Cojocaru: *Politica externă a R. Moldova se va așterne cuminte între Est și Vest*. <https://moldova.europalibera.org/a/gheorghe-cojocaru-politica-extern%C4%83-a-republicii-moldova-se-va-a%C8%99terne-cuminte-%C3%AEntre-est-%C8%99i-vest-/30023274.html> (Accessed on 19.07.2024).
3. CHIRTOACA N. *Tranziția spre democrație și reforma sectorului de securitate în Moldova*. În: *Moldova pe calea democrației și stabilității*. Chisinau: Cartier, 2005, p. 51-69.
4. *Direcția pentru Uniunea Europeană*. Raport pe 2020 de analiză prospectivă strategică Analiză prospectivă strategică – drumul de parcurs către o Europă mai rezilientă. 2020.
5. CAZACU V. *Influențele războiului ruso-ucrainean asupra procesului de integrare europeană a Republicii Moldova*. In: *LIDL Moldova*. <https://lidmoldova.org/2022/11/01/influentele-razboiului-ruso-ucrainean-asupra-procesului-de-integrare-europeana-a-republicii-moldova/> (visited 12.05.2024)
6. URSUV., POPESCU, N. *Moldova a depus cererea de aderare la UE. Ce urmează?* 3 martie 2022. <https://moldova.europalibera.org/a/nicu-popescu-moldova-a-depus-cererea-de-aderare-la-ue-ce-urmeaz%C4%83-/31734555.html/> (Accessed on 01.09.2024).
7. CĂRBUNE R. *Impactul Războiului din Ucraina asupra procesului de integrare europeană a Republicii Moldova*, p. 251-257. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/p-251-257_0.pdf/ (Accessed on 27.09.2024).
8. *PE: UE trebuie să acorde Republicii Moldova statutul de țară candidată la aderare*. <https://www.europarl.europa.eu/news/ro/press-room/20220429IPR28232/pe-ue-trebuie-sa-acorde-republicii-moldova-statutul-de-tara-candidata/> (Accessed on 02.10.2024).
9. IVANOV D. *Statutul de țară neutră a Republicii Moldova: riscuri și perspective*. <https://www.analitic.md/ro/analytics/1317> (Accessed on 22.09.2024)
10. ALBU N. *Influența crizei din Ucraina asupra securității Republicii Moldova*. În: *Revista Militară*, (14), 2015, Chisinau, p. 29-36.
11. *European Peace Facility: Council adopts assistance measure in support of the Moldovan Armed Forces*. <https://www-consilium-europa-eu/press/press-releases/2022/06/30/european-peace-facility-council-adopts-assistance-measure-in-support-of-the-moldovan-armed-forces/> (Accessed on 28.07.2024)

12. RUPERT J. *Russia's war on Moldova will be political in 2024. And then?* In: *United States Institute of Peace*. <https://www.usip.org/publications/2024/01/russias-war-moldova-will-be-political-2024-and-then-0v> (Accessed on 31.08.2024)
13. SOLOMON C., GUMENIUC A. *Conflictul transnistrean și procesul de negocieri în formatul „5+2”*. În: *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică)*, nr. 3.(XLII), 2008, 12 p.

Date despre autor:

Carolina BUDURINA-GOREACII, doctor în științe politice, lector universitar, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative a USM.

ORCID: 0000-0003-2406-4212_

E-mail: carolina.budurina@gmail.com

Prezentat la 30.09.2024

CZU: 355.4(470:477):343.57

[https://doi.org/10.59295/sum8\(178\)2024_21](https://doi.org/10.59295/sum8(178)2024_21)

IMPACTUL RĂZBOIULUI DIN UCRAINA ASUPRA TRAFICULUI ILICIT DE DROGURI

Svetlana CEBOTARI,

Universitatea de Stat din Moldova

Declanșarea războiului de către Federația Rusă împotriva Ucrainei la data de 24 februarie 2022 tinde să devină cel mai important conflict militar de la finalul celui de al Doilea Război Mondial. Orice război, în special de această intensitate, la care asistăm în Ucraina, este de regulă un element de schimbare politico-militară și economico-socială, care condiționează schimbări și pe dimensiunea securității. Ținând cont de magnitudinea subiectului, nu pretindem să acoperim multitudinea aspectelor implicate, dar vom puncta cele mai importante momente cu referire la impactul războiului din Ucraina asupra traficului ilicit de droguri.

Prezentul articol are drept obiectiv reliefaarea principalelor aspecte ale traficului ilicit de droguri condiționat de emergența războiului din Ucraina. Deși în contextul războiului din Ucraina unele rute privind traficul ilegal de droguri au fost închise datorită creșterii controlului la frontiera estică a Uniunii Europene, astăzi suntem prezenți la modificarea, schimbarea noilor rute și găsirea a noi alternative privind traficul ilicit de droguri, inclusiv în contextul războiului din Ucraina.

Cuvinte-cheie: *trafic, droguri, război, securitate, Ucraina, impact.*

THE IMPACT OF THE WAR IN UKRAINE ON ILLICIT DRUG TRAFFICKING

The outbreak of war by the Russian Federation against Ukraine on February 24, 2022 is shaping up to be the most significant military conflict since the end of World War II. Any war, especially of this intensity, which we are witnessing in Ukraine, is usually an element of political-military and economic-social change, which conditions changes in the security dimension as well. Taking into account the magnitude of the subject, we do not pretend to cover the multitude of aspects involved, but we will highlight the most important moments with reference to the impact of the war in Ukraine on illicit drug trafficking.

The objective of this article is to highlight the main aspects of illicit drug trafficking conditioned by the emergence of the war in Ukraine. Although in the context of the war in Ukraine some routes related to illegal drug trafficking were closed due to increased control at the eastern border of the European Union, today we are present at the modification, changing of new routes and finding new alternatives regarding illegal drug trafficking, including in the context of the war from Ukraine.

Keywords: *trafficking, drugs, war, security, Ukraine, impact.*

Introducere

Declanșarea războiului de către Federația Rusă împotriva Ucrainei la data de 24 februarie 2022 tinde să devină cel mai important conflict militar de la finalul celui de al Doilea Război Mondial. Orice război, în special de această intensitate, la care asistăm în Ucraina, este de regulă un element de schimbare politico-militară și economico-socială, care condiționează schimbări și pe dimensiunea securității. Pentru o mai bună comprehensiune a impactului războiului din Ucraina asupra securității regionale, inclusiv și asupra securității Republicii Moldova. Desigur, ținând cont de magnitudinea subiectului, nu pretindem să acoperim multitudinea aspectelor implicate, dar vom puncta cele mai importante momente cu referire la impactul războiului din Ucraina asupra traficului ilicit de droguri. Invazia Rusiei în Ucraina și războiul în proces de desfășurare implică o serie de efecte pe termen lung pentru securitatea și stabilitatea regională. Prezența de mai bine de doi ani și opt luni a unui război activ, de mare intensitate pe continentul european, în imediata vecinătate a Republicii Moldova a dus la creșterea exponențială a interesului față de impactul acestuia asupra securității, în special asupra traficului ilicit de droguri.

Astfel, Raportul Inițiativei Globale Împotriva Crimei Organizate Transnaționale din 2023, războiul din

Ucraina, care a început în februarie 2022, ar putea condiționa dezvoltarea rutelor de trafic de droguri din și prin acea țară către regiunea Balcanică. De asemenea, conform raportului, fluxurile tradiționale de droguri au fost perturbate din cauza prezenței militare puternice în Europa de Est și par să fi crescut de-a lungul „rutei balcanice”. „Rutele tradiționale ale drogurilor, cum ar fi cele pentru cocaina din America Latină până în portul Odesa, în Ucraina s-au atrofiat. În schimb, fluxurile de-a lungul rutelor alternative, cum ar fi ruta balcanică, par să se fi intensificat”, se arată în raport. Raportul a supus analizei impactul războiului din Ucraina asupra dezvoltării principalelor fluxuri de droguri, cum ar fi canabisul, cocaina, heroina și drogurile sintetice.

Traficul ilicit de droguri în contextul războiului din Ucraina

Se spune că cererea în creștere de canabis în rândul militarilor și deficitul de aprovizionare locală în Ucraina „poate fi satisfăcută din ce în ce mai mult de producătorii tradiționali de canabis din SEE, cum ar fi Albania, Macedonia de Nord și, mai recent, Kosovo”. Acest lucru ar putea provoca, de asemenea, fluxuri mai mari de heroină în Europa de Sud-Est din cauza schimburilor de canabis cu heroină pe ruta balcanică.

În ceea ce privește cocaina, raportul notează că porturile bulgare și românești de la Marea Neagră au înregistrat activități comerciale crescute din cauza închiderii virtuale a porturilor ucrainene de la Marea Neagră. Porturile Constanța și Varna, despre care se spune că nu au personal suficient, ar putea fi expuse în continuare la afluurile de cocaină, heroină și precursori de droguri sintetice. În sfârșit, raportul spune că războiul și stresul post-traumatic ar putea crește și consumul de droguri în Ucraina. „Cererea locală de noi substanțe psihoactive (NPS) este în creștere în Ucraina și în regiunea vestică mai largă a Mării Negre, în special în România și Bulgaria”, se arată în raport. Raportul avertizează că „gestionarea copleșită a securității frontierei dintre Ucraina și țările sale vecine din vest duce la oportunități atât pentru criminalii ucraineni, cât și pentru cei ruși de a-și opera și gestiona afacerile din Europa de Sud-Est, datorită posibilității de a falsifica documente și de a primi „aur” pașapoarte datorită investițiilor lor în țările din regiune”[1].

Războiul de agresiune al Rusiei împotriva Ucrainei a contribuit la schimbarea tiparelor de trafic, unele rețele criminale căutând rute alternative. Conform analizei elaborate de către Agenția UE pentru droguri, Observatorul European pentru Droguri și Toxicomanie (EMCDDA) și Europol publicată la data de 24 ianuarie 2024, piața europeană a heroinei (cel mai frecvent utilizat opioid ilicit), de la producție și trafic, până la distribuție și consum dispune de patru rute principale folosite pentru traficul de heroină din Afghanistan către Europa: Balcanii, Sudul, Caucazul și Nordul [2]:

- Ruta Balcanică – considerată din punct de vedere istoric a fi principala rută de trafic stabilită către Europa din Afghanistan prin Iran și Pakistan până în Turcia și apoi prin Bulgaria, Grecia sau Marea Mediterană;
- Rută de Sud – prin Iran sau Pakistan, fie tranzitând coasta Africii de Est, fie Peninsula Arabă, spre Europa;
- Ruta Caucaz – din Afghanistan prin Iran până în Armenia sau Azerbaidjan, până în Georgia și apoi prin Marea Neagră până în Bulgaria, România sau Ucraina;
- Ruta nordică – din Afghanistan până în Tadjikistan și apoi prin Kârgâzstan sau Uzbekistan până în Kazahstan, până în Rusia și Ucraina și apoi către statele membre UE (în special țările baltice și Polonia) [3].

Potrivit studiului, traseul caucazian implică, de obicei, contrabanda cu heroină pe feriboturi care traversează Marea Neagră din Georgia către Bulgaria, România și, până de curând, Ucraina. Mai multe capturi de heroină confiscate pe această rută în ultimii ani confirmă faptul că aceasta este folosită pentru a introduce ilegal cantități mari de opiacee din Iran în Europa prin Armenia sau Azerbaidjan și Georgia. Din punct de vedere istoric, Ucraina a fost folosită ca punct de transbordare și loc de depozitare pentru traficul de heroină de-a lungul rutelor nordice și caucaziene, se arată în analiza realizată de EMCDDA și Europol: „*Transporturile de heroină pe ruta Caucazului au fost direcționate în mod istoric prin portul Odesa, Ucraina, de unde loturile erau fie depozitate în țară, fie expediate direct în porturile din România sau Bulgaria. Conflictul a întrerupt feriboturile către Odesa din Batumi, Georgia, în timp ce schimburile comerciale au fost redirecționate către România, Moldova sau Bulgaria. Toate aceste schimbări au implicații asupra traficului de heroină*”. Studiul mai arată că Ucraina, alături de Moldova, a fost, de asemenea, folosită în trecut ca punct de depozitare pentru transporturile de heroină. De exemplu, se crede că unii membri ai rețelelor

infracționale turcești (de etnie kurdă) care locuiesc în Germania s-au mutat în Ucraina și în Moldova pentru a înființa societăți de fațadă care să faciliteze depozitarea heroinei care era destinată traficului ulterior către UE. „În pofda invaziei rusești, heroina stocată în prezent în Ucraina ar putea fi transportată în UE”, se arată în raport. „Este probabil ca această transportare să aibă loc pe cale terestră, iar rețelele criminale active în Ucraina ar putea exploata în acest sens circulația refugiaților și a ajutorului umanitar” [4]. Securitatea sporită de-a lungul graniței Rusiei cu alte țări europene și sancțiunile împotriva guvernului rus și a fluxului de mărfuri, au redus semnificativ potențialul traficului de heroină din Rusia către UE pe ruta nordică. Această reducere, însă, a contribuit la adaptarea rutelor Caucaz și Nord la alte oportunități, direcționând fluxurile de heroină prin Ucraina și, în special prin Odesa. De asemenea, acest lucru a dus la creșterea activității pe alte rute, cum ar fi traseele balcanice și sudice [5].

Odată cu războiul din Ucraina, rutele traficului de droguri se schimbă, creând noi oportunități pentru traficanți. Invazia rusă a Ucrainei are consecințe asupra nu doar a securității alimentare și asupra securității energetice globale, dar are și un impact direct asupra rutelor traficului de droguri. „Din punct de vedere istoric, Ucraina este un punct central de tranzit al heroinei din Afghanistan. Are și o piață de consum intern relativ mare. Toate acestea fac ca comerțul cu droguri să joace un rol-cheie în rețelele criminale din întreaga țară. Dacă zonele urbane precum Kievul sunt în principal locuri de consum de droguri, orașele cele mai îndepărtate din Ucraina sunt nodurile traficului. Orașul Harkov sau nordul Donbassului sunt baze logistice importante pentru contrabandă, la fel ca și regiunile de graniță din vestul Ucrainei, regiunea Lviv sau Carpați, care permit introducerea ilegală de droguri în Europa de Vest sau Belarus. Dar, odată cu declanșarea războiului în Ucraina, traficanții nu mai au niciun interes să folosească această rută ucraineană. „La nivel macro, războiul a întrerupt și a perturbat foarte mult lanțurile de distribuție. Impunerea legii marțiale a perturbat activitatea lumii criminale ca de obicei, în special din cauza riscului crescut de a fi percheziționat”.

Centrul UE de Monitorizare a Drogurilor și a Consumului de Droguri a observat deja o schimbare a traficului în jurul Mării Negre și către alte țări vecine. Așa se explică preocuparea observatorului european „de a vedea drogurile trecând acum prin insulele grecești și sudul Mediteranei”. „Vedem traficanți care încearcă să folosească porturile europene pentru a crea noi lanțuri de aprovizionare, care ar putea schimba dinamica rețelelor criminale din Europa de Est și ar putea crea noi rute către Europa”. „Se vede deja că Polonia servește ca o rută alternativă pentru heroina care tranzitează din Rusia prin Belarus, ceea ce ar fi putut însemna că ruta ucraineană ar fi fost înlocuită. Dar întărirea controalelor la granița cu Belarus, inclusiv construirea unui zid, ar putea face acest nou drum prea complicat”. Războiul a afectat și fluxul altor droguri, cum ar fi opioidele sintetice și metamfetaminele, din Europa către Rusia. Înainte de război, acest flux trecea prin Ucraina înainte de a merge în Rusia. În contextul războiului din Ucraina aceste rute s-au redirecționat spre Cehia, Slovacia, Țările Baltice și Belarus. Războiul din Ucraina a perturbat inițial traficul ilicit de droguri, dar, totodată, oferă noi oportunități. Este cazul produselor sintetice, care au componente ușor de obținut și produs. Cererea este mare, iar marja de profit este mare în zonele de război [6].

Dar războiul din Ucraina a contribuit la creșterea activității crimei organizate, a rețelilor și ale alianțelor sale. Trafic de ființe umane, droguri, arme de tot felul, spălarea banilor, contrafacerea, contrabanda cu tutun, ulei, semiconductori, piese de schimb – gama este nesfârșită, iar mafiile prosperă. În întreaga lume, războiul a fost un factor perturbator și accelerator, perturbând cartografierea punctelor de trecere și, de asemenea, creând noi oportunități. Cum afectează războiul ucrainean crima organizată, acum că Odesa și portul său, demult un hub, sunt blocate [7]. Producția de astfel de substanțe este favorizată și de situația care predomină în Ucraina. UNODC avertizează astfel asupra impactului războiului din Ucraina, „există semne care indică faptul că acesta ar putea declanșa o extindere a traficului de droguri sintetice, datorită know-how-ului existent și a piețelor mari care se dezvoltă în zonă” [8]. Fabricarea ilegală de droguri ar putea profita de războiul din Ucraina pentru a înflori. „Informațiile din Orientul Mijlociu și Asia de Sud-Est tind să indice că situațiile de conflict pot acționa ca un magnet pentru fabricarea de droguri sintetice, care de fapt pot fi produse oriunde”, subliniază Oficiul Națiunilor Unite pentru Droguri și Criminalitate (UNODC). „Acest efect poate fi și mai mare atunci când zona de conflict se află în apropierea piețelor mari de consum” [9].

Raportul ONU din 22 decembrie 2023 evidențiază, în contextul luptelor din Ucraina are loc creșterea producției de droguri sintetice. Și asta, în timp ce numărul laboratoarelor de amfetamine creștea deja

înainte de război. Haosul lasă loc pentru activități de obicei interzise și urmărite, iar Ucraina nu ar trebui să facă excepție. În raportul anual, Oficiul Națiunilor Unite pentru Droguri și Criminalitate (UNODC) avertizează asupra riscului unei creșteri a producției ilicite de droguri în Ucraina, în timp ce războiul reprezintă adesea o oportunitate pentru această piață [10].

Dovezile din războaiele și conflictele armate din trecut sugerează că producția și traficul ilegal de droguri, cât și afectarea rutelor utilizate, au condiționat apariția a noi rute sau noi alternative, întrucât o prezență militară sporită face operațiunile traficantilor de droguri prea riscante. Astfel, dacă e să analizăm impactul războiului din Ucraina asupra traficului ilegal de droguri, amploarea acestuia este una impunătoare. Astfel:

Canabisul a fost cultivat în mare parte în Ucraina înainte de conflict pentru zonele interne și învecinate. Piețe de consum – atât în aer liber (cu 1,8 milioane de plante eradicate doar în 2019), cât și în interior, în sere dotate cu un sistem de irigare prin picurare, iluminat și încălzire a făcut posibilă să recolteze de până la trei ori pe an. Cu toate acestea, recente temperaturi friguroase de iarnă, întreruperile de curent și lipsa de îngrășămintă a contribuit la scăderea recoltei, împingând în sus ceea ce era scăzut cu ridicata prețurile canabisului și rezultând prețuri cu amănuntul mai mari. În 2020/21, prețul unui gram de canabis cultivat în Ucraina a variat între 2 și 4 euro, în timp ce, conform cercetărilor efectuate în teren la Lviv, Odesa și Kiev demonstrează că de la începutul războiului, prețul a crescut la 4,50 EUR–6,50,9 EUR. De exemplu, în Suceava, un oraș românesc aproape de granița cu Ucraina, aprovizionat în mod tradițional cu canabis din plante din Ucraina, utilizatorii au raportat o scădere a disponibilității canabisului în a doua jumătate a anului 2022. Această scădere a ofertei a coincis cu o creștere a ofertei de „buruiană falsă”, adică plante obișnuite stropite cu substanțe chimice și vândute ca canabis. Deși nu există informații actualizate cu privire la obiceiurile de consum sau prevalența consumului de droguri, consumul local de canabis din plante pare să fi rămas ridicat pe parcursul conflictului, cu o cerere crescută asistat și în rândul personalului militar. Ucraina a avut un impact direct asupra piețelor canabisului din Europa de Sud-Est. În ultimii doi-trei ani, marii producători de canabis, cum ar fi în țările Albaniei de Nord Macedonia și, într-o măsură mai mică, Bosnia și Herțegovina, Kosovo și Serbia, războiul din Ucraina nu a avut niciun impact semnificativ asupra lor [11, p. 4-6].

Înainte de război, Ucraina era o țară de tranzit relativ importantă pentru traficul internațional de *cocaină*, mai ales prin portul Odesa. În special, în anii 2010, portul a devenit un punct de transbordare a cocainei din America Latină. Situat pe coasta de nord-vest a Mării Negre, portul este un hub perfect din punct de vedere logistic, deoarece este bine conectat la continent prin intermediul Ucrainei și infrastructura terestră a Europei de Sud-Est. Transporturile de cocaină au ajuns în port în mod regulat, acestea fiind ulterior transportate prin România și Polonia către piețele de consum din Europa de Est, Centrală și de Vest. Traficului de cocaină prin portul Odesa a devenit un factor din ce în ce mai important în atragerea de rețele criminale străine active în mod tradițional în comerțul internațional cu cocaină. Din cauza atacurilor militare ruse asupra portului Odessa care a fost închis de autoritățile ucrainene, se observă creșterea rolului porturilor românești și bulgare situate în Marea Neagră, inclusiv se observă și creșterea prezenței rețelelor criminale în Balcanii de Vest implicate în acest trafic. Potrivit interviurilor experților și munca de teren GI-TOC, închiderea portului Odesa pare să aibă două implicații principale. În primul rând, Odesa nu mai este un punct primar de intrare pentru cocaină, penurie în aprovizionare directă din America Latină ar avea ca rezultat o creștere a prețului de vânzare cu amănuntul al medicamentului. De fapt, după cum reiese din datele de la sfârșitul anului 2022 și începutul lui 2023, prețul unui gram de cocaină variază între 140 EUR și 150 EUR (implicând o creștere de 16–25%).

În al doilea rând, în timp ce fluxurile către portul Odessa ar fi putut fi întrerupte, este posibil ca acest lucru să fie compensat de o intensificare a fluxurilor de cocaină în alte puncte importante de intrare în apropierea Ucrainei. Astfel, războiul din Ucraina nu a împiedicat fluxul de pulbere de cocaină în Europa de Sud-Est, piețele din această regiune devenind mai profitabile. Atât prețurile cu ridicata, cât și cu amănuntul au rămas, de fapt, relativ stabile în ultimii doi ani. Acestea variază între 30 000 EUR și 45 000 EUR pe kilogram și, respectiv, 75-100 EUR pe gram la niveluri ridicate de puritate (până la 60%) în partea de vest a regiunii și destul de scăzute (20–25%) în partea de est (Bulgaria și România). Potrivit unui raport din 2022

al OEDT, înainte de războiul din Ucraina, o parte din cocaina venită în portul Odesa era destinată piețelor sud-est europene. Închiderea porturilor ucrainene poate duce la o schimbare a tiparelor de trafic prin Sudul Europei de Est.

Într-adevăr, datele din ultimii doi-trei ani sugerează că Europa de Sud-Est a devenit o regiune de tranzit, după cum indică capturile semnificative din porturile de la Marea Adriatică, Egee și Marea Neagră. Aceste porturi pot deveni puncte cheie de intrare pentru furnizarea de cocaină în Ucraina în viitor. Porturile Constanța din România și Varna din Bulgaria au devenit noduri importante pentru importurile către și exporturile din Ucraina. În trecut, aceste porturi au avut probleme cu corupția și securitatea. Creșterea traficului licit este condiționată și de lipsa eficienței sistemelor de scanare și verificare a încărcăturii, ceea ce duce la creșterea vulnerabilității porturilor din regiunea Mării Negre.

Heroina și opiul produse în Afghanistan ajung în mod tradițional pe piețele vest-europene. Există două rute principale de trafic: ruta de nord, fie prin Asia Centrală, fie prin Iran, Caucazul de Sud, iar apoi Rusia spre Vest; și ruta balcanică, care, din Iran și Turcia, ajunge în Bulgaria și apoi în Macedonia de Nord și Serbia, în direcția nord-vest. Datorită poziției sale geografice, Ucraina a jucat întotdeauna un rol major ca țară destinație și tranzit pentru ambele fluxuri. În anii dinaintea războiului, Ucraina găzduia una dintre cele mai mari piețe de heroină din lume. Între 2018 și 2020, numărul de adulți care se injectau în principal cu heroină a fost estimată la 350 000, sau 1,7% din populația adultă. Cu toate acestea, estimarea nu a luat în considerare alte moduri de a consuma heroină (de exemplu fumatul), sugerând că populația care consumă heroină (spre deosebire de doar injectarea acesteia) ar putea fi mult mai mare. Potrivit lucrărilor preliminare de teren efectuate în Ucraina, consumul local de heroină este în scădere în favoarea unei cereri crescute de opioide sintetice, cum ar fi metadona. Cu toate acestea, capturile mari de droguri poate sugera, de asemenea, că heroina a rămas disponibilă în toată țara, acestea crescând în condițiile războiului. Potrivit UNODC, războiul ar putea avea două efecte opuse asupra traficului de opiacee prin Ucraina. Pe de o parte, invazia rusă ar putea condiționa creșterea impunității pentru traficul ilicit de droguri și, pe de altă parte, traficul prin zonele cu ostilități militare poate deveni prea riscant pentru traficanți, care apoi optează pentru a devia fluxurile de opiacee mutate anterior prin Ucraina către rute alternative. Loviturile militare rusești în estul Ucrainei și închiderea portului Odesa ar sugera o probabilitate, scenariu în care există o creștere a fluxurilor peste Marea Neagră și, ulterior, de-a lungul rutei balcanice, aceasta reprezentând cea mai scurtă distanță și cea mai directă cale terestră către piața europeană de consum [12, p. 8-1].

În contextul războiului, Ucraina a devenit un centru de producție a *drogurilor sintetice* de tip amfetamină (ATS), destinat atât piețelor locale, cât și pentru piețele din țările vecine, inclusiv metamfetamina și MDMA, care au devenit în mare parte disponibile pe scară largă. De la începutul războiului din Ucraina prețurile drogurilor sintetice au rămas relativ stabile. Astfel, prețul unei tablete cu amfetamine variază de la 8 EUR la 15 EUR între 2020 și 2022. De asemenea, au fost observate tendințe similare pentru MDMA (10–11 EUR per tabletă sau 33–39 EUR pe gram sub formă de pulbere). Cu toate acestea, disponibilitatea mare și stabilitatea prețului sugerează că, în ciuda războiului, piața drogurilor sintetice rămâne stabilă datorită cererii consistente și în mare măsură producție locală neîntrerupte. Deși ar putea fi prea devreme pentru a evalua tendințele cererii, o scădere la consumatorii de droguri sintetice care rezultă din deplasarea populației a fost compensată de un număr crescut a utilizatorilor care se confruntă cu stresul războiului – mai ales în cadrul forțelor armate. În ultimii trei-patru ani, poliția ucraineană a desființat progresiv un număr mare de laboratoare clandestine „de tip bucătărie” din toată țara, sugerând că producția locală de ATS a fost de asemenea în creștere. Mai mult, la începutul ocupației ruse în estul Ucrainei, și odată cu întreruperea operațiunilor comerciale din portul Odesa, laboratoare de droguri sintetice, în special cele situate în Harkov și regiunea Donbas, și-au suspendat temporar producerea. Dar, în centrul și vestul țării, cum ar fi Kiev și regiunea Prykarpatia, pe segmentul de graniță cu Slovacia, Ungaria și România se observă o creștere a laboratoarelor. În regiunile centrale ale țării, cum ar fi regiunea Kiev, producția și distribuția de droguri sintetice au revenit prin utilizarea platformei online și a sistemului poștal. În mod tradițional, România și Bulgaria au fost întotdeauna noduri pentru tranzitul ATS și gazda „de tip bucătărie” a producției de laborator [13, p. 12-13], care aprovizionează piețele locale.

De la începutul conflictului, autoritățile ucrainene au detectat cantități semnificative de noi substanțe psihoactive sau NPS. În general, disponibilitatea NPS pare să fie în mare măsură limitată la cele sintetice catinone α -pirolidinopentiofenonă (alfa-PVP, cunoscută sub numele de „flakka”) și 4-metilmecatidonă (4-MMC sau mefedronă. Amploarea producției NPS în Ucraina rămâne necunoscută și atât munca de teren, cât și informațiile din operațiunile poliției sugerează că majoritatea acestor substanțe și precursorii lor sunt importate în țară fără a fi perturbate de război. Principalii furnizori de NPS sunt China, UE (în special Țările de Jos) și Turcia. Cea mai mare parte a traficului are loc folosind colete poștale. În plus, în România, ca și în Ucraina, NPS-ul este ușor de accesat pe piețele negre bazate pe web, precum și pe rețelele de socializare, în special Telegram. În Ucraina, substanța este vândută cu amănuntul la aproximativ 15 EUR per gram, în timp ce în România, se vinde în principal la doză, pentru aproximativ 2.101 €. Un alt NPS disponibil în mare măsură atât în Ucraina, cât și în România este așa-numitul „cristal”, adică 3-MMC (sau 3-metilmecatidonă), un medicament „de proiectare” din familia catinonelor substituie, care este foarte similar ca structură și efecte cu 4-MMC. Un gram de 3-MMC se vinde cu 100–150 de lei românești (RON) (€20–€30). În Bulgaria, canabinoizii sintetici, cum ar fi ADB-BINACA (cunoscut sub numele de Bilka), sunt expediați prin poștă în cantități de până la 30 de grame din China, reprezintă cea mai mare parte a pieței NPS. Prețul pe gram de obicei variază între 5 EUR și 15 EUR, acest canabinoid este pulverizat peste cannabis uscat sau alte plante (fie knotgrass, fie frunze de ceai) și apoi lăsate să se usuce. Aceeași practică a fost observată în România, unde canabinoizii sintetici sunt vânduți în rosturi prefabricate pentru 20–30 RON sau 4–6 EUR. Există foarte puține dovezi cu privire la piețele NPS din restul Europei de Sud-Est și impactul războiului din Ucraina asupra acestor piețe este, deocamdată, necunoscut [14, p. 15-16]. Războaiele și instabilitatea înlocuiesc adesea fluxurile și piețele criminale și actorii criminali se pot muta sau cauta noi oportunități [15]. Războiul din Ucraina a declanșat zvonuri despre utilizarea de substanțe psihoactive între luptătorii ambelor părți.

Un raport elaborat de către think tank-ul britanic Royal United Services Institute for Defense and Security Studies indică faptul că Kremlinul trimite droguri soldaților care au consumat diferite droguri pe frontul ucrainean pentru a-i dezinha. Raportul britanic, publicat în mai 2023, se bazează pe mărturiile soldaților ucraineni care relatează că s-au confruntat adesea cu luptători ruși „sub influența amfetaminelor și a altor narcotice”, cunoscuți pentru efectul lor stimulator. Luptătorii ucraineni vorbesc în special despre bărbați care continuă să avanseze pe front chiar și după ce au fost răniți. Pe câmpul de luptă au fost găsite și resturi de droguri, consumate sub formă lichidă. Obiectiv probabil pentru forțele armate ruse: să distrugă inhibițiile oamenilor lor și să-i împingă astfel să continue acest război cu un rezultat incert după 18 luni de lupte și în timp ce unii combatanți nu-și mai ascund dezamăgirea. Raportul estimează că aceste medicamente sunt probabil furnizate recruților non-profesioniști, adesea instruiți în doar câteva zile [16].

La rândul lor, rușii spun că au descoperit laboratoare în care ucrainenii fabricau metamfetamine. Apariția unor noi droguri precum dezomorfina (un opiaceu sintetic ușor de produs numit uneori „heroina săracului”) sau alfa-PVP, sau „flakka” (un stimulent asemănător amfetaminei, cunoscut și sub denumirea de „pietriș” datorită aspectului, asemănător cu o piatră zdrobită). Realitatea este că multe droguri circulă în Ucraina pe ambele părți ale tranșelor. Pe baza acestor dovezi, informațiile veridice care circulă despre utilizarea drogurilor vechi și noi în războaiele actuale sunt limitate. Pe de altă parte, Christian D. Villanueva López, directorul revistei Ejercitos, afirmă: „Fie că ne place sau nu, drogurile sunt folosite în mod obișnuit în aproape orice armată. Războiul din Ucraina nu este diferit în acest sens. De fapt, există motive să credem că există factori structurali care o fac și mai favorabilă. De exemplu, presiunea enormă la care este supusă infanteria ambelor părți prin acțiunea artileriei și a dronelor”. De asemenea, potrivit expertului, drogurile sunt o parte esențială a oricărui război. „Experiența îmi spune că toate armatele au acces ușor la toate tipurile de produse: de la medicamente sintetice la polen, chiar și medicamente obișnuite” [17].

Astfel, dacă e să facem o examinare a fluxului traficului ilegal de droguri pe segmentul de frontieră moldo-ucraineană, atunci este de menționat faptul că cazurile de contrabandă cu droguri practic s-au dublat. Drogurile sintetice erau aduse din Ucraina și distribuite în Republica Moldova prin intermediul unei aplicații mobile. Potrivit ministrului de Interne, Adrian Efros, de la invazia rusă în Ucraina, Republica Moldova a devenit țară de tranzit pentru drogurile sintetice din Ucraina spre Uniunea Europeană [18]. În anul 2023,

au fost documentate 9 6653 de persoane pentru tentativa/ trecerea ilegală a frontierei de stat cu scop de migrare ilegală, înregistrând o creștere de peste 40% comparativ cu a. 2022, când au fost documentate 6 6604 persoane. Formele prin care s-a manifestat acest fenomen la frontiera de stat au fost:

- trecerea ilegală a frontierei pe sectorul „verde” de frontieră;
- intrarea ilegală în RM pe sectorul „verde” de frontieră moldo-ucraineană, având asupra sa acte valabile și ieșirea din RM pe segmentul moldo-român în baza actelor valabile;
- trecerea frontierei prin PTF, în baza actelor false/falsificate, străine;
- tentativa de ieșire/intrare din/în RM prin PTF ascunși în mijloace de transport.

Segmentul de frontieră moldo-ucrainean este caracterizat de trecerile ilegale efectuate de cetățenii ucraineni. Pe segmentul de frontieră aero și moldo-român sunt înregistrate tentative de încălcare a frontierei de stat din partea cetățenilor străini non-regionali care au ca scop migrarea ilegală spre UE, tranzitând Republica Moldova. În perioada de referință, s-a înregistrat o creștere de cca 50% a tentativelor/trecerilor ilegale a frontierei de stat din partea cetățenilor din Ucraina. Totodată, în perioada analizată, pentru tentativa de trecere ilegală cu scop de migrare ilegală în punctele de trecere au fost documentați 90 de cetățeni străini non-regionali și un număr de 76 de cetățeni pe segmentul „verde” al frontierei. Tendința de creștere a fenomenului migrației ilegale din partea cetățenilor non regionali la frontiera Republicii Moldova este influențată de un șir factori, precum:

a) Proximitatea geografică a Republicii Moldova, are frontieră cu România - porți de intrare în Uniunea Europeană. Acest lucru face ca Republica Moldova să fie o destinație atractivă pentru unii migranți ilegali care își doresc să ajungă în UE;

b) Politica de vize a RM. Posibilitatea de a obține viza electronică pentru Republica Moldova aplicând în baza unor documente false/falsificate. Costurile pentru obținerea vizei de muncă și a permisului de ședere în Republica Moldova sunt relativ scăzute, ceea ce face această opțiune atractivă pentru migranți. Astfel, toți cetățenii străini documentați pentru tentativa de trecere ilegală a frontierei de stat pe segmentul de frontieră moldo-român, au intrat în Republica Moldova în baza vizelor valabile de tip C și D;

c) Conflictul din Ucraina, care a determinat mulți migranți să își schimbe ruta către UE, trecând prin Republica Moldova pentru a ajunge în UE. Până la începerea conflictului, Ucraina se afla în topul țărilor de tranzit spre UE de pe ruta de Est;

d) Situația migrațională tensionată în Turcia, a devenit principalul stat de tranzit pentru migrația ilegală din Orientul Mijlociu spre UE.

Analizând datele și informațiile disponibile, se pot trage următoarele concluzii și estimări pentru perioada următoare:

- Există un risc crescut ca cetățenii provenind din statele cu un risc migratoriu accentuat să utilizeze Republica Moldova ca punct de tranzit. Acești migranți ar putea intra în Republica Moldova cu acte false/falsificate sau pe baza unei vize de tranzit, deținând permise de ședere din Ucraina care sunt false/falsificate sau emise în mod suspect. Scopul final al acestora este de a se deplasa în țările membre ale Uniunii Europene.

- Migranții identificați la intrarea în țară cu documente false sau care nu primesc autorizația de intrare în Republica Moldova, vor încerca să obțină protecție internațională direct la frontiera țării, cu intenția de a-și legaliza, chiar și temporar, șederea în Republica Moldova.

- Încercările de traversare ilegală a frontierei de către cetățenii ucraineni vor continua să fie o preocupare majoră pentru autoritățile de frontieră. Există posibilitatea ca aceste tentative să se intensifice, odată cu extinderea conflictului din Ucraina.

Traficul de substanțe narcotice, psihotrope și a precursorilor

Pe parcursul anului 2023, subdiviziunile IGPF au înregistrat 23 cazuri de trafic ilicit de droguri cu depistarea a 2,38 kg de droguri și 103 de pastile cu conținut stupefiant. Comparativ cu anul 2022, constatăm o creștere a numărului de cazuri înregistrate cu 64% și descreștere a cantității depistate de 6 ori. Este de menționat faptul că traficul ilicit de droguri în perioada analizată a fost caracterizat de cantități mici destinate asigurării consumului propriu. Conform informațiilor analizate, segmentul de frontieră moldo-ucrainean are cea mai mare pondere a cazurilor, reprezentând 52% din numărul total de cazuri înregistrate, fiind urmat de segmentul de frontieră moldo-român - 43% [19, p. 11].

Concluzii

Supunând analizei impactul războiului din Ucraina asupra traficului ilicit de droguri, este de menționat faptul că, războiul, care este în proces de desfășurare, implică o serie de efecte negative pentru securitatea și stabilitatea regională, dar și pentru securitatea Republicii Moldova. Prezența de mai bine de doi ani și opt luni a unui război în imediata vecinătate a Republicii Moldova a condiționat creșterea traficului ilicit de droguri. Deși, actualmente, din cauza controalelor impuse la frontieră, cât și din cauza prezenței militare în Europa de Est, fluxurile tradiționale de droguri au fost perturbate, există toate motivele să considerăm că au fost găsite rute alternative, cum ar fi ruta balcanică, prin care are loc traficul ilegal de droguri. Acest lucru se reflectă pe piețele de droguri din cadrul Ucrainei, inclusiv și din Republica Moldova, precum și în creșterea activității criminale în Europa de Sud-Est, care este nu doar regiune a tranzitului de droguri relativ sigură, dar și ca furnizor major de droguri, în special canabis și, eventual, droguri sintetice.

Astfel, în sopol combaterii traficului ilicit de droguri apare stringenta necesitate de a fi luate și puse în aplicare măsuri de către statele din regiune. Prin urmare, este esențial să fie fortificată supravegherea sau monitorizarea traversării frontierei de către mijloacele de transport sau a persoanelor care ar putea face posibilă transportarea drogurilor. Pentru moment, țările din imediata vecinătate a Ucrainei trebuie să poată pune în aplicare diverse măsuri, în special prin mijloacele lor de supraveghere prin satelit și control vamal privind combaterea traficului ilicit de droguri.

Referințe:

1. SINORUKA F. *Ukraine War May Increase Drug Trafficking on Balkan Route – Report*. <https://balkaninsight.com/2023/07/17/ukraine-war-may-increase-drug-trafficking-on-balkan-route-report/>
2. *Războiul rusesc împotriva Ucrainei schimbă rutele heroinei către UE, potrivit EU Drug Markets Analysis 2024*. <https://euneighbourseast.eu/ro/news/latest-news/razboiul-rusesc-impotriva-ucrainei-schimba-rutele-heroinei-catre-ue-potrivit-eu-drug-markets-analysis-2024/>
3. *EU Drug Market: Heroin and other opioids — Trafficking and supply*. https://www.euda.europa.eu/publications/eu-drug-markets/heroin-and-other-opioids/trafficking-and-supply_en#level-3
4. *Războiul rusesc împotriva Ucrainei schimbă rutele heroinei către UE, potrivit EU Drug Markets. Analysis 2024*. <https://euneighbourseast.eu/ro/news/latest-news/razboiul-rusesc-impotriva-ucrainei-schimba-rutele-heroinei-catre-ue-potrivit-eu-drug-markets-analysis-2024/>
5. *EU Drug Market: Heroin and other opioids — Trafficking and supply*. https://www.euda.europa.eu/publications/eu-drug-markets/heroin-and-other-opioids/trafficking-and-supply_en#level-3
6. *L'impact de la guerre en Ukraine sur le trafic de drogue transnational*. <https://www.rts.ch/info/monde/13266593-limpact-de-la-guerre-en-ukraine-sur-le-traffic-de-drogue-transnational.html>
7. *La guerre en Ukraine affecte le crime organisé. Par où passe désormais l'héroïne venue d'Afghanistan? Que sait-on des réseaux criminels russes? Et du cash qui s'accumule dans les banques des Emirats du Golfe Persique?* <https://www.radiofrance.fr/franceculture/podcasts/affaires-etrangeres/les-mafias-face-a-la-guerre-d-ukraine-7479399>
8. *L'ONU s'alarme de l'expansion des drogues de synthèse dans le monde*. https://www.euda.europa.eu/publications/european-drug-report/2023/drug-situation-in-europe-up-to-2023_fr
9. *Le conflit en Ukraine, un terreau fertile pour les drogues*. <https://www.arabnews.fr/node/259031/international>
10. *Ukraine: la guerre pourrait profiter au marché de la drogue synthétique*. <https://www.lesechos.fr/monde/enjeux-internationaux/ukraine-la-guerre-pourrait-profiter-au-marche-de-la-drogue-synthetique-1415921>
11. *Disruption or displacement? Impact of the Ukraine war on drug markets in South Eastern Europe*. Ruggero Scaturo, Juli, 2023, 24 p.
12. *Ibidem*
13. *Ibidem*
14. *Ibidem*
15. *Ibidem*
16. DESMONCEAUX J. *Guerre en Ukraine: des soldats russes envoyés au front drogués aux amphétamines, selon un rapport*. https://www.bfmtv.com/international/asiе/russie/guerre-en-ukraine-des-soldats-russes-envoyes-au-front-drogues-aux-amphetamines-selon-un-rapport_A

17. ELLIOT J. *Combatientes zombis: las drogas de las nuevas guerras y las de siempre*. <https://www.lavanguardia.com/historiayvida/historia-contemporanea/20230917/9229678/combatientes-zombis-drogas-nuevas-guerras-siempre.html>
18. MIRCA C. *Se intensifică traficul de droguri la granița cu Ucraina*. <https://tvrmdovoda.md/article/b2e-81856eaa948fd/se-intensifica-traficul-de-droguri-la-granita-cu-ucraina.html>
19. *Nota de activitate a Inspectoratului General al Poliției de Frontieră pentru anul 2023*.
20. *Ministerul Afacerilor Interne al Republicii Moldova. Inspectoratul General al Poliției de Frontieră*, p. 11. <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://border.gov.md/files/2024-01/NI%20de%20activitate%20IGPF%202023%20plasat.pdf>

Date despre autor:

Svetlana CEBOTARI, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0001-9073-104

E-mail: svetlana.cebotari11@gmail.com

Prezentat la 12.09.2024

CZU: 327.57:355.4(470:477):343.343.6(478)

[https://doi.org/10.59295/sum8\(178\)2024_22](https://doi.org/10.59295/sum8(178)2024_22)

IMPACTUL RĂZBOIULUI RUSO-UCRAINEAN ASUPRA MIGRAȚIEI ILEGALE CA FORMĂ A CRIMEI ORGANIZATE. CAZUL REPUBLICII MOLDOVA

Svetlana CEBOTARI,

Universitatea de Stat din Moldova

Valeriu LUNGU,

Academia Militară „Alexandru cel Bun” a Forțelor Armate

Războiul din Ucraina reprezintă o arenă nu doar a confruntărilor dintre state, ci unul din imboldurile primordiale ale dezvoltării rețelelor criminale, implicate în trafic de droguri, arme, dar și a traficului de ființe umane. Agresiunea nejustificată a Federației Ruse în Ucraina din 2022 a marcat creșterea numărului de rețele a grupărilor implicate în organizarea traficului de persoane, în special bărbați apti de luptă din Ucraina pe teritoriul Republicii Moldova. Rețelele criminale implicate în traversarea ilegală a frontierei Republicii Moldova activează în strânsă colaborare cu cele din Ucraina, dar și România. În ultimul timp, grupările criminale implicate în traficul de persoane își consolidează tot mai mult poziția în Republica Moldova, inclusiv își fortifică activitatea prin cooperarea cu rețelele criminale din statele vecine -Ucraina și România.

Prezentul articol are drept obiectiv reliefarea principalelor aspecte cu referire la impactul războiului din Ucraina asupra dezvoltării rețelelor de crimă organizată pe teritoriul Republicii Moldova, în special a rețelelor criminale implicate în traficul de persoane.

Cuvinte-cheie: *migrație ilegală, crimă organizată, frontieră, război, securitate, trafic, Republica Moldova, Ucraina.*

THE IMPACT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR ON ILLEGAL MIGRATION AS A FORM OF ORGANIZED CRIME. THE CASE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

The war in Ukraine is not only an arena of confrontations between states, but one of the primary impetuses for the development of criminal networks, involved in drug and arms trafficking, but also human trafficking. The unjustified aggression of the Russian Federation in Ukraine since 2022 has marked the increase in the number of networks of groups involved in the organization of human trafficking, especially men capable of combat from Ukraine on the territory of the Republic of Moldova. The criminal networks involved in the illegal crossing of the border of the Republic of Moldova operate in close collaboration with those in Ukraine, but also Romania. Lately, the criminal groups involved in human trafficking are increasingly consolidating their position in the Republic of Moldova, including strengthening their activity through cooperation with criminal networks from the neighboring states - Ukraine and Romania.

The objective of this article is to highlight the main aspects with reference to the impact of the war in Ukraine on the development of organized crime networks on the territory of the Republic of Moldova, especially criminal networks involved in human trafficking.

Keywords: *illegal migration, organized crime, border, war, security, traffic, Republic of Moldova, Ukraine.*

Introducere

Actualmente, în contextul războiului din Ucraina, crima organizată devine un fenomen tot mai mult prezent pe arena internațională, atrăgând din ce în ce mai mult atenția guvernelor naționale și organizațiilor internaționale, dar și a comunității academice și societății civile. În măsura în care grupurile criminale sunt implicate în traficul ilicit de droguri și arme, a materialelor explozive, chimice, radioactive, în susținerea terorismului și a migrației ilegale, în coruperea guvernelor naționale și în penetrarea sistemului financiar global, crima organizată devine o amenințare la adresa securității naționale și internaționale. Astfel, în con-

textul noilor realități geopolitice, crima organizată devine unul dintre cele mai frecvente fenomene cu care se confruntă în prezent comunitatea internațională. Aceasta presupune derularea unor acțiuni periculoase, bazate pe recrutarea de persoane specializate în diverse domenii de activitate, utilizarea tehnologiei moderne, o anumită continuitate în sistemele de operare, strategii la nivel internațional de natură ce amenință nu doar viața și integritatea persoanelor, dar și securitatea națiunilor.

Rezultatele obținute și discuții

Pentru a precede la analiza fenomenului de trafic de ființe umane în contextul situației care are loc la frontiera țării vecine, este necesar de a defini acest fenomen atât prin prisma definițiilor internaționale, cât și naționale. Republica Moldova este parte la Convenția Consiliului Europei privind lupta împotriva traficului de ființe umane, Convenția ONU împotriva criminalității organizate transnaționale și a Protocolului adițional privind prevenirea, reprimarea și pedepsirea traficului de persoane, în special al femeilor și copiilor. De asemenea, este parte la Convenția Consiliului Europei privind asistența judiciară reciprocă în materie penală, Convenția ONU cu privire la drepturile copilului, Convenția Consiliului Europei pentru protecția copiilor împotriva exploatării sexuale și a abuzurilor sexuale etc.

Conform definițiilor înaintate de către specialiști din țările în care crima organizată are rădăcini adânci și se manifestă pregnant în viața de zi cu zi, aceasta este definită „existența unor grupuri de infractori suprastructurale, care prin înfăptuirea unor activități ilegale conspirate, continue și relativ complexe, au drept principal scop obținerea de profituri ilicite, la cote foarte ridicate [1].

Definiția cu referire la fenomenul crimei organizate este una largă și acoperă un număr mare de activități criminale. Se consideră destul de frecvent că acestea pot include traficul de persoane (pentru prostituție sau muncă forțată), contrabanda de migranți, traficul de droguri, traficul ilicit de bunuri, contrafacerea, activitățile culturale de trafic de mărfuri, traficul de arme, jaful armat și spălarea banilor [2]. Scopul fundamental al structurilor crimei organizate îl reprezintă capitalizarea continuă, respectiv acumularea de resurse prin mijloace ilegale. Este evidentă capacitatea grupărilor criminale de a identifica și exploata cu rapiditate noi domenii care le oferă posibilități de a obține profituri uriașe (traficul ilegal de imigranți, obținerea de fonduri și subvenții de la stat, trafic de organe umane, infrafracțiuni informatice etc.) [3].

Numeroase instrumente naționale și internaționale, în special Convenția Națiunilor Unite împotriva criminalității transnaționale organizate, au făcut din „crima organizată (transnațională)” un concept juridic. Termenul „crimă organizată” a devenit parte din vocabularul multor personalități politice, precum și al publicului larg. Este adesea folosit fără un punct de referință concret și rămâne, de fapt, foarte general și vag. Această lipsă de claritate are un impact și asupra dezbaterilor teoretice care se referă la ea. Pe de o parte, termenul poate fi folosit pentru a desemna activități criminale care necesită un anumit nivel de organizare și care fac parte, într-un fel sau altul, din piețe ilicite complexe. Traficul de arme, droguri și ființe umane este adesea legat de o serie de activități care le deschid calea, cum ar fi violența sau amenințările cu violență, corupția și spălarea banilor [4].

Astfel, fenomenul crimei organizate se referă la activități ilicite orientate spre căutarea profitului economic și financiar. Se caracterizează în principal printr-o organizare mai mult sau mai puțin structurată sau metodică, orientată spre activități transnaționale [5]. Crima organizată modernă este prezenă pretutindeni, sub diverse forme, în funcție de tradiții, condiții economice și politice specifice și de tipul de activitate și afaceri implicat, angajându-se în toate tipurile de tranzacții sau trafic, legale sau ilegale, cu mențiunea să fie profitabile și să ofere posibilitatea investirii banilor câștigați pe căi ilegale [6].

Una din formele actuale de manifestare a criminalității organizate transnaționale este organizarea migrației ilegale. Perpetuarea unor focare de instabilitate politică și militară în zone cu potențial migraționist, precaritatea nivelului de trai, resimțită de mase largi de populație din multiple spații externe, corelate cu atitudinea flexibilă și inventivitatea membrilor rețelelor criminale, interesați de obținerea unor venituri substanțiale, care descoperă în timp real soluții la restricțiile sau acțiunile represive ale autorităților, reprezintă factori favorizanți pentru menținerea la cote apreciabile a manifestării fenomenului de migrație ilegală, inclusiv în spațiul european. Transportarea ilegală a migranților pe teritoriul UE s-a transformat într-o afacere internațională extrem de profitabilă. Conform raportului întocmit în comun de Europol și Interpol, intitulat

„Migrant Smuggling Networks” (publicat în luna mai 2016), o mare parte din migrații ilegale aflați pe teritoriul UE au fost transportați de membri ai rețelelor de migrație ilegală.

Rețele infracționale organizează fără scrupule călătorii pentru un număr mare de migrați care doresc cu disperare să ajungă în UE. Acestea obțin profituri substanțiale, punând în același timp în pericol viețile migraților. Intensificarea fluxului de migrați și refugiați care încearcă să pătrundă în spațiul comunitar european a condus la creșterea semnificativă a presiunii, atât din punct de vedere administrativ, cât și financiar, asupra tuturor țărilor tranzitate și, în același timp, s-a constituit într-o amenințare la adresa climatului de securitate și stabilitate a acestui spațiu. Numărul mare al migraților și refugiaților aflați la frontiera externă a UE menține activ și chiar amplifică activitățile infracționale pe linia migrației ilegale derulate de rețelele de criminalitate organizată transfrontalieră, atrase de posibilitatea obținerii, cu riscuri relativ mici, a unui profit substanțial imediat. O analiză mai atentă a fenomenului pune în evidență multiplele valențe și implicațiile profunde ale activităților circumscrise migrației ilegale care generează și potențează numeroase alte acțiuni infracționale. Astfel, amenințările la adresa securității naționale generate de antrenarea cetățenilor în traficul de persoane vin dintr-o serie de situații și contexte care țin inclusiv de alte activități criminale:

- impulsivitatea activităților criminale conexe migrației ilegale, permițând comunicarea și schimbul de expertiză în mediul infracțional, cu efecte nedorite în planul „profesionalizării” infractorilor în domenii precum contrabanda și evaziunea fiscală (un „circuit funcțional” de trecere ilegală a frontierei este exploatat și pentru alte „afaceri”;

- presiunea exercitată asupra autorităților cu atribuții de control la frontieră;
- facilitarea prezenței și tranzitării teritoriului țărilor de tranzit de către persoane care prezintă riscuri teroriste/ criminogene ;

- creșterea pericolului de producere ori răspândire a unor epidemii, precum cea cauzată de virusul poliomielitei;

- presiuni asupra sistemului social, care pot determina, în cazuri extreme, revolte sociale, xenofobie sau segregări etnice [7].

Persoanele care organizează migrația ilegală este destul de neunivocă. Aceștia pot fi infractori profesioniști de talie internațională, unii dintre care se specializează exclusiv pe acest gen de activitate. În pofida deosebirilor, specifice diverselor regiuni și rute, datele existente mărturisesc despre faptul că în toate regiunile sunt prezente atât grupuri mici, cât și grupuri și rețele mai mari. Totodată, există numeroși organizatori care se ocupă cu afaceri ilegale și participă la transportarea ilegală a migraților ca o oportunitate de a obține un venit suplimentar. În procesul dat deseori sunt implicate persoanele corupte din organele de stat precum și alte persoane. În acest context, apare necesitatea de a face o delimitare conceptuală între „traficul de persoane” și „organizarea migrației ilegale”. Organizarea migrației ilegale este transnațională și este legată de transportarea ilegală a persoanelor peste frontiera internațională, de regulă, contra unei sume de bani. Recompensa financiară a organizării migrației ilegale poate fi una singulară, achitată contrabandistului până la ajungerea la destinație, fie plata eșalonată după ajungerea la destinație. În cazul traficului de persoane relațiile dintre traficant și victimă nu se încheie la ajungerea la destinație, astfel încât victima poate fi impusă să achite pretinsele datorii (muncă forțată, pentru a stinge datoria). Traficul de ființe umane are loc atât peste hotarele statului, cât și în limitele hotarelor naționale [8].

În cazul migrației ilegale, persoana cunoaște că ea este transportată ilegal. Victimele traficului de persoane, în majoritatea cazurilor, nu cunosc ce îi așteaptă până a ajunge la destinație. La fel, analizând fenomenul migrației ilegale ca formă a crimei organizate, este important de a înțelege corect deosebirile dintre aceste două tipuri de activitate. Confundarea acestora deseori conduce la faptul că traficul de persoane este examinat ca o problemă ce ține de migrație, și nu ca o problemă a drepturilor omului și a unei politici mai vaste, care necesită un răspuns politic complex la nivel de guvern. În cazul traficului de persoane, de regulă, este realizată trecerea ilegală a victimei pe teritoriul anumitului stat. Totodată, este necesar de menționat că traficul de persoane nu în toate cazurile este legat de migrația ilegală, deoarece trecerea hotarelor de stat de către victimă deseori este realizată pe baze legale. Astfel, în conformitate cu prevederile art. 3 al Protocolului din 15.11.2000 împotriva traficului ilegal de migrați pe calea terestră, aeriană și pe mare, adițional la Convenția Națiunilor Unite împotriva criminalității transnaționale organizate, expresia trafic ilegal de

migranți desemnează faptul de a asigura, în scopul obținerii, direct sau indirect, folos financiar or unui alt folos material, intrarea ilegală într-un stat parte a unei persoane care nu este cetățean și nici rezident permanent al aceluși stat [9].

Conform prevederilor stipulate în art. 3621 alin.(1) al Codului penal al Republicii Moldova [10], „organizarea migrației ilegale” este : „organizarea, în scopul obținerii, direct sau indirect, a unui folos financiar sau material, a intrării, șederii, tranzitării ilegale a teritoriului statului sau a ieșirii de pe acest teritoriu a persoanei care nu este nici cetățean, nici rezident al acestui stat” [11].

Semnul distinctiv al organizării migrației ilegale constă în faptul că aceasta nu este realizată de victimă, ci de un grup criminal organizat, specializat pe tipul dat de activitate criminală. De asemenea, este de menționat faptul că, organizarea migrației ilegale nu întotdeauna este un element al traficului de persoane. Organizarea migrației ilegale realizată în cadrul traficului de persoane urmează a fi deosebită de organizarea migrației ilegale realizată la rugămintea sau cu acordul migrantului. Traficul de persoane are loc în cazurile când migrantul nu posedă o voință suficientă. Traficul de persoane este realizat fie contra voinței persoanei, fie cu acordul său obținut prin inducerea în eroare. Organizarea migrației ilegale, însă, reprezintă o activitate infracțională transnațională, iar organizatorii ei acționează în cadrul unor rețele [12].

Fiind o „poartă” spre Europa, Republica Moldova, prin poziția ei geopolitică și geostrategică, resimte la frontierele sale presiuni ale criminalității organizate transfrontaliere cum ar fi: migrația, în cele două forme de manifestare - imigrația și emigrația, traficul de droguri, traficul de ființe umane, traficul de armament, muniții, materiale explozive, traficul cu autoturisme de lux furate, contrabanda de bunuri și produse (bunuri din patrimoniul național, cultural, droguri, țigări, băuturi alcoolice, produse petroliere, medicamente etc.). Conflictul militar din Ucraina, declanșat în anul 2022 are un impact direct asupra dezvoltării fenomenului crimei organizate, în special cea care vizează migrația ilegală.

Instabilitatea din regiunea transnistreană devine un coridor pentru o migrație ilegală în creștere. Odată ce aceste persoane sunt depistate la frontieră, acestea solicită azil - o formă de protecție internațională, care le oferă șansa de a rămâne temporar, în siguranță în Republica Moldova. Cu toate acestea, pentru cei mai mulți solicitanți de azil, Republica Moldova este văzută doar ca un refugiu temporar și o țară de tranzit către Uniunea Europeană. Formele prin care se manifestă acest fenomen la frontiera de stat sunt:

- trecerea ilegală a frontierei pe sectorul „verde” de frontieră pe sensul de intrare;
- tentativa de intrare în Republica Moldova prin punctele de trecere a frontierei (PTF) ascunși în mijlocul de transport;
- trecerea ilegală a frontierei pe sectorul „verde” de frontieră pe sensul de ieșire la frontiera Republica Moldova - România (MDA-ROU);

În ultima perioadă se accentuează utilizarea teritoriului transnistrean ca punct de tranzit pentru cetățenii ucraineni. Migrația ilegală a cetățenilor ucraineni reprezintă o problemă complexă, implicând nu doar traversarea ilegală a frontierei, ci și un întreg sistem de plăți și transferuri financiare ce operează în umbră. Această rețea clandestină este activă în ultima perioadă, marcând o creștere alarmantă a numărului de persoane care trec ilegal frontiera, inclusiv prin regiunea transnistreană [13].

Astfel, potrivit datelor statistice, oferite de către Inspectoratul General al Poliției de Frontieră (IGPF), pe parcursul a 6 luni ale anului 2024 pentru tentativă/trecere ilegală a frontierei de stat pe segmentul de frontieră Republica Moldova-Ucraina (MDA-UKR), cu scop de migrare ilegală, au fost documentați 1678 cetățeni ucraineni. De asemenea, în punctele de trecere a frontierei de pe segmentul moldo-român și aero pe sensul de ieșire din Republica Moldova și alte subdiviziuni ale IGPF au fost documentați 8 599 3 cetățenii ucraineni, care nu aveau intrare legală în Republica Moldova dintre aceștia un număr de 7 609 au declarat că au trecut pe sectorul transnistrean [14].

Mecanismul de funcționare al acestei rețele este sofisticat și bine pus la punct. Cetățenii ucraineni interesați de a trece ilegal frontiera descoperă aceste grupări prin intermediul canalelor de Telegram, precum și prin conținut video distribuit pe platforme precum Instagram sau Tik-Tok. Aceasta demonstrează adaptabilitatea și inovația grupurilor implicate, care folosesc tehnologia modernă pentru a-și extinde și eficientiza operațiunile. Într-un alt aspect intrigant al acestui proces, cetățenii ucraineni care participă la migrația ilegală sunt instruiți să șteargă orice urmă digitală a tranzacției și a comunicării cu grupările, odată

ce ajung pe teritoriul Republicii Moldova. La cererea expresă a acestor grupuri, ei elimină din telefoanele lor toate aplicațiile și platformele folosite pentru efectuarea plăților, inclusiv conturile descentralizate. Această măsură de precauție este menită să împiedice urmărirea activităților lor de către autorități și să elimine dovezi potențiale care ar putea fi folosite împotriva lor sau a grupărilor implicate. Prin ștergerea datelor, ei nu doar că își protejează identitatea și activitățile, dar și complică considerabil eforturile autorităților de a urmări și de a descuraja astfel de migrații ilegale [15].

Legea marțială care restricționează libertatea de mișcare a bărbaților din Ucraina va continua probabil să fie aplicată și urmată de noi runde de conscripție. Nu pot fi excluse alte modificări legislative care să înăsprescă parametrii recrutării. Astfel, au fost identificate mai multe zone cu risc sporit de migrație ilegală și anume:

- pe sectorul moldo-român: la FV: SPF „Leușeni 1”, SPF „Stoianovca”, SPF „Frăsinești”, SPF „Leova”, SPF „Ungheni”, SPF „Cuhnești” SPF „Sculeni, SPF „Brînza”;

- în punctele de trecere a frontierei (PTF): „Leușeni - Albița”, „Sculeni - Sculeni”, „Ungheni - Nicolina”;

- pe sectorul moldo-ucrainean: evaluarea datelor cu privire la cazurile de traversare ilegală relevă faptul că actualmente întregul sector de frontieră moldo-ucrainean „frontiera verde” reprezintă o vulnerabilitate sporită în fața fenomenului migrației ilegale;

- pe sectorul aerian: rutele caracteristice pentru riscul migrației ilegale evidențiate pe parcursul perioadei ianuarie – iunie: pe sensul de intrare: Istanbul - Chișinău, Antalya - Chișinău, rută potențială Erevan - Chișinău, pe sensul de ieșire: toate rutele spre UE.

Astfel, în acțiunile de facilitare a migrației ilegale pe sectorul de frontieră moldo-ucrainean pentru obținerea resurselor financiare sunt implicați atât cetățeni ucraineni, cât și cetățeni ai Republicii Moldova (preponderent locuitori din imediata apropiere a frontierei de stat). Deseori, în schemele traficului ilicit de persoane sunt implicați și cetățeni ai României. Sumele variază între 1000-5000 dolari SUA. Traversările ilegale la frontiera moldo-ucraineană vor continua din cauza războiului în desfășurare [16].

Pentru o mai bună comprehensiune a fenomenului migrației ilegale ca formă a crimei organizate condiționate de războiul ruso-ucrainean, inclusiv și de impunerea legii marțiale cu referire la restricționarea libertății de mișcare a bărbaților din Ucraina, s-au creat o multitudine de rețele privind traficul ilegal a migranților, cetățeni ucraineni. În acest context, merită atenție activitatea rețelei de trafic de migranți formată din 11 persoane din România și Republica Moldova, care transportau cetățeni din țări afro-asiatice către vestul Europei contra unei sume ce varia între 3.000 și 5.000 de euro. Potrivit autorităților din România, grupul infracțional, format din 11 persoane cu cetățenie română și moldovenească, a activat în perioada anilor 2022 și 2023 pe teritoriile României și a Republicii Moldova. Membrii rețelei transportau migranți din țări afro-asiatice către vestul Europei, percepând între 3.000 și 5.000 de euro per migrant, în funcție de destinația finală și de resursele financiare ale acestora. Rutele folosite erau: Grecia – Bulgaria – România – Ungaria – Austria, respectiv Grecia – Bulgaria – Serbia/Croația – Ungaria – Austria. Astfel, ca rezultat a perchezițiilor efectuate la data de 27 mai 2024, în județele Ilfov și Dâmbovița, autoritățile din România, au confiscat mijloace de comunicații, înscrisuri, precum și alte probe. „În luna aprilie 2024, sub egida EUROJUST, ca rezultat al încheierii acordului privind constituirea unei echipe comune de anchetă între autoritățile judiciare din România și Republica Moldova, în vederea documentării activității infracționale a fost depistată implicarea cetățenilor moldoveni. La 16 mai 2024, polițiștii Direcției Combaterea Criminalității Organizate și ai Direcției urmărire penală din cadrul INI al IGP Moldova au pus în aplicare șapte mandate de percheziție domiciliară, acțiune la care au participat și polițiștii Brigăzii de Combatere a Criminalității Organizate Galați”. La anchetele din România au participat și reprezentanți ai autorităților judiciare din Republica Moldova, acțiunea fiind susținută de SELEC. Sprijinul tehnic a fost asigurat de Direcția Operațiuni Speciale din cadrul Poliției Române, iar activitățile au beneficiat de ajutorul polițiștilor din Dâmbovița și al jandarmilor Brigăzii Speciale de Intervenție și inspectoratelor județene din Galați și Dâmbovița [17].

Războiul din Ucraina a condiționat creșterea fenomenului crimei organizate, în special a traficului de persoane. Dacă e să facem o analiză a situației, atunci, rețelele criminale și-au făcut apariția pe teritoriul Republicii Moldova. Activitatea acestor grupări este prezentă practic pe întreg segmentul de frontieră moldo-ucraineană.

Astfel, analizând situația dată, este de menționat faptul că în Republica Moldova au fost depistate cazuri privind traficul ilegal de persoane, în special a bărbaților ucraineni ați de luptă.

Drept exemplu ne servește activitatea din perioada martie 2023 - ianuarie 2024, a unei grupări formate din cinci persoane (patru bărbați și o doamnă) cu vârste cuprinse între 22 și 57 de ani implicată în traficul ilegal de persoane, în special a bărbaților ucraineni. Gruparea activa în raionul Basarabeasca și organiza intrări ilegale pe teritoriul Republicii Moldova a bărbaților ucraineni, pentru un cost total de 5.000 dolari. Primul episod se referă la acțiunile a trei bărbați și a unei doamne învinuită cu rol de organizator implicați în organizarea călătoriei în afara postului vamal a unui ucrainean din Harcov în Republica Moldova, care urma să le achite 3.500 de dolari. Însă, după facilitarea traversării ilegale a hotarului din Ucraina în Moldova a cetățeanului ucrainean de către inculpatul mai tânăr, care a acționat la indicația femeii inculpate, urmată de întâmpinarea și preluarea de la hotar cu mașina a ucraineanului de către alți doi inculpați, aceștia au fost reținuți. Procurorii au solicitat aplicarea arestului preventiv, inclusiv a femeii cu rol de organizator, însă Judecătoria Cahul, a aplicat arestul la domiciliu, iar ulterior a refuzat prelungirea măsurii. Cu privire la cel de-al doilea episod din 2024, luna februarie, Procuratura pentru Combaterea Criminalității Organizate și Cauze Speciale (PCCOCS) a comunicat despre implicarea în schemă a femeii cu rol de organizator, a fratelui acesteia și a inculpatului mai în vârstă cu care au comis aceeași infracțiune și în 2023. În acest caz, după ce au organizat sosirea până la hotarul cu Moldova a unui ucrainean apt de luptă din regiunea Cerasov, contra unei sume de 3.600 de dolari plătiți membrilor grupului criminal organizat din Ucraina, acesta a fost preluat de către cel mai în vârstă inculpat, la indicația femeii organizator, pentru traversarea ilegală a hotarului. Pentru acest serviciu, cetățeanul ucrainean le-a achitat suma de 1.400 de dolari. Mai apoi, femeia și-a apelat fratele, care l-a transportat pe ucrainean la un hotel din Chișinău, pentru o sumă de 100 de dolari. Ulterior, gruparea a fost reținută, fiindu-le aplicat arestul la domiciliu de către Judecătoria Cahul, sediul Taraclia, prelungit o singură dată (chiar dacă procurorii au solicitat aplicarea arestului preventiv). În ceea ce privește cele patru mașini folosite la transportarea migranților, acestea au fost ridicate, pentru eventuala confiscare în folosul statului, ulterior pronunțării instanței de judecată. Potrivit Codului penal, cei cinci riscă o amendă de până la 67.500 lei sau închisoare de la cinci la șapte ani. Conform procedurii, dosarul a fost examinat de către Judecătoria Cahul, iar până la pronunțarea unei hotărâri judecătorești finale, persoanele beneficiază de prezumția nevinovăției, potrivit legii. De asemenea, în iulie 2024, urmare a unui dosar trimis în judecată de procuratura raionului Hâncești, unul din membrii grupării a fost condamnat la amendă de 45.000 lei pentru aceeași infracțiune de organizare a migrației ilegale a cetățenilor din Ucraina, în ianuarie 2024 [18].

O altă grupare formată din opt persoane (inclusiv doi polițiști de frontieră) activa pe teritoriul Găgăuziei. Gruparea organiza intrări ilegale pe teritoriul Republicii Moldova a bărbaților din Ucraina. Pentru serviciile acordate, indivizii cereau sume cuprinse între 6.000 și 8.000 de euro per persoană. Potrivit Poliției de Frontieră, la solicitarea procurorilor PCCOCS, Judecătoria Chișinău, sediul Ciocana, a dispus aplicarea arestului preventiv pentru 30 de zile [19]. În contextul războiului din Ucraina, vedem că în organizarea trecerii ilegale a frontierei pe segmentul moldo-ucrainean se implică tot mai mulți cetățeni ai Republicii Moldova. Astfel, un cetățean moldovean în vârstă de 62 ani a fost condamnat de instanță la o amendă în mărime publică de 870 de unități contravenționale, adică 43.500 de lei, cu privarea dreptului de a ocupa funcții pe o perioadă de trei ani, pentru comiterea infracțiunii de organizare a migrației ilegale. Potrivit Poliției de Frontieră, acesta era membrul unei grupări criminale specializate în organizarea migrației ilegale, cu roluri bine stabilite, din care făceau parte atât cetățeni ai Republicii Moldova, cât și ai Ucrainei. Activitatea sa consta în rolul de călăuză pentru cetățenii ucraineni care intrau ilegal în Republica Moldova. Schema grupării presupunea organizarea intrării ilegale a bărbaților ucraineni pe teritoriul Republicii Moldova, eludând controlul de frontieră. De menționat că în luna ianuarie 2024 a fost inițiată o cauză penală pe numele bărbatului, ca urmare a reținerii acestuia în flagrant delict în zona de competență a Sectorului Poliției de Frontieră Basarabeasca, în timp ce însoțea cinci cetățeni ucraineni care tocmai intraseră ilegal pe teritoriul țării [20]. Polițiștii de frontieră din cadrul Direcției regionale Sud au înregistrat 10 cazuri de trecere ilegală a frontierei de stat, fiind depistați 19 cetățeni ucraineni. Cazurile au avut loc în diferite zile ale săptămânii. Potrivit Poliției de Frontieră, patru dintre incidente au fost semnalate în cadrul SPF Copceac, unde în timpul

misiunilor de supraveghere a frontierei au fost surprinși opt cetățeni ucraineni care au intrat clandestin în Republica Moldova. Alte patru ilegalități au avut loc în SPF Vulcănești. Aflate în misiuni, patrulele mobile au depistat în preajma liniei frontierei șase cetățeni ucraineni care nu-și justificau prezența în zonă. Din declarațiile acestora s-a constatat că toți cei șase au ajuns ilegal în Moldova. Așadar, în colaborare cu populația locală, polițiștii de frontieră din SPF Cișmichioi și SPF Valea Perjei au interceptat cinci ucraineni care se deplasau pe jos dinspre statul vecin spre interiorul țării [21].

Cazuri cu implicarea cetățenilor Republicii Moldova în organizarea trecerii frontierei moldo-ucrainene, dar și a celei moldo-române au fost depistate și de către polițiștii din România [22]. Polițiștii din România la data de 6 aprilie 2024 au reușit să oprească cu focuri de armă o mașină condusă de un moldovean care transporta 9 migranți, dinspre Arad spre Timișoara. Dintre cei 9 migranți, doar 6 au fost prinși. Potrivt IPJ Timiș, polițiștii de la Biroul Autostrăzi au urmărit mașina în care se aflau mai mulți migranți, pe o distanță de 18 km. Agenții au tras 9 focuri de avertisemnt, pentru a-i prinde pe fugari. Conducătorul auto, un tânăr în vârstă de 24 de ani, cetățean cu dublă cetățenie română/moldovenească și 6 persoane de naționalitate străină. Migranții au fost predați Poliției de Frontieră [23].

La data de 12 decembrie 2023, în raionul Ștefan Vodă au avut loc descinderi la domiciliile a doi bănuți într-o cauză penală pornită pe organizarea migrației ilegale. A fost ridicat un mijloc de transport și reținuți pentru 72 de ore cei doi bănuți. Din informațiile acumulate, la data de 17 noiembrie 2023, polițiștii de frontieră au depistat în zona localităților „Ungheni – Ungheni-Prut” cinci cetățeni indieni, cu vârste cuprinse între 19-35 ani, fără documente de identitate. Ca urmare a declarațiilor și cercetărilor ulterioare, a fost stabilit că străinii sunt implicați într-un plan de migrație ilegală. Aceștia ar fi plătit unor persoane sume între 4000 și 7000 de euro fiecare, pentru a le facilita trecerea frontierei de stat. În baza materialului probatoriu administrat, polițiștii de frontieră din cadrul Direcției Regionale Vest, sub conducerea Procuraturii raionului Ungheni, și cu sprijinul angajaților Direcției Acțiuni Speciale la Frontieră la data de 12 decembrie 2023, au efectuat percheziții la domiciliile a doi suspecți din raionul Ștefan Vodă. În rezultat a fost ridicat vehiculul utilizat pentru transportarea cetățenilor indieni, dar și cei doi suspecți pe cauza penală reținuți pentru 72 de ore [24].

Zona estică a Republicii Moldova devine la fel un teren favorabil pentru organizarea trecerii ilegale a frontierei moldo-ucrainene. Astfel, ofițerii Poliției de Frontieră anunță reținerea a doi taximetriști responsabili de transportarea ilegală din regiunea transnistreană la Chișinău a ucrainenilor sosiți ilegal în Moldova, care pentru întreaga schemă de tranzitare plăteau a câte \$2.000 de persoană. Cei doi taximetriști sunt din raioanele Rezina și Râbnita și au vârste de 50 și 64 de ani. Aceștia au fost implicați în schemă pe parcursul anului 2024, de comun cu alți membri ai grupului infracțional din Ucraina [25].

Cazuri similare cu referire la organizarea trecerii ilegale a frontierei de stat a persoanelor din Ucraina Polițiștii de frontieră din cadrul Direcției Investigare Criminalitate Transfrontalieră și Direcției Urmărire Penală, de comun cu procurorii PCCOCS, au reținut doi taximetriști din Tighina și Rezina, care ar fi facilitat intrarea ilegală în Moldova prin Camenca a nouă ucraineni apti de luptă, pentru sume de 5.000 dolari americani. Cei doi taximetriști reținuți au transportat ilegal migranți începând din martie 2024. Unul din taximetriști este din Tighina, cu vârsta de 31 de ani. Oficial, acesta muncea în calitate de taximetrist și conducea o mașină înregistrată în stânga Nistrului, care-i aparține unuia din complici, cu care a transportat ilegal și cetățenii Ucrainei vizați în schemă. Așa cum mașina a fost folosită la comiterea infracțiunii, aceasta a fost ridicată de oamenii legii, în scopul aplicării sechestrului și eventualei confiscări în baza hotărârii judecătorești. Cel de-al doilea taximetrist este originar din Rezina, cu vârsta de 57 de ani a fost reținut în septembrie. Mașina acestuia, de asemenea, a fost ridicată ca rezultat al faptului că a fost folosită la transportarea ilegală a migranților ucraineni. Totodată, în cadrul perchezițiilor, au fost ridicați 6.000 euro care ar fi fost obținuți din transportarea ilegală, telefoane mobile folosite în comunicare în cadrul schemei infracționale și alte probe utile cauzei penale. De asemenea, în schema infracțională este cercetată și implicarea a doi cetățeni ai Ucrainei, cu vârste de 41 și 55 de ani, care s-au refugiat de război în Moldova [26].

La fel, unii cetățeni Ucraineni, stabiliți pe teritoriul Republicii Moldova sunt implicați în scheme infracționale. În acest context, drept exemplu ne servește cazul ucraineanului stabilit în Moldova, în stânga Nistrului care organiza treceri ilegale a ucrainenilor. În luna martie 2024 bănuitul a transportat ilegal 15

ucraineni, contra unei taxe de până la \$10.000. Alte cazuri de organizare a trecerii frontierei de stat și a tranzitării teritoriului Republicii Moldova se referă la acțiunile întreprinse de către un bărbat și fiul acestuia din Slobozia care pe parcursul lunii ianuarie 2024 au transportat ilegal opt ucraineni apti de luptă. La data de 23 iulie 2024, Judecătoria Chișinău-sediul Buiucani i-a condamnat la pedeapsa cu amendă de 60.000 lei [27].

În perioada lunii februarie 2024, un grup criminal bine organizat, format din membri - cetățeni din Ucraina și Republica Moldova, a planificat și executat activități ilegale de migrație transfrontalieră, în scopul câștigului financiar. Membrii acestei rețele primeau sume semnificative, aproximativ 7500 de dolari SUA de la fiecare migrant ucrainean, ca recompensă pentru serviciile lor ilegale. În data de 20 martie 2024, într-o operațiune de amploare desfășurată de către ofițerii Serviciului de Investigare a Criminalității Transfrontaliere și organului de urmărire penală ale Sectorului Poliției de Frontieră „Aeroportul Internațional Chișinău”, în colaborare strânsă cu Serviciul Grăniceresc de Stat al Ucrainei, a fost destructurată o grupare criminală la nivel transfrontalier, specializată în migrația ilegală a cetățenilor ucraineni [28].

Procurorii PCCOCS, de comun cu ofițerii Poliției de Frontieră, anunță reținerea unui cetățean al R. Moldova din Dubăsari, pentru transportarea ilegală la Chișinău a șapte bărbați ucraineni apti pentru serviciul militar, pentru taxe cuprinse între \$5.000 și \$7.700 per persoană. Bărbatul cu vârsta de peste 30 de ani îi prelua din regiunea transnistreană, după ce aceștia soseau acolo ilegal din Stepanovca, Ucraina. Din stânga Nistrului, acesta-i transportase pe cei trei ucraineni într-un hotel dintr-o localitate a municipiului Chișinău pentru tranzitarea Republicii Moldova spre România. Anterior, bărbatul fusese anunțat în căutare într-un alt dosar de migrație ilegală. De asemenea, a transportat ilegal patru bărbați apti pentru serviciul militar din Kotovți, Ucraina, contra taxelor de până la 7.700 euro [29].

Cazuri similare de organizare a trecerii frontierei moldo-ucrainene și a transportării persoanelor din Ucraina de către cetățenii Republicii Moldova sunt prezente și pe segmentul de frontieră moldo-ucraineană din nordul țării. Astfel, polițiștii de frontieră din cadrul Direcției regionale NORD, în coordonare cu Procuratura Briceni, au reținut patru călăuze, care au asigurat intrarea ilegală în Republica Moldova a 15 bărbați din Ucraina. Persoanele bănuite au fost cercetate în cadrul cauzelor penale inițiate pe faptul comiterii infracțiunii de organizare a migrației ilegale. Pe numele a trei din membrii grupărilor criminale a fost aplicat arestul preventiv pentru 30 de zile, iar ultimul bănuț, reținut– pentru 72 de ore. Călăuzele au fost identificate ca trei cetățeni ai Ucrainei și un conațional. Suplimentar, au fost indisponibilizate două autoturisme și un microbuz, cu ajutorul cărora era asigurată transportarea persoanelor. Pe parcursul doar a două săptămâni, în regiunea sectoarelor de frontieră Briceni și Larga, cei patru bănuți au organizat traversarea frauduloasă a persoanelor din Ucraina în Republica Moldova, prin ocolirea punctelor de trecere a frontierei de stat. Toate persoanele sunt bărbați cu vârste cuprinse între 19 și 51 de ani. Aceștia și-au legalizat aflarea pe teritoriul Republicii Moldova, afându-se sub protecția de stat. Conform declarațiilor, cetățenii ucraineni au achitat pentru serviciile călăuzelor de la 1.700 de dolari până la 5.500 de dolari americani per persoană [30].

În raionul Ocnița s-au efectuat mai multe percheziții domiciliare la bănuți de migrație ilegală. Acțiunile s-au desfășurat în comun cu polițiștii de frontieră din cadrul Direcției regionale NORD și cei din Direcția Acțiuni Speciale la Frontieră, în coordonare cu Procuratura Ocnița. În rezultatul descinderilor au fost ridicate obiecte artizanale presupus pentru consum de droguri, pretinse substanțe psihotrope și alte obiecte care ar servi ca probe în cadrul cauzei penale. Astfel, angajații din cadrul Direcției regionale NORD împreună cu ofițerii Agenției Europene FRONTEX au destructurat un grup criminal organizat specializat în migrația ilegală. Membrii grupului au fost reținuți în flagrant delict în zona de frontieră, unde ar fi organizat pentru un cetățean ucrainean migrarea ilegală din Ucraina în Republica Moldova, inclusiv urmau să asigure și șederea temporară. La fața locului echipa comună de control a depistat trei cetățeni moldoveni, serviciile cărora ar fi costat 4000 de dolari [31].

Un alt caz care demonstrează implicarea cetățenilor moldoveni în organizarea trecerii ilegale a frontierei de stat se referă la cazul cetățeanului din Chișinău implicat în organizarea migrației ilegale pentru trei cetățeni ucraineni. Bănuțul, cu vârsta de 57 de ani, își oferea serviciile contra unei sume de 15 000 dolari. În fapt, polițiștii de frontieră din cadrul Direcției regionale Nord în comun cu Procuratura Ocnița au

acționat conform unei informații operative, iar în rezultat a fost stabilită ilegalitatea unui conațional. Acesta împreună cu alte persoane a format un grup criminal organizat specializat în migrația ilegală a cetățenilor ucraineni. Fiecare membru al grupului avea rolul său determinat în comiterea infracțiunii. Astfel, bănuitul urma să asigure, cu autoturismul personal, transportarea la Chișinău pentru trei bărbați din Ucraina, care au ajuns fraudulos în Republica Moldova [32]. Ofițerii Poliției de Frontieră de comun cu procurorii PCCOCS anunță deconspirarea unei scheme de migrație ilegală pentru zeci de cetățeni ai Turciei în alte state, cu un venit de aproape 200.000 euro.

Mai exact, aceștia ar fi contribuit la organizarea călătoriilor ilegale în Moldova, Turcia, Ucraina, România, Bulgaria, Bosnia și Herțegovina, Ungaria și Georgia. Deși, inițial membrii grupului criminal organizat au creat impresia că ar fi falsificat acte în acest scop, investigațiile oamenilor legii au indicat spre organizarea migrației ilegale – infracțiune mai gravă. Astfel, ulterior reținerii a patru bărbați, cu vârste cuprinse între 21-47 ani, în privința a două femei cu vârste de peste 30 și peste 60 de ani au fost acumulate probe care să permită atribuirea statutului de bănuit. Trei dintre bărbați au studii medii incomplete, iar al patrulea – studii superioare, cu toții fiind anterior în conflict cu legea, inclusiv pentru fapte similare. Aceștia-și convingeau inclusiv rudele apropiate ca să le vândă acte de identitate, ori să le confecționeze, ca mai apoi să le ofere contra cost, pentru ca să le folosească la organizarea migrației ilegale. În cadrul investigațiilor, a devenit cunoscut faptul că membrii grupului infracțional au organizat migrația ilegală în cel puțin 27 de cazuri, cu a câte trei migranți în fiecare caz. Drept rezultat au urmat 27 de percheziții, cu sprijinul subdiviziunilor specializate ale Poliției de Frontieră (DUP, DICT, DED, DSI, Intervenții speciale) și BPDS Fulger în regiunea de Sud, la domiciliile mai multor persoane, de unde au fost ridicate: ștampile și clișee ale autorităților de frontieră din România; ștampile ale ofițerilor de stare civilă din România, precum și una a Direcției publice de evidență a persoanelor și stare civilă din București; clișee ale autorităților de frontieră din Statele Unite ale Americii; acte de identitate false; telefoane care conțin informații despre comiterea infracțiunii [33].

Polițiștii de frontieră din cadrul SPF Otaci împreună cu ofițerii de investigații a DR Nord au destructurat un grup criminal organizat specializat în migrația ilegală. Unul dintre membri a fost reținut în flagrant delict în zona de frontieră, unde ar fi organizat pentru un cetățean ucrainean migrarea ilegală din Ucraina în Republica Moldova, inclusiv urmau să asigure și șederea temporară în țara noastră. În data de 16 aprilie 2024, prin înot pe râul Nistru, bărbatul din Ucraina a trecut ilegal frontiera moldo-ucraineană. Astfel, în cadrul unei misiuni de supraveghere a frontierei de stat, angajații Sectorului Poliției de Frontieră Otaci au surprins pe direcția localităților Moghiliiv Podolsk – Otaci, un bărbat care nu-și justifică prezența în zonă. Ca urmare a verificărilor specifice, persoana a fost legitimată ca cetățean al Ucrainei în vârstă de 42 de ani. Totodată, în urma măsurilor întreprinse de către ofițerii de investigații a DR Nord la fața locului a fost depistat un locuitor al raionului Ocnîța, la volanul unui mijloc de transport de model Honda, din primele cercetări a fost stabilit că acesta avea rolul de a prelua persoana străină, transporta și caza temporar pe teritoriul Republicii Moldova, contra unei sume de 2000 de dolari [34].

Concluzii

Consecințele invaziei din Ucraina a generat și generează exodul populației din această țară, iar traseele de deplasare a refugiaților include teritoriul Republicii Moldova ca țară de destinație sau de tranzit. În legătură cu faptul că teritoriul Ucrainei, Federației Ruse și a Belarusiei, sunt la moment intens verificate de organele competente privind controlul la frontieră, traseele migraționiste s-au redirecționat prin teritoriul Republicii Moldova. Analizând migrația ilegală ca fenomen al crimei organizate, am putea menționa că, în contextul războiului din Ucraina, este în creștere, condiționând apariția mai multor rețele criminale care activează pe întreg teritoriul Republicii Moldova, inclusiv și pe teritoriul statelor vecine -Ucraina și România.

În acest context, apare necesitatea fortificării și consolidării activității poliției de frontieră a Republicii Moldova cu cele ale Ucrainei și României în scopul detectării și combaterii acestui fenomen. De asemenea, în scopul combaterii traficului ilegal de persoane, este necesară consolidarea capacităților instituțiilor de aplicare a legii, ale instituțiilor de urmărire penală și a instituțiilor judiciare pentru a asigura cooperarea cu agențiile UE și statele membre ale UE în ceea ce privește prevenirea și combaterea traficului de persoane, inclusiv și consolidarea capacităților de identificare timpurie a fenomenului cu referire la migrația și traficul ilegal de persoane.

Referințe:

1. STOICA A. *Migrația ilegală la confluența cu traficul de persoane*. Editura Pro Universitaria, București, 2014, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.ujmag.ro/beletristica/migrația-ilegala-la- [Accesat: 02.09.2024]
2. MARTIN J- C. *Criminalité organisée, atteintes à la paix et à l'État de droit*. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://hal.science/hal-04161985/document- [Accesat: 02.09.2024]
3. STAMATIN Ș. *Fenomenul crimei organizate transfrontaliere*. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/16.Fenomenul%20crimei%20organizate%20transfrontaliere.pdf- [Accesat: 02.09.2024]
4. HAUCK P., PETERKE S. *Le crime organisé et la violence en bande organisée dans le droit national et international*. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://international-review.icrc.org/sites/default/files/irrc-878-hauck-peterke-fre.pdf- [Accesat: 02.09.2024]
5. PICCA G. *Les défis de la criminalité organisée transnationale: quels outils pour quelles stratégies*. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.vittimologia.it/rivista/articolo_picca_2009-03_2010-01.pdf- [Accesat: 02.09.2024]
6. STOICA A. „, op.cit.”
7. RUSU O. *Organizarea migrației ilegale ca formă de manifestare a criminalității organizate transnaționale*. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/181-187_6.pdf- [Accesat: 02.09.2024]
8. *Ibidem*
9. *Protocol din 15 noiembrie privind prevenirea, reprimarea și pedepsirea traficului de persoane, în special al femeilor și copiilor, adițional la Convenția Națiunilor Unite împotriva criminalității transnaționale organizate*. Emitent Organizația Națiunilor Unite. *MONITORUL OFICIAL* nr. 813 din 8 noiembrie 2002. https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/39748 [Accesat: 02.09.2024]
10. *Codul penal al Republicii Moldova*. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=109495&lang=ro [Accesat: 02.09.2024]
11. BRÎNZA S. , COJOCAL I. *Infracțiunea de organizare a migrației ilegale: obiectul juridic și victima infracțiunii*. *Studia Universitatis Moldaviae*, 2021, nr. 11, *Seria “Științe Sociale”*, p. 83-88. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/10.%20p.%2083-88.pdf [Accesat: 02.09.2024]
12. RUSU O. „, op.cit.”
13. *Raport analitic periodic Ianuarie – Iunie*. Inspectoratul General al Poliției de Frontieră. Ministerul Afacerilor Interne al RM, Chișinău, 2024. https://mail.google.com/mail/u/0/#inbox?projector=1 [Accesat: 02.09.2024]
14. *Ibidem*
15. *Ibidem*
16. *Ministerul Afacerilor Interne al RM, Chișinău, 2024*. https://mail.google.com/mail/u/0/#inbox?projector=1 [Accesat: 02.09.2024]
17. *Ajutau ucraineni să vină ilegal în Moldova: Cinci persoane, în judecată*. Stiri.md 29 August 2024. https://stiri.md/article/social/ajutau-ucraineni-sa-vina-ilegal-in-moldova-cinci-persoane-in-judecata [Accesat: 02.09.2024]
18. *Patru bărbați și o femeie, judecați pentru organizarea migrației ilegale*. Stiri.md. 29 august, 2024. https://stiri.md/article/social/patru-barbati-si-o-femeie-judecati-pentru-organizarea-migratiei-ilegale [Accesat: 02.09.2024]
19. *Bărbații din Găgăuzia care ajutau ucraineni să treacă granița, în arest*. Stiri.md. 19 August 2024. https://stiri.md/article/social/barbatii-din-gagauzia-care-ajutau-ucraineni-sa-treaca-granita-in-arest [Accesat: 02.09.2024]
20. *Un moldovean, amendat cu 43.500 de lei pentru organizarea migrației ilegale*. Stiri.md 24 august, 2024. https://stiri.md/article/social/un-moldovean-amendat-cu-43-500-lei-pentru-organizarea-migratiei-ilegale [Accesat: 02.09.2024]
21. *19 cetățeni ai Ucrainei, documentați pentru migrație ilegală*. Stiri.md 19.august, 2024. https://stiri.md/article/social/19-cetateni-ai-ucrainei-documentati-pentru-migratie-ilegala/ [Accesat: 02.09.2024]
22. MACARI L. *Timișoara: O mașină, condusă de un cetățean al R. Moldova, a fost oprită de polițiști cu focuri de armă*. Agora, 7 aprilie, 2024.

23. *O mașină plină cu migranți, condusă de un moldovean, a fost oprită cu focuri de arme în România: Șoferul, capturat de oamenii legii.* 7 aprilie, 2024. <https://unimedia.info/ro/news/57893454e83a58ff/o-masina-plina-cu-migranti-condusa-de-un-moldovean-a-fost-oprita-cu-focuri-de-arme-in-romania-soferul-capturat-de-oamenii-legii.html> [Accesat: 02.09.2024]
24. *Percheziții domiciliare într-o cauză penală privind organizarea migrației ilegale. Doi bănuți, reținuți pentru 72 de ore.* <http://provincial.md/actual/perchezitii-domiciliare-intr-o-cauza-penala-privind-organizarea-migratiei-ilegale-doi-banuiti-retinuti-pentru-72-de-ore> [Accesat: 02.09.2024]
25. *Doi taximetriști – reținuți pentru transportarea ilegală a bărbaților din Ucraina în Moldova, sosiți ilegal contra \$2.000/persoană.* 5 septembrie, 2024. <https://www.procuratura.md/pccocs/comunicate/comunicate-de-presa/doi-taximetriști-retinuti-pentru-transportarea-ilegala-barbatilor>[Accesat: 02.09.2024]
26. *Alți doi taximetriști din Tighina și Rezina – reținuți, într-un dosar de tranzitare ilegală a Moldovei de nouă ucraineni, pentru sume de \$5.000.* 16 Septembrie 2024. <https://border.gov.md/alti-doi-taximetriști-din-tighina-si-rezina-retinuti-intr-un-dosar-de-tranzitare-ilegala-moldovei> [Accesat: 02.09.2024]
27. *Ibidem*
28. *A câte circa 7500 de dolari a costat migrarea ilegală pentru mai mulți bărbați ucraineni.* 21 Martie 2024. <https://border.gov.md/cate-circa-7500-de-dolari-costat-migrarea-ilegala-pentru-mai-multi-barbati-ucraineni> [Accesat: 02.09.2024]
29. *ADIACONIȚEI I. Un bărbat a fost reținut, după ce ar fi transportat ilegal șapte ucraineni, pentru taxe de până la \$7.700.* <https://tvr Moldova.md/article/4d1f0eb1477ff863/un-barbat-a-fost-retinut-dupa-ce-ar-fi-transportat-ilegal-sapte-ucraineni-pentru-taxe-de-pana-la-7-700.html> [Accesat: 02.09.2024]
30. *„Organizarea migrației ilegale”, patru cazuri înregistrate la frontiera de NORD.* 26 Martie 2022. <https://border.gov.md/organizarea-migratiei-ilegale-patru-cazuri-inregistrate-la-frontiera-de-nord> [Accesat: 02.09.2024]
31. *Percheziții domiciliare la trei conaționali, bănuți de organizare a migrației ilegale.* 13 Mai 2023. <https://border.gov.md/perchezitii-domiciliare-la-trei-conaționali-banuiti-de-organizare-migratiei-ilegala> [Accesat: 02.09.2024]
32. *Membrul unui grup criminal organizat specializat în migrația ilegală, reținut pentru 72 de ore.* 29 Septembrie 2023. <https://border.gov.md/index.php/membrul-unui-grup-criminal-organizat-specializat-migratia-ilegala-retinut-pentru-72-de-ore> [Accesat: 02.09.2024]
33. *€200.000 din migrația ilegală a turcilor în 9 state. Rețineri și ștampile ridicate ale autorităților din România și SUA.* 26 Aprilie 2024. <https://border.gov.md/eu200000-din-migratia-ilegala-turcilor-9-state-retineri-si-stampile-ridicate-ale-autoritatilor-din>[Accesat: 02.09.2024]
34. *Un conațional bănuț în organizarea migrației ilegale, reținut în flagrant.* 19 Aprilie 2024. <https://border.gov.md/un-conațional-banuit-organizarea-migratiei-ilegale-retinut-flagrant> [Accesat: 02.09.2024]

Date despre autori:

Svetlana CEBOTARI, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, Facultatea de Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0001-9073-104

E-mail: svetlana.cebotari11@gmail.com

Valeriu LUNGU, doctorand, Academia Militară „Alexandru cel Bun” a Forțelor Armate.

ORCID: 0009-0001-6257-5438

E-mail: valeriu.lungu777@gmail.com

Prezentat la 30.09.2024

CZU: 327.57:355(1-622 NATO):061.1 EU

[https://doi.org/10.59295/sum8\(178\)2024_23](https://doi.org/10.59295/sum8(178)2024_23)

COMUNICAREA STRATEGICĂ: UNELE CONSIDERAȚII TEORETICE

*Elena MĂRZAC, Cristina EJOVA,**Universitatea de Stat din Moldova*

Articolul oferă o analiză cuprinzătoare a cadrului teoretic al conceptului de comunicare strategică (StratCom). În cercetare se analizează evoluția StratCom, evidențiindu-se natura sa interdisciplinară și componentele esențiale care o deosebesc de alte forme de comunicare. Sunt explicați termenii - „comunicare” și „strategie” - și modul în care aceste elemente se combină pentru a servi ca un instrument puternic pentru state și organizații, modelând percepția publică, întărind legitimitatea acțiunilor și promovând interesele naționale și organizaționale. Lucrarea evidențiază componentele StratCom în diverse domenii, de la diplomație publică la operațiuni psihologice și operațiuni informaționale, subliniind rolul său esențial în abordarea amenințărilor hibride și combaterea dezinformării. Prin analiza perspectivelor marilor puteri, precum SUA și Marea Britanie, și a organizațiilor internaționale, precum NATO și UE, articolul subliniază rolul esențial al StratCom în alinierea mesajelor pe diferite platforme pentru a sprijini obiectivele de securitate națională. Analiza subliniază necesitatea dezvoltării unor strategii de comunicare bine fundamentate, coerent coordonate și cu impact semnificativ, ca măsură esențială pentru menținerea rezilienței într-un mediu de securitate caracterizat de volatilitate și schimbare constantă. Se concluzionează că, în esență, comunicarea strategică trebuie privită ca un proces holistic care combină influența, alinierea mesajelor și implicarea audienței într-un dialog activ, contribuind astfel la consolidarea pe termen lung a rezilienței naționale, a credibilității și a încrederii publicului.

Cuvinte-cheie: *comunicare, strategie, comunicare strategică, NATO, Uniunea Europeană.*

STRATEGIC COMMUNICATION: SOME CONCEPTUAL APPROACHES

The article provides a comprehensive analysis of the theoretical and conceptual frameworks that underpin strategic communication (StratCom). The research examines the evolution of StratCom, emphasizing its interdisciplinary nature and the critical components that set it apart from other communication forms. It explores the dual foundation of StratCom - „communication” and „strategy” - and describes how these elements combine to serve as a powerful tool for states and organisations, shaping public perception and reinforcing legitimacy of the actions, promoting national and organisational interests. The paper also highlights StratCom’s application across multiple areas, from public diplomacy to psychological operations, informational operations, highlighting its crucial role in addressing hybrid threats and countering disinformation. By analyzing the perspectives of major powers, such as the USA and the UK, and international organizations like NATO and the EU, this article highlights the essential role of StratCom in aligning messages across various platforms to support national security objectives. The analysis underscores the need for well-founded, coherently coordinated, and high-impact communication strategies as a vital measure to maintain resilience in a security environment characterized by volatility and constant change. Concluding that strategic communication should be seen as a holistic process that combines influence, message alignment, and audience engagement within an active dialogue, all contributing to the long-term strengthening of national resilience and credibility and public trust.

Keywords: *communication, strategy, strategic communication, NATO, European Union.*

Introducere

Primul deceniu al secolului al XXI-lea a fost martorul unei creșteri semnificative a interesului pentru *comunicarea strategică*, definită în linii mari ca utilizarea intenționată (sau intenționată) a comunicării pentru a atinge obiective individuale, organizaționale și/sau politice. Comunicarea strategică este o paradigmă emergentă care acoperă șase discipline: comunicarea managerială, comunicarea de marketing, relațiile publice, comunicarea tehnică, comunicarea politică și campanii de informare/marketing social [1, p. 5]. Dată fiind multitudinea de sensuri și aspectele multidisciplinare ale comunicării strategice, este foarte greu de identificat un moment sau un domeniu în care s-ar fi născut conceptul comunicării strategice [2, p. 64]. Până în prezent, deși este folosită deja de mult timp, comunicarea strategică nu a primit o definiție unanim

acceptată. Fiecare stat, organizație, instituție sau companie are propria viziune despre ce înseamnă și cum se folosește. În acest context, în vederea identificării elementelor definitorii și caracteristicilor comunicării strategice, considerăm oportună o analiză din punct de vedere teoretic a celor doi termeni care o compun; „comunicare” și „strategie”.

Definirea termenilor „comunicare” și „strategie”

Încă din cele mai vechi timpuri comunicarea este considerată un element de bază al existenței umane. Originea acestui cuvânt provine din limba latină „communis”, însemnând „a pune de acord”, însă grecii Platon și Aristotel vor instituționaliza comunicarea ca disciplină de studiu, alături de filosofie sau matematică. Comunicarea poate fi definită în mai multe feluri, din perspectivă psihologică, socială sau politică. Marea majoritate a cercetătorilor consideră că ea reprezintă un proces de transmitere a informațiilor, ideilor și opiniilor de la un individ la altul, de la un grup social la altul [3, p. 689]. Această definiție, deși datează de peste 70 de ani și poate părea destul de vagă este la fel de actuală și în zilele noastre. Cu siguranță, modul de abordare, modelele, precum și căile de transmitere a mesajelor s-au schimbat. Fie că vorbim despre comunicare publică, internă, externă sau internațională, comunicarea are la bază procesul de transmitere de informații (semne, simboluri, mesaje) de la o sursă (persoană/grup) la audiențe (persoane/grupuri) pentru a genera anumite efecte.

Strategia a fost, de asemenea, dezbătută de-a lungul timpului și posibil neînțeleasă în totalitate. Probabil, cea mai reprezentativă lucrare care face referire la strategie este „Arta Războiului” a lui Sun Tzu. Strategia, așa cum a fost văzută și de către Sun Tzu, a fost definită în „Dicționarul de securitate internațională” al lui Paul Robinson ca „arta de a aplica mijloace în vederea atingerii unui scop” [4, p. 218]. Putem conchide, așadar, că strategia reprezintă o artă prin care, prin intermediul unui plan dinainte stabilit, care conține mijloace, metode și resurse, poți obține un anumit lucru.

Cei doi termeni, comunicare și strategie, văzuți ca un tot, ar putea însemna obținerea unui anumit lucru, acțiune, comportament, gândire etc. prin intermediul transmiterii de informații de la o persoană către o altă persoană sau grup de persoane [5, p. 90].

Rosa Brooks, care a ocupat funcția de consilier al adjunctului Secretarului Apărării al SUA pentru probleme politice în perioada 2009-2011, consideră că termenul comunicare strategică are mai mult de-a face cu „strategia” decât cu „comunicarea”. Spre deosebire de ea, experții din cadrul Departamentului Apărării al SUA au subliniat un alt aspect important, care a devenit unul dintre principiile fundamentale ale comunicării strategice: totul este comunicare, nu doar ceea ce spunem, ci și ceea ce facem. Acțiunile noastre (atât cele corecte, cât și cele greșite) generează un efect de comunicare la fel de mult ca și cuvintele noastre [6]. Continuând aceeași logică, comunicarea strategică poate fi definită în linii mari ca „folosirea cu scop a comunicării de către o organizație pentru a-și îndeplini misiunea” [1].

Transformarea comunicării în comunicare strategică

Una dintre întrebările care i-a preocupat dintotdeauna pe cercetători a fost să identifice cauzele care au transformat/transformă comunicarea în una strategică. Emily Goldman, în articolul său „Comunicații strategice: un instrument al războiului asimetric”, susține că la baza comunicațiilor strategice stă gestionarea percepției, unde cel mai important rol îl joacă coordonarea fluxurilor de informații, ideilor, acțiunilor și deciziilor, având ca scop alinierea percepției audiențelor-țintă cu obiectivele politicii de stat. Din perspectiva lui Emily Goldman, comunicarea devine strategică în următoarele condiții: mesajele-cheie sunt adaptate pentru multe și diversificate audiențe-țintă (nu pentru cea mai generală sau, dimpotrivă, pentru una îngustă); comunicarea este realizată continuu, pe o perioadă lungă de timp (nu ocazional, la un moment anume); comunicarea se concentrează pe interesele și nevoile destinatarilor mesajelor (nu pe cele ale expeditorilor); mesajele-cheie, deciziile și acțiunile sunt aliniate și coordonate într-o manieră unitară pentru a atinge obiective strategice [7].

La nivel național, comunicarea devine strategică atunci când depășește limitele comunicării publice instituționale pentru a susține activ implementarea politicilor statului și îndeplinirea obiectivelor subsecvente acestora în mai multe domenii – politic, diplomatic, economic, educațional, informațional, cultural, militar.

Din perspectiva modului de realizare și a resurselor utilizate, comunicarea devine strategică prin asumarea rolului de integrator al tuturor activităților care pot exercita un impact asupra mediului informațional și asupra audiențelor, generând efectele urmărite de conducerea politico-militară. Comunicarea strategică presupune deci aplicarea sincronizată și complementară a mai multor tipuri de activități – diplomație publică, informare și relații publice, operații psihologice și operații informaționale, incluzând și evenimente de mare rezonanță publică, exerciții militare de anvergură [8, p. 47].

Shayna Englin, profesor în domeniul relațiilor publice și comunicării corporative la Georgetown University, consideră că „a fi strategic înseamnă a comunica cel mai bun mesaj, prin canalele corecte, măsurate în raport cu obiectivele organizatorice și de comunicare specifice. Este diferență în a comunica și a comunica corect” [9, p. 50].

În cadrul relațiilor internaționale, principalii actori implicați în comunicarea strategică sunt agențiile guvernamentale, atât civile, cât și militare, deși actorii nestatali — inclusiv grupurile de insurgenți și organizațiile teroriste — sunt din ce în ce mai mult comunicatori potențiali ai mesajelor strategice [10]. Indiferent dacă este condusă de stat sau non-statal, comunicarea are sens numai în contextul normelor unui sistem statal, bazat pe ideile atât ale suveranității, cât și ale societății civile [11].

Evoluția conceptuală și contextuală a comunicării strategice

Funcția principală a comunicării strategice la nivel global constă în stabilirea și menținerea legitimității statului. Pornind de la această funcție, Monroe Price propune o definiție mai specifică a comunicării strategice. În conformitate cu acest autor, comunicarea strategică reprezintă un ansamblu de practici discursive întreprinse pentru a întări, răsturna, submina, obține controlul sau înlocui discursul existent cu privire la chestiuni importante atât pentru subiectul strategiei de comunicare, cât și pentru audiența-țintă. Cu alte cuvinte, comunicarea strategică reprezintă eforturi autonome și eficiente, inițiate din afara audienței-țintă, menite să schimbe consensul existent pe teme esențiale pentru viitorul acelei societăți. Astfel, comunicarea strategică presupune eforturi direcționate spre păstrarea, adaptarea sau destabilizarea modelului existent de putere politică [12].

Deși comunicarea strategică poate fi abordată atât la nivel național, cât și internațional, în dependență de actorul implicat sau starea de pace sau conflict [13, p.34], menționăm că primele definiții ale conceptului de comunicare strategică, în cadrul relațiilor internaționale sunt mai degrabă asociate cu statele, în primul rând cu Statele Unite ale Americii, unde remarcăm mai multe încercări de a defini conceptul de comunicare strategică [14].

O atenție sporită față de conceptul de comunicare strategică se constată, în special, după atacurile teroriste din septembrie 2001. În cadrul administrației George W. Bush din SUA au fost dezvoltate trei produse privind sporirea capacităților de comunicare: „Operațiuni de informare și operațiuni psihologice”, „Afaceri Publice” și „Sprijinul apărării pentru diplomația publică”). Putem vorbi de o conștientizare instituțională a impactului așa-numitului „război de percepții”, unde tehnologiile integrate de comunicare devin instrumente eficiente atât de ordin tactic, cât și operațional, în implementarea strategiilor de securitate națională, având scopul de a obține credibilitate și, astfel, libertatea de acțiune. Anume în această perioadă conceptul de comunicare strategică a început să apară insistent în vocabularul practicienilor și teoreticienilor din domeniul securității și apărării naționale [15, p. 27]. Astfel, în procesul de definire a conceptului de comunicare strategică se evidențiază eforturile SUA, pentru care comunicarea strategică este un concept vital și reprezintă o componentă importantă a securității naționale [13, p. 26].

Primul document oficial important în care este menționat rolul „comunicării strategice” în promovarea valorilor unui stat în lume este Strategia națională a SUA pentru diplomația publică și comunicarea strategică din iunie 2007 [14]. În acest context, procesele de diplomație publică și de comunicare strategică au primit drept scop susținerea valorilor fundamentale și obiectivelor naționale de securitate. Din punct de vedere structural, această strategie atinge toate elementele necesare construirii unei comunicări strategice eficiente și concordante cu interesele de securitate ale SUA. Chiar dacă vizează o audiență externă SUA, odată cu realizarea obiectivelor propuse, SUA își realizează și propriile interese de securitate internă. Cu toate că Strategia națională a SUA pentru diplomația publică și comunicarea strategică oferă o bază clară

pentru organizarea comunicării strategice, ea nu oferă o definiție propriu-zisă a ceea ce este comunicarea strategică [16, p. 41]. Incluzerea în document a comunicării strategice alături de diplomația publică reprezintă o confirmare a legăturii dintre cele două concepte și interdependenței dintre ele [17].

Componentele comunicării strategice

Fiind activități și procese care țin esențialmente de comunicare, diplomația publică și comunicarea strategică se află în strânsă interdependență, generată de scopurile urmărite la un moment dat de un stat/instituție, dar și de mijloacele și modalitățile prin care acestea sunt atinse. Unii experți văd comunicarea strategică și diplomația publică ca fiind activități care se suprapun până la pierderea identității, în timp ce alții percep cele două activități în relații de ordonare și supraordonare. După unii autori, comunicarea strategică se subordonează diplomației publice, iar alții văd raportul invers [18]. Sunt, de asemenea, păreri potrivit cărora cele două activități sunt complet separate și se află în raport de complementaritate în îndeplinirea unei misiuni/scop, fără ca una dintre acestea să îi fie afectată identitatea [19].

Alte trei componente principale ale comunicării strategice alături de diplomația publică sunt: operațiunile de informare, operațiuni psihologice și afacerile publice [20, p. 108].

Operațiunile informaționale sunt acele acțiuni coordonate, menite să influențeze factorii de decizie prin culegerea, procesarea și acționarea asupra informației, obținerii avantajului față de adversar, în sprijinul realizării obiectivelor proprii, simultan cu exploatarea și protejarea propriilor sisteme și procese. Desfășurate atât pe timp de pace, cât și de criză sau război, la toate nivelurile de comandă, acțiunile informaționale reprezintă un proces continuu de coordonare a tuturor activităților diplomatice, politice și militare în scopul atingerii anumitor obiective.

Operațiunile psihologice sunt operațiuni de diseminare a unor informații selectate și a unor indicatori specifici către publicul larg în vederea influențării emoțiilor motivelor și raționamentul obiectiv și în cele din urmă influențarea și susținerea acțiunilor guvernelor, organizațiilor, grupurilor și indivizilor în funcție de caz [21]. Prin intermediul acestor operațiuni se realizează dimensiunea psihologică a comunicării strategice.

Afacerile publice reprezintă influențarea procesului de elaborare, implementare sau evaluare al unor politici publice, considerate a avea impact asupra organizației. Termenul mai este folosit și de structurile guvernamentale pentru a-și descrie activitățile de relații publice și de unele corporații ca termen general care înglobează multiplele acțiuni de relații publice desfășurate de acestea [22].

Influențarea se regăsește în toate cele patru componente ale comunicării strategice, dar modalitatea de realizare este diferită.

Alte componente-cheie ale comunicării strategice pot fi: angajamentele liderilor; strategia de comunicare (transmiterea mesajelor); acțiuni ale organizațiilor implicate în implementarea strategiei (agenți ai strategiei); diplomația oficială (guvern către guvern); diplomația militară; parteneriate internaționale ale serviciilor de securitate; operațiuni media; comunicări inter-departamentale etc. [23].

Explicarea noțiunii de comunicare strategică

În literatura de specialitate găsim mai multe definiții ale conceptului. Christopher Paul definește comunicarea strategică drept o sumă de acțiuni coordonate, mesageri, imagini și alte forme de semnalizare sau angajare pentru a informa, influența sau convinge publicul selectat în sprijinul obiectivelor naționale [18]. Cercetătorul P.A. Argenti descrie conceptul de comunicare organizațională (în perspectiva noastră echivalentul comunicării strategice la nivel organizațional) și definește noțiunea ca fiind soluția prin care angajații pot deveni mai productivi, iar interacțiunea creată conferă managementului o mai mare credibilitate în rândul angajaților [24]. Comunicarea strategică este elementul informațional indispensabil autorităților naționale, astfel aceasta concentrându-se pe eforturile statului de a înțelege și de a angaja publicul-țintă pentru a crea, consolida sau păstra condiții favorabile dezvoltării intereselor, politicilor și obiectivelor naționale prin utilizarea comunicării coordonate (programe, planuri, teme, mesaje și produse) sincronizate cu acțiunile tuturor instrumentelor puterii naționale atât oficiale, cât și sociale [25].

Din perspectiva SUA, comunicarea strategică se definește ca fiind efortul concentrat al aparatului gu-

vernamental pentru înțelegerea și implicarea decidenților, în scopul creării, întăririi și păstrării condițiilor favorabile promovării intereselor, politicilor și obiectivelor SUA, prin mesaje, teme, planuri și programe coordonate și produse sincronizate cu toate celelalte acțiuni și instrumente ale puterii naționale. Comunicarea strategică a fost chiar numită ca un alt instrument al puterii americane, tocmai pentru a atrage atenția asupra potențialului acestui domeniu, dar și asupra consecințelor grave ale manipulării defectuoase ale acestor instrumente [2].

O abordare alternativă este cea din Marea Britanie, în care se punctează faptul că această sincronizare a eforturilor la nivel corporatist și/ sau guvernamental este mai mult decât o simplă coordonare în timp. În domeniul afacerilor guvernamentale și în afacerile militare, în particular, efectul comunicării trebuie să aibă un rol central în toate stadiile proceselor, iar planificările și evaluările trebuie să aibă în vedere, în permanență, acest criteriu al efectelor informaționale obținute [8].

Perspectiva Alianței Nord Atlantice și a Uniunii Europene asupra comunicării strategice

La nivelul NATO, comunicarea strategică este înțeleasă ca fiind folosirea coordonată și oportună a activităților și capacităților de comunicare – diplomația publică, relațiile publice, operațiile informaționale și operațiile psihologice, după cum este necesar, în scopul de a susține politicile, operațiunile și activitățile NATO și pentru îndeplinirea scopurilor Alianței [26].

În accepțiunea NATO, comunicarea strategică trebuie să se manifeste în toate fazele operațiunilor, de la planificare și până la execuție și este important ca acest mecanism de funcționare a comunicării strategice să fie răspândit și asimilat public pentru o corectă înțelegere a mesajelor și acțiunilor Alianței [2].

În anul 2017 a fost elaborată „Politica militară a NATO privind Comunicarea Strategică”, care oferă o perspectivă militară a comunicării strategice: integrarea capacităților de comunicare și informare a personalului, cu alte activități militare, pentru a înțelege și a forma mediul informațional (IE), în sprijinul finalităților și obiectivelor NATO [27]. Un element important și de noutate pe care îl prezintă definiția NATO este legat de menționarea elementului care constituie diferența specifică a comunicării strategice față de alte procese de comunicare: „strategiile narrative”. Prin operaționalizarea strategiilor narrative, spre deosebire de abordarea SUA, care e preponderent acțională și mai puțin comunicațională, abordarea NATO devine eminentă comunicațională. În opinia cercetătorului S.A.Tatham, comunicarea strategică presupune: înțelegerea, informarea și angajarea audiențelor pentru a promova interesele și obiectivele prin influențarea percepțiilor, atitudinilor, convingerilor și comportamentelor; sincronizarea acțiunilor, imaginilor, cuvintelor pentru a sprijini politicile și planificările pentru a îndeplini obiectivele strategice cuprinzătoare; recunoașterea faptului că toate operațiile și activitățile au o componentă de comunicare critică, pentru că tot ceea ce NATO face și spune sau nu face și nu spune are consecințe dorite sau nedorite pentru audiențele țintă sau pentru alte audiențe; recunoașterea faptului că comunicarea strategică nu este o funcție de sprijin, ci o parte integrantă a planificării și desfășurării tuturor operațiilor și activităților militare [28].

În termeni operaționali, comunicarea strategică implică atât o dimensiune defensivă (reacție și răspuns), cât și o dimensiune ofensivă (cercetare și presiune) fiind o serie sistematică de activități susținute și coerente, desfășurate la nivel strategic, operațional și tactic, care permit înțelegerea publicului țintă și identifică canalele eficiente pentru promovarea și înțelegerea anumitor tipuri de comportament [29, p. 4]. La nivelul NATO, funcționează, din anul 2014, Centrul de Excelență al Comunicării Strategice NATO [30].

Spre deosebire de NATO, Uniunea Europeană nu a dezvoltat până în prezent o viziune strategică formală similară în ceea ce privește comunicarea strategică, iar definirea și descrierea StratComs rămâne la nivel de interpretare [31]. Cu toate acestea, abordarea Uniunii Europene asupra comunicării strategice este descrisă în „Cartea Albă a politicii europene de comunicare”. Aceasta prezintă orizonturile unui larg proces de consultare a tuturor grupurilor de interes implicate în activitatea de comunicare a Uniunii Europene, cu privire la cele mai bune modalități de a recâștiga încrederea europenilor. Obiectivul principal avut în vedere este direcționarea mesajelor către strategii narrative proactive (positive narrative) menite să ofere o imagine de unitate și încredere europenilor [13]. În același timp, semnificația acesteia pentru politica externă și mediul de securitate a Uniunii Europene este în creștere în contextul practicilor de dezinformare în legătură cu conflictul din Ucraina și răspândirea acestor practici în UE. Comunicarea strategică este un element esențial în

combaterea componentelor amenințărilor hibride în domeniul informațional. Aceasta este definită drept o serie sistematică de activități susținute și coerente, desfășurate la nivel strategic, operațional și tactic, care permite înțelegerea audiențelor-țintă, identifică canale eficiente și dezvoltă și promovează idei și opinii prin intermediul acelor canale, pentru a încuraja și susține anumite tipuri de comportament [32].

Clarificarea conceptului de comunicare strategică în contextul Republicii Moldova

Prin adoptarea Strategiei de informare și comunicare în domeniul apărării și securității naționale pentru anii 2012- 2016 [33] au fost făcuți primii pași în promovarea subiectelor de securitate și apărare [29, p. 4]. Aceasta a fost prima încercare de a institui un mecanism inter-instituțional de comunicare și un proces de informare la nivel național pe dimensiunea de securitate și apărare. Totodată, Republica Moldova a recunoscut și și-a asumat în conformitate cu capitolului III, par. 44 din Strategia Națională a Apărării din 2018 că, comunicarea strategică va deveni elementul informațional indispensabil al autorităților naționale, reprezentând unul dintre instrumentele pe care statul le are la dispoziție pentru a-și atinge obiectivele în sfera securității și apărării. În această direcție, eforturile vor fi orientate spre elaborarea unei viziuni eficiente de comunicare strategică, spre transformarea structurilor de comunicare instituțională și spre elaborarea unor forme de colaborare și interacțiune între ele [34].

Odată cu crearea Centrului pentru Comunicare Strategică și Combatere a Dezinformării în 2023, în legea de constituire a acesteia se regăsește și definiția comunicării strategice care urmează să fie utilizată în activitatea acestui Centru. Comunicare strategică este definită ca aplicarea strategică, planificată, ținută și coordonată a mijloacelor de comunicare pentru a atinge obiectivele strategice ale autorității și ale statului [35]. Această definiție va fi preluată și în textul Strategiei Naționale de Apărare care recunoaște rolul comunicării strategice în dezvoltarea și eficientizarea mecanismelor de comunicare strategică și protecție a spațiului informațional [36]. În prezent, în Republica Moldova comunicarea strategică se află la o etapă incipientă de instituționalizare. Republica Moldova are nevoie de comunicare strategică pentru a contracara amenințările hibride, mai ales cele ce țin de propagandă și dezinformare, pentru a răspunde provocărilor complexe întâmpinate de instituțiile publice naționale în promovarea politicilor publice, pentru a sincroniza eforturile și narativele în scopul consolidării societății, iar la nivel internațional pentru a promova interesele naționale în mediul extern.

Concluzii

Într-o lume marcată de amenințări hibride, războaie informaționale și influența crescândă a rețelelor de socializare, comunicarea strategică devine fundamentală pentru a proteja și promova interesele naționale și instituționale/organizaționale. Comunicarea strategică este un concept complex, descriind în același timp un proces, fiind un instrument și reprezentând o mentalitate. Nu este vorba doar despre transmiterea unui mesaj, ci despre modul în care acel mesaj este elaborat, cui îi este destinat, cum este livrat și cum se aliniază cu obiectivele generale. Este un proces dinamic, care necesită planificare, coordonare și executare atentă.

Succesul său depinde de capacitatea de a coordona și sincroniza toate aceste elemente într-un mod coerent și eficient. Comunicarea strategică trebuie să fie percepută ca un proces holistic care combină influența, sincronizarea mesajelor și angajarea audiențelor într-un dialog activ, toate acestea contribuind la consolidarea rezilienței naționale și a credibilității pe termen lung.

Referințe:

1. HALLAHAN, K., HOLOTZHAUSEN, D. *Defining strategic communication*. In: *International Journal of Strategic Communication*. 2007, nr. 1(1), p. 3-35. ISSN: 1553-1198.
2. FLOREA, D. *Comunicarea strategică - un concept vag*. În: *Infosfera. Revista de studii de securitate și Informații pentru Apărare*. 2015, nr.2 p. 64-68. ISSN: 2065-3395.
3. STEVENS, S. S. *Introduction: A definition of communication*. In: *The Journal of the Acoustical Society of America*. 1950, nr. 22(6), p. 689-690. ISSN 0001-4966.
4. ROBINSON, P. *Dicționar de securitate internațională*. Cluj-Napoca: Editura CA Publishing, 2010, 256 p. ISBN: 9786069268070.

5. LUPULESCU, G-D. *Rolul comunicării strategice în schimbarea percepției populației asupra riscurilor la adresa securității naționale*. În: *Gândirea militară românească*, 2022, nr. 3, p. 88-105. ISSN 1842-8231
6. BROOKS, R. *Confessions of a Strategic Communicator. Tales from Inside the Pentagon's Message Machine*. <http://foreignpolicy.com/2012/12/06/confessions-of-a-strategiccommunicator/> [Accesat: 05.09.2024]
7. GOLDMAN, E. *Strategic Communication: A Tool for Asymmetric Warfare*. In: *Small Wars Journal*. October 6, 2007. <http://smallwarsjournal.com/blog/strategic-communication-a-tool-for-asymmetricwarfare> [Accesat: 05.09.2024]
8. VASILE, V. *Comunicarea strategică- repere conceptuale și evolutive (I)*. În: *Gândirea militară românească*. 2011, nr. 2, p. 47-70. ISSN 1842-8231
9. NANU, A. *Rolul comunicării strategice în eficientizarea societății civile*. În: *Importanța comunicării strategice în dezvoltarea democratică: necesități și perspective pentru Moldova*. Chișinău, 2021. <https://infocenter.md/lansarea-studiului-importanta-comunicarii-strategice-in-dezvoltarea-democratica-necesitati-si-perspecti-ve-pentru-republica-moldova> [Accesat: 05.09.2024]
10. BOLT, N. *Violent Images; Insurgent Propaganda and the New Revolutionaries*, London: Hurst and Co., 2012. 429 p. ISBN 9781849041911
11. FROST, M., MICHELSON, N. *Strategic Communications in International Relations: Practical Traps and Ethical Puzzles*. In: *Defence Strategic Communication*. 2017, Vol. 2, p. 9–34. ISSN: 2500-9478
12. PRICE M.E. *Free Expression, Globalism and New Strategic Communication*. New York: Cambridge University Press, 2015. 275 p. ISBN 1107072514
13. ALBU, N. *Comunicarea strategică în domeniul securității și apărării: abordări conceptuale*. În: *Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităților de securitate și asigurare a parcursului european*. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2019, p. 21-38 ISBN: 978-9975-3377-6-2
14. *U.S. National Strategy for Public Diplomacy and Strategic Communication*. <https://2001-2009.state.gov/documents/organization/87427.pdf> [Accesat: 05.09.2024]
15. GUERRERO-CASTRO, C. *Strategic Communication for Security & National Defense: Proposal for an Interdisciplinary Approach*. In: *Connections*. 2013, Vol. 12, No. 2, p. 27 - 36. ISSN 18121098
16. DEAC I., BULUC R. *Dezvoltarea conceptuală a comunicării strategice în domeniul securității*. În: *Impact Strategic*. 2012, nr.1/2, p. 40-50. ISSN: 1582-6511
17. NYE, J. S., *Puterea blândă*. Iași: Institutul European, 2009. 240 p. ISBN/ISSN, 978-973-611-558-5.
18. CHRISTOFER, P. *Whither Strategic Communication? A Survey of Current Proposals and Recommendations*. https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/occasional_papers/2009/RAND_OP250.pdf
19. HLIHOR, E. *Diplomația publică în politica internațională*. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I” București, 2017. https://www.academia.edu/39364285/DIPLOMA%C8%9AIA_PUBLIC%C4%82_%C3%8EN_POLITICA_INTERNA%C8%9AIONAL%C4%82 [Accesat: 05.09.2024]
20. PERU-BALAN, A., CALUGĂRU, C. *Comunicarea strategică și noua diplomație publică: consubstanțialitate și percepție în spațiul public național*. În: *Relații Internaționale. Administrare Publică*, 2021, nr. 2, p. 105 -113. ISSN: 1813-8489.
21. *Operațiuni psihologice*. <https://ochr.ro/operatiunile-psihologice-psyop/> [Accesat: 05.09.2024]
22. *Dicționar de PR*. <https://www.arrpromania.ro/2022/04/06/dictionar-de-pr/> [Accesat: 05.09.2024]
23. MÂRZAC E. *Comunicarea Strategică în sectorul de securitate și apărare*. <https://ipre.md/wp-content/uploads/2019/06/natao-pb-nato-marzac-final.pdf> [Accesat: 05.09.2024]
24. ARGENTI, P. *Corporate Communication*. Boston: Irwin McGraw-Hill, 1998, 258 p. ISBN 0256217238.
25. KENNETH, E. *Framing as a Strategic Persuasive Message Tactic*. In: *The Routledge Handbook of Strategic Communication*. Routledge, 2014, p. 285-302. ISBN 9780203094440.
26. *Commander's Handbook for Strategic Communication and Communication Strategy*: <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA525371.pdf> [Accesat: 05.09.2024]
27. *MC 0628 – NATO Military Policy on Strategic Communications*. https://www.jwc.nato.int/images/stories/threeswords/NATO_STRATCOM_2018.pdf [Accesat: 05.09.2024]
28. TATHAM, S.A. *NATO Strategic Communication: More to be Done?* https://www.files.ethz.ch/isn/94411/2008_Dec.pdf [Accesat: 05.09.2024]

29. CORNISH, P., LINDLEY-FRENCH, J., YORKE C. *Strategic Communications and National Strategy*. London: The Royal Institute of International Affairs, 2011. <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/r0911stratcomms.pdf> [Accesat: 05.09.2024]
30. *NATO StratCom COE*. <https://stratcomcoe.org/> [Accesat: 05.09.2024]
31. PÎNZARIU, A-I. *Comunicarea strategică. Definiere. Abordare. Necesitate*. În: *Colocviu strategic*. 2018, nr.3, p. 1-7. ISSN 1842-8096
32. *Strategic communications as a key factor in countering hybrid threats*. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/656323/EPRS_STU\(2021\)656323\(ANN1\)_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/656323/EPRS_STU(2021)656323(ANN1)_EN.pdf) [Accesat: 05.09.2024]
33. *Hotărârea Guvernului nr. 569 din 03.08.2012 cu privire la Strategia de informare și comunicare în domeniul apărării și securității naționale pentru anii 2012-2016*. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=6949&lang=ro [Accesat: 05.09.2024]
34. *Hotărârea Guvernului nr. 134 din 19.07.2018, Pentru aprobarea Strategiei naționale de apărare și a Planului de acțiuni privind implementarea Strategiei naționale de apărare pentru anii 2018–2022*. În: *Monitorul Oficial*, Nr. 285-294 din 03.08.2018.
35. *Lege privind Centrul pentru Comunicare Strategică și Combatere a Dezinformării și modificarea unor acte normative*. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138661&lang=ro [Accesat: 05.09.2024]
36. *Strategia națională de apărare*. <https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/document/attachments/nu-574-ma-2024.pdf> [Accesat: 05.09.2024]

Date despre autori:

Elena MÂRZAC, doctorandă, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0009-0009-5606-8630

E-mail: elena.marzac@gmail.com

Cristina EJOVA, doctor habilitat în științe politice, conferențiar universitar, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0003-3853-4262

E-mail: cristina.ejova@usm.md

Prezentat la 30.09.2024

CZU: 32.001:001.891:32(478)

[https://doi.org/10.59295/sum8\(178\)2024_24](https://doi.org/10.59295/sum8(178)2024_24)

REFLECȚII ACTUALE ASUPRA RELAȚIEI DE CAUZĂ – EFECT ȘI FUNCȚIONALE ÎNTRE ȘTIINȚA POLITICĂ ȘI POLITICA ȘTIINȚIFICĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA

Victor SACA,*Universitatea de Stat din Moldova*

În acest articol sunt analizate unele aspecte ale relației de cauză-efect și funcționale dintre știința politică și politica științifică din Republica Moldova. Autorul examinează, în primul rând, dimensiunile teoretice de influență reciprocă între știința politică și politica științifică, fapt ce-și află expresie și argumentare în prima parte a cercetării.

În al doilea rând, aproape jumătate din volumul studiului este consacrat materialului empiric despre capacitățile de cauză-efect și funcționale ale actorilor din cadrul științei politice și politicii științifice. În acest context, sunt aduse exemple despre contradicțiile și discordanțele ce apar între cauza și efectul științei politice și politicii științifice atât la nivel general-național, cât și local, inclusiv din cadrul Universității de Stat din Moldova.

În al treilea rând, a evalua adecvat corelația între știința politică și politica științifică a statelor aflate în schimbare de tipul Republicii Moldova e posibil în baza unor criterii: istoric; de regim politic; de modernizare a relației știință - politică; de starea culturii politice a politicianilor și cercetătorilor ș.a. Conform acestor criterii, cauza și efectul între știința politică și politica științifică din Moldova se distinge prin manifestări dihotomice complexe: deschise/latente, intenționate/neintenționate, directe/indirecte, lineare/nelineare, regulate/iregulate. Atare dihotomii au specificul lor în condițiile tranziției spre democrație a Republicii Moldova, ele fiind în cadrul procesului democratic produsul ambivalenței modernizării politice.

Cuvinte-cheie: știință, știință politică, politică, politică științifică, relația știință-politică, relația cauză-efect, relația funcțională, cercetător, politician, Republica Moldova.

CURRENT REFLECTIONS ON THE CAUSE-EFFECT AND FUNCTIONAL RELATIONSHIP BETWEEN POLITICAL SCIENCE AND SCIENTIFIC POLICY IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

In this article, some aspects of the cause-effect and functional relationship between political science and science policy in the Republic of Moldova are analyzed. The author examines, first of all, the theoretical dimensions of mutual influence between political science and scientific policy.

Second, almost half of the volume of the article is devoted to empirical material on the causal and functional capacities of political science and science policy. Examples of cause and effect are given about the contradictions that appear between political science and scientific policy both at the general-national and local level, including within the State University of Moldova.

Thirdly, it is possible to adequately evaluate the correlation between political science and scientific policy of states in change like the Republic of Moldova based on some criteria: historical; of political regime; to modernize the relationship between science and politics; the state of the political culture of politicians and researchers, etc. According to these criteria, the cause and effect between political science and scientific policy in Moldova is distinguished by complex dichotomous manifestations: open/latent, intentional/unintentional, direct/indirect, linear/nonlinear, regular/irregular. Such dichotomies have their specificity in the conditions of the transition to democracy of the Republic of Moldova, being within the democratic process the product of the ambivalence of political modernization.

Keywords: science, political science, politics, science policy, science-politics relationship, cause-effect relationship, functional relationship, scientist, politician, Republic of Moldova.

Un loc și un rol aparte în cadrul actual al teoriei și practicii sociopolitice, inclusiv a statului Republica Moldova, revine conexiunilor instituțional-valorice, funcționale și normative dintre știință și politică.

Conexiuni, care prin manifestările lor complexe și contradictorii, întrunesc atât natura și caracterul, cât și dinamica și statica transformărilor politice, pe de o parte, și a celor științifice, pe de altă parte. În acest context, pentru cercetătorii din domeniu prezintă un interes deosebit problematica relației de tip „știința politică - politica științifică”, a considerentelor de cauză-efect a acestei relații, care, cu excepția unor articole științifice ale autorului apărute în ultimele decenii în literatura de specialitate de la noi [1, 2, 3, 4], nu se bucură deocamdată de rezultatele unor cercetări fundamentale în ediții monografice.

Actualmente relația nominalizată evoluează multidimensional, dar și multiform sub influența unor procese și transformări dihotomice diverse: cantitative/calitative, radicale/parțiale, extinse/restrânse, accelerate/încetinite, constante/fluctuante, coerente/incoerente etc., acumulând, în dependență de anumite condiții obiective și subiective, diferite modalități de existență și manifestare. Acestea sunt condiții imanente trecutului, prezentului și viitorului, evidente prin factori interdependenți în anumite întinderi spațiale, adică condiții complexe geo-cronometrice, cu conotații aparte între cauză și efect, care determină în ultima instanță caracterul conflictual și/sau consensual de influență a regimurilor politice și, respectiv, a relațiilor dintre diferite forțe politice din societate.

În funcție de gradul de impact al condițiilor respective, politica actuală privită în context de cauză și efect depinde mult nu doar de capacitățile potențialului economic, social sau cultural propriu-zis, ci și de cel științific, inclusiv al științelor politice. Or ea, politica, este unica în societate care deține pârghii și rol aparte decizional atât ca cauză, cât și ca efect de reglementare și coordonare a potențialului altor domenii. Iar odată cu aceasta, și de intercorelare și modernizare a raporturilor instituționale, funcționale și normative dintre domenii.

Pe parcursul evoluției sale istorice raportul de cauză-efect dintre politică și alte sfere, inclusiv cea științifică, a fost supus unor interpretări diferite, alteori chiar opuse. Aceiași exponenți ai elitismului, îndeosebi a celui clasic (de exemplu, V. Pareto, G. Mosca, R. Michels ș.a.), vedeau în politică un domeniu primordial al activității umane față de alte domenii; alți gânditori, dimpotrivă, calificau politica drept o sferă secundară, subordonată economiei (Marx), dreptului (Hobbes), moralei (Aristotel), religiei (reprezentanții teologiei); cei de-al treilea, în general negau politica ca domeniu aparte de funcționare, considerând necesar de-al examina în cadrul celorlalte genuri de activitate socială; cei de-al patrulea, considerau drept unicul adevăr o politică ca sferă relativ autonomă, la fel ca și altele [5, p. 27].

În pofida diferenței de interpretări, relația politică-nonpolitică la capitolul cauză-efect evoluează, mai mult sau mai puțin, în funcție de interconexiunile valorice de formă și conținut, când politica, ca și alte domenii, capătă unele elemente de conținut noi, fie prioritare sau secundare. În contextul acestui raționament, politica în raporturi de cauză-efect devine concomitent politică economică, socială, culturală, managerială și, desigur, științifică. Pornind de aici, e important a cunoaște corelația atât între politică și știință, cât și între politica științifică și știința politică.

În această ordine de idei, devin firești încercările autorului de a identifica raportul dintre știința politică și politica științifică, și anume, acela de cauză-efect ce determină în speță semnificația lui. *Grosso modo*, pentru a chestiona adecvat raportul în cauză, consider oportun de utilizat drept criteriu și/sau argument principal de orientare pe cel științific și nu pe cel pur politic, la care unii politicieni din Republica Moldova au apelat până acum și continuă să apeleze în cazul examinării diverselor probleme ce țin de educație, istorie, economie, demografie, lingvistică ș.a.

Deja teoria și practica celor trei decenii de tranziție spre democrație ne-au demonstrat din plin necesarul debarasării de moștenirea regimului sovietic atât în mentalitate, cât și în comportament. În acel regim, politicul era considerat cauza prim sau „luminător” de căi al obiectivelor și proceselor științifice, dar și al efectului relațional, acesta din urmă fiind unul din paradoxurile principale ale regimului.

Astăzi, când semnificația cauzei și efectului între știința politică și politica științifică a devenit o preocupare majoră nu numai a cercetătorilor, ci și a actorilor care iau și implementează decizii politice, aceștia în majoritatea lor acordă științei politice înțietate valorică, pentru potențialul ei unic de impact asupra politicii atât din punct de vedere epistemologic, cât și axiologic și praxiologic. Anume prin corelarea dimensiunilor de cauză și efect știința contemporană în ansamblu și cea socială în parte, demonstrează capacități de cunoaștere de către politic a unor noi experiențe științifice de modernizare sociopolitică, îmbinare a diferitelor metode (legale) de activitate politică și, desigur, de relații politice.

Deci, prin intermediul științei în general și științei politice în particular devine a fi temeinic raționamentul despre politică ca știință (dar și ca artă), despre *politica științifică ca ramură specifică a politicii*. Astfel, politica și știința evoluează, iar politicianul și cercetătorul activează prin interacțiuni valorice de cauză-efect atât încât ambele/ambii treptat se impun ca un tot într-un câmp comun de activitate, cu obiective și rezultate politico-științifice comune. Istoriceste atare interacțiune a politicii și științei și, respectiv, a evoluției de cauză-efect a politicii științifice, este una continuă de la idei la concepții și ideologii, apoi la proiecte, programe și platforme politice, și în final la acțiuni, activități și relații politice.

Privită în calitate de componentă a politicii în ansamblu, politica științifică în dimensiuni de cauză-efect a cunoscut un parcurs complex de manifestare de la simplu la compus, de la general la particular, de la sporadic la constant și viceversa, fapt înregistrat ca un proces îndelungat de dezvoltare a cunoștințelor, convingerilor și orientărilor politice. O contribuție reală în acest sens au adus diferitele domenii ale științelor socio-umane: filosofie, istorie, geografie, sociologie, politologie, psihologie, culturologie ș.a. Mai mult, relația de cauză-efect a politicii științifice evoluează și sub influența domeniilor științifice limitrofe: filosofie politică, istorie politică, geopolitică, sociologie politică, psihologie politică, culturologie politică ș.a.

Atare influență și, desigur, contribuție causală se regăsește ca efect în elaborarea și implementarea diverselor proiecte de dezvoltare socială: proiecte științifice și științifico-politice ce vizează societatea civilă, statul de drept, separația puterilor, securitatea națională, interesul național, relația interese publice-proces decizional, tranziția democratică și consolidarea democrației, interconexiunea democrației și economiei de piață, drepturile omului, dezvoltarea capacităților de negocieri a statului candidat de aderare la Uniunea Europeană ș.a.

Pentru a evalua rolul cauzei și efectului politicii științifice în raport cu știința politică e necesar a cunoaște și conștientiza ceea ce este *de facto* politica științifică, gradul ei de acumulare și consistență valorică. Luată în calitate de expresie precisă a unei idei, unei concepții sau unei relații, *politica științifică este un domeniu complex, contradictoriu de activitate ce exprimă raporturile dintre actorii (agenții) politici (puterii) și cei ai științei cu privire la utilizarea instituțiilor puterii publice și a diferitelor ramuri ale științei în scopul luării și implementării unor decizii, realizării unor roluri, funcții, proiecte (programe), interese și necesități cu semnificație socială* [4, p. 136]. În această definiție a politicii științifice se conțin elementele intrinseci ale acesteia în raport cu știința politică, exprimate în dimensiuni de cauză (pricină, mobil, motiv) și efect (rezultat, consecință care produce o impresie specială). Elemente, care se află într-o legătură indestructibilă, de completare continuă. Ele reflectă axări de cauză-efect privind atât dezvoltarea sociopolitică și culturală a societății, cât și evoluția procesului politico-științific.

Totuși, natura și caracterul politicii științifice, relațiile ei cu alte ramuri ale politicii, pot fi înțelese mai bine dacă ținem cont de manifestările de cauză-efect a celei de a doua părți a tandemului respectiv - știința politică. Anume o conștientizare adecvată cerințelor timpului, dar și realității, fie și contradictorie, de impact a științei politice, va conduce la transformări progresive în cadrul politicii științifice.

În această ordine de argumentare, valoarea de cauză-efect a științei politice necesită a o pune adecvat în aceeași linie analitică cu cea a politicii științifice, fapt realizabil prin intermediul binomului *general-particular*. Acesta permite științei politice, ca valoare de cauză-efect, să ofere politicii științifice necesarul de idei, cunoștințe, convingeri și orientări în realizarea obiectivelor ei strategice și tactice.

Temeiul rațional de ordin general al binomului nominalizat se regăsește în noțiunea singulară de *știință politică*, care în fond determină caracterul *lato sensu* de extindere, manifestare și incluziune a acestei științe în câmpul diverselor științe sociale și a sociopoliticului în ansamblu. Adică, știința politică în ecuația ei de cauză-efect se distinge printr-o influență multilaterală asupra politicii științifice. Atare influență are, după cum s-a menționat mai sus, diferite nuanțe: epistemologice, paradigmatică, metodologice, axiologice. În sens că, știința politică de ansamblu se regăsește în necesitățile și efectele complexe ale politicii științifice prin cercetări și recomandări multidimensionale ce țin de proiecte și programe științifice fundamentale, strategice: de democratizare, modernizare a societății, de politică internă a statului, regionalizare a acestuia, de relațiile lui externe și internaționale.

Iar componenta particulară de cauză-efect a binomului sus-nominalizat apare sub influența principiului integrării științei politice de ansamblu cu alte științe sociale (dar și reale, naturale), dobândind drept re-

zultat denumirea plurală de științe politice. Astfel, principiul integrării științifice, ca unul din principalele în știință, conduce în ultimă instanță la opusul acestuia - dezintegrare (raport firesc în știința modernă și contemporană), fapt consemnat în cazul nostru de apariția a mai bine de 40 de noi ramuri științifice - științe politice de ordin particular.

În acest raport complex, științele politice particulare, ca parte integrantă a științei politice de ansamblu, încep cu teoria politică, apoi se extind la filosofia politică, sociologia politică, psihologia politică și alte științe limitrofe, de natură sociopolitică, și se încheie cu biopolitica, informatica politică, statistica politică și alte științe din albia mixtă, deja a științelor reale, naturale cu cea politică. Luate aparte, aceste științe particulare, desprinse dintr-un tot în rezultatul dezintegrării, devin mobilul unei influențe strict axate pe un sub-domeniu aparte al politicii științifice: de natură economică, socială, culturală, informațională, educațională etc.

Deci, semnificațiile particulare de cauză-efect ale noțiunii științe politice reflectă corelația în parte a actorilor-cercetători a diferitelor științe politice limitrofe cu actorii politicii științifice vizavi de necesitățile specifice ale acestora: dobândirea și utilizarea cunoștințelor, ideilor, culturii politice în ansamblu, eficientizarea mecanismului decizional, a relațiilor dintre diferite forțe sociopolitice, a soluționării conflictelor sociale, înarmării actorilor cu tehnologia negocierilor de consens politic ș.a. Adică, această corelație e centrată pe chestiuni principiale de interconexiune a particularului științifico-politic cu politica științifică. Chestiuni care posibil din ambele părți (sub influența uneia sau alteia) apar și se manifestă nu doar prin ceea ce numim chibzuință, înțelepciune, ci și prin nechibzuință, deficit de înțelepciune.

Pornind de aici, a evalua în mod corespunzător, corelația de cauză-efect între știința politică și politica științifică a statelor aflate în profundă schimbare de tipul Republicii Moldova este pe cât de important și actual, pe atât de necesar și complicat. În pofida impedimentelor obiective și subiective, recurgem, totuși, la unele criterii pe baza cărora e posibilă o apreciere a corelației respective. La acestea raportăm: factorii istorici, trăsăturile regimului politic, nivelul modernizării politicii științifice și dezvoltării științei politice, gradul concordanței ansamblului politic cu cel științific, starea culturii și conștiinței politice a politicienilor și cercetătorilor ș.a.

În conformitate cu aceste criterii, pe parcursul a mai bine de trei decenii de independență a Republicii Moldova, cauza și efectul între știința politică și politica științifică se disting prin manifestări complexe, inclusiv opuse una alteia. Avem în vizor pentru a percepe și evalua diverse contradicții, uneori chiar cu tendințe paradoxale greu de explicat. Din ele fac parte variantele dihotomice manifeste (clare, evidente, deschise) și/sau latente, intenționate și/sau neintenționate, directe și/sau indirecte, lineare și/sau nelinere, regulate și/sau iregulate [4, p. 136], care se impun diferit pe parcursul evoluției sociopolitice. Atare dihotomii, în particular linearul și nelinearul, regularul și iregularul, au specificul lor în condițiile tranziției noastre spre democrație, ele fiind produs al ambivalenței modernizării politice [6, p. 73]. În opinia noastră, tranziția democratică în deplinul ei înțeles, inclusiv la capitolul dihotomic știință-politică, poate fi „plină de trepte și verigi intermediare, de stări și procese excedentare și haotice, de evenimente și fenomene logice și alogice, raționale și iraționale, cu sens sau lipsite de sens și perspectivă istorică” [7, p. 23].

Desigur, dihotomiile enunțate sunt în mare parte firești, dar și cu abateri de la firesc în toate perioadele tranziției noastre spre democrație: *preparatorie* (de pregătire ideologică a tranziției, stabilire a scopurilor, mijloacelor, pregătire a opiniei publice); *elaborare a deciziilor* (de punere în valoare a factorului decizional, elaborare a normelor, principiilor, creare a structurilor instituțional-democratice, asigurare a legitimității regimului ș.a.); *adaptare* (de consolidare a structurilor democratice, perfecționare a activității lor). Numai că în cazul unor guvernări preponderent cu declarații democratice, dar în fond cu tendințe mixte autoritar-democratice, aceste perioade (îndeosebi cea de a doua și a treia) au fost în situația noastră cuprinse de crize, discordanțe între componentele dihotomice, fapt ce s-a răsfrânt și asupra relației de cauză-efect între știința politică și politica științifică.

Deficitul unui raport relativ armonios între componentele perioadelor în parte a tranziției democratice, în particular între factorul decizional și cel normativ sau între factorul instituțional democratic și cel al legitimității regimului tranzitoriu spre democrație, la fel ca și între consolidarea structurilor democratice și perfecționarea și modernizarea lor, face cauza științei politice să fie una fragilă, cu condiționări de efecte

slabe, uneori chiar nule sau neașteptate ca valoare, în cadrul politicii științifice. Mai mult, dacă ne conducem de enunțul lui Kant *că natura umană preferă lipsă de armonie*, atunci cauza și efectul științei politice în raport cu politica științifică de ordin tranzitoriu nu poate să se manifeste în afara acestui enunț.

Doar un stadiu înaintat al științei, care să acopere deficitul valoric al raportului sus-menționat, stadiu cu cercetări și rezultate echidistante la capitolul evoluție politică în tranziție, poate asigura poziții la fel de înaintate sau efectiv apropiate în dezvoltarea politicii științifice, a strategiei și tacticilor acesteia. Și vice-versa, o tranziție democratică cu perioade relativ stabile în desfășurarea și realizarea obiectivelor proprii, poate determina în cele din urmă cauza și efectul așteptat al politicii științifice în raport cu știința politică, cu intensificarea cercetărilor generale și particulare. În atare corelație, fie și de natură tranzitorie, cu unele abateri de la obiectivele apropiate sau cele finale, reprezentanții politicii științifice și științei politice necesită a cunoaște și a respecta reciproc locul și rolul lor cauzal și de efect, legitățile atât ale științei, cât și ale politicii, a se conduce de principiile științifice și politice nu doar în declarații, ci și în comportamente, acțiuni și relații.

Importantă în relația de cauză-efect a tandemului știință politică - politică științifică este și necesitatea de a cunoaște și evalua punctul ei de pornire, dar și de desfășurare și intersecție într-o lume sociopolitică pluridimensională, contradictorie. Ambele componente valorice pornesc *ab-initio* dintr-o lume proprie a socialului lor specific de existență și se întâlnesc în primul rând, acolo unde cauza și efectul lor se manifestă în relații de putere politică (cu potențial decizional), iar în al doilea rând, ele se desfășoară în materie conexă de putere mixtă ale politicii și științei.

Urmare a manifestării acestei conexiuni, ambele entități își orientează misiunea după un argument-cheie comun - cel științifico-politic, luat ca un întreg. Anume capacitățile conexe ale puterii mixte a științei politice și politicii științifice pot conduce în ultimă instanță cauza și efectul lor la situații politice complexe ce țin de sinteze ale conștiinței, comportamentului, acțiunilor și relațiilor tot mai mult cu argumentări științifice, iar cele ale științei, la situații la fel de complexe, cu accepții valorice de natură politică la capitolul mecanisme, tehnologii, reglementări sociale.

O altă dimensiune valorică a raportului dintre știința politică și politica științifică este cea funcțională, care în aparență se deosebește, chiar e opusă, de cea a cauzei și efectului. În realitate, însă, ambele dimensiuni se află într-o legătură dialectică, completându-se reciproc prin dubla lor manifestare relațională. Cu cât cauza și efectul relației știință politică - politică științifică își demonstrează tot mai mult potențialul și tăria de formă și conținut, cu atât interdependența și intercomunicarea lor funcțională devine mai evidentă și mai relevantă. Funcționalitatea relației respective e axată pe știință și politică ca unități de măsură relativ autonome, dar, totodată, sub influența cauzei și efectului sociopolitic, și ca unități relativ schimbătoare în plan structural și în modul de organizare și manifestare. În astfel de situație, relația știință politică - politică științifică se distinge prin posibilități funcționale de existență, impact și de menținere a reciprocității sale relaționale în baza potențialului propriu de principii, norme, reguli, scopuri și mijloace. În particular, funcționalitatea componentei științifice trebuie privită drept capacitate de a sesiza, a înțelege în profunzime politica, de a-i recomanda politicii căi și modalități științifice eficiente de manifestare și nu de a face, a practica politică.

Însă, privită din punct de vedere funcțional, știința politică, chiar și în relația sus-menționată, cu oportunități clare de manifestare continuă, întâmpină nu puține impedimente de a influența politica, inclusiv pe cea științifică. În acest sens, o influență adecvată așteptărilor e condiționată de un grad relativ înalt de prestigiu al științei politice în societate și, totodată, de un grad adecvat de recunoaștere și apreciere a acesteia de către actorii politicii științifice, situație care uneori în democrații fragile, cu element autoritar, se remarcă prin deficit de reciprocitate.

În abordările de mai sus au fost menționate unele criterii de analiză și apreciere a relației de cauză-efect între știință și politică. Dacă raportăm aceste criterii (condițiile concret-istorice, caracterul regimului politic, gradul de manifestare a procesului democratic ș. a) la relația funcțională între știința politică și politica științifică, atunci observăm capacități funcționale diferite ale relației respective. În particular dacă ne axăm pe condițiile obiective și subiective favorabile cu caracter democratic, știința politică demonstrează un grad de eficacitate funcțională a normelor și principiilor sale mai înalt decât cea a politicii. Și invers, atunci când

în regimul democratic politica își cunoaște bine misiunea și o manifestă adecvat în raport cu alte sfere, inclusiv cu cea a științei, mai mult, când cunoaște și respectă legitățile acesteia, creează și modernizează condiții necesare pro-știință, pe prim plan se impun normele și mecanismele funcționale ale politicii. Deci, în condițiile regimului democratic dreptul de a ocupa primul loc ca importanță și ca valoare funcțională, politica îl manifestă într-o conexiune adecvată cu necesitățile funcționale ale procesului științific, deplasând și îmbinând în această ecuație nu doar normele și mecanismele proprii, ci și împreună cu cele ale științei.

Practica sociopolitică actuală a majorității țărilor spațiului comunitar european demonstrează că doar regimurile cu democrații avansate pot crea și promova reale politici pro-știință. Aceste regimuri în fond nu diminuează din valoarea funcțională a științei, în general, și științei politice, în particular, din energia lor relativ liberă, cu îmbinări obiectiv-subiective favorabile de a folosi eficient resursele științifice.

Cu totul altă situație a relației funcționale și de cauză-efect între știința politică și politica științifică oferă regimurile politice din Comunitatea Statelor Independente (Republica Moldova oficial încă mai face parte din această comunitate), în care independența statelor respective figurează mai mult ca denumire. În realitate așanumita independență este supusă unui impact cu element imens al războiului hibrid în diverse domenii (îndeosebi în cel ideologic, de propagandă) din partea fostului „frate mai mare” de sorginte sovietică, acum cu tendințe și acțiuni diverse (inclusiv militare, cu război nejustificat asupra Ucrainei) de refacere a imperiului sovietic - Federația Rusă. În condițiile CSI regimurile politice, pur autoritare (excepție Republica Moldova) sau cu element dominant autoritar, domină și determinanta relației funcționale și de cauză-efect între știința politică și politica științifică.

Cât privește Republica Moldova, astăzi relația respectivă, în comparație cu aceea de mai bine de două decenii, da chiar și de acum 4-5 ani, abordată de autor în publicațiile sale științifice [1, 2, 3, 4], are concentrată la activ, de rând cu cele relativ vechi, unele procese relativ noi, care ne permit a o releva printr-o serie de trăsături.

În primul rând, o evoluție preponderent instabilă a tranziției postcomuniste de la noi în mare parte a determinat pe parcurs caracterul situațional, nu de fiecare dată relevant, de cauză-efect și de funcționare al relației știință politică - politică științifică. Atare relație, de rând cu unele succese relative (de exemplu, unele inițiative politico-administrative și științifice de promovare a politicii externe, axate în special pe orientări de euro-integrare, cum ar fi Planurile de Acțiuni Republica Moldova - Uniunea Europeană, dar și parafarea, semnarea și punerea în valoare a Acordului de Asociere și Acordului de Liber Schimb Republica Moldova-Uniunea Europeană în timpul guvernărilor liberal-democrate, sau începutul valorificării de către Republica Moldova a statutului de stat candidat de aderare la UE inițiată de guvernarea PAS), a fost supusă unui proces simultan de târăgănare a democratizării și consolidării democratice a țării, cu încălcări funcționale în realizarea obiectivelor de reformare a societății, inclusiv ce țin de procesul politico-științific.

Anume factorul simultaneității valorice, cu un anumit deficit de eficiență și orientări stricte în realizarea obiectivelor din domenii particulare, a demonstrat *ipso facto* slăbiciunea politicii interne față de cea externă în procesul de reformare democratică a țării. Politicile din interiorul statului au fost în cea mai mare parte reactive, doar cu element activ, care în comparație cu politicile active propriu-zise, nu de fiecare dată fac față unor cerințe *sui-generis* de reformare democratică, în special acum când țara este cuprinsă de diverse crize. Multe din reformele de până acum, îndeosebi ce țin de combaterea corupției, reforma justiției, combaterea dezinformării ș.a., care într-un fel vizează și politica științifică, dar și mersul transformărilor în domeniul cercetărilor științifice, se desfășoară cu abateri.

Unele demersuri de reformare se împotmolesc în ciocniri acute între politic și justiție, în opuneri ce țin mai ales de reformarea justiției (se consideră că până nu demult nici una din instituțiile judecătorești n-a fost reformată funcțional), de realizarea legilor în diferite domenii. Acest fapt a fost semnalat și de structurile UE, inclusiv în perioada când Republicii Moldova i s-a oferit în iunie 2022 statutul de stat candidat de aderare la UE, sau când în decembrie 2023 Consiliul European a adus la cunoștință posibilitatea negocierilor UE cu RM despre aderare [8].

În al doilea rând, procesul de târăgănare la timpul său a tranziției spre democrație și cel al simultaneității valorice deficitare a diverselor ramuri naționale, s-a regăsit ca impact direct asupra unui indicator-cheie al relației politică științifică - știință politică - cel al stării *de facto* a mecanismelor dublei conexiuni: de ca-

uză-efect și funcționale. Mecanismele respective, chemate în fond să țină cont de unele tradiții progresive în vederea îmbinării lor raționale cu bunele inovații (în calitate de cauză valorică comună) în domeniul cercetării sau sistemului educațional (de exemplu, procesul Bologna, cu ale sale 2 ipostaze-instruirea și cercetarea, care împlinesc în prezent în Republica Moldova deja aproape două decenii), nu au înregistrat deocamdată o deplină plus-valoare (în calitate de efect valoric comun) a continuității atât în domeniul științei politice, cât și în cel al politicii științifice. Mai mult ca atât, nu s-a înregistrat o deplină plus-valoare și în raporturile lor funcționale.

În al treilea rând, această situație contradictorie de legătură între tradiție și inovație în mecanismele de cauză-efect și funcționale a relației știință politică-politică științifică se referă la toate nivelurile de instruire și cercetare universitară și post-universitară: licență, masterat, doctorat, reciclări profesionale. Dacă comparăm studiile actuale în domeniul științelor politice, îndeosebi la specialitatea Politologie, ciclul I și II, respectiv licență și masterat, cu cele de acum 15 ani, sau la specialitatea Management Politic și Electoral, ciclul II masterat, cu cele de acum 7 ani, observăm un interes relativ scăzut al tinerilor de a alege aceste specialități la admitere. Mai mult, au fost și ani universitari de studii când la admitere, la specialitățile respective, grupele în general nu se completau (excepție anii de studii 2022/2023 și 2023/2024, când grupele la specialitatea Politologie, totuși, sau format).

Drept cauze reale a unor astfel de efecte problematice pot fi atât de ordin obiectiv, cât și subiectiv. Ne referim în special la fenomenul migrației multor tineri peste hotare pentru a-și alege și susține studiile de specialitate, la agravarea procesului demografic în țară și la alți factori obiectivi.

Însă, adesea cauzele și efectele respective sunt dominate de factori subiectivi. Aceștia provin, pe de o parte, din aria propriu-zisă a științelor politice, din capacitățile și stăruințele diverse, dar deocamdată nu întotdeauna îndeajuns de eficiente ale cadrelor didactice din domeniu de a motiva tinerii să aleagă specialitățile sus-menționate. În acest sens, sunt necesare eforturi susținute ale profesorilor și cercetătorilor școlii superioare de a demonstra pe nou rolul actual al științelor politice în modernizarea sociopolitică a țării și, desigur, în implicarea cât mai activă a tineretului studios în procesele reformării democratice.

Pe de altă parte, există nu puține manifestări de cauză-efect și funcționale destul de problematice ale politicului (în persoana unor reprezentanți ai diferitelor guvernări și opoziții de până acum) ce țin atât de activități, cât și de relații funcționale inter-actori sau inter-agenți cu o imagine deficitară la capitolul norme și reguli ale moralei, științei, politicii, care adesea inspiră unei părți considerabile a tinerilor, viitori studenți, dezgust față de politică în general, fapt ce se răsfrânge și asupra procesului de negare de către tineri a specialității respective. Mulți din acești tineri, dar și din generațiile de vârstă medie și înaintată, de obicei, asociază politica, inclusiv cea științifică, cu știința despre politică ca studiu de specialitate.

Totuși astăzi, odată cu orientarea tot mai evidentă a guvernării actuale și a majorității societății spre Uniunea Europeană, cu lansarea negocierilor de aderare a țării noastre la UE, tânăra generație tot mai mult devine preocupată de evoluția pro-europeană a diverselor noastre politici, inclusiv de cea științifică, educațională, dar și de posibilitățile diferitelor specialități ce le poate oferi domeniul extins al științelor politice pentru euro-aderare/integrare și consolidarea de mai departe a democrației în Republica Moldova. Acest adevăr a fost confirmat încă o dată la 25 iunie 2024, zi istorică pentru Republica Moldova de începere oficială a negocierilor de aderare a țării noastre la Uniunea Europeană.

Referințe:

1. Saca V. *Știința politică și politica științifică în condițiile transformărilor postcomuniste*. În: *Filozofie. Știință. Politică: realizări, implementări, perspective*. Materialele conferinței internaționale 28-29 noiembrie 2002 (coord. V. Țapoc). Chișinău: CEP USM, 2003, p. 43-45.
2. Saca V. *Știința politică în contextul transformărilor postsovietice*. În: *Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe socioumanistice”*. Vol. 2. Chișinău: USM, 2004, p. 51-62.
3. Сака В. *Политическая наука в Республике Молдова: тематическое и инструментальное измерение*. În: *Moldoscopie (Probleme de analiză politică)*. Partea XXIV. Chișinău: CEP USM, 2004, p. 35-46.
4. Saca V. *Realități și perspective ale relației știință politică-politică științifică. Cazul Republicii Moldova*. În: *Teoria și practica administrării publice*. Materialele conf. științifico-practice internaționale 22 mai 2020. Chișinău: AAP, 2020, p. 135-138.

5. Saca V. *Politica ca fenomen social*. În: *Politologia*. Partea IV (coord. V. Moșneaga). Chișinău: USM, 1998, 139 p.
6. Saca V. *Raportul dintre democratizare și modernizare în condițiile societății în schimbare*. În: *Republica Moldova în contextul necesităților de modernizare*. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice (F.E.-P. „Tipografia Centrală”), 2018, 256 p.
7. Saca V. *Interese politice și relații politice: dimensiuni tranzitorii*. Chișinău: CE USM, 2001, 473 p.
8. *Relațiile UE cu Republica Moldova*. consilium.europa.eu/ro/policies/eastern-partnership/moldova/

Date despre autor:

Victor SACA, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0002-7765-3208

E-mail: vtsaca@hotmail.com

Prezentat la 25 iunie 2024

CZU: 32.019.5:327.88:659.3

[https://doi.org/10.59295/sum8\(178\)2024_25](https://doi.org/10.59295/sum8(178)2024_25)

UNELE PARTICULARITĂȚI ALE INFORMĂRII OPINIEI PUBLICE ASUPRA ACTIVITĂȚII TERORISTE

Vitalie SÎLI,

Universitatea de Stat din Moldova

Activitatea mijloacelor de informare în masă, orientată spre informarea opiniei publice referitor la evenimentele curente, devine, în societatea contemporană, una de importanță majoră. Rolul mass-media în prezentarea informației este unul deosebit de important, deoarece, în dependență de modul în care se expune o anumită opinie, poate fi creat sau combătut un anumit stereotip. Din acest motiv, în ultimul timp, tot mai frecvent, sunt abordate aspectele de utilizare a mijloacelor de informare în masă în acțiunile de propagandă sau de manipulare a opiniei publice.

Mijloacelor de informare în masă le revine un rol deosebit în prevenire și combatere a terorismului, deoarece adepții terorismului tind să utilizeze această platformă pentru promovarea propriei ideologii, influențarea opiniei publice, dar și înspăimântarea unui cerc larg de populație, estimând și efectele asupra populației ce urmează să survină în urma expunerii în public și descrierii crimelor comise, a consecințelor acestora etc.

Cuvinte-cheie: *mijloace de informare în masă, activitate teroristă, infracțiuni cu caracter terorist, dreptul de a fi informat, combaterea fenomenului terorist, intimidarea populației, instigarea în scop terorist, justificarea publică a terorismului, prevenirea și combaterea terorismului.*

SOME PARTICULARITIES OF INFORMING PUBLIC OPINION ON TERRORIST ACTIVITY

The activity of mass media, oriented to informing the public about the ongoing events, becomes, in contemporary society, a major one. The role of the media in presenting information is extremely important because, depending on the way an opinion is expressed, a certain stereotype can be created or countered. For this reason, the issues of media use in propaganda or manipulation of public opinion are being more and more frequently raised.

The media have a special role to play in preventing and combating terrorism. In this case, apart from the particularities of media activity, we also mention the intention of terrorism supporters to use this platform to promote their own ideology, influencing public opinion, but also spreading fear among of a large number of people, estimating the effects on the population that will follow the exposure to the public and the description of the crimes committed, their consequences etc.

Keywords: *mass media, terrorist activity, terrorist offenses, the right to be informed, combating terrorism phenomenon, intimidation of the population, terrorist incitement, public justification of terrorism, prevention and combating of terrorism.*

Introducere

Fenomenul terorist, în totalitatea formelor de manifestare, exteriorizate în special prin infracțiunile cu caracter terorist, are drept unul din obiectivele prioritare atragerea atenției societății asupra ideilor politice, etnice, religioase sau de altă natură ale adepților terorismului, fapt reflectat inclusiv și în alin. (1) art. 278 Cod penal al Republicii Moldova. Din acest motiv, considerăm argumentată sancționarea unor astfel de acțiuni, precum și instituirea unui regim special în cazul difuzării unor informații ce țin de activitatea teroristă.

Legiuitorul național, de asemenea, a acordat atenție subiectului respectiv, incluzând în Legea cu privire la prevenirea și combaterea terorismului capitolul V intitulat „Informarea opiniei publice asupra activității teroriste”, care constă din trei articole, în cadrul cărora se conțin aspectele ce țin de participarea mijloacelor de informare în masă la măsurile de prevenire a terorismului, informarea opiniei publice cu privire la situația de criză teroristă și restricțiile impuse reprezentanților mass-media.

Sensibilitatea subiectului respectiv constă, în opinia noastră, în existența unor contradicții între asigu-

rarea dreptului de a fi informat și necesitatea creării unor condiții optime pentru combaterea fenomenului terorist, precum și pedepsirea corespunzătoare a persoanelor implicate în comiterea unor infracțiuni cu caracter terorist. De asemenea, în contextul examinat este necesară și neadmiterea divulgării surselor, forțelor, mijloacelor și metodelor tactice utilizate în activitatea de prevenire și combatere a terorismului.

Un alt aspect important, în acest context, ține de asigurarea posibilităților optime de funcționare a reprezentanților mijloacelor de informare în masă. Specificul mass-media constă în faptul că activitatea acesteia trebuie să corespundă anumitor criterii, printre care: obiectivitatea, imparțialitatea, corectitudinea redării informației, excluderea imixtiunii în viața privată, neadmiterea încălcării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului etc.

Nu mai puțin semnificative sunt și principiile de activitate a mijloacelor de informare în masă, care rezultă din specificul și importanța acestora pentru întreaga societate.

Cercetătorii evidențiază următoarele principii de activitate a mass-media:

a) „neutralitatea”, presupunând limitarea misiunii jurnaliștilor la colectarea informației și prezentarea ei într-un mod „imparțial”;

b) advocacy journalism, în cadrul căruia se procedează la interpretarea informației, propunând auditoriului anumite puncte de vedere asupra activității instituțiilor;

c) formarea opiniei publice și informarea atât a publicului, cât și a instituțiilor asupra dominantelor climatului social-politic;

d) reprezentarea intereselor publicului în raport cu sistemul politic, mass-media asumându-și rolul de santinelă, monitor, observator, gardian al intereselor publice;

e) influența proceselor de formare a opiniei, focalizând atenția publicului asupra unor aspecte ori probleme relevante, de rezonanță, în viziunea mass-media, secundară implicit de exercitarea, mai ales în perioadele competițiilor electorale [1, p. 58].

Unul din criteriile specifice ale activității teroriste constă în faptul că adepții terorismului tind spre publicitate și spre a obține acces la mijloacele de informare în masă. Insistența în acest sens se bazează pe posibilitatea ca prin intermediul acestora să propage ideologia teroristă unui număr nelimitat de persoane, precum și să influențeze membrii societății atât pentru a-i intimida, cât și pentru a-i atrage de partea sa.

Rezultate obținute și discuții

Principala problemă pentru autoritățile implicate în prevenirea și combaterea terorismului ține de existența unui interes reciproc între mass-media și terorism. Esența acestui interes constă în faptul că adepții terorismului doresc să obțină acces la mijloacele de informare în masă, în scopul de a crea senzația de nesiguranță, de a influența autoritățile publice, de a înspăimânta populația sau pur și simplu pentru a comunica despre cauza sa, iar mijloacele de informare în masă sunt interesate în extinderea și diversificarea publicului spectator sau a ratingului, devin interesate în relatarea oricărei informații senzaționale excepționale, cum ar fi cele generate de comiterea unor acte teroriste. Din acest motiv considerăm necesară reglementarea activității mass-media, precum și a instituirii unui control rezonabil asupra conținutului și volumului informațiilor difuzate. Totuși, controlul respectiv trebuie să fie instituit doar cu un singur scop – de a nu admite ca mijloacele de informare în masă să devină un amplificator docil în mâinile teroriștilor sau, uneori, părtaș involuntar al acestora [2, p. 205].

Un alt aspect important ține de faptul că mass-media permanent tinde spre libertate în expunerea subiectului și excluderea oricăror restricții în acest sens. Însă deseori din diferite cauze, mijloacele de informare în masă promovează anumite idei, stereotipuri, viziuni etc. care convin sau sunt acceptate de către public sau unii lideri, partide politice, grupuri de interese etc. Uneori una și aceeași informație poate fi interpretată diferit, depinzând de viziunea celui care prezintă mesajul. Pornind de la ideea că societatea are dreptul de „a ști”, mediile de informare transmit informații cât mai accesibile, de cele mai multe ori cu tentă dramatică, prezintă reacțiile emoționale ale victimelor, familiilor lor, martorilor, „oamenilor de pe stradă”, contribuind uneori la escaladarea tensiunii în societate [3].

Subiectele privind acțiunile teroriste se încadrează în categoria informațiilor specifice cel puțin din două

motive: în primul rând au o încărcătură emoțională deosebită și, în al doilea rând, vizează activitatea specială a unităților specializate implicate în combaterea terorismului.

Din acest motiv, pentru a nu atenta la libertatea presei și la dreptul cetățenilor de a avea acces la informație, considerăm necesară elaborarea unui program în care să fie stipulate cerințele înaintate față de mijloacele de informare în masă, în ceea ce privește relațiile despre actele teroriste și activitatea antiteroristă a organelor speciale [2, p. 206].

Mijloacele de informare în masă întotdeauna au avut un rol deosebit în lupta contra terorismului, iar astăzi, când tehnologiile informaționale, inclusiv rețeaua computerizată, au devenit globale și au atins un nivel extraordinar de dezvoltare, importanța lor în organizarea activității antiteroriste devine prioritară [4, p. 42].

Atestând fenomenul de media dependente, cu implicații profunde de ordin social și politic la nivel de individ, în societatea contemporană, cercetătorii constată, mai ales, indispensabilitatea mass-media în condițiile actuale la nivel de societate, mijloacele de comunicare în masă fiind determinate pentru „cucerirea puterii, legitimarea autorității”, consolidarea normelor sociale, organizarea (și formarea) opiniei publice. La nivel subsistemic organizațiile, inclusiv partidele politice, tratează accesul la informație drept un suport ponderabil și mobilizator al realizării obiectivelor propuse.

Un interes deosebit, în contextul studiului realizat, prezintă funcțiile sociale ale mijloacelor de informare în masă, printre care pot fi menționate următoarele:

a) funcția de informare (prin furnizarea informațiilor referitoare la evenimentele ce se produc în societate, în special, a informațiilor relevante pentru sistemul democratic, vizând fenomenul participării civice, inovațiile și procesul schimbărilor, adaptarea la multitudinea circumstanțelor vieții sociale);

b) de corelare (prin oferirea comentariilor, criticilor și interpretărilor evenimentelor produse, contribuind, astfel, la procesele de socializare, la menținerea ordinii sociale, la dezvoltarea consensului și la acțiunea de integrare, ajutând la stabilirea relațiilor și la coordonarea numeroaselor activități sociale, economice și politice);

c) de asigurare a continuității (prin promovarea culturilor dominante, cât și a celor minoritare, stimulând păstrarea identității lor în timp, contribuind la formarea și menținerea unei continuități a valorilor sociale și culturale ale popoarelor și ale grupurilor sociale ce le alcătuiesc);

d) de recreare (prin oferirea oportunităților de divertisment, capabile să reducă tensiunea și să faciliteze odihna și distracția);

e) de mobilizare (prin oferirea oportunităților de mobilizare a auditoriului în vederea atingerii diverselor obiective politice, religioase și sociale) [1, p. 34].

Prin urmare, mijloacele de informare în masă au un rol pe cât de divers, pe atât și de important în cadrul societății moderne, inclusiv în reflectarea activității antiteroriste a statului.

Totuși, datorită caracterului specific al mijloacelor de informare în masă, acestea pot fi folosite nu doar de către stat, sau în interesul statului, al promovării valorilor veritabile, dar și de către teroriști, în special pentru promovarea propriilor interese. Astfel, frecvent, subiecții activității teroriste tind spre a obține acces la mijloacele de informare în masă, încercând să le transforme, dacă nu în aliați, atunci cel puțin într-un mijloc prin intermediul căruia vor să obțină posibilitatea de a realiza cele planificate sau de a influența obținerea rezultatului scontat. În concordanță cu cele expuse, considerăm veridică concepția prin care se promovează ideea privind necesitatea limitării accesului adepților terorismului la mijloacele de informare în masă, deoarece în cazul în care aceștia vor fi lipsiți de posibilitatea de a-și promova ideologia sau de a influența/intimida un număr nedeterminat de oameni, atunci numărul actelor teroriste va scădea brusc, deoarece încă la etapa de planificare a infracțiunii teroriștii evaluează și reacția la aceste acțiuni din partea mijloacelor de informare în masă. Mai mult ca atât, deseori unele infracțiuni cu caracter terorist sunt comise în scopul de a obține acces la posibilitățile mijloacelor de informare în masă. Specialistul american F. Haker, luând cuvânt în Congresul S.U.A. a declarat: „Dacă ar fi exclusă publicitatea făcută terorismului în mijloacele de informare în masă, va deveni posibilă lichidarea a 75% din terorismul etnic și internațional” [5, p. 209].

În context, menționăm că în anul 2017, lunile aprilie-iunie, cu suportul Centrului Antiterorist al SIS RM, am efectuat un sondaj sociologic, în cadrul căruia au fost formulate trei întrebări referitoare la subiectul informării opiniei publice privind actele teroriste comise și rolul mijloacelor de informare în

masă în reflectarea actelor teroriste. Astfel, prima întrebare din acest bloc a fost formulată în următorul mod: „Este necesară informarea populației privind actele teroriste comise?”, fiind propuse trei variante de răspuns: 1. Da; 2. Nu; 3. Nu știu. În urma analizei răspunsurilor primite au fost obținute următoarele rezultate: 1. Da – 83,29%; 2. Nu – 7,48%; 3. Nu știu – 9,22%.

Cea de-a doua întrebare – „Considerați suficient nivelul de informare privind terorismul?”, de asemenea a avut trei variante de răspuns: 1. Da – 41,18%; 2. Nu – 42,75 %; 3. Nu știu – 16,07%.

A treia întrebare – „Cum apreciați rolul mass-media în reflectarea actelor teroriste?” a avut cinci variante de răspuns, fiind atestate următoarele rezultate: 1. Mijloacele de informare în masă tensionează situația – 34,55%; 2. Mijloacele de informare în masă prezintă informația precis și adecvat – 12,67%; 3. Este necesară prezentarea mai detaliată a informației – 27,68%; 4. Informația prezentată trebuie să fie mai succintă – 10,33%; 5. Nu mă pot pronunța – 14,77%.

După cum observăm, dacă majoritatea absolută a respondenților (83,29%) consideră necesară informarea populației despre actele teroriste, atunci referitor la nivelul de informare privind terorismul opiniile diferă. În același timp, majoritatea respondenților consideră că mijloacele de informare în masă tensionează situația (34,55%), o parte semnificativă susținând că este necesară prezentarea mai detaliată a informației (27,68%). 12,67% consideră că mijloacele de informare în masă prezintă informația precis și adecvat, 10,33% susțin că informația prezentată trebuie să fie mai succintă, iar 14,77 % - nu s-au putut pronunța în acest sens.

În mod tradițional, mediile de informare sunt considerate un canal unidirecțional de transmitere a informației de la surse instituționalizate spre audiențe colective, având caracteristici oscilante, cuprinzând un amplu spectru de atitudini și opțiuni, de la angajarea politică semnificativă până la indiferența manifestată, și implicând, prin urmare, dificultăți în „targetizarea” (țintirea) mesajelor și incertitudini în evaluarea impactului produs, pendulând și acesta între supoziția omnipotenței mass-media și supoziția efectelor minime rezultate în urma activității [1, p. 36-37].

Astfel, teroriștii, folosind aceste priorități ale mass-media conduc, la aceea că în condițiile contemporane pericolul săvârșirii omorurilor în masă de către ei în scopul primirii accesului la mijloacele de informare în masă se majorează. După cum menționa în anul 2001, în cadrul seminarului ruso-american consacrat problemelor terorismului, ambasadorul pe întrebările antiterorismului al Departamentului de Stat al S.U.A. – L. Bremer; încă în anii '60 - '70 ai secolului trecut teroriștii aveau un spectru limitat de motivare a activității sale, iar pentru aducerea la cunoștința publică a scopurilor urmărite tindeau să omoare un număr anumit de oameni, însă nu prea mare, deoarece aceasta putea provoca o reacție de repulsie în rândul populației și putea contrapune teroriștii societății.

În prezent însă scopurile, ideologia terorismului, precum și formele realizării intențiilor teroriste, au devenit mult mai diverse. Astfel, au apărut și continuă să apară organizații teroriste, baza ideologică a activității cărora o constituie extremismul religios, ideile apocaliptice, apărarea ecologiei, antiglobalizarea. În afară de aceasta, rămân în trecut obstacolele morale. Actualmente, prin propagarea propriilor idei în societate, teroriștii tind să cauzeze un prejudiciu maximal statului.

Din acest motiv, instituțiile competente ale statului (guvern, armată, poliție, structuri antiteroriste) trebuie să insiste în a obține susținere și încredere din partea mijloacelor de informare în masă pentru a asigura activitatea de blocare și discreditare a fenomenului terorist, precum și pentru limitarea impactului acestuia asupra societății. Realizarea practică a obiectivului respectiv poate avea loc doar în cazul în care teroriștii vor fi percepuți drept criminali, fiind exclusă elogierea acestora sau a ideologiei promovate de ei. Astfel, activitatea teroristă, exteriorizată prin comiterea unor infracțiuni cu caracter terorist, reprezintă, în primul rând, acte criminale, indiferent de calitatea în care încearcă să le prezinte teroriștii.

În context, este necesar a menționa faptul că propagarea terorismului nu întotdeauna se face la comandă. Jurnaliștii acordă atenție teroriștilor din diferite motive și anume: goana după materiale senzaționale; incapacitatea prevederii consecințelor negative a acțiunilor sale etc. [4, p. 46]. Totuși, considerăm că chiar și în acest caz evaluarea faptelor respective trebuie să aibă loc în conexiune cu consecințele ce au avut loc sau ar putea să se producă.

Specificul activității mijloacelor de informare în masă, constatată în urma examinării practicii jurnalisti-

ce, denotă că acestea, de cele mai multe ori, promovează acel set de valori care legitimează starea de lucruri existentă, chiar și atunci când operatorii mass-media consideră că adoptă o poziție neutră și obiectivă în expunerea informației. În cercurile jurnalistice există încrederea în faptul că activitatea jurnalistului ar putea fi imparțială, pornind doar de la condiția intenționalității autorului. Jurnaliștii, de fapt, sunt înclinați a crede că, chiar și atunci când se produce manipularea, aceasta are loc, cu precădere, în mod inconștient. Astfel, în 80% din cazuri manipularea este neintenționată. Realizatorul emisiunii nu-și propune să influențeze telespectatorii într-un anumit sens. El vrea doar să fie urmărit și astfel, apelează la mijloace de propagandă și manipulare pe care nu le conștientizează [1, p. 42].

Meditând asupra variantelor interpretării diferitor situații critice în mijloacele de informare în masă, unii autori menționează just că, în funcție de poziția și atitudinea jurnalistului față de cauză, activitatea sa poate servi sau la acutizarea conflictului și creșterea proporțiilor lui sau poate contribui la căutarea căilor de soluționare a acestuia.

Deci, informând societatea despre conflict, reprezentanții mijloacelor de informare în masă se pot conduce de unul din următoarele principii:

- Elucidarea evenimentelor trebuie să fie imparțială, obiectivă, cu prezentarea tuturor ororilor conflictului („poziția naturalistă”);
- Informația trebuie să fie dozată luând în considerare situația politică din țară (“poziția conjuncturistă”);
- Reprezentantul mijloacelor de informare în masă apare nu în calitate de observator, ci ca subiect cointeresat în soluționarea conflictului („poziția analitică”) [6, p. 409-419].

În acest context, se subliniază în deosebi importanța dominării în jurnalistică a profesionalismului, responsabilității și sincerității angajaților tuturor mijloacelor de informare în masă, tendința lor de a contribui la dezvoltarea societății și capacitatea de a obține rezultate pozitive [6, p. 409].

Relatarea obiectivă a evenimentelor legate de terorism și organizarea luptei contra acestuia, îndreptate spre atingerea rezultatului pozitiv, este capabilă să creeze un climat benefic pentru asigurarea succesului în această luptă. În calitate de exemplu în această privință poate servi organizarea conferințelor științifico-practice cu participarea teoreticienilor și practicienilor din organele abilitate în lupta cu terorismul, schimbul de experiență și cunoștințe, publicarea rezultatelor acestor conferințe etc.

Rezumând cele menționate, trebuie de subliniat că folosirea posibilităților mijloacelor de informare în masă în lupta contra terorismului este o sarcină pe cât de complicată, pe atât și de importantă. Soluționarea problemei respective doar prin măsuri administrative, ce limitează drepturile jurnaliștilor, astăzi este imposibilă.

Este inacceptabilă supraaprecierea potențialului mijloacelor de informare în masă în ceea ce privește apărarea populației de la implicarea în acțiunile ilegale violente. Importanța deosebită prezintă lucrul serios de demascare a esenței distrugătoare, antiomane, a scopurilor criminale urmărite de teroriști; de demonstrare a tragicilor urmări ale actelor teroriste, de efectuare a lucrului propagandist – informațional îndreptat spre prevenirea și reprimarea fermă a oricăror manifestări de terorism [4, p. 47].

Interacțiunea corect organizată dintre specialiștii implicați în combaterea terorismului din cadrul organelor securității de stat și de ocrotire a dreptului cu mijloacele de informare în masă, permite soluționarea cu succes a unui complex întreg de măsuri, îndreptate spre lupta cu terorismul și alte manifestări de terorism și anume:

- a) demascarea concepțiilor ideologice, legendelor de acoperire a teroriștilor, ipocriziei liderilor lor;
- b) restrângerea bazei sociale a susținerii teroriștilor și extremiștilor;
- c) crearea în societate a unui climat benefic pentru organizarea activității antiteroriste efective, pentru realizarea programelor și măsurilor antiteroriste;
- d) efectuarea lucrurilor de profilaxie a terorismului și extremismului;
- e) soluționarea problemelor delicate a activității speciale de investigații în vederea subminării autorității liderilor organizațiilor teroriste, inclusiv între membrii grupului, promovând neîncredere în organizațiile teroriste, dezbinând și destrămându-le, aducând dezinformarea la cunoștința teroriștilor și prin aceasta influențând comportamentul lor, atrăgându-i pe subiecții activității teroriste de partea statului etc. [2, p. 210-211].

În concluzie, menționăm că instituțiile statului au tot interesul ca mass-media să nu fie manipulate în promovarea cauzei sau a metodelor terorismului. Pe de altă parte, nici mass-media nu doresc proliferarea terorismului, deoarece le-ar fi afectată libertatea de exprimare. Astfel, comunicarea dintre mass-media și instituțiile statului (guvern, armată, poliție, servicii secrete etc.) este un element de baza în configurarea oricărei strategii de prevenire a terorismului [3].

Analizând prevederile legale actuale, constatăm că Legea cu privire la prevenirea și combaterea terorismului nr. 120 din 21.09.2017 [7, art. 33-35] conține capitolul V, intitulat „Informarea opiniei publice asupra activității teroriste”, care constă din trei articole, în cadrul cărora se conțin dispoziții privind participarea mijloacelor de informare în masă la măsurile de prevenire a terorismului (art. 33); informarea opiniei publice cu privire la situația de criză teroristă (art. 34) și restricțiile impuse reprezentanților mass-mediei (art. 35). Considerăm că titlul capitolului menționat nu corespunde întru totul conținutului acestuia. Din acest motiv, susținem că ar fi mai reușită intitularea capitolului respectiv – „Rolul mijloacelor de informare în masă în prevenirea și combaterea terorismului”.

În ceea ce ține de participarea mijloacelor de informare în masă la măsurile de prevenire a terorismului, conform art. 33 din legea menționată, autoritățile care desfășoară activități de prevenire și combatere a terorismului încurajează participarea reprezentanților mijloacelor de informare în masă la efectuarea măsurilor de prevenire a activităților teroriste și a altor manifestări de extremism.

De asemenea, conducătorii mijloacelor de informare în masă sunt obligați să ia măsurile convenite pentru ca materialele pregătite în instituțiile conduse de ei să nu servească la justificarea activității teroriste sau a altor manifestări de extremism, să nu cheme, să nu provoace, nici să nu admită propagarea unor idei care ar conduce la confruntări de ordin interconfesional, interetnic sau rasial.

În cazul în care conducătorii mijloacelor de informare în masă sau angajații acestora nu respectă prevederea menționată vor fi pasibili de răspundere penală în conformitate cu art. 279² CP al RM [8], adică pentru instigarea în scop terorist sau justificarea publică a terorismului. Referindu-ne la sancțiunea normei incriminatoare respective, menționăm că aceasta prevede, în cazul persoanei fizice, pedeapsa cu amendă sau cu muncă neremunerată în folosul comunității, sau cu închisoare, cu (sau fără) privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate. De asemenea, pentru comiterea faptei prejudiciabile respective pot fi supuse pedepsei și persoanele juridice. În privința acestora, în calitate de pedeapsă, poate fi aplicată amenda cu privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate pentru perioada prevăzută de norma penală sau lichidarea persoanei juridice.

Sub aspectul informării opiniei publice cu privire la situația de criză teroristă, legea stipulează, în art. 34, că activitatea reprezentanților mijloacelor de informare în masă în zona de desfășurare a operației antiteroriste este dirijată de conducătorul Comandamentului Operațional Antiterorist. Considerăm mai reușită următoarea variantă a prevederii menționate: „Reprezentanții mijloacelor de informare în masă își pot desfășura activitatea în zona operației antiteroriste doar în coordonare cu conducătorul Comandamentului Operațional Antiterorist și în limitele indicate de către acesta”.

În timpul desfășurării operației antiteroriste, indiferent de locul de aflare a reprezentanților mijloacelor de informare în masă, informarea opiniei publice asupra situației de criză teroristă se face în modul și în măsura stabilită de conducătorul Comandamentului Operațional Antiterorist sau de reprezentantul acestuia responsabil pentru relațiile cu publicul [7; 9, p. 58-59].

În activitatea de informare a opiniei publice se asigură respectarea prevederilor legale cu privire la secretul de stat, precum și protecția adecvată a surselor secrete de informații. Suplimentar, considerăm că ar fi necesar a include și inadmisibilitatea dezvăluirii datelor privind forțele, mijloacele precum și metodele tactice de desfășurare a operațiunii antiteroriste. În contextul alineatului respectiv, considerăm că se subînțeleg atât forțele și mijloacele implicate în operația antiteroristă, cât și metodele tactice de desfășurare a acesteia, precum și locul dislocării forțelor speciale, numărul acestora, nemaivorbind de identitatea sau apartenența lor departamentală.

În contextul asigurării bunei desfășurări a operațiunii antiteroriste reprezentanților mass-media le sunt impuse un șir de restricții, expres prevăzute în cadrul art. 35 din Lege. Astfel, în conformitate cu prevederea legală menționată, se interzice:

a) realizarea din proprie inițiativă a interviurilor, în special pe parcursul desfășurării operațiilor antiteroriste, chestionarea teroriștilor, a persoanelor eliberate, fără acordul conducătorului Comandamentului Operațional Antiterorist;

b) acordarea de ajutor teroriștilor sau infractorilor în difuzarea de declarații, în propagarea unor idei sau opinii prin intermediul mijloacelor de informare în masă;

c) acordarea de sprijin în calitate de mediator, intermediar, interpus în cazul negocierilor cu teroriștii se permite doar în baza unei decizii motivate a conducătorului Comandamentului Operațional Antiterorist;

d) difuzarea de informații privind forțele și mijloacele implicate în operația antiteroristă, privind dislocarea și manevrarea acestora;

e) difuzarea, fără acordul Comandamentului Operațional Antiterorist, a unor date ce le-au devenit cunoscute cu privire la desfășurarea operației antiteroriste;

f) enunțarea către teroriști, ostatici sau angajați ai autorităților cu atribuții în domeniul prevenirii și combaterii terorismului a unor recomandări și sugestii, în special în procesul realizării operațiilor antiteroriste;

g) insultarea/intimidarea teroriștilor, pentru a evita cazurile de tensionare a situației [7].

Considerăm că prevederea de la lit. c) urmează a fi redactată având următorul conținut: c) acordarea de sprijin în calitate de mediator, intermediar, interpus etc. Negocierile sau oricare alte contacte cu teroriștii se permit doar în baza unei decizii motivate a conducătorului Comandamentului Operațional Antiterorist.

De asemenea, considerăm important a specifica că prin ”informarea opiniei publice” se subînțelege nu numai conlucrarea între grupul operativ și presă, dar și transmiterea datelor corespunzătoare reprezentanților administrației publice locale, organizațiilor obștești și comunităților teritoriale, care manifestă interes pentru stabilirea de contacte informaționale cu grupul operativ, precum și aducerea la cunoștința locuitorilor din zonele adiacente desfășurării operației antiteroriste și prevenirea acestora referitor la instituirea unui regim special în regiunea respectivă.

Concluzii

Mijloacele de informare în masă, odată cu dezvoltarea tehnologiilor și aplicarea acestora în domeniul comunicațiilor, au o importanță din ce în ce mai mare. Evenimentele din ultimul timp, anume, utilizarea posibilităților informaționale pentru manipularea opiniei publice, precum și propaganda manipulatoare ne conving în aceasta. Din acest motiv, sensibilitatea subiectului respectiv a depășit etapa haosului camuflat în libertatea presei, excluderea imixtiunii în activitatea mijloacelor de informare în masă. De remarcat că veritabila libertate și independență a presei poate fi asigurată doar în cazul existenței unei reglementări minuțioase a tuturor aspectelor ce țin de activitatea mijloacelor de informare în masă, inclusiv a drepturilor, libertăților și restricțiilor impuse acestora.

În concluzie, rolul mijloacelor de informare în masă, îndeosebi în ultimul timp, devine unul extrem de important, inclusiv în cadrul activității antiteroriste a statului.

Referințe:

1. Moraru V. Mass-media vs politica. – Chișinău: Centrul-editorial-Poligrafic al USM, 2001, p. 58.
2. Gladchi Gh., Sîli V. *Terorismul: studiu criminologic și juridico-penal*. Chișinău, 2004, p. 210-211.
3. <http://www.presamil.ro> (accesat 10.10.2003).
4. Петрищев В. Е. *Проблемы информационного противоборства* În: *Организованный терроризм и организованная преступность*, Под ред., Долговой А.И. Москва, Российская криминологическая ассоциация, 2002, с. 42.
5. Монахов В. Н. *Освещение борьбы с терроризмом в С.М.И.* În: *Проблемы борьбы с терроризмом*, М., 2000, с. 209.
6. Свенцицкая Н. П. *Конфликтологическая подготовка журналистов: теория и практика*. În: *Современная конфликтология в контексте культуры мира*, Москва, 2001, с. 409-419.
7. *Legea cu privire la prevenirea și combaterea terorismului nr. 120 din 21.09.2017*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 364-370/614 din 20.10.2017*.

8. *Codul penal al Republicii Moldova. Legea nr. 985-XV din 18.04.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 72-74/195 din 14.04.2009.*
9. Pleșca R., Sili V. *Legea cu privire la combaterea terorismului nr. 539-XV din 12.10.2001. Comentariu (cu modificări și completări până la 21.01.2009).* Chișinău: Garomont-Studio SRL, 2009.

Date despre autor:

Vitalie SÎLI, doctor în drept, conferențiar universitar, FRISPA, Departamentul Științe Politice și Administrative, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0002-1351-3417

E-mail: silivitalie@gmail.com

Prezentat la 30.09.2024

CZU: 316.648:316.35-056.26(091)“1960/2024”

[https://doi.org/10.59295/sum8\(178\)2024_26](https://doi.org/10.59295/sum8(178)2024_26)

MIȘCAREA DE AUTOREPREZENTARE A PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI: PARCURS ISTORIC GLOBAL ȘI NAȚIONAL (1960 - 2024)

*Natalia COJOCARU, Ludmila MALCOCI,**Universitatea de Stat din Moldova*

În prezentul articol se analizează evoluția istorică a mișcării de autoreprezentare a persoanelor cu dizabilități atât la nivel global, cât și în contextul specific al Republicii Moldova. Autorii explorează evenimentele majore care au influențat dezvoltarea mișcării internaționale de autoreprezentare și, în contextul Republicii Moldova, evidențiază etapele semnificative ale acestei mișcări, precum și progresele și provocările întâlnite. Se identifică oportunități pentru inițiative locale viitoare, subliniind alinierea cu standardele internaționale și necesitatea implicării active a persoanelor cu dizabilități în procesele decizionale. Astfel, mișcarea de autoreprezentare în Moldova se află în stadii incipiente de dezvoltare, fiind inspirată de tendințele globale în domeniu. Pentru a facilita dezvoltarea sustenabilă a mișcării, sunt necesare resurse adecvate, formare continuă a actorilor implicați, colaborări strategice cu organizații neguvernamentale naționale și internaționale, și inițiative de conștientizare privind drepturile persoanelor cu dizabilități. În elaborarea articolului au fost utilizate mai multe metode de cercetare: analiza documentară, observația participativă, discuții focus grup, interviuri aprofundate.

Cuvinte-cheie: *autoreprezentare, persoane cu dizabilități, mișcarea de autoreprezentare, dizabilități intelectuale.*

SELF-ADVOCACY MOVEMENT OF PERSONS WITH DISABILITIES: GLOBAL AND NATIONAL HISTORICAL JOURNEY (1960 - 2024)

This article analyzes the historical evolution of the self-advocacy movement for persons with disabilities, both globally and in the specific context of the Republic of Moldova. It explores major events that have influenced the development of the international self-advocacy movement and highlights significant stages of this movement in Moldova, as well as the progress and challenges encountered. The article identifies opportunities for future local initiatives, emphasizing alignment with international standards and the need for active involvement of persons with disabilities in decision-making processes. Thus, the self-advocacy movement in Moldova is in the early stages of development, inspired by global trends in the field. To facilitate the sustainable development of this movement, adequate resources, continuous training for involved actors, strategic collaborations with national and international non-governmental organizations, and initiatives to raise awareness of the rights of persons with disabilities are necessary. Multiple research methods were employed in the preparation of the article: document analysis, participatory observation, focus group discussions, and in-depth interviews.

Keywords: *self-advocacy, persons with disabilities, self-advocacy movement, intellectual disabilities.*

Introducere

Autoreprezentarea este un concept esențial în domeniul drepturilor persoanelor cu dizabilități, referindu-se la capacitatea și dreptul acestor persoane de a vorbi în numele propriu și de a participa activ în procesul de luare a deciziilor care le afectează viața. Prin autoreprezentare, persoanele cu dizabilități își afirmă vocea și prezența în diverse aspecte ale vieții publice și private, revendicându-și dreptul la participare egală și la recunoaștere ca membri egali ai societății [3].

În literatura de specialitate, autoreprezentarea este asociată preponderent cu persoanele cu dizabilități intelectuale, deoarece anume aceste persoane au fost în mod istoric cele mai afectate de practici paternaliste și segregante, care limitau sever autonomia și capacitatea lor de a participa activ în luarea deciziilor [5].

Literatura de specialitate explorează cum contextul istoric și influențele socio-politice au modelat dezvoltarea auto-reprezentării persoanelor cu dizabilități. În acest sens, evoluția conceptului de auto-repre-

zentare este în strânsă legătură cu evoluția modelelor de dizabilitate. Aceasta a trecut de la abordările tradiționale, axate pe caritate și asistență medicală, la cele moderne, care se concentrează pe drepturile omului și incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități. Această tranziție indică o mutare de la o viziune paternalistă, în care persoanele cu dizabilități (mai ales intelectuale) erau tratate ca fiind incapabile de a-și gestiona viețile, la o abordare care recunoaște și respectă autonomia și demnitatea acestora. Mișcarea de autoreprezentare prinde contur ca răspuns direct la nevoia urgentă de a contesta stereotipurile negative în raport cu persoanele cu dizabilități intelectuale și de a revendica dreptul lor de a se exprima și de a lua decizii pentru propriile vieți [5; 6].

La nivel global, mișcarea a început să se manifeste la sfârșitul anilor <60 în Suedia și Marea Britanie, extinzându-se rapid și inspirând dezvoltarea unor mișcări similare în multe alte părți ale lumii.

În Republica Moldova, mișcarea de autoreprezentare se află într-o etapă incipientă, fiind influențată atât de tendințele globale, cât și de angajamentele naționale de aliniere la standardele internaționale privind drepturile omului. Mișcarea de autoreprezentare a devenit un pilon central al persoanelor cu dizabilități intelectuale în lupta pentru incluziune, autonomie și egalitate în drepturi.

Actualitatea și relevanța domeniului de cercetare este ancorată în angajamentul global și național de a promova drepturile și bunăstarea persoanelor cu dizabilități. Unul dintre cele mai semnificative documente internaționale care reflectă acest angajament este Convenția Națiunilor Unite privind drepturile persoanelor cu dizabilități adoptată în anul 2006 și ratificată ulterior de numeroase țări, inclusiv Republica Moldova. Principiul de bază al Convenția ONU – „Nimic pentru noi, fără noi!” – recunoaște demnitatea și valoarea inerentă a persoanelor cu dizabilități și le impune participarea deplină și efectivă în societate. Auto-reprezentarea este strâns aliniată acestui principiu, deoarece reprezintă modul în care persoanele cu dizabilități se pot face auzite, își pot revendica și exercita drepturile în mod activ [16].

De asemenea, pentru a respecta standardele stipulate în Convenția ONU, Republica Moldova a adoptat Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități [9]. Aceasta reglementează drepturile și facilitățile necesare pentru asigurarea unei vieți independente și participarea deplină în societate. Legea promovează auto-reprezentarea prin stipularea dreptului persoanelor cu dizabilități de a participa activ la procesul decizional și la dezvoltarea politicilor publice. Aceasta încurajează formarea de organizații și grupuri de auto-reprezentare, consolidând astfel vocea persoanelor cu dizabilități în societate. În concordanță cu această lege, au fost elaborate documentele de politici naționale menite să faciliteze incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități.

Metode de cercetare aplicate

În elaborarea prezentului articol au fost utilizate mai multe metode de cercetare. Analiza documentară a inclus studierea publicațiilor științifice relevante, a resurselor online ale organizațiilor neguvernamentale din Republica Moldova și din străinătate, a rapoartelor de implementare a proiectelor privind dezvoltarea și susținerea grupurilor de autoreprezentanți din Republica Moldova. Observația participativă a fost aplicată în interacțiunea directă cu persoanele cu dizabilități, familiile și persoanele de suport, în cadrul mai multor proiecte coordonate pe parcursul a aproape un deceniu (în perioada 2014 - 2022), oferind o perspectivă asupra evoluției grupurilor de autoreprezentare din Moldova. De asemenea, au fost realizate 3 focus grupuri și 6 interviuri aprofundate, la care au participat 24 de persoane, inclusiv autoreprezentanți, părinți, persoane de suport și experți din cadrul organizațiilor societății civile.

Rezultate obținute și discuții

Mișcarea globală de autoreprezentare a început să se contureze la sfârșitul anilor ,60, ca o reacție împotriva abordărilor paternaliste și tutelare aplicate persoanelor cu dizabilități. În acea perioadă, problemele persoanelor cu dizabilități erau gestionate de profesioniști sau părinți, care luau decizii în numele acestora, limitându-le autonomia. Această abordare se baza pe convingerea că persoanele cu dizabilități nu erau capabile să își ia propriile decizii și să își gestioneze viețile. Mișcarea de autoreprezentare a contestat ferm acest model, afirmând că persoanele cu dizabilități au dreptul de a-și lua propriile decizii, de a-și exprima opiniile și de a participa activ în societate. Această perioadă a marcat

o tranziție de la un model bazat pe caritate și îngrijire medicală către unul care pune accent pe autonomie, drepturi și incluziune.

Unul dintre pionierii mișcării de autoreprezentare a fost dr. Bengt Nirje din Suedia, care a fondat un club în 1968. Acest club avea scopul de a aduna persoane cu și fără dizabilități pentru a planifica și a petrece timp împreună, oferindu-le astfel oportunitatea de a discuta și reflecta asupra experiențelor lor comune. Scopul său era să ofere persoanelor cu dizabilități ocazia de a trăi experiențe „normale” în cadrul comunității. Oferirea persoanelor cu dizabilități a posibilității de a lua propriile decizii și de a-și exprima dorințele părea riscantă și neobișnuită la acea vreme, motiv pentru care ideea a fost percepută drept inovatoare și chiar revoluționară [15; 10].

Dr. Nirje susținea că persoanele cu dizabilități ar trebui să aibă dreptul de a-și face propriile alegeri și de a învăța din greșelile lor. Această viziune, cunoscută astăzi sub denumirea de „demnitatea riscului,” a fost instituită de Perske în 1981. Ea a devenit o piatră de temelie a mișcării de autoreprezentare, subliniind importanța dreptului de a face alegeri personale, chiar și atunci când acestea pot duce la erori [12].

Angajamentul dr. Nirje față de autoreprezentare a depășit cadrul clubului. Anul 1968 a marcat un moment crucial cu organizarea unei conferințe în Suedia, unde persoanele cu dizabilități intelectuale s-au reunit pentru a-și exprima opiniile și speranțele pentru un trai independent. Un an mai târziu, în cadrul unui eveniment național, dr. Nirje a prezentat o lucrare inovatoare pentru acea vreme. În această lucrare el a documentat evoluții semnificative ale mișcării de autoreprezentare, aflată în plină ascensiune în Suedia. Dr. Nirje compară mișcarea cu o „revoltă decentă”, evidențiind aspirațiile persoanelor cu dizabilități pentru un rol nou în societate și o imagine de sine redefinită [15].

Munca inovatoare a dr. Nirje a pus bazele pentru mișcarea globală de autoreprezentare. Urmând exemplul Suediei, alte țări au organizat propriile conferințe de autoreprezentare, soldate cu crearea de grupuri de autoreprezentare. Anglia a găzduit prima sa conferință de autoreprezentare în 1972 [2, p. 133-138], urmată de Canada în 1973 și SUA în 1974 [14].

Mișcarea de autoreprezentare a cunoscut o creștere semnificativă în deceniile următoare, cu apariția a sute de grupuri de autoreprezentanți la nivel global. În multe țări ale lumii, cu tradiție în dezvoltarea mișcării de autoreprezentare, există rețele bine dezvoltate de grupuri de autoreprezentare, sau chiar organizații formale la nivel de stat cu funcționari aleși și personal plătit [1].

„People First” este una din organizațiile cele mai vocale ale autoreprezentanților din Marea Britanie. Aceasta reprezintă o rețea extinsă a organizațiilor conduse de persoane cu dizabilități de învățare, care au o voce puternică la nivel local și național. În cazul SUA, organizația „Self Advocates Becoming Empowered” (SABE) este una dintre cele mai importante, având filiale în toate statele americane. Scopul său principal este de a promova drepturile și autonomia persoanelor cu dizabilități [11; 13].

European Platform of Self-Advocates (EPSA) este un alt exemplu în acest sens. Înființată în anul 2000, EPSA împuternicește persoanele cu dizabilități intelectuale la nivel european să își exprime opiniile și să lupte pentru drepturile lor. EPSA joacă un rol crucial în promovarea drepturilor, incluziunii și împuternicirii persoanelor cu dizabilități intelectuale în întreaga Europă [7].

Indiferent de localizarea geografică, aceste organizații urmăresc ca persoanele cu dizabilități intelectuale, să fie tratate în mod egal cu ceilalți cetățeni, să aibă puterea de a lua propriile decizii și să-și aleagă drumul în viață. Aceasta înseamnă că persoanele cu dizabilități au acces la aceleași drepturi și responsabilități, fiind încurajate să se pronunțe pentru ele însele. Organizațiile autoreprezentanților promovează ideea că toți oamenii, inclusiv cei cu dizabilități, ar trebui să aibă șansa de a învăța din propriile greșeli și de a-și dezvolta relații sociale și prietenii în mod egal.

Progresul mișcării de autoreprezentare a persoanelor cu dizabilități intelectuale poate fi înțeles prin examinarea contradicției dintre două perspective majore de la acea vreme. Pe de o parte, *construcția socială preexistentă a dizabilității* reflecta o mentalitate tradițională care privea persoanele cu dizabilități intelectuale ca fiind inferioare și le plasa în afara societății, adesea în instituții de îngrijire, segregate de restul comunității. Această viziune veche accentua incapacitatea și dependența, limitând astfel autonomia și oportunitățile persoanelor cu dizabilități. Pe de altă parte, în aceeași perioadă, a început să se dezvolte o nouă ideologie și practică, axată pe *egalitate și integrare*. Această nouă abordare promova ideea că persoa-

nele cu dezabilități au dreptul la o viață independentă, la autodeterminare și la participare activă în societate. Această schimbare de paradigmă a adus un val de susținere pentru drepturile persoanelor cu dizabilități. Contradicția dintre aceste două perspective, cea tradițională și cea emergentă, a fost deosebit de intensă în anii '70 ai secolului trecut, creând atât presiuni pentru schimbare, cât și oportunități, și generând un teren fertil pentru apariția și dezvoltarea mișcării de autoreprezentare [1, p. 10].

În unele țări, autoreprezentarea a fost inclusă în prioritățile de finanțare ale guvernelor centrale. În acest mod, guvernele și-au asumat responsabilitatea de a crea condiții în care autoreprezentarea poate să se dezvolte, acest fapt fiind în concordanță cu obiectivele lor de incluziune socială [2, p. 133-138].

Exemplele și practicile internaționale de autoreprezentare au inspirat și au servit drept model pentru inițiative similare în Republica Moldova, ajutând la formarea și dezvoltarea grupurilor și programelor de autoreprezentare locale. Mișcarea de autoreprezentare a persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova, inspirată de modelele internaționale, se află încă în stadii incipiente. Un prim efort în sprijinirea autoreprezentării persoanelor cu dizabilități a fost inițiat de Î.P. Keystone Moldova, în cadrul proiectelor „Implicare prin acțiuni de advocacy și autoreprezentare” (derulat în perioada 2014 - 2018) și „Self-advocacy 2.0” (derulat în perioada 2019 - 2021) cu suportul IM Swedish Development Partner – Reprezentanța în Republica Moldova. În 2014, această organizație a înființat primul grup de autoreprezentare în contextul dezinstituționalizării persoanelor cu dizabilități din centrele rezidențiale. Membrii grupului erau câțiva bărbați cu dizabilități intelectuale, care treceau la traiul în comunitate după decenii petrecute în instituții rezidențiale de tip închis. Grupul a fost conceput pentru a sprijini dobândirea abilităților de autoreprezentare, pentru a facilita tranziția spre un trai independent în comunitate. Prin inițierea grupurilor de autoreprezentare, I.P. Keystone Moldova a planificat și implementat un program de dezvoltare și consolidare a unei rețele naționale neformale de autoreprezentare a persoanelor cu dizabilități în Republica Moldova.

Rezultatele activităților acestui grup au demonstrat un impact pozitiv asupra capacităților de autoreprezentare ale membrilor săi, cu efecte benefice semnificative asupra incluziunii lor sociale. Ca urmare, modelul a fost extins prin replicarea grupurilor similare în diverse regiuni ale țării. Astfel, în 2016, existau deja peste 15 grupuri de autoreprezentare, cu membri din diferite raioane ale Republicii Moldova. Aproximativ 150 persoane cu diferite dizabilități, provenind din medii diferite (instituții și comunități, rurale și urbane), cu vârste cuprinse între 18 și 35 de ani constituiau membrii grupurilor de autoreprezentare.

Pe parcursul a doi ani, grupuri din mai multe raioane au inițiat schimburi de vizite și au organizat întâlniri, culminând într-o conferință națională la Chișinău, pe 20 decembrie 2016, cu genericul „Ascultă-mă! Am și eu ceva de spus”. Scopul conferinței a fost discutarea problemelor cu care se confruntă persoanele cu dizabilități din Republica Moldova și împărtășirea bunelor practici în materie de autoreprezentare. Conferința a marcat prima articulare organizată a unei dorințe de autodeterminare la nivel național, prin semnarea unei rezoluții pentru crearea rețelei naționale a autoreprezentanților din Republica Moldova. Caracterul inedit al conferinței a constat în faptul că persoanele cu dizabilități au fost implicate în toate aspectele planificării, organizării și facilitării conferinței, fiind ajutate de persoane de suport într-un mod care să încurajeze dezvoltarea abilităților și a liderilor printre autoreprezentanți. Această practică a devenit obișnuită, conferințele fiind organizate anual și servind ca sursă de inspirație pentru formarea altor grupuri de autoreprezentare în întreaga țară [8].

Cu toate acestea, în ciuda eforturilor de a încuraja unirea grupurilor de autoreprezentare pentru formarea unei organizații naționale reprezentative, acest demers a întâmpinat anumite provocări. Gradul redus al pregătirii persoanelor cu dizabilități intelectuale de a se organiza într-o structură formalizată, lipsa sprijinului din partea autorităților publice, insuficiența resurselor financiare, dar și rivalitățile interne între organizațiile care au sprijinit crearea grupurilor, au contribuit la faptul că acestea există într-o relativă izolare unele față de altele. Aceste aspecte ridică problema durabilității și sustenabilității rețelei de autoreprezentare în Republica Moldova.

În Republica Moldova, rolul principal în formarea și dezvoltarea grupurilor de autoreprezentare a fost preluat de către organizații externe dedicate sprijinirii acestor persoane. Prin urmare, grupurile de autore-

prezentare au fost constituite în cadrul organizațiilor societății civile și sunt, de obicei, mixte, incluzând persoane cu diferite tipuri de dizabilități, cu membri care se întâlnesc regulat pentru a discuta aspecte legate de drepturile persoanelor cu dizabilități și strategii de revendicare a acestor drepturi prin autoreprezentare.

Aceste grupuri nu sunt complet autonome, fiind ghidate de persoane de suport. Acestea au un rol central în menținerea activităților de abilitare, socializare și autoreprezentare, asigurând că grupurile funcționează eficient și răspund nevoilor membrilor lor. Persoanele de suport au fost pregătite în lucrul cu autoreprezentanții, astfel încât să poată oferi asistență de calitate acestora în eforturile lor de autoreprezentare și pledoarie pentru drepturile persoanelor cu dizabilități. Prin urmare, dinamica grupurilor și modalitatea de organizare sunt stabilite de persoanele de suport.

Grupurile de autoreprezentanți nu sunt omogene, manifestând diferențe semnificative în termeni de autodeterminare și capacitate de autoreprezentare, atât în interiorul grupurilor, cât și între grupuri. Astfel, în timp ce unele persoane cu dizabilități au atins un nivel de independență care le permite să trăiască pe cont propriu și chiar să își întemeieze familii, altele necesită sprijin coordonat continuu.

De asemenea, modalitatea în care grupurile de autoreprezentanți sunt organizate și funcționează în raioane, variază semnificativ. Unele grupuri funcționează independent, desfășurând activități și socializând în locații publice deschise, în timp ce altele sunt relativ dependente de facilitățile oferite de instituții publice, cum ar fi centrele de zi, sau de resursele OSC locale.

În evoluția lor, grupurile de autoreprezentare au parcurs un traseu complex, trecând inițial prin activități bazate pe dezvoltarea autodeterminării și instruirii în domeniile drepturilor persoanelor cu dizabilități, egalității și nediscriminării. Pe măsură ce membrii grupurilor au consolidat aceste abilități, au început să desfășoare acțiuni de autoreprezentare și advocacy. Primele inițiative în acest sens au inclus utilizarea instrumentelor de photovoice și storytelling, care s-au dovedit a fi eficiente în promovarea mesajelor lor și în sensibilizarea opiniei publice. Metoda photovoice a permis persoanelor cu dizabilități să folosească fotografiile pentru a împărtăși aspecte importante ale vieții lor cotidiene, evidențiind provocările și oportunitățile cu care se confruntă. La rândul său, storytelling-ul a permis împărtășirea de povești personale care reflectă experiențele individuale ale membrilor grupurilor de autoreprezentare. Ulterior, autoreprezentanții au demarat campanii de sensibilizare a opiniei publice cu privire la drepturile persoanelor cu dizabilități, au inițiat dialog cu factorii de decizie pentru soluționarea diverselor probleme cu care se confruntă etc.

Concluzii

Mișcarea de autoreprezentare a persoanelor cu dizabilități a parcurs un drum semnificativ începând cu originile sale la sfârșitul anilor '60. De la primele cluburi de autoreprezentare și conferințe organizate în Suedia, până la apariția a sute de grupuri la nivel global, acest demers a contribuit la transformarea fundamentală a modului în care persoanele cu dizabilități sunt percepute și integrate în societate.

Principiile fundamentale ale mișcării de autoreprezentare, precum autonomia, autodeterminarea și demnitatea riscului, au contestat abordările paternaliste din trecut și au pus accent pe capacitatea persoanelor cu dizabilități de a-și lua propriile decizii și de a-și controla viețile.

Mișcarea de autoreprezentare este mai mult decât suma eforturilor individuale de autoreprezentare; este un efort concertat pentru a crea o societate mai incluzivă și echitabilă prin abordarea problemelor sistemice și promovarea împuternicirii colective. În Moldova, acest obiectiv nu este încă realizat, deoarece lipsesc structurile și resursele necesare pentru a sprijini și coordona un astfel de efort la nivel național. Lipsa unei organizații de autoreprezentare consolidată și a unei voci unificate ale persoanelor cu dizabilități îngreunează abordarea problemelor sistemice și obținerea recunoașterii drepturilor acestora la nivel instituțional și societal. De asemenea, există o nevoie continuă de conștientizare și susținere din partea autorităților și a societății în general pentru a promova și a consolida mișcarea de autoreprezentare în Republica Moldova.

Pentru a sprijini dezvoltarea sustenabilă a mișcării de autoreprezentare și a contribui la promovarea incluziunii sociale a tuturor persoanelor cu dizabilități în Republica Moldova, este esențială continuarea eforturilor de susținere a grupurilor de autoreprezentare existente și înființarea unor grupuri noi. Acest lucru

poate fi realizat prin identificarea și mobilizarea de resurse financiare pentru susținerea activităților acestor grupuri, facilitând astfel schimbul de experiențe, resurse și bune practici.

Pentru a dezvolta abilitățile de autoreprezentare în rândul persoanelor cu dizabilități, este necesară implementarea unor programe de educație și formare continuă, atât pentru persoanele cu dizabilități însele, cât și pentru alți actori implicați, precum membrii familiilor lor, factorii de decizie, prestatorii de servicii etc.

Crearea de mecanisme care să permită implicarea activă a acestora în procesul decizional reprezintă un alt pas important, asigurând astfel că vocea lor este auzită în formularea și implementarea politicilor publice.

Având în vedere că un mediu accesibil contribuie semnificativ la facilitarea autoreprezentării, sunt necesare acțiuni continue pentru îmbunătățirea accesibilității infrastructurii fizice și digitale.

Referințe:

- BRUNK, G. L. *Supporting the Growth of the Self-Advocacy Movement: What We Can Learn from Its History and Activists*. 1991, 39 p. Disponibil: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED344359.pdf>
- BUCHANAN, I., WALMSLEY, J. *Self-advocacy in historical perspective*. In: *British Journal of Learning Disabilities*. 2006, vol. 34, pp. 133-138. Disponibil: <https://doi.org/10.1111/j.1468-3156.2006.00410.x>
- CALLUS, A.-M. *Becoming self-advocates. People with intellectual disability seeking a voice*. Peter Lang AG, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2013. 296 p. ISBN 978-3034309066.
- COJOCARU, N. *Bariere în auto-reprezentarea persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova*. In: *Economic growth in the conditions of globalization. Scientific session „Migration and demographic change: challenges and public policies”*: conference proceedings: international scientific-practical conference, 17th edition, October 12-13, 2023. Academy of Economic Studies of Moldova, National Institute for Economic Research. Chișinău: SEP ASEM, 2023, vol. 3, pp. 237-245. ISBN 978-9975-167-19-2. ISBN 978-9975-167-22-2 (PDF) [citată 18.04.2024]. Disponibil: <https://doi.org/10.36004/nier.cdr.V.2023.17.31>
- COJOCARU, N. *Bazele conceptuale-teoretice ale auto-reprezentării persoanelor cu dizabilități*. In: *Integrare prin cercetare și inovare. Științe sociale*. Chișinău, 2023, pp. 30-39. ISBN 978-9975-62-687-3 [citată 16.03.2024]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/201165
- COJOCARU, N. *Influența europenizării asupra dezvoltării mișcării de auto-reprezentare a persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova*. In: *Știința politică și administrativă: provocări globale, soluții locale*. Chișinău. 2021, pp. 469-476. ISBN 978-9975-3459-7-2 [citată 11.02.2024]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/144216
- European platform of self-advocates*. 2024. Disponibil: http://self-advocacy.eu/?page_id=18
- Keystone Moldova. *Prima Conferință Națională a Autoreprezentanților: „Ascultă-mă! Am și eu ceva de spus”*. Disponibil: <https://www.keystonemoldova.md/ro/stiri/prima-conferinta-nationala-a-autoreprezentantilor-asculta-ma-am-si-eu-ceva-de-spus/>
- Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități: nr. 60 din 30.03. 2012*. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr. 155-159, art. 508 [citată 11.05.2021]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=83915&lang=ro
- NIRJE, B. *The Normalization Principle and Its Human Management Implications*. In: *SRV-VRS: The International Social Role Valorization Journal*. 1996, vol. no. 2, pp. 19-23 Disponibil: <https://bpb-us-e1.wpmucdn.com/blogs.uoregon.edu/dist/d/16656/files/2018/11/Nirje-The-Normalization-Principle-and-Its-Human-Management-Implications-2f3t9mm.pdf>
- People First LTD*. Disponibil: <https://www.peoplefirstltd.com/pages/about-us>
- PERSKE, R. *The Dignity of Risk and the Mentally Retarded*. In: *Mental Retardation*, 1972, vol. 10, no. 1, February, pp. 24-27. Disponibil: <https://bpb-us-e1.wpmucdn.com/blogs.uoregon.edu/dist/d/16656/files/2018/11/Perske-The-Dignity-of-Risk-1d96lzw.pdf>
- SABE. *Self Advocates Becoming Empowered*. Disponibil: <https://sabeusa.com/meet-sabe/>
- The First Self-Advocacy Conferences*. Parallels in Time: A History of Developmental Disabilities. Disponibil: <https://mn.gov/mnddc/parallels/seven/7b/3.html>

15. *The Origin of the Self Advocacy Movement: „Dignity of Risk” in Sweden*. The Minnesota Governor’s Council on Developmental Disabilities. Disponibil: <https://mn.gov/mnddc/parallels/seven/7b/1.html>
16. United Nations, 2006. *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. Disponibil: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities>

Date despre autori:

Natalia COJOCARU, doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0002-6293-7785

E-mail: natalia.cojocaru1978@gmail.com

Ludmila MALCOCI, profesor, doctor habilitat în sociologie, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0002-7249-595X

E-mail: ludmilamalcoci@gmail.com

Prezentat la 30.09.2024

CZU: 316.4.063.3:316.346.2-056.26

[https://doi.org/10.59295/sum8\(178\)2024_27](https://doi.org/10.59295/sum8(178)2024_27)

ÎMBUNĂTĂȚIREA INCLUZIUNII: CADRU PENTRU INTEGRAREA DIMENSIUNILOR DE GEN ȘI DIZABILITATE ÎN DEZVOLTARE

Ludmila MALCOCI,

Universitatea de Stat din Moldova

Alexandru GRIBINCEA,

IP Keystone Moldova

Articolul oferă o contribuție unică prin analiza critică a integrării dimensiunilor de gen și dizabilitate în procesele bugetare ale principalelor agenții multilaterale, cu un accent pe eforturile organizațiilor globale precum ONU, Comisia Europeană și Banca Mondială. Folosind o abordare intersecțională, cercetarea relevă lacunele și provocările actuale în alocarea bugetelor și aplicarea indicatorilor de gen și dizabilitate, subliniind necesitatea unor îmbunătățiri pentru o incluziune reală. Principalele constatări indică lipsa de consistență în utilizarea marcărilor specifici și nevoia unor măsuri de monitorizare care să asigure transparența și eficacitatea finanțării pentru grupurile vulnerabile.

Cuvinte-cheie: Banca Mondială, incluziunea persoanelor cu dizabilități, egalitatea de gen, bugetarea sensibilă la dimensiunea de gen, intersecționalitate, UE, ONU, PNUD.

EMPOWERING INCLUSION: FRAMEWORK FOR GENDER AND DISABILITY MAINSTREAMING IN DEVELOPMENT

The article makes a unique contribution by critically analyzing the mainstreaming of gender and disability in the budgeting processes of major multilateral agencies, with a focus on the efforts of global organizations such as the UN, the European Commission and the World Bank. Using an intersectional approach, the research reveals current gaps and challenges in the allocation of budgets and the application of gender and disability indicators, highlighting the need for improvements for real inclusion. Key findings point to the lack of consistency in the use of specific markers and the need for monitoring measures to ensure transparency and effectiveness of funding for vulnerable groups.

Keywords: World Bank, Disability Inclusion, Gender equality, gender responsive budgeting, Intersectionality, EU, UN, UNDP.

Introducere

În contextul dezvoltării globale, necesitatea imperativă a unui cadru incluziv care să abordeze în mod egal dimensiunea de gen și dizabilitatea a devenit un punct central al discursului academic și orientat către politici. Acest articol își propune să analizeze în mod critic integrarea aspectelor legate de dizabilitate și gen în cadrul proceselor bugetare ale principalelor agenții multilaterale, inclusiv Agențiile Națiunilor Unite, Comisia Europeană și Banca Mondială. Utilizând o perspectivă intersecțională, acest studiu explorează dimensiunile operaționale, politice și strategice ale integrării dimensiunii de gen și dizabilitate în agendele acestor instituții. Acesta delimitează inițiativele-cheie, analizează complexitatea elaborării politicilor și evaluează executarea proiectelor care vizează incluziunea. Printr-o examinare a dovezilor empirice și a provocărilor apărute, articolul contribuie la discursul privind promovarea unei paradigme de dezvoltare în care egalitatea de gen și incluziunea persoanelor cu dizabilități transcend declarațiile politice nominale.

Metodologie

A fost efectuată o analiză detaliată a documentelor și a cadrelor politice emise de instituții precum Banca Mondială, Comisia Europeană și agențiile ONU. Această analiză se concentrează pe identificarea limbajului specific și a angajamentelor legate de integrarea dimensiunii de gen și dizabilitate, precum și pe recunoașterea oricăror lacune din aceste politici.

Articolul examinează datele disponibile publicului privind proiectele finanțate de aceste instituții, cu un accent deosebit pe indicatorii de gen și dizabilitate. Acesta include o evaluare a modului în care proiectele sunt etichetate și clasificate în funcție de obiectivele lor legate de dimensiunea de gen și dizabilitate, precum și o analiză a alocărilor bugetare pentru aceste dimensiuni.

Sunt prezentate studii de caz specifice pentru a ilustra modul în care proiectele abordează în mod concret integrarea aspectelor legate de dizabilitate și de gen. Aceste exemple concrete contribuie la evidențierea provocărilor și a celor mai bune practici în implementarea strategiilor de incluziune.

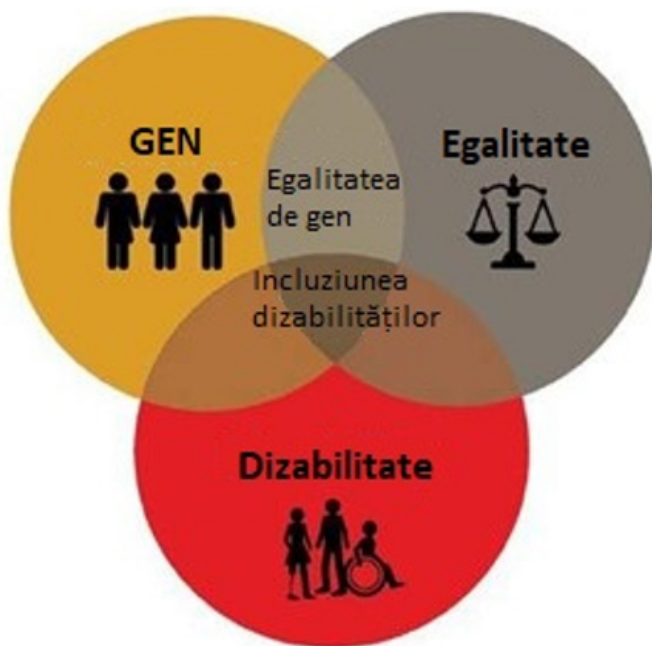
Banca Mondială

Cadrul de incluziune a persoanelor cu dizabilități și de responsabilizare, aprobat de Banca Mondială în 2022, semnifică un angajament strategic de a integra considerațiile privind dizabilitatea în întreaga sa gamă de activități, investiții și formulări de politici. Acest cadru cuprinzător este conceput pentru a integra în mod sistematic incluziunea persoanelor cu dizabilități în domeniile multifacetate ale Băncii Mondiale, inclusiv directivele politice, eforturile operaționale și activitățile analitice. În plus, acesta urmărește să consolideze capacitățile interne ale Băncii Mondiale de a asista clienții săi în implementarea eficientă a programelor de dezvoltare care includ persoanele cu dizabilități [7].

Componentele-cheie ale acestui cadru includ o serie de angajamente specifice ale Băncii Mondiale pentru a consolida integrarea persoanelor cu dizabilități în cadrul proiectelor sale finanțate. Concret, cadrul stabilește obiective măsurabile care trebuie atinse până în anul 2025, cum ar fi:

- Asigurarea incluziunii complete a aspectelor legate de dizabilități în toate inițiativele și proiectele educaționale finanțate de Banca Mondială. De exemplu: Dezvoltarea și punerea în aplicare a unui proiect de educație incluzivă într-o țară în curs de dezvoltare, în care școlile sunt dotate cu facilități accesibile, iar materialele didactice sunt adaptate pentru elevii cu dizabilități diverse. Programele de formare pentru profesori privind metodele de educație incluzivă și integrarea tehnologiei de asistență în sălile de clasă ar fi componente esențiale. Aceasta ar putea implica modernizarea școlilor cu rampe, toalete accesibile și furnizarea de interpreți în limbajul semnelor sau de materiale în limbaj Braille pentru elevii cu deficiențe de vedere.

Fig. 1. Construcții sociale privind dizabilitățile, dimensiunea de gen și egalitatea [2].

- Încorporarea dispozițiilor privind incluziunea dizabilităților în proiectele de mobilitate urbană și feroviare, în special în cele de îmbunătățire a sistemelor de transport public. De exemplu: proiectarea și construcția unui nou sistem feroviar urban care include caracteristici precum pavaje tactile pentru pasagerii cu deficiențe de vedere, autobuze cu podea joasă pentru o îmbarcare ușoară și anunțuri sonore pentru opriri și direcții. În plus, asigurarea faptului că toate nodurile de transport dispun de puncte accesibile de servicii pentru călători și instruirea personalului cu privire la asistarea pasagerilor cu dizabilități.

- Atingerea unei etape semnificative prin care 75% din proiectele de protecție socială finanțate de Banca Mondială vor include dizabilitățile. De exemplu: o inițiativă de protecție socială menită să ofere sprijin financiar și servicii persoanelor cu dizabilități. Aceasta ar putea include crearea unei baze de date a persoanelor cu dizabilități pentru a

se asigura că acestea primesc sprijin direcționat, cum ar fi asistență medicală subsidiată. Inițiativa s-ar putea concentra, de asemenea, asupra serviciilor de asistență juridică pentru a proteja drepturile persoanelor cu dizabilități.

Această inițiativă se aliniază la Strategia de gen a Grupului Băncii Mondiale și la Obiectivul 5 de dezvoltare durabilă, care se concentrează pe realizarea egalității de gen și pe emanciparea tuturor femeilor și fetelor. În ciuda acestor eforturi, există provocări în ceea ce privește măsurarea bugetului real alocat pentru incluziunea dimensiunii de gen și a dizabilităților și în ceea ce privește evaluarea contribuțiilor proiectelor privind dizabilitățile la egalitatea de gen și viceversa. Acest lucru se datorează parțial lipsei de date privind modul în care proiectele abordează în mod specific aceste aspecte și absenței indicatorilor privind dizabilitățile în portalul Băncii Mondiale privind egalitatea de gen.

Analiza datelor online privind Proiecte pe Temă arată că subcategoria de gen este inclusă în Dezvoltare umană și gen, iar subcategoria Dizabilități este inclusă în Dezvoltare socială și protecție. În ambele cazuri, nu există date cu privire la modul în care proiectele privind dizabilitățile contribuie la egalitatea de gen și cu privire la modul în care proiectele privind egalitatea de gen contribuie la egalitatea persoanelor cu dizabilități. În ambele cazuri, este practic imposibil să se măsoare bugetul alocat cu adevărat pentru incluziunea dimensiunii de gen și a dizabilităților.

Banca Mondială nu utilizează markerii de gen sau dizabilități în cadrul fondurilor fiduciare multidonatori (MDTF). Marcajul de gen este utilizat exclusiv în cadrul Facilității-umbrelă pentru egalitatea de gen (Umbrella Facility for Gender Equality), care finanțează în mod clar activitățile privind egalitatea de gen. Cu toate acestea, „Umbrella Facility for Gender Equality” nu integrează intersecționalitatea dizabilităților. Iar noi nu putem face diferența în ceea ce privește sumele alocate bărbaților și femeilor cu dizabilități pentru o mai bună egalitate de gen și dizabilitate.

Fondurile de finanțare multilaterală servesc drept instrumente vitale pentru punerea în comun a resurselor provenite de la diverși donatori în vederea abordării unor provocări complexe în materie de dezvoltare, facilitând coordonarea și alinierea strategică a asistenței internaționale. În ciuda rolului lor esențial, marcare explicită a fondurilor pentru gen și dizabilitate în cadrul acestor mecanisme rămâne mai puțin frecventă, evidențiind o potențială lacună în abordarea problemelor intersecționale. Facilitățile-umbrela pentru egalitatea de gen, de exemplu, este dedicat promovării egalității de gen, subliniind recunoașterea de către Banca Mondială a rolului esențial pe care îl joacă genul în rezultatele dezvoltării. Cu toate acestea, obiectivul său nu se extinde în mod explicit la intersecționalitatea dintre gen și dizabilitate [1].

Din resursele online, nu este clar dacă marcajul de gen și dizabilitate este aplicat în mod consecvent tuturor acțiunilor sprijinite de Banca Mondială, inclusiv obligațiunilor, împrumuturilor și granturilor. De asemenea, nu există informații cu privire la impactul proiectelor asupra incluziunii persoanelor de gen și cu dizabilități.

Portalul de date privind egalitatea de gen al Băncii Mondiale nu cuprinde niciun indicator privind dizabilitățile. Există date privind educația femeilor și bărbaților, ocuparea forței de muncă, mediul, ODD, dar nu și date intersecționale privind dizabilitatea.

Agențiile ONU

Strategia Organizației Națiunilor Unite privind incluziunea persoanelor cu dizabilități (UNDIS), aprobată în 2020, pune bazele unor progrese durabile și transformative în domeniul incluziunii persoanelor cu dizabilități prin intermediul tuturor pilonilor de activitate ai Organizației Națiunilor Unite.

Abordarea dublă a ONU privind integrarea dizabilității recunoaște necesitatea: a) integrării măsurilor sensibile la dizabilități în elaborarea, punerea în aplicare, monitorizarea și evaluarea tuturor politicilor și programelor (educație, ocuparea forței de muncă, transport public, asistență medicală etc.) și b) furnizării de inițiative specifice dizabilității pentru a sprijini emanciparea persoanelor cu dizabilități (campanii de sensibilizare, programe de emancipare, tehnologii asistive, servicii de asistență juridică etc.).

Ca răspuns la evaluarea formativă a integrării de către PNUD a principiilor „Să nu lăsăm pe nimeni în urmă”, PNUD a început să își actualizeze marcajul proiectului prin încorporarea unei caracteristici de intersecționalitate. În combinație cu abordarea PNUD privind incluziunea persoanelor cu dizabilități, acest lucru va permite marcarea intervențiilor programatice - atunci când este cazul și în funcție de natura acestora - în cadrul diferitelor grupuri de beneficiari (de exemplu, femeile cu dizabilități), depășind abordarea grup cu grup.

Fig. 2. Abordarea bilaterală a ONU [elaborată pe baza DFID 2000 [4].

În 2017, UN Women a înființat o echipă de lucru globală internă privind incluziunea persoanelor cu dizabilități și intersecționalitatea (GTTDII) pentru a consolida activitatea ONU în acest domeniu. În 2020, UN Women a înființat o comunitate de practică privind integrarea dizabilității și intersecționalitatea (DII-CoP) la nivel de entitate pentru a sprijini activitatea critică de integrare a incluziunii dizabilității.

Analiza proiectelor PNUD pe Portalul Transparenței și pe „Ferestre de finanțare” arată că PNUD furnizează date privind proiectele la nivel global în funcție de ODD (inclusiv ODD 5 privind egalitatea de gen). Cu toate acestea, nu există date cu privire la cât din bugetele proiectelor sunt alocate în mod specific pentru gen și în mod specific pentru incluziunea persoanelor cu dizabilități.

Cadrul Obiectivelor de dezvoltare durabilă include șapte obiective care se referă în mod explicit la persoanele cu dizabilități și alte șase obiective privind persoanele în situații vulnerabile, care includ persoanele cu dizabilități. Deși ODD-urile includ persoanele cu dizabilități, acest lucru nu se extinde pe deplin în monitorizare. Doar șapte din cele 169 de ținte abordează în mod specific incluziunea persoanelor cu dizabilități și doar 10 din cei 231 de indicatori ai acestora necesită în mod explicit dezagregarea datelor privind dizabilitățile [9]. Progresele înregistrate în ceea ce privește ODD privind egalitatea de gen pentru 2023 nu integrează indicatori legați de bărbații și femeile cu dizabilități [8].

Comisia Europeană

CE s-a angajat să abordeze intersecționalitatea genului și a dizabilității prin toate documentele de politică referitoare la incluziunea genului și a dizabilității, cum ar fi: Planul de acțiune al UE privind egalitatea de gen III, Strategia UE pentru drepturile persoanelor cu dizabilități 2021-2030, Strategia privind egalitatea de gen 2020-2025. Ultima subliniază importanța luării în considerare a intersecționalității, recunoscând că persoanele se pot confrunta cu discriminare pe baza mai multor factori, inclusiv dizabilitatea.

CE a adoptat utilizarea atât a indicatorului de politică în materie de dizabilitate OESD-DAC, cât și a indicatorului de gen, verificând 100% din proiectele sale aplicabile în cadrul programelor de Asistență Oficială pentru Dezvoltare utilizând acești indicatori.

În ceea ce privește indicatorul privind dizabilitățile, este important de menționat că, în 2018, Comitetul de asistență pentru dezvoltare al Organizației pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE-CAD) a introdus acest indicator ca instrument de monitorizare a măsurii în care asistența oficială pentru dezvoltare (AOD) urmărește să includă persoanele cu dizabilități. Markerul permite membrilor CAD să își monitorizeze propriile proiecte de cooperare internațională și acțiune umanitară și să vadă pe o scară de la 0 la 2 în ce măsură acestea vizează persoanele cu dizabilități.

- *Punctaj 2 - Obiectivul principal este incluziunea și emanciparea persoanelor cu dizabilități.* De exemplu: Luați în considerare un proiect care vizează îmbunătățirea accesibilității în clădirile publice dintr-o țară în curs de dezvoltare. Acest proiect este conceput de la zero pentru a se asigura că persoanele cu dizabilități pot accesa și utiliza facilitățile publice în mod egal. Proiectul implică construirea de rampe, instalarea de pardoseli tactile pentru persoanele cu deficiențe de vedere și formarea personalului cu privire la practicile de incluziune a dizabilităților. Deoarece obiectivul principal al acestui proiect este incluziunea și emanciparea persoanelor cu dizabilități, acesta ar primi un punctaj de 2 în cadrul indicatorului CAD privind dizabilitățile. Acest punctaj ridicat reflectă concentrarea directă a proiectului asupra incluziunii dizabilităților.

- *Punctaj 1 - Incluziunea și emanciparea persoanelor cu dizabilități este un obiectiv semnificativ.* De exemplu: Un proiect de dezvoltare agricolă se concentrează în principal pe creșterea randamentului culturilor prin practici agricole durabile. Cu toate acestea, proiectul include, de asemenea, componente menite să asigure că persoanele cu dizabilități pot participa pe deplin la sesiunile de formare și pot beneficia de noile tehnologii agricole. Aceasta ar putea include furnizarea de interpreți în limbajul semnelor, punerea la dispoziție a materialelor de formare în formate accesibile și modificarea echipamentelor pentru a putea fi utilizate de persoanele cu dizabilități. Deși accentul principal nu este pus pe dizabilități, eforturile de incluziune sunt semnificative, justificând un punctaj de 1.

- *Punctaj 0 - Activitatea este selectată, dar nu vizează persoanele cu dizabilități.* De exemplu: Luați în considerare un proiect ipotetic de dezvoltare internațională axat pe îmbunătățirea accesului la apă potabilă într-o zonă rurală. Acest proiect, deși esențial pentru sănătatea și bunăstarea comunității, a fost conceput fără a lua în considerare nevoile specifice ale persoanelor cu dizabilități. Acesta presupune construirea de puțuri de apă și punerea în aplicare a sistemelor de colectare a apei de ploaie, dar nu include caracteristici precum căi accesibile pentru utilizatorii de scaune cu roțile sau informații furnizate în formate accesibile persoanelor cu deficiențe de vedere sau de auz. Deși proiectul este analizat cu ajutorul markerului de dizabilitate OCDE-CAD, deoarece nu vizează în mod specific incluziunea și emanciparea persoanelor cu handicap, acesta este clasificat cu scorul 0. Această clasificare indică faptul că, în ciuda beneficiilor generale ale proiectului, acesta nu reușește să includă elemente care ar face ca beneficiile sale să fie la fel de accesibile persoanelor cu dizabilități.

Fondul european de dezvoltare a monitorizat utilizarea de către UE a markerului de dizabilitate al CAD și a constatat că ponderea proiectelor CE de asistență oficială pentru dezvoltare raportate ca incluzând persoanele cu dizabilități a crescut în ultimii ani, dar este încă scăzută în raport cu standardele Convenției privind drepturile persoanelor cu dizabilități. În 2021, aproape trei sferturi din proiectele CE aplicabile din cadrul asistenței oficiale pentru dezvoltare nu au fost raportate ca incluzând în mod semnificativ persoanele cu dizabilități. În plus, CE a raportat că doar 2 % din toate proiectele CE aplicabile în 2021 în materie de Asistență Oficială pentru Dezvoltare aveau ca obiectiv principal integrarea persoanelor cu dizabilități.

Analiza proiectelor AOD ale Comisiei Europene, realizată de Fondul european de dezvoltare pentru anul 2021, relevă o abordare intersecțională vizibilă, dar încă insuficientă, a egalității de gen și a dizabilității. Din totalul de 853 de proiecte de Asistență Oficială pentru Dezvoltare analizate, 633 urmăreau în mod explicit să abordeze egalitatea de gen. Cu toate acestea, doar 35 % din aceste inițiative axate pe gen au inclus, de asemenea, obiective care promovează incluziunea persoanelor cu dizabilități. Această cifră reprezintă o îmbunătățire modestă față de 2020, când doar 22 % din proiectele privind egalitatea de gen au inclus obiective legate de dizabilități. În ciuda acestui progres, realitatea dură rămâne că aproape două treimi din eforturile CE privind egalitatea de gen în 2021 nu au reușit să includă strategii de incluziune semnificative pentru femeile cu dizabilități. Această omisiune evidențiază o lacună persistentă în realizarea deplină a abordărilor intersecționale în cadrul proiectelor de dezvoltare ale CE, subliniind necesitatea unei integrări mai cuprinzătoare a perspectivelor de gen și de dizabilitate pentru a asigura oportunități echitabile pentru toți.

Organizațiile de dezvoltare au constatat unele limitări în utilizarea indicatorilor de dizabilitate și de gen ca premise pentru estimarea cheltuielilor dedicate acestor aspecte

- Marcajele sunt calitative și arată alocările înainte de începerea proiectului. Deoarece aceste marcaje sunt aplicate în timpul fazei de planificare, înainte de începerea proiectului, ele indică doar alocări-

le preconizate și nu cheltuielile reale. Această natură calitativă face dificilă estimarea cu exactitate a cuantumului fondurilor care sprijină în mod direct inițiativele în materie de gen și dizabilitate în cadrul proiectelor [5].

- Nu există o distribuție clară a cheltuielilor în funcție de gen și dizabilitate. În timp ce marcajele pot indica faptul că un proiect își propune să abordeze aceste aspecte, acestea nu oferă informații specifice cu privire la modul în care fondurile sunt distribuite pentru atingerea acestor obiective. Această lipsă de granularitate împiedică o analiză precisă a angajamentului financiar față de incluziunea de gen și dizabilitate, făcând dificilă evaluarea adecvării finanțării și a impactului acesteia [6].

- În timp ce markerul de gen este obligatoriu, markerul de dizabilitate nu este obligatoriu. Aceasta înseamnă că datele online pot fi incomplete.

Concluzii

1. Cadrul Băncii Mondiale privind incluziunea persoanelor cu dizabilități și responsabilitatea reprezintă un angajament strategic de integrare a aspectelor legate de dizabilități în toate operațiunile, investițiile și politicile sale.

2. Cadrul urmărește să consolideze capacitățile interne de sprijinire a programelor de dezvoltare incluzive pentru persoanele cu dizabilități.

3. Acesta stabilește obiective măsurabile pentru 2025, inclusiv asigurarea incluziunii persoanelor cu dizabilități în educație, mobilitate urbană și proiecte de protecție socială.

4. Provocările includ măsurarea alocărilor bugetare pentru incluziunea de gen și a persoanelor cu dizabilități și evaluarea contribuțiilor proiectelor privind dizabilitățile la egalitatea de gen.

5. UNDIS promovează progresele durabile în materie de incluziune a persoanelor cu dizabilități în toate activitățile ONU, punând accentul pe o abordare dublă pentru integrarea politicilor și inițiativele specifice persoanelor cu dizabilități.

6. CE abordează intersecționalitatea dintre gen și dizabilitate prin documente de politică și utilizează markerul politicii OCDE-CAD privind dizabilitatea pentru monitorizarea proiectelor, însă abordările intersecționale rămân insuficiente în practică.

Recomandări pentru partenerii de dezvoltare

1. Dezvoltarea, împreună cu instituțiile naționale și internaționale, a unui set de indicatori specifici de echitate pentru gen și dizabilitate în cadrul ODD-urilor. Acest sistem ar trebui integrat în procesele existente de raportare și monitorizare, astfel încât să fie colectate date clare și măsurabile despre progresul în incluziune.

2. Instituțiile donatoare, precum și agențiile internaționale de dezvoltare, ar trebui să solicite ca toate proiectele de dezvoltare să includă marcatori de dizabilitate și gen în fiecare etapă, de la design și implementare la evaluare. Aceasta ar presupune instruirea echipelor de proiect pentru a aplica corect acești marcatori și a urmări îndeaproape modul în care fondurile sprijină specific persoanele din aceste categorii.

3. Instituțiile financiare și agențiile de implementare ar putea lansa o platformă online prin care să raporteze public alocările bugetare destinate incluziunii persoanelor cu dizabilități și promovării echității de gen. Platforma ar oferi o detaliere periodică a sumei cheltuite pentru fiecare categorie, astfel încât partenerii și beneficiarii să poată monitoriza cum sunt distribuite resursele.

4. Agențiile donatoare și implementatoare ar putea publica anual rapoarte de progres care să includă evaluarea impactului bugetelor pe dimensiunea de gen și dizabilitate, împreună cu exemple de proiecte de succes. Aceste rapoarte ar trebui să includă și feedback de la beneficiarii direcți, permițând o ajustare continuă a strategiei de implementare.

5. Incorporarea unor evaluări de impact obligatorii după încheierea proiectelor, axate pe rezultate specifice pentru persoanele cu dizabilități și echitatea de gen. Evaluările ar trebui să includă indicatori pe termen lung, cum ar fi gradul de acces la educație și servicii sociale, nivelul de ocupare și îmbunătățirea calității vieții, ca să se poată adapta viitoarele proiecte și alocări bugetare la nevoile identificate.

Referințe:

1. Banca Mondială în site-ul web privind egalitatea de gen. <https://www.worldbank.org/en/topic/gender>
2. Bugetarea educației în funcție de gen și de dizabilitate. Mai 2022. https://www.licht-fuer-die-welt.at/app/uploads/sites/8/2022/05/Gender-Responsive-and-Disability-Inclusive-Education-Budgeting.FINAL_-compressed.pdf
3. Către egalitate: evaluarea finanțării CE pentru incluziunea persoanelor cu dizabilități la nivel mondial decembrie 2023. Raportul anual al Fondului european de dezvoltare privind datele din markerul OCDE-CAD privind politica în domeniul dizabilității. <https://www.edf-feph.org/content/uploads/2024/01/Marker-report-final.docx>
4. CBM Global Incluziunea persoanelor cu dizabilități. Abordarea dublă. <https://hhot.cbm.org/en/card/twin-track-approach>.
5. Integrarea egalității de gen în proiectele de dezvoltare - punctul de vedere al unui practician. <https://blogs.ed.ac.uk/research-office/2020/07/09/integrating-gender-equality-in-development-projects-a-practitioners-view/>
6. Markerul OCDE CAD privind politica de egalitate de gen. <https://www.oecd.org/dac/gender-development/dac-gender-equality-marker.htm>.
7. MCCLAIN-NHLAPO, C. V., at al. Cadrul de incluziune și responsabilizare privind dizabilitățile (English). Washington, D.C.: Banca Mondială. <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/437451528442789278/disability-inclusion-and-accountability-framework>
8. Progrese privind obiectivele de dezvoltare durabilă. The gender Snapshot 2023. www.unwomen.org/sites/default/files/2023-09/progress-on-the-sustainable-development-goals-the-gender-snapshot-2023-en.pdf
9. Regândirea incluziunii dizabilităților pentru ODD, 19 iunie 2023. <https://www.undp.org/blog/re-thinking-disability-inclusion-sdgs>

Date despre autori:

Ludmila MALCOCI, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0002-7249-595X

E-mail: lmalcoci@khs.org

Alexandru GRIBINCEA, doctor în economie, IP Keystone Moldova.

ORCID: 0000-0002-3867-652X

E-mail: alex.gribincea.docs@gmail.com

Prezentat la 30.09.2024

*Științe juridice**Elena ARAPU*

IMPLICAȚIILE CĂSĂTORIEI
PUTATIVE ASUPRA INTERESELOR
PATRIMONIALE ALE SOȚULUI
DE BUNĂ-CREDINȚĂ

3 THE IMPLICATIONS OF
THE PUTATIVE MARRIAGE ON
THE PROPERTY INTERESTS
OF THE SPOUSE IN GOOD FAITH

Oleg BALAN, Olga DORUL

QUO VADIS DREPTURILE OMULUI
ÎN EUROPA?

11 QUO VADIS HUMAN RIGHTS
IN EUROPE?

Dionis BRÎNZĂ

CONDITIONS FOR THE REALIZATION
OF THE RIGHT TO INITIATE
THE CIVIL CASE ON THE ESTABLISHMENT,
RENEWAL AND REVOCATION
OF JUDICIAL PROTECTION MEASURES

22 CONDIȚIILE REALIZĂRII
DREPTULUI DE INTENTARE
A CAUZEI CIVILE PRIVIND INSTITUIREA,
REÎNNOIREA ȘI REVOCAREA
MĂSURILOR DE OCROTIRE JUDICIARĂ

Serghei BRÎNZĂ, Vitalie STATI

PROTEJAREA
INTERESELOR FINANCIARE
ALE UNIUNII EUROPENE PRIN
MIJLOACE DE DREPT PENAL:
EVALUAREA CADRULUI
NORMATIV NAȚIONAL

29 PROTECTING THE
FINANCIAL INTERESTS
OF THE EUROPEAN UNION BY MEANS
OF CRIMINAL LAW:
EVALUATION OF THE NATIONAL
REGULATORY FRAMEWORK

Veronica CHEPTENE

DREPTUL LA ASISTENȚA MEDICALĂ
ÎN SISTEMUL PENITENCIAR –
PROBLEME, CONSTATĂRI,
RECOMANDĂRI

38 RIGHT TO MEDICAL CARE
IN THE PENITENTIARY SYSTEM –
PROBLEMS, OBSERVATIONS,
RECOMMENDATIONS

Teodor CĂRNAȚ, Oxana POSTOLACHI

AGENȚIA ACHIZIȚII PUBLICE
ȘI ROLUL ACESTEIA
ÎN CADRUL PROCEDURILOR
DE ACHIZIȚIE PUBLICĂ
ÎN REPUBLICA MOLDOVA

48 THE PUBLIC PROCUREMENT
AGENCY AND ITS ROLE
IN PUBLIC PROCUREMENT
PROCEDURES IN THE
REPUBLIC OF MOLDOVA

Igor COBAN, Grigore CHIȚANU

ANALIZA PRACTICII JUDICIARE
PRIVIND ACORDURILE
ANTICONCURENȚIALE (ANII 2012-2023):
STUDII DE CAZ

55 THE STUDY OF JUDICIAL PRACTICE
REGARDING ANTICOMPETITIVE
AGREEMENTS (2012-2023):
CASE STUDIES

Irina DIGORI

CONDIȚIILE NECESARE PENTRU
CONSTITUIREA UNEI FIDUCII EXPRESE

63 THE REQUIREMENTS FOR THE
CREATION OF AN EXPRESS TRUST

Лилия ГЫРЛА

К ТОЛКОВАНИЮ ПРЕДЕЛОВ
ПРИМЕНЕНИЯ УГОЛОВНОГО КОДЕКСА
РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА
В ОБЛАСТИ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ
ЭКСТРЕМИСТСКОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

75 TO THE INTERPRETATION OF
THE LIMITS OF APPLICATION OF
THE CRIMINAL CODE OF
THE REPUBLIC OF MOLDOVA
IN THE FIELD OF COUNTERING
EXTREMIST ACTIVITIES

<i>Mariana GRAMA</i> APLICAREA LEGII PENALE ÎN SPAȚIU ÎN DREPTUL PENAL COMPARAT: CONSTATĂRI DE LEGE LATA (PARTEA I)	92	THE APPLICATION OF CRIMINAL LAW IN SPACE IN COMPARATIVE CRIMINAL LAW: FINDINGS OF THE LAW (PART I)
<i>Mariana GRAMA</i> APLICAREA LEGII PENALE ÎN SPAȚIU ÎN DREPTUL PENAL COMPARAT: CONSTATĂRI DE LEGE LATA (PARTEA II)	101	THE APPLICATION OF CRIMINAL LAW IN SPACE IN COMPARATIVE CRIMINAL LAW: FINDINGS OF THE LAW (PART II)
<i>Petru GUIDEA</i> OBIECTUL INFRAȚIUNII PREVĂZUTE LA ART. 168 DIN CODUL PENAL	110	THE OBJECT OF THE CRIME PROVIDED FOR IN ART. 168 OF THE CRIMINAL CODE
<i>Ana GURGHIS, Igor DOLEA</i> ASPECTE DE DREPT COMPARAT PRIVIND URMĂRIREA ȘI JUDECAREA INFRAȚIUNILOR SĂVÎRȘITE DE PERSOANE JURIDICE	115	ASPECTS OF COMPARATIVE LAW REGARDING THE PROSECUTION AND TRIAL OF OFFENSES COMMITTED BY LEGAL ENTITIES
<i>Svetlana LEONTIEVA</i> DISTINCȚIA DINTRE CONCEPTUL DE „EVALUARE A PROBELOR” ȘI „STANDARDUL DE PROBĂ” ÎN DREPTUL PROCESUAL PENAL: O ANALIZĂ COMPARATIVĂ	121	THE DISTINCTION BETWEEN THE CONCEPT OF „EVIDENCE EVALUATION” AND „STANDARD OF PROOF” IN CRIMINAL PROCEDURAL LAW: A COMPARATIVE ANALYSIS
<i>Gheorghe RENIȚĂ</i> CONTROLUL CONSTITUȚIONALITĂȚII LEGIILOR RETROACTIVE	126	REVIEW OF THE CONSTITUTIONALITY OF RETROACTIVE LAWS
<i>Igor SOROCEANU</i> EXAMINAREA CONTESTAȚIILOR ELECTORALE	137	EXAMINATION OF ELECTORAL CONTESTATIONS
<i>Vitalie STATI, Radu VLAS, Lia LUPU</i> FLASHINGUL CIBERNETIC: A FI INCRIMINAT SAU A NU FI INCRIMINAT?	143	CYBERFLASHING: TO BE CRIMINALISED OR NOT TO BE CRIMINALISED?
<i>Tatiana VÎZDOAGĂ, Adela MORCOV</i> REVIZUIREA PROCESULUI PENAL ÎNTEMEIATĂ PE INCONCILIABILITATEA HOTĂRĂRIILOR JUDECĂTOREȘTI IREVOCABILE	153	REVIEW OF THE CRIMINAL TRIAL BASED ON THE INCOMPATIBILITY OF IRREVOCABLE JUDICIAL DECISIONS
<i>Victor ZAHARIA</i> ABILITAREA JURIDICĂ ȘI ASISTENȚA JURIDICĂ GARANTATĂ DE STAT CA PREMIZE A REALIZĂRII DREPTURILOR ȘI LIBERTĂȚILOR FUNDAMENTALE	160	LEGAL ABILITY AND LEGAL ASSISTANCE GUARANTEED BY THE STATE AS PREMISES FOR THE ACHIEVEMENT OF FUNDAMENTAL RIGHTS AND FREEDOMS

Științe politice

Carolina BUDURINA–GOREACII
RISCURILE LA ADRESA
SECURITĂȚII REPUBLICII MOLDOVA
ȘI STRATEGIILE DE POLITICĂ EXTERNĂ
ÎN CONDIȚIILE ACTUALE

Svetlana CEBOTARI
IMPACTUL RĂZBOIULUI
DIN UCRAINA ASUPRA TRAFICULUI
ILICIT DE DROGURI

Svetlana CEBOTARI, Valeriu LUNGU
IMPACTUL RĂZBOIULUI
RUSO-UCRAINEAN ASUPRA
MIGRAȚIEI ILEGALE CA FORMĂ
A CRIMEI ORGANIZATE.
CAZUL REPUBLICII MOLDOVA

Elena MĂRZAC, Cristina EJOVA
COMUNICAREA STRATEGICĂ:
UNELE CONSIDERAȚII TEORETICE

Victor SACA
REFLECȚII ACTUALE ASUPRA
RELAȚIEI DE CAUZĂ – EFECT
ȘI FUNCȚIONALE ÎNTRE
ȘTIINȚA POLITICĂ
ȘI POLITICA ȘTIINȚIFICĂ
DIN REPUBLICA MOLDOVA

Vitalie SÎLI
UNELE PARTICULARITĂȚI
ALE INFORMĂRII OPINIEI PUBLICE
ASUPRA ACTIVITĂȚII TERORISTE

Sociologie

Natalia COJOCARU, Ludmila MALCOCI
MIȘCAREA DE AUTOREPREZENTARE
A PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI:
PARCURS ISTORIC GLOBAL
ȘI NAȚIONAL (1960 - 2024)

Ludmila MALCOCI, Alexandru GRIBINCEA
ÎMBUNĂTĂȚIREA INCLUZIUNII:
CADRU PENTRU INTEGRAREA
DIMENSIUNILOR DE GEN ȘI
DIZABILITATE ÎN DEZVOLTARE

Political sciences

165 THE RISKS TO THE SECURITY
OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA
AND FOREIGN POLICY STRATEGIES
IN THE CURRENT CONDITIONS

171 THE IMPACT OF THE WAR
IN UKRAINE ON ILLICIT
DRUG TRAFFICKING

180 THE IMPACT OF THE
RUSSIAN-UKRAINIAN WAR
ON ILLEGAL MIGRATION AS
A FORM OF ORGANIZED CRIME.
THE CASE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

191 STRATEGIC COMMUNICATION:
SOME CONCEPTUAL APPROACHES

199 CURRENT REFLECTIONS
ON THE CAUSE-EFFECT
AND FUNCTIONAL RELATIONSHIP
BETWEEN POLITICAL SCIENCE
AND SCIENTIFIC POLICY IN
THE REPUBLIC OF MOLDOVA

207 SOME PARTICULARITIES
OF INFORMING PUBLIC OPINION
ON TERRORIST ACTIVITY

Sociology

215 SELF-ADVOCACY MOVEMENT
OF PERSONS WITH DISABILITIES:
GLOBAL AND NATIONAL
HISTORICAL JOURNEY (1960 - 2024)

222 EMPOWERING INCLUSION:
FRAMEWORK FOR GENDER
AND DISABILITY MAINSTREAMING
IN DEVELOPMENT

Adresa redacției:
str. A.Mateevici, 60
MD 2009, Chișinău, Republica Moldova
Tel. (37322) 24 22 53;
e-mail: studia.universitatis@usm.md
web: <https://studiamsu.md/>

Formatul 60x84 ^{1/8}.
Coli de tipar 26,3. Coli editoriale 21,0.
Comanda 180. Tirajul 100 ex.
Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. Al.Mateevici, 60. Chișinău, MD 2009